

๕. การศึกษาปฏิกั่ออิฐติอปูน

๕.๑ วัดที่เลือกทำการศึกษาปฏิกั่ออิฐติอปูน

จากการศึกษา และการสำรวจภาคสนามพบว่า วัดที่มีสถาปัตยกรรมปฏิกั่ออิฐติอปูนนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นพระอารามหลวงที่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ในช่วงรัชกาลที่๒-รัชกาลที่๔ จึงมีอายุ ถึงปัจจุบันประมาณกว่า ๑๕๐ ปี ปฏิกั่ออิฐติอปูนเหล่านี้จึงอยู่ในสภาพที่ชำรุดทรุดโทรม อีกทั้งได้ ผ่านการบูรณปฏิสังขรณ์มาแล้วประมาณ ๑-๒ ครั้ง หลักฐานทางสถาปัตยกรรมต่างๆ จึงมีทั้งที่ เสียรูปแบบไปจากเดิมหรือบางแห่งก็ถูกรื้อถอนและก่อสร้างขึ้นใหม่เป็นจำนวนไม่น้อย อย่างไรก็ตามในการศึกษานี้จะได้พิจารณาเลือกปฏิกั่ออิฐติอปูนที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ค่อนข้างจะสมบูรณ์ หรือมีการปรับปรุงแก้ไขที่ไม่สูญเสียระเบียบของงานสถาปัตยกรรมไทย หรือที่ยังพอจะสันนิษฐาน ถึงความสมบูรณ์ทางสถาปัตยกรรมได้ จากการสำรวจพบว่า วัดที่มีปฏิกั่ออิฐติอปูน ส่วนใหญ่จะ ตั้งอยู่ภายในเขตเกาะรัตนโกสินทร์ รอบนอกเกาะรัตนโกสินทร์ และปริมณฑลใกล้เคียง ดังมีราย นามต่อไปนี้

รายชื่อวัดที่มีสถาปัตยกรรมปฏิกั่ออิฐติอปูนภายในเขตเกาะรัตนโกสินทร์

- วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์
- วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
- วัดสุทัศน์เทพวราราม
- วัดเทพธิดาราม
- วัดราชนัดดา
- วัดปรีณายก
- วัดสระเกศ
- วัดโสมนัสวิหาร
- วัดบวรนิเวศวิหาร

รายชื่อวัดที่มีสถาปัตยกรรมปฏิกั่ออิฐติอปูนรอบนอกเขตเกาะรัตนโกสินทร์

- วัดอรุณราชวราราม
- วัดโมลีโลกยาราม
- วัดกัลยาณมิตร
- วัดประยูรวงศาวาส
- วัดอนงคาราม
- วัดพิชัยญาติการาม
- วัดนางนอง
- วัดนางชี
- วัดราชโอรสาราม
- วัดสุวรรณาราม
- วัดราชสิทธาราม

รายชื่อวัดที่สถาปัตยกรรมปฏิกั่ออิฐติอปูนในเขตปริมณฑลใกล้เคียง

- วัดกษัตราธิราชฯ (จ.พระนครศรีอยุธยา)
- วัดพุทธไสยาสน์ (จ.พระนครศรีอยุธยา) เป็นต้น

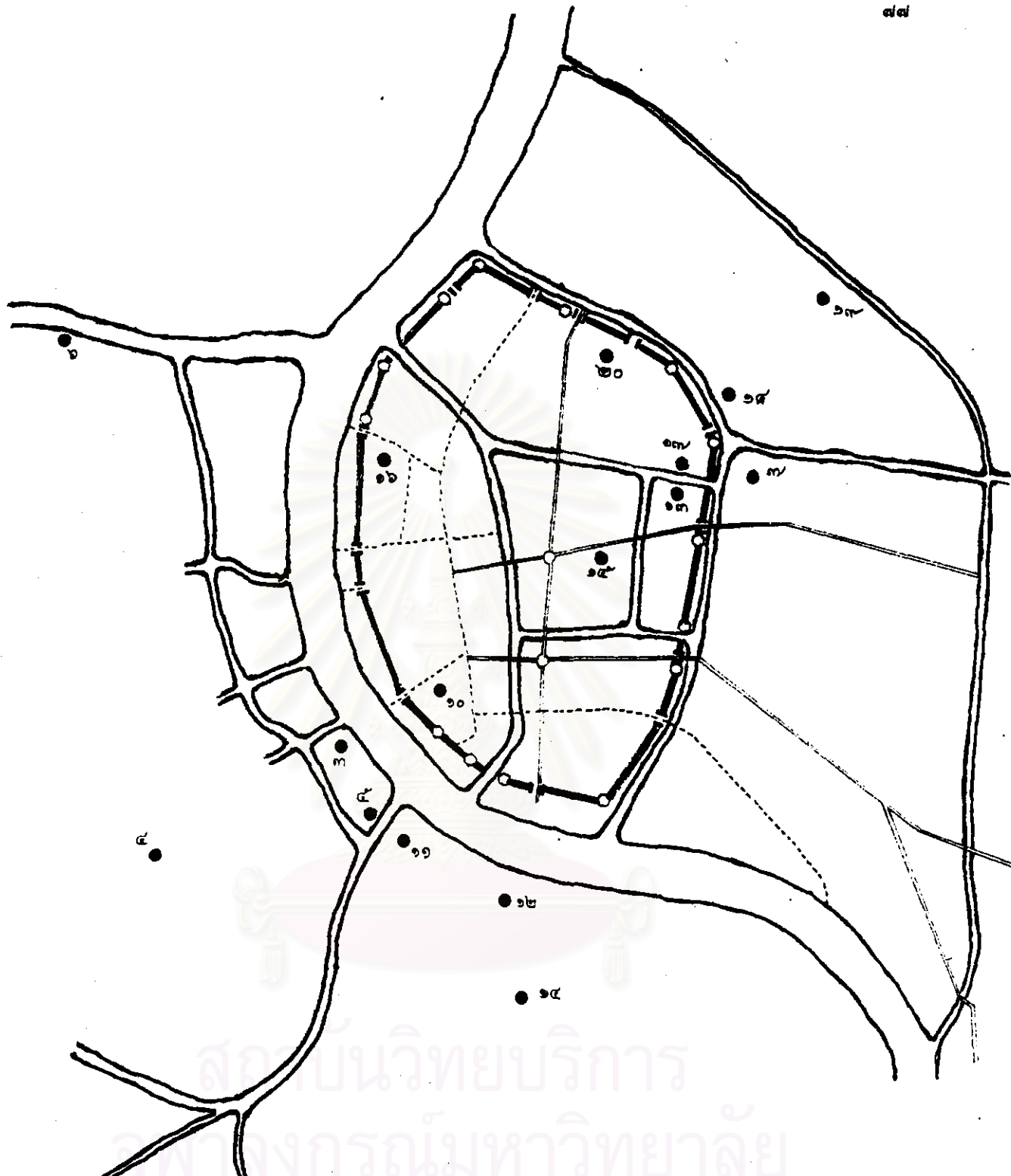
ตารางที่ ๒ : วัดในเขตเกาะรัตนโกสินทร์ และบริเวณใกล้เคียง ที่มีกฎก่ออิฐถือปูน
(จากการสำรวจภาคสนาม มกราคม-มิถุนายน ๒๕๓๙)

วัด	สภาพกฎก่ออิฐถือปูน	หมายเหตุ
ภายในเขตเกาะรัตนโกสินทร์		
๑. วัดมหาธาตุฯ	มีการปรับปรุงแก้ไข และสร้างเสริมพอสมควร	ยังพอที่จะทำการศึกษาได้
๒. วัดพระเชตุพนฯ	ค่อนข้างสมบูรณ์ดี มีการปรับปรุงแก้ไข	
๓. วัดสุทัศน์ฯ	ค่อนข้างสมบูรณ์ มีการบูรณะแก้ไข	ปรับใช้พื้นที่ได้จนเป็นที่อาศัย และ ตัดขายค่างันสดรอบทั้งหมดออก
๔. วัดเทพธิดาฯ	ค่อนข้างสมบูรณ์ดี มีการปรับปรุงแก้ไข	
๕. วัดราชบพิธฯ	มีการต่อเติมบ้างพอสมควร	ยังพอที่จะทำการศึกษาได้
๖. วัดปรินายกฯ	ทรุดโทรม และมีการบูรณะเปลี่ยนแปลง	ยังพอที่จะทำการศึกษาได้ ส่วนใหญ่เป็นกฎเครื่องประดับ
๗. วัดสระเกศฯ	ค่อนข้างสมบูรณ์ มีการปรับปรุงแก้ไข	
๘. วัดโสมนัสฯ	ค่อนข้างสมบูรณ์ มีการบูรณะเปลี่ยนแปลง	ยังพอที่จะทำการศึกษาได้
๙. วัดบวรนิเวศฯ	ทรุดโทรม และมีการบูรณะเปลี่ยนแปลง	เหลือที่คณะกฎ ๓ หลัง
รอบนอกเขตเกาะรัตนโกสินทร์		
๑๐. วัดอรุณฯ	ค่อนข้างสมบูรณ์ มีการบูรณะเปลี่ยนแปลง	ยังพอที่จะทำการศึกษาได้ ของเดิม ใช้เสนาหารายรับขายค่างันสด
๑๑. วัดโมลีโลกฯ	สมบูรณ์ดี	เฉพาะคณะ ๑ มีกฎก่ออิฐถือปูน ๑ หลัง ที่เหลือเป็นกฎเครื่องประดับ
๑๒. วัดกัลยาณมิตรฯ	มีการบูรณะเปลี่ยนแปลง	ยังพอที่จะทำการศึกษาได้
๑๓. วัดประยุรฯ	มีการบูรณะเปลี่ยนแปลง	
๑๔. วัดอนงคารามฯ	ทรุดโทรมมาก	มี ๑ หลัง ไม่ทำการศึกษา
๑๕. วัดทิพย์ญาติฯ	ทรุดโทรม	ยังพอที่จะทำการศึกษาได้
๑๖. วัดนางนองฯ	มีการบูรณะเปลี่ยนแปลง	ยังพอที่จะทำการศึกษาได้
๑๗. วัดราชโอรสฯ	มีการบูรณะเปลี่ยนแปลง	ยังพอที่จะทำการศึกษาได้
๑๘. วัดสุวรรณารามฯ	สมบูรณ์ดี	เฉพาะคณะ ๑ เป็นกฎก่ออิฐถือปูน ที่ เหลือเป็นกฎเครื่องประดับ
๑๙. วัดราชสิทธารามฯ	สมบูรณ์ดี	เฉพาะกฎวิมัลลนารอบพระอุโบสถ ที่เหลือส่วนใหญ่เป็นกฎเครื่องประดับ
เขตปริมณฑลใกล้เคียง		
๒๐. วัดพุทธไสสวรรคฯ	มีการบูรณะ หลักฐานไม่สมบูรณ์	ยังพอที่จะทำการศึกษาได้
๒๑. วัดกษัตริย์ราชฯ	ทรุดโทรม	ยังพอที่จะทำการศึกษาได้

ตารางที่ ๓ : ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับวัดที่เลือกทำการศึกษา

วัด	ฐานานุศักดิ์	พุทธศักราช	เหตุการณ์สำคัญ	ผู้สร้าง / บูรณะ
๑. วัดพุทธไสยาสน์				
๒. วัดราชโอรสารามฯ	ราชวรวิหาร	๒๓๓๔	ฉลองวัดใหม่	รัชกาลที่ ๓
๓. วัดอรุณราชวรารามฯ	ราชวรมหาวิหาร	๒๓๓๔	ฉลองวัด	รัชกาลที่ ๓
๔. วัดราชสิทธารามฯ	ราชวรวิหาร	๒๓๓๔	ฉลองวัด	รัชกาลที่ ๓
๕. วัดโมลีโลกยารามฯ	ราชวรวิหาร	๒๓๓๔	ฉลองวัด	รัชกาลที่ ๓
๖. วัดสุวรณารามฯ	ราชวรวิหาร	๒๓๓๔	ฉลองวัด	รัชกาลที่ ๓
๗. วัดสระเกศฯ	วรมหาวิหาร	๒๓๓๔	ฉลองวัด	รัชกาลที่ ๓
๘. วัดนางชีฯ	สามัญ	๒๓๓๔ - ๒๓๓๕	บูรณะปฏิสังขรณ์วัด	ขุนนาง
๙. วัดนางนองฯ	วรวิหาร	๒๓๓๕	บูรณะปฏิสังขรณ์วัด	ขุนนาง
๑๐. วัดพระเชตุพนฯ	ราชวรมหาวิหาร	๒๓๓๗	บูรณะปฏิสังขรณ์วัด	รัชกาลที่ ๓
๑๑. วัดกัลยาณมิตรฯ	วรมหาวิหาร	๒๓๓๘	เริ่มสร้างวัด	ขุนนาง
๑๒. วัดประดู่วงศาวาสฯ	วรวิหาร	๒๓๓๘	ฉลองวัดใหม่	ขุนนาง
๑๓. วัดเทพธิดารามฯ	วรวิหาร	๒๓๓๘	เริ่มสร้างวัด	รัชกาลที่ ๓
๑๔. วัดพิชัยญาติฯ	วรวิหาร	๒๓๔๔	เริ่มสร้างวัด	ขุนนาง
๑๕. วัดสุทัศน์ฯ	ราชวรมหาวิหาร	๒๓๔๖	สร้างกุฏิ และ อาราธนาเจ้าอาวาส	รัชกาลที่ ๓
๑๖. วัดมหาธาตุฯ	ราชวรมหาวิหาร	๒๓๔๗	บูรณะปฏิสังขรณ์กุฏิ	รัชกาลที่ ๓
๑๗. วัดราชนัดดาฯ	วรวิหาร	๒๓๔๘	เริ่มสร้าง	รัชกาลที่ ๓
๑๘. วัดปรีมาณฯ	วรวิหาร	๒๓๕๒	บูรณะปฏิสังขรณ์	รัชกาลที่ ๓
๑๙. วัดโสมนัสฯ	ราชวรวิหาร	๒๓๕๖	วางศิลาฤกษ์อุโบสถ	รัชกาลที่ ๔
		๒๓๕๘	อาราธนาภิกษุเข้าอยู่	
๒๐. วัดบวรนิเวศฯ	ราชวรวิหาร		สร้างกุฏิคณะกุฏิ	รัชกาลที่ ๔
๒๑. วัดกัมภีร์ราชฯ	วรวิหาร		สร้างกุฏิ	รัชกาลที่ ๔-๕

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศูนย์บริการ
มหาวิทยาลัย

- ภาพลายเส้นที่ ๑๑ ตำแหน่งที่ตั้งของวัดที่เป็นกรณีศึกษา
- == แม่น้ำ, คลอง
- ถนน
- - - - - ทางเท้า
- ป้อมปราการ
- |—|— กำแพงเมืองและประตูเมือง

วัดอรุณราชวราราม

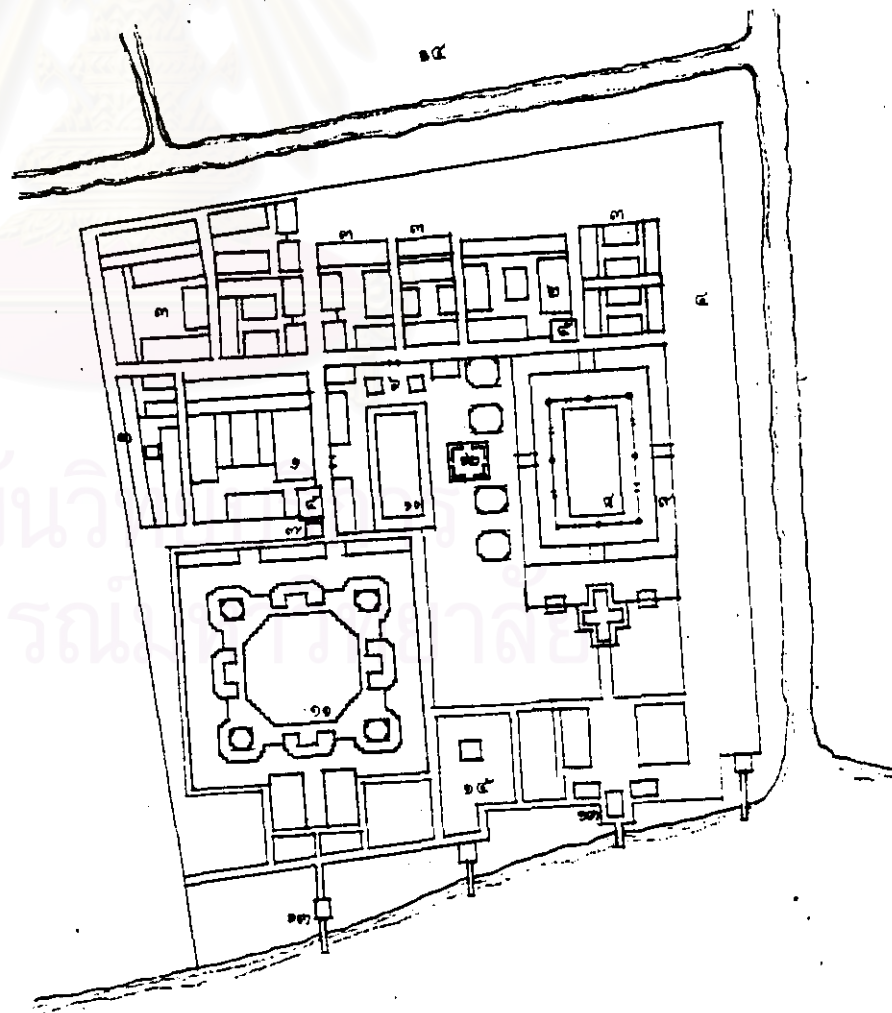
ชนิดของวัด อารามหลวงชั้น เอก ชนิด ราชวรมหาวิหาร

ที่ตั้ง : ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ระหว่างคลองนครบาล หรือคลองวัดแจ้ง กับ พระราชวังเดิม ตำบลวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพฯ

อาณาเขต : ทิศเหนือ กำแพงวัดติดต่อกับโรงเรียนประถมทวีธาภิเศก
 ทิศใต้ จดกำแพงพระราชวังเดิม
 ทิศตะวันออก จดแม่น้ำเจ้าพระยา
 ทิศตะวันตก กำแพงวัดติดต่อกับถนนอรุณอมรินทร์

องค์ประกอบที่สำคัญของวัด

๑. กุฏิพระราชาคณะ (เจ้าอาวาส)
๒. กุฏิพระราชาคณะ (รองเจ้าอาวาส)
๓. กุฏิพระคณฤชระ
๔. บริเวณที่เคยเป็นกุฏิพระวิปัสสนาธุระ
๕. หอพระไตรปิฎก
๖. หอระฆัง
๗. สระน้ำ
๘. พระอุโบสถ
๙. พระระเบียง
๑๐. พระวิหาร
๑๑. พระปรารค์
๑๒. มณฑป
๑๓. ศาลาท่าน้ำ
๑๔. บริเวณที่ปรก
๑๕. บริเวณลานหน้าวัดริมน้ำ

วัดราชสิทธิาราม

ชนิดของวัด อารามหลวงชั้นโท ชนิด ราชวรวิหาร

ที่ตั้ง : แขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

อาณาเขต : ทิศเหนือ ติดกับคลองวัด

ทิศใต้ ติดกับถนนวัดสังฆกระจ่าย

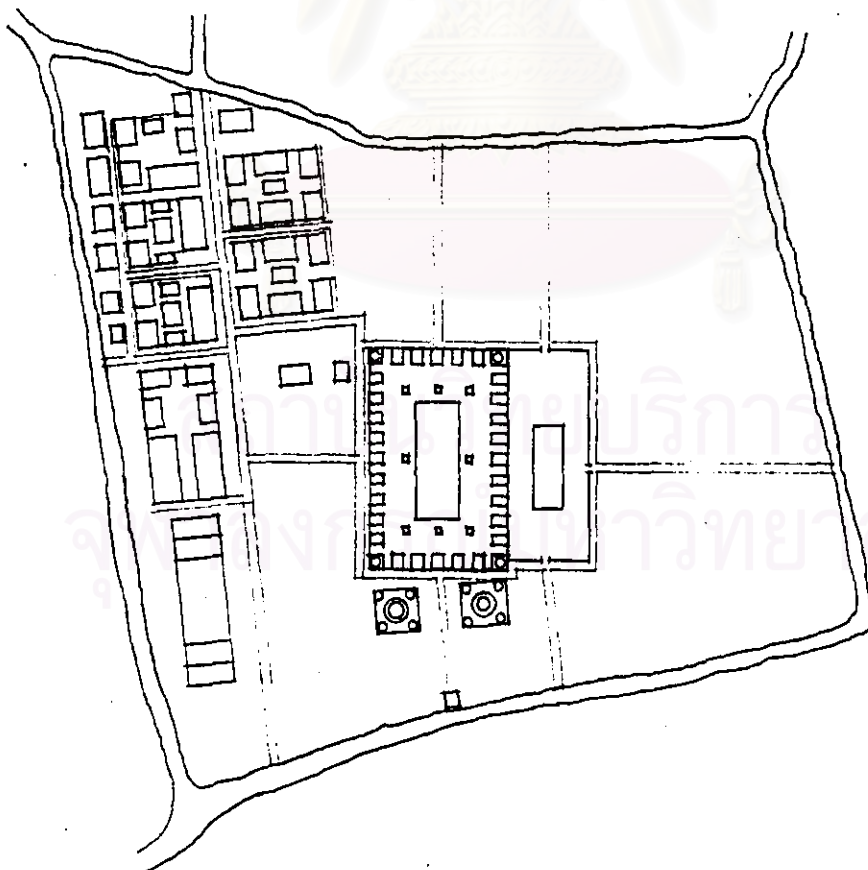
ทิศตะวันออก ติดกับคลองวัด

ทิศตะวันตก ติดกับที่สวนของพระยามานิตย์กุลพัทธ์ สวนของคุณหญิง

วิจิตสงคราม สวนของพระไพจิตรวิจิตรชัย และนายผู้ ไชเจริญ

องค์ประกอบที่สำคัญของวัด

๑. กุฏิพระตำหนักแก่งจีน	๒. กุฏิพระตำหนักจันทร์
๓. หมูกุฏิไม้	๔. กุฏิพระวิปัสสนา
๕. พระอุโบสถ	๖. พระวิหาร
๗. พระเจดีย์คู่	๘. ต้นพระศรีมหาโพธิ์
๙. ศาลาท่าน้ำ	

ภาพลายเส้นที่ ๑๔ ผังบริเวณ วัดราชสิทธิารามฯ

วัดโมลีโลกยาราม

ชนิดของวัด อารามหลวงชั้นโท ชนิด ราชวรวิหาร

ที่ตั้ง แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

อาณาเขต ทิศเหนือ ติดกับกำแพงกองทัพเรือ ซึ่งเป็นที่ตั้งกรมสื่อสารทหาร
 ทิศใต้ ติดกับคลองบางกอกใหญ่ (ฝั่งตรงข้ามเป็นที่ตั้งวัดกัลยาณมิตร)
 ทิศตะวันออก ติดกำแพงกองทัพเรือ บริเวณโรงเรียนนายทหารเรือ
 ทิศตะวันตก ติดกับคลองบ้านขมิ้น บ้านเรือนประชาชน (ถัดจากปากคลอง
 บ้านขมิ้น เป็นหมู่บ้านมุสลิม และมียึดต้นสน)

องค์ประกอบที่สำคัญของวัด

๑. ภูมิพระราชาคณะ	๒. หอสวดมนต์
๓. หอระฆัง	๔. หมุกุฏิไม้
๕. สระน้ำ	๖. พระอุโบสถ
๗. พระวิหาร	๘. ศาลาท่าน้ำ
๙. บริเวณลานหน้าวัดริมน้ำ	

ภาพลายเส้นที่ ๑๕ ผังบริเวณ วัดโมลีโลกยารามฯ

วัดสุวรรณาราม

ชนิดของวัด อารามหลวงชั้นโท ชนิด ราชวรวิหาร

ที่ตั้ง : แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

อาณาเขต ทิศเหนือ ติดกับคลองบางกอกน้อย

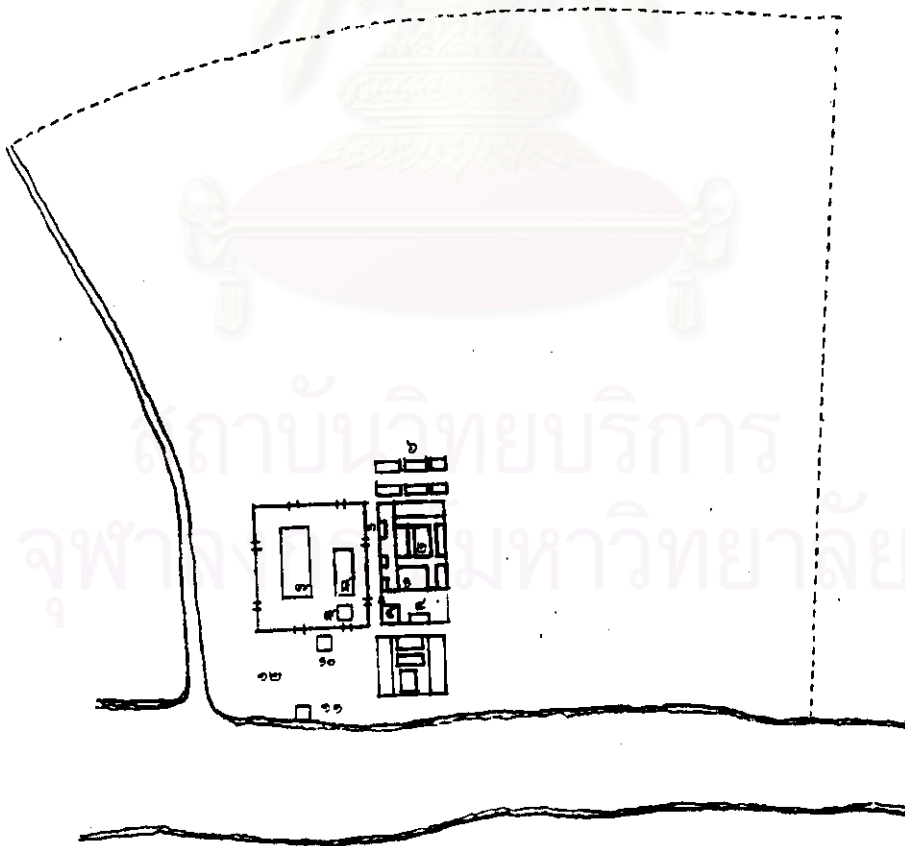
ทิศใต้ ติดกับโรงเรียนสุวรรณาราม

ทิศตะวันออก ติดกับคูน้ำเขตบางกอกน้อย

ทิศตะวันตก ติดกับถนนเข้าเขตบางกอกน้อย

องค์ประกอบที่สำคัญของวัด

๑. กุฏิพระราชกณะ	๒. หอฉันและหอกัมมัฏฐาน
๓. หอพระ	๔. หอพระไตรปิฎก
๕. หอระฆัง	๖. หมุกุฏิไม้
๗. พระอุโบสถ	๘. พระวิหาร
๙. พระเจดีย์	๑๐. ต้นโพธิ์
๑๑. ศาลาท่าน้ำ	๑๒. บริเวณลานหน้าวัดริมน้ำ

ภาพลายเส้นที่ ๑๖ ผังบริเวณ วัดสุวรรณารามฯ

วัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร

ชนิดของวัด อารามหลวงชั้นโท ชนิด วรมหาวิหาร

ที่ตั้ง : แขวงบ้านบาตร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

อาณาเขต : ทิศเหนือ จดคลองมหานาค

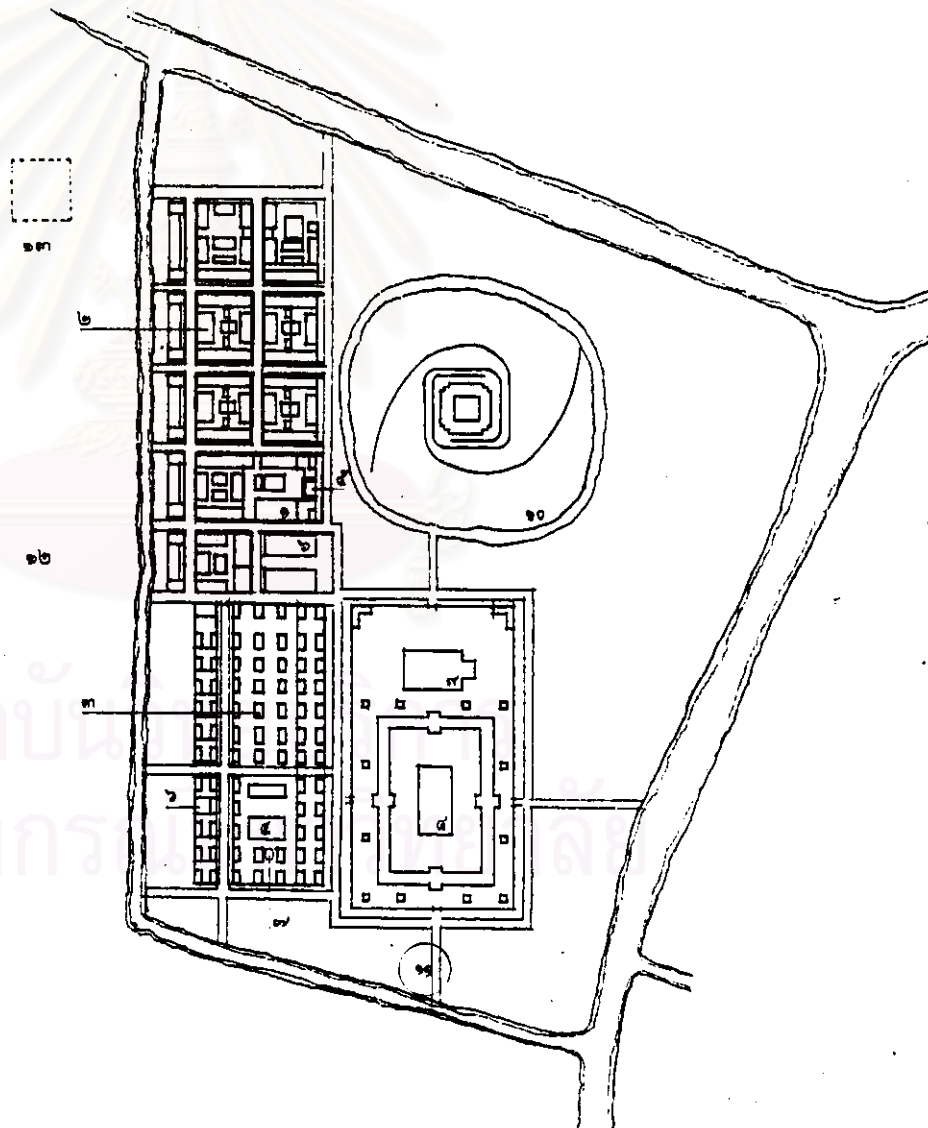
ทิศใต้ มีคูวัดซึ่งขุดจากคลองโง่งอ่าง เลียบเสนาสนะสงฆ์ ไปจดกับคลองด้านตะวันออก (ปัจจุบัน คู่นี้ถูกถมไปแล้ว)

ทิศตะวันออก จดคลองซึ่งแยกจากคลองมหานาค ตอนเหนือสะพานโค้ง ผ่านไปทางวัดจักรวรรดิราชาวาส (ปัจจุบัน คลองนี้ถูกถมไปแล้ว)

ทิศตะวันตก จดคลองโง่งอ่าง

องค์ประกอบที่สำคัญของวัด

๑. กุฏิพระตำหนัก
๒. หมู่กุฏิพระคณฤสุระ
๓. หมู่กุฏิพระวิปัสสนาสุระ
๔. กุฏิพระราชาคณะ (ฝ่ายวิปัสสนาสุระ)
๕. หอพระไตรปิฎก
๖. ศาลาการเปรียญ
๗. สระน้ำ
๘. พระอุโบสถ
๙. พระวิหาร
๑๐. บรมบรรพต
๑๑. ดันพระศรีมหาโพธิ์
๑๒. บริเวณที่ปรก
๑๓. บริเวณที่ตั้งเมรุหลวง (เดิม)

ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๗ ผังบริเวณ วัดสระเกศฯ

วัดนางชี

ชนิดของวัด อารามหลวงชั้นตรี ชนิด สามัญ

ที่ตั้ง : แขวงปากคลองภาษีเจริญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

อาณาเขต ทิศเหนือ ติดต่อกับหมู่บ้านบริเวณคลองวัดนางชี

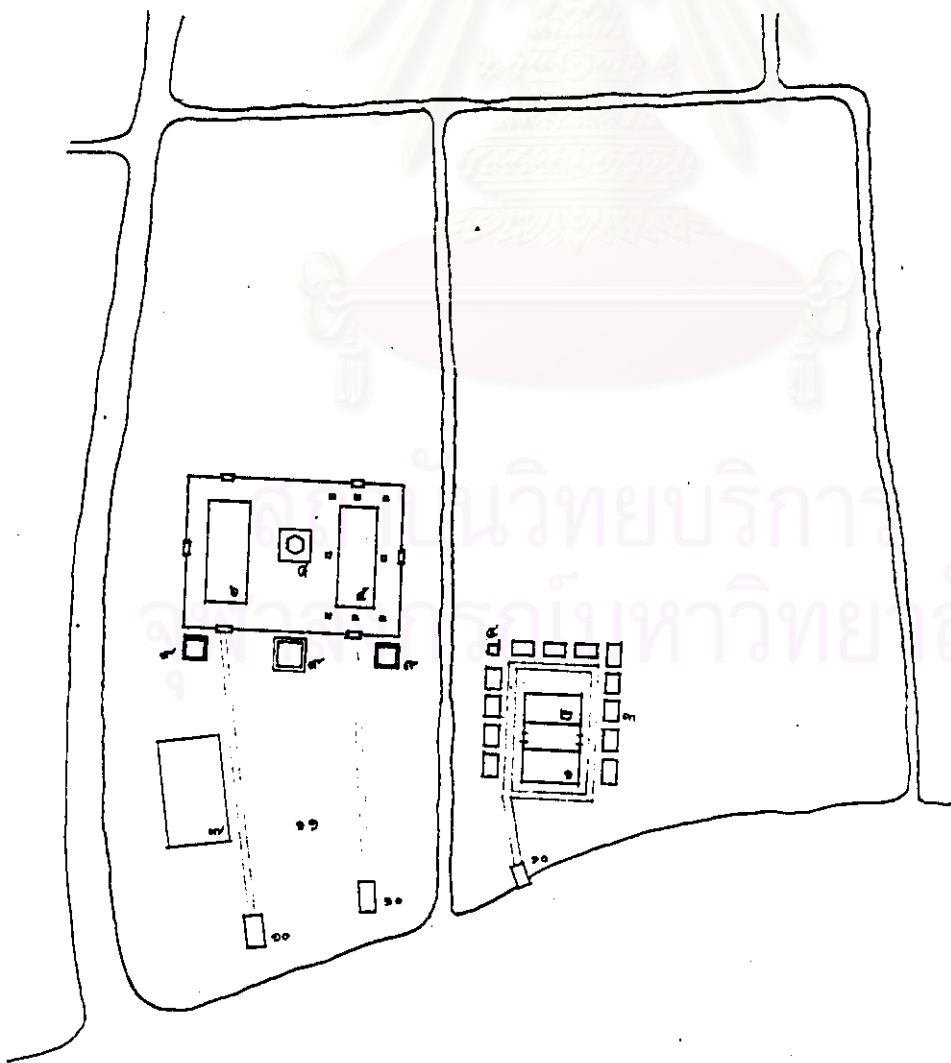
ทิศใต้ ติดต่อกองวัดนาคปรก

ทิศตะวันออก ติดต่อกับคลองด่าน

ทิศตะวันตก ติดต่อกับวัดนาคปรก

องค์ประกอบที่สำคัญของวัด

๑. กุฏิก่ออิฐถือปูน (เจ้าอาวาส)	๒. กุฏิก่ออิฐถือปูน
๓. กุฏิเครื่องสับ	๔. หอระฆัง
๕. พระอุโบสถ	๖. พระวิหาร
๗. ศาลาการเปรียญ	๘. พระปรางค์
๙. พระเจดีย์	๑๐. ศาลาท่าน้ำ
๑๑. ลานหน้าวัดริมน้ำ	

ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๔ ผังบริเวณ วัดนางชี

วัดนางนอง

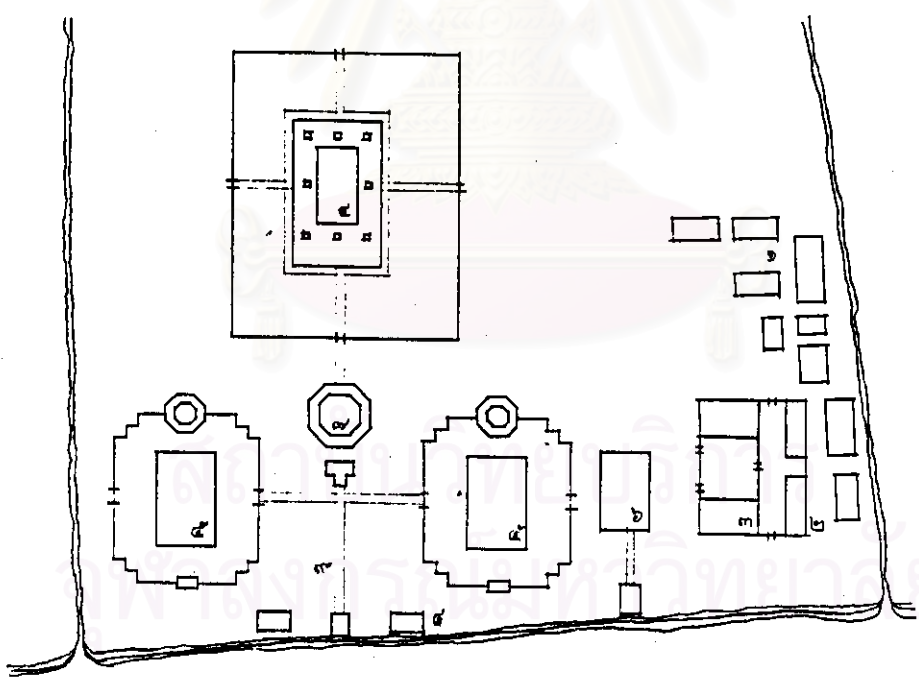
ชนิดของวัด อารามหลวงชั้นตรี ชนิด **วรวิหาร**

ที่ตั้ง : แขวงบางค้อ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร

- อาณาเขต ทิศเหนือ ติดกับคูเก่าของวัด
- ทิศใต้ ติดกับคลองบางค้อ
- ทิศตะวันออก ติดกับทางรถไฟ
- ทิศตะวันตก ติดกับคลองด่าน

องค์ประกอบที่สำคัญของวัด

๑. หมุกฎไม้	๒. ฎีก่ออิฐถือปูน
๓. ศาลาก่ออิฐถือปูน	๔. พระอุโบสถ
๕. พระวิหาร	๖. ศาลาการเปรียญ
๗. พระเจดีย์	๘. ศาลาท่าน้ำ
๙. ลานหน้าวัดริมน้ำ	

ภาพลายเส้นที่ ๑๙ มังบริเวณ วัดนางนองฯ

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

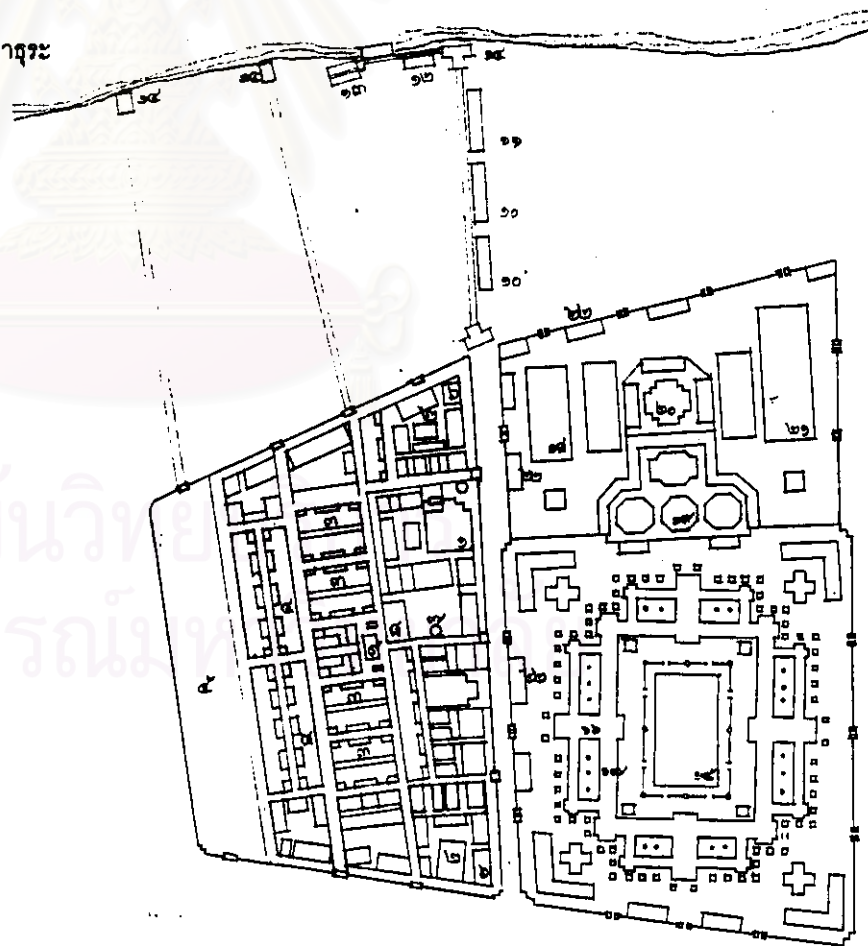
ชนิดของวัด อารามหลวงชั้น เอก ชนิด ราชวรมหาวิหาร

ที่ตั้ง : แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

อาณาเขต ทิศเหนือ ติดกับถนนท้ายวัง พระบรมมหาราชวัง
 ทิศใต้ ติดกับถนนซอยแยกธาตุ กระทรวงพาณิชย์
 ทิศตะวันออก ติดกับถนนสนามชัย กรมรักษาดินแดน
 ทิศตะวันตก ติดกับถนนมหาธาตุ ตลาดท่าเตียน

องค์ประกอบที่สำคัญของวัด

๑. หมู่วิวสมเด็จพระราชาคณะ
(กรมพระปรมาภิไธยในรต)
๒. หมู่วิวพระราชาคณะ
(คณะเหนือ)
๓. หมู่วิวพระคณาจารย์
(คณะกลาง)
๔. หมู่วิวพระคณาจารย์ (คณะใต้)
๕. บริเวณที่เคยเป็นหมู่วิวพระวิปัสสนาจารย์
๖. หอพระไตรปิฎก
๗. หอระฆัง
๘. หอสมุดมณฑล (คณะเหนือ)
๙. สระน้ำ
๑๐. ศาลาแจกแกง
๑๑. ศาลาต้มกรัก
๑๒. ศาลาเก็บเรือ
๑๓. วัจจกฏี
๑๔. ศาลาท่าน้ำ
๑๕. พระอุโบสถ
๑๖. พระวิหาร
๑๗. พระระเบียง
๑๘. ศาลาการเปรียญ
๑๙. พระเจดีย์
๒๐. พระมณฑป
(หอพระไตรปิฎก)
๒๑. วิหารพระพุทธไสยาสน์
๒๒. ศาลาราย

ภาพลายเส้นที่ ๒๐

ผังบริเวณ วัดพระเชตุพนฯ

วัดกัลยาณมิตร

ชนิดของวัด อารามหลวงชั้นโท ชนิด ธรรมวิหาร

ที่ตั้ง : แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร

อาณาเขต ทิศเหนือ ติดกับคลองบางหลวง

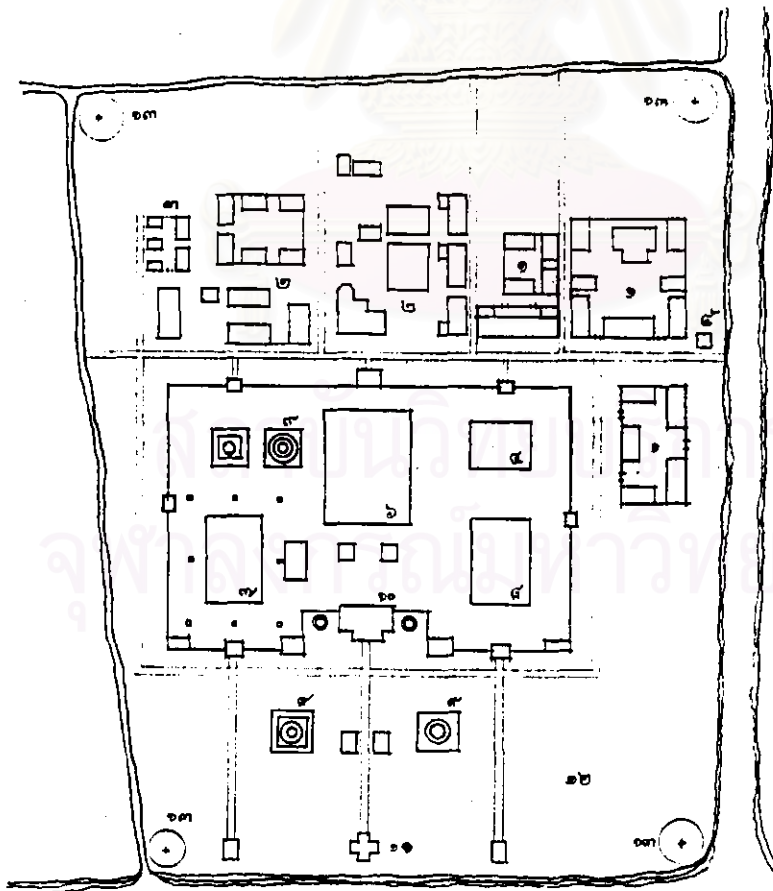
ทิศใต้ ติดกับโบสถ์โรมันคาทอลิก

ทิศตะวันออก ติดต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา

ทิศตะวันตก ติดต่อกับสุเหร่าแขก

องค์ประกอบที่สำคัญของวัด

๑. กุฏิก่ออิฐถือปูนฝ่ายคันถธุระ	๒. กุฏิเครื่องสับฝ่ายคันถธุระ
๓. กุฏิก่ออิฐถือปูนฝ่ายวิปัสสนา	๔. หอพระไตรปิฎก
๕. หอระฆัง	๖. พระวิหารใหญ่
๗. พระอุโบสถ	๘. พระวิหาร
๙. พระเจดีย์	๑๐. ศาลา
๑๑. ศาลาท่าน้ำ	๑๒. ลานหน้าวัดริมน้ำ
๑๓. ต้นโพธิ์	

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๑ มังบริเวณ วัดกัลยาณมิตรฯ

วัดประยุรวงศาวาส

ชนิดของวัด อารามหลวงชั้นโท ชนิด วรวิหาร

ที่ตั้ง : แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร

อาณาเขต ทิศเหนือ ติดกับถนนเทศบาลสาย ๑

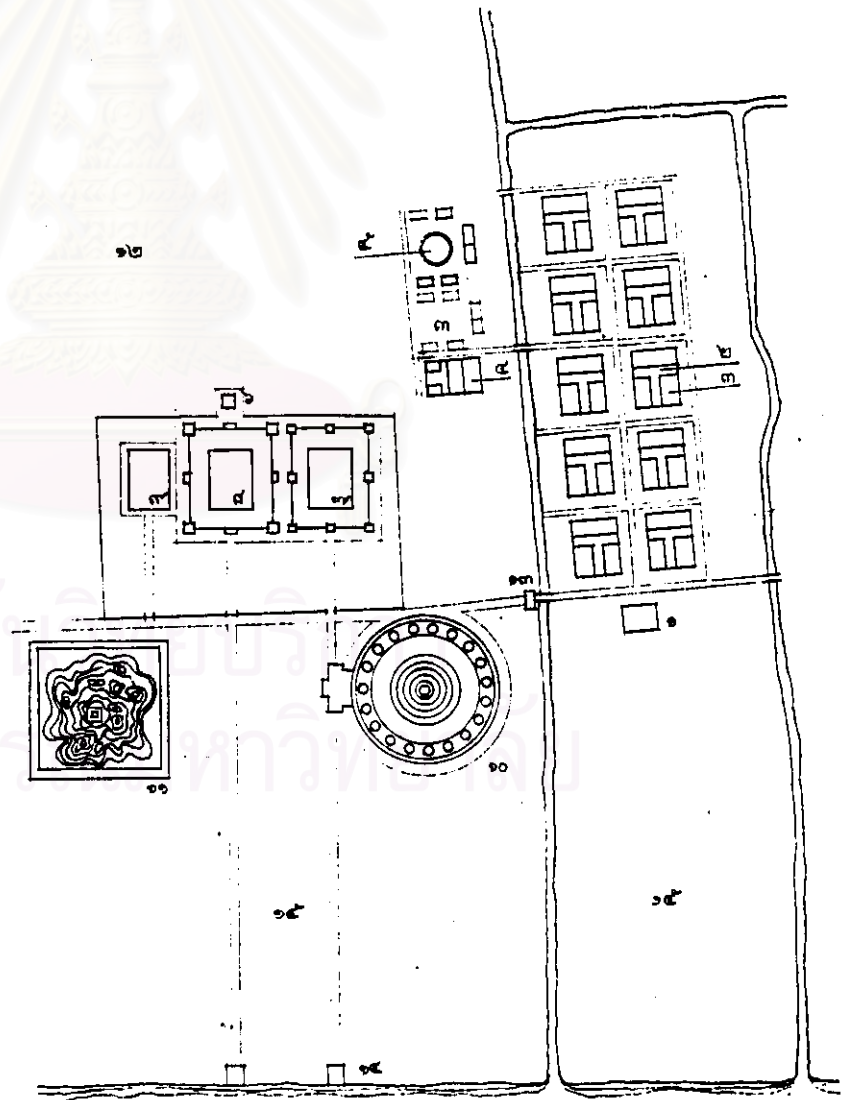
ทิศใต้ ติดกับคลองสาธารณะ

ทิศตะวันออก ติดกับถนนประชาธิปไตย

ทิศตะวันตก ติดกับคลองสาธารณะ

องค์ประกอบที่สำคัญของวัด

๑. บริเวณที่เคยเป็นกุฏิเจ้าอาวาส
(ปัจจุบันเป็นโรงเรียน)
๒. หมู่กุฏิพระคันถธุระ
๓. หมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ
๔. กุฏิพระเจ้าคณะ
(ฝ่ายวิปัสสนาธุระ)
๕. สระน้ำ
๖. หอระฆัง
๗. พระอุโบสถ
๘. พระวิหาร
๙. ศาลาการเปรียญ
๑๐. พระเจดีย์
๑๑. เขาเต่า (เขตอภัยทาน)
๑๒. บริเวณที่ปรก
๑๓. ศาลาเก๋งจีน
๑๔. ศาลาท่าน้ำ
๑๕. บริเวณที่สวน

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๒ ผังบริเวณ วัดประยุรวงศาวาส

วัดเทพธิดา

ชนิดของวัด อารามหลวงชั้นตรี ชนิด วรวิหาร

ที่ตั้ง : แขวงลำราญราษฎร์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

อาณาเขต ทิศเหนือ ติดกับคลองวัดเทพธิดาราม

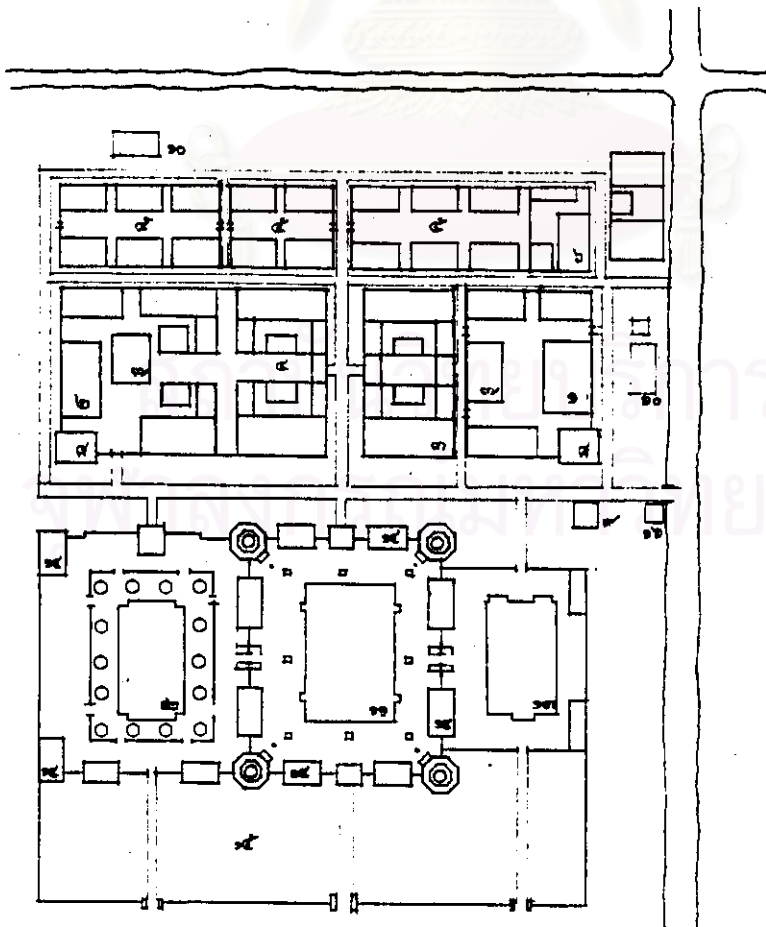
ทิศใต้ ติดกับซอยลำราญราษฎร์

ทิศตะวันออก ติดกับถนนมหาไชย

ทิศตะวันตก ติดกับที่ดินประชาชน

องค์ประกอบที่สำคัญของวัด

๑. หมู่กุฏิพระราชาคณะที่เจ้าอาวาส	๒. หมู่กุฏิพระราชาคณะที่รองเจ้าอาวาส
๓. หมู่กุฏิพระคณาจารย์ (คณะสุนทรภู่)	๔. หมู่กุฏิพระคณาจารย์
๕. หมู่กุฏิพระวิปัสสนาจารย์	๖. กุฏิพระเจ้าคณะ ฝ่ายวิปัสสนาจารย์
๗. หอสมุดมนต์หรือหอฉัน	๘. หอพระไตรปิฎก
๙. หอระฆัง	๑๐. สระน้ำ
๑๑. พระอุโบสถ	๑๒. พระวิหาร
๑๓. ศาลาการเปรียญ	๑๔. ศาลาราย
๑๕. ลานหน้าวัด	๑๖. ศาลาท่าน้ำ

ภาพลายเส้นที่ ๒๓ ผังบริเวณ วัดเทพธิดารามฯ

วัดพิชัยญาติการาม

ชนิดของวัด อารามหลวงชั้นโท ชนิด วรวิหาร

ที่ตั้ง : แขวงสมเด็จเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

อาณาเขต ทิศเหนือ ติดกับวัดอนงคาราม มีคูน้ำกันเป็นเขต

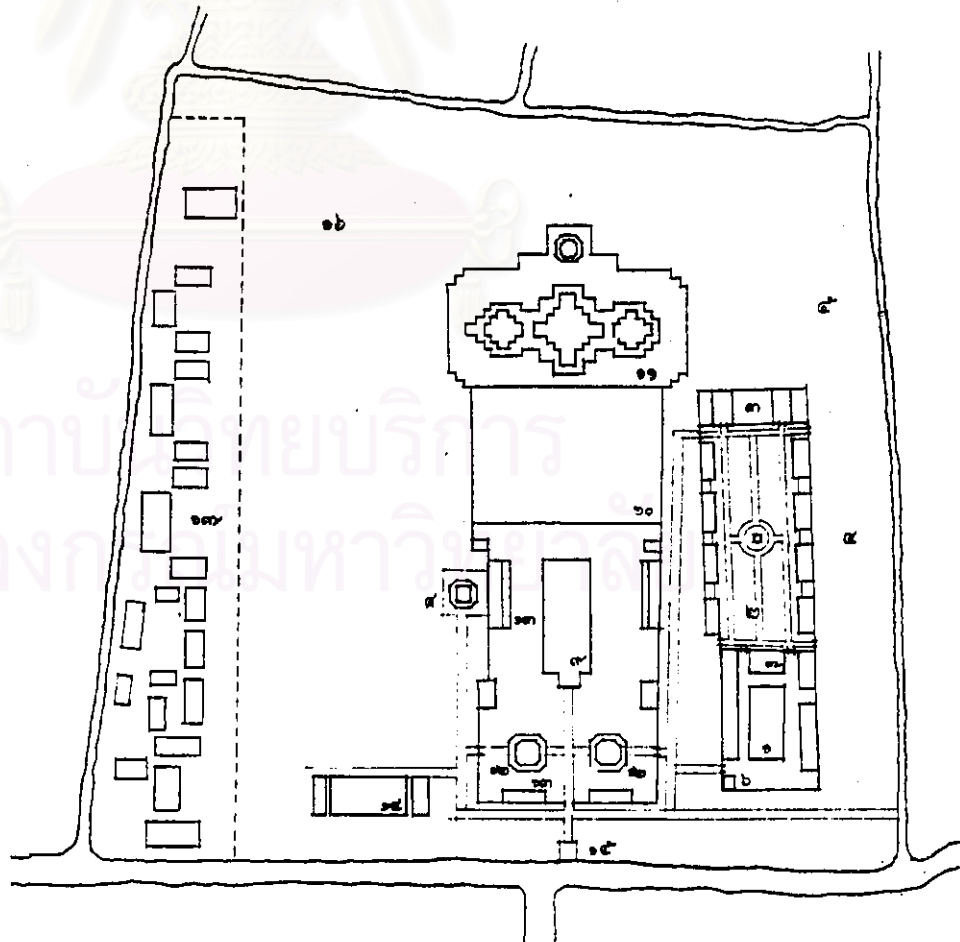
ทิศใต้ ติดกับแนวคลองเล็กที่ขุดรอบวัด

ทิศตะวันออก ติดกับกำแพงวัดอนงคาราม (สร้างทับแนวคลองเดิม)

ทิศตะวันตก ติดกับที่บ้านพระศรีทิพโภชน์ (อีด จาตุรงคกุล)

องค์ประกอบที่สำคัญของวัด

๑. หมุกุฎิคณะทรงวาด
๒. หมุกุฎิคณะกลาง
๓. หมุกุฎิคณะใต้
๔. หมุกุฎิคณะสวน
๕. บริเวณที่เคยเป็นวัจจกุฎิ
๖. หอพระไตรปิฎก
๗. พระตำหนักแก่ง
๘. หอระฆัง
๙. พระอุโบสถ
๑๐. ลานหน้าพระปรางค์
๑๑. พระปรางค์
๑๒. พระเจดีย์
๑๓. ศาลาราย
๑๔. ศาลาการเปรียญ
๑๕. ศาลาท่าน้ำ
๑๖. บริเวณที่ปรก
๑๗. บริเวณเขตสังฆาวาส
(วัดอนงคาราม)

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๔ มังบริเวณ วัดพิชัยญาติการามฯ

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

ชนิดของวัด อารามหลวงชั้น เอก ชนิด ราชวรมหาวิหาร

ที่ตั้ง : แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

อาณาเขต ทิศเหนือ ติดต่อกับถนนพระจันทร์ และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

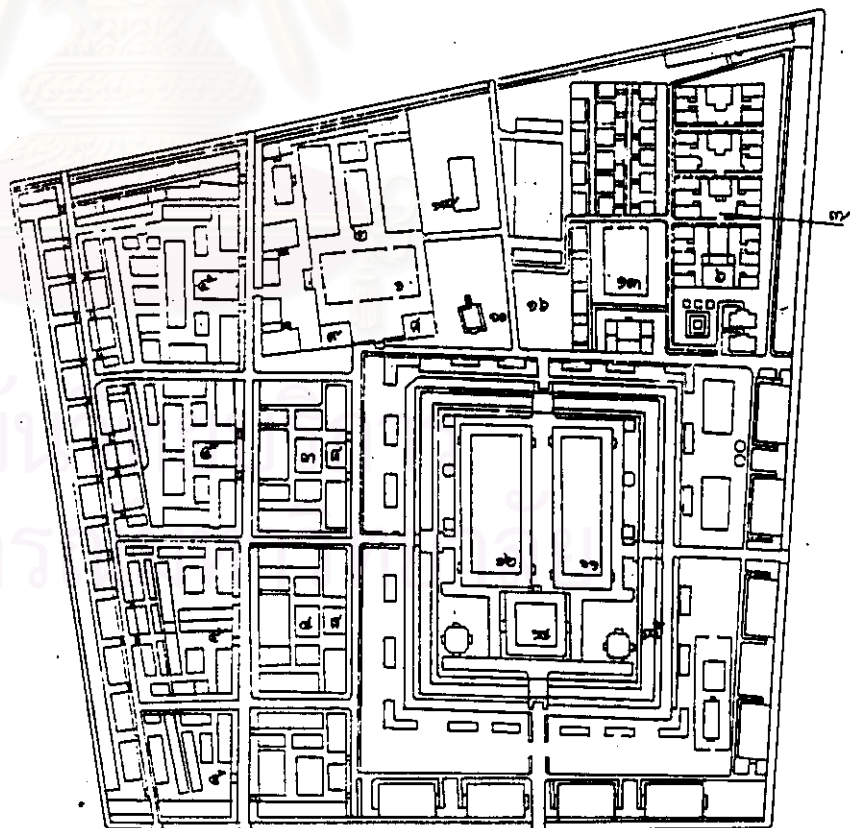
ทิศใต้ ติดต่อกับมหาวิทยาลัยศิลปากร

ทิศตะวันออก ติดต่อกับหอสุมุดแห่งชาติ (เดิม) ถนนหน้าพระธาตุ และ
สนามหลวง

ทิศตะวันตก ติดต่อกับถนนมหาราช และแม่น้ำเจ้าพระยา

องค์ประกอบที่สำคัญของวัด

๑. กุฏิพระตำหนักสมเด็จพระสังฆราชฯ
๒. หมู่กุฏิพระตำหนัก
๓. หมู่กุฏิหมวดพระศรีสรรเพชญ์
๔. หมู่กุฏิหมวดพระธาตุ
๕. หมู่กุฏิพระคันถธุระ
๖. กุฏิพระเจ้าคณะ ฝ่ายวิปัสสนาธุระ
๗. หมู่กุฏิหมวดสลัก
๘. หอพระไตรปิฎก
๙. หอเขียน
๑๐. หอระฆัง
๑๑. พระวิหาร
๑๒. พระอุโบสถ
๑๓. พระวิหาร (พระอุโบสถเดิม)
๑๔. พระมณฑป
๑๕. พระระเบียง
๑๖. ลานอโศก
๑๗. สระน้ำ

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๖ ผังบริเวณ วัดมหาธาตุฯ

วัดราชนันทดา

ชนิดของวัด อารามหลวงชั้นตรี ชนิด วรวิหาร

ที่ตั้ง : แขวงวัดบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

อาณาเขต ทิศเหนือ ติดถนนราชดำเนินกลาง

ทิศใต้ ติดคลองวัดเทพธิดา

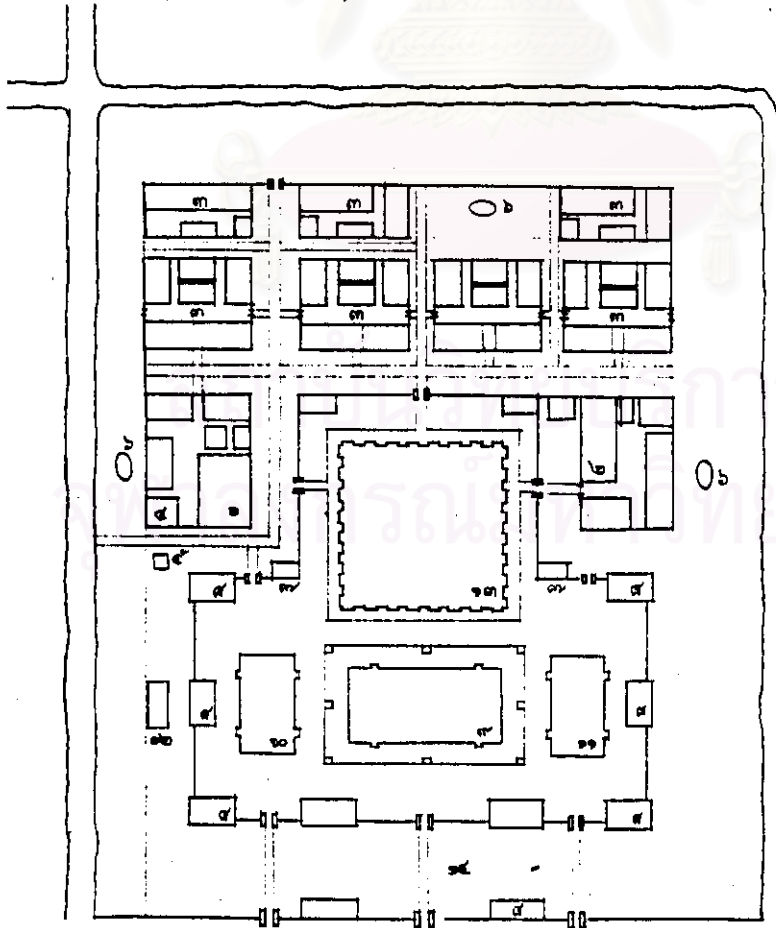
ทิศตะวันออก ติดถนนมหาไชย

ทิศตะวันตก ติดซอยวัดราชนันทดา ถนนบ้านดินสอ

องค์ประกอบที่สำคัญของวัด

๑. หมุกุฎิพระราชคณาที่เจ้าอาวาส	๒. หมุกุฎิรองเจ้าอาวาส
๓. หมุกุฎิพระคันถธุระ	๔. หอพระไตรปิฎก
๕. หอระฆัง	๖. สระน้ำ
๗. ศาลาแก่งจัน	๘. ศาลาราย
๙. พระอุโบสถ	๑๐. พระวิหาร
๑๑. ศาลาการเปรียญ	๑๒. วิหารพระฉาย
๑๓. โฉนดปราสาท (สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเพื่อ	๑๔. ลานหน้าวัด

ภิกษุ ฝ่ายวิปัสสนาธุระ)

ภาพลายเส้นที่ ๒๗ มังบริเวณ วัดราชนันทดา

วัดปรินายก

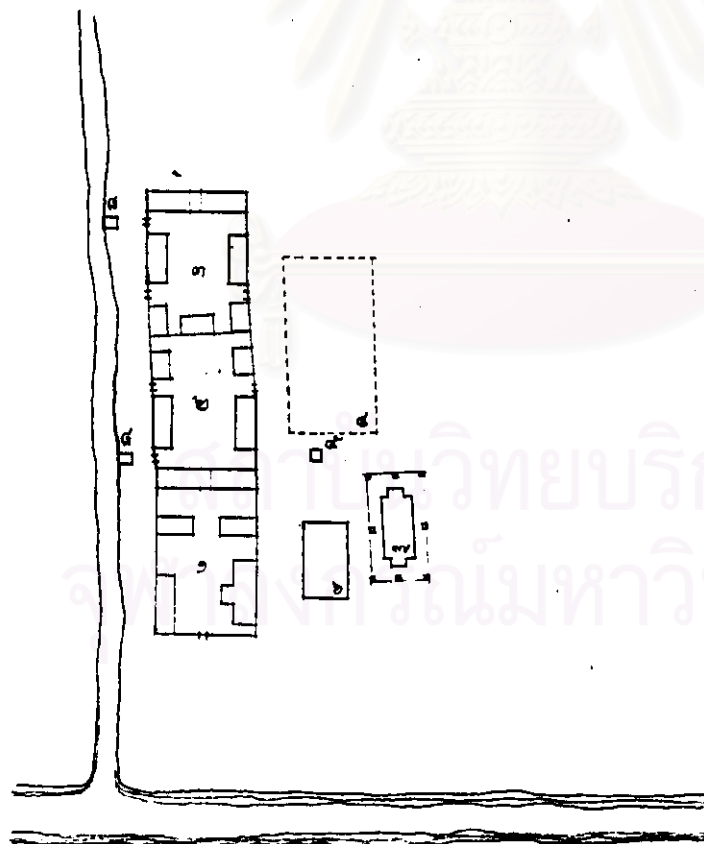
ชนิดของวัด อารามหลวงชั้นตรี ชนิด วรวิหาร

ที่ตั้ง : แขวงบ้านพานถม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

อาณาเขต	ทิศเหนือ	ติดคูบดินทร์นายก	
	ทิศใต้	ติดที่ดินทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (เป็นที่ตั้งกระทรวงเกษตร และสหกรณ์)	
	ทิศตะวันออก	ติดที่ดินทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (เป็นที่ตั้งกระทรวงเกษตร และสหกรณ์)	
	ทิศตะวันตก	ติดถนนปรินายก	

องค์ประกอบที่สำคัญของวัด

๑. หมู่วชิคณะ๑	๒. หมู่วชิคณะ๒
๓. หมู่วชิคณะ๓	๔. หมู่วชิพระฝ่ายวิปัสสนาธุระ
๕. หอระฆัง	๖. ศาลาการเปรียญ
๗. พระอุโบสถ	๘. ศาลาท่าน้ำ

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๔ ผังบริเวณ วัดปรินายกฯ

วัดบวรนิเวศวิหาร

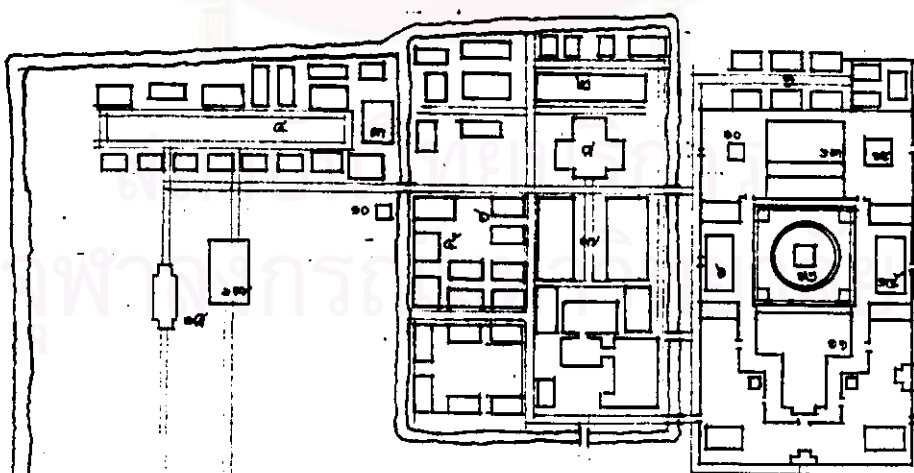
ชนิดของวัด อารามหลวงชั้น เอก ชนิด ราชวรวิหาร

ที่ตั้ง : แขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

อาณาเขต ทิศเหนือ ติดกับถนนพระสุเมรุ และถัดไปเป็นคลองบางลำภู
 ทิศใต้ ติดกับคลองหลังวัด
 ทิศตะวันออก ติดกับคูเชื่อมตอระหว่างคลองบางลำภูกับคลองหลังวัด
 (ปัจจุบันได้ถมสร้างถนนและวางท่อใต้ดิน)
 ทิศตะวันตก ติดกับคูเชื่อมตอระหว่างคลองบางลำภูกับคลองหลังวัด
 (ปัจจุบันได้ถมสร้างถนนสี่เลนสามห้างและวางท่อใต้ดิน)

องค์ประกอบที่สำคัญของวัด

๑. หมู่กุฏิก่ออิฐถือปูนฝ่ายวิปัสสนา (คณะกุฏิ)	๒. หมู่กุฏิคณะสูง
๓. หมู่กุฏิคณะเหลืองรังษี	๔. หมู่กุฏิคณะแดงรังษี
๕. หมู่กุฏิคณะชาบบวร	๖. หมู่กุฏิคณะเขียวบวร
๗. หมู่กุฏิคณะตำหนัก	๘. หมู่กุฏิคณะตำหนักกลาง
๙. หอพระไตรปิฎก	๑๐. หอระฆัง
๑๑. พระวิหาร	๑๒. พระเจดีย์
๑๓. พระอุโบสถ	๑๔. ต้นโพธิ์ลังกา
๑๕. ศาลาการเปรียญ	๑๖. ศาลาราย
๑๗. อุโบสถวัดรังษี	๑๘. วิหารคณะรังษี

วัดโสมนัส

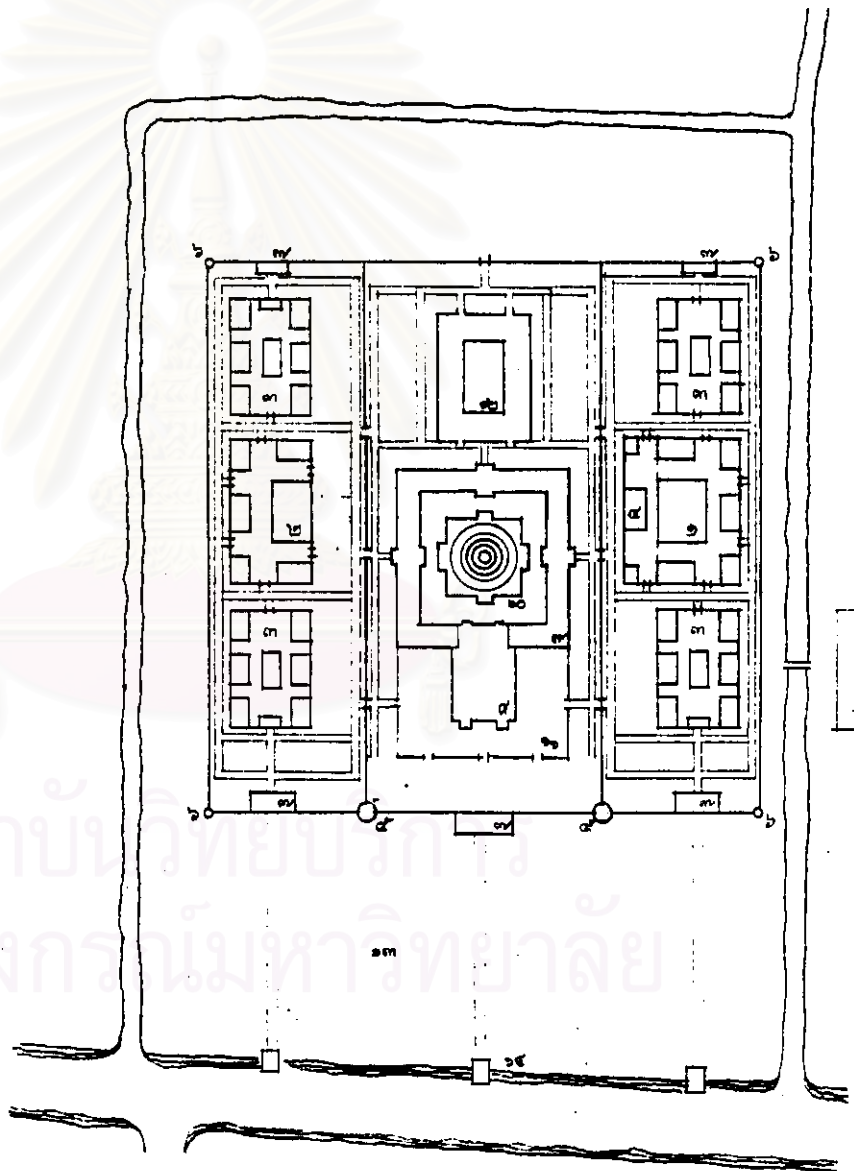
ชนิดของวัด อารามหลวงชั้นโท ชนิด ราชวรวิหาร

ที่ตั้ง : แขวงวัดโสมนัส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

- อาณาเขต ทิศเหนือ ติดต่อกับที่ธรณีสงฆ์ สนามมวยราชดำเนิน ถ. ราชดำเนินนอก
- ทิศใต้ ติดต่อกับที่ธรณีสงฆ์ ถนนนครสวรรค์
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับคลองพุด ทุ่งเกษม
- ทิศตะวันตก ติดกับถนนพะเนียง

องค์ประกอบที่สำคัญของวัด

๑. หมู่กุฏิพระราชาคณะ (เจ้าอาวาส)
๒. หมู่กุฏิพระราชาคณะ (รองเจ้าอาวาส)
๓. หมู่กุฏิพระทั่วๆ ไป
๔. หอพระไตรปิฎก
๕. หอกลองหรือหอระฆัง
๖. นิมิตรของมหาสีมา
๗. ศาลา
๘. พระวิหาร
๙. พระระเบียง
๑๐. พระเจดีย์
๑๑. ลานหน้าพระวิหาร
๑๒. พระอุโบสถ
๑๓. ลานหน้าวัดริมน้ำ
๑๔. ศาลาท่าน้ำ
๑๕. บริเวณที่หักอุบาสิกา (ซี)

ภาพลายเส้นที่ ๒๙ ผังบริเวณ วัดโสมนัสวิหาร

วัดกษัตราธิราชฯ

ชนิดของวัด อารามหลวงชั้นตรี ชนิด วรวิหาร

ที่ตั้ง : อยุรिमแม่น้ำเจ้าพระยา ต.บ้านป้อม อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา

อาณาเขต ทิศเหนือ จรดถนนสายอยุธยา-บางบาล-เสนา

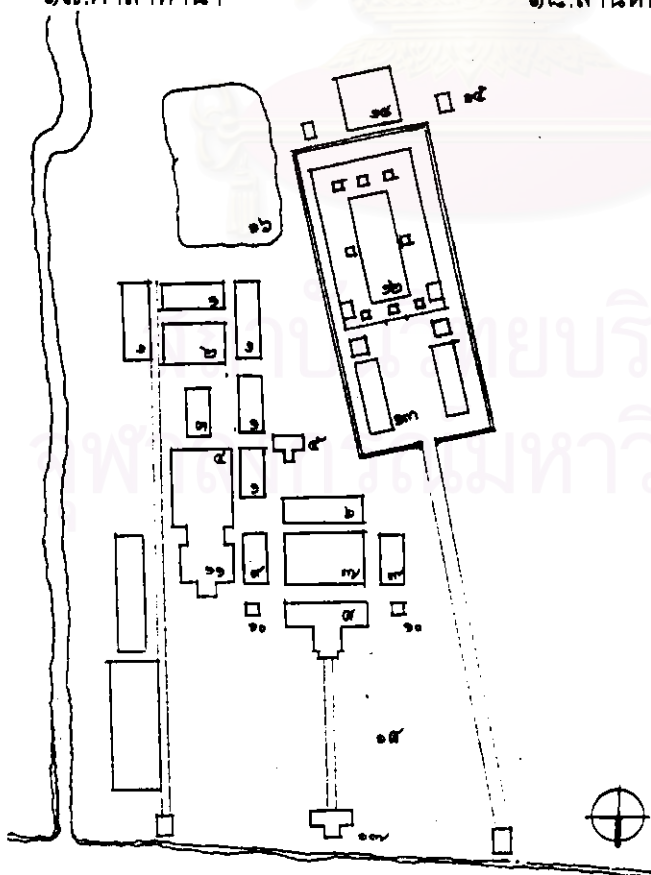
ทิศใต้ จรดแม่น้ำเจ้าพระยา

ทิศตะวันออก จรดที่ดินราชฎร

ทิศตะวันตก จรดที่ดินราชฎร

องค์ประกอบที่สำคัญของวัด

๑. หมุกฎีก่ออิฐถือปูน	๒. พระตำหนักอุไรวงศ์
๓. หอสวดมนต์	๔. หอฉัน
๕. หอพระไตรปิฎก	๖. ศาลาเก้าห้อง
๗. ศาลาการเปรียญ	๘. ศาลาตรีมุข
๙. ศาลาสกัถเห็นอ-ใต้	๑๐. หอระฆัง
๑๑. ฎฎเจ้าอาวาส	๑๒. พระอุโบสถ
๑๓. พระวิหาร	๑๔. พระปรารังค์
๑๕. พระวิหารน้อย	๑๖. สระน้ำ
๑๗. ศาลาท่าน้ำ	๑๘. ลานหน้าวัดริมน้ำ

๕.๒ ลักษณะทางกายภาพของผังบริเวณวัด

วัดในพุทธศาสนาหรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อาราม” นั้นหมายความถึง วัด ที่เป็นที่มา ยินดี ล้วนเป็นที่รื่นรม ความยินดี ความรื่นรม ความเพลิดเพลิน ตลอดจนหมายรวมเอาสิ่งปลูก สร้างและต้นไม้ในอาราม* จึงมักปรากฏว่า ตั้งแต่พุทธกาลมาแล้ว กระทั่งถึงปัจจุบัน วัดทั้งหลาย จึงมักมีชื่อเรียกที่ลงท้ายด้วยคำว่า “อาราม” อันเป็นลักษณะสำคัญที่บ่งชี้ถึงความหมายของวัด เช่น เวฬุวนาราม เขตวนาราม เทพธิดาราม และสุทัศนเทพวรากรม เป็นต้น

สำหรับประเทศไทย การสร้างวัดต่างๆ ยังคงยึดถือหลักการของความเป็น “อาราม” เป็น ธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดต่อมา ทั้งในความหมายที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม กล่าวคือ ใน ส่วนที่เป็นรูปธรรมนั้น จึงปรากฏมีวัดที่สร้างขึ้นตามป่าเขา เพื่อให้ได้ลักษณะของ “อาราม” คือ ล้วนหรือป่าอันรื่นรมย์ เรียกว่า “วัดอรัญวาสี” หรือ “วัดป่า” ส่วนวัดที่สร้างขึ้นในเขตชุมชนที่เรียก ว่า “วัดคามวาสี” นั้น ก็มีความพยายามให้เกิดความรื่นรม เป็นธรรมชาติมากที่สุดหรือหากต้องมีการ ปลูกสร้างถาวรวัตถุใดก็พยายามให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีความสงบสงัด และ ประณีตงดงาม ทั้งนี้เพื่อความจรรโลงใจให้เกิดความรู้สึกอันเป็นนามธรรมถึงความรื่นรมย์ ความ ยินดี ความเพลิดเพลินใจ และ ความเย็นใจ เป็นต้น

องค์ประกอบของวัด จากการศึกษาพบว่า วัดที่เป็นกรณีศึกษาที่ ส่วนใหญ่เป็นวัดคาม วาสี ที่ได้มีการออกแบบและวางแผนผังที่เป็นระเบียบเรียบร้อย อีกทั้ง มีการผสมผสานความเป็น ธรรมชาติต่างๆ ไว้เป็นอันมาก หากจะพิจารณาถึงองค์ประกอบของวัดหรืออารามเหล่านี้ จะพบว่า สามารถแยกออกได้เป็นบริเวณสำคัญๆ ดังต่อไปนี้

บริเวณเขตวัด เป็นเขตที่ภิกษุที่อยู่ในเขตวัดเดียวกันกำหนดหมายรู้กันว่า ภิกษุที่อยู่ใน เขตนี้ พึงทำอุโบสถ ปวารณา หรือสังฆกรรมต่างๆ ร่วมกัน โดยพร้อมเพรียงกันและมีสิทธิต่างๆ ใน ลากอันบังเกิดขึ้นเสมอกัน ทั้งนี้ เพื่อรักษาไว้ซึ่งความสามัคคีในหมู่สงฆ์

การกำหนดเขตบริเวณวัด สำหรับวัดที่เป็นกรณีศึกษาทั้งหมดนี้ พบว่า เป็นวัดที่อยู่ในเขต บ้าน หรือ คามสีมา ซึ่งอาจแบ่งลักษณะออกเป็น ๒ แบบ คือ แบบที่กำหนดเขตภายในบริเวณรั้ว วัด เป็นเขตบริเวณวัดและมีการกำหนดเขตชั้นทสีมาเป็นวิสูงคามสีมาชั้นรอบพระอุโบสถ ซึ่งตั้งอยู่ ภายในเขตพุทธาวาส ภายในบริเวณวัดสำหรับทำสังฆกรรมของสงฆ์ เช่น วัดสะแกศฯ วัดสุทัศน วัดราชนัลดาย และวัดราชโอรสารามฯ เป็นต้น

ส่วนอีกแบบหนึ่งเป็นการกำหนดเขตภายในรั้ววัดทั้งหมดเป็นเขตวัดและเขตสีมาไป พร้อมๆ กัน โดยมีชื่อเรียกว่า มหาสีมา กับจะมี ชั้นทสีมาเป็นวิสูงคามสีมา เฉพาะพระอุโบสถ ซึ่ง

* พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๑๔

ถึงกฎสงฆ์ ก็จะสามารถทำได้โดยสะดวก เป็นต้น ตามธรรมเนียมก็มักจัดสามเณรหรืออุปัชฌาย์ให้คอย ห้ามภิกษุอื่นไม่ให้ผ่านเข้ามาในเวลาที่มีการทำสังฆกรรมนั้นด้วย

การสร้างวัดในลักษณะที่เป็นมหาสีมา นี้ ยังเป็นแบบอย่างในการกำหนดสีมาตามพระวินัยบัญญัติอีกด้วย .

บริเวณเขตพุทธาวาส โดยรูปศัพท์แล้วมาจากคำว่า พุทธ+อาวาส หมายถึง ที่อยู่หรือเสนาสนะของพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งมีปรากฏในพระไตรปิฎกเรียกว่า พระคันธกุฎี จากการศึกษาสันนิษฐานได้ว่า พระคันธกุฎีนั้น อาจจะตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นสังฆารามหรือบริเวณที่เป็นที่อยู่อาศัยของภิกษุสงฆ์โดยจะอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางหรือค่อนข้างออกมาทางด้านหน้าอารามและอยู่ไม่ไกลจากธรรมสภาซึ่งเป็นสถานที่สำหรับพุทธศาสนิกชนจะมาเข้าเฝ้าสดับตรับฟังพระธรรมเทศนา

เมื่อพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทยแล้ว แนวความคิดในการจัดวางตำแหน่งขององค์ประกอบต่างๆ ในอารามจึงได้รับการถ่ายทอดมาสู่วัดต่างๆ ที่สร้างขึ้น ซึ่งปรากฏว่าบริเวณเขตพุทธาวาสนั้นจะเป็นบริเวณที่มีอาณาเขตเด่นชัด และมักตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าวัด ซึ่งจะประกอบด้วยพระอุโบสถ และพระวิหาร เป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปที่เป็นองค์แทนของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระเจดีย์อันเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือพระธาตุที่สำคัญ และนอกจากนี้อาจรวมถึงต้นพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า องค์ประกอบต่างๆ ตามที่กล่าวมานี้ล้วนเกี่ยวข้องกับพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยตรง ทั้งนี้เพื่อเป็นสถานที่เคารพ และระลึกถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า

นอกจากความหมายดังกล่าวแล้ว พระอุโบสถซึ่งตั้งอยู่ภายในบริเวณพุทธาวาสยังใช้เป็นที่ทำสังฆกรรมของสงฆ์ ซึ่งในอรรถกถาได้กล่าวไว้ว่า การจะกำหนดเขตสีมา เพื่อการทำสังฆกรรมนั้น ควรที่จะกำหนดในบริเวณด้านท้ายวัดที่เป็นที่สงบสงัดปลอดจากคนรบกวน และมีนิมิตรแสดงให้รู้เห็นได้เด่นชัด แต่เมื่อได้มีการสร้างวัดขึ้นในภายหลังนั้นได้ผสมผสานแนวความคิดเรื่องที่ตั้งสีมาเดิมเข้ากับแนวความคิดใหม่ที่กำหนดให้มีเขตพุทธาวาส จึงมีความหมายประหนึ่งว่า เป็นการทำสังฆกรรมต่อเบื้องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าคล้ายกับครั้งพุทธกาลด้วย เช่น การฟังสวดพระปาฏิโมกข์ การอุปสมบทและการทำวัตรสวดมนต์ เป็นต้น ตลอดจนการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในวันสำคัญต่างๆ ร่วมกับประชาชน และการแสดงธรรมเทศนาที่พระอุโบสถ พระวิหาร หรือศาลาการเปรียญ ในบริเวณเขตพุทธาวาสนี้ด้วย

บริเวณเขตพุทธาวาสนี้ จึงมักได้รับการออกแบบและตกแต่งให้มีความวิจิตรสวยงามและการวางแผนผังมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ร่มรื่น ทั้งนี้เพื่อเป็นการชักจูงใจประชาชนทั่วไปให้เข้ามาชื่นชมความงาม และชื่นชมความรู้สึกที่เป็นพลังจากศรัทธา อันเป็นเบื้องต้นก่อนจะเข้าสู่การฟังธรรม และการปฏิบัติธรรมต่อไป ซึ่งจะก่อให้เกิดผลดีต่อผู้ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว

ให้อยู่ขึ้น เพราะได้รับพรชาติของความงามอันเป็นความสงบเรียบร้อย และตลอดจนผู้ที่ยังไม่ศรัทธาให้เกิดความศรัทธาขึ้นในเบื้องต้น

ในสมัยสุโขทัย เขตพุทธาวาสมีพระเจดีย์เป็นประธานตั้งอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลาง มีพระวิหารใหญ่อยู่ด้านหน้าพระเจดีย์ ส่วนพระอุโบสถนั้น มักจะแยกไว้ต่างหาก โดยตั้งอยู่ด้านหลัง หรืออาจตั้งอยู่ไกลออกไปนอกเขตพุทธาวาส เช่น วัดพระเชตุพน และวัดสระศรี เป็นต้น

สมัยอยุธยา เขตพุทธาวาสยังคงมีพระเจดีย์หรือพระปรางค์เป็นประธานตั้งอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางกับจะมีพระระเบียงรอบ พระวิหารอยู่หน้าพระเจดีย์ ส่วนพระอุโบสถนั้นเริ่มมีความสำคัญมากขึ้น มีขนาดใหญ่โตขึ้น และตั้งอยู่ในตำแหน่งด้านหลังของพระเจดีย์ในแนวแกนหลัก เช่น วัดมหาธาตุ, วัดราชบูรณะ และวัดใหญ่ไชยมงคล เป็นต้น

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผังบริเวณเขตพุทธาวาสได้มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ ๓ กล่าวคือ พระอุโบสถมีความสำคัญมากขึ้น โดยมีขนาด และรูปแบบที่คล้ายคลึงกับพระวิหาร ตลอดจนตำแหน่งที่ตั้งคู่ขนานกับพระวิหารในลักษณะการวางผังบริเวณแบบแนวแกนคู่ เช่น วัดนิรภัยนุจี วัดราชสิทธิฯ และวัดภคินีนาถ เป็นต้น หรือแบบแนวขนานสามแกน คือ จัดวางพระวิหาร พระอุโบสถ และศาลาการเปรียญ พระปรางค์หรือพระเจดีย์ขนานกันไป ภายในเขตพุทธาวาส เช่น วัดเทพธิดาฯ วัดนางนองฯ วัดนางชีฯ วัดคฤหบดี และวัดอัปสรสวรรค์ เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังพบว่า มีลักษณะของการวางพระอุโบสถ และพระวิหารในลักษณะที่เป็น การวางผังบริเวณแบบแนวแกนฉาก คือ พระอุโบสถหรือพระวิหารอยู่ด้านหน้า และมีพระวิหารหรือพระอุโบสถวางขวางตั้งฉากอยู่ด้านหลัง ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ไม่ปรากฏทำกันมาก่อน เช่น วัดสุทัศน์ฯ วัดราชโอรสารามฯ วัดหงส์รัตนารามฯ วัดอนงคาราม และวัดจักรวรรกฯ เป็นต้น

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้มีการฟื้นฟูคติการวางผังบริเวณตามแบบอย่างสมัยอยุธยาขึ้นมาอีกครั้ง รูปแบบของการจัดวางผังบริเวณเขตพุทธาวาส จึงมีลักษณะที่มีพระเจดีย์เป็นศูนย์กลาง มีพระระเบียงรอบ พระวิหารตั้งอยู่ด้านหน้า และพระอุโบสถตั้งอยู่ด้านหลัง เช่น วัดโสมนัสฯ วัดมกุฏกษัตริย์ฯ วัดราชประดิษฐ์ฯ เป็นต้น

สมัยรัชกาลที่ ๕ รูปแบบการจัดวางผังบริเวณเขตพุทธาวาสมีทั้งที่ตามอย่างสมัยรัชกาลที่ ๔ และที่พัฒนาขึ้นใหม่ เช่น วัดราชบพิธฯ ที่พัฒนาแบบอย่างขึ้นมาจากพระปฐมเจดีย์ โดยทำพระระเบียงโค้งรอบพระเจดีย์ และมีพระวิหารที่ตั้งอยู่บนแนวแกนหลักและแกนรองในทิศทั้งสี่ นอกจากนี้ วัดเบญจมบพิตรฯ ซึ่งพัฒนารูปแบบขึ้นมาจากวัดพระศรีมหาธาตุฯ จังหวัดพิษณุโลก โดยมีพระระเบียงล้อมรอบที่วางตรงกลาง ส่วนด้านหน้าเป็นพระอุโบสถ โดยมีการเชื่อมต่อพระระเบียงเข้าสู่ภายในพระอุโบสถได้ นอกจากนี้ยังมีการฟื้นฟูคติการปลูกต้นไม้บนแนวแกนหลักในเขตพุทธาวาสอีกด้วย เช่น วัดสระเกศฯ วัดสุวรรณหงส์ฯ และวัดโสมนัสฯ เป็นต้น

บริเวณเขตสังฆาวาส โดยรูปศัพท์แล้วมาจากคำว่า สงฆ์+อาวาส หมายถึง วัดหรือเสนาสนะอันเป็นที่อยู่ของสงฆ์ ซึ่งในครั้งพุทธกาลนั้น สังฆาวาสประกอบด้วย ภิกษุและภิกษุณี โดยแยกบริเวณกันอยู่ในเขตที่สงบสงัด ปรากฏจากการรบกวนของผู้คน และในเวลาต่อมา เมื่อไม่มีภิกษุณีแล้ว จึงมีความหมายถึงเฉพาะบริเวณอันเป็นที่อยู่ของภิกษุผู้ประพฤติอยู่ในพรหมจรรย์ และมีหน้าที่ในการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาด้วยการศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ตลอดจนการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วยการแสดงธรรมเทศนาหรือการปฏิบัติให้เห็นเป็นแบบอย่าง

ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่า ภิกษุสงฆ์เป็นบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีการฝึกฝนพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา เพื่อความเจริญในด้านกาย วาจา และจิตใจ คือ มีศีล สมาธิ และปัญญา จึงมักถูกมองในลักษณะที่เป็นแบบอย่างของคนดี ที่คนในสังคมและชุมชนควรเอาเป็นแบบอย่าง การจัดการออกแบบและวางผังบริเวณกุฏิ หมู่กุฏิ และเขตสังฆาวาส จึงได้รับการออกแบบวางแผนผังขึ้นอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย มีขอบเขตและอาณาเขตที่ชัดเจน แตกต่างจากกลุ่มเรือนพักอาศัยของประชาชนในชุมชน ที่มักจะอยู่กันอย่างง่าย ๆ ไม่ค่อยเป็นรูปแบบที่มีระเบียบในขอบเขตและอาณาเขตมากนัก

จากการศึกษาพบว่า บริเวณเขตสังฆาวาสนี้ มักจะตั้งอยู่ในบริเวณที่สงบสงัด มีการแสดงอาณาเขตที่ชัดเจนด้วยกำแพง คูน้ำ หรือสวน ภายในเขตจะประกอบด้วย กุฏิ หอพระไตรปิฎก หอกลองหรือหอระฆัง และหอสวดมนต์ เป็นต้น โดยจะมีการจัดแบ่งผังบริเวณเขตสังฆาวาสนี้ออกเป็น ๒ ส่วน คือ บริเวณสำหรับภิกษุสงฆ์ที่ศึกษาทางด้านพระปริยัติธรรมหรือที่เรียกว่า พระคันถรฐะ ซึ่งมักอยู่รวมกันเป็นหมู่กุฏิขนาดใหญ่ และภิกษุสงฆ์ที่ศึกษาทางด้านปฏิบัติ กัมมัฏฐานหรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า พระวิปัสสนาหรือพระกัมมัฏฐาน โดยมักอยู่กุฏิเดี่ยว ขนาดเล็ก แยกเป็นอิสระจากกัน ซึ่งทั้ง ๒ แบบดังกล่าวมานี้ ตามความเป็นจริงแล้ว ทั้งคันถรฐะและวิปัสสนารฐะนั้น ต่างก็เป็นฐะที่ภิกษุสงฆ์พึงต้องกระทำให้แจ้งอยู่แล้ว แต่ในการจัดแบ่งเช่นนี้ก็เป็นการจัดแบ่งเพื่ออำนวยความสะดวกตามความถนัด ความชอบ และความเหมาะสมของภิกษุสงฆ์ในการปฏิบัติธรรม

ภายในเขตสังฆาวาสนี้จะแบ่งออกเป็นคณะเพื่อสะดวกในการปกครอง คณะหนึ่งๆ อาจมีหมู่กุฏิตั้งแต่ ๑ หมู่ หรือมากกว่า โดยขึ้นอยู่กับจำนวนภิกษุสงฆ์ มีเจ้าคณะเป็นผู้ดูแล และขึ้นตรงกับเจ้าอาวาส การกำหนดเรียกชื่อคณะมีวิธีการอยู่หลายอย่าง เช่น เรียกตามทิศ กำหนดสี กำหนดนับตัวเลข หรือเรียกตามสถานที่สำคัญที่อยู่ใกล้ เป็นต้น

การตั้งชื่อคณะตามทิศ เช่น คณะเหนือ คณะกลาง คณะใต้และคณะกุฏิ วัดพระเชตุพนฯ หรือคณะขวา คณะกลาง คณะซ้าย วัดสุทัศน์ เป็นต้น การตั้งชื่อโดยใช้สีกำหนด เช่น คณะแดง บวร คณะชาบบวร คณะเขียวบวร คณะเหลืองรังษี และคณะแดงรังษี วัดบวรนิเวศฯ เป็นต้น

การตั้งชื่อโดยการกำหนดชื่อหมวด เช่น หมวดพระธาตุ หมวดพระศรีสรรเพชญ์ หมวดพระตำหนัก และหมวดสลัก วัดมหาธาตุฯ เป็นต้น และการตั้งชื่อโดยกำหนดนับตัวเลข เช่น คณะ๑ คณะ๒ คณะ๓ และคณะ๔ วัดโสมนัสฯ เป็นต้น นอกจากนี้ การกำหนดนับตัวเลขเป็นชื่อคณะ อาจใช้ร่วมกับการกำหนดหมวด เช่น หมวดสลัก คณะสลัก๑ คณะสลัก๒ คณะสลัก๓ และคณะสลัก๔ วัดมหาธาตุฯ เป็นต้น

การจัดรูปแบบของผังบริเวณเขตสังฆาวาสภายในวัด จากการศึกษาวัดที่เป็นกรณีศึกษาพบว่า มีอยู่ ๔ ลักษณะใหญ่ๆ คือ

ก. วางเขตพุทธาวาสอยู่หน้าวัด และเขตสังฆาวาสอยู่ท้ายวัด เช่น วัดสุทัศน์ฯ และวัดเทพธิดารามฯ เป็นต้น

ข. วางเขตพุทธาวาสอยู่คู่กับเขตสังฆาวาส ซึ่งนิยมให้เขตสังฆาวาสอยู่ด้านทิศใต้หรือด้านขวามือของพระประธาน เช่น วัดพระเชตุพนฯ และวัดสระเกศฯ เป็นต้น

ค. วางเขตสังฆาวาสโอบล้อมเขตพุทธาวาสด้านข้างและด้านหลัง เช่น วัดราชนัดดาฯ และวัดราชโอรสารามฯ เป็นต้น

ง. วางเขตสังฆาวาสขนานเขตพุทธาวาสเช่นวัดโสมนัสฯและวัดมกุฏกษัตริยารามฯ เป็นต้น

บริเวณอุปจารวัด อุปจาร แปลว่า เชียด จวนเจียน ที่ใกล้ชิด ระยะเวลาใกล้เคียง ขาน หรือบริเวณรอบๆ^๕ ซึ่งมีความหมายถึง บริเวณที่เป็นสวนหรือเป็นป่ารอบวัด โดยในการสร้างวัดแต่ครั้งก่อนนิยมที่จะอุทิศที่ดินให้กับวัดเป็นอุปจารวัดเพื่อให้มีระยะห่างระหว่างบ้านหรือชุมชนกับบริเวณวัด อันจะทำให้บริเวณวัดมีความสงบ ร่มรื่น ไม่ถูกรบกวนด้วยเสียง และคนที่สัญจรผ่านไปมา มีความสงบจิตใจและรื่นรมย์ เหมาะสมแก่การเป็นที่ปฏิบัติสมณธรรม ตามความหมายของ“อาราม” ซึ่งแปลว่า สวนหรือป่า อันนำมาซึ่งความรื่นรมย์

อุปจารในพุทธบัญญัติ^๖นั้น เป็นการกำหนดระยะห่างโดยรอบในลักษณะที่เป็นการแสดงอาณาเขตครอบครองในกรณีที่ไม่มีเครื่องล้อม ซึ่งการกำหนดอุปจารนั้นในพุทธบัญญัติได้กำหนดให้ใช้อยู่หลายแบบหลายวิธีเช่น อุปจารของร่างกายกำหนดระยะห่างประมาณ๑ศอก^๗ อุปจารวัด กุฏิ วิหาร หรือเสนาสนะต่างๆที่ไม่มีเครื่องล้อม กำหนดระยะพอขนาดที่จะเวียนเกวียนรอบได้^๘ หรือกำหนดบริเวณโดยรอบชั่วคราวระยะที่น้ำสาดหรือนุระวียกกลางคนมีกำลังดีโยนของหรือขว้างก้อน

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พระวินัยปิฎก*, ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๐๔

^๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *วินัยมูขุละมณี*, หน้า ๔๖

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓

ดินจากเรือนออกไปตก ณ ที่ใด ระยะระหว่างนี้ เรียกว่า อุปจาร หากบริเวณวัดมีเครื่องล้อมแล้ว ให้ถือเอาระยะที่บุรุษวัยกลางคนมีกำลังดีขวางก่อนดิน จากจุดที่เป็นเครื่องล้อมออกไปตกเป็น อุปจาร เป็นต้น”

จากการศึกษาพบว่า เขตที่เป็นอุปจารโดยแท้จริงแล้วเป็นระยะที่ถูกสมมติขึ้นมาเพื่อให้กำหนดรั้วอาณาเขตครอบครองที่ต้องระวังในการที่จะล่วงล้ำ อันจะทำให้เป็นการรบกวนหรือสร้างความวิบัติเสียหายให้กับอีกฝ่ายหนึ่งได้ ซึ่งอุปจารนี้มีระยะไม่มากนัก หากแต่ว่าในการกำหนดเขตบริเวณที่เป็นอุปจารวัดนั้นพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธาสรางวัดจึงนิยมกำหนดให้มีบริเวณหรือระยะทางที่เป็นรูปธรรมชัดเจนที่กว้างใหญ่กว่าที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้

อุปจารวัดที่กำหนดขึ้นโดยรอบวัดนี้มักจะมีลักษณะที่เป็นสวนหรือบริเวณที่เป็นที่ปรกหรือป่าช้าอีกด้วย ซึ่งถือว่าเป็น ธรณีสงฆ์ที่มีสิทธิต่างๆในผลประโยชน์อันเกิดขึ้น ทั้งนี้ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการประมาณเอาระยะห่างที่เกวามากพอจะป้องกันภิกษุสงฆ์ไม่ให้ถูกรบกวนจากบ้านหรือชุมชนได้ ถึงแม้ว่าจะได้มีการสร้างกำแพงหรือขุดคูน้ำให้เป็นเครื่องล้อมอยู่แล้วก็ตาม

สำหรับวัดที่เป็นกรณีศึกษาี้ จากประวัติความเป็นมาพบว่า ส่วนใหญ่แล้วอุปจารวัดจะมีระยะที่ค่อนข้างกว้างขวางและอาจมีคูน้ำรอบ จึงทำให้บรรยากาศบริเวณโดยรอบวัดนั้นมีความร่มรื่น สงบ สด และไม่ถูกรบกวนจากชุมชน

ตัวอย่างของการกำหนดบริเวณอุปจารวัดหรือที่ธรณีสงฆ์รอบวัดนี้ ในประวัติวัดสุวรรณาราม กล่าวไว้ว่า “...รัชกาลที่๓ โปรดให้ขยายเขตอุปจารวัดอีก ด้านตะวันออกไปจรดตลาดบ้านบุ ด้านตะวันตกเลยแนวถนนจรัลสนิทวงศ์ออกไป ด้านใต้เลยโรงเรียนวัดสุวรรณารามฯ อีกไกล...”

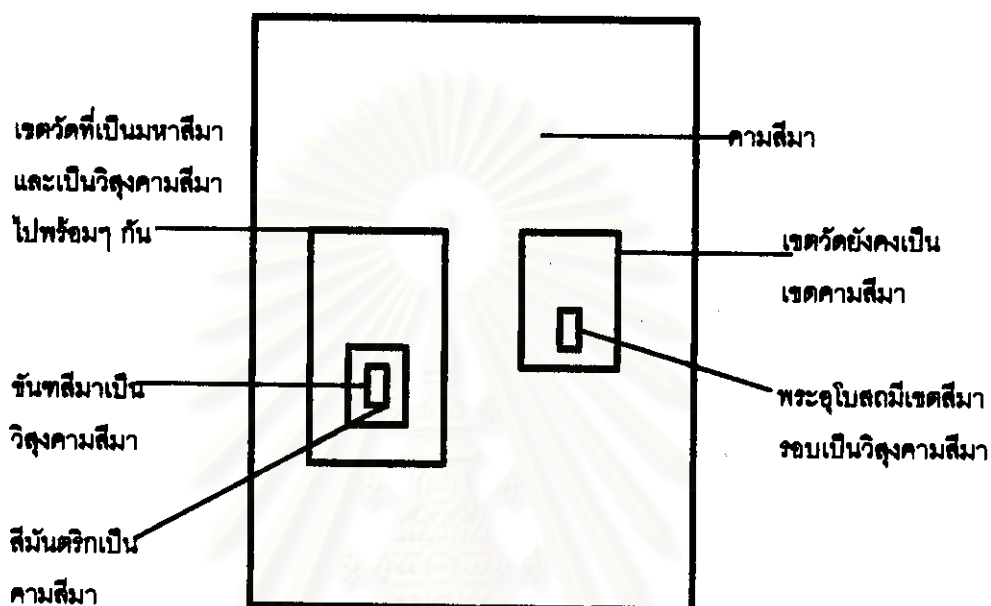
และประวัติวัดมกุฏกษัตริยารามฯ มีความว่า “...ทรงเลือกที่ดินติดต่อกับที่ดินวัดโสมนัสวิหารฯ ยาวไปตลอดริมคลองพุดทุ่งเกษมทางเหนือใกล้กับบิ่อมหนักกำลังดีตกร โปรดให้ซื้อที่ดินของราษฎรหลายเจ้าของรวมกันเป็นเนื้อที่ผืนใหญ่สำหรับใช้เป็นที่ดินสร้างวัดและที่ธรณีสงฆ์... วัดมกุฏกษัตริยารามฯ จึงมีพรมแดนติดต่อกับที่ดินของวัดโสมนัสวิหารฯ...”

บริเวณอุปจารวัดนี้ ต่อมาภายหลังมักจะถูกพัฒนาให้กลายเป็นบริเวณที่ดินสำหรับสาธารณประโยชน์ของวัด และชุมชน โดยอาจจะปลูกสร้างอาคารเรียนบ้าง สถานิอนามัยบ้าง และบางแห่งก็ปลูกสร้างห้องแถว ให้เช่า เป็นต้น

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๒๘

^๒ น.น. ปากน้ำ, สืบค้นในกรุงเทพมหานคร๒, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเคียนส์, พ.ศ.๒๕๒๑), หน้า ๒๐๖

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๔

ภาพลายเส้นที่ ๓๒ : การตมมติจักรวาลิปวาตสีมาหรือเขตอันภิกษุสามารถอยู่โดยปราศจาก
ไตรจักรได้ ต้องเว้นเขตบ้านและอุปัชฌาย์บ้าน (คามสีมา) ซึ่งหมาย
ความว่า บริเวณที่ตมมติได้ คือ บริเวณวิสูงคามสีมาเท่านั้น

๕.๓ ลักษณะทางกายภาพของเขตสังฆาวาส

๕.๓.๑ **องค์ประกอบในเขตสังฆาวาส** จากการศึกษาพบว่า วัดที่เป็นกรณีศึกษา โดยมากแล้วจะแบ่งพื้นที่ภายในเขตสังฆาวาส ออกเป็น ๒ บริเวณ คือ เขตพระคันถะธุระ และ เขตพระวิปัสสนา โดยยึดเอาแบบอย่างที่มาจากคำสอน อันเป็นแนวทางในการศึกษาและปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก คือ ด้านคันถะธุระ เป็นการศึกษาพระไตรปิฎก และด้านวิปัสสนาธุระ เป็นการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานซึ่งถือว่าเป็นธุระที่ภิกษุสงฆ์พึงต้องกระทำควบคู่กันไปตามความเหมาะสม คติเดิมที่มาจากลังกาวงศ์นั้น แยกคันถะธุระเป็นพระคามาวาสี และวิปัสสนาธุระเป็นอรัญวาสี ซึ่งวัดต่างๆ ในดินแดนประเทศไทยในช่วงแรกก็ถือปฏิบัติตามคตินี้มาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นช่วงประมาณรัชกาลที่ ๒ การสร้างกฎและเสนาสนะจึงได้มีการรวมเอาคันถะธุระ และวิปัสสนาธุระมาไว้ภายในวัดเดียวกัน

เขตพระคันถะธุระ ภิกษุสงฆ์ที่อยู่ภายในเขตนี้ ศึกษาพระวินัยปิฎก เพื่อประโยชน์แก่การทำศีลสิกขาบทของตนให้เต็ม ให้บริบูรณ์อยู่เสมอ ศึกษาพระสูตรตันตปิฎก เพื่อใช้เป็นแบบแผนการปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่การบำเพ็ญคุณธรรมอื่นที่ยิ่งไปกว่าศีลสิกขาบท และศึกษาพระอภิธรรมเพื่อสร้างความรู้ตรง ความเห็นชอบ ในสภาวะธรรมทั้งหลายที่ปราศจากสัตว์บุคคล^{๑๐}

ในการศึกษานี้จึงเป็นไปในลักษณะการเรียนรู้ และการสอนพระปริยัติธรรมเป็นหลัก ภิกษุสงฆ์จึงมักอยู่รวมกันเป็นคณะๆ แต่ละคณะจึงมีภิกษุสงฆ์เป็นจำนวนมาก โดยมีภิกษุผู้เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ หรือเจ้าคณะคอยกำกับดูแลอย่างใกล้ชิด

เขตพระวิปัสสนาหรือเขตพระกัมมัฏฐาน ภิกษุสงฆ์ที่อยู่ภายในเขตนี้มุ่งศึกษาและปฏิบัติ "กัมมัฏฐาน" ซึ่งแปลว่าที่ตั้งแห่งการงาน การงานในที่นี้ ก็คือ การทำสมาธิให้เกิด ให้เจริญ ให้เพิ่มพูนองกาม ที่เรียกว่า สมถภาวนา และในการเจริญสมถภาวนานี้จะทำให้เกิดได้ก็เฉพาะในคราวที่หลับเ็นไปอยู่ในสถานที่สงบ วิเวก อันสมควรแก่การทำจิตให้สงบ เจริญสมถที่เรียกว่า สมถภาวนาเท่านั้น เพราะคำว่า "สมถะ" แปลว่า ความสงบ ซึ่งเป็นชื่อของสมาธินั่นเอง ส่วนสมาธินั้นเป็นความสงบแห่งจิต^{๑๑} ภิกษุที่เจริญสมถภาวนานี้จึงต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมที่สงบสงัดมีความเป็นอิสระแยกจากกันเป็นหลักสำคัญ โดยมีอุปัชฌาย์อาจารย์เป็นที่ปรึกษาคอยกำกับดูแลอยู่ห่างๆ

เขตพระวิปัสสนานี้ แต่เดิมนามักเรียกอีกอย่างหนึ่ง เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า "คณะกฎ" เป็นเขตที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่มีความสงบสงัด มีธรรมชาติแวดล้อมรื่นรมย์เป็นพิเศษ ซึ่งเมื่อกาลเวลาผ่านไปสภาพแวดล้อมต่างๆ ได้เปลี่ยนแปลงไป ภาคการศึกษาด้านคันถะธุระมีบทบาทเด่นชัด

^{๑๐} ไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์, ห้วงล่องสู่อุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬารราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๒๐๖

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๓

มากขึ้น จึงปรากฏว่า เขตพระวิปัสสนานี้ในเชิงปฏิบัติการแล้วมิได้เป็นอย่างไรที่เคยเป็นมาในอดีต อย่างไรก็ตามการแบ่งเขตสังฆาวาสออกเป็น ๒ บริเวณ ดังที่กล่าวมาแล้วนี้ มีตัวอย่างให้ศึกษาได้จากวัดต่างๆ ดังต่อไปนี้ วัดมหาธาตุฯ, วัดเทพธิดาฯ, วัดสระเกศฯ, วัดบวรนิเวศฯ, วัดกัลยาณมิตรฯ, วัดราชสิทธิธารามฯ, วัดประยุรวงศาวาสฯ, วัดราชโอรสารามฯ เป็นต้น

สำหรับวัดที่เคยมีการแบ่งเขตสังฆาวาส และต่อมาภายหลังได้ยกเลิกแล้วเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ เพื่อสร้างเป็นโรงเรียนหรืออาคารพาณิชย์ ซึ่งจะศึกษาได้ก็แต่เพียงประวัติความเป็นมาของการแบ่งเขตสังฆาวาสในอดีตเท่านั้น เช่น วัดพระเชตุพนฯ, วัดสุทัศน์ฯ, วัดอรุณราชวรารามฯ เป็นต้น กรณีของวัดราชনীดดา จากการศึกษาพบว่า ภายในเขตสังฆาวาสนี้ มิได้มีการแบ่งเป็นเขตพระคันถธุระและวิปัสสนาธุระ หากแต่มีหลักฐานที่ปรากฏว่ามีการปลูกสร้างสถานที่สำหรับไว้ให้ภิกษุสงฆ์ได้บำเพ็ญเพียรวิปัสสนากัมมัฏฐาน กล่าวคือ ในประวัติการสร้างโถงประสาท ซึ่งตั้งอยู่ศูนย์กลางเป็นประธานของวัดภายในเขตพุทธาวาสนั้น มีความว่า

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ช่างออกแบบก่อสร้างโถงประสาทตามลักษณะของโถงประสาทที่พรรณนาไว้ในหนังสือมหาวงศ์ พงศาวตลลึงกา ซึ่งพระเจ้าพุทธศุภามณีน้อย กษัตริย์ลังกาสร้างไว้เมื่อ พ.ศ. ๓๔๗ โปรดให้ช่างเดินทางไปดูแบบโถงประสาท ณ ประเทศลังกาด้วย โดยนำเค้าเดิมมาเป็นแบบ แล้วปรับปรุงให้เป็นสถาปัตยกรรมตามลักษณะศิลปกรรมของไทย^{๑๑๖} ...โถงประสาทในประเทศศรีลังกานี้ หนังสือมหาวงศ์กล่าวว่า กำหนดให้พระสงฆ์จำพรรษาอยู่แต่ละชั้นตามความรู้ของตน คือ องค์ที่มีสมณะศักดิ์สูงอยู่ชั้นบนและรองลงมาตามลำดับ^{๑๑๗} นอกจากนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงให้ความเห็นว่า “ความคิดที่สร้างดูเหมือนจะให้เป็นที่สงัดสำหรับพระภิกษุคามวาสีบำเพ็ญสมาบัติ โดยไม่ต้องทิ้งบริษัทยออกไปอยู่ตามถ้ำ ถ้าเอาแบบโถงประสาทที่วัดราชনীดดาเทียบก็พอเห็นได้ง่าย คือ ให้เป็นที่สำหรับนั่งบำเพ็ญสมาบัติห้องละองค์เหมือนอย่างห้องในถ้ำที่พรรณนามาแล้ว ฉันได้เคยเห็นวัดในมณฑลอุดรมีกุฏิเครื่องผูกหลังเล็กๆ รายอยู่รอบโอบสถ์ เขาบอกว่า เมื่อถึงเวลาเข้าพรรษาพวกทายกมักคร่ำครวญ “ดูบ” เล็กๆ เหล่านั้น พระอยู่ได้หลังละหนึ่งองค์สำหรับพระที่สมทานวิปัสสนาธุระไปอยู่จำพรรษาในดูบนั้น เห็นว่าจะเป็นประเพณีสืบมาแต่เรื่องเดียวกันทั้งนั้น แม้ที่วัดราชสิทธิก็มีกุฏิอยู่รอบพระอุโบสถ “คณะกุฏ” ที่ก่อสร้างได้ตามวัดหลวงในกรุงเทพฯ เช่น ที่วัดสระเกศ เป็นต้น แต่เดิมน่าจะเป็นที่สำหรับพระสงฆ์อยู่บำเพ็ญสมณธรรมชั่วคราวมิใช่อยู่ประจำอย่างกุฏิในคณะใหญ่^{๑๑๘}

^{๑๑๖} ประวัติวัดราชনীดดาธรรมวิหาร . (สมุทรปราการ : ยงวรการพิมพ์ จำกัด), หน้า ๕๐

^{๑๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓

^{๑๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔

ภาพถ่ายที่ ๑ เขตพระคันถรฐะ วัดสระเกศฯ

ภาพถ่ายที่ ๒
เขตพระวิปัสสนาธุระ วัดสระเกศฯ

บริการ
วิทยาลัย

กฏิพระ จากการศึกษา วัดที่เป็นกรณีศึกษาที่มีลักษณะของกฏิพระเป็นสถาปัตยกรรมไทยประเภทเรือนเครื่องก้อมีความสัมพันธ์กับการแบ่งเขตสังฆาวาส กล่าวคือ ในเขตพระคันถุระ กฏิพระในเขตนี้ เรียกว่า “กฏิพระคันถุระ” ส่วนเขตพระวิปัสสนา กฏิพระในเขตนี้ เรียกว่า “กฏิพระวิปัสสนา” ซึ่งทั้งสองประเภทนี้จะมีลักษณะ ขนาด และการจัดหมู่กฏิที่แตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของการศึกษาและปฏิบัติธรรมเพื่ออนุเคราะห์ตามอัธยาศัยของภิกษุแต่ละรูป

กฏิพระคันถุระ มีลักษณะเป็นกุฏิเครื่องก้อขนาดกว้างร่วมในประมาณ ๖-๗ คอก (๓.๓๐-๓.๖๐ เมตร) หรือประมาณ ๓-๔ แปลาน ความยาวนั้นมีตั้งแต่ ๒ ห้องหน้าต่างไปจนถึง ๖๔ ห้องหน้าต่าง ส่วนใหญ่จะพบขนาด ๓, ๔, ๕ ห้องหน้าต่างตามวัดทั่วไป และขนาด ๘, ๑๐ ห้องหน้าต่างที่วัดสุทัศน์ฯ และวัดสระเกศฯ เป็นต้น ส่วนขนาดที่ยาวมากถึง ๒๐, ๒๓, ๖๔ ห้องหน้าต่างก็มีพบเช่นกันที่วัดมหาธาตุฯ

สำหรับกฏิพระคันถุระนี้ จะมีลักษณะเป็นกุฏิหมู่ตั้งแต่ ๒-๓ หลังขึ้นไปจนถึง ๖-๙ หลัง หน้าเข้าสูชานหรือลานร่วม ซึ่งอยู่บริเวณตรงกลางแล้วชักกำแพงเชื่อม โดยมากแล้วกุฏิหลังใหญ่ ซึ่งเป็นประธานของหมู่ จะเป็นกุฏิสำหรับเจ้าคณะ ส่วนกฏิที่เหลือสำหรับพระภิกษุสงฆ์ทั่วไป กุฏิหมู่หนึ่งๆ นี้ เรียกว่า “คณะ” ตามปกติของพระภิกษุที่เป็นพระคันถุระนี้จะศึกษาในทางพระปริยัติธรรม ซึ่งอาจอยู่รวมกันเป็นหมู่คณะได้

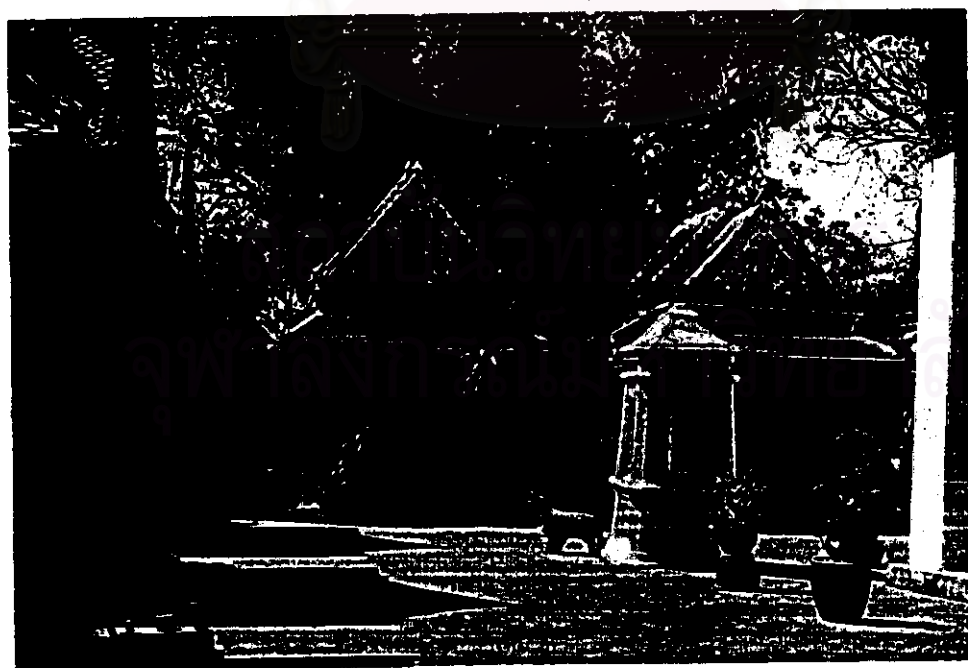
กฏิพระวิปัสสนา มีลักษณะเป็นกุฏิเครื่องก้อขนาดเล็กสำหรับพระภิกษุอยู่เฉพาะรูป โดยมากแล้วจะมีขนาดกว้างร่วมในประมาณ ๔ คอก (๒.๐๐-๒.๓๐ เมตร) หรือประมาณ ๒ แปลาน และยาวประมาณ ๒ ห้องหน้าต่าง (๓.๐๐-๓.๕๐ เมตร) ซึ่งกฏิพระวิปัสสนานี้ที่ยังมีความสมบูรณ์เหลืออยู่มากพบที่วัดสระเกศฯ (คณะกุฏิ) และวัดมหาธาตุฯ (คณะสลัก) ส่วนบางวัดที่มีพระกฏิวิปัสสนาเหลืออยู่แต่ไม่สมบูรณ์อีกทั้งมีการซ่อมเปลี่ยนแปลงบ้าง เช่น วัดกัลยาณมิตรฯ (คณะกุฏิ), วัดประยุรวงศาวาสฯ (คณะบุณนาค) และวัดบวรนิเวศฯ (คณะกุฏิ) เป็นต้น

กฏิพระวิปัสสนานี้ โดยมากแล้วต้องการความสงบสงัด จึงมักเป็นกุฏิเดี่ยว ปลูกอยู่เป็นอิสระห่างๆ กันพอสมควร มีสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่น เช่นที่วัดสระเกศฯ แต่ก็มีบางแห่งที่พบว่ามีการจัดเป็นกุฏิหมู่ขนาดเล็ก ประกอบด้วยกุฏิ ๒-๓ หลัง เช่น ที่วัดสระเกศฯ วัดประยุรวงศาวาสฯ และวัดบวรนิเวศฯ เป็นต้น และกุฏิหมู่ขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยกุฏิถึง๗หลัง เช่น ที่วัดมหาธาตุฯ และวัดเทพธิดารามฯ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีลักษณะที่เป็นกุฏิแถว เช่น วัดเชตุพนฯ ซึ่งในปัจจุบันได้รื้อหมดแล้ว และที่เป็นกรณีพิเศษแตกต่างจากกฏิพระวิปัสสนาทั่วไป คือ โฉนดปราสาทวัดราชนัดดา ซึ่งมีลักษณะเป็นเรือนชั้น

อนึ่ง ในการศึกษา กฏิพระนี้ นอกจากจะแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะใหญ่ๆ ดังกล่าวมาแล้ว ยังสามารถแบ่งประเภทตามระดับชั้นของฐานานุศักดิ์ได้อีก เช่น กุฏิสมเด็จพระราชาคณะ กุฏิพระราชาคณะ กุฏิพระครูฐานานุกรม กุฏิเจ้าคณะ และกฏิพระทั่วๆ ไป เป็นต้น

ภาพถ่ายที่ ๓
 โฉนดปราสาท วัดราชนันทารามฯ

ภาพถ่ายที่ ๔
 กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดราชสิทธิารามฯ

ภาพถ่ายที่ ๕ กุฏิพระคันถธุระ วัดมหาธาตุฯ

ภาพถ่ายที่ ๖ กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดมหาธาตุฯ

บริการ
มหาวิทยาลัย

หอพระไตรปิฎก เป็นเจดีย์คานประเภทหนึ่ง สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่เก็บหนังสือตัวเขียนและใบลาน จารพระธรรม โดยเฉพาะคัมภีร์พระไตรปิฎก อันเป็นคัมภีร์สำคัญ สำหรับพระภิกษุและสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียน โดยเหตุที่เป็นอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อเก็บคัมภีร์พระไตรปิฎก อาคารนี้จึงมีชื่อว่า “หอพระไตรปิฎก” หรือเรียกสั้นๆ อย่างสามัญว่า “หอไตร”^{๑๕} นอกจากนี้ยังอาจเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “หอพระปริยัติธรรม”

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของหอพระไตรปิฎก โดยทั่วไปแล้วมีลักษณะแบบเรือนเครื่องลำยอง โครงสร้างมีทั้งที่เป็นเครื่องสับและเครื่องก่อขนาดยาวตั้งแต่ ๒-๔ ห้องหน้าต่าง หลังคาลดชั้นหน้าหลัง มีระเบียงและหลังคาคลุมรอบทั้งสี่ด้าน โดยมากแล้วนิยมสร้างในลักษณะที่ยกพื้นขึ้นสูงเพื่อให้ได้ลักษณะที่เรียกว่า “หอ” การตกแต่งเครื่องหลังคาเครื่องลำยอง หน้าบัน มีทั้งที่เป็นงานปูนปั้น และงานแกะสลักไม้ หน้าต่างเขียนลายรดน้ำ และทำปูนปั้นซุ้มประตูหน้าต่าง

การปลูกสร้างหอไตรนั้น ธรรมเนียมแต่เดิมมานิยมปลูกกลางสระน้ำ เพื่อป้องกันปลวกและแมลงมาทำลายคัมภีร์ โดยมักจะตั้งอยู่ในบริเวณเขตพุทธาวาส หรือบริเวณที่ว่างระหว่างเขตพุทธาวาสกับสังฆาวาส ซึ่งอาจมีเหตุผลมาจากความต้องการยกฐานานุรูปและฐานานุศักดิ์ของพระธรรมให้เกิดขึ้นเห็นเด่นชัดเช่นเดียวกันกับเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส การปลูกสร้างหอไตรในชั้นหลังนิยมปลูกสร้างไว้ภายในเขตสังฆาวาส โดยที่แต่ละคณะจะมีหอไตรประจำคณะเป็นส่วนใหญ่

ในการศึกษาวัดที่เป็นกรณีศึกษานี้พบว่าหอไตรส่วนใหญ่แล้วจะสร้างขึ้นภายในเขตสังฆาวาสฝ่ายพระคันถธุระ สำหรับคณะใหญ่ที่มีความสำคัญ อาทิเช่น คณะเจ้าอาวาสและรองเจ้าอาวาสหรือเฉพาะสำหรับคณะที่มีพระราชาคณะทรงคุณวุฒิปกครองดูแลอยู่ ดังความว่า

“คดีเกี่ยวกับการมีหอไตร ๒ หอ พระเถระผู้ใหญ่ในวัดนี้เล่าว่า เป็นเพราะวัดนี้แต่เดิมมีพระราชาคณะได้ ๒ รูป”^{๑๖}

หอพระไตรปิฎกที่สร้างขึ้นประจำคณะใหญ่ๆ นี้ มักจะตั้งอยู่บริเวณมุมด้านใดด้านหนึ่งของคณะ ซึ่งจะมีลักษณะที่เป็นหอสูงตั้งคร่อมอยู่บนมุมกำแพงหรืออีกลักษณะหนึ่งจะตั้งอยู่บนกำแพงด้านหน้าคณะ ซึ่งลักษณะการปลูกสร้างหอพระไตรปิฎกเช่นนี้ ไม่ว่าจะเป็นการปลูกอยู่ในสระน้ำหรือการปลูกคร่อมมุมกำแพง ล้วนแล้วแต่เป็นกลวิธีในการออกแบบทางสถาปัตยกรรมที่จะทำให้หอพระไตรปิฎกมีความโดดเด่นและสง่างามสมกับฐานานุศักดิ์ที่เป็นเจดีย์อาคาร และยังบ่งบอกถึงฐานานุศักดิ์ของพระเจ้าคณะนั้นๆ เป็นสำคัญด้วย

^{๑๕} เนตรนภิศ นาควัระ และคณะ, *วัดในกรุงเทพมหานคร*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๑๔๒

^{๑๖} กรมศิลปากร, *ประวัติวัดอรุณราชวราราม*, ๒๕๑๑, หน้า ๘๔

ภาพถ่ายที่ ๗
หอพระไตรปิฎก วัดอรุณราชวรารามฯ

ภาพถ่ายที่ ๘ หอพระไตรปิฎก วัดสระเกศฯ

หอกลองและหอร่มง เป็นสิ่งปลูกสร้างในลักษณะหอสถู่งที่สร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการแขวนกลองและระฆังสำหรับตีบอกเวลาเป็นสัญญาณแก่พระสงฆ์ในเวลาที่จะต้องมาปฏิบัติสมณกิจร่วมกันโดยพร้อมเพรียงกัน เพราะการอยู่ร่วมกันของคณะสงฆ์นั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัส ฝึกขุอปริหานิยธรรม คือ ธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว มีข้อความเชิญชวนให้ภิกษุหมั่นประชุมกันเนื่องนิจ และเมื่อประชุมหรือเลิกประชุมก็ให้ทำโดยพร้อมเพรียงกัน

สัญญาณบอกเวลาต่างๆ ที่นิยมใช้ การตีกลองหรือระฆังบอก อาทิเช่น สัญญาณระฆังในยามเช้าและยามเย็น เพื่อเรียกทำวัตรสวดมนตร์ สัญญาณกลองเวลาเพลเพื่อบอกเวลาฉันเพล และสัญญาณระฆังที่บอกเวลาลงฟังสวดพระปาฏิโมกข์ในวันอุโบสถ เสดนี้ เป็นต้น นอกจากนี้สัญญาณกลองและระฆังยังใช้บ่งบอกถึงบางเวลาที่มีเหตุการณ์สำคัญที่เป็นกรณีพิเศษอื่นๆ เช่น

“... แต่ระฆังนั้นหาได้มีเครื่องตีเป็นเหล็กไม่เขาใช้ตีด้วยฆ้องไม้หรือตะลุงทุกเพลจะทำให้เกิดเสียง ชั่วแต่ในเวลาการสงครามหรือกรณีที่เกี่ยวข้องกับการรบทัพจับศึกเท่านั้น ชาวสยามจึงจะตีฆ้องชัยหรือเครื่องมือที่ทำด้วยทองเหลือง สำริด หรือทองแดง อย่างอื่นด้วยฆ้องเหล็ก”^{๑๓}

“ตรงหน้าวิหารพระศรีศาสดาจะมองเห็นหอกลองและมีระฆังแขวนอยู่ด้วย กลองแห่งวัดบวรนิเวศวิหารทั้งหมดมีอยู่ ๓ ใบ ใบที่๑ชื่อว่า“วิสาขปุณณมี”ใช้ตีเวลาวันพระ ขึ้นแรม ๘-๑๕ ค่ำ และวันสำคัญทางศาสนา อยู่ที่มุกพระอุโบสถด้านทิศตะวันออกใบที่ ๒ ชื่อว่า “เกรียบริโภค” ใช้ตีบอกเวลาเพลหรืองานมหาอุกษต่างๆเช่น วันขึ้นปีใหม่ เป็นต้น ส่วนใบที่๓ ชื่อว่า“วิปโยคสิกขา” (กลองสี่ก) ปีหนึ่งตี ๓ ครั้ง แต่ละครั้งบอกเหตุจำพราก จากไปด้วยความอาลัย และมีกำหนดวันเวลาตี ดังนี้ ครั้งที่๑ คือ เดือน๑๑ แรม๑๓ ค่ำ , ครั้งที่๒ เดือนอ้าย แรม๓ ค่ำ และครั้งที่๓ เดือน๓ แรม๑๓ ค่ำ”^{๑๔}

สัญญาณการตีกลองและระฆังนี้ มีทั้งที่ตีแยกชิ้นและตีร่วมกัน จากการสอบถามพระเถระพบว่า แต่เดิมมีวิธีการตีอยู่หลายแบบ ซึ่งแต่ละแบบก็จะให้ความหมายที่ต่างๆ กัน แต่ปัจจุบันเป็นการยากที่จะหาผู้รู้ในสัญญาณต่างๆ เหล่านั้น ดังตัวอย่างในรำพันพิลาป ความว่า

“คิดจนตื่นพื้นพิงระฆังฆ้อง กลองหอกลองที่มๆ กระหิมเสียง”^{๑๕}

ตำแหน่งที่ตั้งของหอกลองและระฆังนี้ พบว่า มีทั้งที่อยู่ในเขตพุทธาวาสและในเขตสังฆาวาส อย่างไรก็ตามจากการศึกษาวัดที่เป็นกรณีศึกษานี้ พบว่า หอกลองและหอร่มงที่อยู่ในเขตสังฆาวาสนั้นอาจจะประจำอยู่ที่คณะเจ้าอาวาส อาทิเช่น วัดพระเชตุพนฯ วัดสุวรรณารามฯ

^{๑๓} ลาดูแบร์, ๑๓หมวยเขต, หน้า ๕๐๘

^{๑๔} วัดบวรนิเวศวิหาร, (พระนคร : หจก. ศิวพร, ๒๕๑๕), หน้า ๑๑๕-๑๑๖

^{๑๕} สุนทรภู่, รำพันพิลาป, หน้า ๘

ภาพถ่ายที่ ๙
หอรระฆัง วัดสุทัศน์เทพวรารามฯ

ภาพถ่ายที่ ๑๐
หอรระฆัง วัดพระเชตุพนฯ

บริการ
วิทยาลัย

เป็นต้น หรือ อาจตั้งอยู่ใกล้กับศาลาการเปรียญ เช่น วัดสุทัศน์ และวัดปรินายกฯ เป็นต้น นอกจากนี้ อาจตั้งอยู่ใกล้กับเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างเขตพุทธาวาสกับเขตสังฆาวาสเช่น วัดมหาธาตุฯ วัดโมลีโลกยารามฯ วัดสระเกศฯ และวัดสุทัศน์ฯ วัดกัลยาณมิตรฯ และวัดประยุรวงศาวาสฯ เป็นต้น

หอกัมมัฏฐานและลานจงกรม

หอกัมมัฏฐาน เป็นสถานที่สำหรับพระภิกษุสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาใช้เป็นสถานที่ฝึกอบรมการเจริญสมาธิภาวนาร่วมกันในเบื้องต้นก่อนที่จะแยกย้ายการไปปฏิบัติเฉพาะรูป จากการศึกษาพบว่า หอกัมมัฏฐานนี้มีลักษณะเป็นศาลาโปร่งยกสูงจากพื้นดินขึ้นไปในลักษณะที่เป็นหอสอง เพื่อให้ปลอดภัยจากการรบกวนของผู้ที่เดินผ่านไปมา ตลอดจนการถ่ายเทอากาศที่ดี ซึ่งอาจจะทำให้เกิดความรู้สึกปลอดโปร่ง และเป็นสบาย อันจะนำมาซึ่งความสดชื่นของจิตใจด้วย

สำหรับวัดที่มีหอกัมมัฏฐานนี้ จากคำบอกเล่าของพระครูวิมลธรรมคุณ วัดสระเกศฯ ได้กล่าวว่า หอกัมมัฏฐาน วัดสระเกศฯ นี้ เดิมตั้งอยู่บริเวณคณะกุฎมีลักษณะเป็นศาลาทรงไทยโปร่ง สูง ๒ ชั้น ซึ่งต่อมาภายหลังได้รื้อลงเมื่อการศึกษาด้านวิปัสสนาธุระเสื่อมความนิยมลงไป นอกจากนี้ที่วัดสุวรณารามฯ จากการศึกษาสันนิษฐานว่า บริเวณชั้นบนของหอกัน ซึ่งตั้งอยู่กลางคณะ๑ นี้ น่าจะเป็นหอกัมมัฏฐาน ที่มีมาแล้วตั้งแต่ครั้ง รัชกาลที่๓ โปรดให้สร้างกุฎกัถอฐิตือปูนเป็นที่พักจำพรรษาของพระราชาคณะ ฝ่ายอรัญวาสี

อนึ่ง หอกัมมัฏฐานนี้ อาจใช้บริเวณหอกันหรือหอสวดมนต์ภายในคณะแทนก็ได้ ดังเช่นกรณีของวัดที่กุฎพระวิปัสสนา มีลักษณะเป็นเรือนหมู่ เช่น วัดมหาธาตุฯ (คณะสลัก)

ลานจงกรมหรือที่จงกรม เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีอยู่คู่กับอารามมาแล้วตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ซึ่งทางจงกรมนี้นิยมทำในสถานที่อันจัดเตรียมไว้โดยเฉพาะ คือ เป็นที่โล่ง อากาศถ่ายเทได้สะดวก มีความปลอดภัยและปราศจากผู้รบกวน การเดินจงกรม นิยมทำสลับกับการนั่งสมาธิ ทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน จากการศึกษาวัดที่เป็นกรณีศึกษา พบว่า ในประวัติวัดราชโอรสารามฯ ได้กล่าวถึง บริเวณลานจงกรม และที่นั่งสมาธิภาวนาในลักษณะที่เป็นสถานที่ที่มีความร่มรื่นเป็นธรรมชาติ ความว่า

คูพิลิตตีกองมณีสองคณะ	คันถุระนั้นอยู่เป็นหมู่ใหญ่
วิปัสสนากุฎเรียงเคียงกันไป	ที่จงกรมร่มไม้รุกขมูล
แท่นศิลาน่านั่งปริกรรม	บำเพ็ญธรรมกรรมฐานที่ศูนย์
พระศรัทธาเป็นเดิมที่เพิ่มพูน	ยกหนูนศาสนาสารพัด ^{๒๐}

อนึ่ง ในการเจริญสมาธิภาวนาด้วยการนั่งกัมมัฏฐาน และการเดินจงกรมนี้ นอกจากจะทำการในบริเวณสถานที่อันสงบสงัด เป็นธรรมชาติแล้ว สำหรับบางวัดก็อาจใช้บริเวณลานพระ

^{๒๐} พระมหาโกนาค เรณูโม, ประวัติวัดราชโอรสารามฯ (กรุงเทพฯ : บ.กราฟิอาร์ต ๑๙๗๗), หน้า ๙๗

ภาพถ่ายที่ ๑๑
 หอกัมมัญฐาน วัดสุวรรณารามฯ

ภาพถ่ายที่ ๑๒
 หอนั่น หอสวดมนต์ และหอกัมมัญฐาน
 วัดมหาธาตุฯ

บริการ
 วิทยาลัย

อุโบสถ ลานเจดีย์ ลานโพธิ์ หรือพระระเบียงที่มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ เป็นสถานที่สำหรับการเจริญภาวนา ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ และมีกำลังใจเหมือนหนึ่งได้ใกล้ชิดพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ตลอดเวลาที่ทำความเพียรอีกด้วย

หอฉันหอสวดมนต์

หอฉัน เป็นอีกสิ่งปลูกสร้างหนึ่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพุทธานุญาตตั้งแต่พุทธกาล เพื่อวัตถุประสงค์ใช้เป็นสถานที่สำหรับภิกษุทั้งหลายลงฉันพร้อมเพรียง

หอสวดมนต์ เป็นสิ่งปลูกสร้างที่สร้างขึ้นเพื่อ เป็นสถานที่สำหรับพระสงฆ์ได้มาฝึกซ้อมและสวดมนตร์ให้เกิดความชำนาญ ซึ่งในการสวดมนตร์นี้มีความมุ่งหมายเพื่อจะเป็นการสาธยายให้เกิดความแม่นยำในตัวของพระธรรมสืบต่อๆ กันไปในฐานะที่เป็นการสืบอายุพระปริยัติธรรมคำสอนเอาไว้ ทั้งนี้เพราะว่า ในสมัยโบราณ โดยเฉพาะในสมัยพุทธกาลหรือใกล้ๆ กันนั้นไม่มีการจารึกขีดเขียน พุทธวจนะทั้งหมดต้องท่องจำกันได้ด้วยปาก^{๒๐}

หอฉันและหอสวดมนต์นี้จากศึกษาพบว่า วัดโดยส่วนใหญ่ใช้ศาลาโถงที่ตั้งอยู่กึ่งกลางคณะหรือริมด้านหน้าคณะเป็นหอฉันและหอสวดมนตร์ไปด้วยกัน เนื่องจากศาลาโถงมีลักษณะพิเศษที่สามารถใช้งานได้เนกประสงค์ เช่น ดอนรับแขก เรียนหนังสือ พักผ่อนในยามว่าง และตลอดจนในยามค่ำคืนใช้เป็นที่พักนอนของลูกศิษย์วัดได้

ลักษณะของศาลาโถงหรือศาลาเนกประสงค์ที่ใช้เป็นหอฉันหรือหอสวดมนตร์ โดยมากแล้วจะเป็นศาลาโถงมีระเบียงและหลังคาคลุมรอบ ระเบียงยกสูงจากชานหรือลานในระดับที่จะนั่งห้อยขาได้ บริเวณตรงกลางศาลายกพื้นสูงขึ้นเป็นอาสน์สงฆ์เพื่อให้เกิดความสะดวกในการประกอบสมณกิจต่างๆ

อนึ่ง ศาลาโถงที่ใช้เป็นหอฉันด้วยนี้ บางแห่งจะก่อผนังทึบเป็นห้องด้านท้าย เพื่อกันไว้เป็นที่เก็บของต่างๆ ในลักษณะที่เรียกว่า กัปปิยฎฐิ ตัวอย่างเช่นนี้พบได้ที่วัดสุวรรณารามฯ และวัดมหาธาตุฯ (คณะสลัก๑) เป็นต้น

ส่วนหอสวดมนต์ที่สร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์สำหรับการสวดมนต์จริงๆ นั้น จากการศึกษพบว่า วัดพระเชตุพนฯ คณะ น.๑๖ ซึ่งเป็นที่ตั้งของตำหนักสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสฯ มีหอสวดมนต์ปลูกเป็นเรือนเครื่องก่อทรงโรง ขนาดยาว ๗ ห้องหน้าต่าง และจากประวัติวัดราชโอรสารามฯ ได้กล่าวไว้ว่า

“...หลังบริเวณหอพระไตรปิฎก (ปัจจุบัน เรียกว่า มณฑป) ไปทางทิศตะวันตก เดิมเป็นหมู่กุฏิใหญ่มาก พระเทพญาณมุนีเล่าว่า เป็นหมู่กุฏิพระราชาคณะ จากมุมกำแพงแก้วตอนหลัง

^{๒๐} พุทธทาส ภิกขุ, คำสอนผู้บรรพชาด้วย, (กรุงเทพฯ : สนท.รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๕๕

^{๒๑} สัมภาษณ์พระครูวิมลธรรมคุณ (ปลด พุโร) วัดสระเกศฯ, วันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๔๐

ภาพถ่ายที่ ๑๓
 หอน้ำ และหอสวดมนต์ วัดโสมนัสวิหาร

ภาพถ่ายที่ ๑๔
 ศาลาการเปรียญ วัดสุทัศน์ฯ

บริการ
 วิทยาลัย

ด้านทิศใต้ของพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ ซึ่งเดิมเป็นบิเอมพระพุทธรูป มีกุฏิยาว ๔ ห้อง ตั้งอยู่ตามแนวกำแพงมณฑปด้านตะวันตก และอีกหลังก็ยาวเท่ากัน ตั้งอยู่ใกล้กับมณฑป แต่หลังนี้เป็นหอสวดมนต์....”^{๒๓}

วัดโดยส่วนใหญ่แล้วมักใช้หอฉันหรือบางทีก็ใช้พระอุโบสถ พระวิหาร หรือการเปรียญเป็นต้น ในการสวดมนต์ กรณีที่ได้มีหอสวดมนต์ที่ปลูกสร้างขึ้นมาโดยเฉพาะ

ศาลาการเปรียญ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การเปรียญ การนุเรียน การบาเรียน และศาลาปริยัติธรรม เป็นต้น หมายความว่า ศาลสำหรับครูสอนธรรมวินัย เพราะเป็นที่ประชุมฟังธรรม และเป็นสถานที่ประชุมเรียนปริยัติธรรม^{๒๔}

สถานที่สำหรับพระภิกษุ และสามเณรใช้เรียนปริยัติธรรมนี้ แต่เดิมอาจใช้ศาลาหลังเล็กๆ ศาลาชั้นภายในคณะ หรือใช้สถานที่ภายในกุฏิเจ้าอาวาส หรือพระราชาคณะ เป็นที่บอกหนังสือแก่พระภิกษุและสามเณร ที่ศึกษาด้านคัมภีร์ ดังในประวัติวัดราชโอรสารามฯ มีความตอนหนึ่งว่า

“ยุคแรกที่รัชกาลที่๓ ทรงสถาปนาวัดราชโอรสารามฯ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างศาลาเป็นที่สอนพระปริยัติธรรมไว้หลังหนึ่ง มีสระล้อมรอบตั้งอยู่กลางที่ระหว่างคณะเหนือ น.๑ และน.๒ และโปรดเกล้าฯ ให้คนุหัสกัที่มีความรู้ดี ซึ่งอาจเรียกว่าครู หรืออาจารย์หลวงเป็นผู้ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้รับราชการมีหน้าที่ถวายความรู้แก่พระภิกษุสามเณร”^{๒๕}

“...ท่านเจ้าอาวาสได้กรุณาเชิญเราเข้าไปในกุฏิของท่าน...ในที่นี้เห็นมีพระชุมนุมกันอยู่มาก เพื่อเล่าเรียนธรรมวินัย ต่างรูปต่างนั่งกับพื้น มีคัมภีร์วางอยู่บนม้า ตั้งอยู่ตรงหน้า...”^{๒๖}

เมื่อพระภิกษุและสามเณรที่เรียนมีจำนวนมากขึ้น การจัดการศึกษาด้านคัมภีร์ก็อาจใช้สถานที่อื่นๆ ในวัด จัดเป็นที่เรียนก็ได้ ดังในประวัติวัดอรุณราชวรารามฯ มีความตอนหนึ่งว่า

“.....การศึกษาทางฝ่ายคัมภีร์ เมื่อสมัยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฤทธิ) ครองวัดได้ตั้งสำนักเรียนและใช้บริเวณพระระเบียง พระอุโบสถบ้าง ศาลารายพระวิหารบ้าง และศาลาการเปรียญ เป็นที่เล่าเรียน...”^{๒๗}

ศาลาการเปรียญที่ใช้เป็นสถานที่ประชุมเรียนปริยัติธรรมนี้สร้างขึ้นด้วยคติเดิมมาก่อนแต่สมัยอยุธยา โดดใช้เป็นศาลาเอนกประสงค์ กว่าการที่จะใช้พระวิหาร นอกจากนี้ ยังใช้เป็นสถานที่พระสงฆ์แสดงธรรม รับผ้ากฐิน และสำหรับรับทายกทายิกามาทำบุญ ซึ่งหากเปรียบเทียบกับสมัยพุทธกาลแล้ว ศาลาการเปรียญนี้น่าจะมีลักษณะการใช้งานที่คล้ายคลึงกับ ธรรมสภา

^{๒๓} พระมหาโกเมศ ธรรมโม, ประวัติวัดราชโอรสารามฯ (กรุงเทพฯ : น.ภพพิชิต ๑๙๙๗), หน้า ๑๐๒

^{๒๔} พุทธศาสนประวัติ สมัยรัตนโกสินทร์และราชวงศ์จักรี ๒๑๑ ปี. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬารราชวิทยาลัย), หน้า ๙๒

^{๒๕} พระมหาโกเมศ ธรรมโม, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๒

^{๒๖} พระมหาโกเมศ ธรรมโม, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔-๖๐

^{๒๗} กรมศิลปากร, ประวัติวัดอรุณราชวรารามฯ, หน้า ๑๑๖

ภาพถ่ายที่ ๑๕ พระระเบียงรอบพระอุโบสถ วัดอรุณราชวรารามฯ
เดิมใช้เป็นสถานที่เรียนพระธรรมวินัย

ภาพถ่ายที่ ๑๖ ศาลารายรอบพระวิหาร วัดอรุณราชวรารามฯ
เดิมใช้เป็นสถานที่เรียนพระธรรมวินัย

ลักษณะทั่วไปของศาลาการเปรียญ ส่วนใหญ่มีลักษณะแบบหอโถง หลังคาประดับเครื่อง
ล่ายอง โครงสร้างเป็นเรือนเครื่องสับกันฝาไปรุ่งรอบหรือทำแต่เพียงพนังกสูงจากพื้น พอคนนั่งอิงไม่
ตก ด้านสกัดหัวท้าย มีช่องประตูและทำบันไดทางขึ้นลง เช่น ศาลาการเปรียญวัดนางนองฯ และ
วัดนางชีฯ เป็นต้น ส่วนที่เป็นเรือนเครื่องก่อมักกันฝารอบ เจาะเป็นช่องหน้าต่าง ไม่ยกใต้ถุนสูง
รูปภายนอกดูคล้ายพระอุโบสถหรือพระวิหารเป็นศาลาการเปรียญที่นิยมสร้างในสมัยรัชกาลที่๓
เช่น ศาลาการเปรียญวัดเทพธิดารามฯ วัดราชนัดดาฯ และวัดสุทัศน์ฯ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมี
ศาลาการเปรียญที่สร้างขึ้นตามอย่างสถาปัตยกรรมจีน เช่น ศาลาการเปรียญวัดราชโอรสารามฯ
 เป็นต้น

จากการศึกษาพบว่า วัดที่เป็นกรณีศึกษานี้ ส่วนใหญ่แล้วศาลาการเปรียญจะตั้งอยู่ภายใน
ในเขตพุทธาวาส เช่น วัดราชโอรสารามฯ วัดเทพธิดารามฯ วัดราชนัดดาฯ วัดพระเชตุพนฯ
 เป็นต้น ส่วนวัดที่ศาลาการเปรียญอยู่ในเขตสังฆาวาส เช่น วัดสุทัศน์ฯ และวัดสระเกศฯ (เดิมเป็น
ศาลาขนาดเล็กอยู่ริมคลองข้างวัดด้านทิศใต้ภายในบริเวณเขตพระวิปัสสนา)^{๒๔}

ศาลาท่าน้ำ

ธรรมเนียมการสร้างวัดแต่เดิมมานั้น นิยมสร้างวัดให้ติดทางสัญจร ซึ่งส่วนใหญ่แล้วก็มัก
จะเป็นทางน้ำ ดังนั้นเพื่อความสะดวกในการสัญจรไปมา ระหว่างชุมชนกับวัด จึงมักมีการสร้าง
ศาลาท่าน้ำเอาไว้ที่หน้าวัด เป็นศาลาโถงมีเสา ๔-๖ ต้น หลังคาเครื่องสับหรือเครื่องล่ายอง ภาย
ในยกเป็นที่นั่ง ๒ ผั่ง ตรงกลางเป็นทางเดินขึ้นลง

ศาลาท่าน้ำนี้บางแห่งก็มีการตกแต่งภายในให้วิจิตรงดงาม เช่นในประวัติวัดพระเชตุพนฯ
 ความว่า

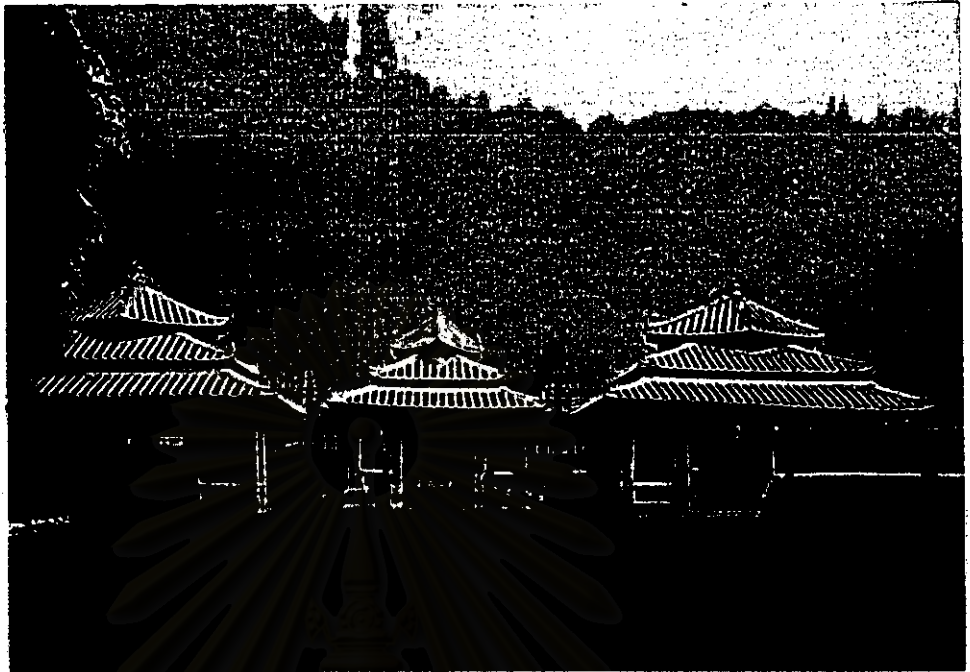
“...ทำที่๑ ตรงถนนเชตุพนลงไปนอกกำแพงพระนคร...ที่สุดฉนวนตอนริมน้ำทำหลังคา
เป็นตรีมุข พื้นในมุขทั้ง๒ข้างยกเป็นอาสน์สงฆ์ มีกำแพงพนกประดับกระเบื้องปรุต่อลงไปทำเป็น
สะพานลงแม่น้ำมีพนกทั้ง๒ข้าง หลังคาฉนวนนั้นมุงกระเบื้องเคลือบ เพดานทาสีดำปิดทองลาย
แย่ง...”

“...ทำที่๒ นั้น ตรงคณะแถวลงไปนอกกำแพงพระนคร ริมน้ำทำศาลาเครื่องไม้หลังคามุง
กระเบื้องทรายหลังหนึ่ง ระเบียบทั้ง ๒ ข้างยกเป็นอาสน์สงฆ์ และทำที่๓ นั้น ตรงคณะกฎลงไป
นอกกำแพงพระนครริมน้ำทำศาลาเหมือนทำที่๒ นั้นอีกหลังหนึ่ง”^{๒๕}

ศาลาท่าน้ำที่ปลูกสร้างอยู่ริมหน้าหน้าวัดต่างๆ นี้ มีลักษณะการใช้งานที่ไม่ต่างอะไรกับ
ศาลาพักคอยของคนเดินทางทางบก ที่มีวัตถุประสงค์ในการพักคอย และตลอดจนพักเหนื่อยใน

^{๒๔} สัมภาษณ์พระครูวิมลธรรมคุณ (ปลัด พญ.) วัดสระเกศฯ, วันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๔๐

^{๒๕} ประวัติวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระราชประสิทธิ์วิมล
(เจริญ เหมโก)๑๙ มกราคม ๒๕๓๖, หน้า ๒๕-๒๖

ภาพถ่ายที่ ๑๗ ศาลาหน้า วัดอรุณราชวรารามฯ

ภาพถ่ายที่ ๑๘ วัจจกฏี วัดใหญ่สุวรรณารามฯ จ.เพชรบุรี

ระหว่างการเดินทาง ซึ่งการสร้างศาลาริมทางสัญจรนี้ ถือเป็นธรรมเนียมที่มีมาแต่ครั้งโบราณ อันเป็นการแสดงออกซึ่ง ความรัก ความปรารถนาดี ต่อผู้สัญจรผ่านไปมา ดังในพระราชดำรัส ในการโปรดเกล้าฯ พระราชทานศาลาเป็นของขวัญเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีให้แก่ ศูนย์ตะวันออก-ตะวันตก ณ มลรัฐอ่าวชาย สหรัฐอเมริกา ที่มีความบางตอนว่า

“... เป็นธรรมเนียมที่คนจะสร้างศาลาหลังเดียวกับหลังที่สร้างนี้ได้ตามทาง เพื่อให้คนเดินทางผู้เหนื่อยอ่อนได้หยุดพัก ศาลาเหล่านั้นสร้างขึ้นด้วยความรักและความปรารถนาดีอย่างบริสุทธิ์ใจที่มีต่อผู้อื่น... ศาลาเก่าแก่เหล่านั้น บางหลังยังตั้งอยู่ในที่อันเปลี่ยวเปลี่ยวในประเทศของข้าพเจ้า โดยมีได้รับใช้คนเดินทางตามความประสงค์เดิมเสียแล้ว แต่ก็ยังคงมีเหลืออยู่เป็นสัญลักษณ์ อันแสดงถึงความรัก และความห่วงใยในเพื่อนมนุษย์...”^{๓๐}

ศาลาต้มกรัก

ศาลาต้มกรัก หมายถึง ศาลาที่ใช้สำหรับเป็นโรงต้มไม้แก่นขนุนที่นำมาใช้ย้อมสีผ้าจิวรให้เป็นสีเหลืองคล้ำ ซึ่งเป็นที่นิยมใช้ของภิกษุมาแต่ครั้งโบราณกาล ปัจจุบันศาลาต้มกรักนี้ อาจหาญได้แต่เพียงที่วัดอรุณวาสีตามต่างจังหวัด จากการศึกษาพบว่า วัดที่เป็นกรณีศึกษานี้แต่เดิมมาบางแห่งมีศาลาสำหรับต้มกรักย้อมจิวรโดยเฉพาะ เช่น ประวัติวัดพระเชตุพนฯ ความว่า

“... ที่เหนือฉนวนขึ้นไปนั้น ตามที่ปรากฏในพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระพรหมานูติฉินในรศฯ ทรงพรรณนาไว้ว่า ทำเป็นศาลาจ่ายกรักพิน เป็นศาลามีเฉลียงรอบ ผนังก่อเป็นรั้วสายบัว ประดับกระเบื้องปรุ... สันนิษฐานว่า ที่เหนือฉนวนขึ้นไปนั้น คงจะทำศาลาติดๆกันไปถึง ๓ หลัง ซึ่งอยู่ในจำนวนศาลาต้มกรัก ตากผ้า และเก็บพินเป็นแน่ และศาลาทั้ง ๓ หลังนี้คงจะกินเนื้อยาวเท่ากับฉนวน (๑ เส้นเศษ)”^{๓๑}

อนึ่ง สำหรับบางวัดที่ไม่มีศาลาต้มกรักโดยเฉพาะ แต่มีกัปปิยะกุฎแยกเป็นหลังต่างหากประจำคณะ ภิกษุก็อาจใช้กัปปิยะกุฎนี้เป็นสถานที่ต้มกรักย้อมจิวรได้ เช่น วัดสระเกศฯ เป็นต้น^{๓๒}

ศาลาเก็บเรือ

การสัญจร ซึ่งต้องอาศัยทางน้ำเป็นหลักในครั้งก่อนนี้ทำให้ตามวัดต่างๆ นอกจากจะมีศาลาท่าน้ำแล้ว ยังต้องมีศาลาสำหรับเก็บเรือ ซึ่งใช้เป็นยานพาหนะในการสัญจรด้วย ในปัจจุบันอาจเป็นเรื่องยากที่จะหาศาลาสำหรับเก็บเรือที่ใช้สัญจรของพระ ส่วนใหญ่แล้วอาจพบตามต่างจังหวัดที่วัดตั้งอยู่ริมน้ำ ซึ่งก็มักจะมีศาลาสำหรับเก็บเรือที่เป็นเรือยาวใช้ในการแข่งขันในประเพณีแข่งเรือที่มักจะทำกันในนามคุ้มวัดเสียเป็นส่วนใหญ่ จากการศึกษาพบว่า ศาลาสำหรับเก็บเรือที่

^{๓๐} นิจ วิทยะนันท์, ปาฐกถาชุดสิรินธร เรื่องสถาปัตยกรรมไทย, (กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๔๙-๕๐

^{๓๑} ประวัติวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ, หน้า ๒๕

^{๓๒} สัมภาษณ์พระครูมิตถธรรมคุณ (ปลด พุทฺธิ) วัดสระเกศฯ, วันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๔๐

ภิกษุใช้ในการบิณฑบาตหรือรับกิจนิมนต์เข้าไปในชุมชนนี้ในประวัติวัดพระเชตุพนฯ มีความว่า

“...ต่อศาลาสำหรับแจกแกงลงไปทำโรงเรืออีกหลังหนึ่ง ผนังด้านเหนือและใต้ก่อเป็นผนัง
ทึบห้องหนึ่ง เป็นสายบัวห้องหนึ่ง สลับกันไป แต่ด้านริมน้ำเปิดไว้สำหรับเอาเรือขึ้นลง ส่วนด้าน
ตะวันออกทำเป็นประตูมีเสาร่วมในเป็นเสาไม้หลังคามุงกระเบื้องทราย... โรงเรือยาว ๑๗ วา
กว้าง ๗ วา...”^{๓๓}

เว็จจุกฎหรือถานพระ

เว็จจุกฎหรือถานพระนี้ เป็นสิ่งปลูกสร้างที่ทรงมีพุทธานุญาตคู่มากับพระอารามตั้งแต่
พุทธกาลแล้ว ซึ่งส่วนใหญ่มักปลูกสร้างเป็นโรงเรือนขนาดเล็ก ๑-๒ ห้อง ไม่นิยมทำหน้าต่าง แต่
อาจเจาะเป็นช่องระบายอากาศเล็กๆตามฝาผนังภายในซุดหลุมและยกขอบขึ้นพอประมาณ วาง
กระดานพาดใช้เป็นที่สำหรับนั่งเหยียบ กับจะมีรางสำหรับปัสสาวะแยกอุจจาระกับปัสสาวะไม่ให้
ปะปนกัน จากการศึกษาพบว่า วัดที่เป็นกรณีศึกษานี้ มีการปลูกสร้างเว็จจุกฎอยู่ในบริเวณเขต
สังฆาวาสหรือบริเวณเขตอุปัชฌาย์วัด เช่น ในประวัติวัดพระเชตุพนฯ ความว่า

“...ต่อโรงเรือลงไปข้างใต้ด้านริมน้ำทำเว็จจุกฎเป็นเครื่องไม้ฝากระดานมุงกระเบื้องอีก ๒
แถว มีสะพานแล่นกลาง...เว็จจุกฎแถวหนึ่งยาว ๑๒ วา ๒ ศอก กว้าง ๑ วา สะพานแล่นกลาง
ยาว ๑๒ วา ๒ ศอก กว้าง ๑ วา แต่ที่จะประมาณว่าหลังหนึ่งๆ มีกี่ห้องนั้นประมาณไม่ได้ เพราะ
เหตุที่ได้รื้อเสียแล้ว”^{๓๔}

“สำหรับวัดราชโอรสฯ ถานพระของคณะเหนือมี ๒ แห่ง แต่อยู่ฝั่งตรงข้ามคลองบางหัว
โดยเดินข้ามสะพานไปใช้ แห่งหนึ่งอยู่ใกล้ต้นมะขามใหญ่ ด้านซ้ายมือถนนชอยไปวัดหนึ่ง.... เป็น
รูปทรงไทยเล็กๆ อีกแห่งหนึ่งตั้งอยู่ขวามือของชอยแต่เล็กไปกึ่งกลางระหว่างเขตกุฎสงฆ์วัดหนึ่งกับ
คลองบางหัว.... เป็นรูปทรงไทย ๓ หลัง มี ๖ ห้อง ถานตรงนี้พระสงฆ์วัดราชโอรสฯ กับวัด
หนึ่งใช้ร่วมกัน...”^{๓๕}

เขตที่อยู่เลขวัด

“ในสมัยก่อน...เป็นธรรมเนียมว่า เมื่อสร้างวัดขึ้นมาแล้วก็มักจะอุทิศครัวเจดีย์หรือครัว
ทาสไว้เป็นกำลังดูแลวัด แต่ละวัดที่สร้างขึ้น ดังเช่นที่ได้พบในจารึกในสมัยสุโขทัยว่า มีการยกครัว
เจดีย์จำนวนหนึ่งถวายแก่วัด เพื่อให้เป็นกำลังทำอะไร ทำนา เก็บเกี่ยวพืชผลไว้เป็นเสมีียงแก่วัดหรือ
เป็นกำลังหุงหาอาหาร คอยปฏิบัติดูแลพระสงฆ์ ครอบครัวยุติที่มีอำนาจปกครองมอบถวายวัดนี้
เมื่อตกเป็นสิทธิของวัดแล้ว ก็เรียกว่า ข้าวัด หรือครัวกัลปนา...”^{๓๖}

^{๓๓} ประวัติวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ หน้า ๒๖

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๖

^{๓๕} พระมหาโกนาค เหมธมฺโม, ประวัติวัดราชโอรสฯ หน้า ๑๒๒

^{๓๖} ใจดี กัลยาณมิตร, “สถาปัตยกรรม แบบไทยเดิม” สังกะยะไทย, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๓๖๘

จากการศึกษาวัดที่เป็นกรณีศึกษา พบว่า เขตที่อยู่เลขวัดหรือบริเวณที่อยู่ของวัด
ประวัติวัดราชโอรสารามฯ มีความว่า

“อนึ่ง บริเวณเนื้อที่ธรณีสงฆ์วัดราชโอรสารามฯ บางแห่ง เช่น ด้านทิศใต้ของวัดโปรด
เกล้าฯ ให้ “เลขวัด” อยู่อาศัยเพื่อคอยปฏิบัติทำความสะอาดพระอารามและชวนชวายเป็นกิจการ
งานของพระภิกษุสามเณร พระอารามหลวงสำคัญ นั้น ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทาน เลขวัดไว้ทุก
พระอาราม แต่ได้ยกเลิกไปในรัชกาลที่๕”^{๓๗}

ศาลาสรงน้ำและสระน้ำ

ในการอุทิศบริเวณน้ำของภิกษุสงฆ์นั้น แม้จะได้อาศัยคูน้ำรอบวัดบ้างแล้วก็ตาม ธรรมเนียม
นิยมในการสร้างวัด แต่ครั้งก่อนนั้นก็มักจะมีการขุดสระน้ำขึ้นไว้ต่างหากอีกในบริเวณกุฏิ เพื่อให้
สะดวกในการใช้งาน อีกทั้งเป็นสถานที่ที่มีความมิดชิดเป็นระเบียบเรียบร้อยสมควรแก่สมณเพศ
ด้วย ดังในประวัติวัดราชโอรสารามฯ กล่าวไว้ว่า

“ระหว่างหมู่กุฏิ ต.๑ และต.๒ ตรงกลางมีสระน้ำรูปวงรีคล้ายรูปไข่เป็นของเดิมสำหรับให้
พระภิกษุสามเณรที่อยู่ทางคณะใต้ได้ใช้สอย ตามขอบสระน้ำเดิมมีเสาไม้อยู่เป็นระยะๆ มีคร่าวใช้
กระดานไม้เป็นแผ่นๆ บักลงในคร่าวที่ตรึงอยู่กับเสาทำเป็นเชือก เพื่อกันดินพังโดยรอบ ต่อมาได้
ก่ออิฐถือปูนแทนเชือกเดิม แต่ก็มีเสาอยู่บนขอบตั้งเป็นระยะๆ ระหว่างช่องเสา มีคร่าว ๒ ชั้น
บังคับแผ่นไม้ที่เสียบลงไปโดยรอบ เปิดช่องเป็นประตูไว้ ๔ ทิศ...”^{๓๘}

และนอกจากนี้แล้วในหนังสือว่าพันพิลาป ซึ่งแต่งโดยพระภิกษุ (สุนทรภู่) ได้กล่าวไว้ว่า

“เป็นสองฝ่ายท้ายวัดวิปัสสนา ข้างโบสถ์บาเรียนเรียงเคียงเคียงกัน

เป็นสี่แถวแนวทางเดินระหว่างกุฏิ มีสระขุดเชือกลงพระสงฆ์ฉัน”^{๓๙}

นอกจากนี้จากการสำรวจและศึกษาพบหลักฐานที่เป็นสระน้ำที่ยังคงหลงเหลืออยู่ใน
ปัจจุบัน เช่น วัดราชนัดดาฯ บริเวณคณะ๑ และคณะ๒ ซึ่งสระน้ำนี้มีรูปร่างเป็นวงรีก่ออิฐถือปูน
ยกเป็นขอบกัน และที่วัดสระเกศฯ หลังกุฏิใหญ่คณะ๑๕ มีสระน้ำสี่เหลี่ยมกว้างประมาณ ๒ เมตร
ยาว ๔ เมตร ซึ่งเป็นสระน้ำประจำคณะกุฏิวัดสระเกศฯ สระน้ำข้างหอรบวัง วัดโมลีโลกยารามฯ
เป็นสระก่ออิฐขนาดประมาณ ๔x๔ เมตร และสระน้ำที่วัดอรุณฯ บริเวณหน้าคณะ๑ ซึ่งเป็นที่ตั้ง
ของกุฏิเจ้าอาวาส

อนึ่ง ตำแหน่งของสระที่ขุดนี้ โดยมากแล้วจะอยู่ใกล้กับกุฏิเจ้าอาวาสหรือกุฏิพระราชา
คณะ นอกจากนี้ อาจมีสระน้ำอื่นๆ ที่กระจายอยู่ในบริเวณเขตสังฆาวาสตามคณะต่างๆ

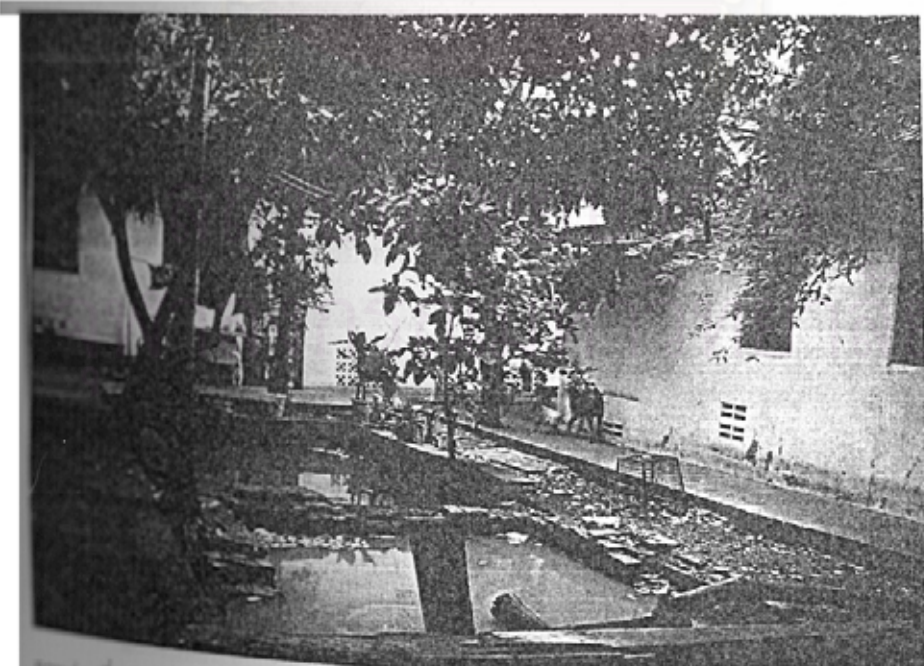
^{๓๗} พระมหาโกเมศ ธรรมมุนี, ประวัติวัดราชโอรสารามฯ, หน้า ๒๑๑

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒

^{๓๙} กรมศิลปากร, ว่าพันพิลาป วรรณศิลป์สโมสรพิมพ์ด้วยวัดเทพธิดารามฯ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๓๐, หน้า ๑๑

ภาพถ่ายที่ ๑๙
สระน้ำในเขตสังฆาวาส วัดราชนัคดารามฯ

ภาพถ่ายที่ ๒๐ สระน้ำในเขตสังฆาวาส วัดสระเกศฯ

โรงครัว แต่เดิมนั้นโรงครั่วมักจะเป็นเรือนที่ปลูกสร้างขึ้นอยู่ใกล้กับบริเวณเขตสังฆาวาส เพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบอาหารให้แก่พระภิกษุสงฆ์ในเวลาที่เกิดความจำเป็นขึ้น เนื่องจากสาเหตุต่างๆ เป็นต้นว่า ฝนตกหนัก หรือน้ำท่วม ซึ่งทำให้ภิกษุสงฆ์ไม่สามารถออกบิณฑบาตรได้ตามปกติซึ่งในหลักฐานศิลาจารึก สมัยสุโขทัยกล่าวถึงว่า ธรรมเนียมการสร้างวัดครั้งก่อน มักจะยกครัวเจดีย์เพื่อให้เป็นกำลังทำไร่ ไถนา เก็บเกี่ยวพืชผล ตลอดจนจัดหาอาหาร ปฏิบัติดูแลพระสงฆ์^{๕๐} นอกจากนี้ โรงครัวยังใช้เป็นสถานที่สำหรับจัดเตรียมอาหารเมื่อเวลามีการทำบุญประจำปีของวัด อย่างไรก็ตาม โรงครัวนั้นมักจะเป็นสิ่งปลูกสร้างที่เป็นเรือนเครื่องสับเสียดส่วนมาก ดังนั้นจึงมักจะผุพังไปตามกาลเวลาไม่สามารถหาหลักฐานของโรงครัวที่ปลูกสร้างมาตั้งแต่เริ่มสร้างวัดได้ คงมีแต่เพียงเอกสารที่ได้กล่าวถึงโรงครัวอยู่ด้วย เช่น ในประวัติวัดพระเชตุพนฯ มีความว่า

“...คณะเก่า (คือ คณะแถว) เดิมเป็นฝากระดาน รื้อลงทั้งหมดทำเป็นตึกเติมตามเนื้อที่ คือ กุฏิสงฆ์ หอไตร หอสวดมนต์ หอระฆัง ศาลาต่างๆ และโรงครัว รวม ๑๗๖ หลัง...”

“...ต่อจนลงไปยังข้างใต้ทำศาลาสำหรับแจกแกง ๑ หลัง มีเฉลียงรอบ ผนังก่อเป็นริ้วสายบัว ประดับกระเบื้องปรู หลังคานั้นมุงกระเบื้องทราย...”^{๕๑}

อนึ่ง จากการศึกษาพบว่า ภายในบริเวณกุฏิคณะหนึ่งๆ มักจะมี กัปปิยกุฏิ ซึ่งก็คือ ครัวไฟ ใช้สำหรับอุ่นและเก็บอาหารบางอย่าง ตั้งอยู่ติดหรือรวมกับหอนั้นภายในคณะด้วย เช่น วัดสระเกศฯ วัดอรุณฯ วัดมหาธาตุฯ และวัดสุวรรณารามฯ เป็นต้น

ที่พักแม่ชี

จากการศึกษาวัดที่เป็นกรณีศึกษาส่วนใหญ่ไม่ปรากฏชัดเจนว่า ภายในบริเวณวัดได้มีการกันบริเวณสำหรับเป็นที่พักอาศัยของแม่ชีมาพร้อมๆ กับการสร้างวัด คงมีแต่เพียงวัดโสมนัสฯ เท่านั้นที่ในประวัติวัดได้กล่าวถึง ที่พักแม่ชี ซึ่งมีความว่า

“สำนักชีวัดโสมนัสฯ ได้มีมาแล้วตั้งแต่ยุคแรกที่วัดนี้สร้างขึ้น โดยตั้งอยู่นอกกำแพงวัดและนอกคูวัดทางด้านทิศใต้ ติดกับคูวัดทางด้านข้างคณะ๔... เนื้อที่ประมาณ ๑ ไร่เศษ มีอาณาเขตและรั้วเป็นขอบเขตของสำนักชีโดยเฉพาะ ไม่ปะปนกับเขตที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน แม้จะอยู่ใกล้กันก็ตาม ได้เป็นที่อยู่อาศัยของแม่ชี หรืออุบาสิกากู้เข้ามาอยู่ เพื่อประพาศิพรมจรรย์และปฏิบัติธรรมมาเป็นเวลานานกว่า ๑๐๐ ปีแล้ว.... ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระวันรัต (ทับ) เจ้าอาวาสรูปแรกของวัดนี้”^{๕๒}

^{๕๐} ไชยดี กัลยาณมิตร, สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม, ลักษณะไทย, หน้า ๓๖๘

^{๕๑} ประวัติวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ, หน้า ๒๓

^{๕๒} โสมนัสสาร ฉบับพิเศษครบรอบ ๒๕ ปี, (กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๑-๑๒

๕.๓.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างเขตสังฆาวาสกับองค์ประกอบอื่นๆ

ความสัมพันธ์ระหว่างเขตสังฆาวาสกับพุทธาวาส ภายในวัดหนึ่งๆ ส่วนใหญ่แล้วจะประกอบด้วยบริเวณใหญ่ๆ ๒ บริเวณ คือ บริเวณเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส ซึ่งทั้ง ๒ บริเวณนี้ถูกกำหนดขึ้น เพื่อวัตถุประสงค์และการใช้สอยที่แตกต่างกัน หากแต่ว่าในการเชื่อมความสัมพันธ์ของความแตกต่างนี้ให้อยู่ร่วมกันของบริเวณทั้งสองภายในวัดหนึ่งๆ มีความสัมพันธ์เชื่อมต่อกันในหลายๆ ลักษณะ อาทิเช่น มีลานที่ว่างเป็นตัวเชื่อม มีถนนทางเดินเป็นตัวเชื่อม หรืออาจมีคูน้ำเป็นแนวแบ่ง แล้วมีสะพานข้ามเชื่อมความสัมพันธ์ถึงกัน เป็นต้น โดยองค์ประกอบสำคัญๆ ที่มักจะมีส่วนร่วมต่อเนื่องในบริเวณนี้ คือ กุฏิเจ้าอาวาส หรือกุฏิพระราชาคณะ หอพระไตรปิฎก และหอรระฆัง เป็นต้น

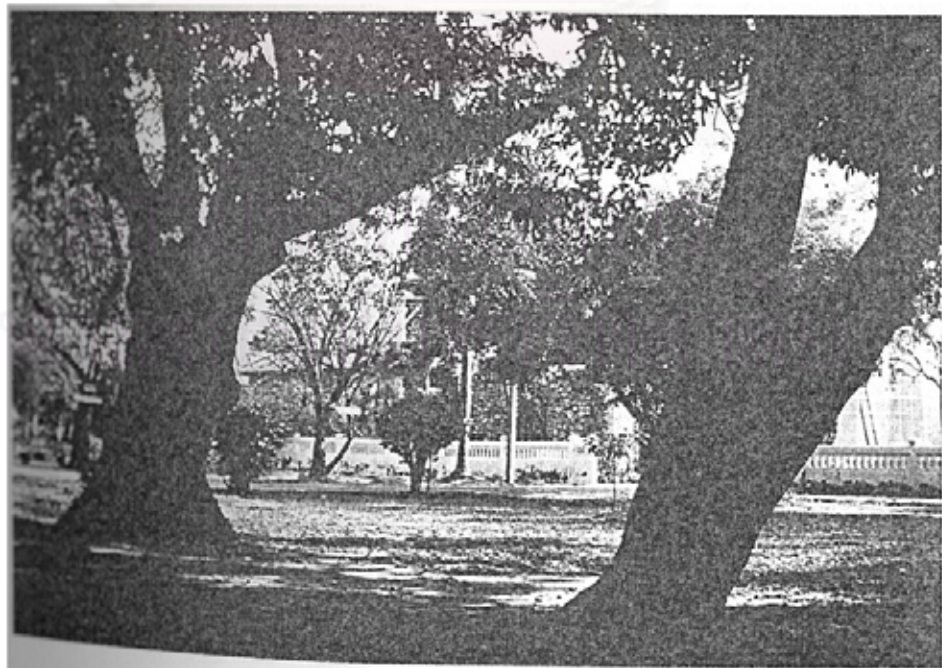
การใช้ลานที่ว่าง เป็นบริเวณเชื่อมต่อบริเวณเขตสังฆาวาสและเขตพุทธาวาส หากดูในแผนผังอาจจะไม่ปรากฏว่า เป็นระเบียบแบบแผนนัก ส่วนใหญ่แล้วจะมีลักษณะเป็นลานโล่งกว้างหรือลานดินที่มีต้นไม้ใหญ่ให้ความร่มรื่น ลานที่ว่างนี้จึงมักถูกใช้ไปในการสาธารณประโยชน์ต่างๆ เช่น การประกอบกิจกรรมทางศาสนาของคนในเขตชุมชนแวดล้อม และใช้เป็นบริเวณที่พักผ่อนของผู้แสวงหาความสงบ สงัด ในโอกาสต่างๆ นอกจากนี้ลานที่ว่างยังก่อให้เกิดการทอดระยะและเปิดมุมมองไปสู่พระอุโบสถ พระวิหาร ทำให้บรรยากาศโดยรวมของวัดมีความสงบ ร่มเย็น ร่มรื่น และสง่างาม

การใช้ลานที่ว่างเป็นเขตเชื่อมต่อนี้มักพบกับวัดที่เป็นวัดเก่าและมีอาณาบริเวณกว้างขวาง ตามต่างจังหวัดหรือที่เป็นวัดอรัญวาสี ซึ่งหมู่กุฏิในเขตสังฆาวาสส่วนใหญ่ ยังคงเป็นเรือนเครื่องสับ ภายในบริเวณวัดมิได้เน้นการจัดระเบียบแบบแผนผังวัดในลักษณะของการใช้ประโยชน์ด้วยการปลูกสร้างอาคารต่างๆ ให้เต็มบริเวณหรือพื้นที่ เช่น วัดใหญ่สุวรรณารามฯ จ.เพชรบุรี และวัดราชาธิวาสฯ ซึ่งเดิมเป็นวัดอรัญวาสี ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

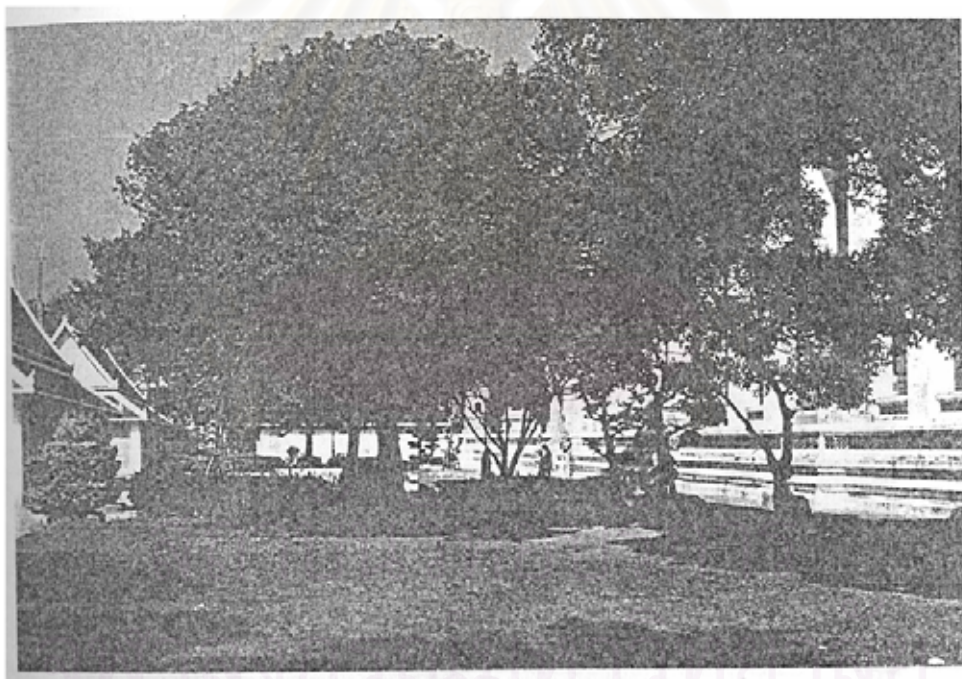
สำหรับวัดที่เป็นกรณีศึกษา ที่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ทั้งวัดมีการจัดระเบียบแบบแผนผังของวัดขึ้นใหม่ และมีลักษณะของลานที่ว่างเป็นเขตเชื่อมต่อนี้เพียงแห่งเดียว คือ วัดสุทัศน์ฯ ซึ่งมีลานที่ว่างเป็นสวน และถัดออกไปเป็นศาลารายล้อมรอบพระอุโบสถที่อยู่ในบริเวณต่อเนื่องกับเขตสังฆาวาส นอกจากนี้พบว่า ส่วนใหญ่จะไม่นิยมใช้ลานที่ว่างเป็นเขตเชื่อมต่อ คงมีเพียงบางวัดที่ในการบูรณะปฏิสังขรณ์มิได้จัดระเบียบผังบริเวณวัดขึ้นใหม่ ก็จะมีปรากฏลักษณะที่เป็นลานโล่งให้เห็นอยู่บ้าง เช่น วัดราชสิทธิฯ วัดโมลีโลกฯ และวัดนางนองฯ เป็นต้น

ภาพถ่ายที่ ๒๑ การใช้สถานที่ว่างเชื่อมระหว่างเขตพุทธาวาสกับเขตสังฆาวาส
วัดใหญ่สุวรรณารามฯ จ.เพชรบุรี

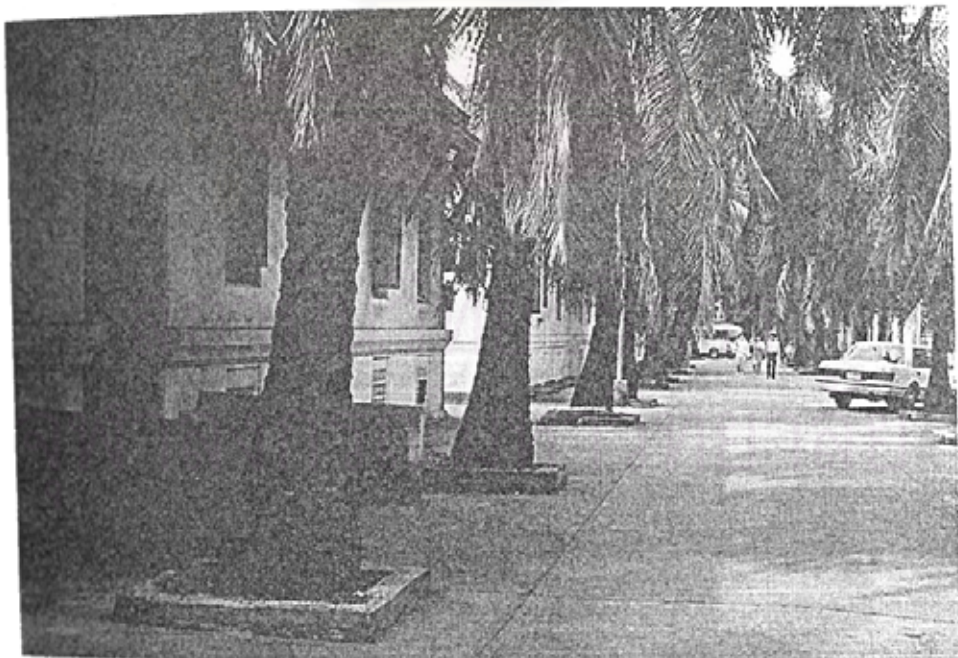
ภาพถ่ายที่ ๒๒ การใช้สวนและลานเชื่อมต่อระหว่างเขตพุทธาวาสกับเขตสังฆาวาส
วัดราชาธิวาสฯ กรุงเทพฯ

ภาพถ่ายที่ ๒๓ การใช้สวนหรือสวนสลับกับศาลารายเป็นแนวเชื่อมต่อ
ระหว่างเขตพุทธาวาสกับเขตสังฆาวาส วัดสุทัศน์ฯ

การใช้ถนนหรือแนวทางเดิน เป็นบริเวณเชื่อมต่อระหว่างเขตสังฆาวาสกับพุทธาวาส ในลักษณะเช่นนี้จะพบเห็นเป็นส่วนมาก ซึ่งบริเวณที่เป็นถนนหรือทางเดินจะมีลักษณะร่มรื่น เป็นแนวไปตลอด มีการปลูกไม้ยืนต้นใหญ่หรืออาจเป็นไม้พุ่มเล็กๆ เป็นต้น ส่วนความกว้างของทางเดินขึ้นอยู่กับขนาดของอาคารและแผนผังบริเวณวัด ซึ่งต้นไม้ที่ปลูกในบริเวณนี้จะมีส่วนช่วยในการถ่ายระดับขนาดสัดส่วนจากอาคารที่มีขนาดใหญ่ในเขตพุทธาวาส เช่น พระอุโบสถหรือพระวิหารให้มีความสัมพันธ์กับอาคารขนาดเล็ก เช่น กุฏิ ที่พักอาศัยของภิกษุสงฆ์ เป็นต้น

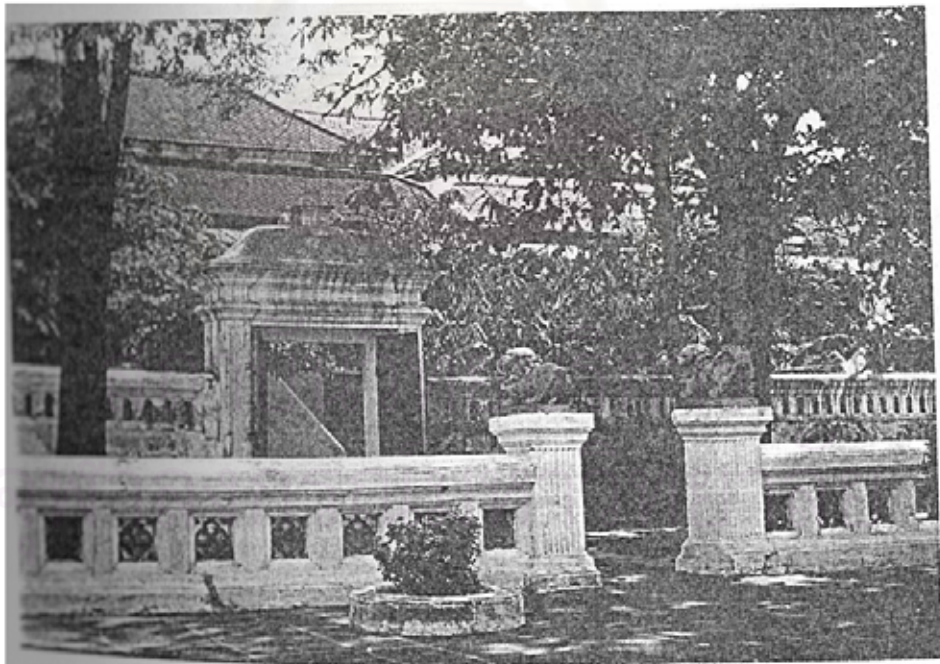
สำหรับวัดที่เป็นกรณีศึกษาที่มีลักษณะความสัมพันธ์เชื่อมต่อระหว่างบริเวณเขตสังฆาวาสกับพุทธาวาสด้วยถนนหรือแนวทางเดิน เช่น วัดเทพธิดารามฯ วัดราชนันทดาฯ วัดอรุณราชวรารามฯ วัดพระเชตุพนฯ และวัดสระเกศฯ เป็นต้น

ภาพถ่ายที่ ๒๔ การใช้ถนนหรือแนวทางเดินเชื่อมต่อระหว่าง
เขตพุทธาวาสกับเขตสังฆาวาส วัดราชนันทดาฯ

การใช้แนวกำแพง ชุ่มประดู ถนนทางเดินและสวนประดับประกอบ เชื่อมต่อระหว่างเขตสังฆาวาสและพุทธาวาส มักจะปรากฏกับวัดที่เป็นวัด ซึ่งสร้างขึ้นใหม่ที่มีการออกแบบวางแผนผังในลักษณะที่มีการคำนึงถึงภาพรวมของระเบียบแบบแผน ขนาด และที่ตั้ง ของสิ่งปลูกสร้างทั้งหมดภายในวัด ตลอดจนมีการจัดระเบียบการตกแต่งบริเวณต่างๆ ให้สัมพันธ์กัน เช่น การกำหนดแนวเขตพุทธาวาสด้วยกำแพงแก้วเตี้ยๆ มีจุดเข้าออกเป็นชุมประดู มีระยะห่างระหว่างพระอุโบสถหรือพระวิหารกับแนวกำแพงเป็นเขตอุปาจาร ซึ่งจัดตกแต่งเป็นบริเวณลานหรือสวนที่สวยงาม กับจะมีแนวถนนหรือทางเดินเล็กๆ ขนานเรียบไปกับแนวกำแพงนี้ ซึ่งบริเวณถนนก็ยังได้รับการตกแต่งให้ร่มรื่นด้วย ถัดจากแนวถนนทางเดินนี้ มีที่ว่างที่เป็นสวนหรือลานในลักษณะที่เป็นเขตอุปาจารของหมู่กุฏิอีกชั้นหนึ่งแล้วจึงเป็นหมู่กุฏิ ซึ่งขนาดความกว้างหรือระยะห่างระหว่างกุฏิอุปาจาร กำแพงเตี้ย บริเวณทางเดิน กำแพงและชุมประดู ลาน หรือสวน และพระอุโบสถหรือพระวิหารนี้ จะมีสัดส่วนสัมพันธ์กันกับความสูงของพระอุโบสถ วิหาร กุฏิ กำแพงและชุมประดู เมื่อประกอบรวมเข้ากับต้นไม้ใหญ่ และต้นไม้ประดับเล็กๆ ที่ปลูกอยู่ภายในบริเวณนี้ จึงปรากฏเป็นบรรยากาศที่มีความร่มรื่นและมีระเบียบแบบแผน

วัดที่มีการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเขตสังฆาวาสและเขตพุทธาวาสแบบนี้ เช่น วัดโตนดฯ และวัดสุทัศน์ฯ เป็นต้น

ภาพถ่ายที่ ๒๕ การใช้แนวกำแพง ชุ่มประดู ทางเดิน และสวนเป็นบริเวณเชื่อมต่อระหว่างเขตพุทธาวาสกับเขตสังฆาวาส วัดโตนดวิหารฯ

การใช้คูน้ำและสะพานเชื่อมต่อความสัมพันธ์ระหว่างเขตสังฆาวาสกับพุทธาวาส ลักษณะเช่นนี้ไม่เป็นที่พบเห็นแพร่หลายนัก แต่ก็ เป็นวิธีหนึ่ง ที่นอกจากจะทำให้เกิดความชัดเจนของการแบ่งเขตพื้นที่โดยเด็ดขาดแล้ว ยังก่อให้เกิดบรรยากาศที่สดชื่น ร่มรื่น และสวยงาม นอกจากนี้คูน้ำยังใช้เป็นเส้นทางสัญจรที่จะออกจากวัดไปสู่ภายนอกได้อีกด้วย ซึ่งการคมนาคมสมัยก่อนนั้นยังอาศัยคูคลอง และแม่น้ำเป็นสำคัญ

สำหรับวัดที่เป็นกรณีศึกษาที่มีการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเขตพุทธาวาสกับเขตสังฆาวาสแบบนี้ เช่น วัดประยูรวงศาวาสฯ วัดบวรนิเวศฯ และวัดนางชีฯ เป็นต้น

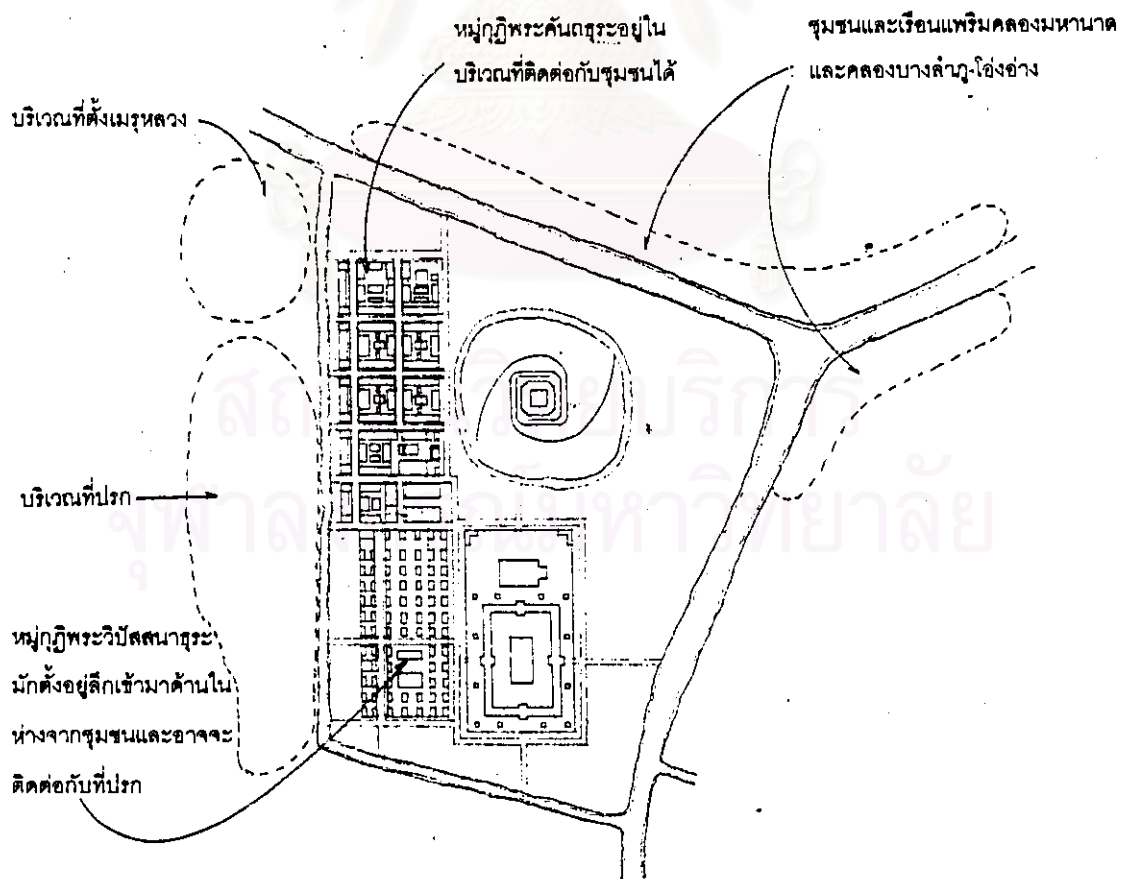

ภาพถ่ายที่ ๒๖ การใช้คูน้ำเป็นแนวเชื่อมต่อระหว่างเขตพุทธาวาสกับเขตสังฆาวาส วัดบวรนิเวศวิหาร

ความสัมพันธ์ระหว่างเขตสังฆาวาสกับชุมชน

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะเขตสังฆาวาสจะพบว่า มีลักษณะของความเป็นชุมชนที่มีระเบียบ การปกครอง ตลอดจนแบบแผนการดำเนินชีวิตและเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ซึ่งย่อมอยู่ภายใต้ กรอบของพระธรรมวินัย ส่วนเขตที่เป็นชุมชนนั้นก็ยังมีลักษณะต่างๆ บางอย่างที่คล้ายคลึงกัน หรือ แตกต่างกันไปตามบทบาทหน้าที่และความคาดหวังสูงสุดในชีวิต ซึ่งอย่างไรก็ตามเมื่อคณะสงฆ์ และชุมชนต่างต้องอยู่ในบริเวณใกล้ชิดติดต่อกันในลักษณะของวัดที่เป็นคามวาสีเช่นนี้ ความ เกี่ยวเนื่องกันระหว่างวัดกับชุมชนจึงย่อมต้องเกิดขึ้นหากแต่ว่าทั้ง ๒ ฝ่ายต้องมีการกำหนดแนวทาง และทำทีที่ที่จะปฏิบัติต่อกันซึ่งกันและกันให้เหมาะสม

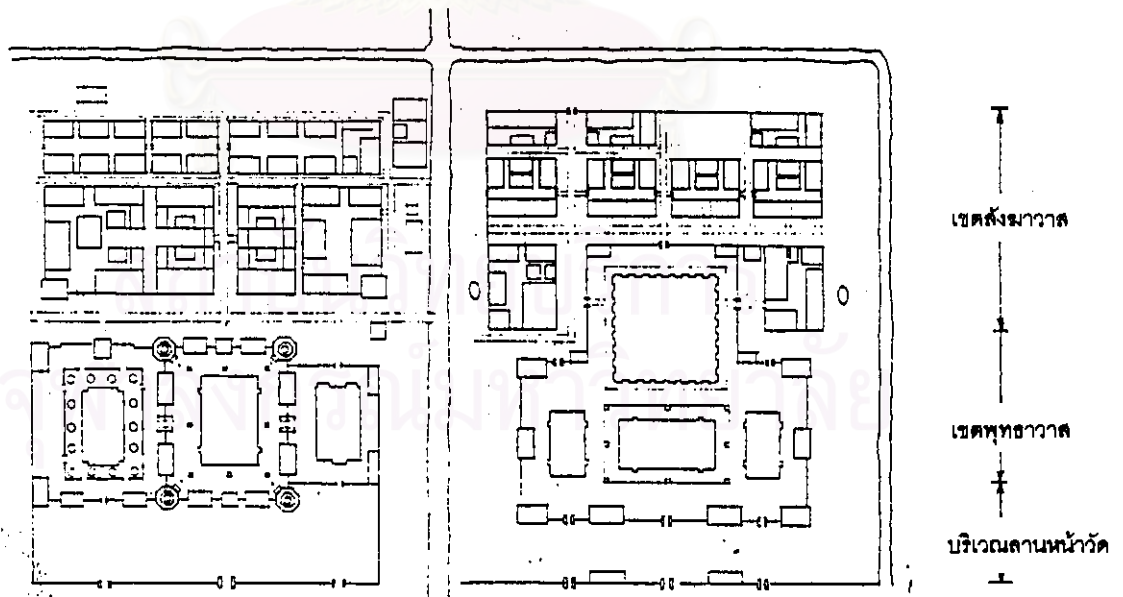
ภายในพื้นที่บริเวณที่เป็นเขตสังฆาวาสวัดที่เป็นกรณีศึกษานี้ บางวัดจะแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ เขตพระคันถธุระและวิปัสสนาธุระ ซึ่งจะกำหนดการวางเขตนี้ตามความเหมาะสมของ บริเวณวัดและตำแหน่งที่ตั้งของชุมชน โดยยึดถือเส้นทางสัญจรไปมาและผลที่อาจกระทบ จึงมัก ปรากฏว่า เขตพระคันถธุระ ซึ่งมีพระอยู่รวมเป็นหมู่จำนวนมากก็จะอยู่ในบริเวณที่อาจมีความ สัมพันธ์ติดต่อกับชุมชนได้สะดวกกว่าเขตพระวิปัสสนา ซึ่งต้องการความสงบสงัด และมักตั้งอยู่ ไกลกับที่ปรก ตัวอย่างของวัดที่มีการแบ่งเขตอันน่าสนใจศึกษาเช่น วัดสระเกศฯ วัดกัลยาณมิตรฯ วัดประยูรวงศาวาสฯ วัดอรุณราชวรารามฯ วัดสุทัศน์ฯ และวัดพระเชตุพนฯ เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างเขตสังฆาวาสกับวัดข้างเคียง

การกำหนดความสัมพันธ์ของวัดด้วยการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเขตสังฆาวาสของวัดที่อยู่ใกล้เคียงกัน โดยมากแล้วจะเกิดขึ้นเนื่องจากการที่มีวัดเก่า ซึ่งสร้างมาก่อนและจะสร้างวัดใหม่ใกล้กับวัดเก่า นั้น หรือการสร้างวัดใหม่คู่กัน จากการศึกษาพบว่า มีการกำหนดความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยการออกแบบและวางแผนผังวัดใหม่ให้มีระเบียบแบบแผนที่กลมกลืนสอดคล้องเข้ากันได้กับวัดเก่าในลักษณะพื้นที่ต่อพื้นที่ เช่น บริเวณลานรมน้ำหน้าวัดก็มักจะกำหนดให้มีขนาดและความต่อเนื่องที่สัมพันธ์กัน บริเวณเขตพุทธาวาสก็มักจะอยู่ในแนวทางเดียวกัน แต่อาจแตกต่างกันในรายละเอียดรูปแบบการจัดวาง ส่วนสังฆาวาสมักกำหนดให้อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน โดยอาจต่อเนื่องเชื่อมถึงกันได้ ทั้งนี้เป็นไปเพื่อให้เกิดความสอดคล้องในระเบียบแบบแผนที่เป็นภาพรวมของวัดทั้ง ๒ อันจะก่อให้เกิดความเป็นกลุ่มก้อนของบริเวณพื้นที่ส่วนต่างๆ ซึ่งจะยังผลให้เกิดการเรียนรู้ เข้าใจ ในการใช้พื้นที่ และป้องกันการถูกรบกวนซึ่งกันและกันได้

วัดที่เป็นกรณีศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างเขตสังฆาวาสกับวัดข้างเคียงในลักษณะเช่นนี้ พบว่า บริเวณเขตสังฆาวาสนั้นจะได้รับการกำหนดให้อยู่ในตำแหน่งที่มีที่ตั้งใกล้เคียงหรือต่อเนื่องกัน เช่น วัดเทพธิดารามฯ กับวัดราชนัดดาฯ เป็นต้น ส่วนในบางกรณีทีในเวลาต่อมาได้รวมกันเข้าเหลือเป็นวัดเดียว เช่น วัดบวรนิเวศฯ กับวัดรั้งสีสุทธาวาสฯ ที่รวมกันเป็นวัดบวรนิเวศฯ ในปัจจุบัน

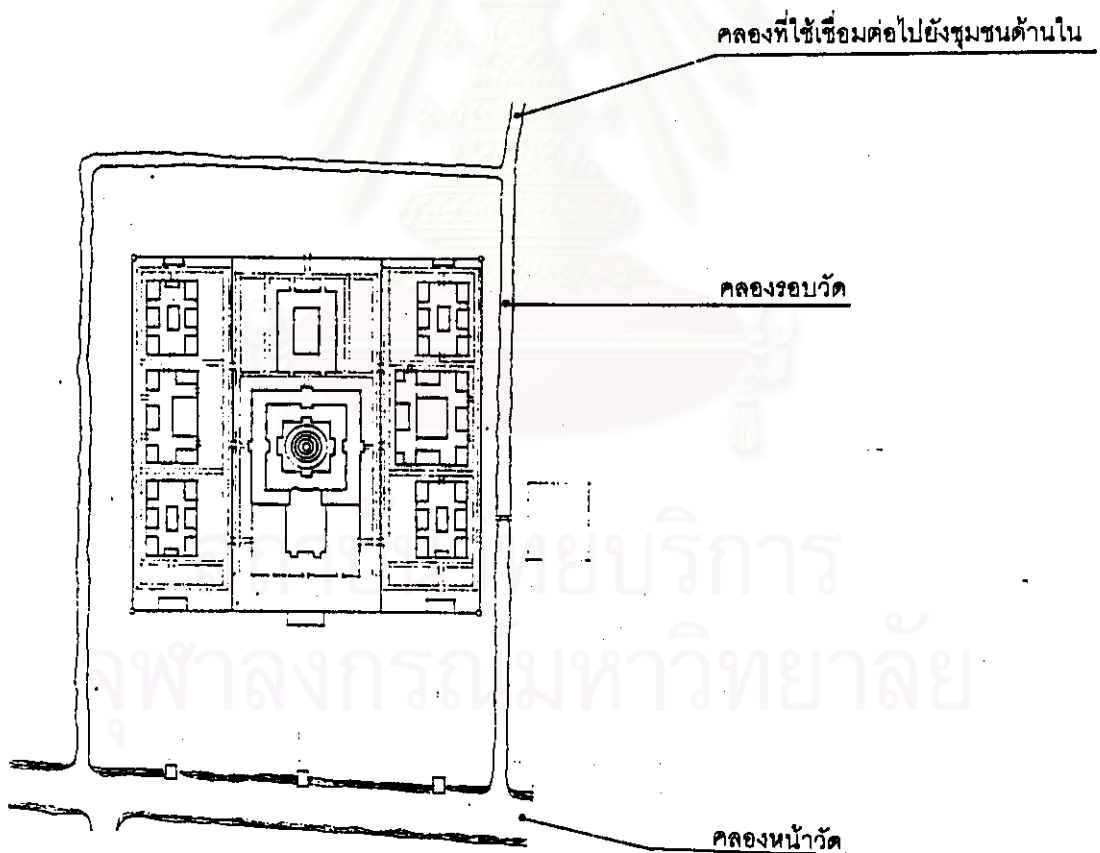

ภาพลายเส้นที่ ๓๔ ความสัมพันธ์ระหว่างเขตสังฆาวาส วัดเทพธิดารามฯ กับ วัดราชนัดดารามฯ

ความสัมพันธ์ระหว่างเขตสังฆาวาสกับเขตทางสัญจร

การสัญจรในครั้งก่อนหน้านั้นนิยมใช้ทางน้ำเป็นหลัก ส่วนทางบกก็มีบ้าง แต่ไม่สู้จะสะดวกนักเพราะต้องเดินผ่านที่สวน ซึ่งมีเจ้าของ ดังนั้น ธรรมเนียมการสร้างวัดแต่เดิมมาจึงนิยมสร้างวัดอยู่ริมแม่น้ำหรือริมคลอง ซึ่งใช้เป็นเส้นทางหลักในการสัญจร นอกจากนั้นแล้วมักจะขุดคูน้ำหรือคลองรอบวัด เพื่อแสดงเขตที่ตั้งวัดประกออบกับสวนที่อยู่รอบวัดเป็นอุปการะแสดงอาณาบริเวณวัด คูคลองที่ขุดขึ้นรอบวัดนี้ใช้ประโยชน์จากน้ำไปเพื่อการอุปโภคและบริโภคเป็นส่วนใหญ่ และนอกจากนั้นยังใช้เป็นเส้นทางสัญจรขนาดเล็กก่อนที่จะออกไปเชื่อมโยงกับคลองหรือแม่น้ำสายต่างๆ ของชุมชนต่อไป

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเขตสังฆาวาสจะมีคูน้ำด้านข้างล้อมอยู่เช่นนี้ การถูกรบกวนจากการสัญจรไปมาจนถึงขนาดที่จะก่อให้เกิดความไม่เหมาะสมในการปฏิบัติธรรมนั้น ยังเป็นไปได้อยาก เพราะส่วนเขตสังฆาวาสจะอยู่ลึกเข้าไปด้านในหรืออยู่ในบริเวณที่ถูกรบกวนจากคนผู้สัญจรน้อยที่สุด และมีระยะห่างจากคูน้ำถึงกำแพงวัดและจากกำแพงวัดถึงกุฏิก็มีระยะที่มากพอ อีกทั้งเรื่องอันเป็นยานพาหนะที่ใช้ก็ไม่ได้มีเสียงดังมากนัก

ความสัมพันธ์ระหว่างเขตสังฆาวาสกับบริเวณที่ปรก

จากการศึกษาพบว่า วัดซึ่งมีที่ตั้งอยู่ภายในเขตกำแพงเมืองนั้น ส่วนใหญ่แล้วจะไม่มีบริเวณที่เรียกว่า ที่ปรก (ป่าช้า สุสาน หรือเปลว) คงมีแต่วัดที่อยู่ภายนอกเขตกำแพงเมืองไปเท่านั้น อย่างไรก็ตามสำหรับบางวัดที่แต่เดิมมามีที่ปรกเมื่อสร้างกำแพงเมืองแล้วก็มักจะกันที่ปรกเอาไว้ นอกเขตกำแพง เช่น วัดพระเชตุพนฯ วัดอรุณราชวรารามฯ เป็นต้น ในประวัติวัดพระเชตุพนฯ ได้กล่าวไว้ว่า

“...วัดโพธารามตั้งอยู่หลังวัดลงแม่น้ำ หน้าวัดหันมาทางตะวันออก ป่าช้าอยู่ต่อหน้าวัด ยื่นไปในดงเป็นที่ยาวรีเหมือนวัดแจ้ง เมื่อเวลาก่อนกำแพงจะก่อออกไปให้หมดเขตต์ป่าช้า เมืองจะกว้างเกินกำลังไป จึงก่อกำแพงตัดเอาป่าช้าออกไปไว้นอกเมือง ทั้งวัดแจ้ง และวัดโพธิ์...”^{๓๓}

เกี่ยวกับวัดโพธารามนี้ได้มีการสันนิษฐานว่า แต่เดิมน่าจะหันหน้าวัดลงสู่แม่น้ำต่อเมื่อได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์และสร้างพระอุโบสถขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๑ จึงหันหน้าวัดไปทางทิศตะวันออก^{๓๔} หากข้อสันนิษฐานนี้ถูกต้องที่ปรกของวัดโพธารามนี้เดิมย่อมอยู่ท้ายวัดด้านข้างต่อเนื่องกับหมู่กุฏิพระวิปัสสนา

ส่วนวัดใหญ่ๆ ที่มีความสำคัญและอยู่นอกเขตกำแพงเมืองตามทิศต่างๆ มักจะมีที่ปรกไว้เพื่อรองรับชุมชนทั้งภายในและภายนอกเมือง ดังปรากฏในประวัติสุวรรณารามฯ มีความว่า

“...เดิมวัดนี้มีเมรุหลวง ซึ่งสร้างนอกกำแพงเมืองบางกอก ๓ แห่ง คือ วัดสุวรรณารามฯ วัดอรุณราชวรารามฯ และวัดสระเกศฯ...”^{๓๕}

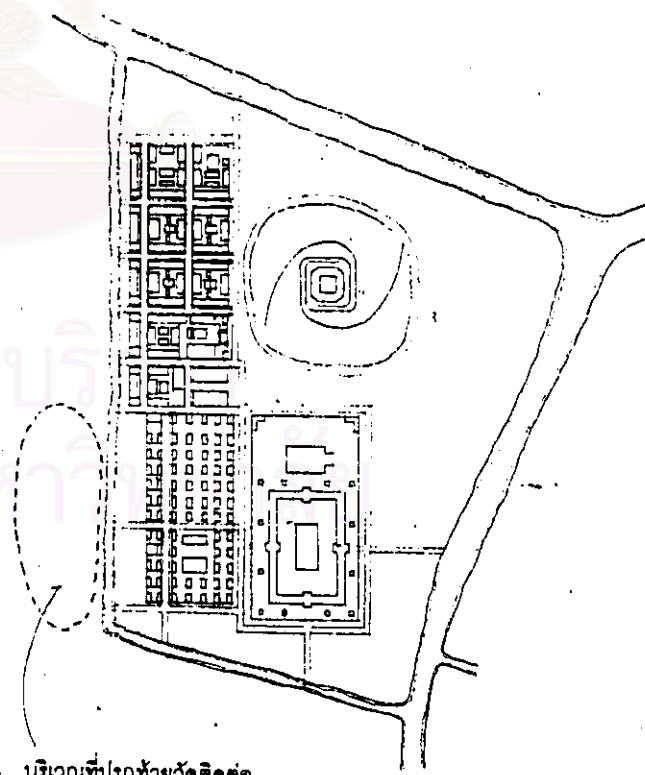
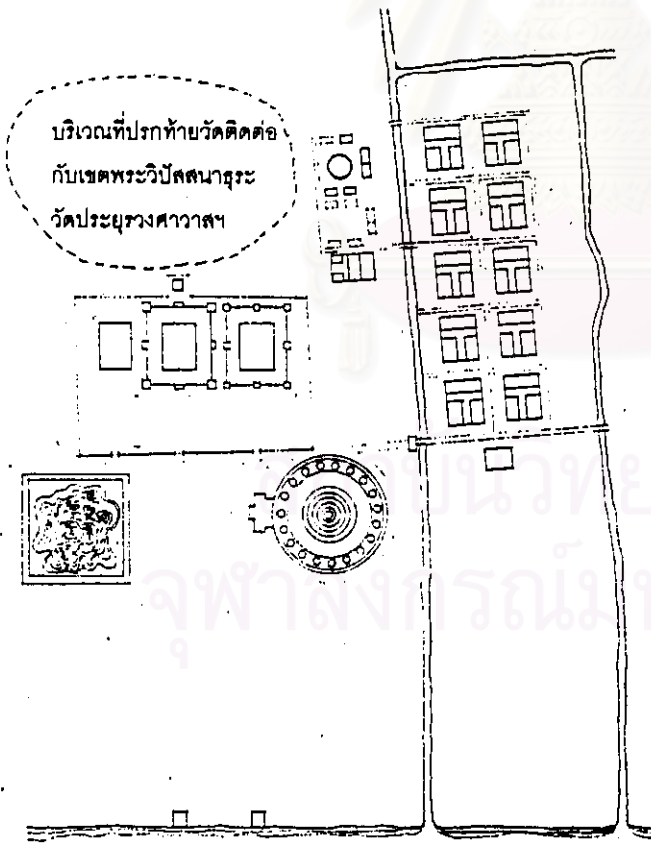
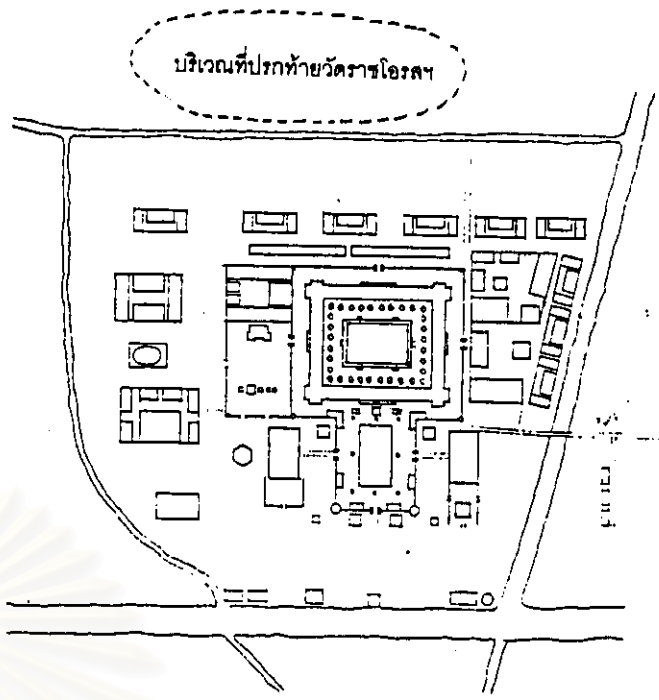
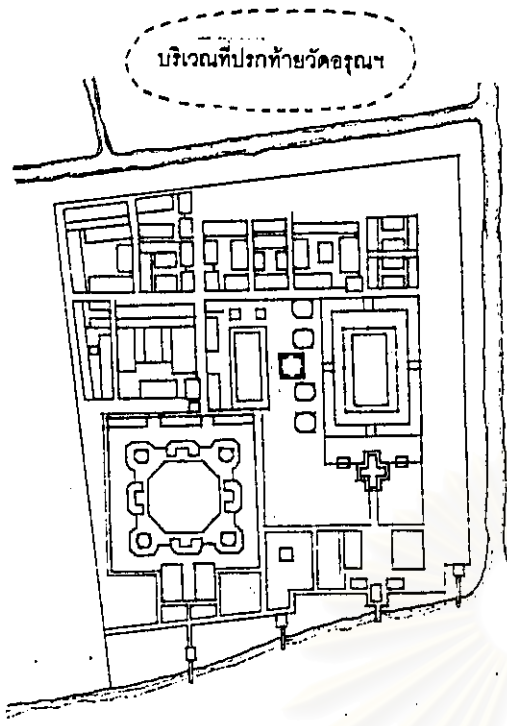
เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างเขตสังฆาวาสกับบริเวณที่ปรก จะพบว่า มักเป็นพื้นที่ต่อเนื่องกัน ซึ่งมักจะอยู่ท้ายวัดหรือข้างวัดด้านใดด้านหนึ่ง โดยจะกำหนดเอาบริเวณที่เป็นเขตพระวิปัสสนาธุระมาอยู่ประชิดหรือต่อเนื่องกับเขตที่ปรก ซึ่งน่าจะสาเหตุมาจากการที่บริเวณที่ปรกเป็นสถานที่เหมาะแก่การบำเพ็ญสมณธรรมของพระภิกษุฝ่ายวิปัสสนาธุระ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อสุภกรรมฐาน เนื่องจากไม่มีผู้คนพลุกพล่านมีความเงียบสงบสงัดเป็นพิเศษ ดังตัวอย่างที่วัดสระเกศฯ วัดประยุรวงศาวาสฯ วัดอรุณราชวรารามฯ เป็นต้น นอกจากนั้น บริเวณที่ปรก ยังใช้เป็นที่พระสงฆ์อาศัยในเวลาอยู่ปริวาสกรรม หรืออยู่กรรมด้วย^{๓๖}

^{๓๓} ประวัติวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ หน้า ๙

^{๓๔} นณ ปากน้ำ, ศิลปในกรุงเทพรหมานคร. หน้า ๔๗

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๐๔

^{๓๖} พระมหาโกเมศ ธรรมโม, ประวัติวัดราชโอรสฯ หน้า ๑๒๓

ภาพลายเส้นที่ ๓๗ ความสัมพันธ์ระหว่างเขตสังฆาวาสกับที่ปรก

๕.๔ ประเภทของกุฎีก่ออิฐถือปูน

๕.๔.๑ **กุฎิพระตำหนัก** หมายถึง กุฎิที่ปลูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ทรงสมณศักดิ์ชั้นสูงที่มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก มีศีลาจารวัตร ปฏิปทานำเลื่อมใสมีความสามารถในการปกครอง บริหารวัด และคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย และเป็นทีเคารพนับถือ ศรัทธาของประชาชน ที่ดำรงตำแหน่ง สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายกฯ หรือสมเด็จพระมหาสมณเจ้าที่เป็นเชื้อพระวงศ์ เป็นต้น กุฎิพระตำหนักนี้ มิได้ปลูกสร้างขึ้นให้มีประจำทุกวัด หากแต่ว่าจะสร้างเฉพาะวัดสำคัญที่มีสมเด็จพระสังฆราชฯ ประทับอยู่ เช่น ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระสังฆราชฯ จะเสด็จมาประทับอยู่ที่พระตำหนักวัดมหาธาตุฯ ซึ่งถือเป็นธรรมเนียมประเพณีมาแต่ครั้งโบราณ และการปลูกสร้างกุฎิพระตำหนักในวัดอื่นๆ ที่มีสมเด็จพระมหาสมณเจ้าที่เป็นเจ้านายประทับอยู่ เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ วัดบวรนิเวศวิหารฯ เป็นต้น นอกจากนี้ยังใช้เรียกกุฎิซึ่งเดิมเป็นพระตำหนักแล้วโปรดให้รื้อมาปลูกถวายวัดด้วย เช่น พระตำหนักวัดสระเกศฯ

ลักษณะของกุฎิพระตำหนักจากการศึกษาวัดที่เป็นกรณีศึกษาพบว่า กุฎิพระตำหนักสมเด็จพระสังฆราช กุฎิพระตำหนักสมเด็จพระมหาสมณเจ้าที่เป็นเชื้อพระวงศ์และกุฎิพระตำหนักที่โปรดให้รื้อมาปลูกสร้างถวายวัดนั้น จะมีการตกแต่งเครื่องหลังคาด้วยเครื่องล่ายองมีขนาดใหญ่ และมีการตกแต่งภายในที่วิจิตรงดงาม เช่น ที่วัดมหาธาตุฯ วัดพระเชตุพนฯ และวัดสระเกศฯ ตามลำดับ

อนึ่ง คำว่ากุฎิพระตำหนักนี้ ต่อมาภายหลังได้ถูกนำไปใช้เป็นที่เรียก กุฎิพระราชาคณะที่เคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระราชาคณะตามวัดต่างๆ ซึ่งมีไขกุฎิที่สร้างขึ้นด้วยวัตถุประสงค์จะให้เป็นที่กุฎิสมเด็จพระราชาคณะโดยตรง แต่เป็นกุฎิพระราชาคณะประจำวัดเท่านั้น เช่น กุฎิพระตำหนักวัดสุทัศน์ฯ วัดสุวรรณารามฯ วัดโมลีโลกยารามฯ และวัดอรุณราชวรารามฯ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม กุฎิพระตำหนักที่มีไขกุฎิที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประทับโดยตรง และมีไขตำหนักที่รื้อมาปลูกสร้างถวาย ก็มีรูปแบบที่แตกต่างจากกุฎิพระตำหนักที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประทับโดยตรงที่มักไม่มีการตกแต่งเครื่องหลังคาด้วยเครื่องล่ายอง ในขณะที่กุฎิพระตำหนักนั้น จะมีการประดับตกแต่งเครื่องหลังคาด้วยเครื่องล่ายอง

กุฎิพระตำหนักนี้ ส่วนใหญ่แล้วลักษณะจะมีขนาดใหญ่โตกว่ากุฎิพระทั่วๆ ไปมาก โดยมีขนาดกว้างรวมในประมาณ ๑๕ - ๒๐ ศอก หรือประมาณ ๖ - ๘ แปลาน ภายในมีเสาร่วมในและยาวตั้งแต่ ๗-๙ ห้องหน้าต่างต่าง เป็นต้น มีทั้งที่เป็นกุฎิแฝดมีมุขขวางและกุฎิเดี่ยวขนาดใหญ่มีระเบียงรอบหลังคาเครื่องล่ายอง แต่ไม่ประดับตกแต่งหน้าบัน ภายในมีการจัดผังพื้น แบ่งเป็นพื้นที่ต่างๆ ตามความเหมาะสม ซึ่งอาจแบ่งได้เป็นบริเวณใหญ่ๆ ดังนี้

ก. บริเวณระเบียงหน้ากุฏิ เป็นที่สำหรับพักผ่อนอิริยาบถ พบปะกับญาติโยมในเวลา กลางวันและเวลาเย็น เป็นบริเวณที่มีพื้นที่ไม่ใหญ่โตนัก แต่จะยาวตลอดตัวเรือน และลดระดับให้ ต่ำกว่าพื้นบริเวณโถงภายใน อันเป็นที่ประทับ

ข. บริเวณห้องพักของพระหรือลูกศิษย์ ซึ่งตั้งอยู่ที่สุดปลายระเบียงหรือที่หัวท้ายด้าน สกิด เป็นบริเวณสำหรับพระหรือศิษย์วัดที่ทำหน้าที่คอยอุปัฏฐากดูแล โดยจะมีประตูเชื่อมต่อกับ บริเวณห้องที่ประทับจำวัดมายังห้องลูกศิษย์ได้ และจากห้องลูกศิษย์นี้ก็จะสามารถติดต่อกับ บริเวณโถงพักผ่อนภายในได้เช่นกัน

ค. บริเวณโถงพักผ่อน เป็นที่สำหรับพักผ่อนอิริยาบถในเวลากลางวัน และเวลาเย็น ใช้ เป็นที่ประชุม บอกลอนพระธรรมวินัยแก่ภิกษุสงฆ์ หรือเป็นบริเวณต้อนรับมารวาสที่มาเข้าเฝ้า บริเวณจึงค่อนข้างมีขนาดใหญ่ ซึ่งจะกินบริเวณที่เหลือของตัวเรือนทั้งหมด คือ ประมาณ ๕-๗ ห้องหน้าต่าง

ง. บริเวณห้องที่ประทับจำวัด ซึ่งมักจะจัดให้อยู่ด้านข้างด้านใดด้านหนึ่งของตัวเรือน มีขนาดความกว้างเท่ากับตัวเรือน และยาวประมาณ ๒-๔ ห้องหน้าต่าง อาจก่อให้เกิดผนังหรือทำ ฝาเพ็ชไม้มือหรือฝาไม้ และประตูกันบริเวณที่ติดต่อกับส่วนบริเวณโถงพักผ่อน ฝาเพ็ชไม้นี้จะแกะ สลักหรือเขียนภาพจิตรกรรมตกแต่งอย่างงดงาม ภาพส่วนใหญ่ที่พบมักจะเป็นลายกระบวนจีน เช่น ลายเครื่องมงคลจีน เป็นต้น

จ. บริเวณพิเศษอื่นๆ เช่น ห้องทรงพระอักษร และห้องพระบังคน พบที่กุฏิสมเด็จพระ มหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนฯ คณะ น.๑๖

สำหรับสถานที่ตั้งของกุฏิพระดำหนักนี้ ส่วนใหญ่แล้วจะตั้งอยู่ในเขตพระคันถุระที่เป็น คณะใหญ่ มีองค์ประกอบภายในมากมาย เช่น หอระฆัง หอกลอง หอพระไตรปิฎก กุฏิพระ ฐานานุกรม และกุฏิพระทั่วไป เป็นต้น ซึ่งคณะใหญ่นี้มักจะตั้งอยู่ในที่ที่เป็นประธานของเขต สังฆาวาส ที่เป็นตำแหน่งเดียวกับที่ตั้งของกุฏิเจ้าอาวาส โดยมีหลักอยู่ว่า มักจะตั้งอยู่ในที่เป็น ศูนย์กลาง หรืออยู่บริเวณทางเข้าออกสำคัญของวัด ที่จะเชื่อมโยงกับบริเวณอื่นๆ ทั้งภายในและ ภายนอกวัด เช่น บริเวณเชื่อมต่อระหว่างเขตพุทธาวาสกับสังฆาวาสหรือสังฆาวาสกับทางสัญจรที่ ออกจากวัดไปสู่ชุมชน เป็นต้น

ตารางที่ ๔ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกฎพระตำหนักสมเด็จพระสังฆราช วัดมหาธาตุฯ

กฎพระตำหนัก	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
โถงพักผ่อน	๑๕.๐๐	๒๕.๐๐	๓๗๕.๐๐	
บริเวณที่จำวัด	๖.๐๐	๑๕.๐๐	๙๐.๐๐	(สันนิษฐาน)

ตารางที่ ๕ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกฎพระตำหนักสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาปรมาณูชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนฯ

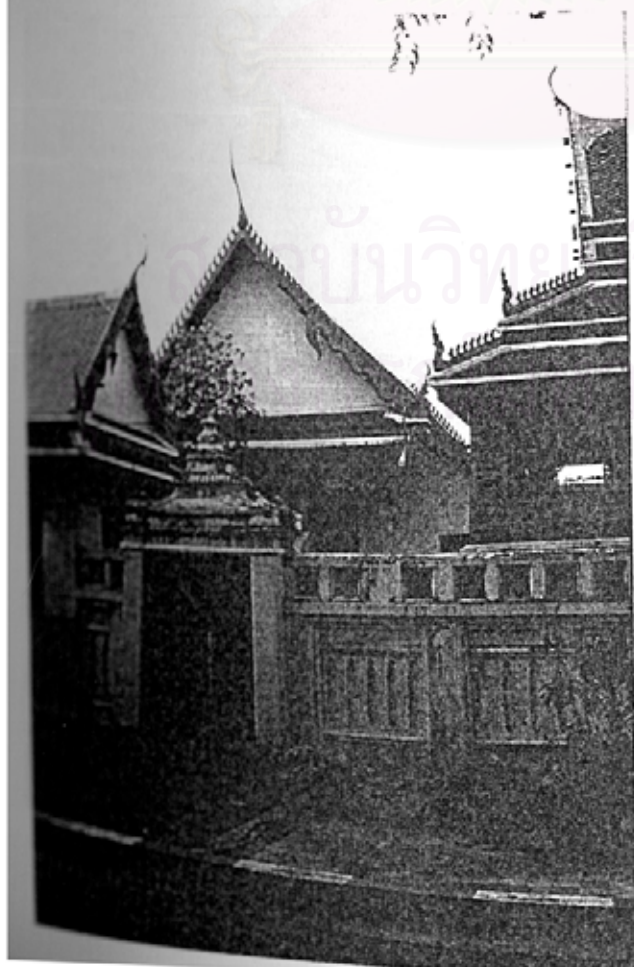
กฎพระตำหนัก	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียง	๒.๓๐	๑๐.๐๐	๒๓.๐๐	
โถงรับแขก	๖.๕๐	๑๓.๐๐	๘๔.๕๐	
โถงพักผ่อน	๖.๕๐	๑๔.๐๐	๑๑๗.๐๐	
ห้องบรรทมจำวัด	๔.๐๐	๖.๕๐	๒๖.๐๐	
ห้องทรงอักษร	๓.๒๐	๖.๕๐	๒๐.๘	
วังจุกฎิ	๑.๕๐	๑.๕๐	๒.๒๕	กฎเครื่องลับ
ห้องพักผ่อนศิษย์	๑.๘๐	๒.๒๐	๓.๙๖	พระอุปัฏฐาก

ตารางที่ ๖ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกฎพระตำหนัก วัดสระเกศฯ

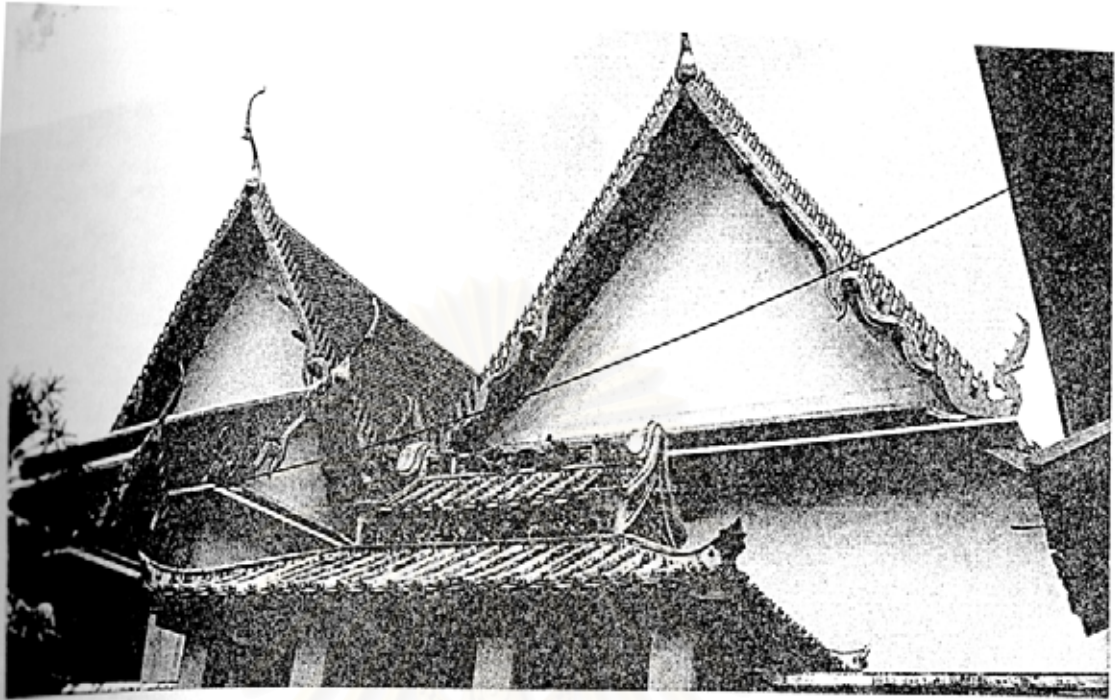
กฎพระตำหนัก	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียง	๒.๗๐	๑๓.๕๐	๓๖.๔๕	
โถงรับแขก และ พักผ่อน	๘.๐๐	๑๑.๐๐	๘๘.๐๐	
ห้องบรรทมจำวัด	๗.๕๐	๘.๕๐	๖๓.๗๕	
ห้องพักผ่อนศิษย์	๒.๗๐	๕.๔๐	๑๔.๕๘	พระอุปัฏฐาก

ภาพถ่ายที่ ๒๓
กุฏิพระตำหนักสมเด็จพระสังฆราชฯ
วัดมหาธาตุฯ

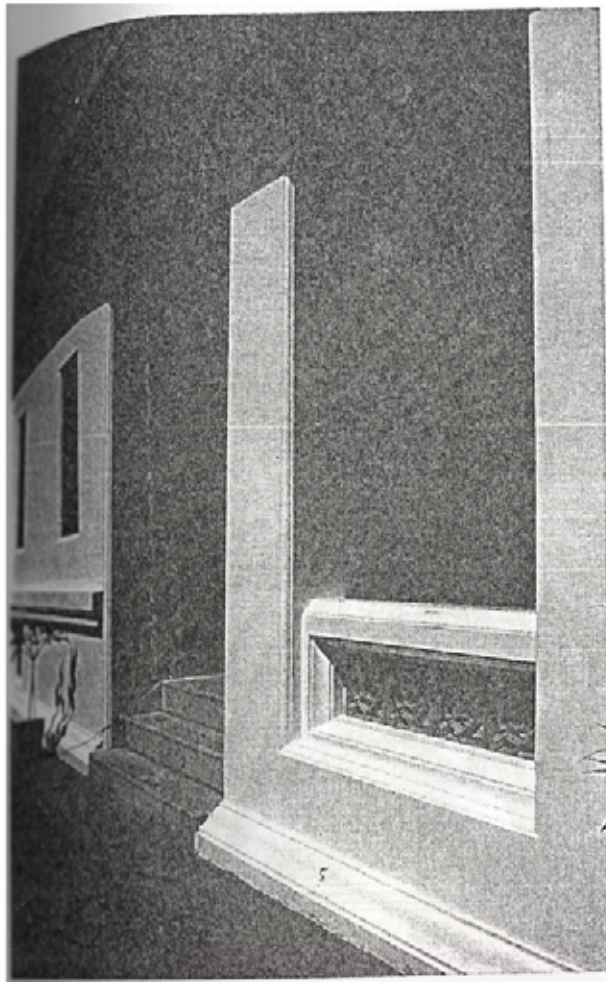
ภาพถ่ายที่ ๒๔
กุฏิพระตำหนัก วัดสระเกศฯ

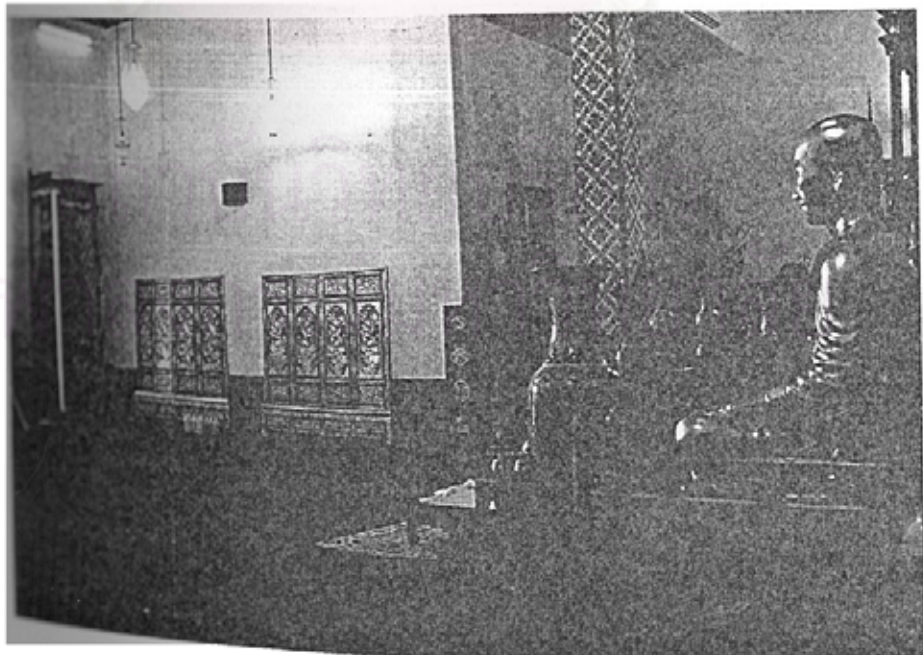
ภาพถ่ายที่ ๒๙ กุฏิพระตำหนัก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ

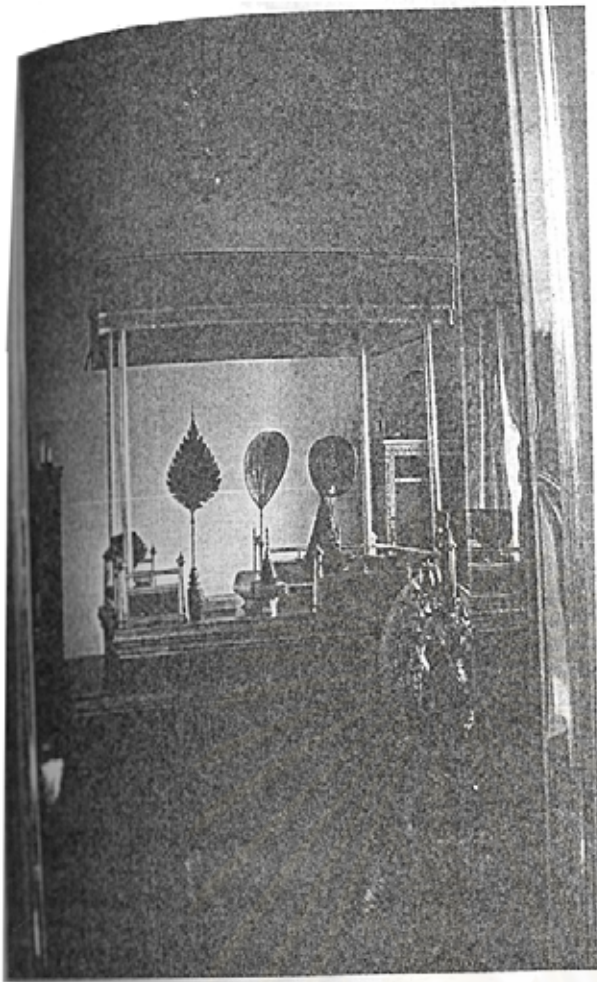
ภาพถ่ายที่ ๓๐
ระเบียงหน้ากุฏิพระตำหนัก
วัดพระเชตุพนฯ

ภาพถ่ายที่ ๓๑
ห้องสำหรับพระอุปัฏฐาก
ที่กุฏิพระค้ำหนัก วัดพระเชตุพนฯ

ภาพถ่ายที่ ๓๒ บริเวณโถงภายในกุฏิพระค้ำหนัก วัดพระเชตุพนฯ

ภาพถ่ายที่ ๓๓
ห้องบรรทมจำวัดภายในกุฏิพระตำหนัก
วัดพระเชตุพนฯ

ภาพถ่ายที่ ๓๔ ห้องทรงอักษรภายในกุฏิพระตำหนัก วัดพระเชตุพนฯ

๕.๔.๒ **กฎิพระราชาคณะ** หมายถึง กฎิที่ปลูกสร้างขึ้นสำหรับพระที่ทรงสมณศักดิ์ชั้น สามัญ ราช ชั้นเทพ ชั้นธรรมและสมเด็จพระราชาคณะ ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าของอาวาสหรือรอง เจ้าของอาวาสมีหน้าที่ในการปกครองดูแลความเรียบร้อยภายในวัด และเขตปกครอง ตลอดจนให้การ อบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่ภิกษุสงฆ์ สามเณร และพุทธบริษัททั้งหลาย โดยตำแหน่งพระราชา คณะนี้มีทั้งฝ่ายคามวาสี และฝ่ายอรัญวาสี

กฎิพระราชาคณะ ทางฝ่ายคณฤชระนี้ มักจะเป็นกฎิเจ้าอาวาสหรือรองเจ้าอาวาส โดยทั่วไปแล้วจะมีขนาดความกว้างร่วมในประมาณ ๑๐ - ๒๐ ศอก (๕ - ๑๐ เมตร) หรือ ๖ - ๘ แปลาน ภายในมีเสาร่วมในและยาว ๕ - ๘ ห้องหน้าต่าง หลังคาอาจมีการประดับตกแต่งปั้นลมด้วยงาน ปูนปั้น เช่น กฎิเจ้าอาวาสวัดอรุณราชวรามาฯ และที่ไม่มีการประดับตกแต่ง เช่น วัดสุทัศน์ฯ วัด ราชนัดดาฯ วัดสุวรรณารามาฯ วัดราชโอรสารามาฯ วัดโมลีโลกยารามาฯ และวัดโสมนัสฯ เป็นต้น

ส่วนกฎิพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนาธุระ ไม่ปรากฏหลักฐานเอกสารที่ชัดเจนว่าเป็นกฎิที่ สร้างขึ้นเพื่อพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนาธุระ แต่จากการสันนิษฐานลักษณะ รูปทรง ขนาด และ ตำแหน่งที่ตั้งพบว่า กฎิที่น่าจะเป็นกฎิพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนาธุระ เช่น กฎิหลักใหญ่ที่ตั้งอยู่ กลางเขตพระวิปัสสนาธุระวัดสระเกศฯ เป็นต้น ซึ่งมีขนาดที่ค่อนข้างเล็กกว่ากฎิพระราชาคณะ ฝ่ายคณฤชระเล็กน้อย โดยมีขนาด กว้างร่วมในประมาณ ๑๔ ศอก (๗ เมตร) หรือ ๖ แปลาน

การจัดแบ่งพื้นที่ภายในกฎิพระราชาคณะนี้มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับกฎิพระตำหนัก กล่าวคือ มีบริเวณต่างๆ เช่นเดียวกัน แต่จะมีขนาดที่เล็กกว่า และจากห้องสำหรับจำวัดไม่มีประตู เชื่อมต่อห้องกับห้องของพระหรือลูกศิษย์ที่คอยดูแลรับใช้ เป็นต้น

ส่วนสถานที่ตั้งของกฎิพระราชาคณะนี้ หากเป็นฝ่ายคณฤชระซึ่งดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส หรือรองเจ้าอาวาสก็มักจะตั้งอยู่ในตำแหน่งที่เป็นศูนย์กลางหรือเป็นจุดเข้าออกบริเวณวัดที่สำคัญ ซึ่งทั้งกฎิเจ้าอาวาสและรองเจ้าอาวาสนี้จะตั้งอยู่แยกจากกันค่อนข้างห่าง ทั้งนี้เพื่อกระจายความ รับผิดชอบปกครองดูแลวัดให้ทั่วถึง เช่น วัดสระเกศฯ วัดอรุณราชวรามาฯ วัดราชนัดดารามาฯ วัด เทพธิดารามาฯ เป็นต้น ส่วนสถานที่ตั้งกฎิพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนาก็มักจะอยู่บริเวณศูนย์กลาง หรือด้านใดด้านหนึ่งของเขตวิปัสนา เช่น วัดสระเกศฯ และวัดมหาธาตุฯ เป็นต้น

ตารางที่ ๗ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกฎพระราชาคณะ วัดราชโอรสารามฯ (น.๑)

กฎพระราชาคณะ	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียง	๒.๐๐	๑๗.๐๐	๓๔.๐๐	
โถงรับแขก	๓.๐๐	๑๒.๐๐	๓๖.๐๐	
โถงพักผ่อน	๔.๕๐	๙.๕๐	๔๒.๗๕	
ห้องจำวัด	๒.๕๐	๒.๕๐	๖.๒๕	
ห้องพักผ่อนพิเศษ	๒.๐๐	๗.๕๐	๑๕.๐๐	หับเผย

ตารางที่ ๘ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกฎพระราชาคณะ วัดราชโอรสารามฯ (ต.๑)

กฎพระราชาคณะ	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียงและโถงรับแขก	๓.๐๐	๑๔.๐๐	๔๒.๐๐	
โถงพักผ่อน	๕.๐๐	๕.๐๐	๒๕.๐๐	
ห้องจำวัด	๒.๕๐	๓.๐๐	๗.๕๐	
ห้องพักผ่อนพิเศษ	๒.๓๐	๕.๐๐	๑๑.๕๐	หับเผย

ตารางที่ ๙ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกฎพระราชาคณะ วัดราชนัดดาฯ

กฎพระราชาคณะ	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียง	๒.๕๐	๑๗.๐๐	๔๐.๘๐	
โถงรับแขก	๕.๒๐	๑๓.๕๐	๗๐.๒๐	
โถงพักผ่อน	๕.๗๐	๘.๓๐	๔๗.๓๑	
ห้องจำวัด	๕.๐๐	๕.๒๐	๒๖.๐๐	
ห้องพักผ่อนพิเศษ	๒.๓๐	๑๑.๐๐	๒๕.๓๐	หับเผย

ตารางที่ ๑๐ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกฎพระราชาคณะ วัดมหาธาตุฯ

กฎพระราชาคณะ	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียง	-	-	-	
โถงรับแขก	๔.๐๐	๑๒.๐๐	๔๘.๐๐	
โถงพักผ่อน	๔.๘๐	๗.๐๐	๓๓.๖๐	
ห้องจำวัด	๔.๔๐	๔.๘๐	๒๑.๑๒	
ห้องพักผ่อนพิเศษ	๒.๓๐	๙.๐๐	๒๐.๗๐	หับเผย

ตารางที่ ๑๑ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระราชาคณะ วัดโสมนัสฯ

กุฏิพระราชาคณะ	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๐๐	๑๗.๕๐	๓๕.๐๐	
โถงรับแขก	๒.๐๐	๑๗.๕๐	๓๕.๐๐	
โถงพักผ่อน	๔.๐๐	๙.๕๐	๓๘.๐๐	
ห้องจำวัด	๔.๕๐	๘.๐๐	๓๖.๐๐	
ห้องพักผ่อนพิเศษ	๒.๐๐	๘.๐๐	๑๖.๐๐	

ตารางที่ ๑๒ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระราชาคณะ วัดโมลีโลกยารามฯ

กุฏิพระราชาคณะ	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	-	-	-	
โถงรับแขก	๔.๓๐	๑๒.๐๐	๕๑.๖๐	
โถงพักผ่อน	๕.๒๐	๗.๕๐	๓๙.๐๐	
ห้องจำวัด	๔.๕๐	๔.๕๐	๒๐.๒๕	
ห้องพักผ่อนพิเศษ	-	-	-	

ตารางที่ ๑๓ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระราชาคณะ วัดอรุณฯ (รองเจ้าอาวาส)

กุฏิพระราชาคณะ	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๕๐	๑๙.๐๐	๔๗.๕๐	
โถงรับแขก	๔.๐๐	๑๓.๕๐	๕๔.๐๐	
โถงพักผ่อน	๔.๐๐	๗.๕๐	๓๐.๐๐	
ห้องจำวัด	๔.๐๐	๖.๐๐	๒๔.๐๐	
ห้องพักผ่อนพิเศษ	๒.๐๐	๘.๕๐	๑๗.๐๐	หับเผย

ตารางที่ ๑๔ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระราชาคณะ วัดสุทัศน์ฯ

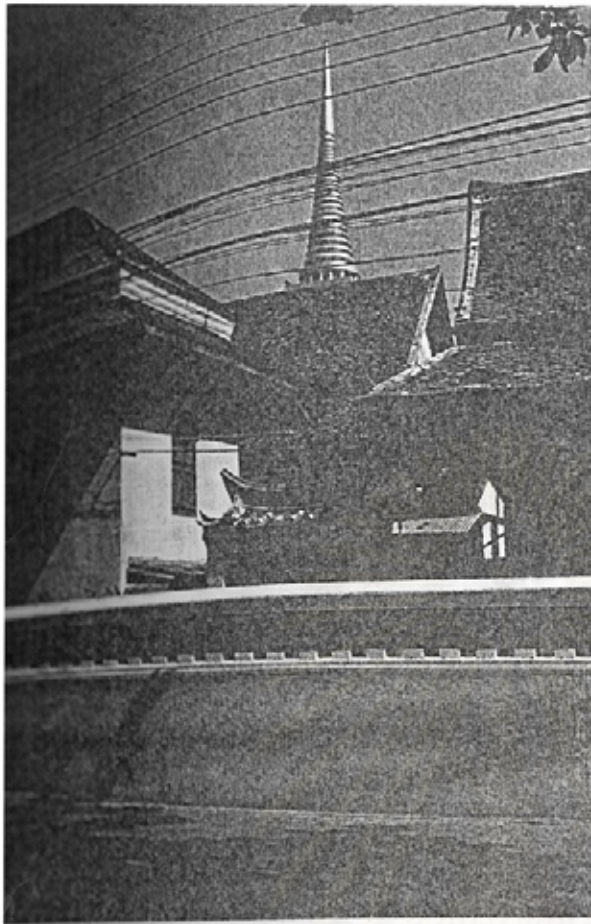
กุฏิพระราชาคณะ	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๕๐	๑๕.๕๐	๓๘.๗๕	
โถงรับแขก	๓.๐๐	๑๐.๕๐	๓๑.๕๐	
โถงพักผ่อนจำวัด	๔.๐๐	๑๐.๕๐	๔๒.๐๐	
ห้องพักผ่อนพิเศษ	๒.๐๐	๗.๐๐	๑๔.๐๐	หับเผย

ตารางที่ ๑๕ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระราชาคณะ วัดสุวรรณารามฯ

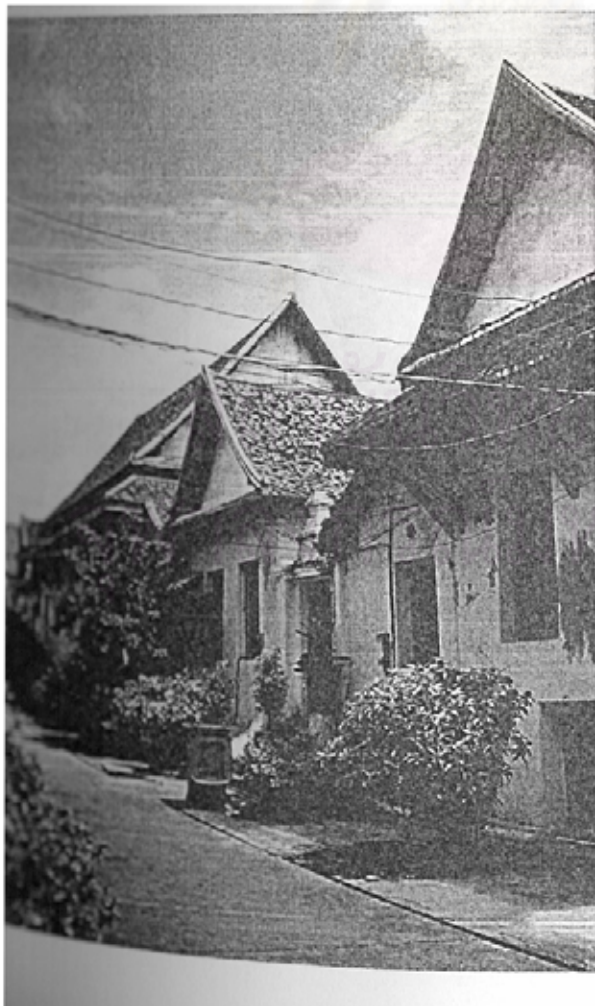
กุฏิพระราชาคณะ	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๕๐	๑๔.๕๐	๓๖.๒๕	
โถงรับแขก	๔.๐๐	๗.๕๐	๓๐.๐๐	
โถงพักผ่อน	๔.๐๐	๗.๕๐	๓๐.๐๐	
ห้องจำวัด	๖.๕๐	๘.๕๐	๕๕.๒๕	
ห้องพักผ่อน	๒.๐๐	๖.๕๐	๑๓.๐๐	พระอุปัฏฐาก
โถงเอนกประสงค์	๖.๕๐	๘.๕๐	๕๕.๒๕	ประชุม, เรียง ธรรมวินัย, ห้อง พักผ่อน

ตารางที่ ๑๖ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระราชาคณะ วัดอรุณฯ (เจ้าอาวาส)

กุฏิพระราชาคณะ	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๒๐	๒๓.๕๐	๕๑.๗๐	
โถงรับแขก	๔.๕๐	๑๐.๐๐	๔๕.๐๐	
โถงพักผ่อน	๕.๐๐	๗.๕๐	๓๗.๕๐	
ห้องจำวัด	๔.๕๐	๗.๕๐	๓๓.๗๕	
ห้องพักผ่อน	๔.๕๐	๔.๘๐	๒๑.๖๐	พระอุปัฏฐาก
ห้องพักผ่อน	๑.๗๐	๔.๕๐	๗.๖๕	หีบศพ
บริเวณคั่นค้ำ พระคัมภีร์	๖.๐๐	๙.๕๐	๕๗.๐๐	หลังคาทำมุง ขวางด้านสกัด

ภาพถ่ายที่ ๓๕
กุฎิพระราชคณະ วัดโสมนัสวิหารฯ

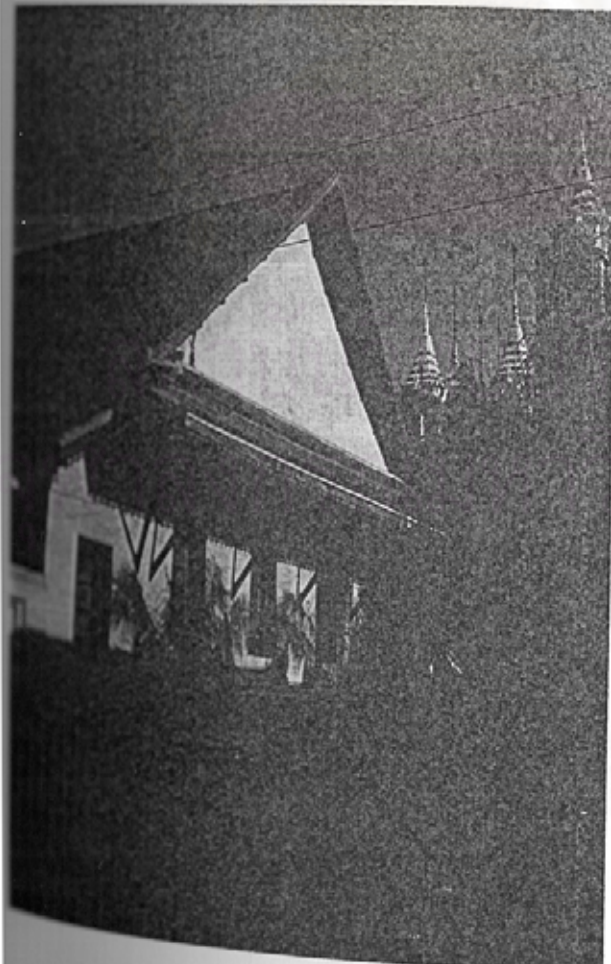

ภาพถ่ายที่ ๓๖
กุฎิพระราชคณະ วัดมหาธาตุฯ

บริการ
มหาวิทยาลัย

ภาพถ่ายที่ ๓๗
ภูมิพระราชาคณะ วัดสุทัศน์ฯ

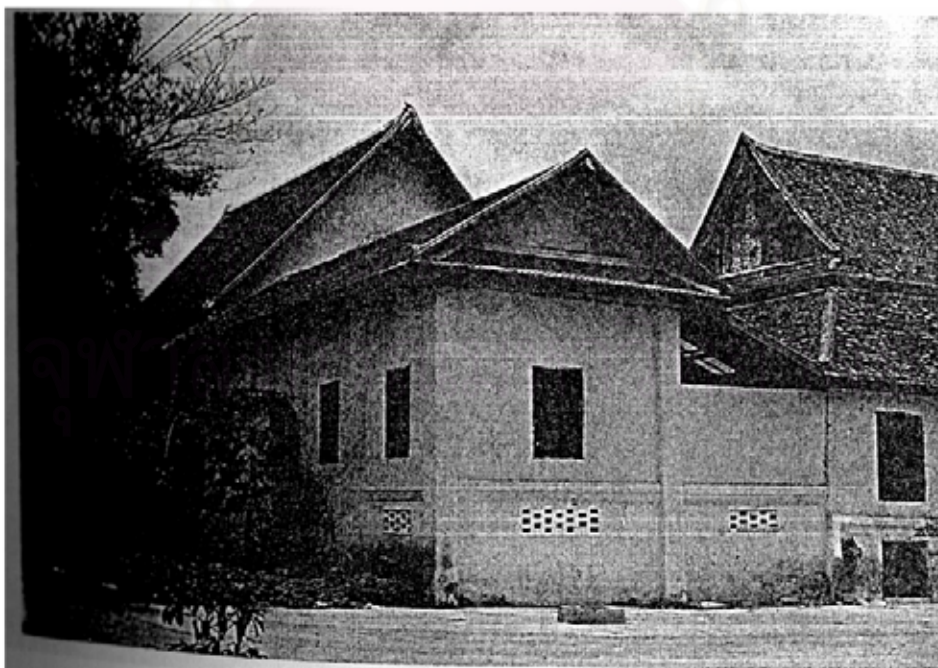

ภาพถ่ายที่ ๓๘
ภูมิพระราชาคณะ วัดราชนั้ดดารามฯ

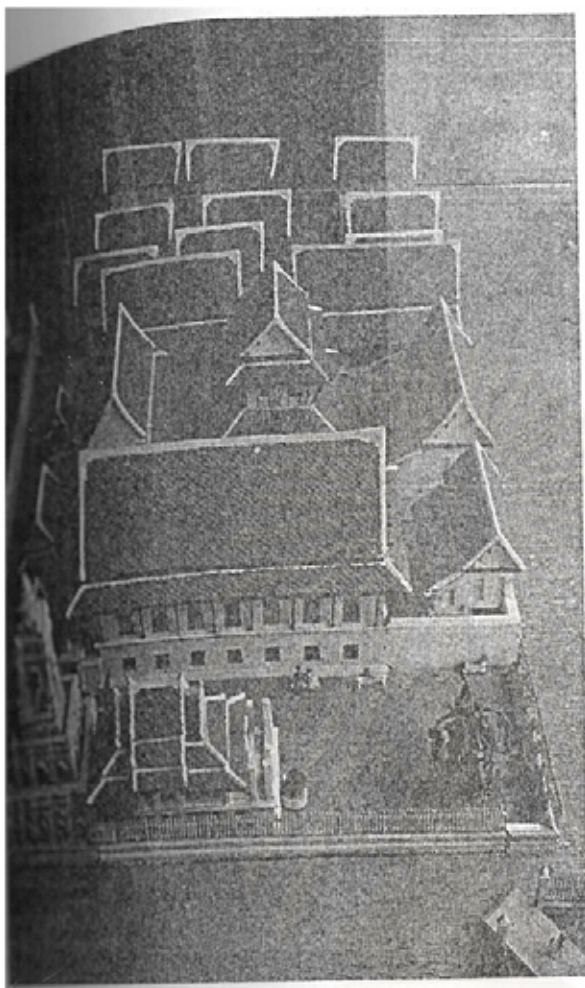
การ
วิทยาลัย

ภาพถ่ายที่ ๓๙ กุฏิพระราชาคณะ วัดอรุณราชวรารามฯ

ภาพถ่ายที่ ๔๐ กุฏิพระราชาคณะ วัดโมลีโลกยารามฯ

ภาพถ่ายที่ ๔๑
หุ้่นจำลองกุฎิพระราชคณະ
วัดสุวรรณารามฯ

ภาพถ่ายที่ ๔๒ กุฎิพระราชคณະ (ฝ่ายวิปัสสนากัมมัฏฐาน) วัดสระเกศฯ

๕.๔.๓ กฎิพระครูและพระครูฐานานุกรม หมายถึง กฎิที่ปลูกสร้างขึ้นสำหรับพระครูหรือพระครูฐานานุกรมที่พระราชาคณะตั้งแต่ชั้นราชขึ้นไปจนถึงสมเด็จพระสังฆราชฯ แต่งตั้งพระภิกษุผู้สนองงานของท่านในด้านต่างๆ ให้เป็นพระครูในตำแหน่งที่พระราชาคณะนั้นดำรงอยู่ เช่น พระปลัด พระครูวินัยธร พระครูธรรมธร เป็นต้น

ลักษณะของกฎิพระครูและพระครูฐานานุกรมนั้น เป็นกฎิก่ออิฐถือปูนเหมือนกฎิพระทั่วๆ ไป แต่อาจแตกต่างกันที่ ขนาดหรือการตกแต่งเล็กน้อย และกฎิพระครูฐานานุกรมมักจะตั้งอยู่ภายในคณะเดียวกันกับกฎิพระราชาคณะ เพื่อสะดวกในการปฏิบัติงานในหน้าที่ หรืออาจเป็นกฎิเจ้าคณะในแต่ละคณะก็ได้ ส่วนกฎิพระครูนั้นมักจะเป็นกฎิเจ้าคณะในแต่ละคณะ

จากการศึกษาวัดที่เป็นกรณีศึกษาพบว่า มีเพียงวัดมหาธาตุแห่งเดียวที่มีหลักฐานเป็นเอกสารว่า กฎิใหญ่ ๒ หลังที่ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกของกฎิพระตำหนักสมเด็จพระสังฆราชฯ วัดมหาธาตุฯ เป็นกฎิพระครูฐานานุกรมที่พระปลัด^{๕๓} และจากการสันนิษฐาน ซึ่งไม่มีเอกสารยืนยัน นั้นคาดว่า ยังมีกฎิพระครูฐานานุกรมที่ปลูกสร้างขึ้นภายในคณะที่มีกฎิพระราชาคณะอยู่ เช่น กฎิที่อยู่ตรงข้ามกับกฎิพระราชาคณะฝ่ายวิปัสณา วัดสระเกศฯ (คณะ ๑๕) กฎิที่ล้อมรอบหอฉันคณะหนึ่ง วัดสุวรณารามฯ ซึ่งพิจารณาจากหย่องประดับกรอบเข็ดหน้าบานหน้าต่างมีลักษณะต่างกัันถึง ๓ แบบ โดยกฎิพระตำหนักเป็นลายเครือเถา กฎิที่มีขนาดรองลงมาอีกหลังหนึ่งก็ประดับด้วยลายเครือเถา ส่วนกฎิอีก ๒ หลัง ซึ่งสันนิษฐานว่า อาจเป็นกฎิพระฐานานุกรมนั้น หย่องมีลักษณะเป็นเพียงการเขาะร่องแนวตั้งธรรมดา หรือที่หมู่กฎิคณะพระตำหนักวัดพระเชตุพนฯ ซึ่งอาจสันนิษฐานจากการประดับปูนปั้นยอดจั่ว น่าจะเป็นการสร้างนัยสำคัญให้กับกฎิ และคณะที่กฎินั้นตั้งอยู่ โดยอาจจะพิจารณาได้ว่า กฎิพระครูฐานานุกรมที่คอยสนองงานของสมเด็จพระราชาคณะนี้ น่าจะอยู่ใกล้กับกฎิพระราชาคณะด้วยเช่นเดียวกับที่วัดมหาธาตุฯ

นอกจากนี้อาจสันนิษฐานได้ว่าหมู่กฎิขนาดใหญ่ที่ล้อมรอบบริเวณเขตสังฆาวาสวัดพระเชตุพนฯ ซึ่งมีลักษณะการจัดผังหมู่กฎิที่แตกต่างจากหมู่กฎิด้านในที่เป็นหมู่กฎิแถวนั้น น่าจะเป็นที่ตั้งของหมู่กฎิที่มีกฎิพระครูตั้งอยู่ทั้งนี้เพื่อช่วยในการปกครองดูแลภายในบริเวณเขตสังฆาวาสให้ทั่วถึง^{๕๔}

^{๕๓} มหาธาตุวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาวชิราวุธวิทยาลัย, อนุสรณ์ครบรอบ ๙๐ ปีแห่งการสถาปนา, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๕๔

^{๕๔} สัมภาษณ์ พระธรรมราชานุวัตร, วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ, ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๐

ภาพถ่ายที่ ๔๓
กุฏิพระครูฐานานุกรมในสมเด็จพระสังฆราช
วัดมหาธาตุฯ (กุฏิด้านขวา ๒ หลัง)

ภาพถ่ายที่ ๔๔ กุฏิพระครู (ฝ่ายวิปัสสนาธุระ) วัดสระเกศฯ

๕.๔.๔ **กฎเจ้าคณะ** หมายถึง กฎที่ปลูกสร้างขึ้นสำหรับพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นผู้กำกับดูแลพระภิกษุสงฆ์อื่นๆ ภายในคณะหนึ่งๆ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วภายในวัดมักจะแบ่งการปกครองออกเป็นหมวดใหญ่ๆ ๓-๔ หมวด ภายในหมวดจะประกอบด้วยหมู่กุฏิ ๓-๗ หมู่ ซึ่งแต่ละหมู่นั้นเรียกว่าคณะและคณะหนึ่งๆก็จะมีภิกษุที่เป็นพระครูหรือพระครูฐานานุกรมหรือภิกษุเถระเป็นเจ้าคณะดูแลปกครอง

ก. **กฎเจ้าคณะฝ่ายคันถธุระ** ลักษณะของกฎเจ้าคณะนั้น เหมือนกับกฎพระทั่วๆ ไป แต่มีความแตกต่างกันที่ขนาดที่ใหญ่โตกว่าเล็กน้อย เช่น วัดสระเกศฯ วัดมหาธาตุฯ วัดอรุณฯ และวัดประยุรวงศาวาสฯ เป็นต้น และที่มีขนาดไม่แตกต่างกับกฎพระทั่วไป เช่น วัดโสมนัสฯ วัดราชบพิธฯ เป็นต้น โดยมักจะเป็นกฎเดี่ยวสำหรับเจ้าคณะอยู่เพียงรูปเดียว มีขนาดความกว้างร่วมในประมาณ ๖ - ๗ ศอก (๓.๐๐ - ๓.๕๐ เมตร) หรือประมาณ ๓ - ๔ แปลาน ไม่มีเสาร่วมในและยาวประมาณ ๕ ห้องหน้าต่าง ภายในมีฝาไม้กันเป็นห้องสำหรับจำวัด และบริเวณโถงพักผ่อน ที่ระเบียงด้านหน้าอาจมีห้องเล็กสำหรับลูกศิษย์ก็ได้ เช่น วัดสระเกศฯ วัดมหาธาตุฯ วัดประยุรวงศาวาสฯ วัดอรุณราชวรารามฯ วัดราชโอรสารามฯ เป็นต้น

อนึ่งกฎเจ้าคณะวัดสุทัศน์ฯ นั้นมีขนาดใหญ่โตกว่าที่อื่นๆ คือ มีความกว้างร่วมในประมาณ ๑๔ ศอก (๗ เมตร) หรือ ๖ แปลาน ไม่มีเสาร่วมในและยาว ๖ ห้องหน้าต่าง โดยแบ่งตรงกลางให้เป็นสองหลัง ซึ่งเป็นขนาดเดียวกันกับกฎพระราชาคณะวัดสุทัศน์ฯ แต่มีการจัดวางลักษณะและการใช้พื้นที่ภายในที่แตกต่างกัน

สถานที่ตั้งกฎเจ้าคณะฝ่ายคันถธุระนี้มักจะตั้งอยู่ในตำแหน่งที่เป็นเรือนประธานของหมู่กุฏิ กล่าวคือ มักตั้งอยู่ตรงกันข้ามหรือติดกับซุ้มประตูเข้าออกหมู่กุฏิหรือตั้งอยู่ตรงกลางลานและมีหมู่กุฏิล้อมรอบ

ข. **กฎเจ้าคณะฝ่ายวิปัสสนาธุระ** ลักษณะเหมือนกฎพระฝ่ายคันถธุระทั่วๆ ไป โดยอาจมีขนาดใหญ่โตกว่าเล็กน้อย เช่น วัดมหาธาตุฯ วัดเทพธิดาฯ และวัดสระเกศฯ เป็นต้น ซึ่งมักจะเป็นกฎเดี่ยวสำหรับเจ้าคณะอยู่เพียงรูปเดียว มีขนาดความกว้างร่วมในประมาณ ๗ - ๑๒ ศอก (๓.๕๐ - ๖.๐๐ เมตร) หรือ ๓ - ๖ แปลาน โดยทั่วไปจะพบที่ความกว้างประมาณ ๓.๕๐ เมตร เป็นส่วนใหญ่ ไม่มีเสาร่วมใน และยาวประมาณ ๕ ห้องหน้าต่าง ภายในมีฝาไม้กันเป็นห้องสำหรับจำวัด และบริเวณโถงพักผ่อน ที่ระเบียงด้านหน้าอาจมีห้องเล็กสำหรับลูกศิษย์ก็ได้

อนึ่ง กฎเจ้าคณะฝ่ายวิปัสสนาธุระนี้ จากการสำรวจหลักฐานการตกแต่งกรอบเข็ดหน้าด้วยบัวช้อนกรอบและหย่องหน้าต่างพบว่ากฎแผ่ที่คณะขุนนาถ วัดประยุรวงศาวาสฯ นั้น น่าจะเป็นกฎเจ้าคณะฝ่ายวิปัสสนาธุระ ซึ่งมีความกว้างร่วมในของกฎประมาณ ๗ ศอก (๓.๕๐ เมตร) หรือ ๓ แปลาน วางเรียงชิดติดกันเป็นสองหลังแผ่ หลังหน้าใช้โถงพักผ่อนและรับแขกตลอดจนให้

กัมมัฏฐานแก่ศิษย์ หลังในเป็นบริเวณสำหรับจำวัด ด้านสกัดหัวท้ายมีห้องเล็กยาวเสมอขอบ
กุฏิเป็นห้องสำหรับลูกศิษย์

สถานที่ตั้งกุฏิเจ้าคณะฝ่ายวิปัสสนาธุระนี้มักจะต้องอยู่ปลายสุดด้านหนึ่ง หรือตั้งอยู่ตรง
กันข้ามกับซุ้มประตูเข้าออกหมู่กุฏิ เช่น วัดเทพธิดาฯ วัดสระเกศฯ และวัดประยุฯ เป็นต้น

ตารางที่ ๑๗ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิเจ้าคณะ วัดราชโอรสารามฯ (ต.๒)

กุฏิเจ้าคณะ	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๐๐	๗.๐๐	๑๔.๐๐	
โถงพักผ่อน	๕.๐๐	๕.๐๐	๒๕.๐๐	
ห้องจำวัด	๒.๐๐	๕.๐๐	๑๐.๐๐	
ห้องพักลูกศิษย์	-	-	-	

ตารางที่ ๑๘ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิเจ้าคณะ วัดสุวรณารามฯ

กุฏิเจ้าคณะ	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบและรับแขก	๒.๐๐	๘.๕๐	๑๗.๐๐	ระเบียบก่อทึบ
โถงพักผ่อน	๔.๐๐	๗.๐๐	๒๘.๐๐	
ห้องจำวัด	๓.๕๐	๔.๐๐	๑๔.๐๐	
ห้องพักลูกศิษย์	๒.๐๐	๒.๐๐	๔.๐๐	ห้องเล็กที่ระเบียบ

ตารางที่ ๑๙ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิเจ้าคณะ วัดสระเกศฯ (คันถธุระ)

กุฏิเจ้าคณะ	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๑.๕๐	๑๐.๐๐	๑๕.๐๐	
โถงรับแขก	๔.๓๐	๑๐.๐๐	๔๓.๐๐	
โถงพักผ่อนจำวัด	๔.๓๐	๖.๐๐	๒๕.๐๐	
ห้องพักลูกศิษย์	๑.๕๐	๒.๕๐	๓.๗๕	ห้องเล็กที่ระเบียบ

ตารางที่ ๒๐ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิเจ้าคณะ วัดสระเกศฯ (วิปัสสนาธุระ)

กุฏิเจ้าคณะ	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๑.๖๐	๑๐.๐๐	๑๖.๐๐	
โถงพักผ่อน	๓.๓๐	๗.๕๐	๒๔.๗๕	
ห้องจำวัด	๒.๕๐	๓.๓๐	๘.๒๕	
ห้องพักลูกศิษย์	-	-	-	

ตารางที่ ๒๑ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิเจ้าคณะ วัดอรุณฯ

กุฏิเจ้าคณะ	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๐๐	๑๒.๕๐	๒๕.๐๐	
โถงรับแขก	๔.๐๐	๗.๐๐ - ๙.๕๐	๒๘.๐๐-๓๘.๐๐	
โถงพักผ่อนจำวัด	๒.๕๐ - ๓.๕๐	๔.๐๐ - ๔.๕๐	๑๐.๐๐-๑๕.๗๕	
ห้องพักผ่อนศิษย์	๒.๐๐	๖.๐๐	๑๒.๐๐	หับเผย

ตารางที่ ๒๒ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิเจ้าคณะ วัดประยุรวงศาวาสฯ (คันตฐระ)

กุฏิเจ้าคณะ	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบโปร่ง	๒.๐๐	๗.๓๐	๑๔.๖๐	ด้านหน้าจั่ว
ระเบียบก่อกีบ	๑.๗๐	๗.๕๐	๑๒.๗๕	ระเบียบด้านยาว
โถงพักผ่อน	๔.๗๐	๕.๒๐	๒๔.๔๔	
ห้องจำวัด	๒.๗๐	๔.๘๐	๑๒.๙๖	

ตารางที่ ๒๓ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิเจ้าคณะ วัดประยุรวงศาวาสฯ (วิปัสสนาฐระ)

กุฏิเจ้าคณะ	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๐๐	๑๒.๕๐	๒๕.๐๐	
โถงพักผ่อนและรับแขก	๔.๒๐	๘.๘๐	๓๖.๙๖	
ห้องจำวัด	๓.๘๐	๘.๘๐	๓๓.๔๔	
ห้องพักผ่อนศิษย์	๑.๖๐	๘.๐๐	๑๒.๘๐	หับเผย

ตารางที่ ๒๔ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิเจ้าคณะ วัดเทพธิดารามฯ (คันตฐระ)

กุฏิเจ้าคณะ	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบและรับแขก	๒.๐๐	๕.๒๐	๑๐.๔๐	ระเบียบก่อกีบ
โถงพักผ่อน	๔.๕๐	๕.๒๐	๒๒.๕๐	
ห้องจำวัด	๔.๐๐	๕.๐๐	๒๐.๐๐	
ห้องพักผ่อนศิษย์	๒.๐๐	๕.๐๐	๑๐.๐๐	ห้องเล็กที่ระเบียบ

ตารางที่ ๒๕ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิเจ้าคณะ วัดเทพธิดารามฯ (วิปัสสนาธุระ)

กุฏิเจ้าคณะ	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบและรับแขก	๑.๘๐	๕.๘๐	๑๐.๔๔	
โถงพักผ่อน	๕.๐๐	๖.๓๐	๓๑.๕๐	
ห้องจำวัด	๓.๘๐	๖.๐๐	๒๒.๘๐	
ห้องพักผ่อนพิเศษ	๑.๘๐	๓.๐๐	๕.๔๐	

ตารางที่ ๒๖ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิเจ้าคณะ วัดมหาธาตุฯ

กุฏิเจ้าคณะ	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๐๐	๗.๐๐	๑๔.๐๐	
โถงพักผ่อน	๓.๓๐	๗.๒๐	๒๓.๗๖	
ห้องจำวัด	๓.๓๐	๔.๘๐	๑๕.๘๔	
ห้องพักผ่อนพิเศษ	๑.๕๐	๒.๒๐	๓.๓๐	

ตารางที่ ๒๗ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิเจ้าคณะ วัดสุทัศน์ฯ

กุฏิเจ้าคณะ	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๒๐	๗.๕๐	๑๖.๕๐	
โถงรับแขกและ พักผ่อนจำวัด	๗.๕๐	๗.๕๐	๕๖.๒๕	
ห้องพักผ่อนพิเศษ	๑.๘๐	๒.๐๐	๓.๖๐	

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๕.๔.๕ **กุฏิพระทั่วๆไป** หมายถึง กุฏิที่ปลูกสร้างขึ้นสำหรับพระภิกษุสงฆ์โดยทั่วไป ทั้งฝ่ายคันถธุระและวิปัสณาธุระโดยกุฏิพระคันถธุระที่ศึกษาทางปริยัติธรรมนั้นหลังหนึ่งๆ จะมีขนาดสั้นหรือยาวขึ้นอยู่กับจำนวนห้องกุฏิที่อาจมีจำนวนตั้งแต่ ๑-๖ ห้องหรือมากกว่า และในแต่ละห้องนี้เป็นที่อยู่สำหรับพระภิกษุสงฆ์ได้ประมาณ ๑-๒ รูป ส่วนกุฏิพระวิปัสณานั้นหลังหนึ่งๆ จะมีขนาดเล็กมากแต่พอประมาณสำหรับภิกษุอยู่เพียงรูปเดียว

ก. **กุฏิพระคันถธุระ** มีลักษณะเป็นเรือนเครื่องก่อ ขนาดกว้างประมาณ ๕-๖ ศอก (๓.๓๐-๓.๖๐ เมตร) หรือ ๓-๔ แปลาน ไม่มีเสาร่วมในส่วนของความยาวนั้นมีตั้งแต่ ๒ ห้องหน้าต่างไปจนถึง ๖๔ ห้องหน้าต่าง ซึ่งโดยทั่วไปจะพบขนาด ๓, ๔, ๕ ห้องหน้าต่างตามวัดทั่วๆไป และขนาด ๗, ๘, ๑๐ ห้องหน้าต่างที่วัดสุทัศน์ฯ และวัดมหาธาตุฯ เป็นต้น ส่วนขนาดที่ยาวมากถึง ๒๐, ๒๓, ๖๔ ห้องหน้าต่างก็มีบ้างเช่นกันที่วัดมหาธาตุฯ

ข. **กุฏิพระวิปัสสนา** มีลักษณะเป็นเรือนเครื่องขนาดเล็กสำหรับพระภิกษุเฉพาะรูป โดยมากแล้วจะมีขนาดกว้างประมาณ ๔ ศอก (๒.๐๐-๒.๓๐ เมตร) หรือ ๑-๒ แปลาน ไม่มีเสาร่วมในและยาวประมาณ ๒ ห้องหน้าต่าง (๓.๐๐-๓.๕๐ เมตร) ซึ่งกุฏิพระวิปัสสนานี้ที่ยังมีความสมบูรณ์เหลืออยู่มากพบที่วัดสระเกศฯ (คณะกุฏิ) และวัดมหาธาตุฯ (คณะสลัก) ส่วนบางวัดที่มีพระกุฏิวิปัสสนาเหลืออยู่ แต่ไม่สมบูรณ์ อีกทั้งมีการซ่อมเปลี่ยนแปลงบ้าง เช่น วัดกัลยาณมิตรฯ (คณะกุฏิ) , วัดประยูรวงศาวาสฯ (คณะบุณนาค) และวัดบวรนิเวศฯ (คณะกุฏิ) เป็นต้น

ตารางที่ ๒๘ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดราชโอรสารามฯ (คันถธุระ)

กุฏิพระทั่วๆไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๑.๗๐, ๒.๒๐	๔.๕๐, ๕.๐๐	๗.๖๕, ๑๑.๐๐	
บริเวณห้องจำวัด	๒.๓๐, ๓.๐๐	๔.๕๐, ๘.๐๐	๑๐.๓๕, ๒๔.๐๐	
ห้องพักลูกศิษย์	๑.๓๐, ๑.๗๐	๔.๐๐, ๓.๐๐	๕.๒๐, ๕.๑๐	

ตารางที่ ๒๙ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดอรุณราชวรารามฯ (คันถธุระ)

กุฏิพระทั่วๆไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๑.๐๐, ๒.๐๐	๔.๕๐, ๕.๕๐	๔.๕๐, ๑๑.๐๐	
บริเวณห้องจำวัด	๑.๘๐, ๓.๐๐	๔.๕๐, ๕.๕๐	๘.๑๐, ๑๖.๕๐	
ห้องพักลูกศิษย์	-	-	-	

ตารางที่ ๓๐ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดโมลีโลกยารามฯ

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๓๐	๕.๐๐	๑๑.๕๐	
บริเวณห้องจำวัด	๔.๘๐	๕.๐๐	๒๔.๐๐	
ห้องพักลูกศิษย์	-	-	-	

ตารางที่ ๓๑ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดสุวรณารามฯ

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๕๐	๔.๕๐	๒๑.๒๕	
โถงพักผ่อน	๓.๐๐	๖.๐๐	๑๘.๐๐	
บริเวณห้องจำวัด	๓.๐๐	๔.๐๐, ๖.๓๐	๑๒.๐๐, ๑๘.๙๐	
ห้องพักลูกศิษย์	๒.๐๐	๒.๐๐	๔.๐๐	

ตารางที่ ๓๒ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดสระเกศฯ (คันถธุระ)

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๐๐	๔.๕๐, ๕.๐๐	๙.๐๐, ๑๐.๐๐	
บริเวณห้องจำวัด	๓.๓๐	๗.๐๐, ๕.๐๐	๒๒.๑๐, ๑๖.๕๐	
ห้องพักลูกศิษย์	๑.๕๐	๒.๐๐	๓.๐๐	

ตารางที่ ๓๓ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดนางนองฯ

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๐๐	๔.๕๐	๙.๐๐	
บริเวณห้องจำวัด	๓.๓๐	๔.๕๐	๑๔.๘๕	

ตารางที่ ๓๔ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดพระเชตุพนฯ (คันถธุระ)

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๔๐	๔.๒๐	๑๐.๐๘	
บริเวณห้องจำวัด	๓.๓๐	๗.๐๐	๒๓.๑๐	
ห้องพักลูกศิษย์	๒.๐๐	๒.๐๐	๔.๐๐	
กัปปิยกุฏิ	๒.๐๐	๒.๐๐	๔.๐๐	
นอกชาน	๒.๐๐	๔.๒๐	๘.๔๐	

ตารางที่ ๓๕ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดกัลยาณมิตรฯ (คันถธุระ)

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๑.๕๐	๗.๕๐	๑๑.๒๕	
บริเวณห้องจำวัด	๓.๕๐	๖.๕๐	๒๒.๗๕	

ตารางที่ ๓๖ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดประยุรวงศาวาสฯ (คันถธุระ)

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๑.๘๐	๔.๘๐	๘.๖๔	
บริเวณห้องจำวัด	๓.๐๐	๔.๘๐	๑๔.๔๐	

ตารางที่ ๓๗ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดเทพธิดารามฯ (คันถธุระ)

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๕๐	๒.๕๐	๖.๒๕	
โถงพักผ่อน	๒.๕๐	๔.๕๐	๑๑.๒๕	
บริเวณห้องจำวัด	๒.๕๐, ๔.๐๐	๒.๕๐, ๕.๒๐	๖.๒๕, ๒๐.๘๐	
ห้องพักผ่อนศิษย์	๒.๐๐	๒.๕๐	๕.๐๐	

ตารางที่ ๓๘ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดพิชัยญาติการามฯ

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๑.๖๐	๙.๓๐	๑๔.๘๘	
บริเวณห้องจำวัด	๓.๐๐	๕.๕๐	๑๖.๕๐	
ห้องพักผ่อนศิษย์	๑.๕๐	๓.๐๐	๔.๕๐	

ตารางที่ ๓๙ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดสุทัศน์ฯ

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๓๐	๑๑.๐๐	๒๕.๓๐	
บริเวณห้องจำวัด	๓.๓๐	๗.๐๐	๒๓.๑๐	
ห้องพักผ่อนศิษย์	๑.๘๐	๕.๐๐	๙.๐๐	

ตารางที่ ๔๐ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดมหาธาตุฯ (คันถธุระ)

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๓๐	๔.๐๐	๙.๒๐	
บริเวณห้องจำวัด	๒.๔๐, ๓.๓๐	๕.๖๐, ๖.๕๐	๑๓.๔๐, ๒๑.๔๕	
ห้องพักลูกศิษย์	๑.๘๐	๒.๐๐	๓.๖๐	

ตารางที่ ๔๑ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดราชนัดดารามฯ

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๐๐	๓.๐๐	๖.๐๐	
บริเวณห้องจำวัด	๓.๓๐	๕.๕๐	๑๘.๑๕	
ห้องพักลูกศิษย์	๑.๕๐	๒.๕๐	๓.๗๕	

ตารางที่ ๔๒ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดปริณายกฯ

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๐๐	๒.๕๐	๕.๐๐	
บริเวณห้องจำวัด	๓.๐๐	๔.๘๐	๑๔.๔๐	
ห้องพักลูกศิษย์	๑.๔๐	๒.๒๐	๓.๐๘	

ตารางที่ ๔๓ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดโสมนัสวิหารฯ

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง	ความยาว	พื้นที่	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๐๐	๒.๐๐, ๔.๓๐	๔.๐๐, ๘.๖๐	
โถงพักผ่อน	๓.๒๐	๔.๓๐	๑๓.๗๖	
บริเวณห้องจำวัด	๒.๐๐	๓.๒๐	๖.๔๐	
ห้องพักลูกศิษย์	๑.๕๐	๒.๐๐	๓.๐๐	

ตารางที่ ๔๔ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดกษัตราธิราชฯ

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๐๐	๕.๐๐, ๕.๕๐	๑๐.๐๐, ๑๑.๐๐	
บริเวณห้องจำวัด	๓.๐๐	๕.๐๐, ๕.๕๐	๑๕.๐๐, ๑๖.๕๐	

ตารางที่ ๔๕ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดราชสถิตฯ (วิปัสสนาธุระ)

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๐๐	๓.๐๐	๖.๐๐	
บริเวณห้องจำวัด	๒.๐๐	๒.๐๐	๔.๐๐	

ตารางที่ ๔๖ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดสระเกศฯ (วิปัสสนาธุระ)

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๐๐	๒.๘๐	๕.๖๐	
บริเวณห้องจำวัด	๒.๓๐	๓.๖๐	๘.๒๕	

ตารางที่ ๔๗ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดสระเกศฯ (วิปัสสนาธุระ)

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๓๐	๒.๓๐	๕.๒๙	
บริเวณห้องจำวัด	๒.๐๐	๓.๐๐	๖.๐๐	

ตารางที่ ๔๘ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดสระเกศฯ (วิปัสสนาธุระ)

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๐๐	๖.๐๐	๑๒.๐๐	
บริเวณห้องจำวัด	๒.๔๐	๔.๐๐	๙.๖๐	
บริเวณพักผ่อน	๑.๕๐	๓.๐๐	๔.๕๐	

ตารางที่ ๔๙ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดประยุรวงศาวาสฯ วิปัสสนาธุระ)

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๑.๕๐	๓.๖๐	๕.๔๐	
บริเวณห้องจำวัด	๒.๓๐	๓.๖๐	๘.๒๘	

ตารางที่ ๕๐ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดกัลยาณมิตรฯ (วิปัสสนาธุระ)

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๑.๘๐	๔.๘๐	๘.๖๔	
บริเวณห้องจำวัด	๒.๒๐	๓.๘๐	๘.๓๖	

ตารางที่ ๕๑ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดเทพธิดารามฯ (วิปัสสนาธุระ)

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๐๐	๕.๐๐	๑๐.๐๐	
บริเวณห้องจำวัด	๓.๐๐	๕.๐๐	๑๕.๐๐	
บริเวณห้องจำวัด	๑.๕๐	๕.๐๐	๗.๕๐	ทับเขย

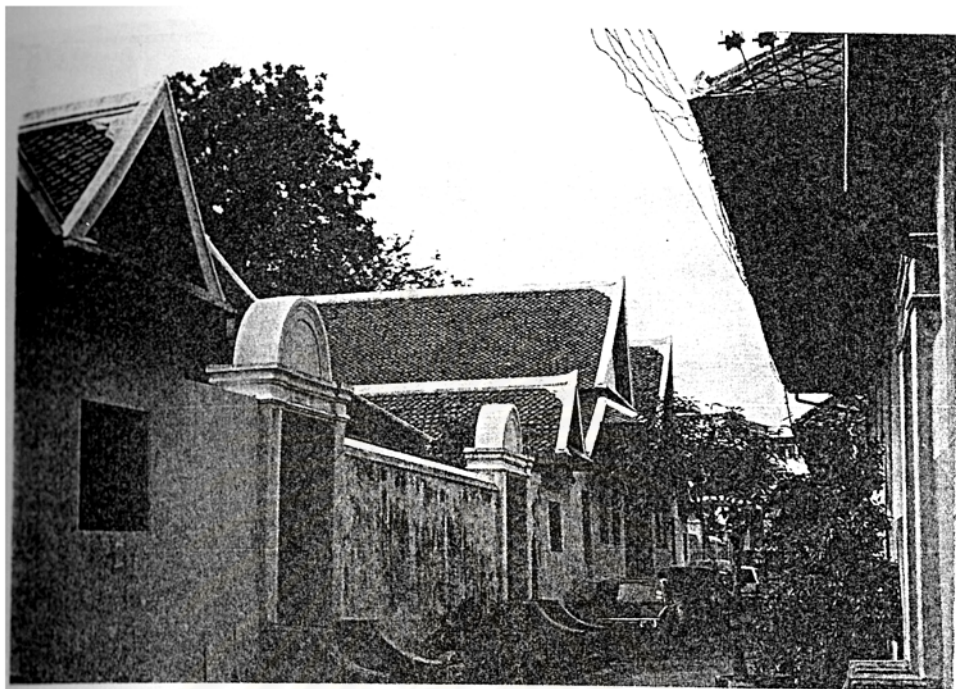
ตารางที่ ๕๒ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดมหาธาตุฯ (วิปัสสนาธุระ)

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๒.๐๐	๓.๒๐	๗.๒๐	
บริเวณห้องจำวัด	๓.๑๐	๔.๒๐	๑๓.๐๒	

ตารางที่ ๕๓ : ขนาดพื้นที่บริเวณต่างๆ ภายในกุฏิพระทั่วๆ ไป วัดบวรนิเวศฯ (วิปัสสนาธุระ)

กุฏิพระทั่วๆ ไป	ความกว้าง (ม.)	ความยาว (ม.)	พื้นที่ (ตร.ม.)	หมายเหตุ
ระเบียบ	๑.๗๐	๔.๔๐	๘.๑๖	
โถงพักผ่อน	๓.๐๐	๕.๒๐	๑๕.๖๐	
บริเวณห้องจำวัด	๒.๒๐	๓.๐๐	๖.๖๐	
ห้องพักลูกศิษย์	๑.๒๐	๒.๕๐	๓.๐๐	

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

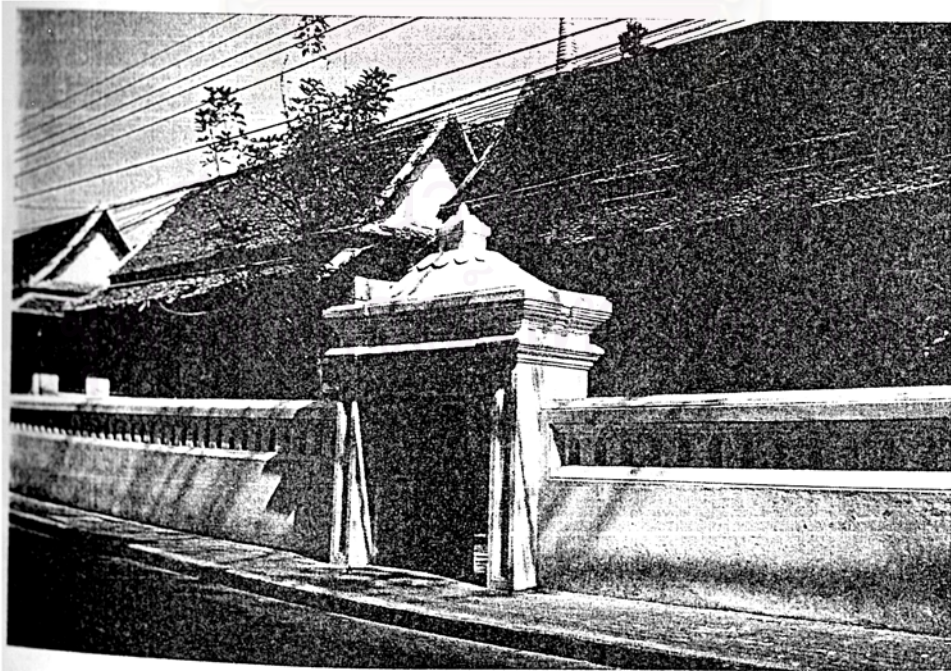
ภาพถ่ายที่ ๔๕ กุฎิพระคันทนุระ วัดสระเกศฯ

ภาพถ่ายที่ ๔๖ กุฎิพระวิปัสสนาธุระ วัดสระเกศฯ

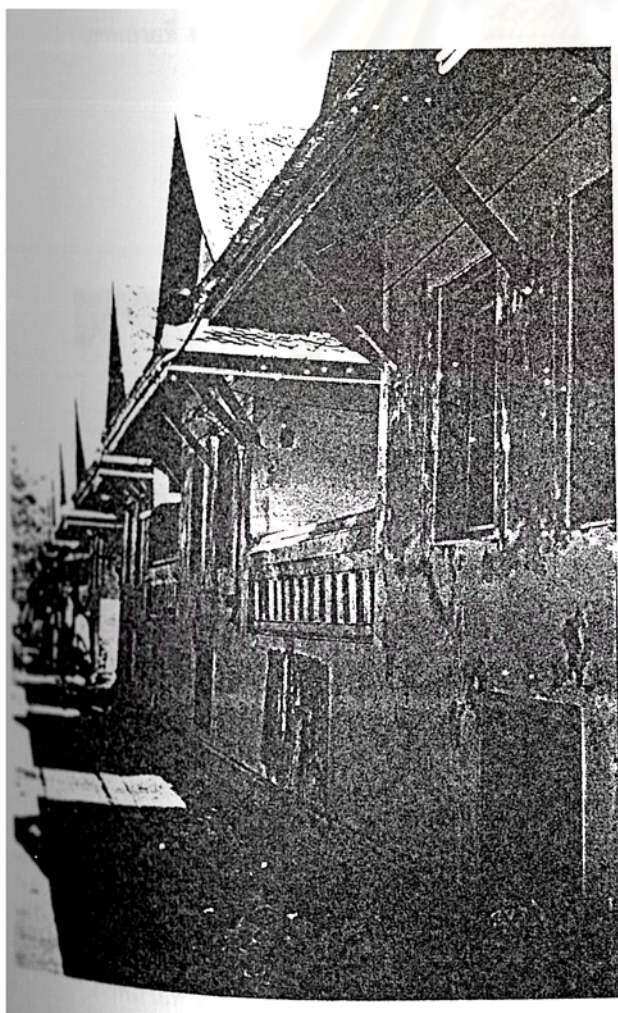
ภาพถ่ายที่ ๔๗ กุฏิพระ วัดพิชัยญาติการามฯ

ภาพถ่ายที่ ๔๘ กุฏิพระ วัดโสมนัสวิหารฯ

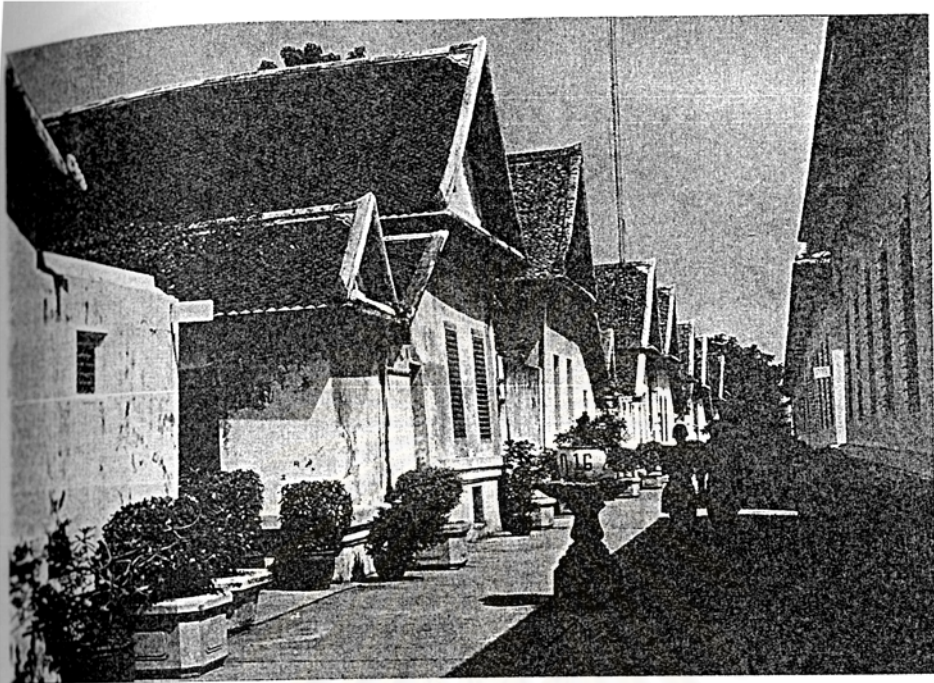
ภาพถ่ายที่ ๔๙ กุฏิพระคันถธุระ วัดมหาธาตุฯ

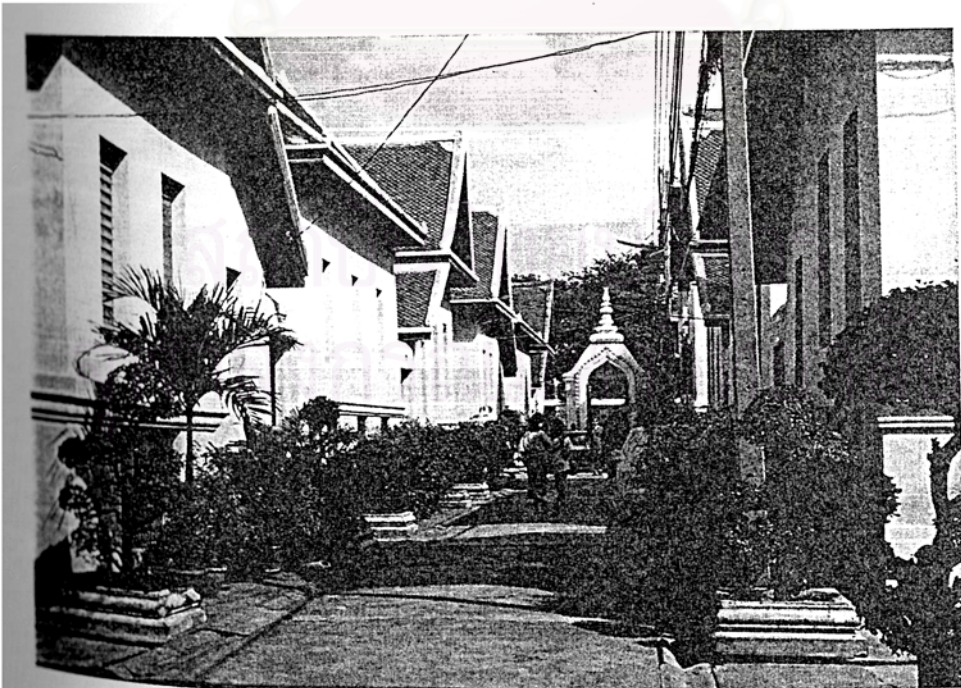
ภาพถ่ายที่ ๕๐

กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดมหาธาตุฯ

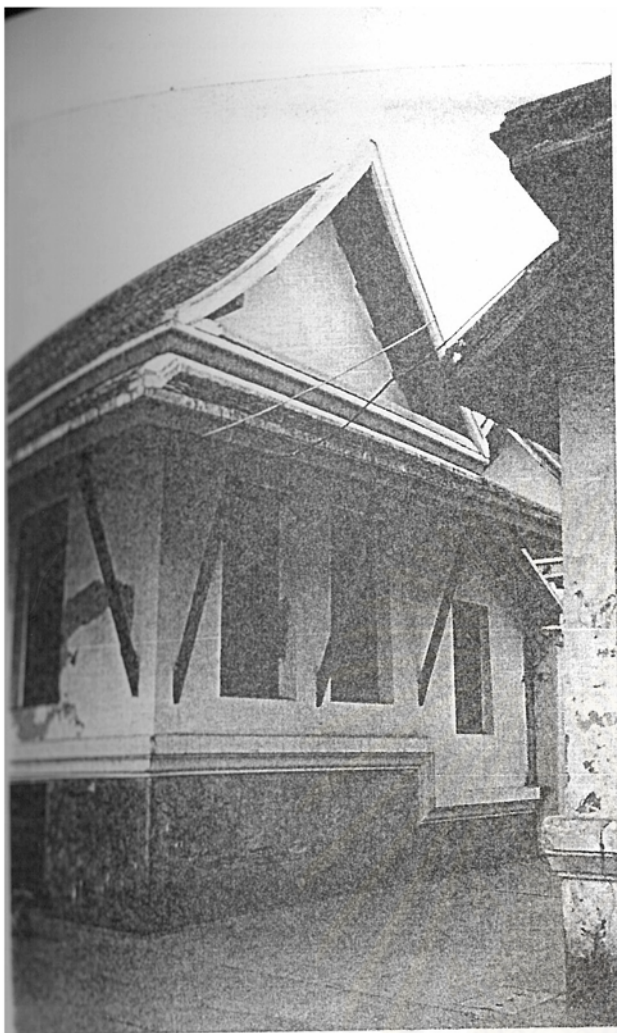
บริการ
มหาวิทยาลัย

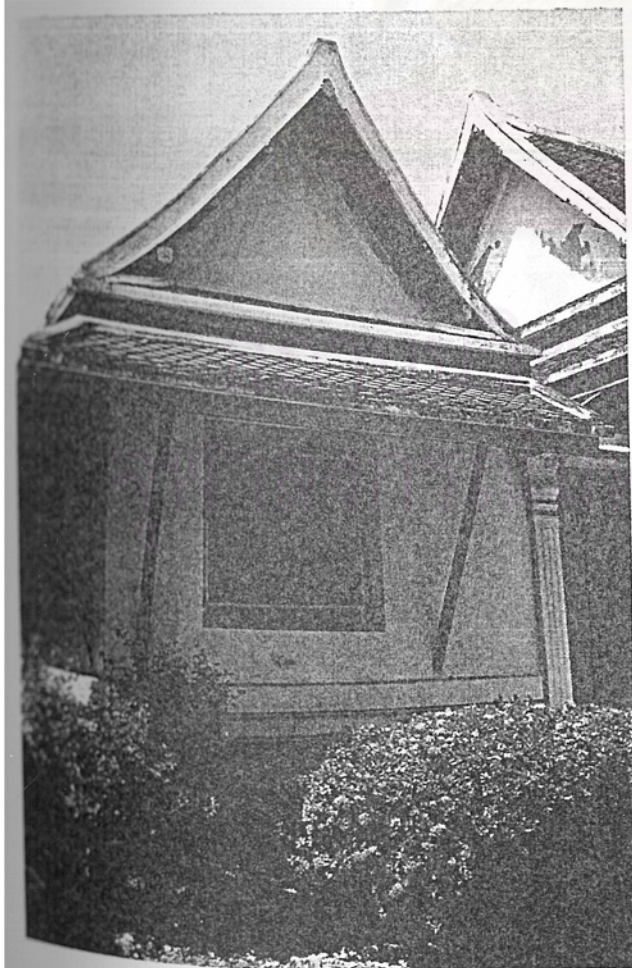
ภาพถ่ายที่ ๕๑ กุฏิพระคันถธุระ วัดพระเชตุพนฯ

ภาพถ่ายที่ ๕๒ กุฏิพระคันถธุระ วัดสุทัศนเทพวรารามฯ

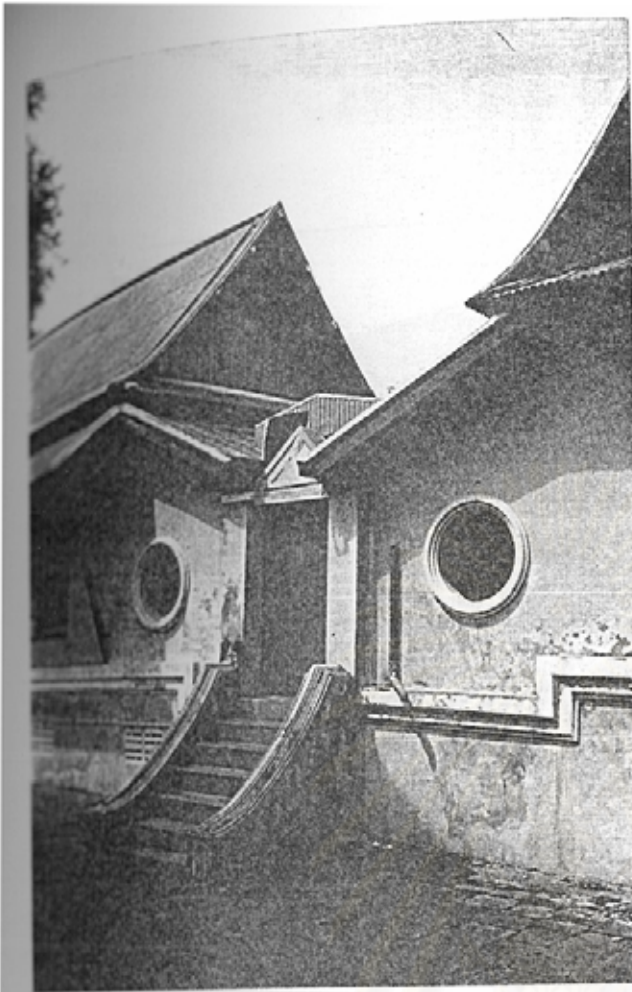

ภาพถ่ายที่ ๕๓
กุฏิพระคันถธุระ วัดอรุณราชวรารามฯ

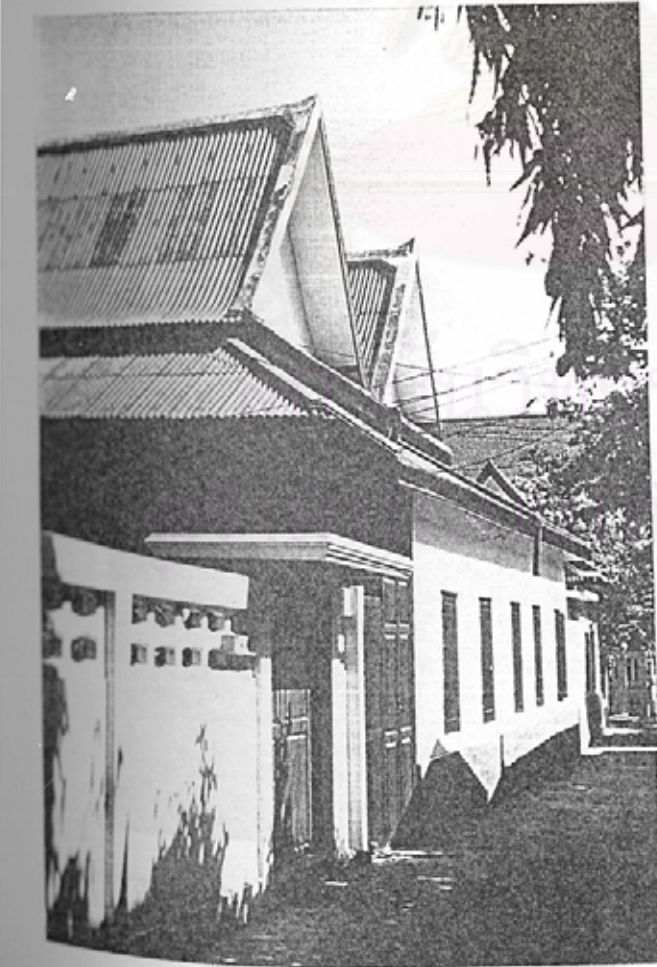

ภาพถ่ายที่ ๕๔
กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดอรุณราชวรารามฯ

บริการ
มหาวิทยาลัย

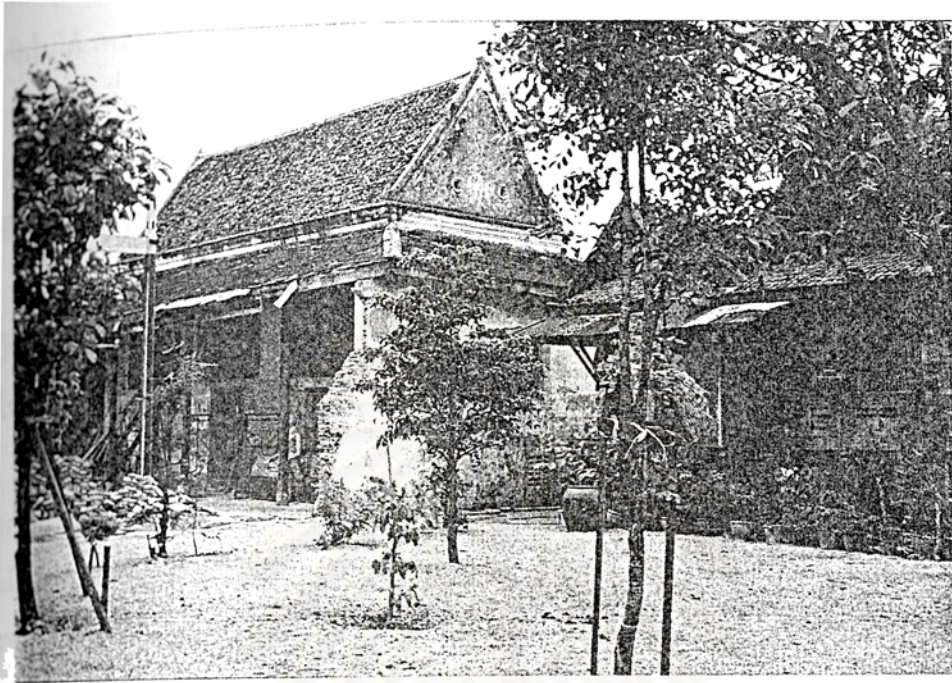

ภาพถ่ายที่ ๕๕
กุฏิพระคันถธุระ วัดประยุรวงศาวาสฯ

ภาพถ่ายที่ ๕๖
กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดประยุรวงศาวาสฯ

บริการ
มหาวิทยาลัย

ภาพถ่ายที่ ๕๗ กุฏิเจ้าอาวาส วัดนางชีฯ

ภาพถ่ายที่ ๕๘ กุฏิก่ออิฐถือปูน วัดกษัตราธิราชฯ

๕.๔.๖ **กัปปิยกุฎิ** หมายถึง เรือนที่เก็บของอันเป็นกัปปิยะหรือเก็บอาหารและหุงต้มอุ่นอาหารที่ทำสุกแล้วซึ่งการเก็บอาหารที่เป็นยาวกาลิกของภิกษุหรือของสงฆ์ก็ตั้งเก็บในกุฎิอันเป็นที่อยู่อาศัยไม่ได้ เพราะเป็นอาบัติทุกกฏ กัปปิยกุฎินี้มีความหมายอย่างเดียวกับครัวไฟของมาราวาส ซึ่งมีทั้งที่เป็นเรือนเครื่องสับและเรือนเครื่องก่อ

ลักษณะของกัปปิยกุฎินี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้บรรยายในหนังสือวินัยมุขว่า “...เรือนครัวน้อยๆ ไม่ได้ปักเสาดังอยู่กับที่ตั้งผ่านคนยกเลื่อนจากที่ได้...”^{๔๙}

จากการศึกษาพบว่า กัปปิยกุฎินี้มีอยู่ ๓ ลักษณะ คือ แบบที่กัปปิยกุฎิเป็นกุฎิเล็กๆ แยกตั้งอยู่เป็นอิสระ เช่น กัปปิยกุฎิที่วัดสระเกศฯ และวัดอรุณราชวรารามฯ เป็นต้น แบบที่กัปปิยกุฎิรวมอยู่ในศาลาฉันโดยกันเป็นห้องอยู่ตอนท้าย เช่น กัปปิยกุฎิวัดมหาธาตุและวัดสุพรรณารามฯ เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่า กัปปิยกุฎิอาจแทรกอยู่ระหว่างกุฎิ ๒ หลัง โดยมีขนาดความกว้างที่เล็กกว่ากุฎิพระและลดหลังคาลงต่ำเพื่อให้เกิดความแตกต่างจากกุฎิทัวไป เช่น กัปปิยกุฎิวัดกัลยาณมิตรฯ และวัดอรุณราชวรารามฯ เป็นต้น ซึ่งทั้ง ๓ แบบนี้มักจะมีขนาดเล็กแต่เพียงพอที่จะเก็บและอุ่นอาหารได้เท่านั้น อีกทั้งกัปปิยะอื่นๆ ยังมีไม่มากในครั้งนั้น

กัปปิยกุฎิที่แยกออกมาตั้งเป็นอิสระนี้ลักษณะเป็นเรือนก่ออิฐถือปูนขนาดเล็กไม่ต่อระเบียงด้านข้าง มีช่องหน้าต่างด้านสกัด ๑-๒ บาน ผนังด้านยาวมีหน้าต่างขนาดเล็ก ๒-๓ บาน ประตูทางเข้า-ออกอยู่ที่ด้านยาวอีกด้านหนึ่งของตัวเรือน ส่วนกัปปิยกุฎิที่รวมอยู่ในศาลาฉัน ส่วนใหญ่ที่พบเป็นลักษณะของการกันห้องที่ระเบียงท้ายด้านสกัดของศาลาฉัน กว้างประมาณ ๑ ช่วงเสาระเบียง ภายในมีการเจาะช่องทำเป็นตู้ภายในผนังกับมีหน้าต่าง ๒-๓ บาน ประตูทางเข้า-ออกติดต่อกับพื้นที่ภายในหอนั้น และกัปปิยกุฎิที่แทรกอยู่ระหว่างกุฎินั้นจะมีขนาดใหญ่กว่ากัปปิยกุฎิทั้ง ๒ แบบที่กล่าวมาแล้ว คือ จะมีขนาดเท่ากับกุฎิหรือเล็กกว่ากุฎิทัวๆ ไปเล็กน้อย มีช่องหน้าต่างขนาดเล็กหรือขนาดทัวๆ ไป อาจมีตู้ภายในผนังสำหรับเก็บของด้วยก็มี กัปปิยกุฎิทั้ง ๓ แบบที่กล่าวมาแล้วนี้ ไม่นิยมทำฝาเพดาน แต่จะเปิดโล่งเอาไว้เพื่อการถ่ายเทอากาศ

สถานที่ตั้งกัปปิยกุฎินี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้กล่าวไว้ในหนังสือวินัยมุขว่า “...ท่านแนะนำให้เลือกกุฎิอันอยู่ในที่สุดเขต ก็คือ จะให้เป็นที่ตั้งลับ...”^{๕๐} ซึ่งจากการศึกษาพบว่า กัปปิยกุฎิทั้ง ๓ แบบดังกล่าวมานี้ ส่วนใหญ่จะอยู่บนบานในหมู่กุฎิใกล้กับหอนั้น กล่าวคือ มักจะอยู่ด้านหลังหอนั้นเป็นส่วนมาก โดยมีลักษณะ และที่ตั้งอันมิดชิดเรียบร้อย

ประเภทของกัปปิยกุฎินี้ตามพระวินัยแล้ว อาจจำแนกได้เป็น ๒ อย่าง คือ คนปาดิก หมายถึง กุฎิที่คฤหัสถ์ถวายเพื่อใช้เป็นกัปปิยกุฎิไม่ใช่ที่อยู่ของภิกษุ และสัมมติก หมายถึง กุฎิที่

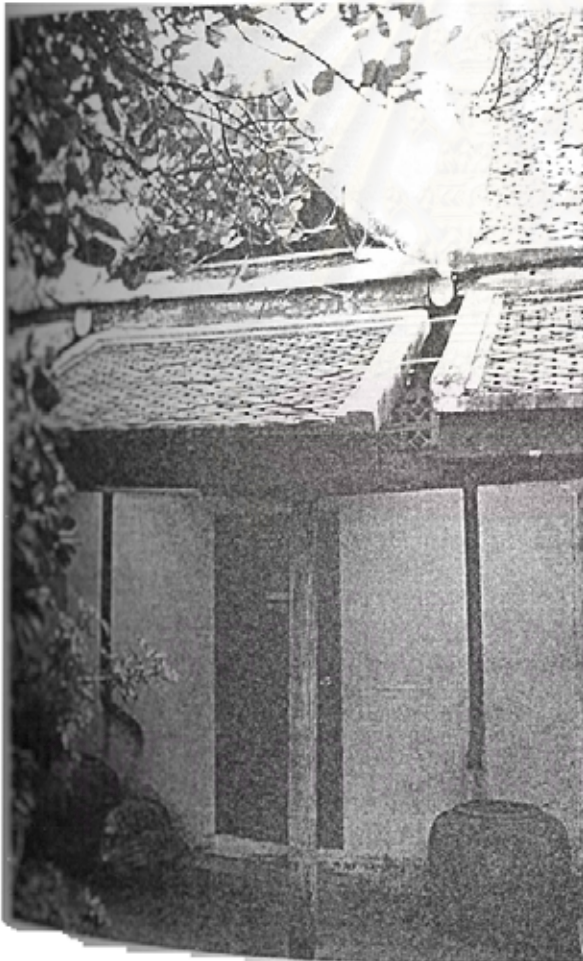
^{๔๙} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๒, หน้า ๑๓๓

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๓

สมเด็จพระมโหฬารราชูปถัมภ์ ซึ่งจะใช้กุฏิอันเคยเป็นที่อยู่ของภิกษุมารมาแล้วก็ได้ แต่เมื่อสมเด็จพระมโหฬารราชูปถัมภ์ใช้เป็นที่อยู่ของภิกษุมารมาแล้วก็ได้ แต่เมื่อสมเด็จพระมโหฬารราชูปถัมภ์ใช้เป็นที่อยู่ของภิกษุมารมาแล้วก็ได้

ตารางที่ ๕๔ : ขนาดของกัปปิยกุฏิ

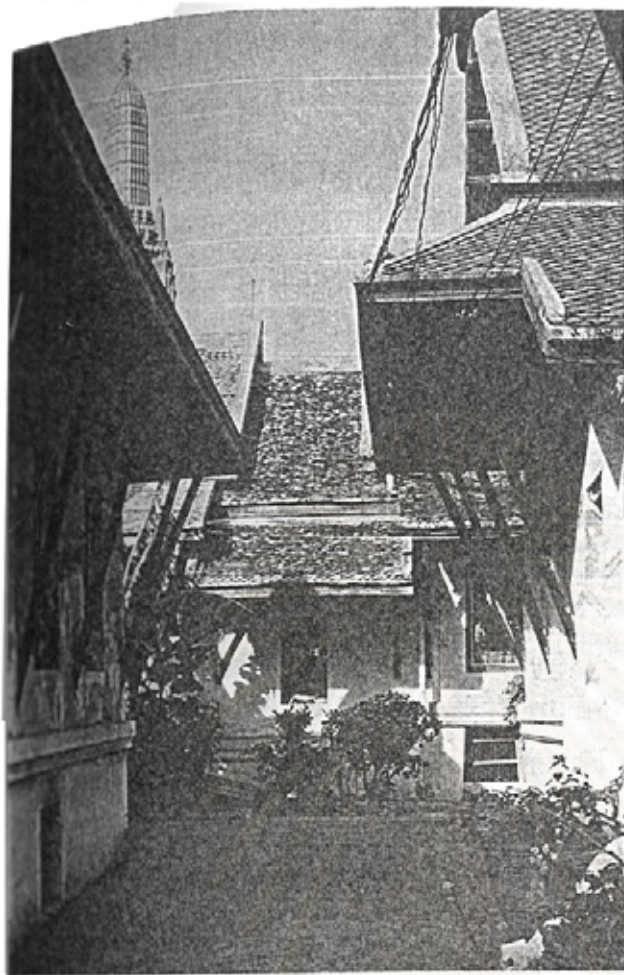
กัปปิยกุฏิ	ความกว้าง	ความยาว	พื้นที่	หมายเหตุ
วัดอรุณฯ	๓.๐๐	๕.๔๐	๑๖.๒๐	เจ้าอาวาส
วัดอรุณฯ	๑.๖๐	๑.๘๐	๒.๘๐	รองเจ้าอาวาส
วัดอรุณฯ	๑.๕๐	๒.๐๐	๓.๐๐	คณะ ๒
วัดสระเกศฯ	๒.๐๐	๖.๐๐	๑๒.๐๐	คณะ ๑๑
วัดสระเกศฯ	๒.๐๐	๓.๘๐	๗.๖๐	คณะ ๕
วัดสุพรรณาวรามฯ	๑.๒๐	๓.๓๐	๓.๙๖	
วัดกัลยาณมิตร	๒.๐๐	๔.๙๐	๙.๘๐	
วัดมหาธาตุฯ	๑.๔๐	๕.๖๐	๗.๘๔	คณะหลัก ๑

ภาพถ่ายที่ ๕๔

กัปปิยกุฏิ วัดกัลยาณมิตรฯ

* สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วิจัยมจร. เล่ม ๒๒, หน้า ๑๗๕

ภาพถ่ายที่ ๖๐
 กัมป็ญญิกวี่ วัดอรุณฯ (คณะ ๑)

ภาพถ่ายที่ ๖๑
 กัมป็ญญิกวี่ วัดพิชัยญาติฯ

การ
 ทายาลัย

๕.๕.๗ **วัจจกฏิ** หมายถึง กฏิอันเป็นสถานที่สำหรับปัสสาวะและอุจจาระ ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า "ถานพระ" เป็นสิ่งที่มีพุทธานุญาตคู่กับพระอารามมาแล้ว ตั้งแต่พุทธกาล จากการศึกษาพบว่า แต่เดิมนั้นวัจจกฏิโดยส่วนใหญ่แล้วจะนิยมสร้างเป็นเรือนเครื่องสับขนาดเล็กภายในกันเป็น ๒-๓ ห้อง ขุดหลุมและก่อฐานเป็นเชิงเท้า กับจะมีรางสำหรับปัสสาวะให้ไหลออกมาถึงภายนอกไม่ปะปนกับอุจจาระ มีฝาปิดโดยรอบยกสูงขึ้นจากพื้นเล็กน้อย อีกทั้งมีหน้าต่างขนาดเล็กหรือช่องลมเล็กๆ ที่ฝาปิดนี้ และไม่นิยมทำฝาเพดาน ทั้งนี้เพื่อการระบายถ่ายเทอากาศ เช่น วัจจกฏิวัดใหญ่สุวรรณารามฯ เป็นต้น

ส่วนวัจจกฏิที่เป็นเรือนเครื่องกอนั้น มีปรากฏเป็นหลักฐานว่า มีสร้างกันมาแล้วตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ที่วัดทองปู้ จังหวัดลพบุรี ซึ่งเป็นถานพระก่ออิฐถือปูนมีซุ้มโค้งแบบฝรั่ง^{๕๖} ส่วนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น สันนิษฐานว่าวัดส่วนใหญ่คงจะปลูกสร้างในลักษณะที่เป็นเรือนเครื่องสับที่จะเป็นเรือนเครื่องกอนั้นยังไม่พบหลักฐานถึงแม้ว่าหมุกฏิจะได้พัฒนาขึ้นมาเป็นเรือนเครื่องก้อแล้วก็ตาม แต่วัจจกฏิก็ยังไม่นิยมที่จะสร้างอยู่ภายในหมุกฏิด้วยคงปลูกสร้างเป็นเรือนเครื่องสับไว้ในบริเวณที่มีติดด้านข้างหรือท้ายวัดเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่ามีวัจจกฏิที่มีลักษณะและตำแหน่งที่ตั้งพิเศษต่างออกไป คือ วัดพระเชตุพนฯ ตำนานักสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสซึ่งได้ปลูกสร้างวัจจกฏิเป็นเรือนเครื่องสับขนาดเล็กหลังคาเครื่องลำยอง บนฐานก่ออิฐถือปูนสูง โดยตั้งอยู่ติดกับห้องทรงพระอักษรด้านทิศตะวันตกของพระตำหนักวัจจกฏิแห่งนี้มีขนาดกว้าง ๑.๖๔ เมตร และยาว ๒.๓๐ เมตร

สำหรับสถานที่ตั้งวัจจกฏินั้นจากการศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่แล้วภายในวัดหนึ่งๆ บริเวณที่เป็นสังฆาวาสอาจมีวัจจกฏิหรือถานพระนี้ ๒-๓ แห่ง ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการใช้สอยของภิกษุสงฆ์ แต่อย่างไรก็ตามวัจจกฏินั้นก็มักจะตั้งอยู่ในบริเวณที่ห่างจากหมุกฏิพอสมควร ซึ่งโดยมากแล้วจะอยู่ในเขตที่เป็นที่ดินว่างๆ หรือเป็นสวนข้างๆ วัด ดังตัวอย่างของวัดพระเชตุพนฯ และวัดราชโอรสฯ เป็นต้น ซึ่งในประวัติวัดทั้ง ๒ มีความว่า

"...ต่อโรงเรือลงไปข้างใต้ด้านริมน้ำทำเว็จจกฏิเป็นเครื่องไม้ฝากระดานมุงกระเบื้องอีก ๒ แถวมีสะพานแล่นกลาง...เว็จจกฏิแถวหนึ่งยาว ๑๒ วา ๒ ศอก กว้าง ๑ วา สะพานแล่นกลางยาว ๑๒ วา ๒ ศอก กว้าง ๑ วา แต่ที่จะประมาณว่าหลังหนึ่งมีกี่ห้องนั้นประมาณไม่ได้ เพราะเหตุที่ได้รื้อเสียแล้ว"^{๕๗}

^{๕๖} น.ณ ปากน้ำ, ทรนทานุกรมศิลปะ, หน้า ๕๖

^{๕๗} ประวัติวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ, หน้า ๖๖

๕.๕ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของกุฏิก่ออิฐถือปูน

๕.๕.๑ ลักษณะผังพื้นกุฏิก่ออิฐถือปูน

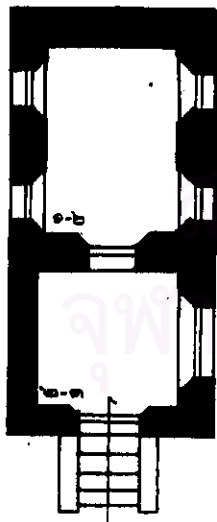
ผังพื้นกุฏิก่ออิฐถือปูนมีลักษณะระเบียบแบบแผนในการใช้พื้นที่เช่นเดียวกับกุฏิเครื่องสับ กล่าวคือ มีส่วนประกอบที่เป็นบริเวณที่สำคัญๆ อยู่ ๒-๓ ส่วน คือ บริเวณที่เป็นห้องภายในกุฏิ บริเวณที่เป็นระเบียง และบริเวณที่เป็นห้องเล็ก ซึ่งอาจอยู่ที่หัว-ท้ายระเบียง หรือหัว-ท้ายด้านสกัด ลักษณะการจัดพื้นที่ทั้ง ๓ ส่วนนี้ จากการศึกษาพบว่า มีวิธีการจัดในหลายๆ รูปแบบ อันสามารถจัดเป็นหมวดหมู่ต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้

๕.๕.๑.๑ ผังพื้นกุฏิแบบมีหับเมยหรือระเบียงด้านสกัด

ลักษณะของผังพื้นแบบนี้ คือ มีพื้นที่บริเวณพักนอนอยู่ด้านสกัดเป็นหับเมยหรือระเบียง ถัดเข้ามาจะเป็นบริเวณห้องที่ปิดมิดชิด สำหรับจำวัด มีประตูเข้า-ออก๑บาน เรือมระหว่างบริเวณทั้งสอง ลักษณะผังพื้นเช่นนี้ อาจจำแนกได้เป็น ๒ แบบ คือ

ก. แบบที่เป็นหับเมย แล้วเจาะช่องประตูหน้าต่างทำหลังคาลดชั้น เช่น วัดสระเกศฯ (คณะกุฏิ) เป็นต้น

ข. แบบที่เป็นระเบียงหรือมุขโปร่งโล่ง ไม่ก่อผนัง มีเสาก่ออิฐถือปูน ๒ หรือ ๓ ต้นรับ หลังคาที่เป็นพะไลหน้าจั่ว เช่น วัดมหาธาตุฯ (คณะสลัก) และวัดสุทัศน์ฯ เป็นต้น

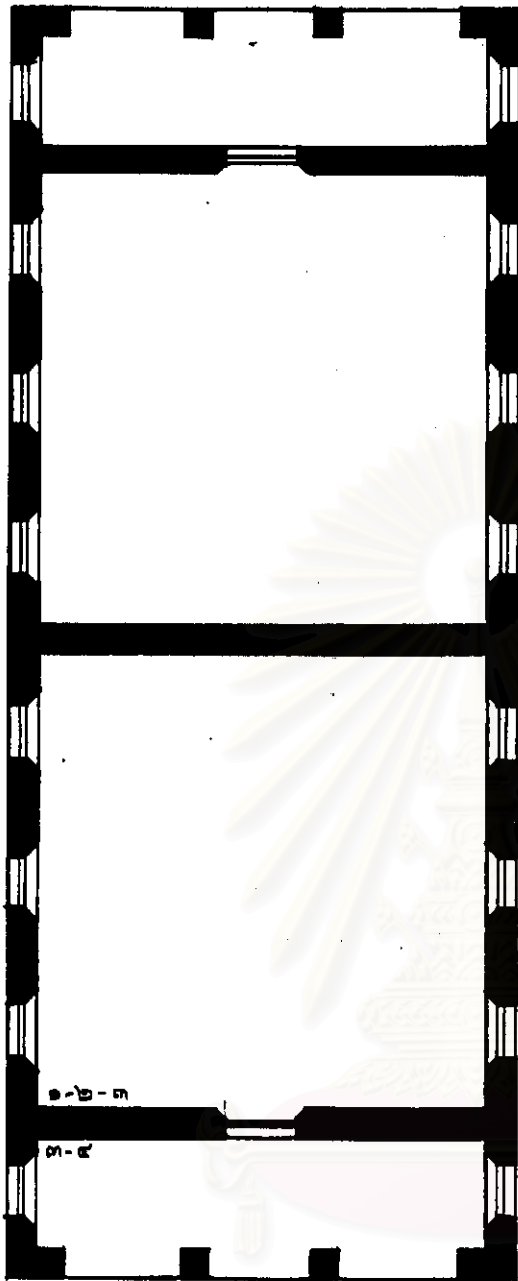
ภาพลายเส้นที่ ๓๘

ผังพื้นกุฏิพระวิปัสสนาฯ วัดสระเกศฯ

ภาพลายเส้นที่ ๓๙

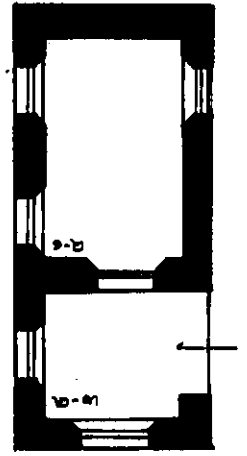
ผังพื้นกุฏิพระวิปัสสนาฯ วัดราชสิทธรฯ

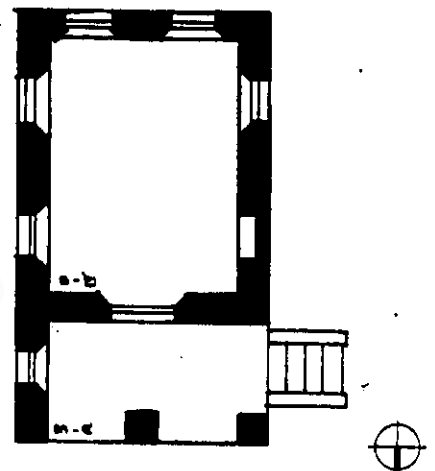
ภาพลายเส้นที่ ๔๐ ผังพื้นกุฏิเจ้าคณะ วัดสุทัศน์ฯ

องค์ประกอบภายในผังพื้นกุฏิ

- ๑. บริเวณห้องจำวัด
- ๒. บริเวณโถงพักผ่อน
- ๓. บริเวณโถงรับแขก
- ๔. ระเบียง

ภาพลายเส้นที่ ๔๑ ผังพื้นกุฏิพระวิปัสสนา วัดระแคงฯ

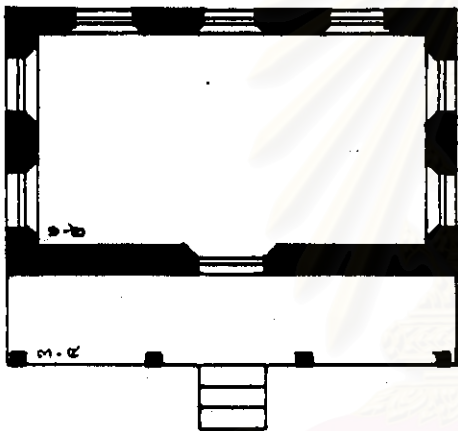
ภาพลายเส้นที่ ๔๒ ผังพื้นกุฏิพระวิปัสสนา วัดมหาธาตุฯ

๕.๕.๑.๒ ผังพื้นกุฏิแบบมีระเบียงด้านขวา

ลักษณะของผังพื้นแบบนี้ คือ มีพื้นที่บริเวณพักผ่อนเป็นระเบียงยาวตลอดด้านข้างของกุฏิ และมีประตูเข้า-ออกกุฏิเชื่อมระหว่างภายในห้องกับระเบียง ผังพื้นในลักษณะนี้เป็นแบบที่พบมากที่สุด ซึ่งสามารถแยกออกได้เป็น ๒ ลักษณะคือ

ก. แบบที่เป็นระเบียงโปร่ง ไม่ก่อผนัง มีเสาก่ออิฐถือปูนหรือเสาไม้รับชายคากันลาดระเบียง เช่น วัดกัลยาณมิตรฯ และวัดประยุรฯ เป็นต้น

ข. แบบที่เป็นระเบียงทึบ ก่อเป็นผนังและเจาะช่องหน้าต่างหรือประตู เช่น วัดสระเกศฯ (คณะกุฏิ) และวัดประยุรฯ (เจ้าคณะ) เป็นต้น

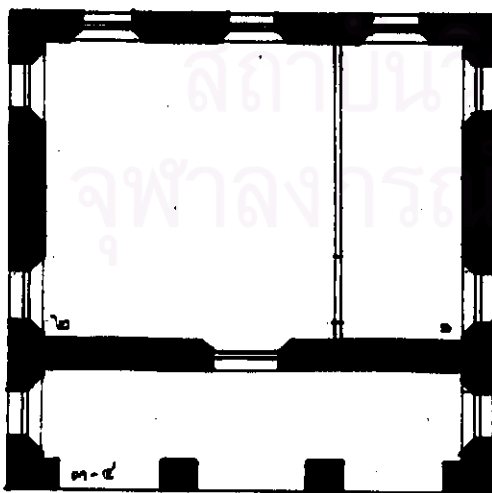

ภาพลายเส้นที่ ๔๓

ผังพื้นกุฏิพระคันถธุระ วัดกัลยาณมิตรฯ

องค์ประกอบภายในผังพื้นกุฏิ

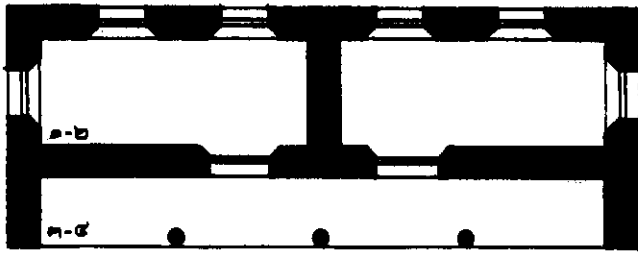
๑. บริเวณห้องจำวัด
๒. บริเวณโถงพักผ่อน
๓. บริเวณโถงรับแขก
๔. ระเบียง

ภาพลายเส้นที่ ๔๔

ผังพื้นกุฏิพระคันถธุระ วัดราชโอรสฯ

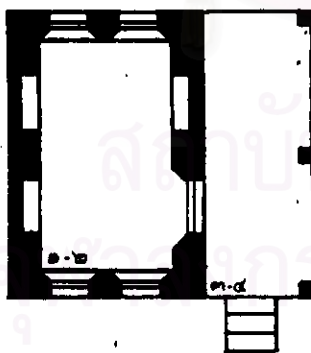
องค์ประกอบภายในมั่งพื้นกุฏิ

- ๑. บริเวณห้องจำวัด
- ๒. บริเวณโถงพักม่อน
- ๓. บริเวณโถงรับแขก
- ๔. ระเบียง

ภาพลายเส้นที่ ๔๕ มั่งพื้นกุฏิพระคันถธุระ วัดอรุณราชวรารามฯ

ภาพลายเส้นที่ ๔๖ มั่งพื้นกุฏิพระคันถธุระ วัดประยุรวงศาวาสฯ

ภาพลายเส้นที่ ๔๗ มั่งพื้นกุฏิพระวิปัสสนาฯ วัดกัลยาณมิตรฯ

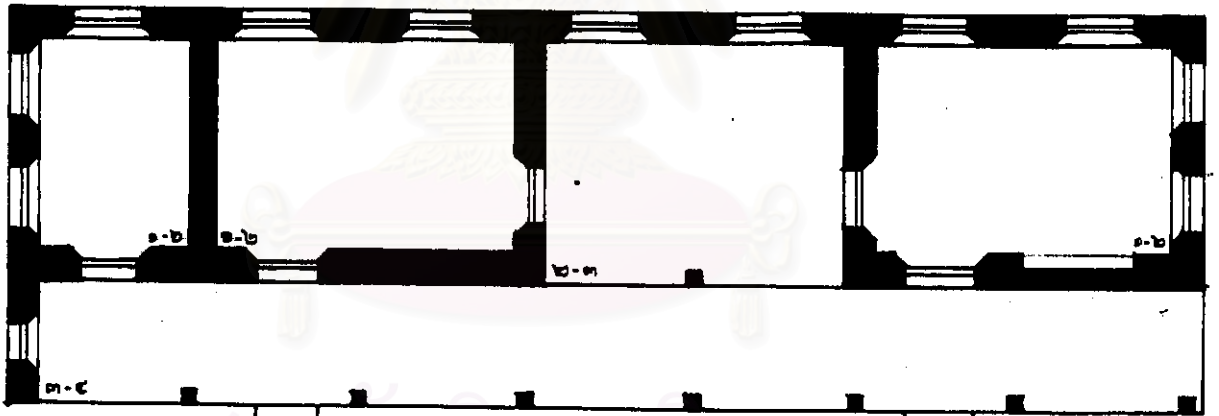

ภาพลายเส้นที่ ๔๘ มั่งพื้นกุฏิพระวิปัสสนาฯ วัดประยุรวงศาวาสฯ

ภาพลายเส้นที่ ๔๙ ผังพื้นกุฏิพระคันทนุระ วัดราชโอรสฯ

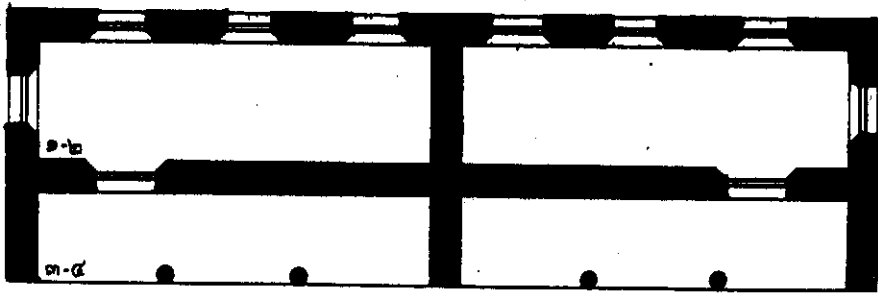
ภาพลายเส้นที่ ๕๐ ผังพื้นกุฏิพระ วัดกษัตริย์ารามฯ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

องค์ประกอบภายในผังพื้นกุฏิ

- ๑. บริเวณห้องจำวัด
- ๒. บริเวณโถงพักผ่อน
- ๓. บริเวณโถงรับแขก
- ๔. ระเบียง

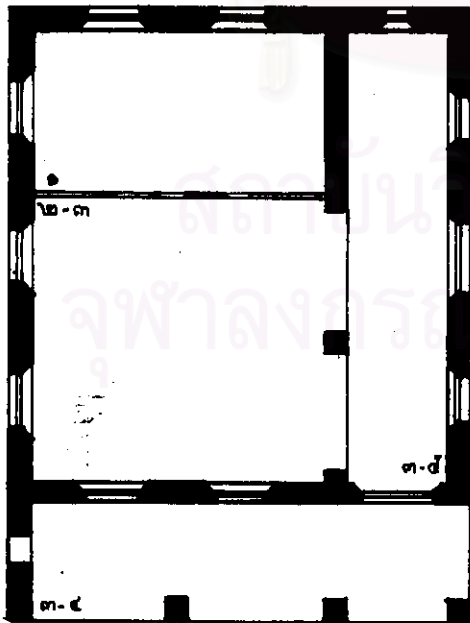

ภาพลายเส้นที่ ๕๑ มังพื้นกุฏิพระคันทฤระ วัดอรุณราชวรารามฯ

ภาพลายเส้นที่ ๕๒ มังพื้นกุฏิ

องค์ประกอบภายในมังพื้นกุฏิ

- ๑. บริเวณห้องจำวัด
- ๒. บริเวณโรงพักผ่อน
- ๓. บริเวณโรงรับแขก
- ๔. ระเบียง

ภาพลายเส้นที่ ๕๓ มังพื้นกุฏิเจ้าคณะ วัดประยุรา

ภาพลายเส้นที่ ๕๔ มั่งพื้นกุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดระแอกศย

ภาพลายเส้นที่ ๕๕ มั่งพื้นกุฏิพระ วัดพิชัยญาติ

องค์ประกอบภายในมั่งพื้นกุฏิ

- ๑. บริเวณห้องจำวัด
- ๒. บริเวณโถงพักผ่อน
- ๓. บริเวณโถงรับแขก
- ๔. ระเบียง
- ๕. ห้องพักลูกศิษย์

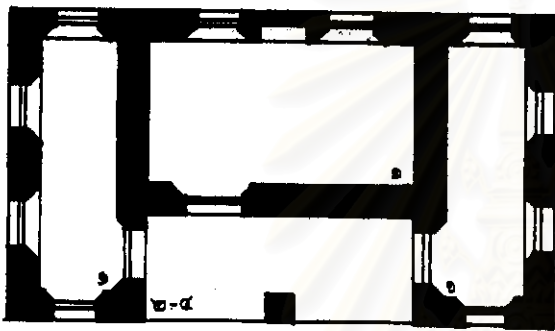

๕.๕.๑.๑ มังพื้นกุฏิแบบมีระเบียงและมีทับเฉลย

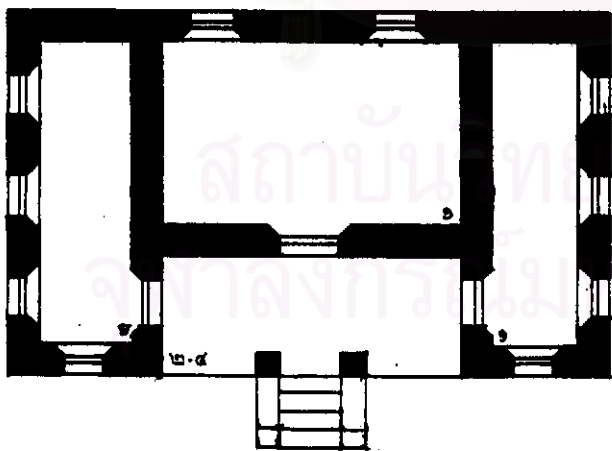
ลักษณะมังพื้นแบบนี้ คือ มีบริเวณภายในกุฏิที่เป็นห้องสำหรับจำวัดกับมีระเบียงตลอดด้านยาว ที่บริเวณด้านสกัด มีห้องเล็กต่อออกมาเป็นทับเฉลยความกว้างเท่ากับระเบียง ทำหลังคาลาดเอียงคลุม มีประตูเข้า-ออกสู่ระเบียง ห้องเล็กนี้ส่วนใหญ่จะใช้เป็นห้องพักของพระภิกษุสามเณร หรือลูกศิษย์วัด การทำทับเฉลยหรือห้องเล็กที่หัว-ท้ายด้านสกัดนี้ มีพบอยู่ ๒ ลักษณะ คือ

ก. แบบที่ทับเฉลยมีความลึกเสมอกับความกว้างของตัวกุฏิ เช่น วัดสระเกศฯ ฯลฯ

ข. แบบที่ทับเฉลยมีความลึกยาวเลยออกมาเสมอขอบริมระเบียง เช่น วัดเทพธิดาฯ และวัดราชโอรสฯ เป็นต้น

ภาพลายเส้นที่ ๕๖ มังพื้นกุฏิพระคันถธุระ/ วิปัสสนาธุระ วัดราชโอรสฯ

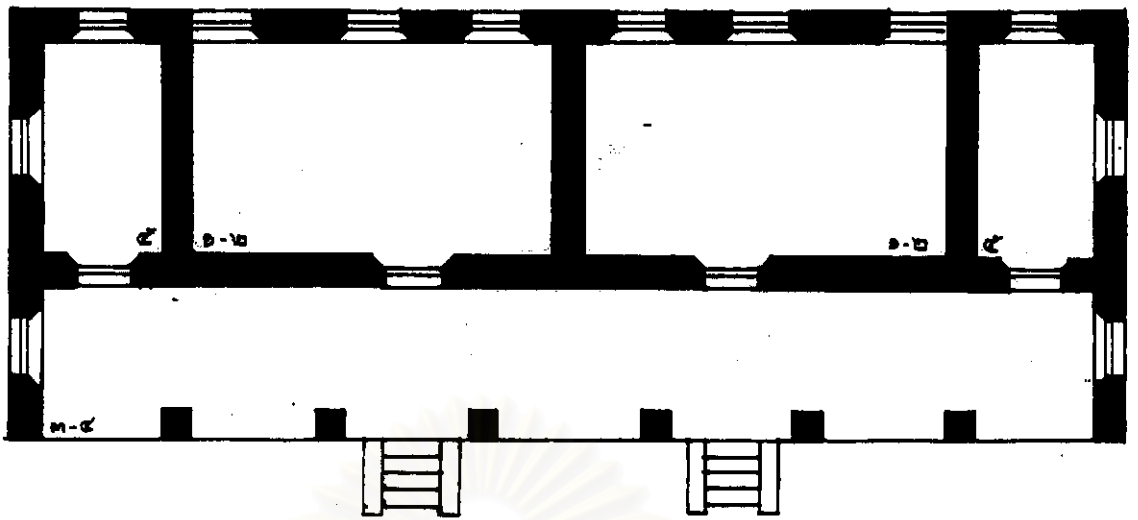

องค์ประกอบภายในมังพื้นกุฏิ

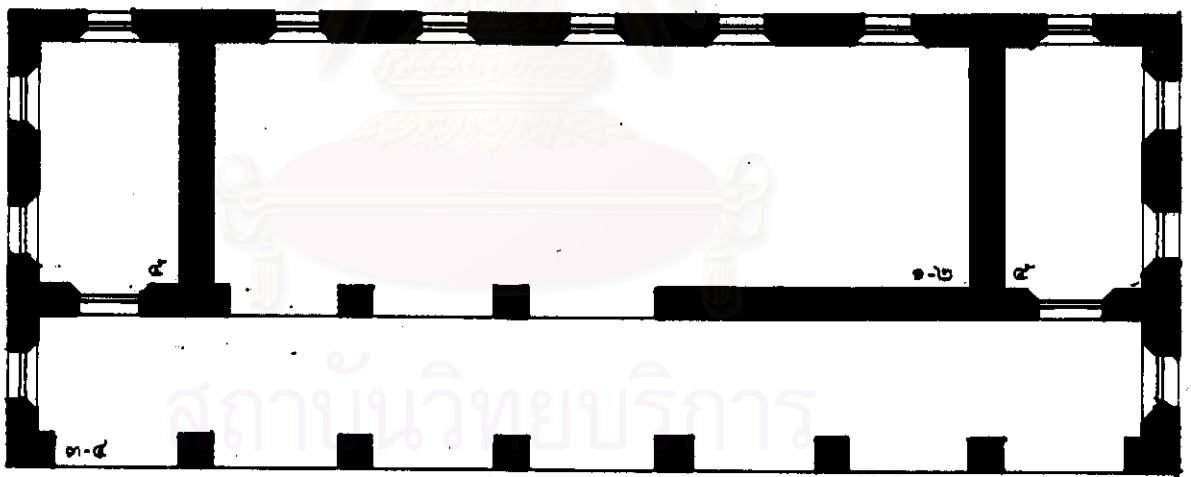
- ๑. บริเวณห้องจำวัด
- ๒. บริเวณโถงพักผ่อน
- ๓. บริเวณโถงรับแขก
- ๔. ระเบียง
- ๕. ห้องพักลูกศิษย์

ภาพลายเส้นที่ ๕๗ มังพื้นกุฏิพระวิปัสสนาฯ วัดเทพธิดาฯ

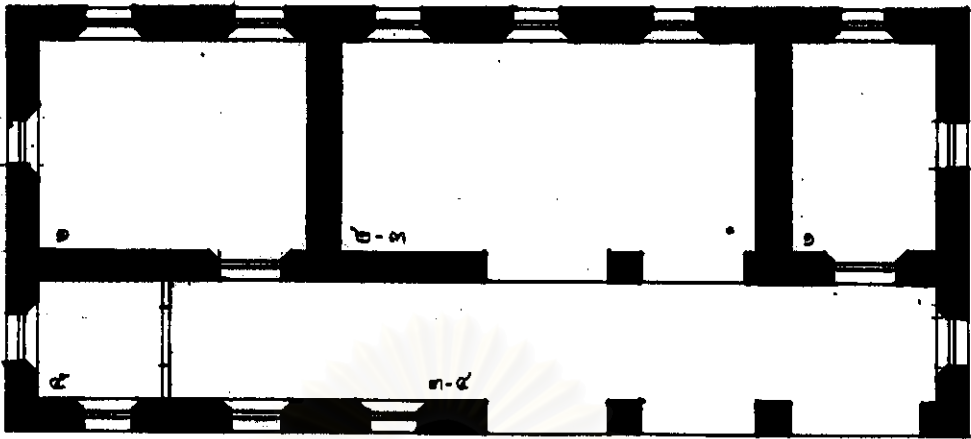
ภาพลายเส้นที่ ๕๘ มังพื้นกุฏิพระครูฝ่ายวิปัสสนา วัดสระเกศฯ

ภาพลายเส้นที่ ๕๙ มังพื้นกุฏิพระ วัดอรุณราชวรารามฯ

- องค์ประกอบภายในมังพื้นกุฏิ
๑. บริเวณห้องจำวัด
 ๒. บริเวณโถงพักผ่อน
 ๓. บริเวณโถงรับแขก
 ๔. ระเบียง
 ๕. ห้องพักลูกศิษย์

ภาพลายเส้นที่ ๒๐ ผังพื้นกุฏิพระคันถธุระ วัดอรุณราชวรารามฯ

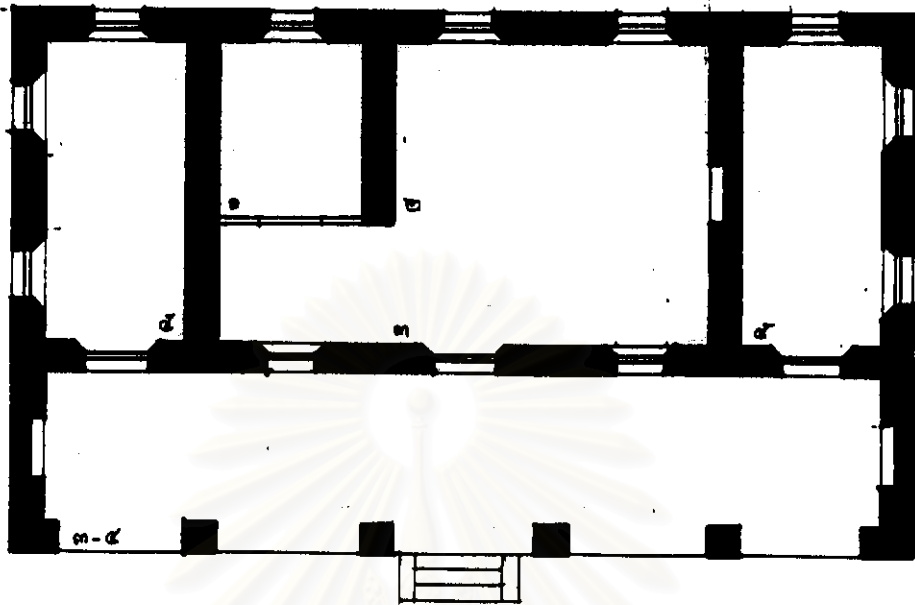
ภาพลายเส้นที่ ๒๑ ผังพื้นกุฏิพระเจ้าคณะ วัดอรุณราชวรารามฯ

องค์ประกอบภายในผังพื้นกุฏิ

- ๑. บริเวณห้องจำวัด
- ๒. บริเวณโรงพักผ่อน
- ๓. บริเวณโรงรับแขก
- ๔. ระเบียง
- ๕. ห้องพักลูกศิษย์

ภาพลายเส้นที่ ๖๒ แผนผังกุฏิพระราชาคณะ วัดราชโอรส

องค์ประกอบภายในผังพื้นกุฏิ

๑. บริเวณห้องจำวัด
๒. บริเวณโถงพักผ่อน
๓. บริเวณโถงรับแขก
๔. ระเบียง
๕. ห้องพักลูกศิษย์

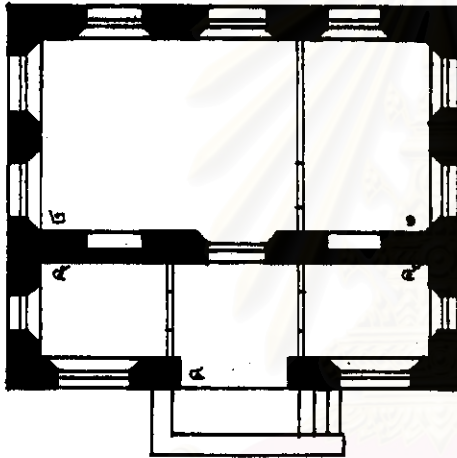
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๕.๕.๑.๔ มังพื้นกุฏิแบบมีห้องเล็กที่หัว-ท้ายระเบียบด้านยาว

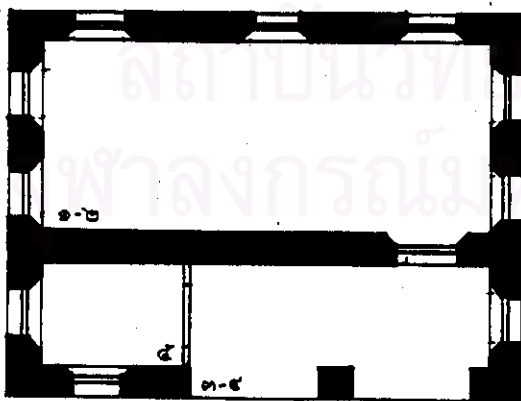
ลักษณะการจัดผังพื้นแบบนี้ คือมีบริเวณภายในกุฏิเป็นห้องสำหรับจำวัด กับจะมีระเบียบตลอดความยาวกุฏิ และที่หัว-ท้ายของระเบียบกันเป็นห้องเล็กๆ สำหรับพระภิกษุ สามเณร หรือลูกศิษย์ เช่น วัดสระเกศฯ วัดโสมนัสฯ วัดปรินายกฯ วัดสุทัศน์ฯ วัดมหาธาตุฯ วัดพระเชตุพนฯ และวัดอรุณราชวรารามฯ เป็นต้น

ก. แบบที่เป็นระเบียบโปร่งและมีห้องเล็กหน้าระเบียบ เช่น วัดสุทัศน์ฯ และวัดมหาธาตุฯ เป็นต้น

ข. แบบที่เป็นระเบียบก่อบทึบและมีห้องเล็กหน้าระเบียบ เช่น วัดเทพธิดาฯ และวัดโสมนัสวิหารฯ เป็นต้น

ภาพลายเส้นที่ ๖๓ ผังพื้นกุฏิพระเจ้าคณะ/ทั่วไป วัดโสมนัสวิหารฯ

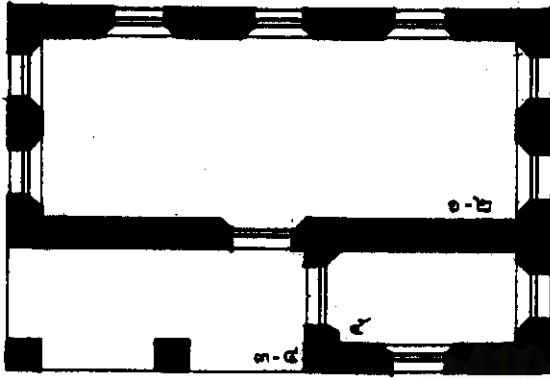

องค์ประกอบภายในผังพื้นกุฏิ

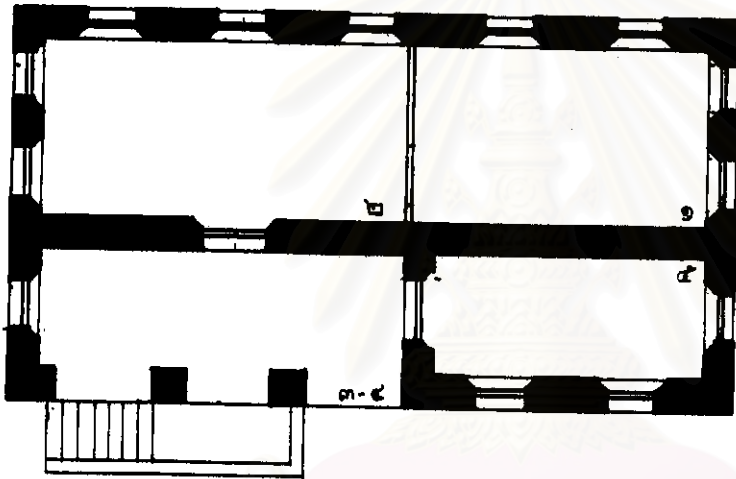
๑. บริเวณห้องจำวัด
๒. บริเวณโถงพักผ่อน
๓. บริเวณโถงรับแขก
๔. ระเบียบ
๕. ห้องพักลูกศิษย์

ภาพลายเส้นที่ ๖๔ ผังพื้นกุฏิ

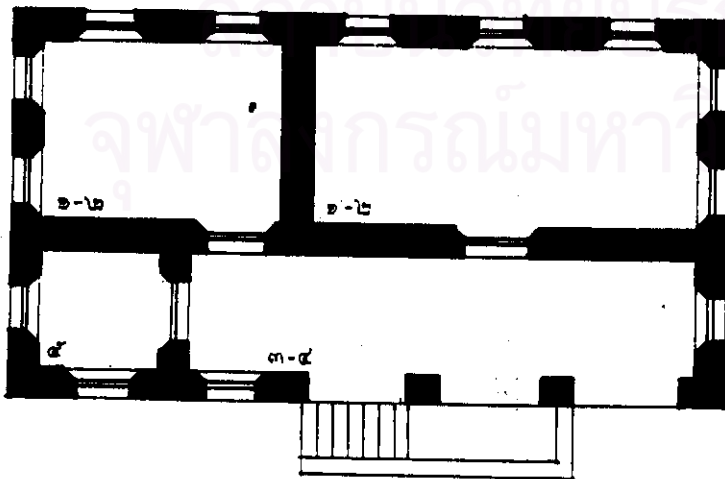

ภาพลายเส้นที่ ๖๕ มังพินกุฎิ

ภาพลายเส้นที่ ๖๖ มังพินกุฎิพระ วัดสุวรรณารามฯ

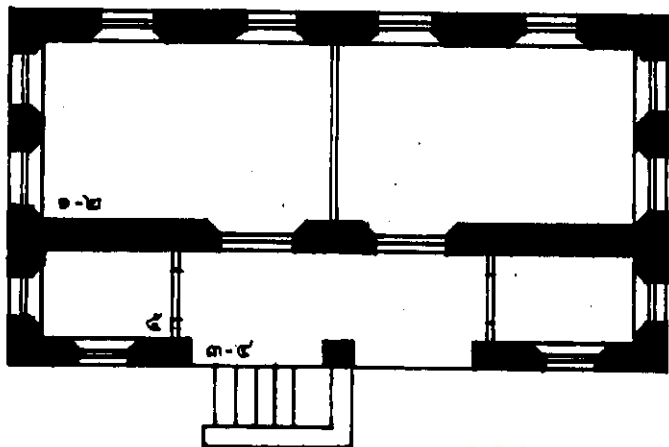

ภาพลายเส้นที่ ๖๗ มังพินกุฎิพระ วัดสุวรรณารามฯ

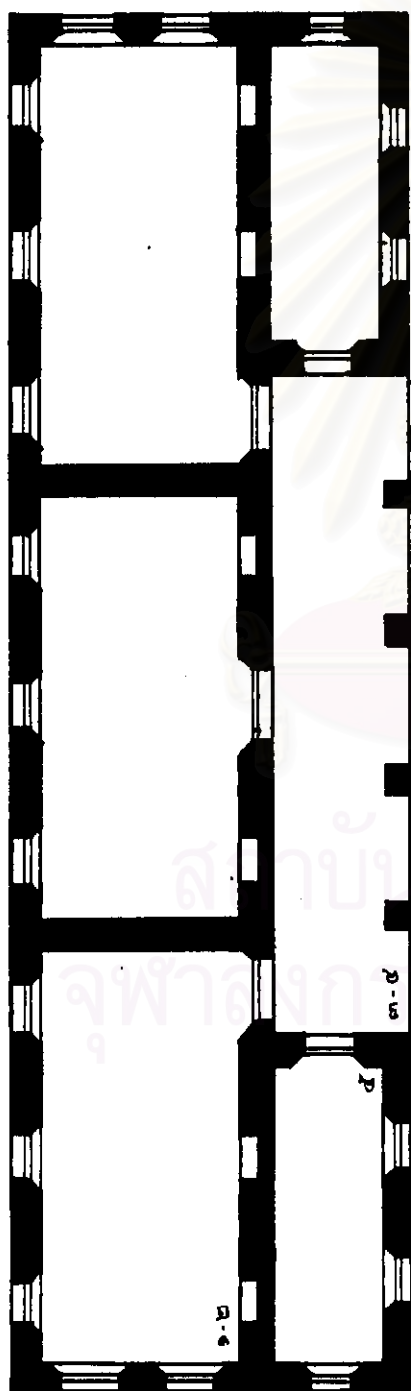
องค์ประกอบภายในมังพินกุฎิ

- ๑. บริเวณห้องจำวัด
- ๒. บริเวณโถงพักม่อน
- ๓. บริเวณโถงรับแขก
- ๔. ระเบียง
- ๕. ห้องพักลูกศิษย์

ภาพลายเส้นที่ ๖๘ ผังพื้นกุฏิพระ วัดปรินายก

องค์ประกอบภายในผังพื้นกุฏิ

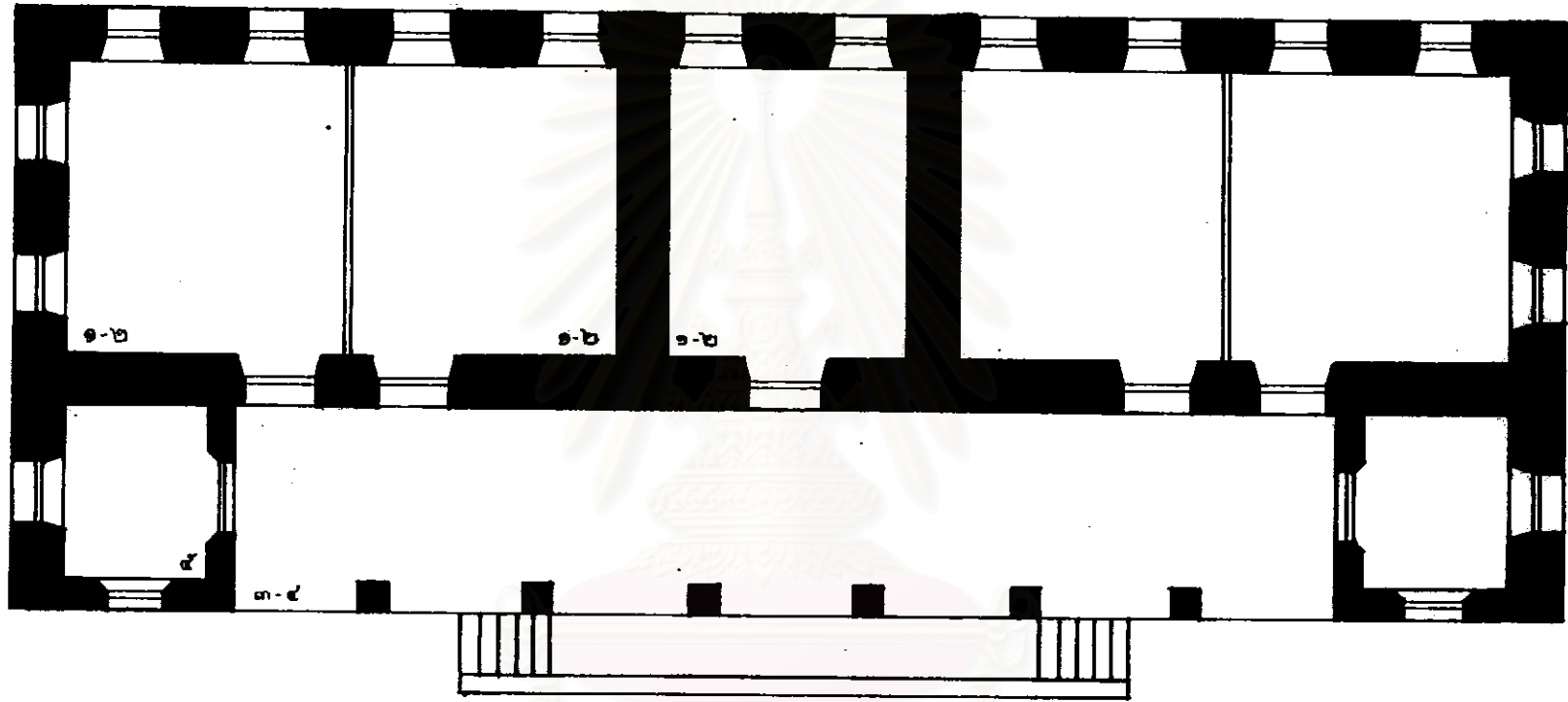
- ๑. บริเวณห้องจำวัด
- ๒. บริเวณโถงพักผ่อน
- ๓. บริเวณโถงรับแขก
- ๔. ระเบียง
- ๕. ห้องพักลูกศิษย์

ภาพลายเส้นที่ ๖๙ ผังพื้นกุฏิพระคันถธุระ วัดสุทัศน์ฯ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

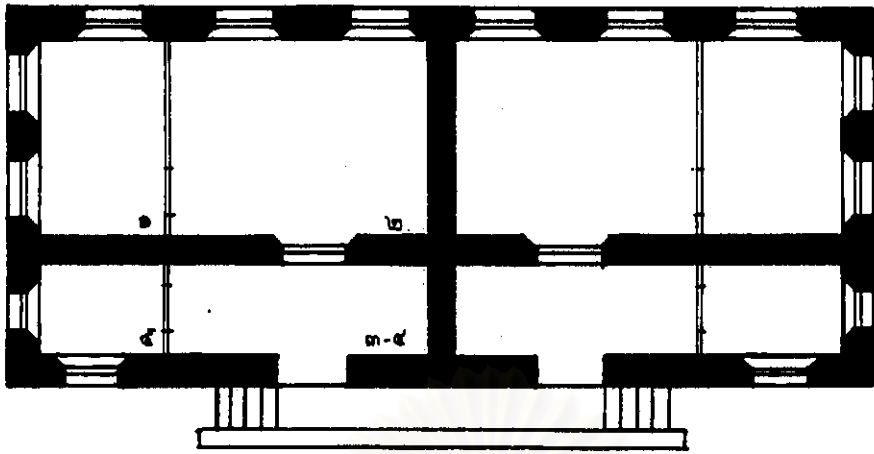

ภาพถ่ายเส้นที่ ๗๐ มณฑปที่พระครูในสมเด็จพระสังฆราช วัดมหาธาตุ

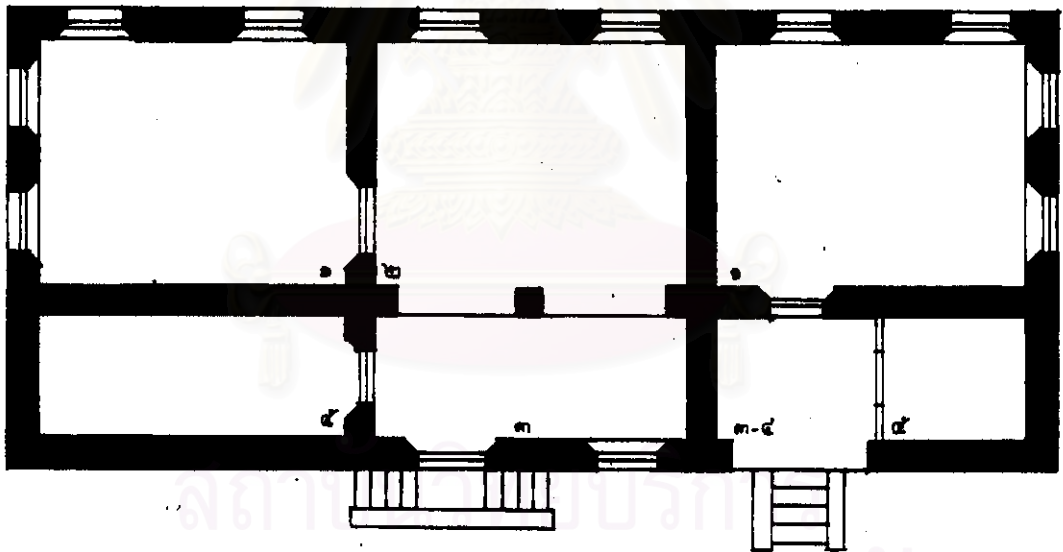

องค์ประกอบภายในมณฑป

๑. บริเวณห้องจำวัด
๒. บริเวณโถงพักผ่อน
๓. บริเวณโถงรับแขก
๔. ระเบียง
๕. ห้องพักลูกศิษย์

ภาพลายเส้นที่ ๗๑ ผังพื้นกุฏิพระ วัดโสมนัสวิหารฯ

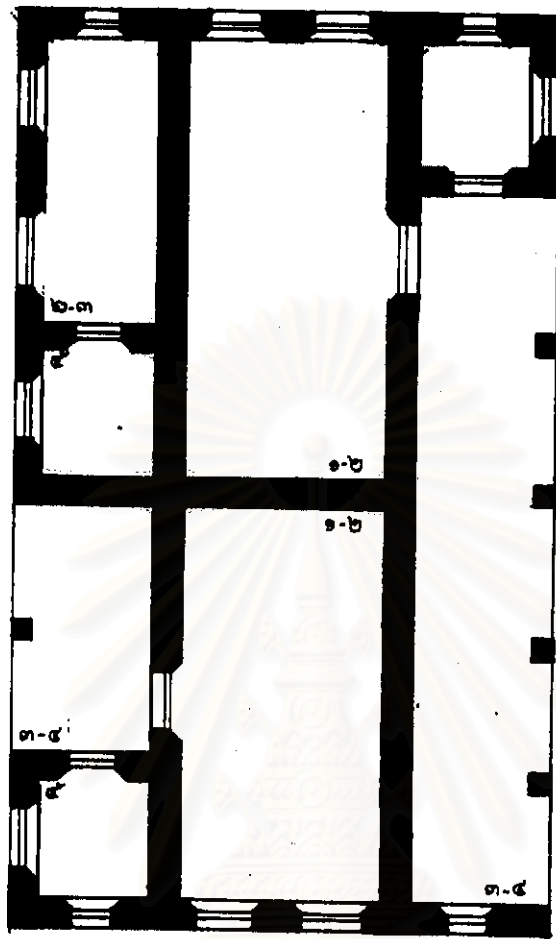

ภาพลายเส้นที่ ๗๒ ผังพื้นกุฏิพระคันทรุระ วัดเทพธิดารามฯ

องค์ประกอบภายในผังพื้นกุฏิ

- ๑. บริเวณห้องจำวัด
- ๒. บริเวณโถงพักผ่อน
- ๓. บริเวณโถงรับแขก
- ๔. ระเบียง
- ๕. ห้องพักลูกศิษย์

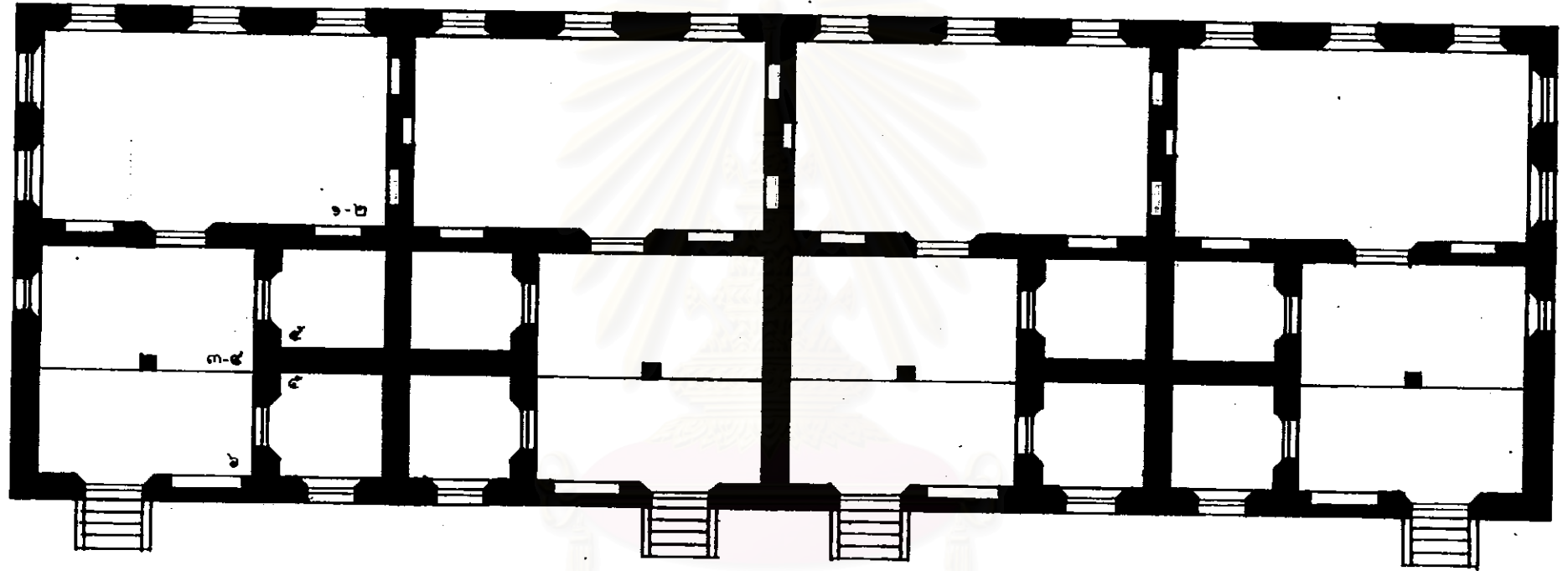

ภาพถ่ายเส้นที่ ๗๓ ผังพื้นกุฏิพระคันถธุระ วัดมหาธาตุฯ

องค์ประกอบภายในผังพื้นกุฏิ

๑. บริเวณห้องจำวัด
๒. บริเวณโถงพักผ่อน
๓. บริเวณโถงรับแขก
๔. ระเบียง
๕. ห้องพักลูกศิษย์

ภาพลายเส้นที่ ๗๔ ผังพื้นกุฏิพระคันถธุระ วัดพระเชตุพนฯ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

องค์ประกอบภายในผังพื้นกุฏิ

๑. บริเวณห้องจำวัด
๒. บริเวณโถงพักผ่อน
๓. บริเวณโถงรับแขก
๔. ระเบียง
๕. ห้องพักลูกศิษย์

๕.๕.๑.๕ ผังพื้นกฎแบบไม่มีระเบียง

ลักษณะการจัดผังพื้นแบบนี้ คือ มีแต่บริเวณที่เป็นห้องภายในกฎไม่มีระเบียงทั้งด้านข้างและด้านสกัด เป็นลักษณะที่ดูภายนอกแล้วเหมือนว่าจะไม่สมบูรณ์เพราะขาดระเบียง อย่างไรก็ตาม ผังพื้นในลักษณะเช่นนี้มักใช้กับหมู่กฎที่มีความแน่นตัวสูง กล่าวคือ มีชานแล่นเป็นทางเดินแคบ และหมู่กฎมีพื้นที่จำกัด ไม่สามารถที่จะขยายด้านข้างกฎทำระเบียงได้ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๒ ลักษณะคือ

ก. แบบที่ใช้กฎหักอาศัย เช่น วัดมหาธาตุฯ วัดเทพธิดาฯ และวัดนางชีฯ เป็นต้น ซึ่งกรณีของวัดนางชีนี้ อาจถือได้ว่ามีลักษณะพิเศษคือ หลังแรกเป็นกฎ ๒ ชั้น ชั้นบนใช้เป็นโถงสำหรับศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย ชั้นล่างเป็นห้องสำหรับภิกษุใช้จำพรรษา ส่วนหลังที่ ๒ ชั้นบนใช้เป็นห้องสำหรับภิกษุ (เจ้าอาวาส) จำพรรษา ชั้นล่างใช้เป็นโถงพักผ่อนและรับรองแขก

นอกจากนี้ ที่วัดพุทธไสยวรรค์ กฎุสุมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ก็มีลักษณะเป็นกฎ ๒ ชั้น ซึ่งชั้นบนใช้เป็นโถงพักผ่อนและจำวัด ส่วนชั้นล่างใช้เป็นบริเวณรับรองแขก

ข. แบบที่ใช้เป็นกัปปียกฎ เช่น วัดสระเกศฯ และวัดอรุณราชวรารามฯ เป็นต้น

ภาพลายเส้นที่ ๗๕ ผังพื้นกัปปียกฎ วัดอรุณฯ (คณะ๒)

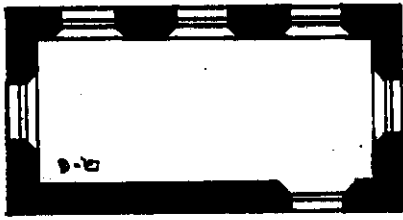

ภาพลายเส้นที่ ๗๖ ผังพื้นกัปปียกฎ วัดสระเกศฯ (คณะ๕)

ภาพลายเส้นที่ ๗๗ ผังพื้นกัปปียกฎ วัดสระเกศฯ (คณะ๑๐)

ภาพลายเส้นที่ ๗๘ มังพื้นกุฏิพระคันถธุระ วัดมหาธาตุฯ

ภาพลายเส้นที่ ๗๙ มังพื้นกุฏิพระคันถธุระ วัดเทพธิดารามฯ

องค์ประกอบภายในมังพื้นกุฏิ

- ๑. บริเวณห้องจำวัด
- ๒. บริเวณโถงพักผ่อน
- ๓. บริเวณโถงรับแขก
- ๔. ระเบียง
- ๕. ห้องพักลูกศิษย์

ภาพลายเส้นที่ ๘๐ มังพื้นกุฏิพระคันถธุระ วัดมหาธาตุฯ

ภาพลายเส้นที่ ๘๑ ผังพื้นกุฏิชั้นบน วัดนางชีฯ (ใช้เป็นสถานที่เรียนพระธรรมวินัย)

ภาพลายเส้นที่ ๘๒ ผังพื้นกุฏิชั้นล่าง วัดนางชีฯ

ภาพลายเส้นที่ ๘๓ ผังพื้นกุฏิชั้นบน วัดนางชีฯ (เจ้าอาวาส)

องค์ประกอบภายในผังพื้นกุฏิ

- ๑. บริเวณห้องจำวัด
- ๒. บริเวณโถงพักผ่อน
- ๓. บริเวณโถงรับแขก
- ๔. ห้องพักลูกศิษย์

๕.๕.๑.๖ ผังพื้นกฎิแบบมีเสาร่วมในภายในกฎิ

ลักษณะการจัดผังพื้นแบบนี้ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นกฎิที่มีขนาดความกว้างมากเป็นสองเท่าของปกติ จึงต้องมีเสาร่วมในภายในกฎิ ซึ่งลักษณะทางโครงสร้างของผังพื้นจะมีอยู่ ๒ แบบ คือ แบบที่เป็นผนังก่ออิฐถือปูนรับน้ำหนักอยู่รอบนอกและมีเสาไม้รับน้ำหนักอยู่ภายใน เช่น วัดโสมนัสวิหารฯ และวัดโมลีโลกยารามฯ เป็นต้น

แบบที่เป็นผนังก่ออิฐถือปูนรับน้ำหนักอยู่รอบนอกและมีเสาก่ออิฐหรือผนังก่ออิฐรับน้ำหนักอยู่ภายใน เช่น วัดสระเกศฯ วัดสุทัศน์ฯ วัดมหาธาตุฯ วัดพระเชตุพนฯ และวัดอรุณราชวรารามฯ เป็นต้น

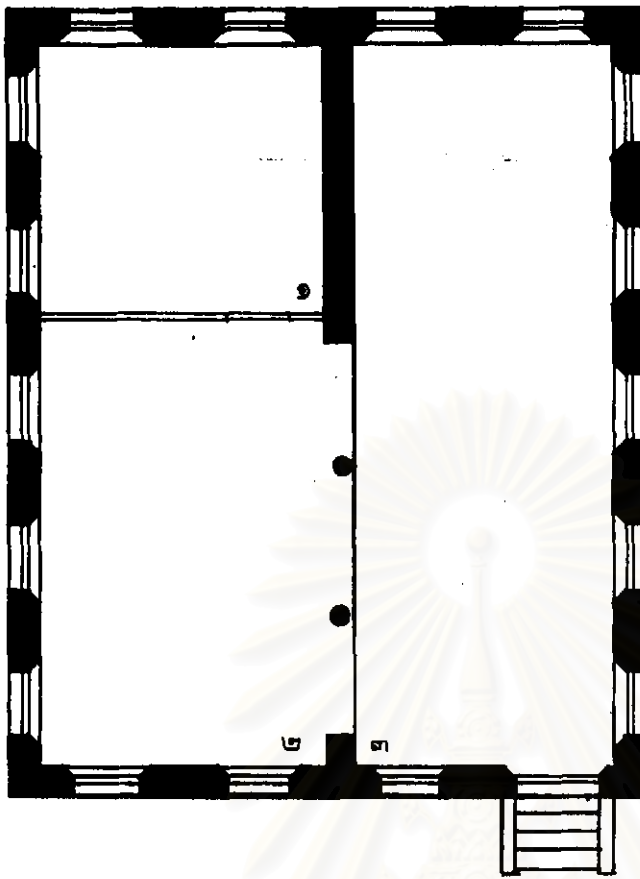
จากการศึกษาพบว่ากฎิที่มีขนาดใหญ่เช่นนี้ มักจะเป็นกฎิพระราชาคณะ ซึ่งจะมีการจัดแบ่งพื้นที่ภายในเป็นห้องต่างๆ เช่น ห้องสำหรับจำวัด โถงพักผ่อน โถงรับรองแขก ระเบียบ และห้องสำหรับพระภิกษุ สามเณร ที่คอยอุปัฏฐาก เป็นต้น โดยในการจัดผังพื้นแบบนี้อาจแยกได้เป็น ๖ ลักษณะ คือ

- ก. แบบที่ไม่มีระเบียบ เช่น กฎิพระราชาคณะ วัดโมลีโลกยารามฯ
- ข. แบบที่มีระเบียบโปร่ง เช่น กฎิพระราชาคณะ วัดสุวรรณารามฯ และวัดสุทัศน์ฯ
- ค. แบบที่มีระเบียบก่อเป็นผนังทึบ เช่น กฎิพระตำหนักวัดสระเกศฯ
- ง. แบบที่มีระเบียบรอบและก่อผนังทึบ เช่น กฎิพระตำหนักสมเด็จพระสังฆราชฯ และกฎิพระราชาคณะวัดโสมนัสวิหารฯ
- จ. แบบที่มีหับเผยด้านสกัด เช่น กฎิพระราชาคณะวัดราชนัคดาฯ วัดมหาธาตุฯ วัดอรุณฯ และวัดสระเกศฯ (ฝ่ายวิปัสสนาธุระ)
- ฉ. แบบที่มีหับเผยด้านสกัดหลังคาเป็นมุขชวาง เช่น กฎิพระราชาคณะวัดอรุณฯ

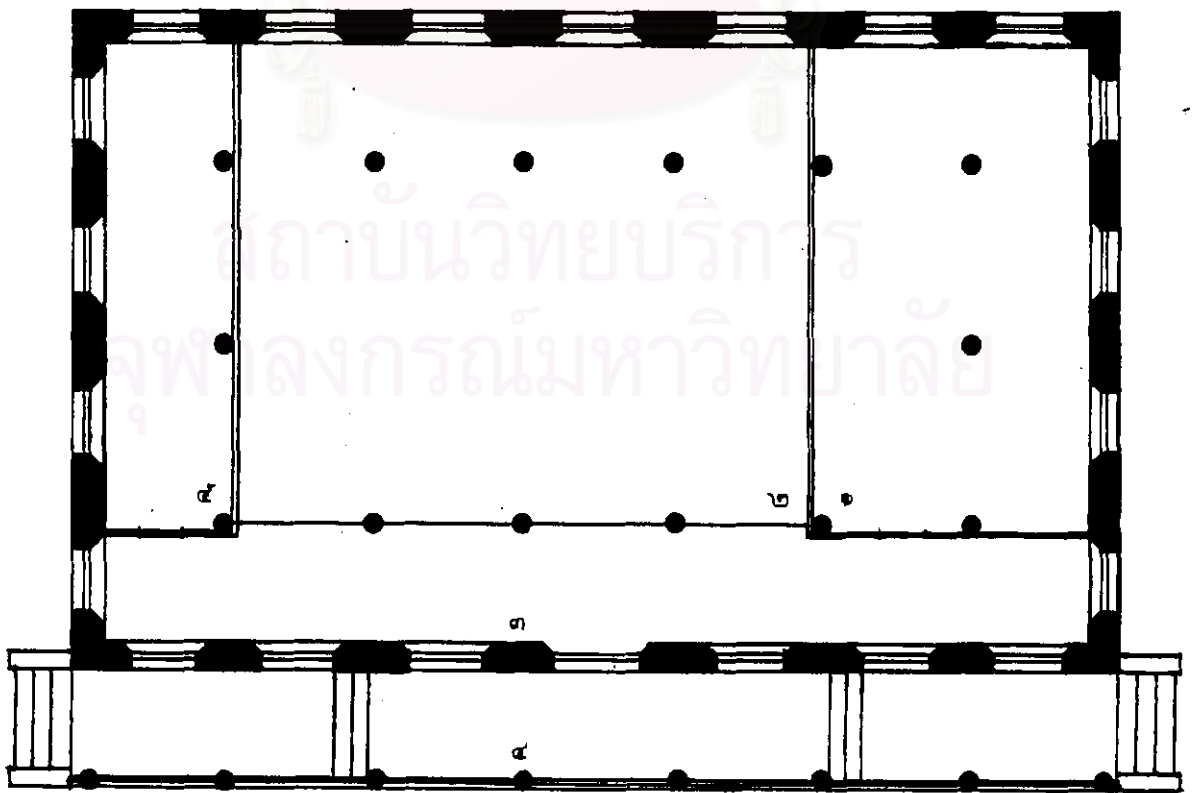
สถาบันวิทย์บริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

องค์ประกอบภายในผังพื้นกุฏิ

- ๑. บริเวณห้องจำวัด
- ๒. บริเวณโถงพักผ่อน
- ๓. บริเวณโถงรับแขก
- ๔. ระเบียง
- ๕. ห้องพักลูกศิษย์

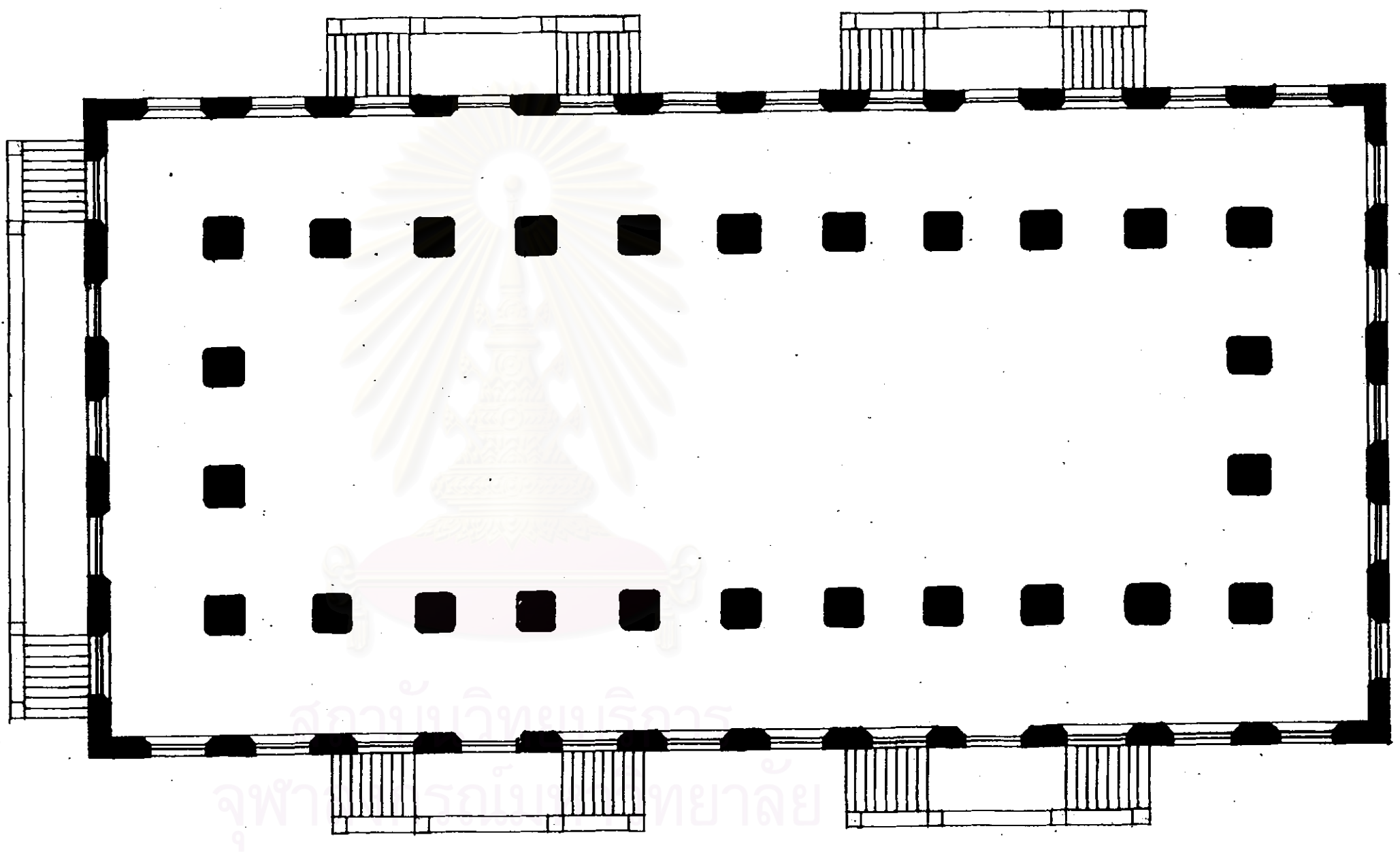
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔๔
 ผังพื้นกุฏิพระราชาคณะ วัดโมลีโลกย

ภาพถ่ายเส้นที่ ๔๕

ผังพื้นกุฏิพระราชาคณะ วัดโสมนัส

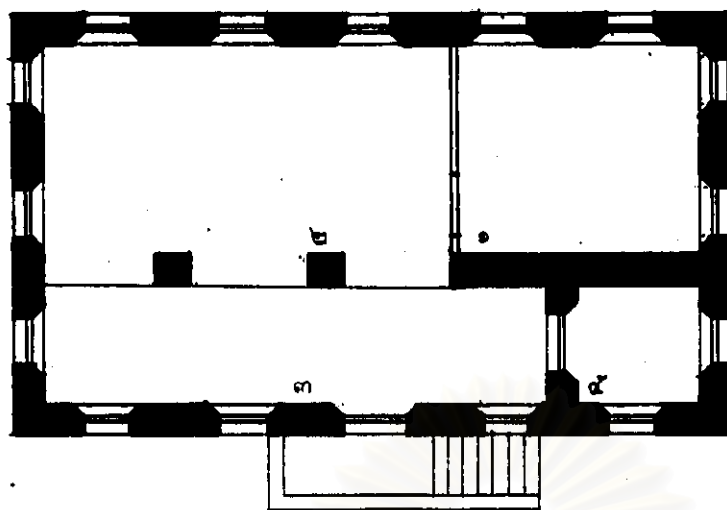

ภาพลายเส้นที่ ๘๖ ผังพื้นกุฏิพระตำหนักสมเด็จพระสังฆราชา วัดมหาธาตุ

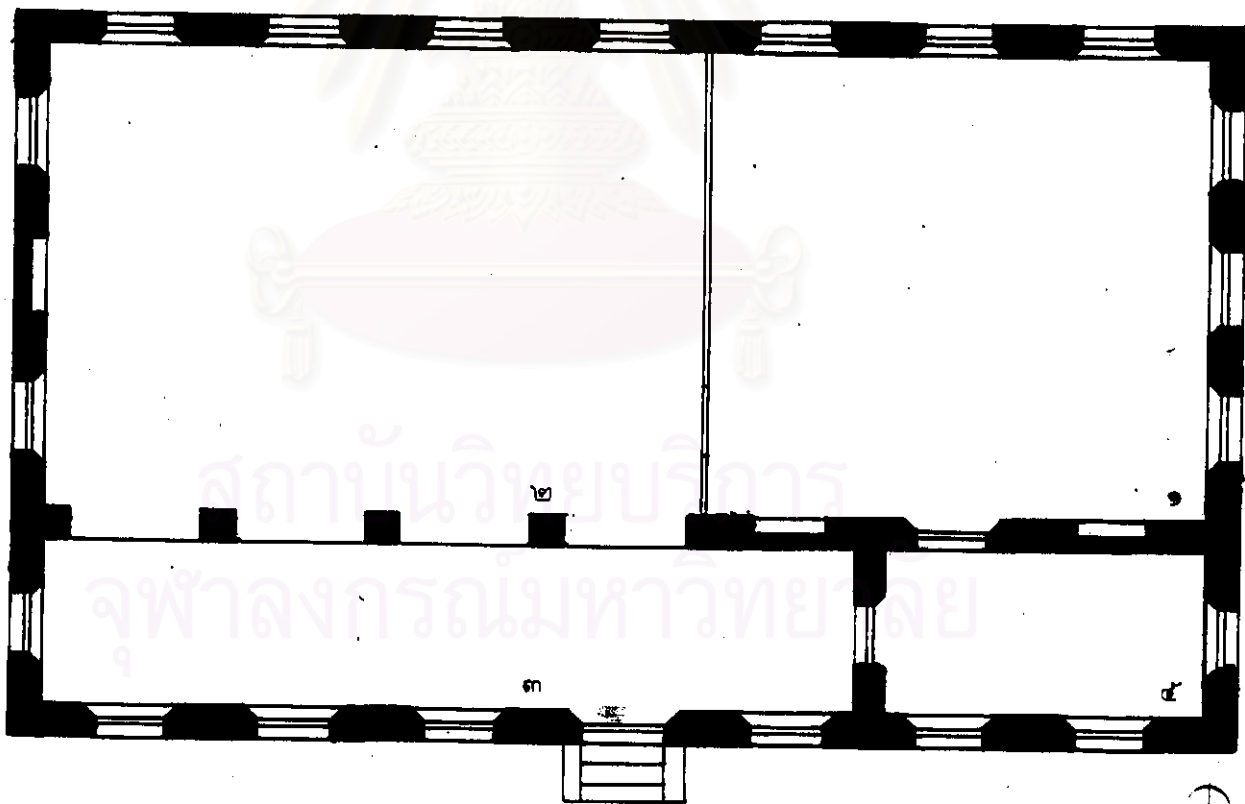
สงฆ์วิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

องค์ประกอบภายในผังพื้นกุฏิ

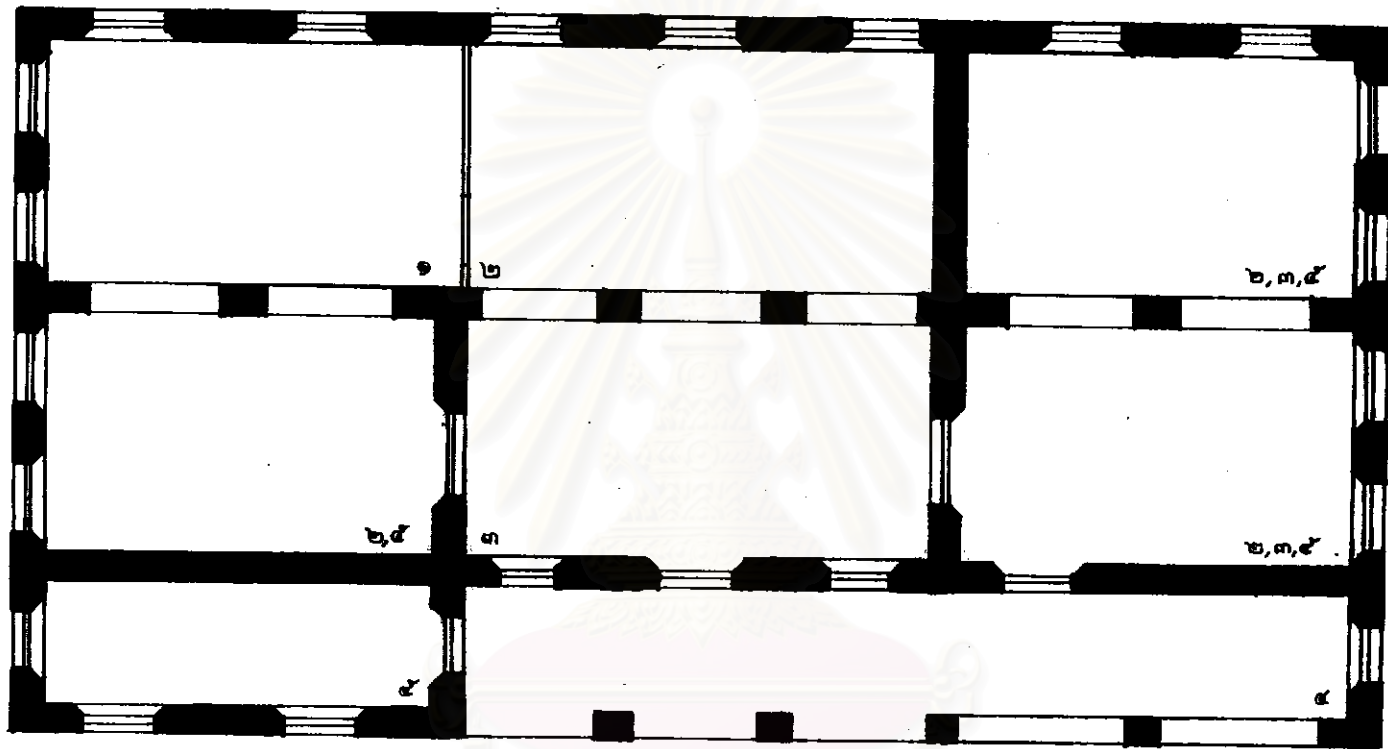
- ๑. บริเวณห้องจำวัด
- ๒. บริเวณโถงพักผ่อน
- ๓. บริเวณโถงรับแขก
- ๔. ระเบียง
- ๕. ห้องพักลูกศิษย์

ภาพลายเส้นที่ ๘๗ ผังพื้นกุฏิพระสุวรรณารามฯ (คณะ๑)

ภาพลายเส้นที่ ๘๘ ผังพื้นกุฏิพระตำหนัก วัดสระเกศฯ

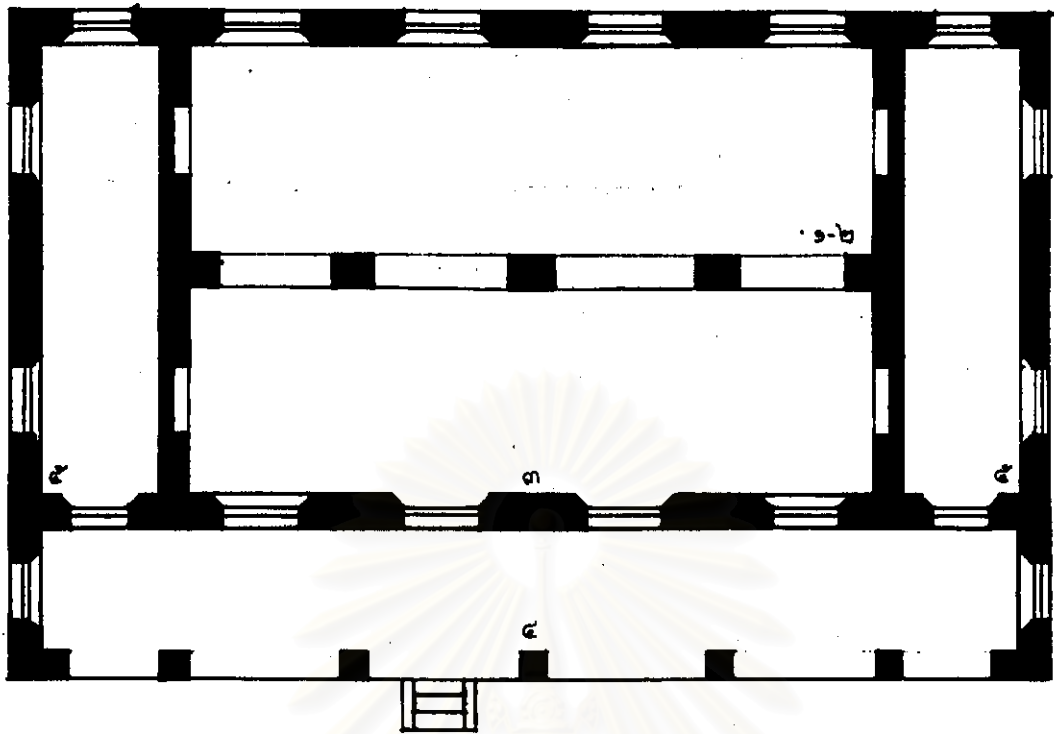

ภาพลายเส้นที่ ๘๘ มังทีนกฎีพระราชาคณะ วัดสุวรรณาราม

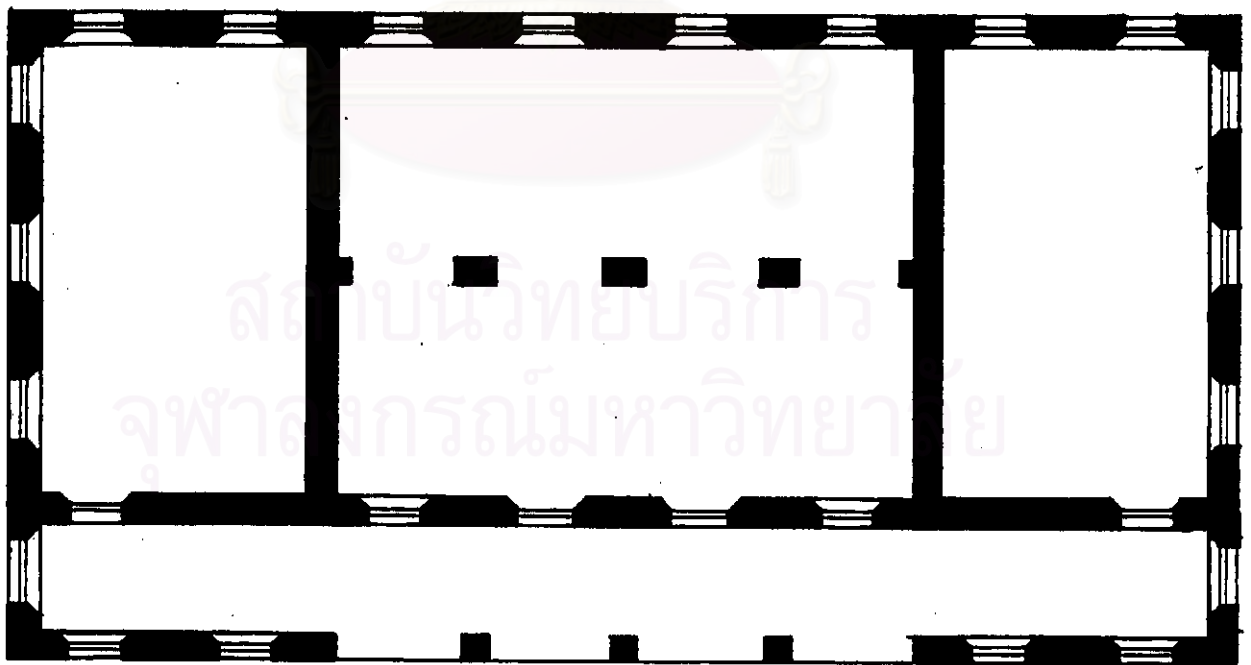

องค์ประกอบภายในมังทีนกฎี

๑. บริเวณห้องจำวัด
๒. บริเวณโถงพักผ่อน
๓. บริเวณโถงรับแขก
๔. ระเบียง
๕. ห้องพักผ่อน

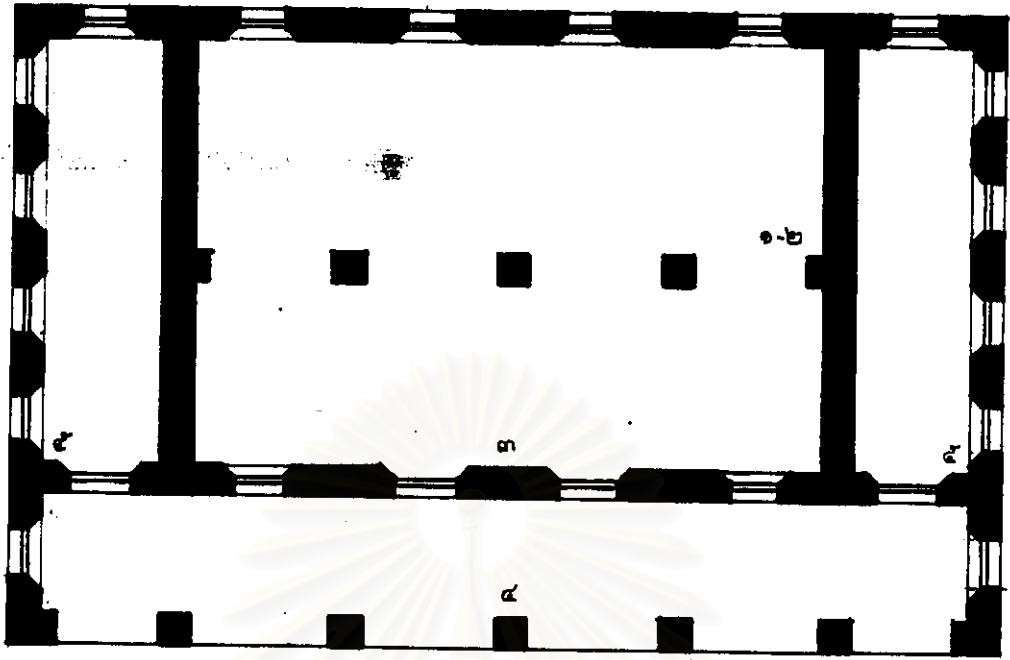

ภาพลายเส้นที่ ๙๐ ผังพื้นที่พระราชาคณะ (รองเจ้าอาวาส) วัดอรุณฯ

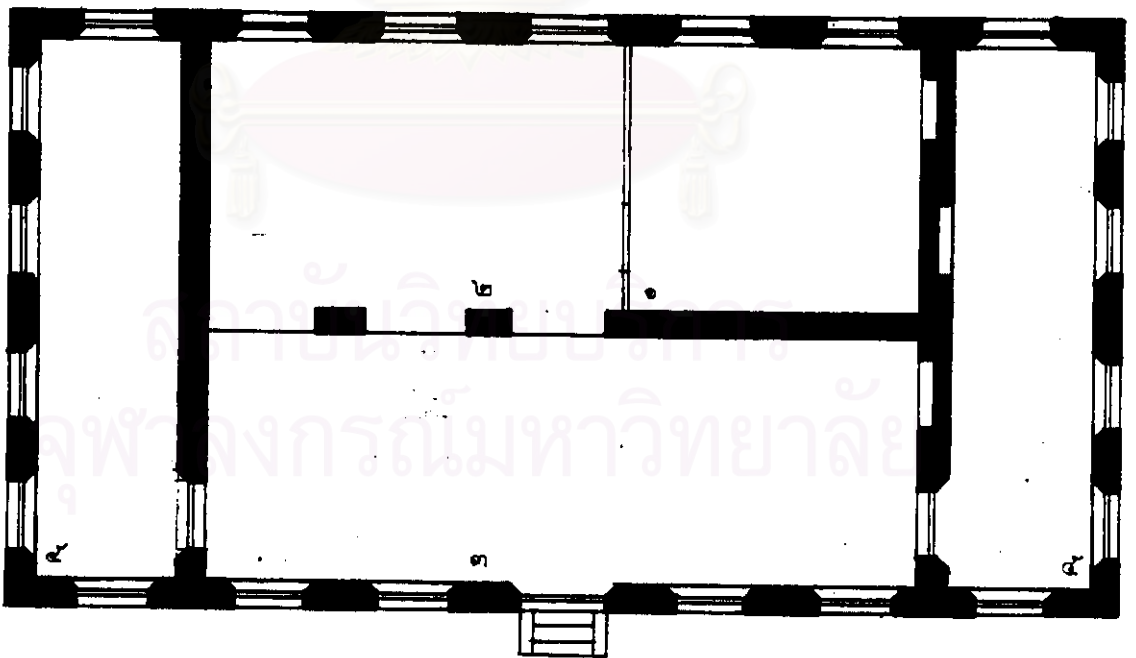

ภาพลายเส้นที่ ๙๑ ผังพื้นที่พระราชาคณะ วัดสุทัศน์ฯ

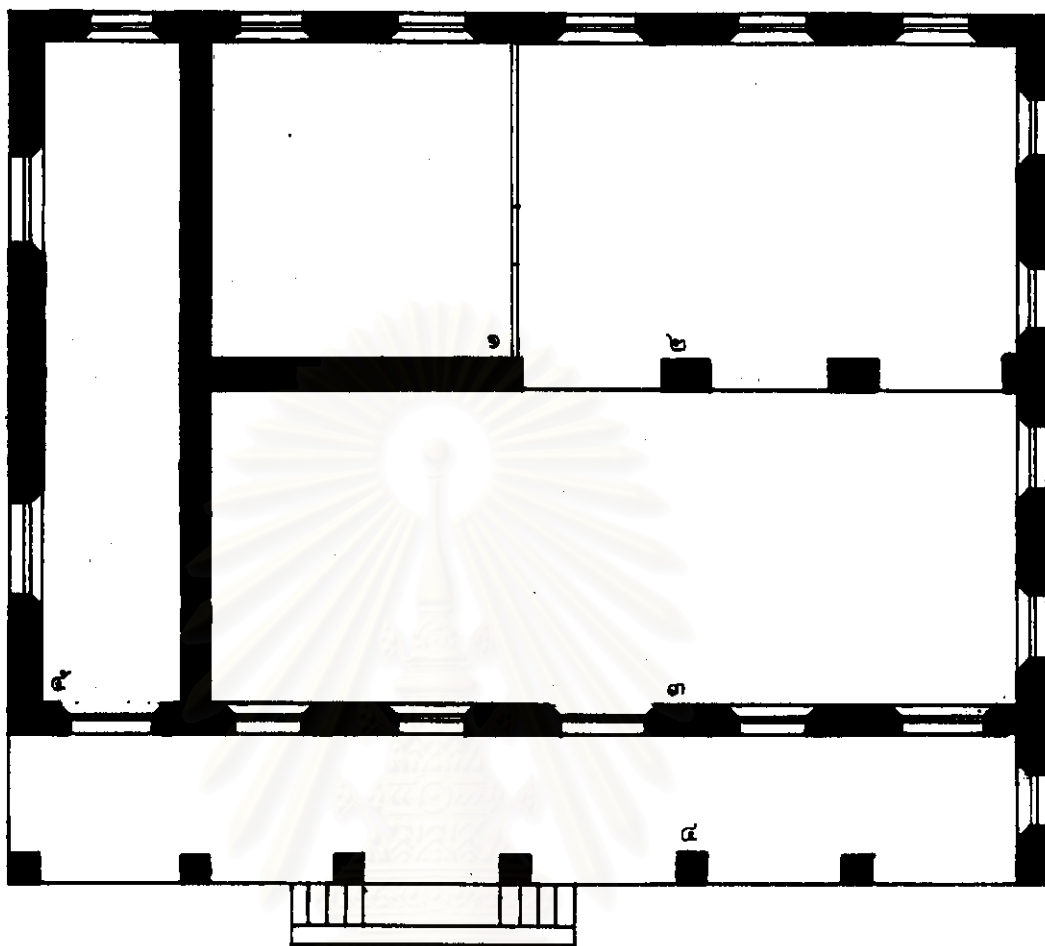

ภาพลายเส้นที่ ๙๒ มังพื้นกุฏิพระราชาคณะ วัดสุทัศน์ฯ ⊕

ภาพลายเส้นที่ ๙๓ มังพื้นกุฏิพระราชาคณะ วัดมหาธาตุฯ (คณะ๒) ⊕

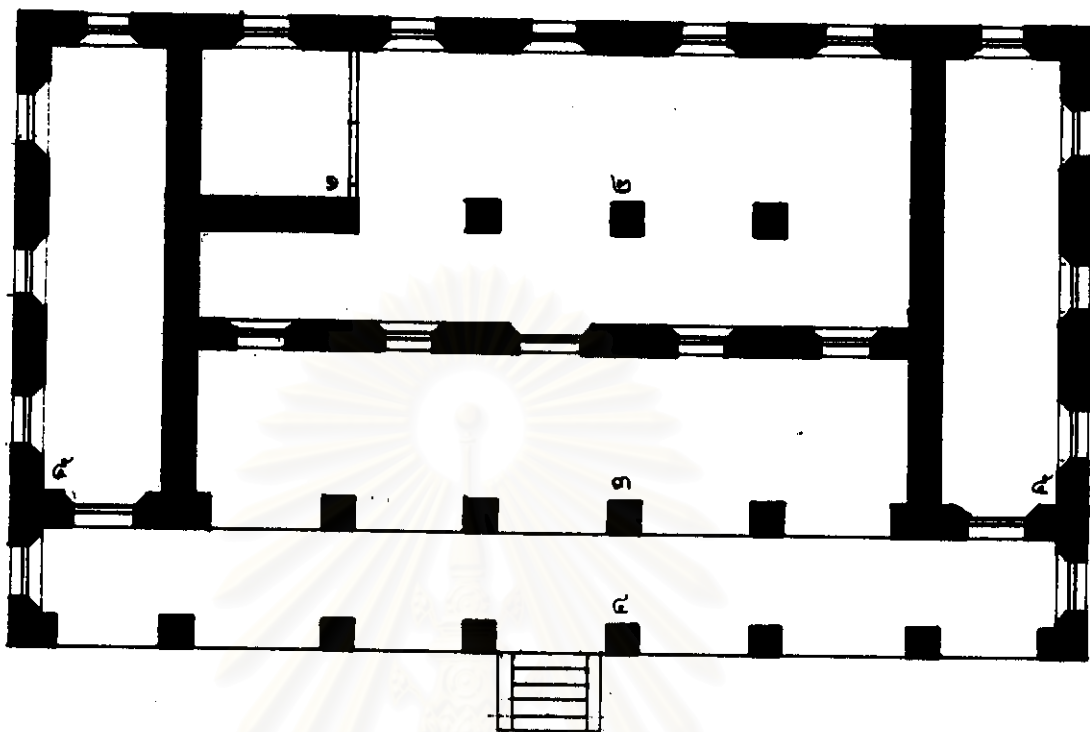

ภาพลายเส้นที่ ๙๔ มังพินกุฎิพระราชคณะ (เจ้าอาวาส) วัดราชนัดดาฯ

องค์ประกอบภายในมังพินกุฎิ

- ๑. บริเวณห้องจำวัด
- ๒. บริเวณโถงพักผ่อน
- ๓. บริเวณโถงรับแขก
- ๔. ระเบียง
- ๕. ห้องพักลูกศิษย์

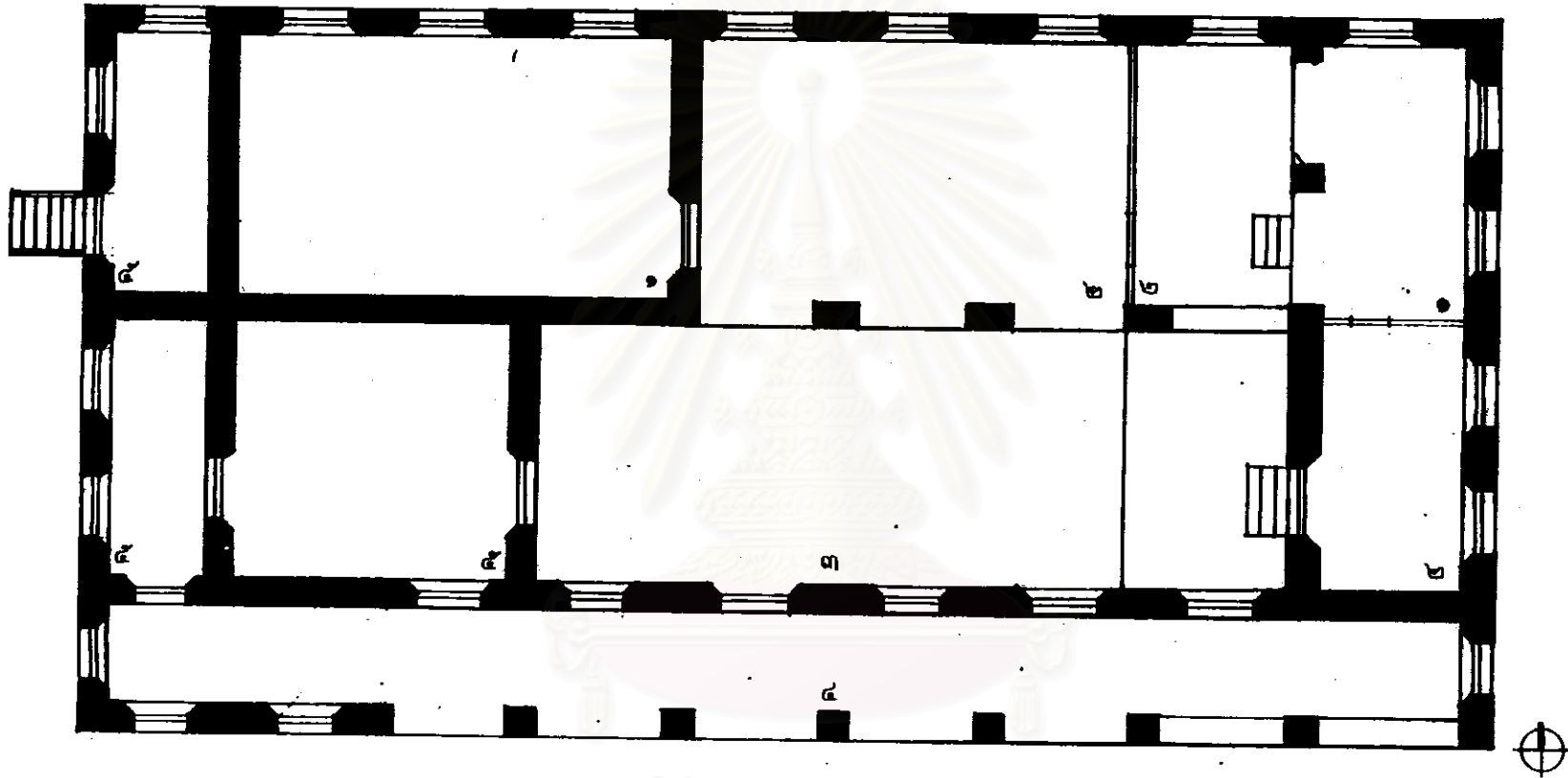

ภาพถ่ายเส้นที่ ๙๕ ผังพื้นภูมิพระราชาคณะ วัดราชโอรสาราม

องค์ประกอบภายในผังพื้นภูมิ

๑. บริเวณห้องจําวัด
๒. บริเวณโถงพักผ่อน
๓. บริเวณโถงรับแขก
๔. ระเบียง
๕. ห้องทักลูกศิษย์

ภาพลายเส้นที่ ๙๖ ผังพื้นที่กุฏิพระราชาคณะ (เจ้าอาวาส) วัดอรุณฯ

องค์ประกอบภายในผังพื้นที่กุฏิ

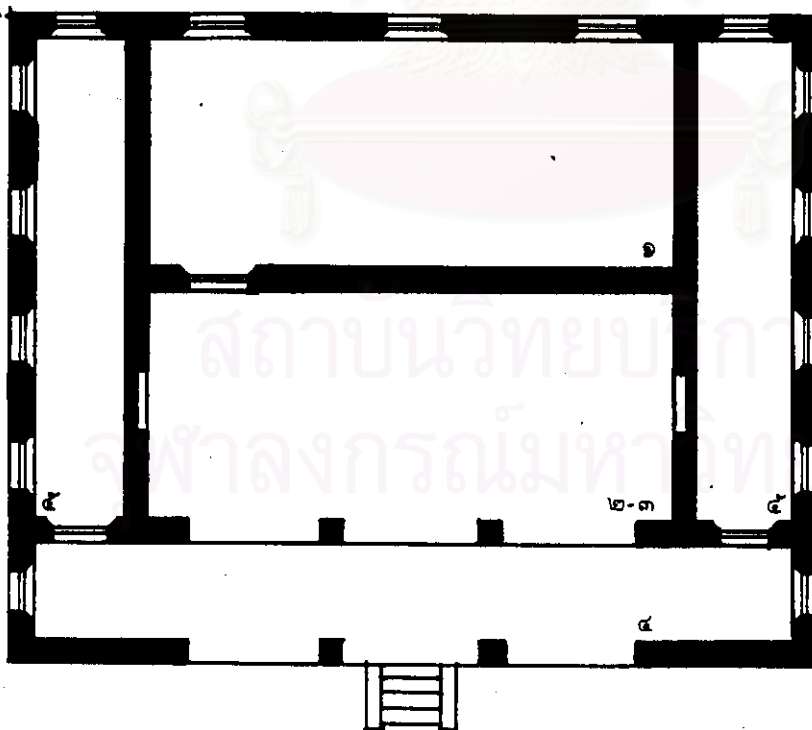
๑. บริเวณห้องจำวัด
๒. บริเวณโถงพักผ่อน
๓. บริเวณโถงรับแขก
๔. ระเบียง
๕. ห้องทักลูกศิษย์

๕.๕.๑.๗ ผังพื้นแบบกุฏิแฝด

ลักษณะของผังพื้นแบบนี้ คือ เป็นกุฏิ ๒ หลังติดกัน โครงสร้างหลังคาหน้าจั่วแฝดมีรวงน้ำอยู่กลาง ผังพื้นกุฏิหลังหน้านิยมที่จะปล่อยโล่งเป็นบริเวณพักผ่อนหรือมีห้องเล็กหัว-ท้ายด้านละกัณฑ์ ส่วนเรือนหลังในเป็นบริเวณที่ปิดมิดชิดเรียบร้อยสำหรับปฏิบัติสมณกิจส่วนตัวและจำวัด

จากการศึกษาพบว่า กุฏิที่มีขนาดความกว้างมากนี้นิยมที่จะยกหลังคาเดี่ยว โดยมีโครงสร้างเสาร่วมใน ที่แนวกึ่งกลางของกุฏิ ซึ่งจะรับน้ำหนักจากใบดิ่งของโครงสร้างหลังคาเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้นที่เป็นกุฏิก่ออิฐถือปูนและมีลักษณะการจัดผังพื้นแบบกุฏิแฝดนี้ โดยใช้ผนังรับน้ำหนักร่วมในแนวกึ่งกลาง เช่น วัดราชโอรสารามฯ วัดประยุรวงศาวาสฯ (คณะบูรณาค)

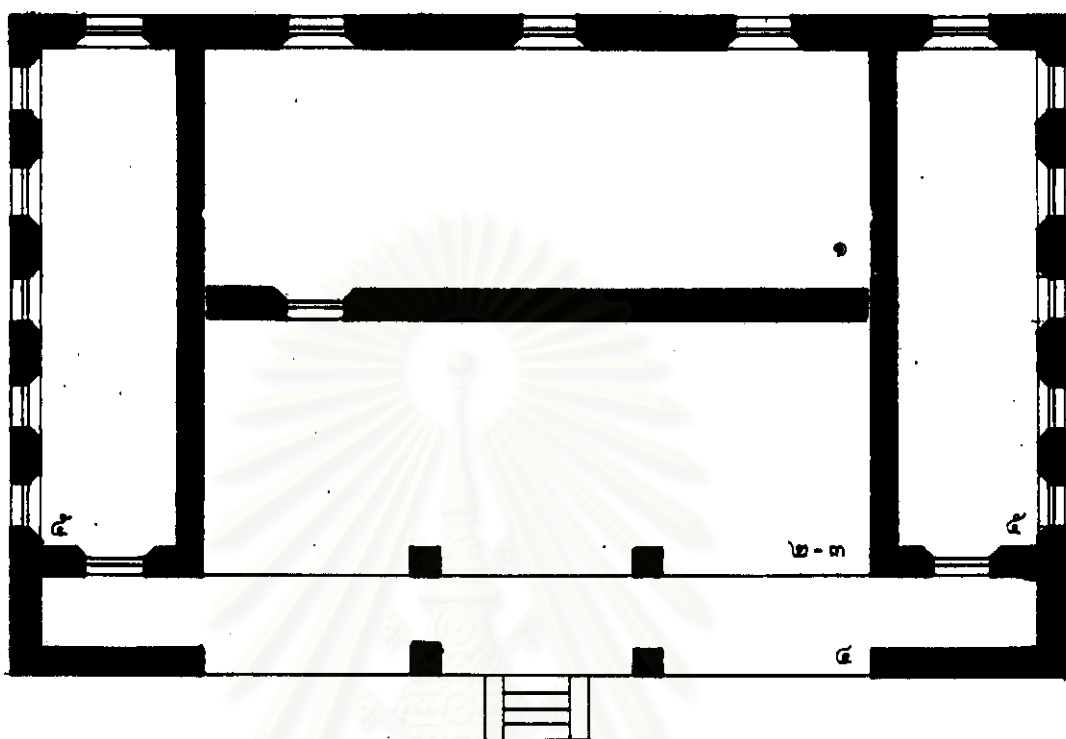
นอกจากนี้ผังกุฏิแบบกุฏิแฝดที่มีพัฒนาการซับซ้อนยิ่งขึ้นและมีเพียงแห่งเดียว คือ กุฏิสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปรมาธิบดีชิโนรสที่วัดพระเชตุพนฯ (คณะ น.๑๖) ลักษณะเป็นกุฏิแฝด หลังคาเครื่องล่ายอง ภายในแบ่งพื้นที่กุฏิหลังหน้าเป็นบริเวณโถงรับแขกและก่อผนังทึบกันบางส่วนเป็นห้องบรรทม ส่วนกุฏิหลังในเป็นโถงใหญ่ต่อเนื่องกับบริเวณโถงกุฏิรับแขกโดยที่ สุดปลายด้านตะวันตกติดกับห้องบรรทมมีบันไดขึ้นไปสู่กุฏิหลังเล็กที่ขวางอยู่ ซึ่งใช้เป็นห้องทรงอักษรมีหลังคาเป็นเครื่องล่ายองและติดกับห้องทรงอักษรนี้มีวิฆจกุฏิเครื่องลับหลังคาเป็นเครื่องล่ายองขนาดเล็กตั้งอยู่บนฐานก่ออิฐถือปูน ใช้เป็นห้องพระบังคน

องค์ประกอบภายในผังพื้นกุฏิ

๑. บริเวณห้องจำวัด
๒. บริเวณโถงพักผ่อน
๓. บริเวณโถงรับแขก
๔. ระเบียง
๕. ห้องพักลูกศิษย์

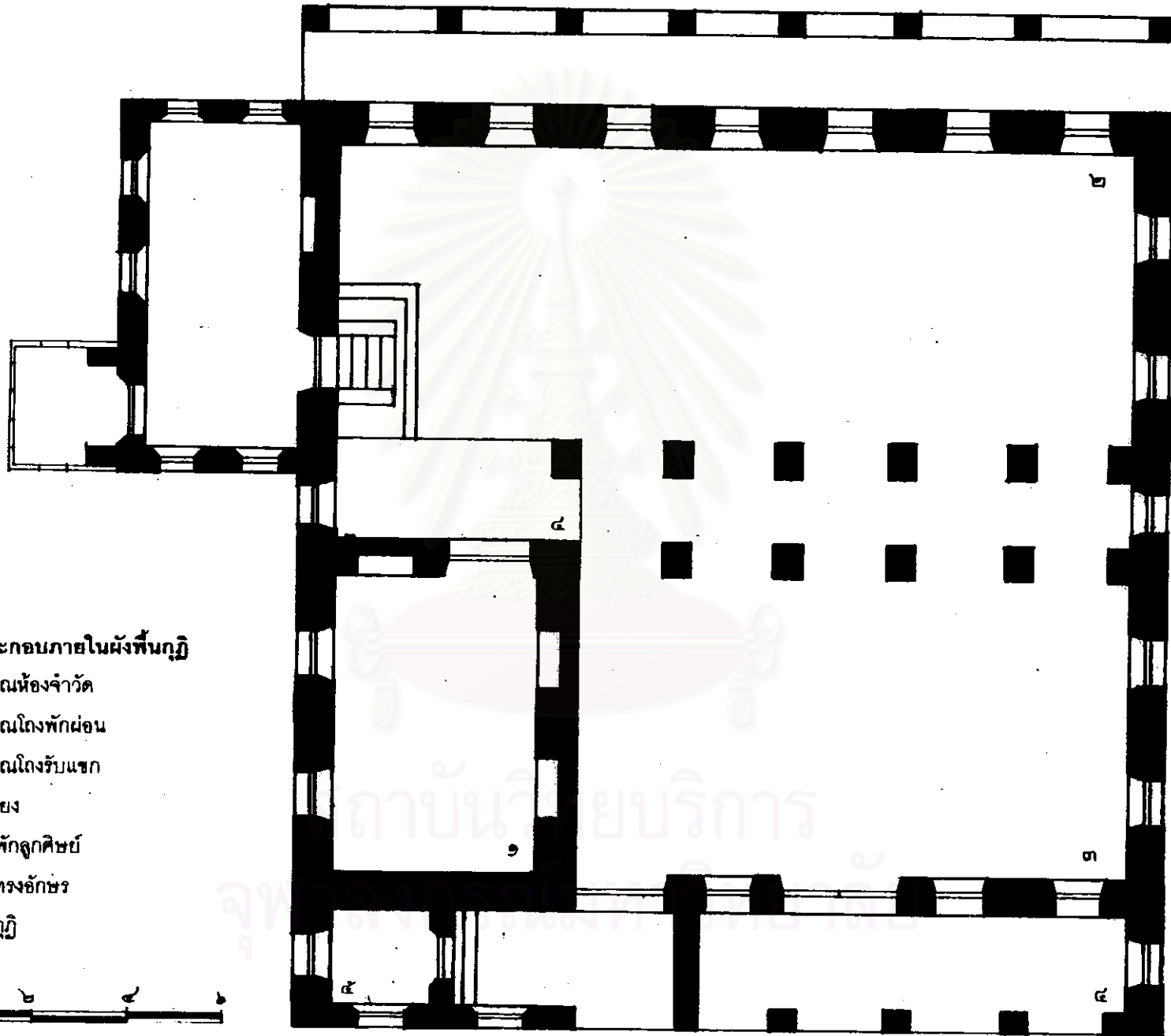

ภาพลายเส้นที่ ๙๘ ผังพื้นกุฏิพระเจ้าคณะ วัดราชโอรสาราม

องค์ประกอบภายในผังพื้นกุฏิ

๑. บริเวณห้องจำวัด
๒. บริเวณโถงพักผ่อน
๓. บริเวณโถงรับแขก
๔. ระเบียง
๕. ห้องพักลูกศิษย์

องค์ประกอบภายในผังพื้นกุฏิ

- ๑. บริเวณห้องจำวัด
- ๒. บริเวณโถงพักผ่อน
- ๓. บริเวณโถงรับแขก
- ๔. ระเบียง
- ๕. ห้องทักลูกศิษย์
- ๖. ห้องทรงอักษร
- ๗. วัจจกุฏิ

ภาพลายเส้นที่ ๙๙ ผังพื้นกุฏิพระตำหนัก วัดพระเชตุพนฯ

๕.๕.๒ ลักษณะการจัดผังพื้นหมู่กุฎก่อกอธูถืออปุน

ลักษณะการจัดผังพื้นหมู่กุฎก่อกอธูถืออปุนนี้ มีระเบียบแบบแผนที่พัฒนาขึ้นมาจากการจัดหมู่กุฎเครื่องลับ แต่มีความหลากหลายในรูปแบบและความซับซ้อนขององค์ประกอบมากกว่า จากการศึกษาพบว่า ในลักษณะเดิมที่เป็นเรือนเครื่องลับการจัดผังบริเวณหมู่กุฎนั้นนิยมที่จะมีชานแล่นเป็นตัวกลางเชื่อมโยงกุฎแต่ละหลังเข้าด้วยกันในลักษณะที่เป็นแนวยาว เช่น กุฎวัดใหญ่สุวรรณารามฯ และวัดคงคารามฯ เป็นต้น หรือในแบบที่เป็นเรือนหมู่มีนอกชานร่วมกัน โดยกุฎแต่ละหลังจะหันหน้าเข้าสู่บริเวณชานกลางที่เป็นหอฉัน เช่น กุฎวัดหงส์รัตนารามฯ วัดราชสิทธิารามฯ เป็นต้น เมื่อได้มีการพัฒนาขึ้นมาเป็นกุฎก่อกอธูถืออปุน ระเบียบการจัดวางผังพื้นหมู่กุฎนี้ก็ยังคงอยู่ แต่จำนวนกุฎในหมู่หนึ่งๆ มีมากขึ้น อีกทั้งขนาดของชานแล่นหรือชานกลางที่แต่เดิมมีพื้นที่กว้างขวาง ก็มีพื้นที่ที่ลดลงกว่าเดิมมาก ตลอดจนถึงองค์ประกอบอื่นๆ ที่เพิ่มขึ้นมาอีก เช่น หอสดมภ์ หอประชุม หอไตร หอกลอง และหอระฆัง เป็นต้น ซึ่งทำให้ระเบียบการจัดวางผังพื้นหมู่กุฎมีลักษณะที่ซับซ้อน และหลากหลายขึ้น

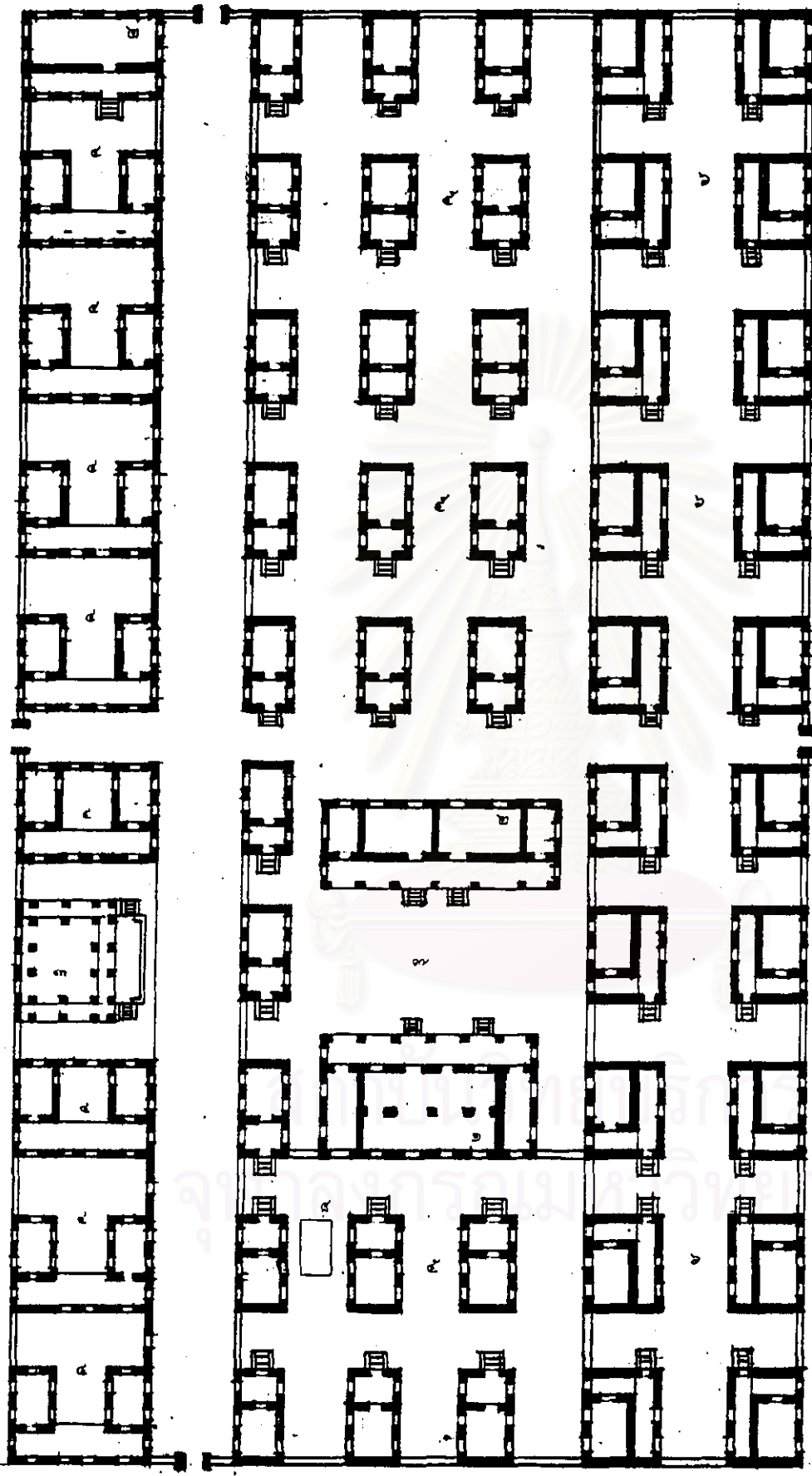
ลักษณะการจัดผังพื้นหมู่กุฎ หากจะพิจารณาและจัดเป็นหมวดหมู่แล้วสามารถกำหนดเป็นลักษณะใหญ่ๆ ได้ดังต่อไปนี้

๕.๕.๒.๑ กุฎเดี่ยว จากการศึกษาอาจแบ่งออกได้ตามลักษณะ คือ กุฎเดี่ยวขนาดเล็ก หรือกุฎราย กับกุฎเดี่ยวขนาดใหญ่ หรือกุฎแถว ซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ก. กุฎเดี่ยวขนาดเล็กหรือกุฎราย เป็นการจัดหมู่กุฎโดยแต่ละกุฎไม่มีส่วนใดเชื่อมต่อระหว่างซึ่งกันและกัน อาศัยการจัดหมู่กุฎในลักษณะที่แต่ละกุฎตั้งอยู่เป็นอิสระบนพื้นที่ว่าง โดยมีระยะห่างระหว่างกันพอสมควร ซึ่งการจัดหมู่กุฎเช่นนี้ เป็นแบบแผนที่นิยมใช้กับกุฎพระวิปัสสนาที่ต้องการความเป็นอิสระและความสงบสงัด อย่างไรก็ตามกุฎที่อยู่แถบนอกสุดอาจมีกำแพงเชื่อมโยงระหว่างกัน เพื่อก่อให้เกิดการปิดล้อมบริเวณทั้งหมดที่เป็นเขตพระวิปัสสนา ซึ่งอาจจำแนกได้ดังต่อไปนี้

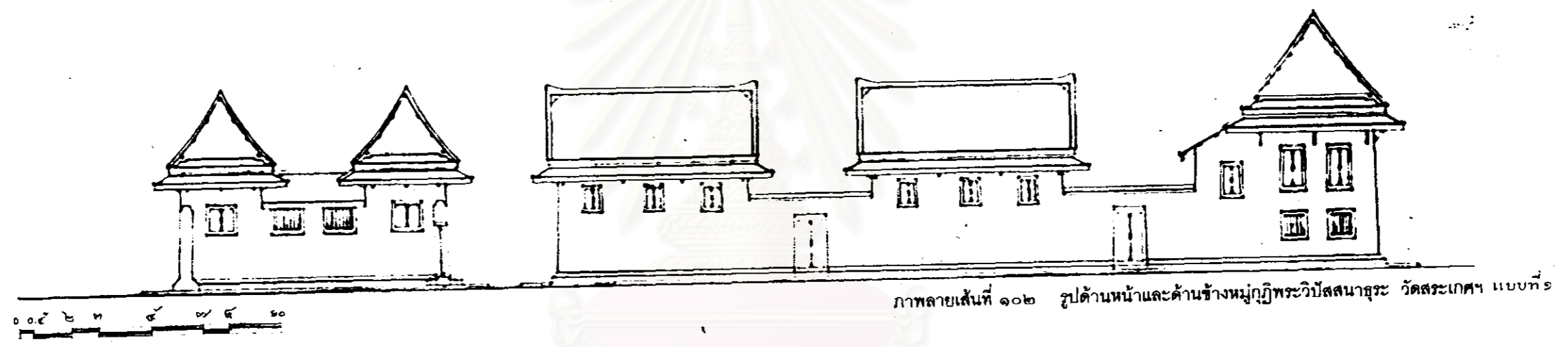
- การจัดแบบมีศูนย์กลาง (CENTRALIZED ORGANIZATION) เช่น วัดสระเกศฯ (คณะกุฎ) และวัดราชสิทธิฯ (กุฎพระวิปัสสนารอบพระอุโบสถ) เป็นต้น
- การจัดแบบระบบพิกัดตาราง (GRID ORGANIZATION) เช่น วัดสระเกศฯ (คณะกุฎ)
- การจัดแบบเชิงเส้น (LINEAR ORGANIZATION) เช่น วัดสระเกศฯ (คณะกุฎ) เป็นต้น
- การจัดแบบคละเคล้า (CLUSTER ORGANIZATION) เช่น วัดกัลยาณมิตรฯ (คณะกุฎ) และวัดประยูรวงศาวาสฯ (คณะบุณนาค) เป็นต้น

ข. กุฎเดี่ยวขนาดใหญ่หรือกุฎแถว เป็นการจัดหมู่กุฎที่มีลักษณะแบบเชิงเส้น (LINEAR ORGANIZATION) กล่าวคือ มีลักษณะเหมือนกับกุฎหลายๆ หลังวางเรียงต่อเนื่องกันไป เป็นหลังเดียว เช่น กุฎพระคันถธุระ วัดพระเชตุพนฯ และวัดสุทัศน์ เป็นต้น

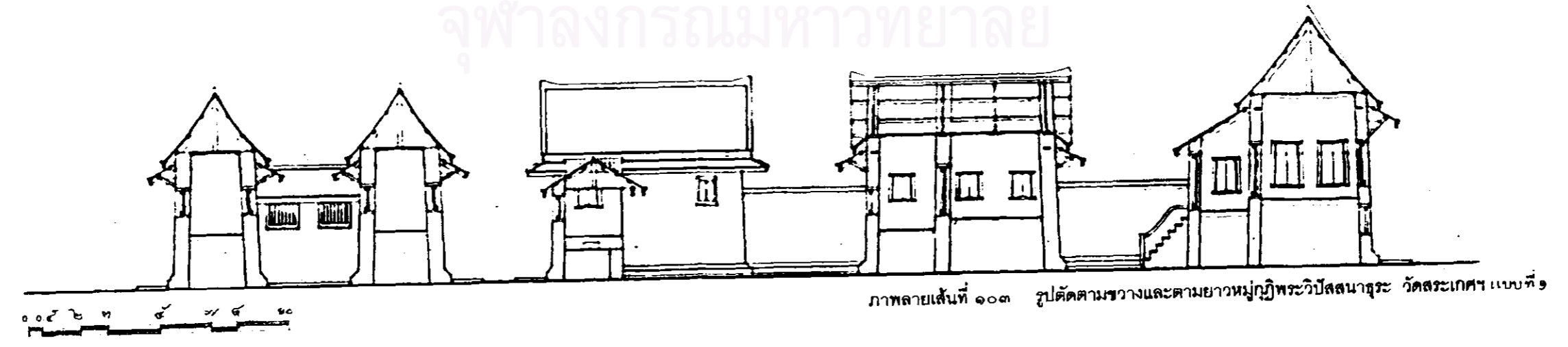
ภาพลายเส้นที่ ๑๐๐
ผังหมู่กุฏิพระวิปัสสนา วัดสระเกศ
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

- ๑. กุฏิพระราชาคณะ
- ๒. กุฏิพระครู
- ๓. ศาลา
- ๔. หมู่กุฏิพระวิปัสสนา
แบบที่ ๑
- ๕. หมู่กุฏิพระวิปัสสนา
แบบที่ ๒
- ๖. หมู่กุฏิพระวิปัสสนา
แบบที่ ๓
- ๗. สาน
- ๘. สระน้ำ

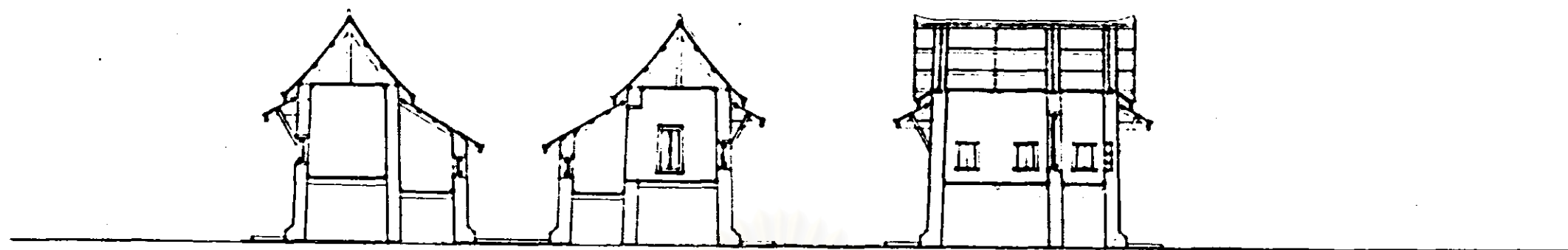

ภาพลายเส้นที่ ๑๐๒ รูปด้านหน้าและด้านข้างหมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดสระเกศฯ แบบที่ ๑

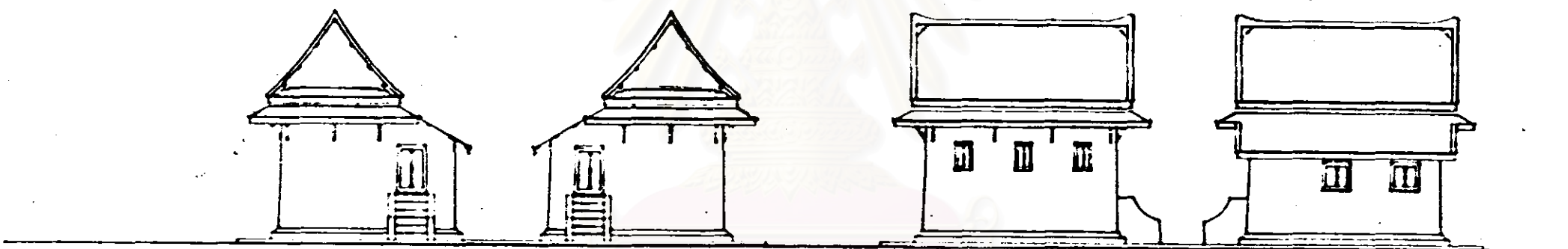
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๑๐๓ รูปตัดตามขวางและตามยาวหมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดสระเกศฯ แบบที่ ๑

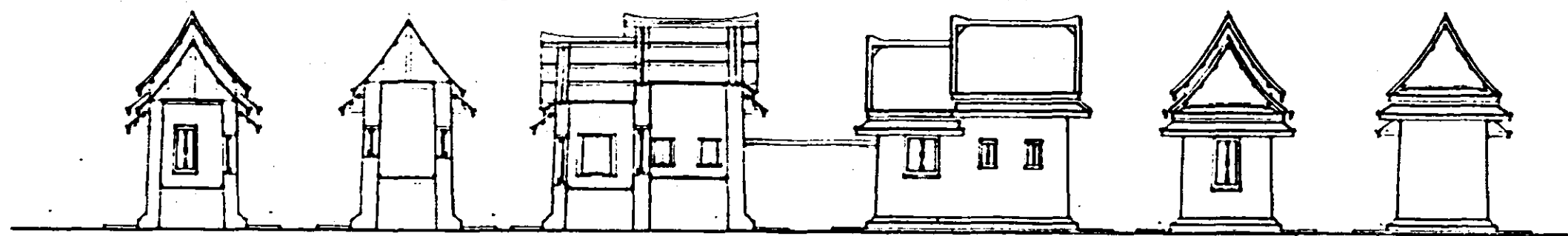

ภาพลายเส้นที่ ๑๐๔ รูปตัดตามขวางและตามยาวหมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดสระเกศฯ แบบที่ ๓

ภาพลายเส้นที่ ๑๐๕ รูปด้านหน้าและด้านข้างหมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดสระเกศฯ แบบที่ ๓

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

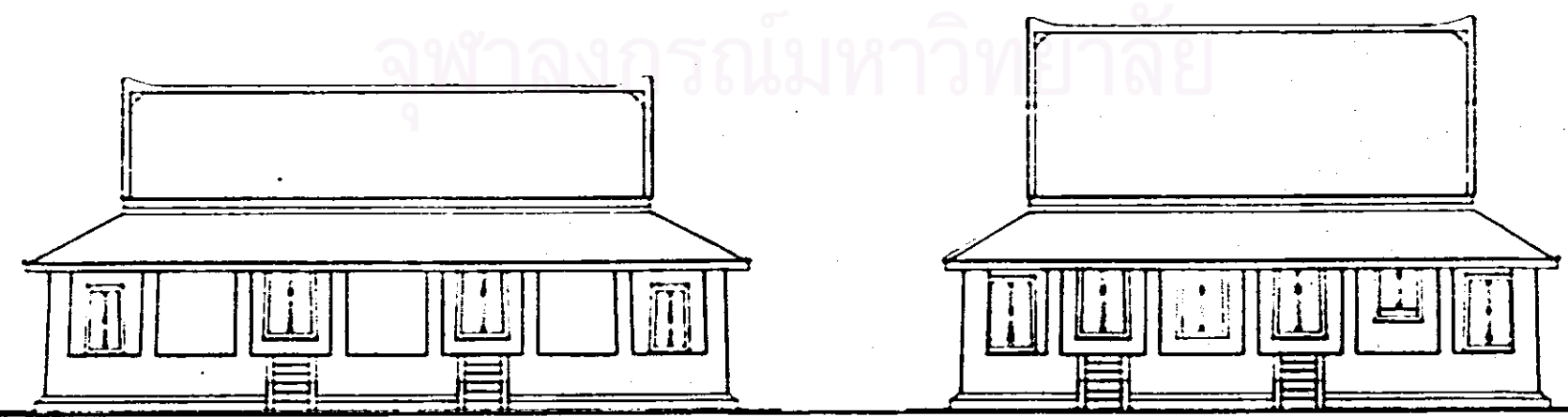

ภาพลายเส้นที่ ๑๐๖ รูปตัดตามขวางและตามยาวหมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดสระเกศฯ

ภาพลายเส้นที่ ๑๐๗ รูปด้านหน้าและด้านข้างหมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดสระเกศฯ แบบที่ ๒

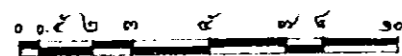
ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๐๘ รูปด้านหน้าหมู่กุฏิพระราชาคณะ ฝ่ายวิปัสสนาธุระ วัดสระเกศฯ

ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๑๐ รูปด้านข้างหมู่กุฏิพระราชาคณะ ฝ่ายวิปัสสนาธุระ วัดสระเกศฯ

ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๐๙ รูปด้านข้างหมู่กุฏิพระครู ฝ่ายวิปัสสนาธุระ วัดสระเกศฯ

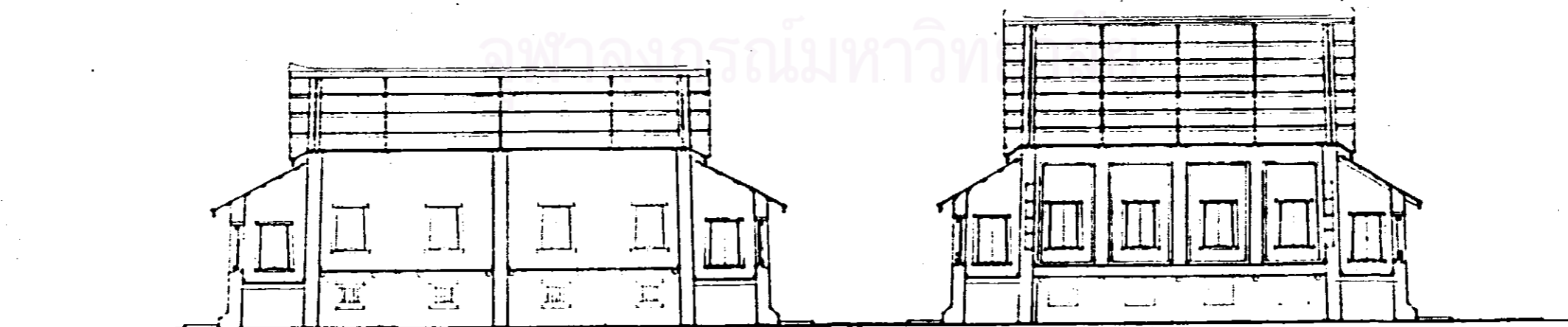
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๑๑๑ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิพระราชาคณะ ฝ่ายวิปัสสนาธุระ วัดสระเกศฯ

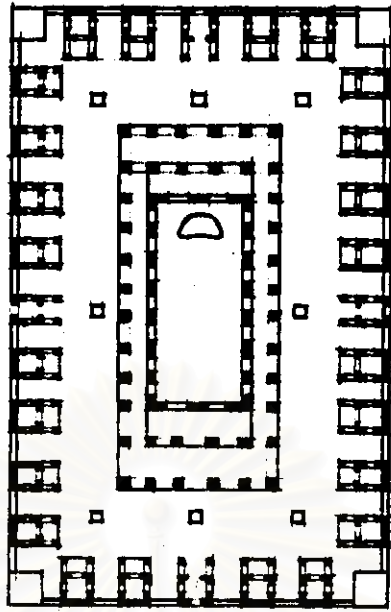
สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

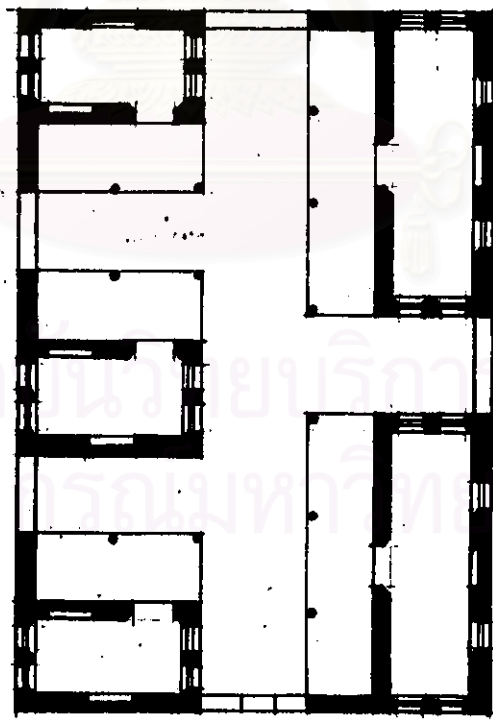

ภาพลายเส้นที่ ๑๑๓ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระราชาคณะ ฝ่ายวิปัสสนาธุระ วัดสระเกศฯ

ภาพลายเส้นที่ ๑๑๒ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระครู ฝ่ายวิปัสสนาธุระ วัดสระเกศฯ

ภาพลายเส้นที่ ๑๑๔ ผังหมู่กุฏิพระวิปัสสนา วัดราชสิทธาราม

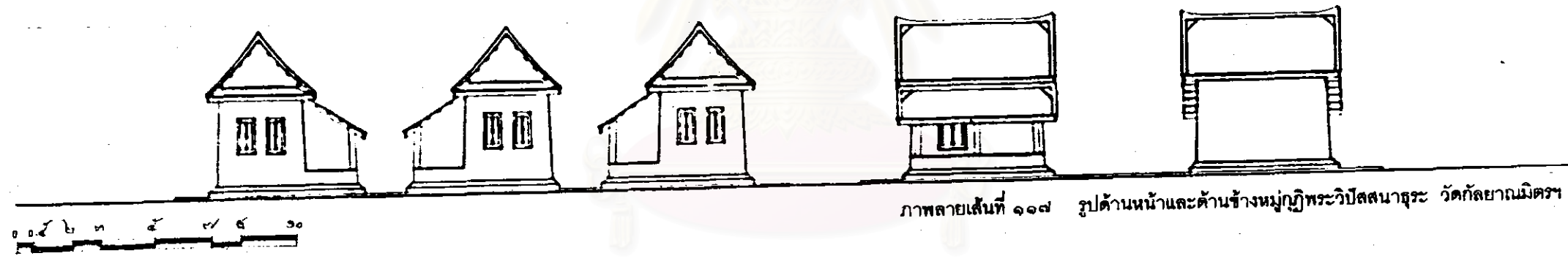

ภาพลายเส้นที่ ๑๑๖ ผังหมู่กุฏิพระวิปัสสนา วัดกัลยาณมิตร

สถาบันวิจัยราชภัฏ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

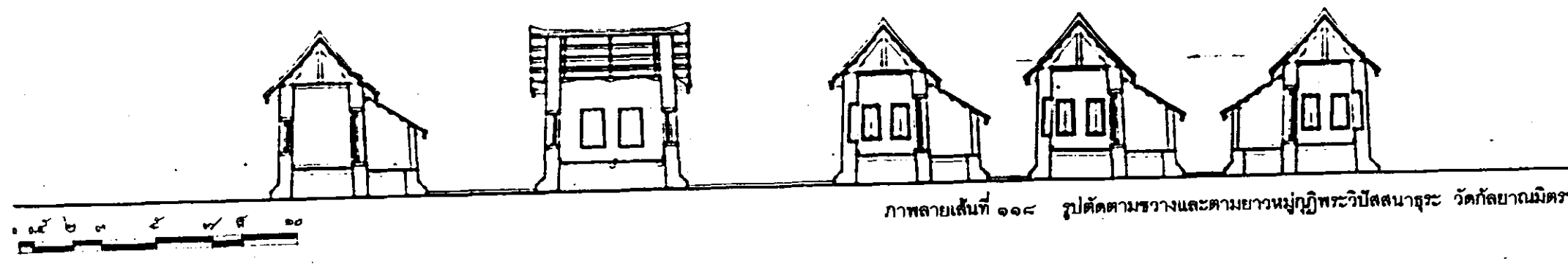

ภาพลายเส้นที่ ๑๑๕ รูปด้านและรูปตัดหมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดราชสิทธาราม

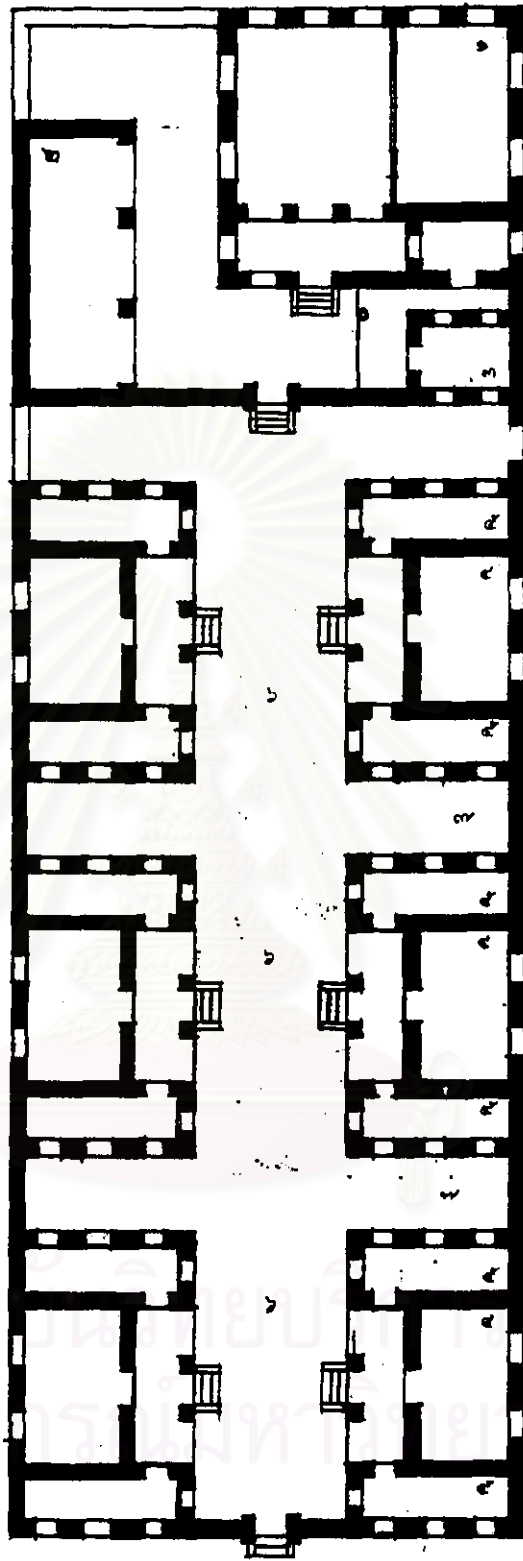

ภาพลายเส้นที่ ๑๑๗ รูปด้านหน้าและด้านข้างหมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดกัลยาณมิตร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

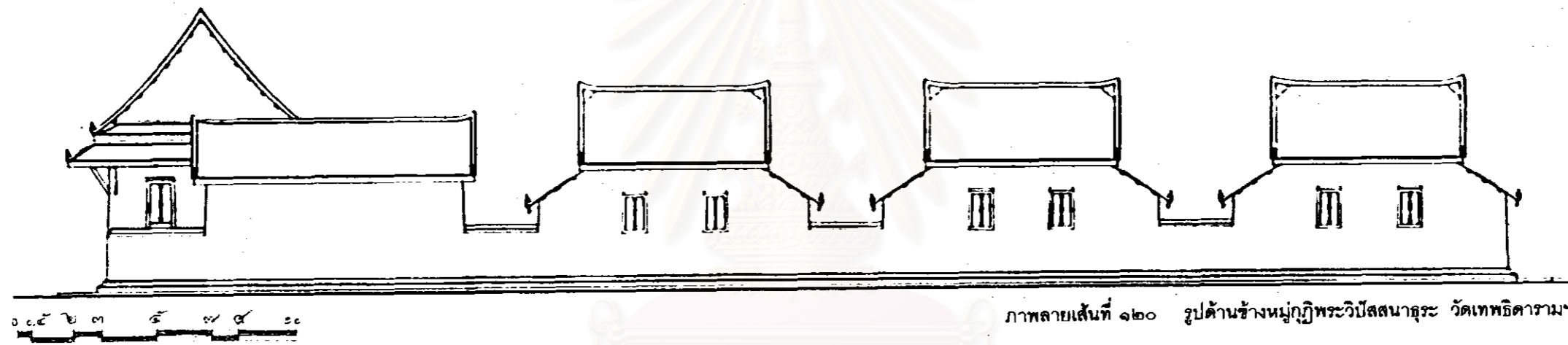
ภาพลายเส้นที่ ๑๑๘ รูปตัดตามขวางและตามยาวหมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดกัลยาณมิตร

ภาพลายเส้นที่ ๑๑๙
 ผังหมู่กุฏิพระวิปัสสนา วัดเทพธิดา
 องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

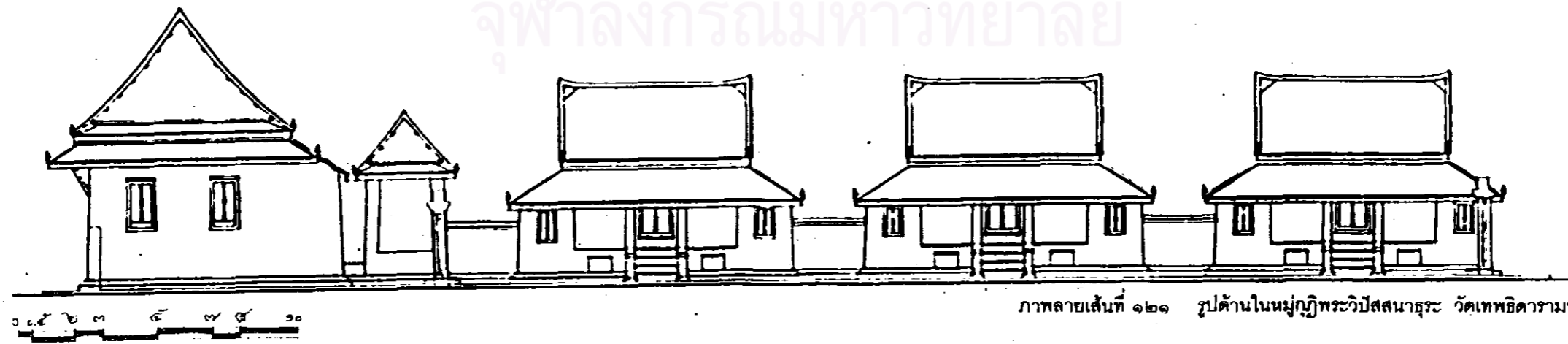
- ๑. กุฏิพระเจ้าคณะ
- ๒. ศาลาแก้วมรกต
- ๓. กัปปิยกุฏิ
- ๔. กุฏิพระวิปัสสนา
- ๕. ห้องพักลูกศิษย์
- ๖. ลานกลาง
- ๗. บริเวณสำหรับเดินจงกรม

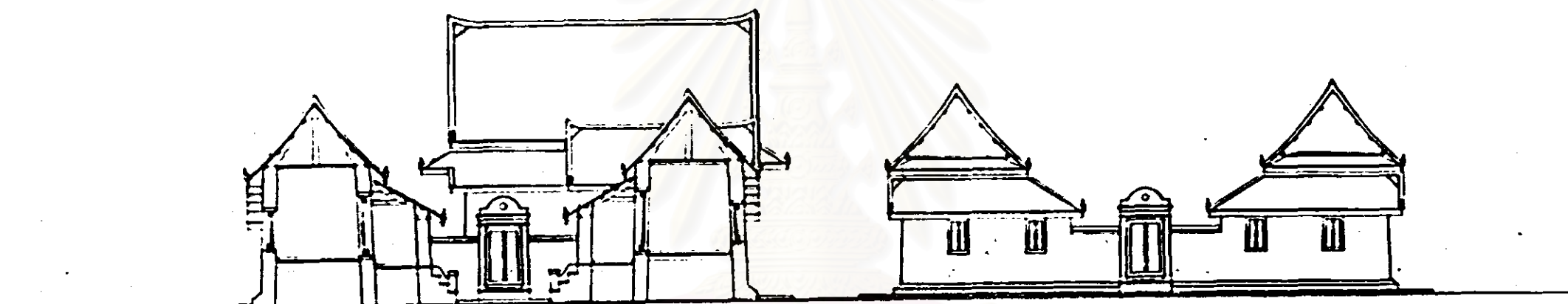

ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๒๐ รูปด้านข้างหมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดเทพธิดารามฯ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

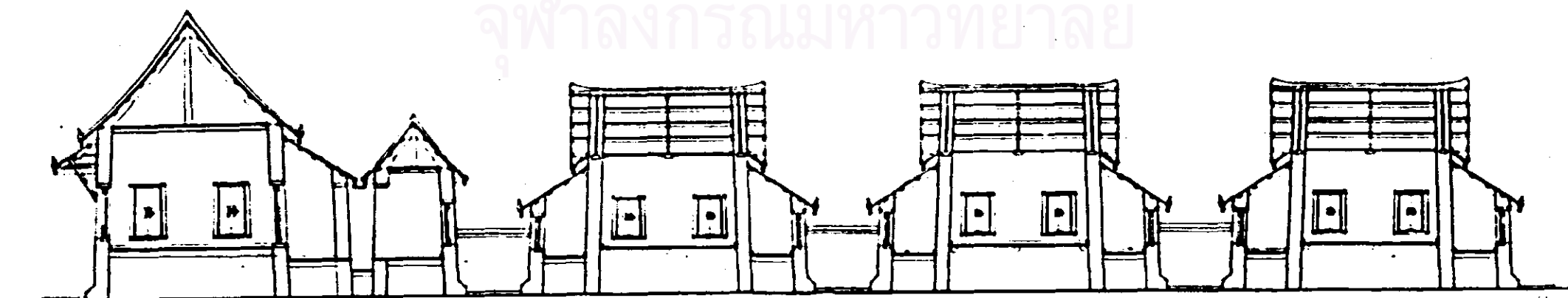

ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๒๑ รูปด้านในหมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดเทพธิดารามฯ

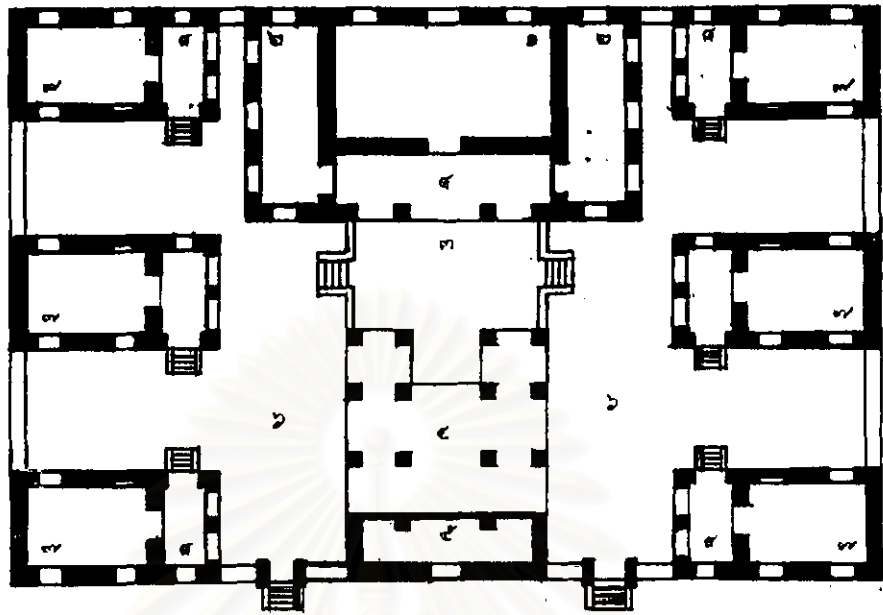

ภาพลายเส้นที่ ๑๒๒ รูปตัดตามขวางและรูปด้านหน้าหมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดเทพธิดารามฯ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

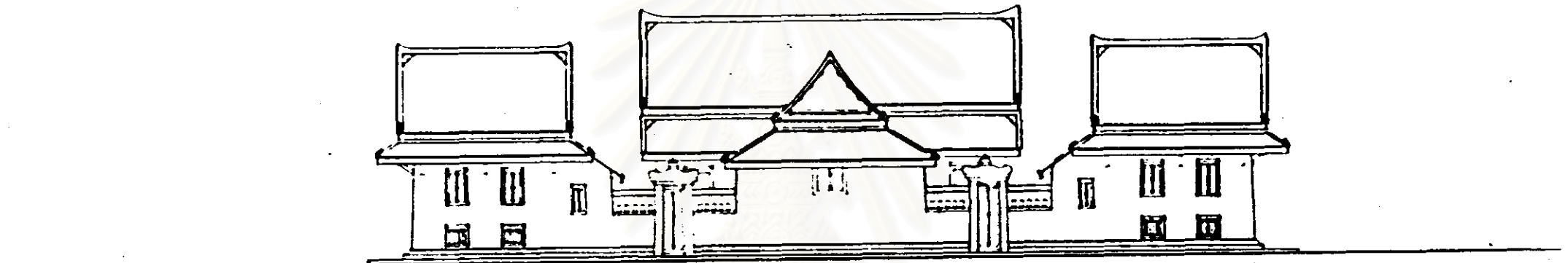

ภาพลายเส้นที่ ๑๒๓ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดเทพธิดารามฯ

ภาพลายเส้นที่ ๑๒๔ ผังหมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดมหาธาตุฯ (คณะสลัก)
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

๑. กุฏิเจ้าคณะ
๒. ห้องพักลูกศิษย์
๓. นอกชาน
๔. หอฉันหรือหอกรรมฐาน
๕. กัปปียกุฏิ
๖. ลาน
๗. กุฏิพระวิปัสสนา
๘. ระเบียง

ภาพลายเส้นที่ ๑๒๕ รูปด้านหน้าหมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดมหาธาตุฯ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๑๒๖ รูปด้านข้างและรูปด้านในหมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดมหาธาตุฯ

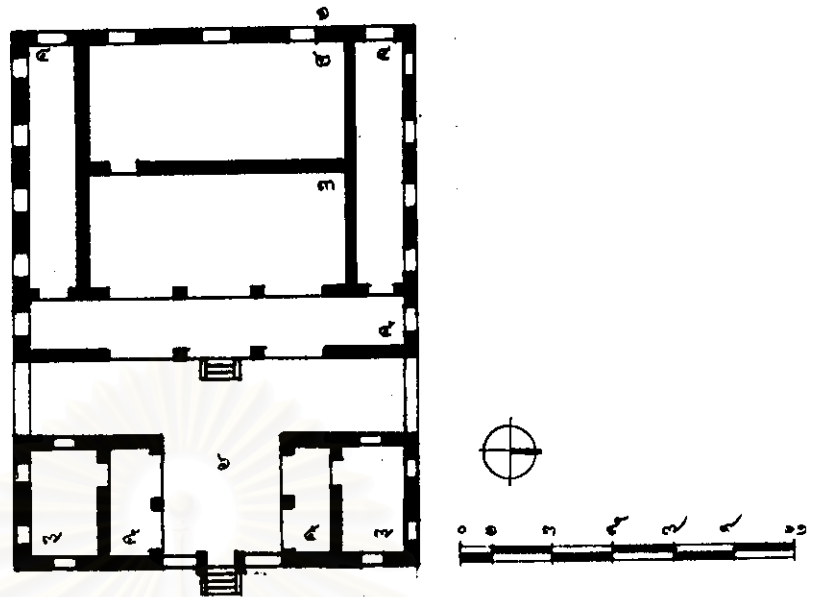

ภาพลายเส้นที่ ๑๒๗ รูปตัดตามขวางนุฏิกุฎีพระวิปัสสนาธุระ วัดมหาธาตุฯ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

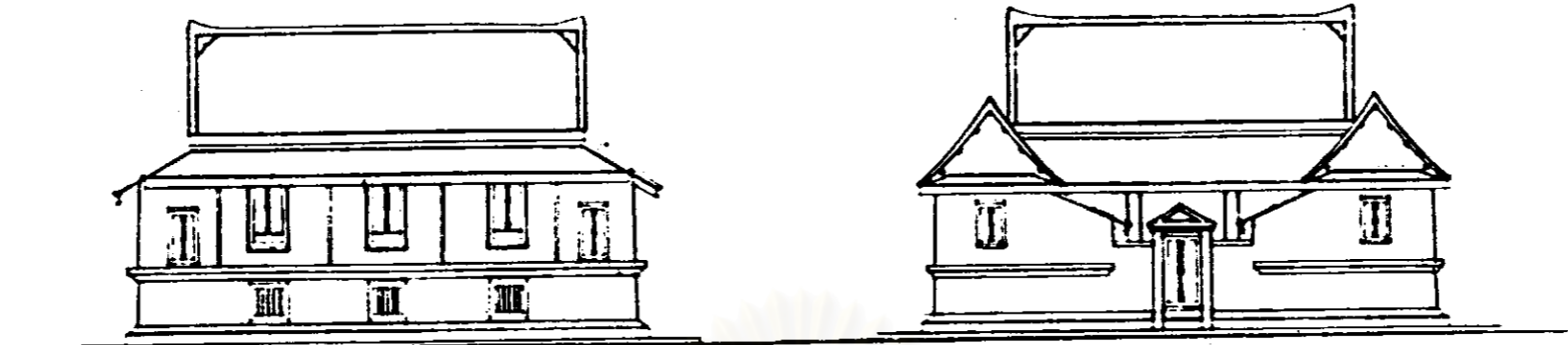
ภาพลายเส้นที่ ๑๒๘ รูปตัดตามยาวนุฏิกุฎีพระวิปัสสนาธุระ วัดมหาธาตุฯ

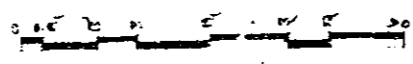
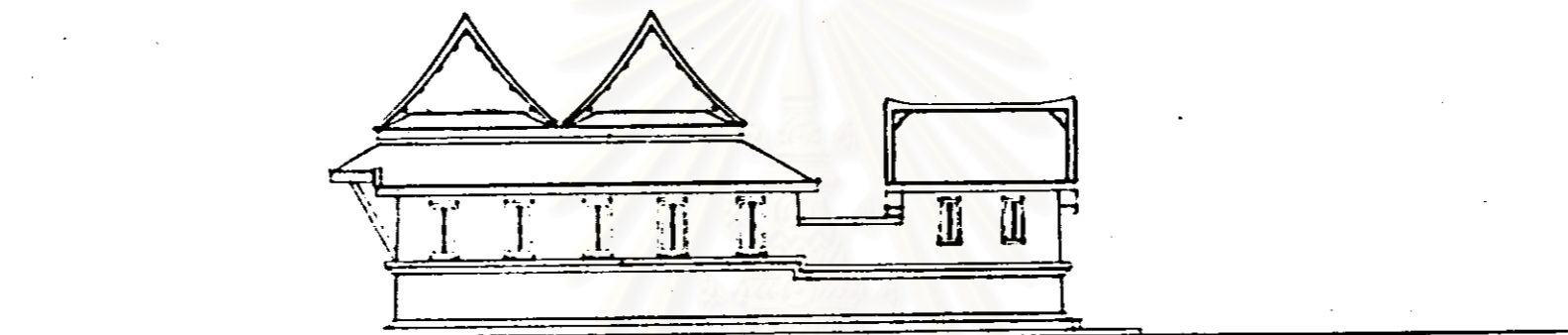
ภาพลายเส้นที่ ๑๒๙ ผังหมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดประยุรวงศาวาสฯ
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

๑. กุฏิพระเจ้าคณະ
๒. ห้องจำวัด
๓. โถงพักผ่อน
๔. ห้องพักลูกศิษย์
๕. ระเบียง
๖. ลาน
๗. กุฏิพระวิปัสสนา

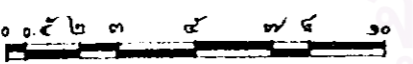
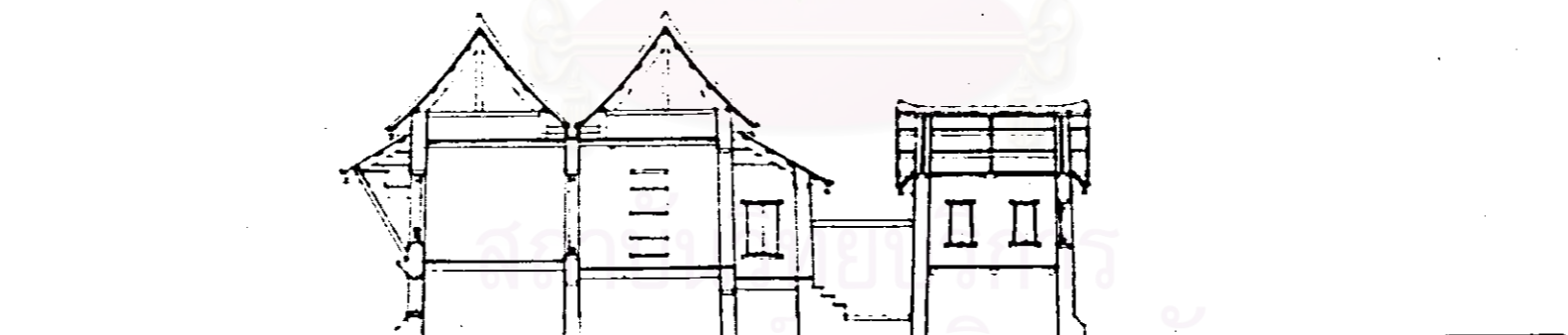
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

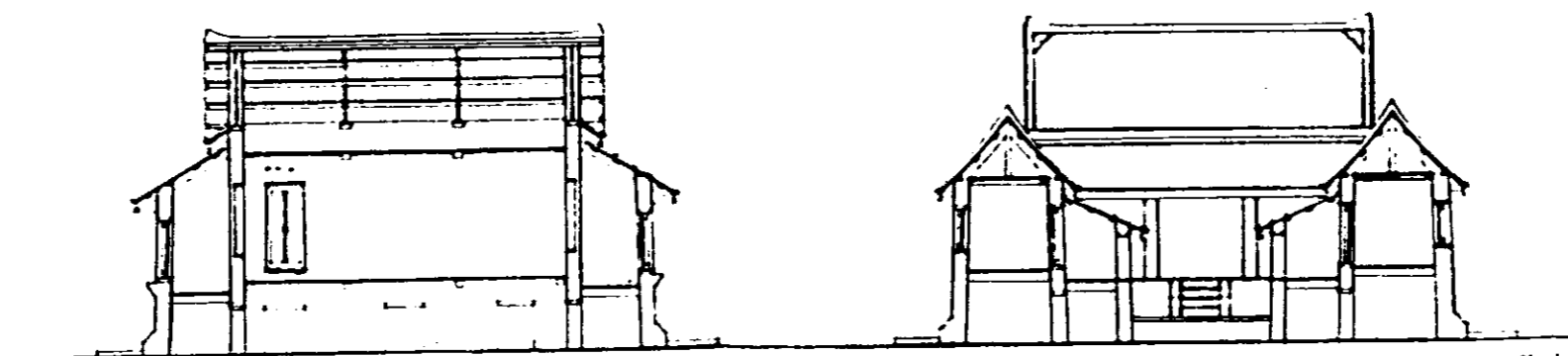
ภาพลายเส้นที่ ๑๓๐ รูปด้านหน้าและด้านหลังมุกุญฑะวิปัสสนาธุระ วัดประยูร

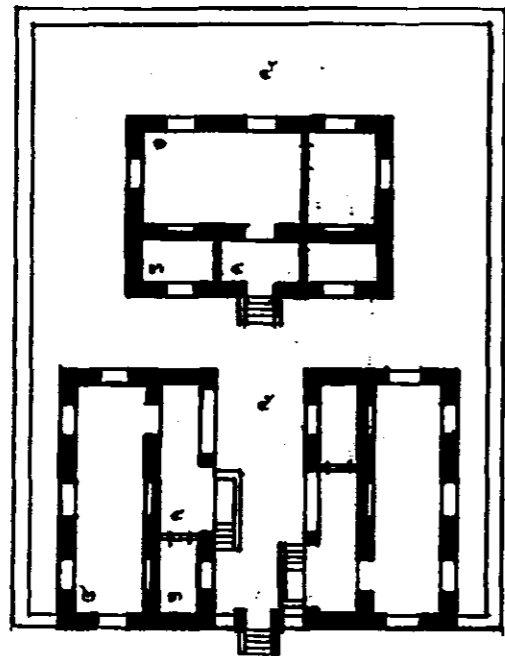
ภาพลายเส้นที่ ๑๓๑ รูปด้านข้างมุกุญฑะวิปัสสนาธุระ วัดประยูร

ภาพลายเส้นที่ ๑๓๒ รูปตัดตามขวางมุกุญฑะวิปัสสนาธุระ วัดประยูร

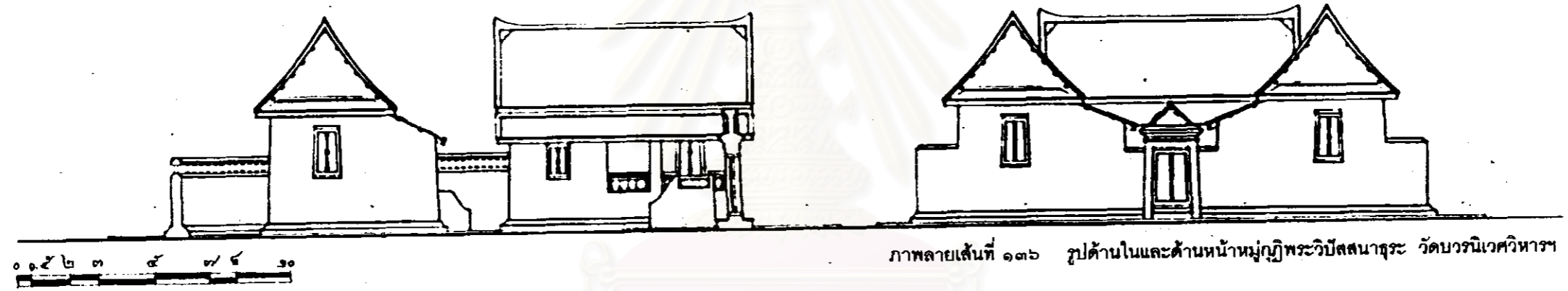

ภาพลายเส้นที่ ๑๓๓ รูปตัดตามขวางมุกุญฑะวิปัสสนาธุระ วัดประยูร

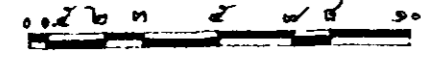
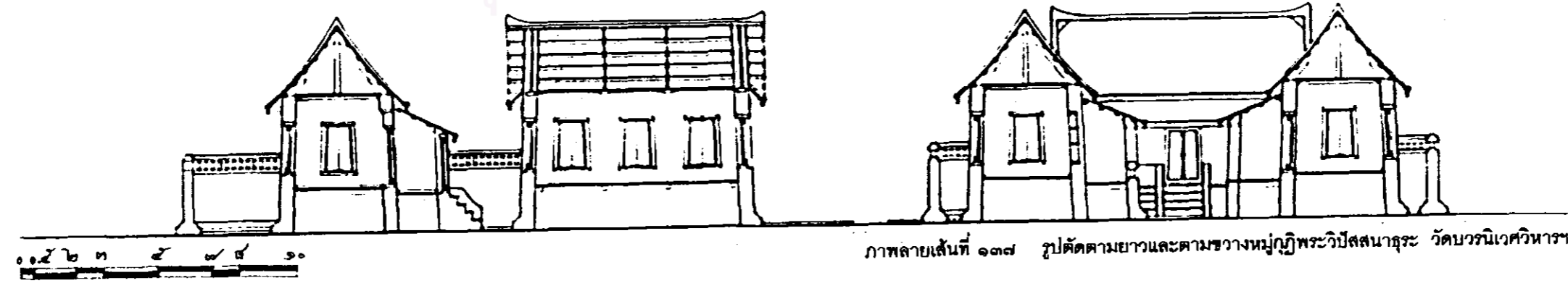
ภาพลายเส้นที่ ๑๓๕ หมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดบวรนิเวศวิหาร
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

- ๑. กุฏิเจ้าคณะ
- ๒. กุฏิพระวิปัสสนาธุระ
- ๓. ห้องพักลูกศิษย์
- ๔. ระเบียง
- ๕. ลาน

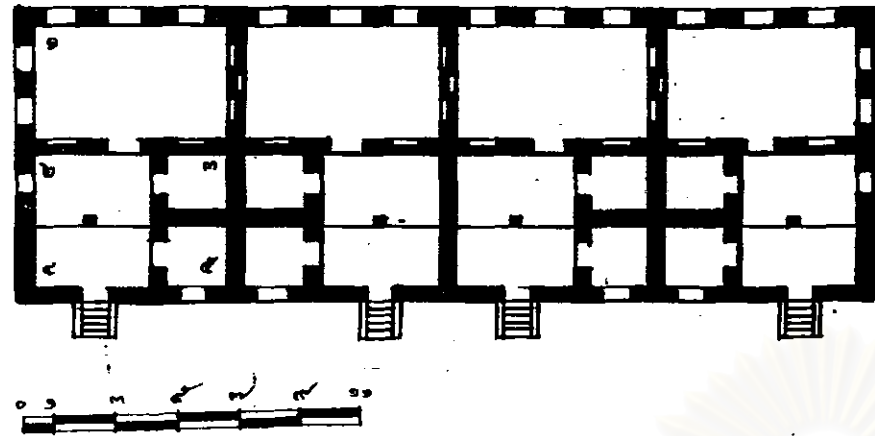

ภาพลายเส้นที่ ๑๓๖ รูปด้านในและด้านหน้าหมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดบวรนิเวศวิหาร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

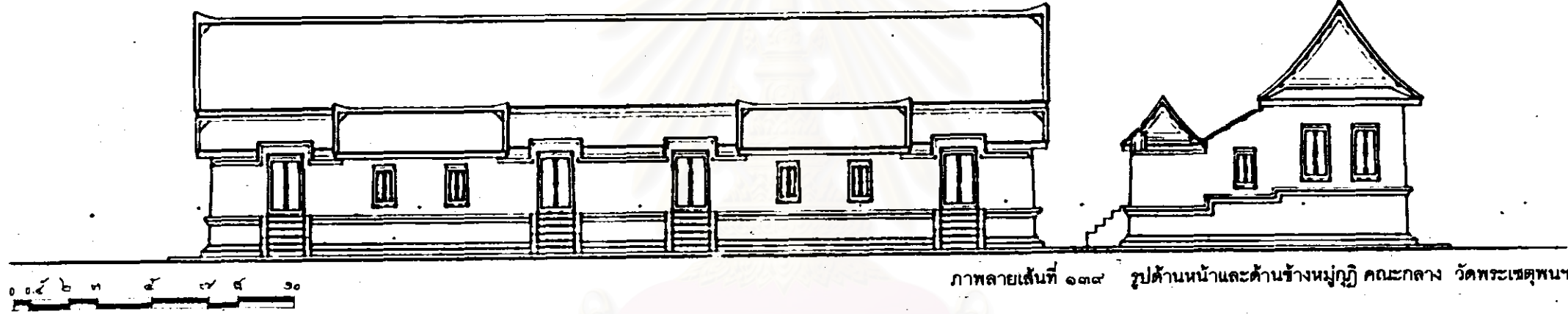

ภาพลายเส้นที่ ๑๓๗ รูปตัดตามยาวและตามขวางหมู่กุฏิพระวิปัสสนาธุระ วัดบวรนิเวศวิหาร

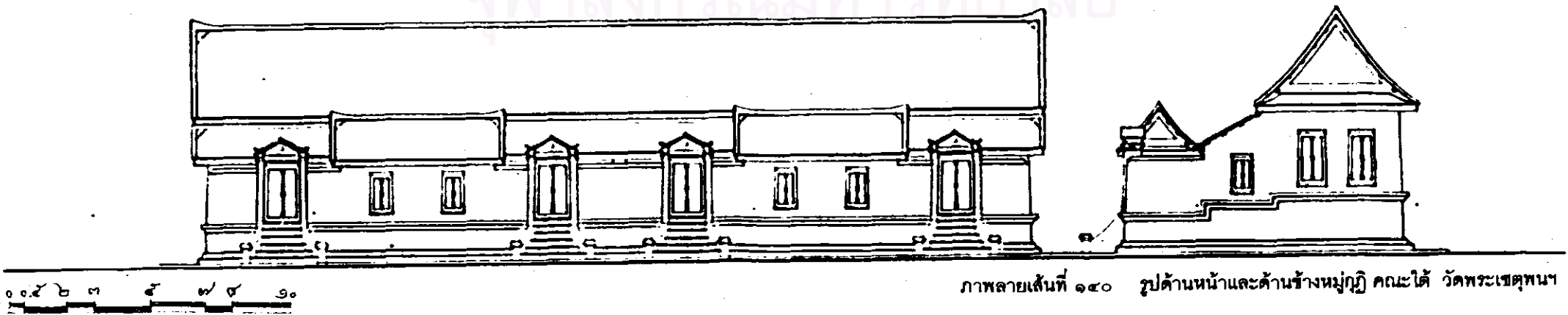

ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๓๘ ผังหมู่กุฏิแถว วัดพระเชตุพนฯ
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

- ๑. บริเวณห้องจำวัดและพักผ่อน
- ๒. ระเบียง
- ๓. ห้องพักลูกศิษย์
- ๔. ซาน
- ๕. กัปปิยกุฏิ

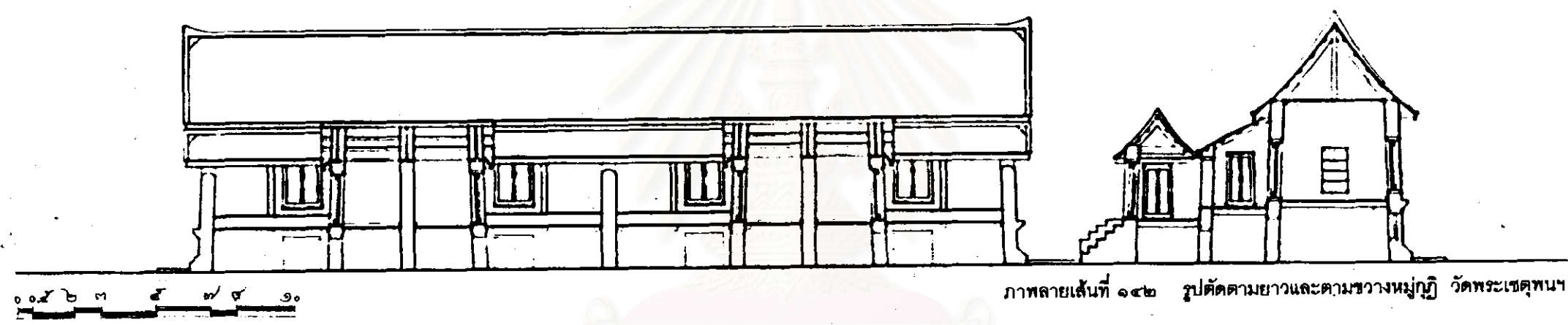

ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๓๙ รูปด้านหน้าและด้านข้างหมู่กุฏิ คณะกลาง วัดพระเชตุพนฯ

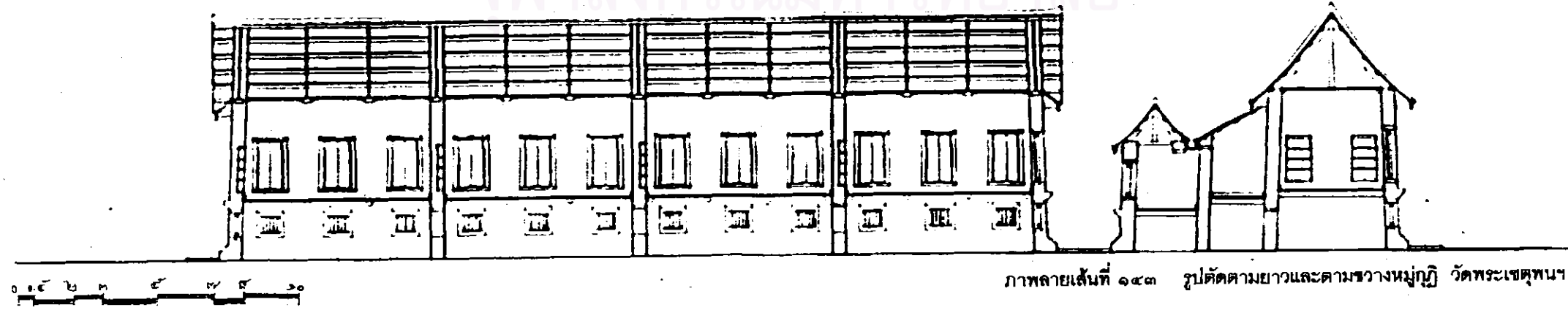
ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๔๐ รูปด้านหน้าและด้านข้างหมู่กุฏิ คณะใต้ วัดพระเชตุพนฯ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๔๒ รูปตัดตามยาวและตามขวางหมู่กุฏิ วัดพระเชตุพนฯ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๔๓ รูปตัดตามยาวและตามขวางหมู่กุฏิ วัดพระเชตุพนฯ

๕.๕.๒.๒ ภูมิร่วมฐานสูง

ภูมิร่วมฐานสูงนี้ เป็นลักษณะการจัดผังพื้นหมู่ภูมิที่พัฒนาขึ้นมาจากเรือนหมู่เครื่องลับโดยตรง ซึ่งจากการศึกษาพบว่า การจัดหมู่ภูมิแบบนี้ มีลักษณะใหญ่ๆ ๒ แบบ คือ

ก. ภูมิร่วมฐานสูงมีหอฉันและชานกลาง ลักษณะการจัดหมู่ภูมิแบบนี้คล้ายกับการจัดเรือนหมู่เครื่องลับ แต่มีข้อแตกต่างกันที่ขนาดของชาน ซึ่งเรือนหมู่เครื่องลับนั้นนิยมที่จะทำให้มีขนาดกว้างและใหญ่ ส่วนชานหมู่ภูมิเครื่องก่อนี้จะมีขนาดเล็กและระยะห่างระหว่างภูมิก่อนข้างน้อย ซึ่งอาจจำแนกได้ดังต่อไปนี้

- การจัดแบบมีศูนย์กลาง (CENTRALIZED ORGANIZATION) เช่น วัดสระเกศฯ และ วัดมหาธาตุ เป็นต้น
- การจัดแบบกระจุก (CLUSTER ORGANIZATION) เช่น วัดพระเชตุพนฯ (น.๑๖) วัดสระเกศฯ (คณะ ๒ และคณะ ๑๐) และวัดอรุณฯ (คณะ๑) เป็นต้น
- การจัดแบบรัศมี (RADIAL ORGANIZATION) เช่น วัดมหาธาตุฯ (คณะ ๕) เป็นต้น

ข. ภูมิร่วมฐานสูง ไม่มีหอฉัน แต่มีชานแล่นเป็นตัวเชื่อม ลักษณะการจัดหมู่ภูมิแบบนี้จะใช้ชานแล่นเป็นตัวเชื่อมระหว่างภูมิก้าวด้วยกันเป็นหมู่ แต่ไม่มีพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นชานกลางหรือเป็นหอฉันที่เป็นพื้นที่ส่วนกลาง ซึ่งอาจจำแนกได้ดังต่อไปนี้

- การจัดแบบเชิงเส้น (LINEAR ORGANIZATION) เช่น วัดมหาธาตุฯ (คณะ๑๕) วัดอรุณฯ วัดสระเกศฯ (คณะ๓) เป็นต้น
- การจัดแบบกระจุก (CLUSTER ORGANIZATION) เช่น วัดประยูรวงศาวาสฯ เป็นต้น

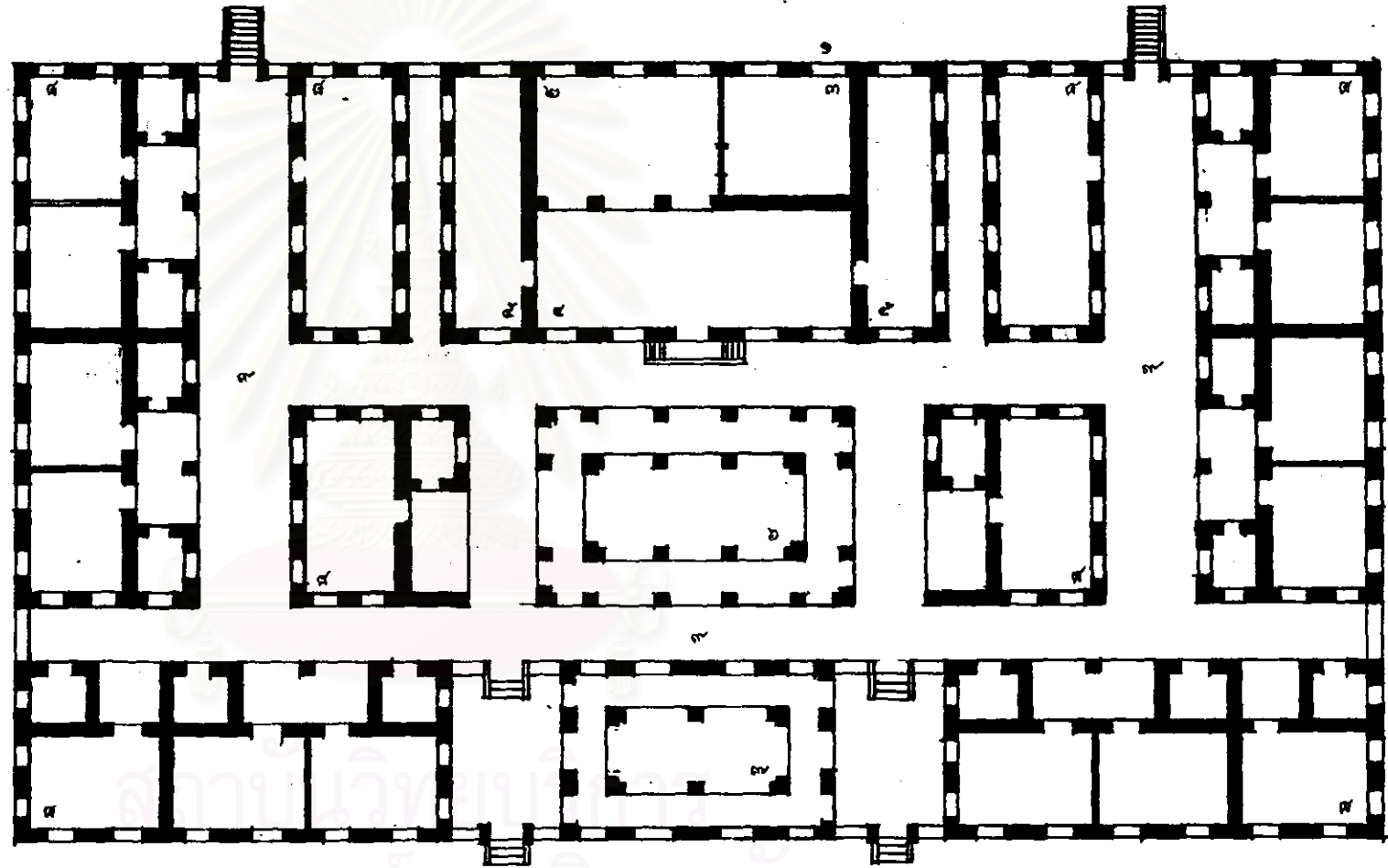
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

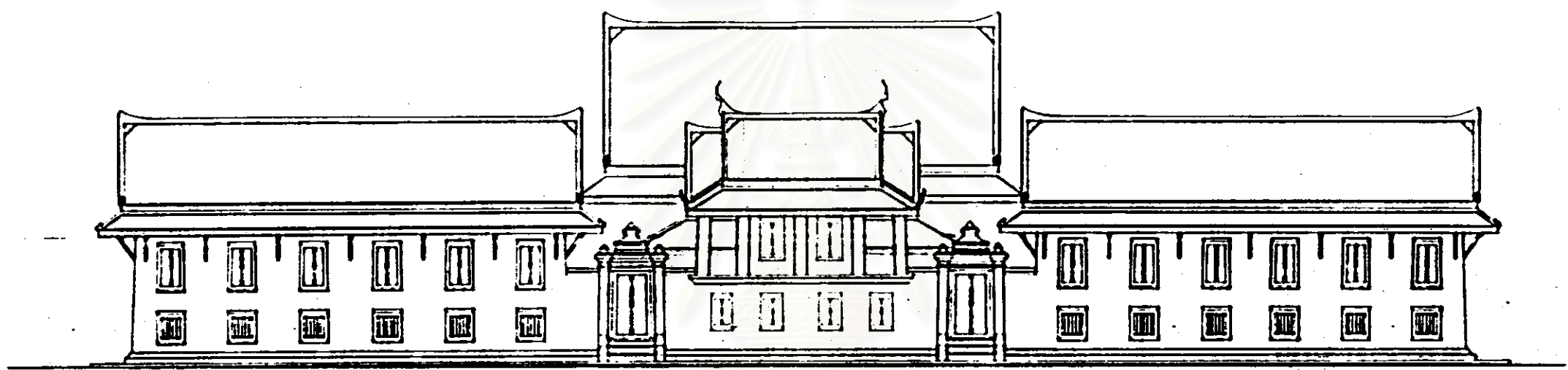
ภาพลายเส้นที่ ๑๔๔

ผังหมู่กุฏิพระราชาคณะ วัดมหาธาตุ
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

๑. กุฏิพระราชาคณะ
๒. โถงพักผ่อน
๓. ห้องจำวัด
๔. โถงรับแขก
๕. ห้องพักลูกศิษย์
๖. หอฉันหรือหอสวดมนต์
๗. หอพระไตรปิฎก
๘. กุฏิพระทั่วไป
๙. ชานแล่น

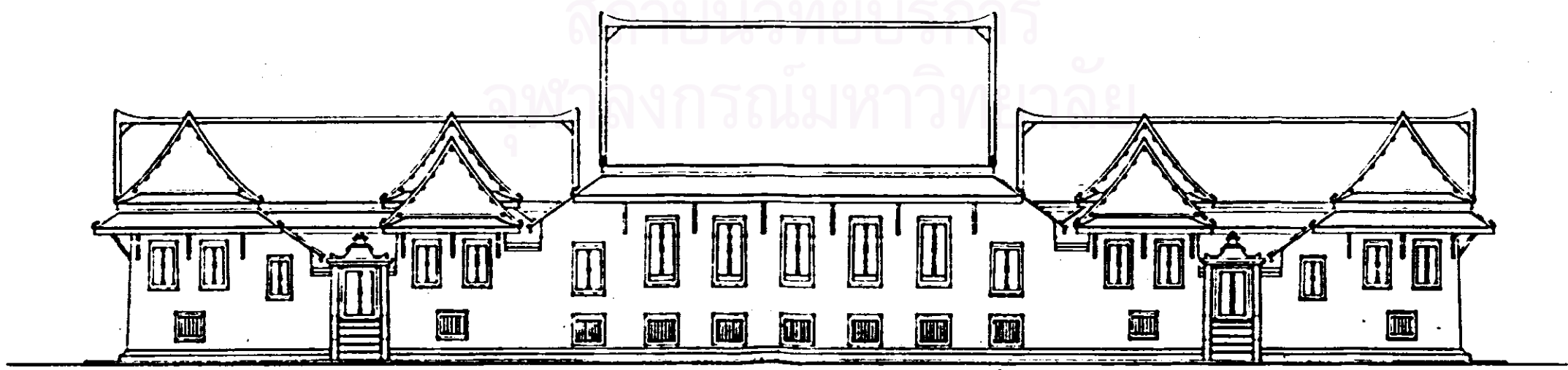

สถาบันวิจัยและพัฒนา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๐ ๕ ๑๐ ๑๕ ๒๐ ๒๕ ๓๐ ๓๕ ๔๐ ๔๕ ๕๐

ภาพลายเส้นที่ ๑๔๕ รูปด้านหน้า (ติดต่อกับเขตพุทธาวาส) หมู่ปฏิบัติพระราชคณะ วัดมหาธาตุฯ

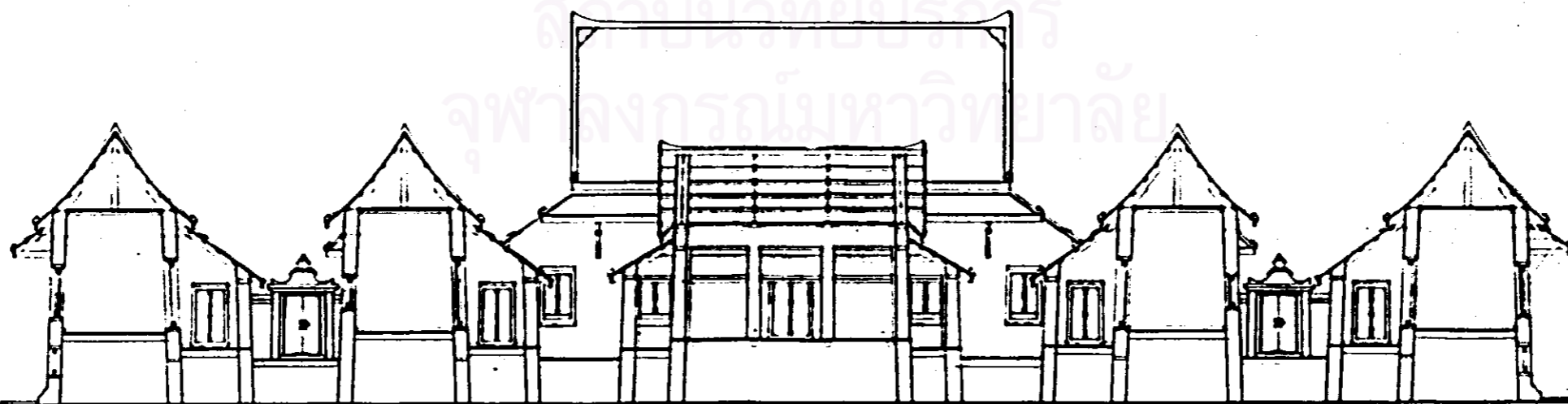

๐ ๕ ๑๐ ๑๕ ๒๐ ๒๕ ๓๐ ๓๕ ๔๐ ๔๕ ๕๐

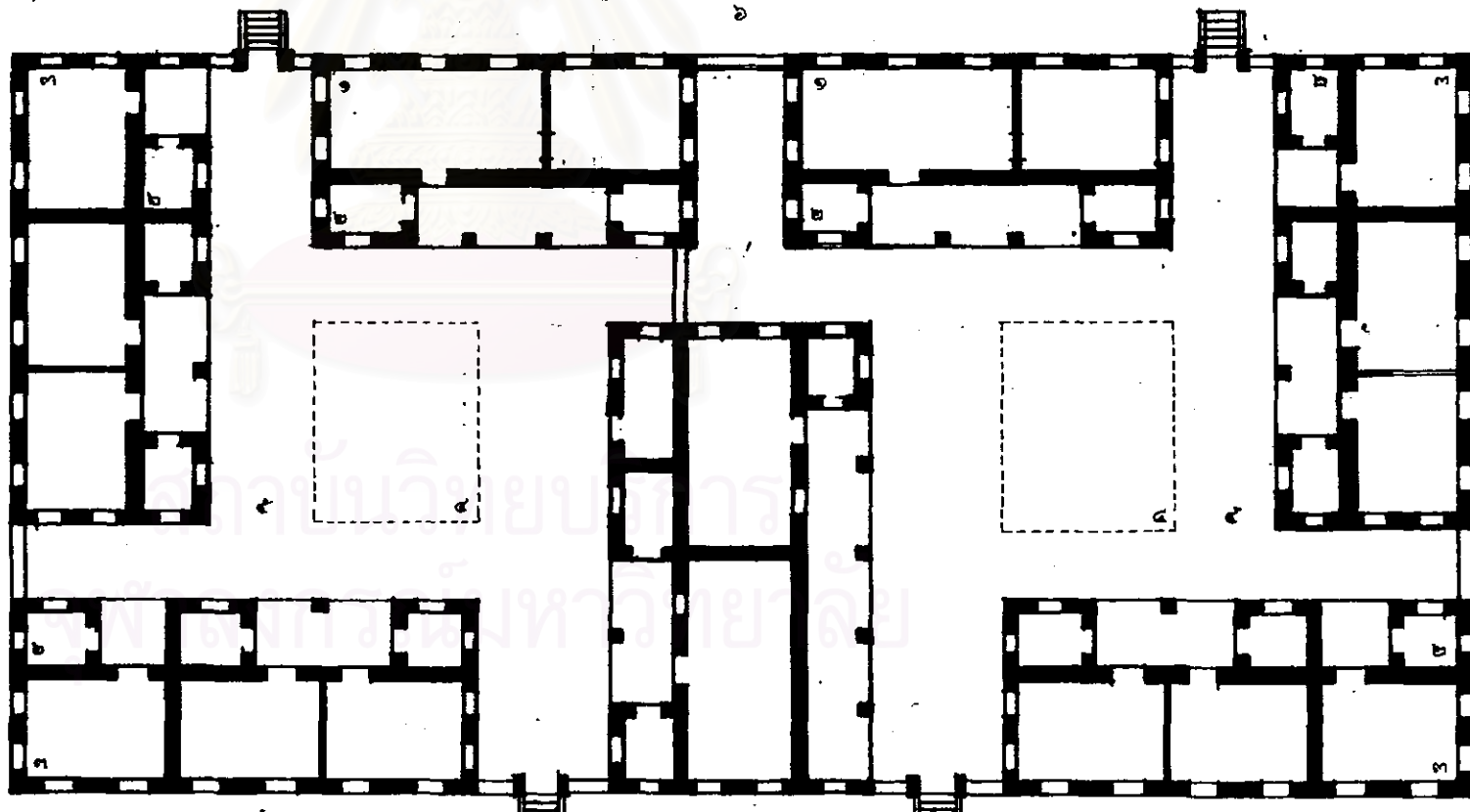
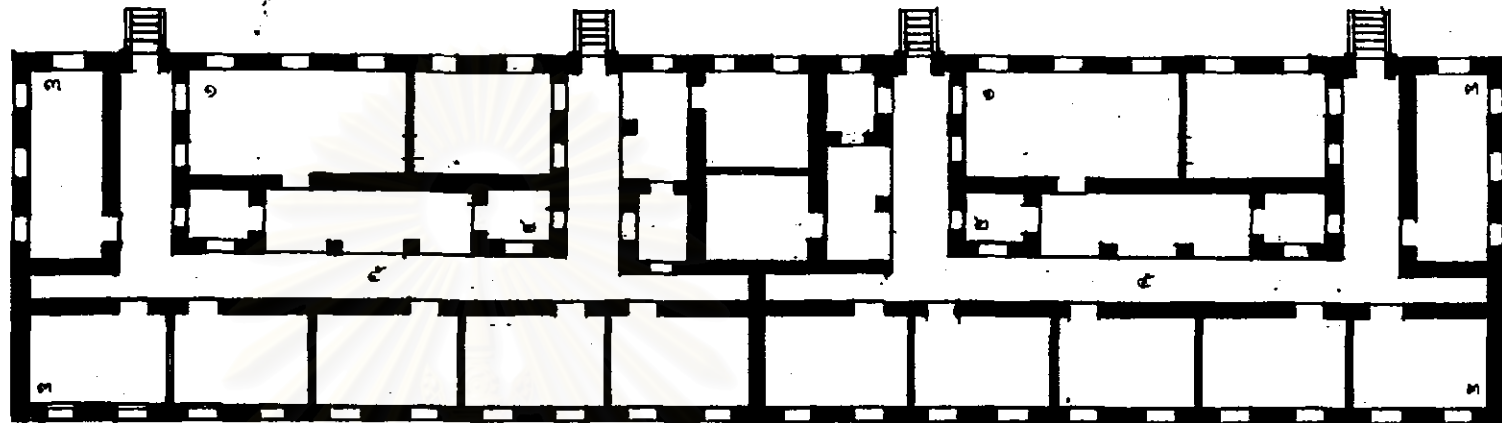
ภาพลายเส้นที่ ๑๔๖ รูปด้านหลัง (ติดต่อกับเขตสังฆาวาส) หมู่ปฏิบัติพระราชคณะ วัดมหาธาตุฯ

ภาพลายเส้นที่ ๑๔๗ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิพระราชาคณะ วัดมหาธาตุฯ

ภาพลายเส้นที่ ๑๔๘ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระราชาคณะ วัดมหาธาตุฯ

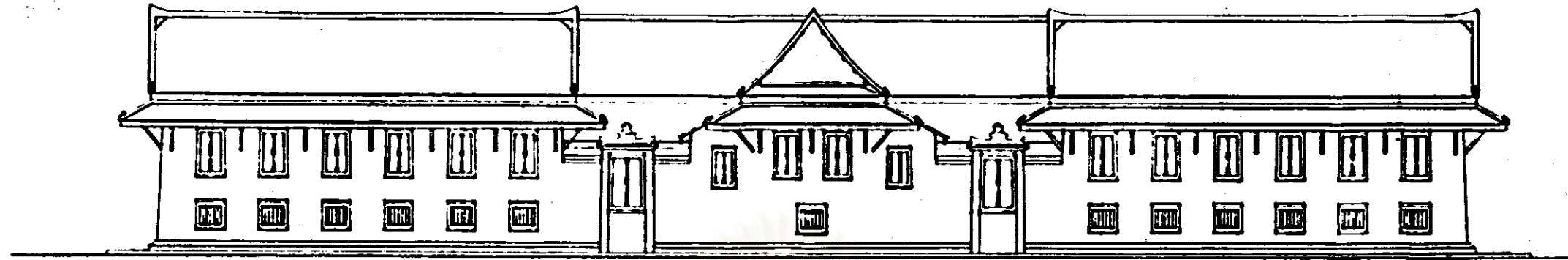
ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๔๔

ผังหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดมหาธาตุฯ

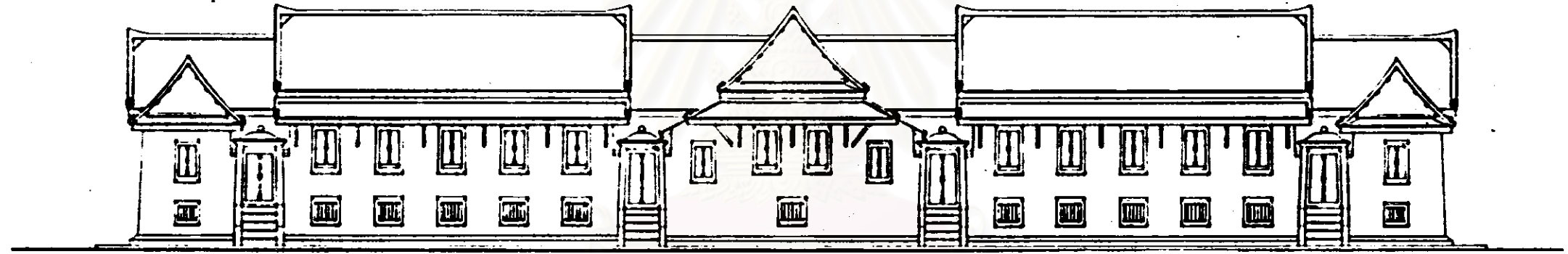
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

- ๑. กุฏิเจ้าคณะ
- ๒. ห้องทักทายศิษย์
- ๓. กุฏิพระทั่วไป
- ๔. หอฉัน
- ๕. ซานแล่น
- ๖. บริเวณสวนที่ว่างหลังหมู่กุฏิ

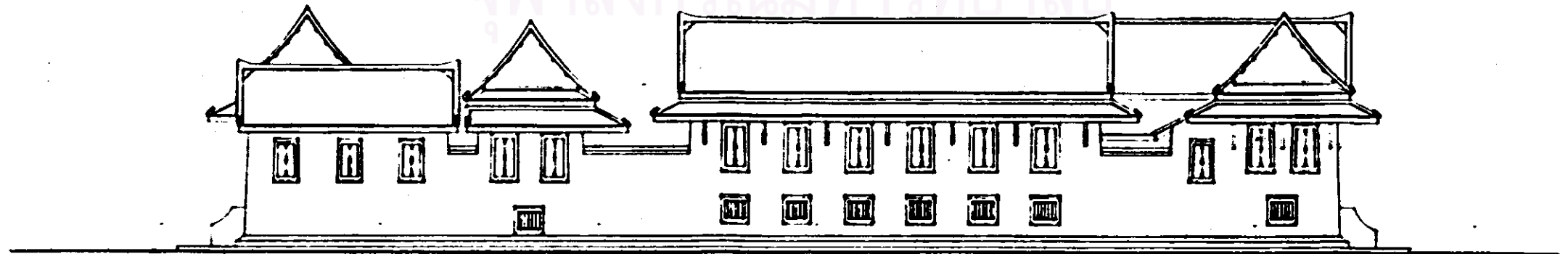

ภาพลายเส้นที่ ๑๕๐ รูปด้านทิศเหนือมกุฏพระคันถธุระ วัดมหาธาตุฯ

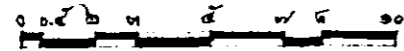

ภาพลายเส้นที่ ๑๕๑ รูปด้านทิศใต้มกุฏพระคันถธุระ วัดมหาธาตุฯ

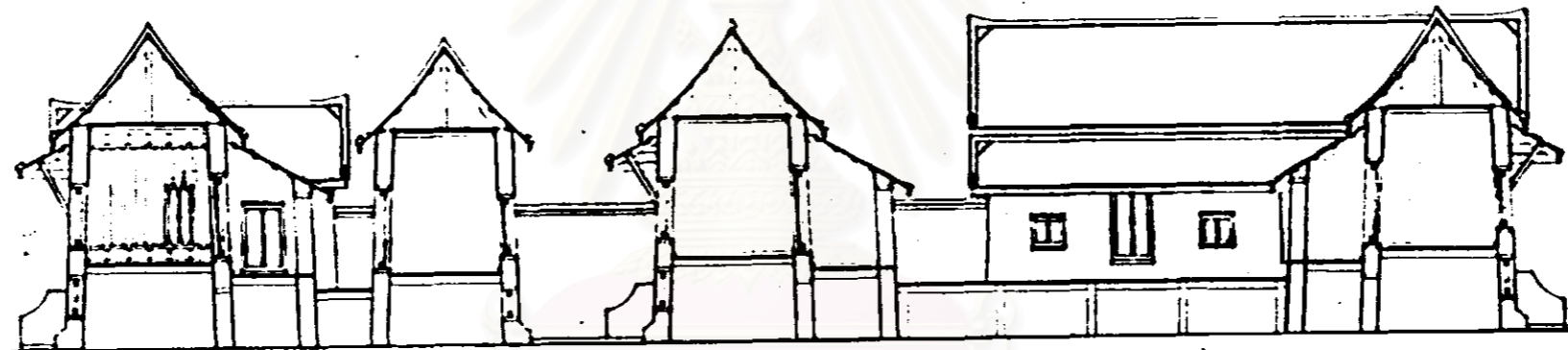
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๑๕๒ รูปด้านทิศตะวันออกมกุฏพระคันถธุระ วัดมหาธาตุฯ

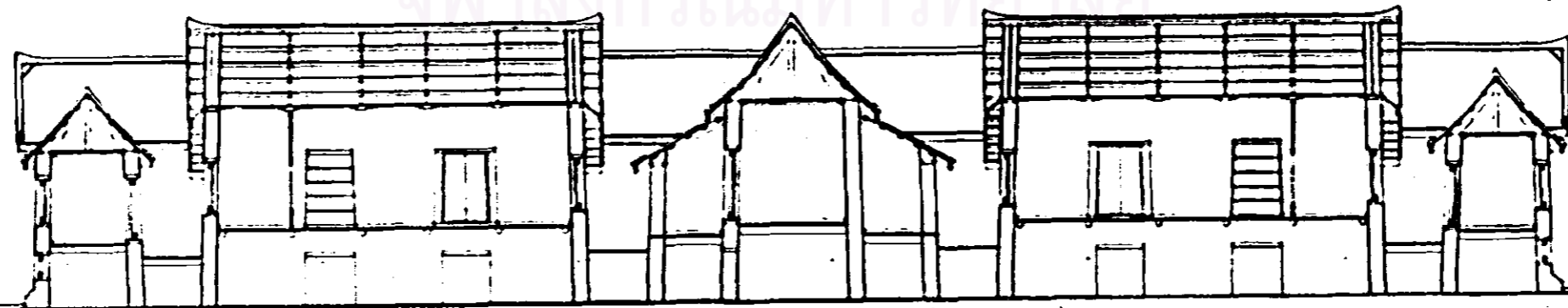

ภาพลายเส้นที่ ๑๕๓ รูปตัดตามยาว (ด้านทิศเหนือ) หมู่กุฏิพระคันทนุระ วัดมหาธาตุฯ

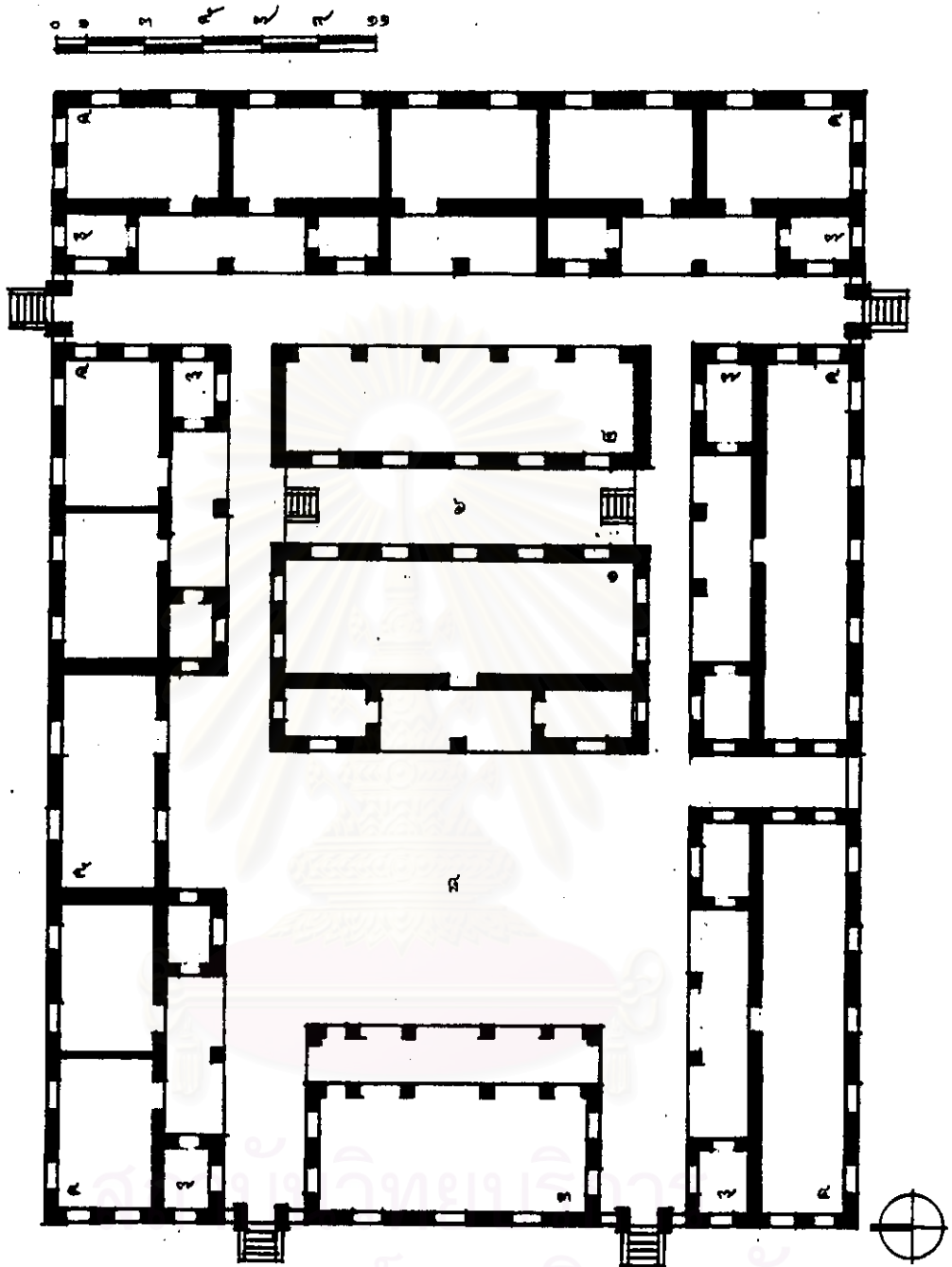

ภาพลายเส้นที่ ๑๕๔ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิพระคันทนุระ วัดมหาธาตุฯ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๑๕๕ รูปตัดตามยาว (ด้านทิศใต้) หมู่กุฏิพระคันทนุระ วัดมหาธาตุฯ

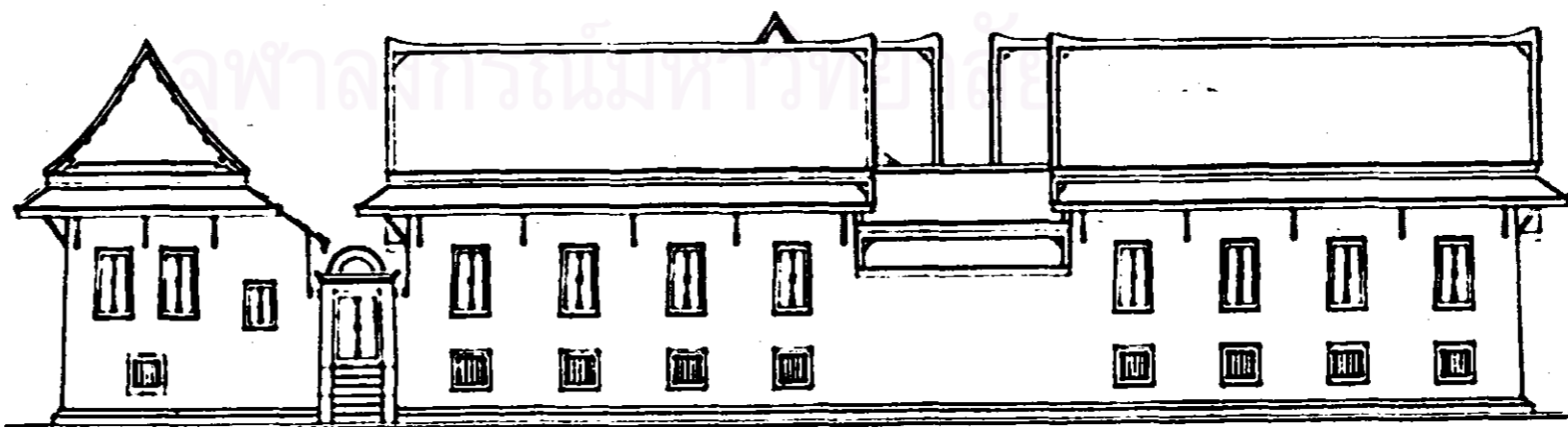
ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๕๖ ผังหมู่กุฏิพระคันถธุระ (คณะ ๒) วัดสระเกศฯ

องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

๑. กุฏิเจ้าคณะ	๒. หอฉัน
๓. หอสมุดมนต์	๔. กุฏิพระที่ว่างไป
๕. กัปปิยกุฏิ	๖. บริเวณลานซักล้าง
๗. ห้องพักลูกศิษย์	๘. นอกชาน

ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๕๗ รูปด้านหน้ามุกฎิพระคันถธุระ (คณะ๒) วัดสระเกศฯ

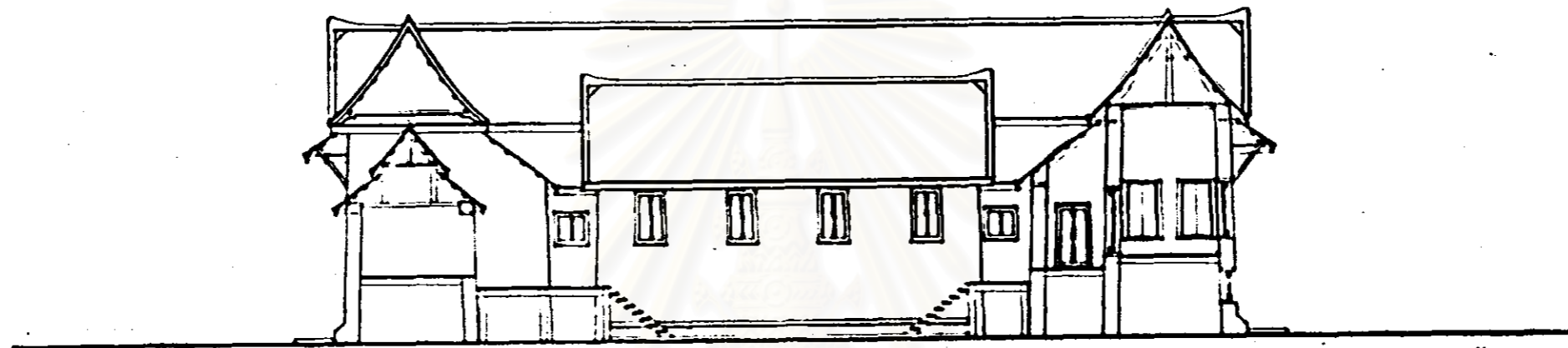

ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๕๘ รูปด้านข้างมุกฎิพระคันถธุระ (คณะ๒) วัดสระเกศฯ

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๐ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐

ภาพลายเส้นที่ ๑๕๙ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิพระคันถธุระ (คณะ๒) วัดสระเกศฯ

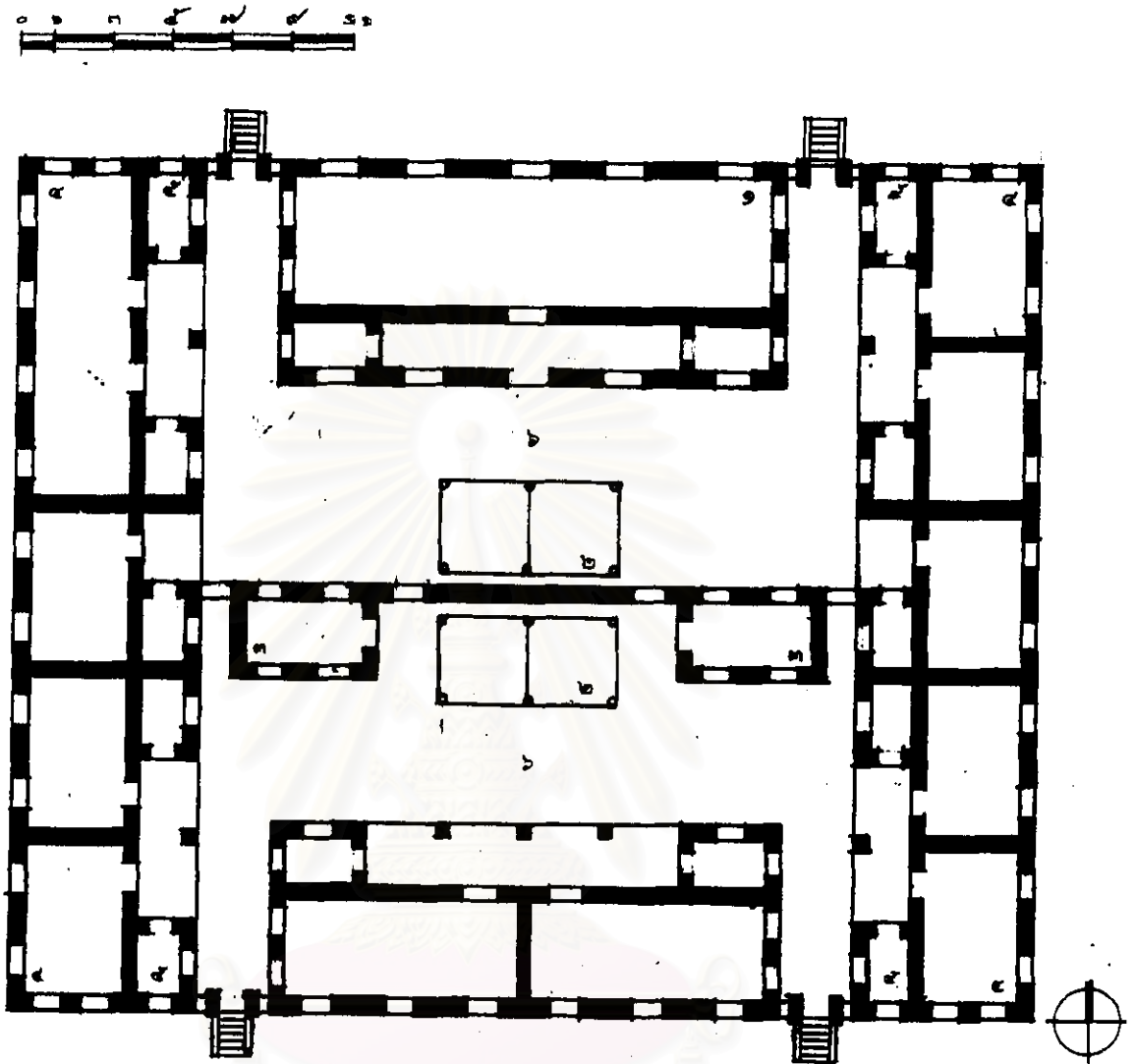
สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๐ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐

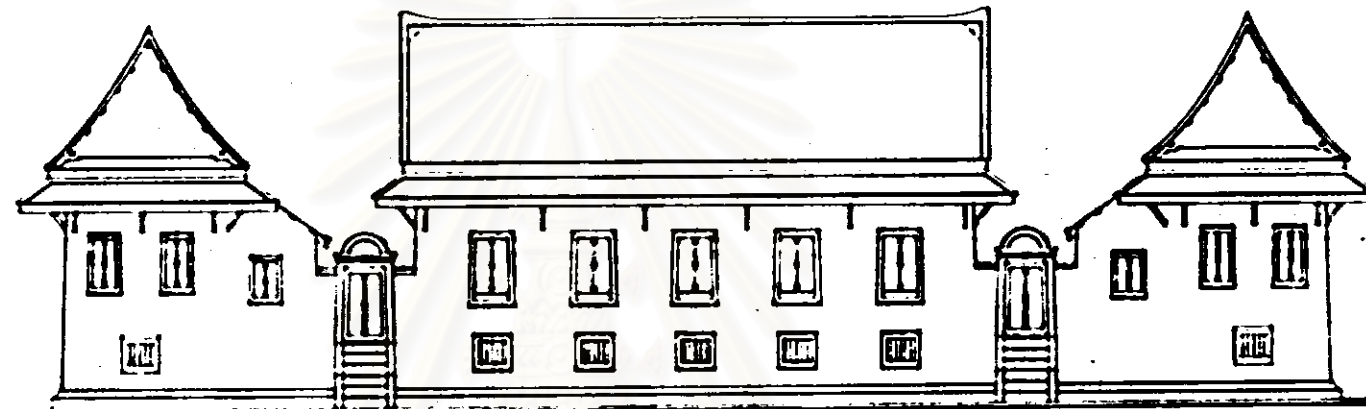
ภาพลายเส้นที่ ๑๖๐ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระคันถธุระ (คณะ๒) วัดสระเกศฯ

ภาพลายเส้นที่ ๑๖๑ แผนผังกุฏิพระคันถธุระ (คณะ ๕) วัดสระเกศฯ

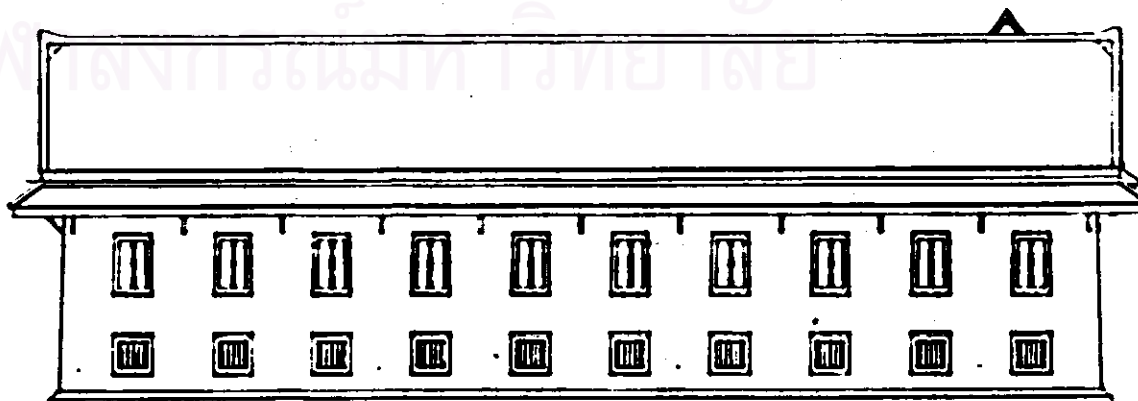
องค์ประกอบภายในหมุกุฏิ

๑. กุฏิเจ้าคณะ	๒. หอฉัน
๓. กัปปิยกุฏิ	๔. กุฏิพระทั่วๆ ไป
๕. ห้องพักลูกศิษย์	๖. นอกชาน

๐ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐

ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๖๒ รูปด้านหน้าหมู่กุฏิพระคันถธุระ (คณะ๕) วัดสระเกศฯ

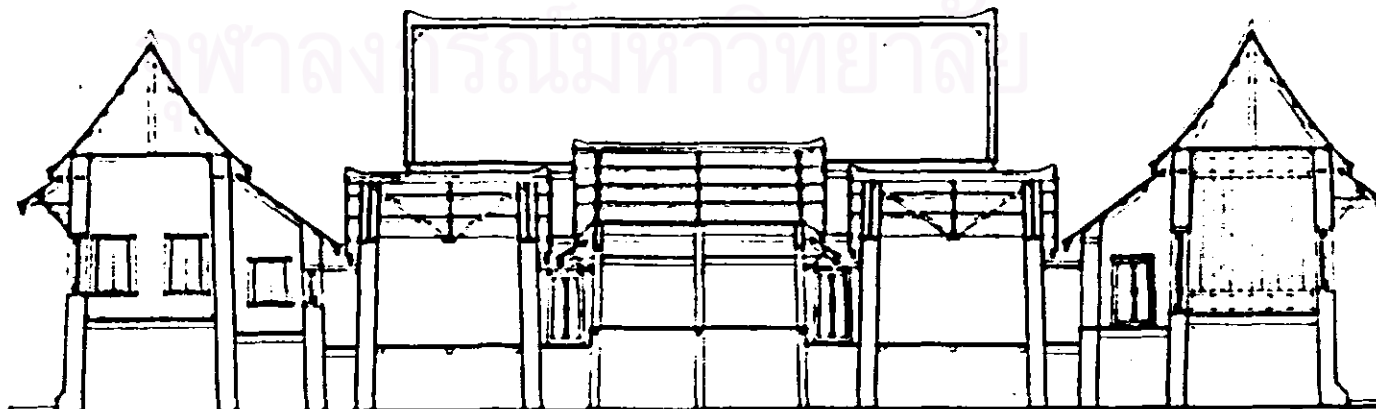
๐ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐

ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๖๓ รูปด้านข้างหมู่กุฏิพระคันถธุระ (คณะ๕) วัดสระเกศฯ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

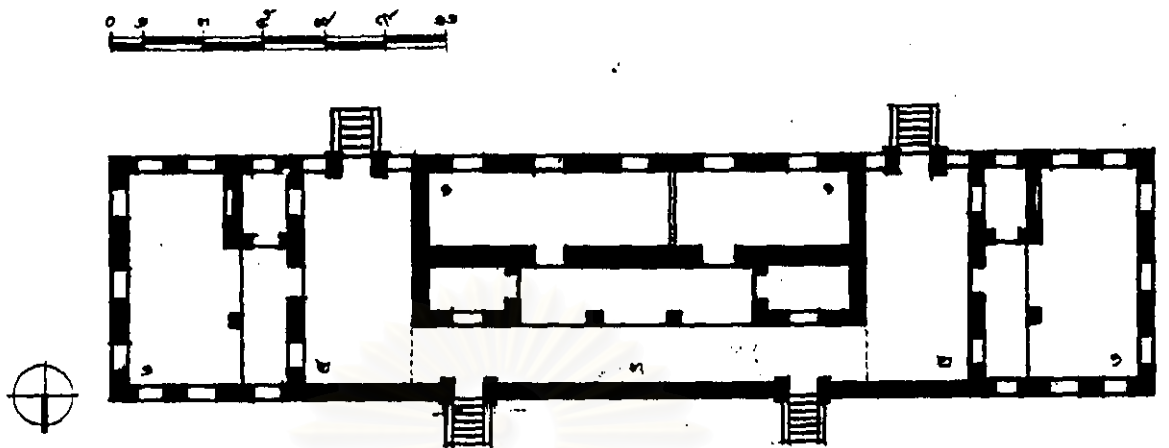
ภาพลายเส้นที่ ๑๖๔ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิพระคันถธุระ (คณะ๕) วัดสระเกศฯ

ภาพลายเส้นที่ ๑๖๕ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระคันถธุระ (คณะ๕) วัดสระเกศฯ

สถาบันวิทยบริการ

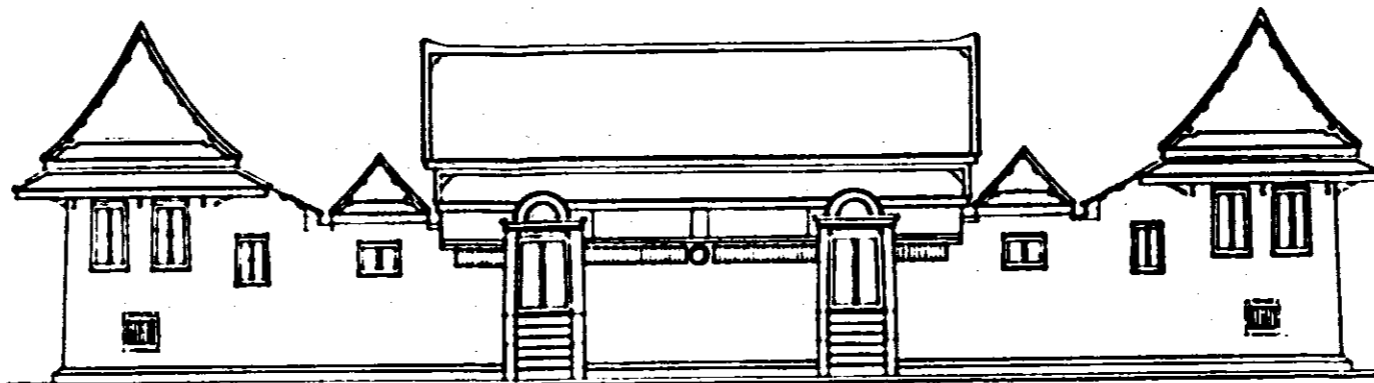
ศาลาอำนวยการ
ศาลาหอสมุด
ศาลาวิทยบริการ

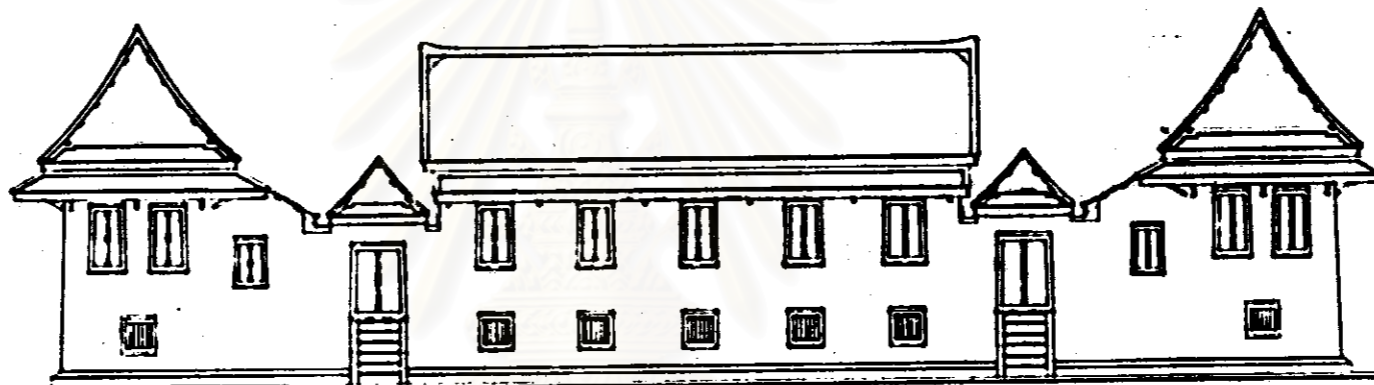
ภาพลายเส้นที่ ๑๖๖ มังหมุ่กุฎิพระคันทนุระ (คณะ ๓) วัดสระเกศฯ
องค์ประกอบภายในหมุ่กุฎิ

๑. กุฎิพระคันทนุระ
๒. บริเวณนอกชานมีหลังคาคลุม
๓. ชานด้าน

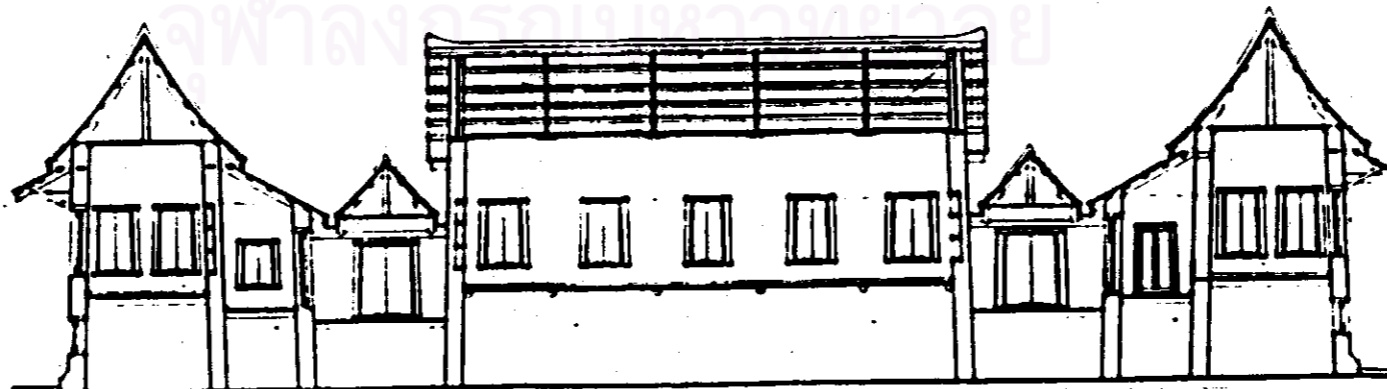
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๖๗ รูปด้านหน้าหมู่กุฏิพระคันถธุระ (คณะ๓) วัดสระเกศฯ

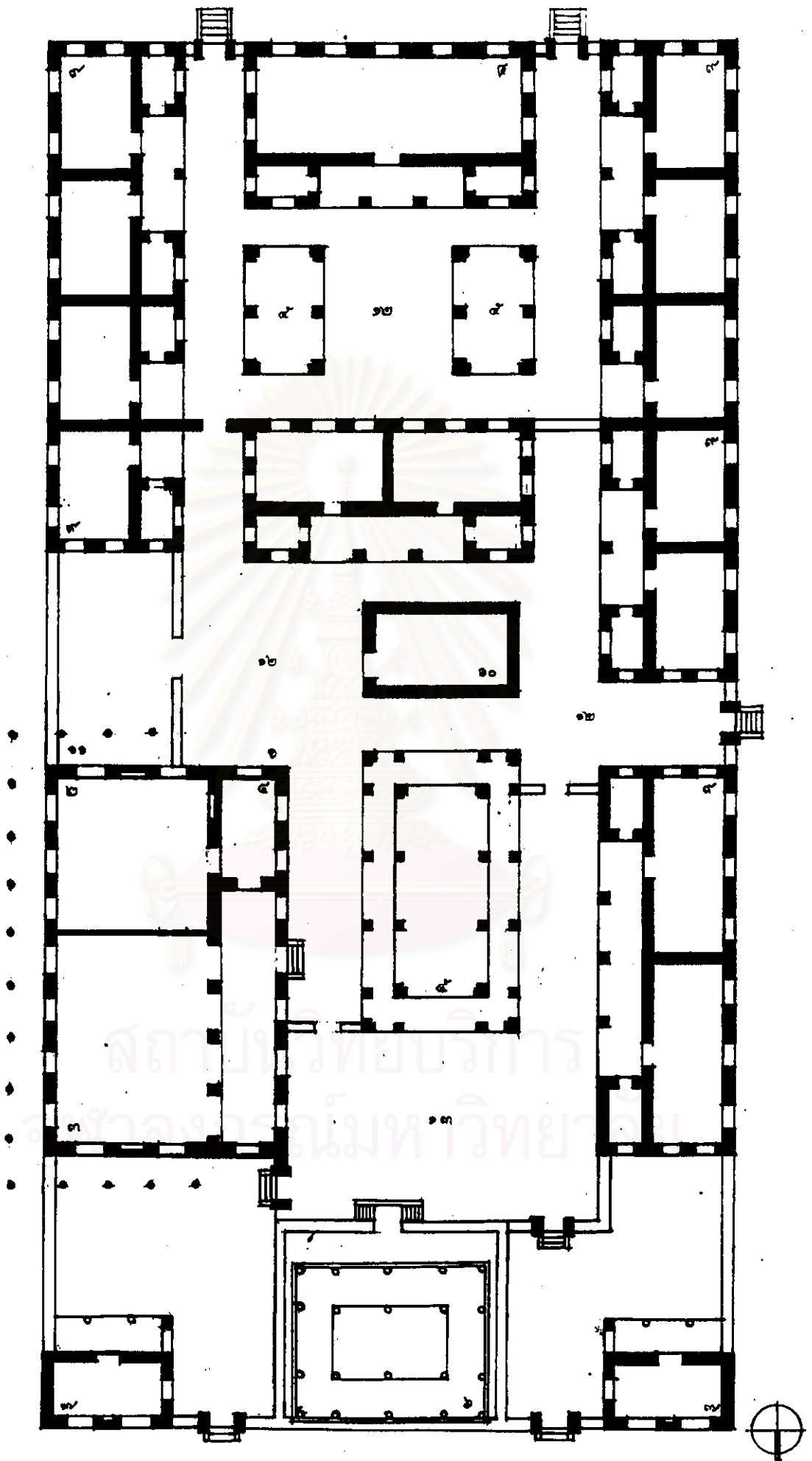
ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๖๘ รูปด้านหลังหมู่กุฏิพระคันถธุระ (คณะ๓) วัดสระเกศฯ

ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๖๙ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระคันถธุระ (คณะ๓) วัดสระเกศฯ

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

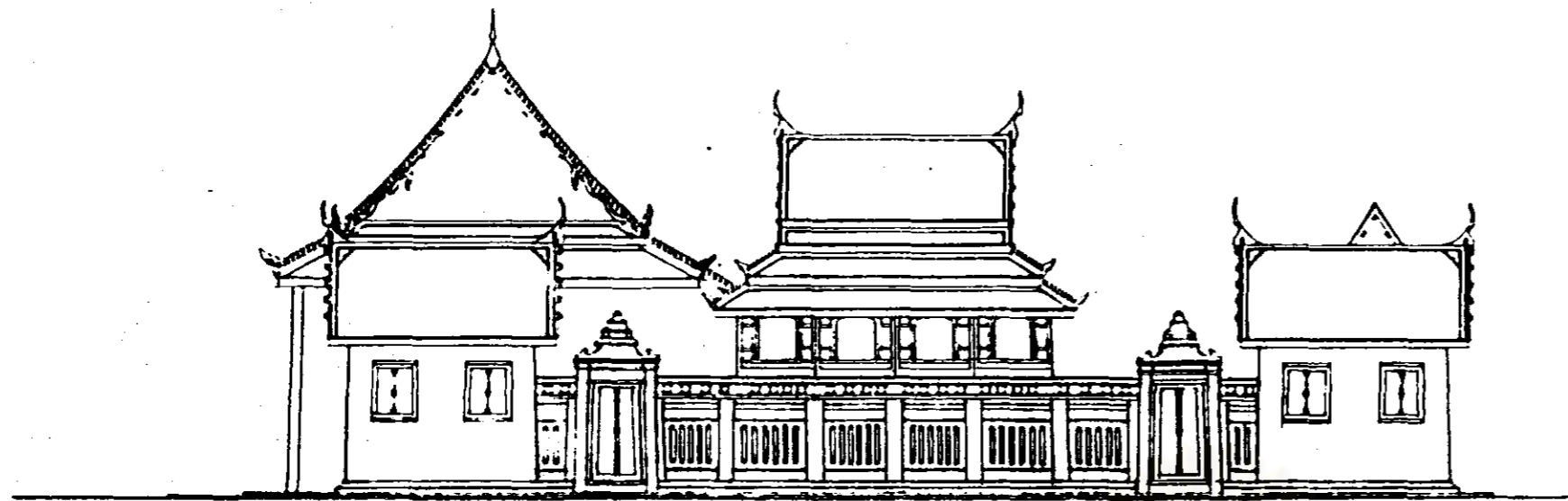

ภาพลายเส้นที่ ๑๗๐ มังหมุกฎิพระตำหนัก (คณะ๑๐) วัดสระเกศฯ

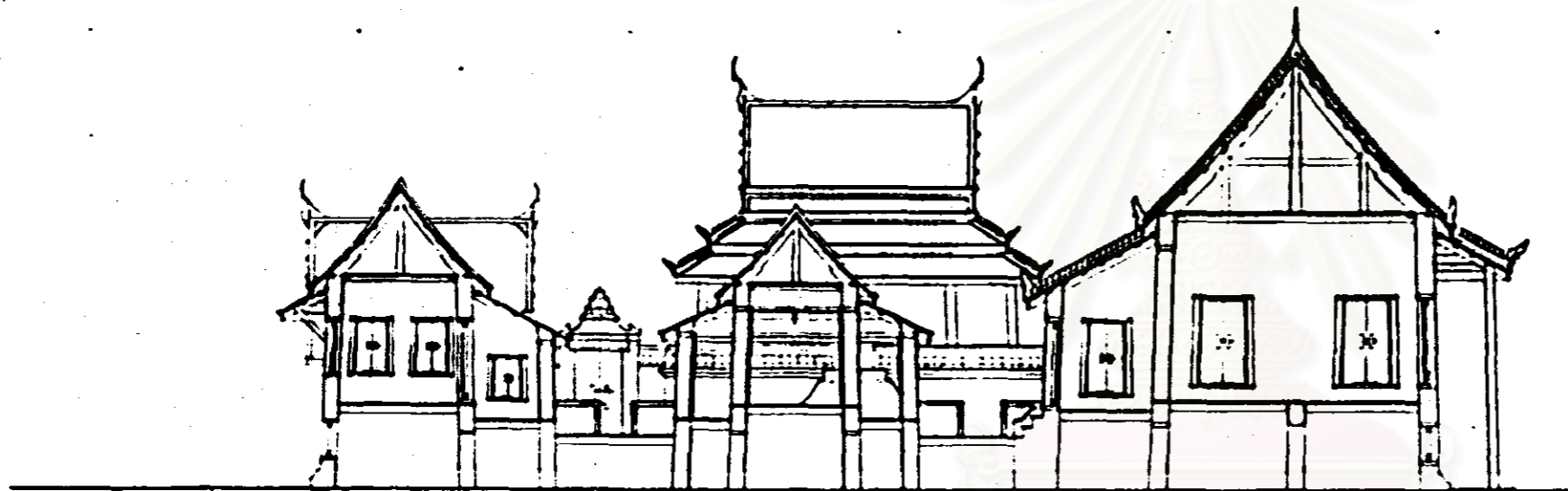

ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๗๐ ผังหมู่กุฏิพระค่านัก (คณะ๑๐) วัดสระเกศฯ
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

- ๑. กุฏิพระค่านัก
- ๒. ห้องจำวัด
- ๓. โถงพักผ่อนและรับแขก
- ๔. ห้องพักผ่อนศิษย์
- ๕. หอฉัน
- ๖. หอพระไตรปิฎก
- ๗. คฤหาสน์
- ๘. กุฏิเจ้าคณะ
- ๙. กุฏิพระทั่วๆ ไป
- ๑๐. กัปปิยกุฏิ
- ๑๑. บริเวณที่ทรงน้ำ
- ๑๒. นอกชาน
- ๑๓. ลาน

ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๗๑ รูปด้านหน้าหมู่กุฏิพระค่านัก วัดสระเกศฯ

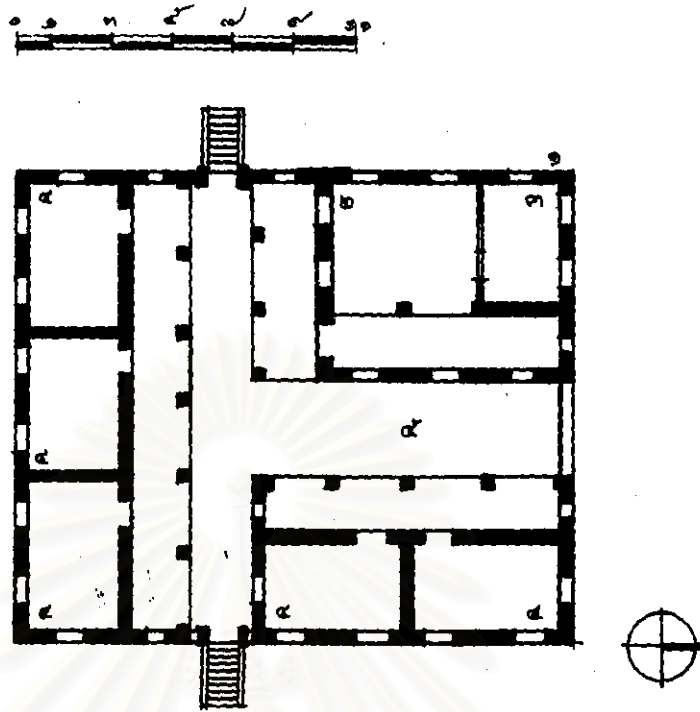
ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๗๒ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิพระค่านัก วัดสระเกศฯ

ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๗๓ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระค่านัก วัดสระเกศฯ

สถาบันวิทยบริการ

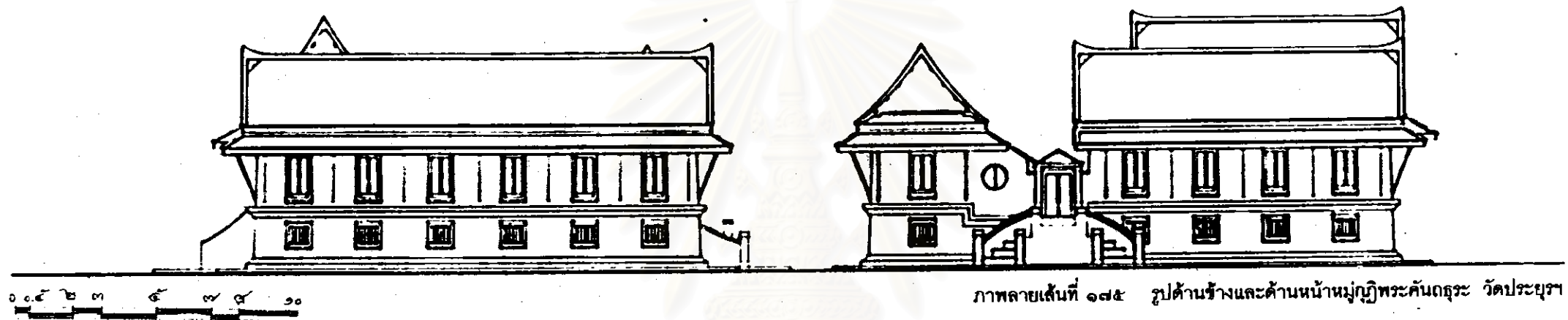
จังหวัดจันทบุรี

ภาพลายเส้นที่ ๑๗๔ มังหมุ่กุฎิพระคันถธุระ วัดประยุรวงศาวาส
องค์ประกอบภายในหมุ่กุฎิ

๑. กุฎิเจ้าคณะ
๒. โถงพักผ่อน
๓. ห้องจำวัด
๔. กุฎิพระทั่วๆ ไป
๕. ชานเล่น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

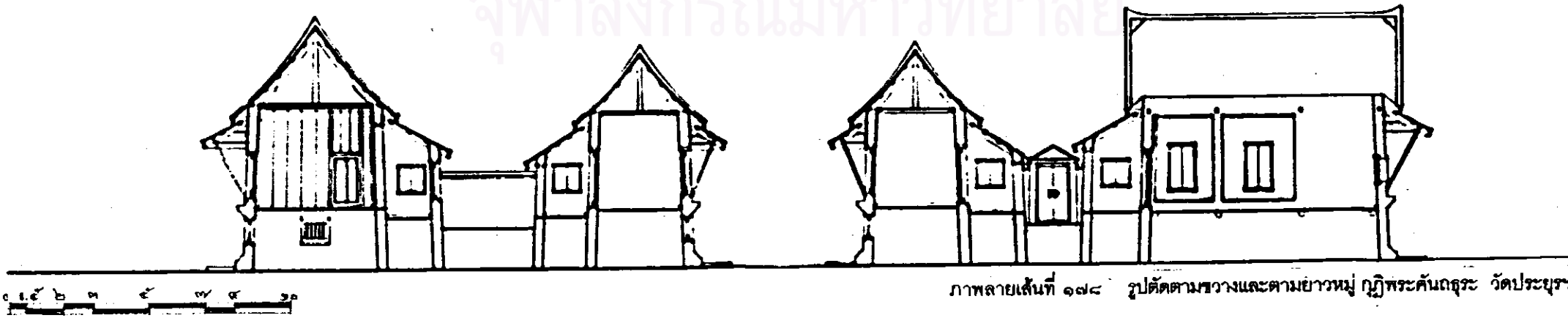
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

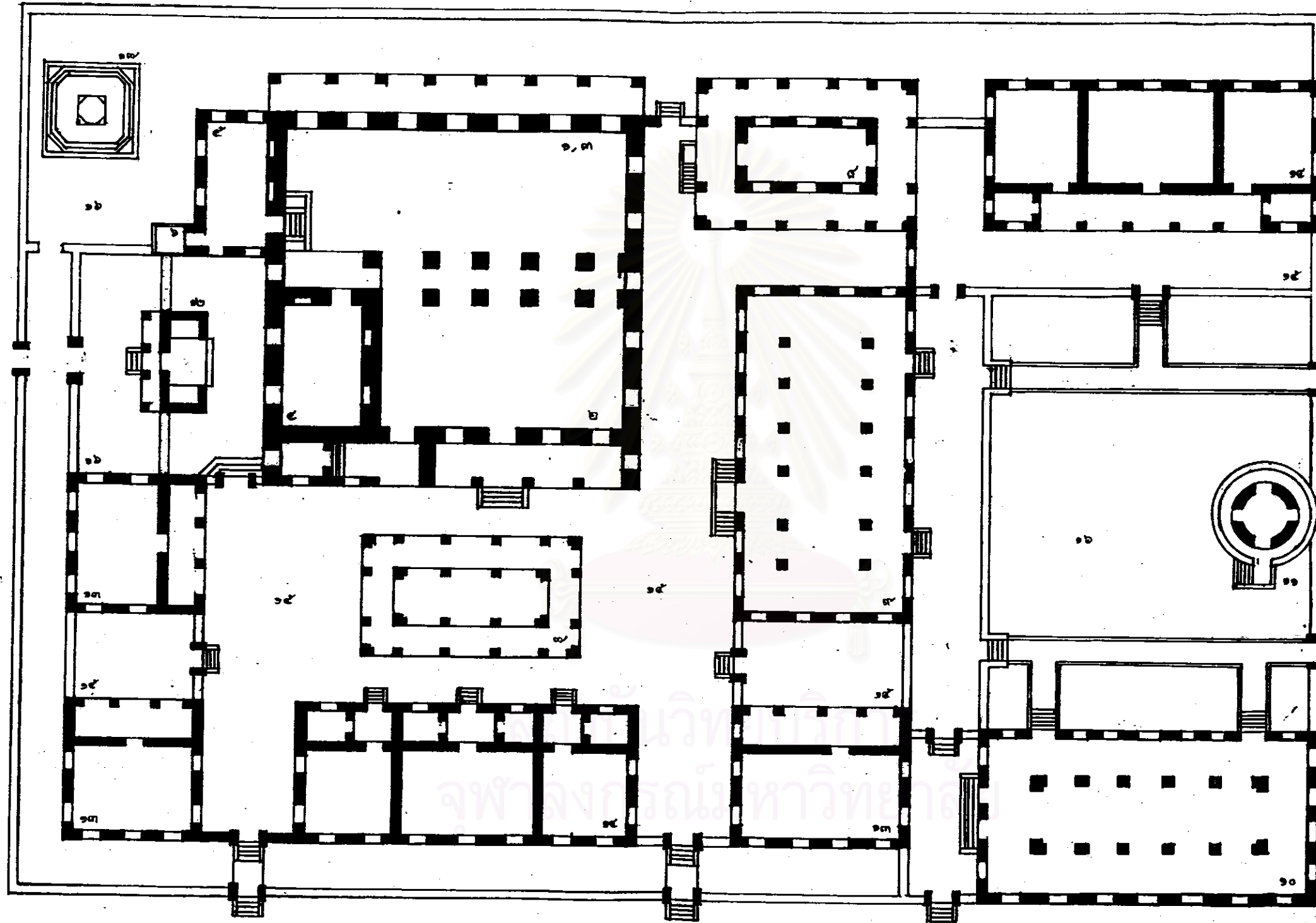

ภาพลายเส้นที่ ๑๗๗ รูปด้านหลังและด้านข้างหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

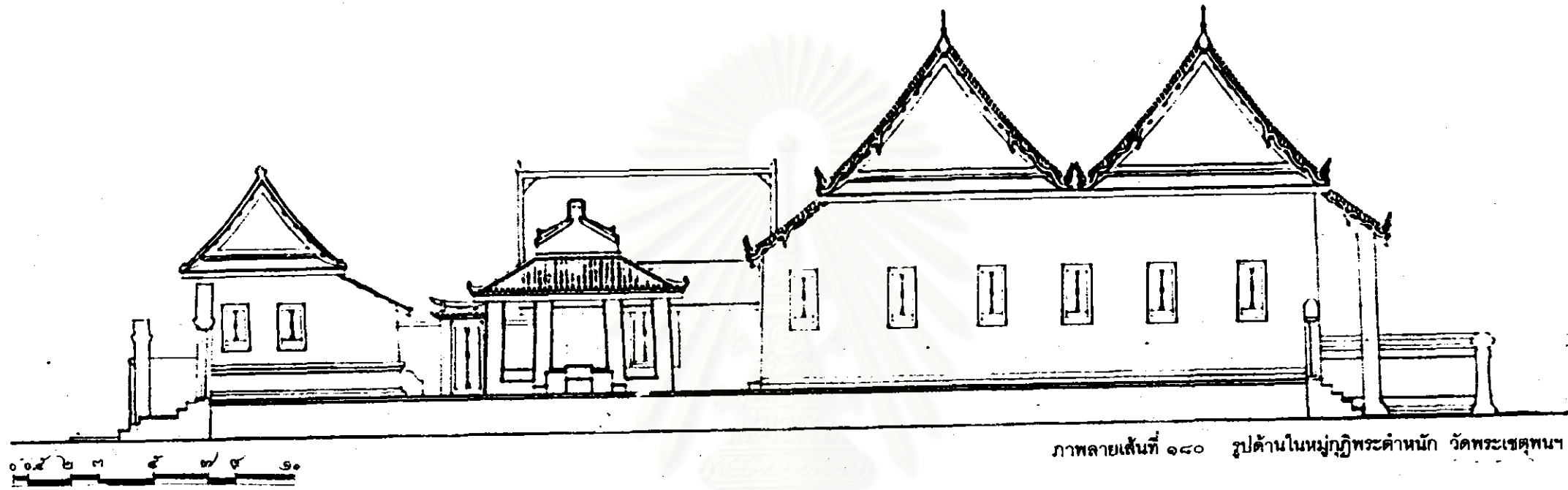

ภาพลายเส้นที่ ๑๗๘ รูปตัดตามขวางและตามยาวหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร

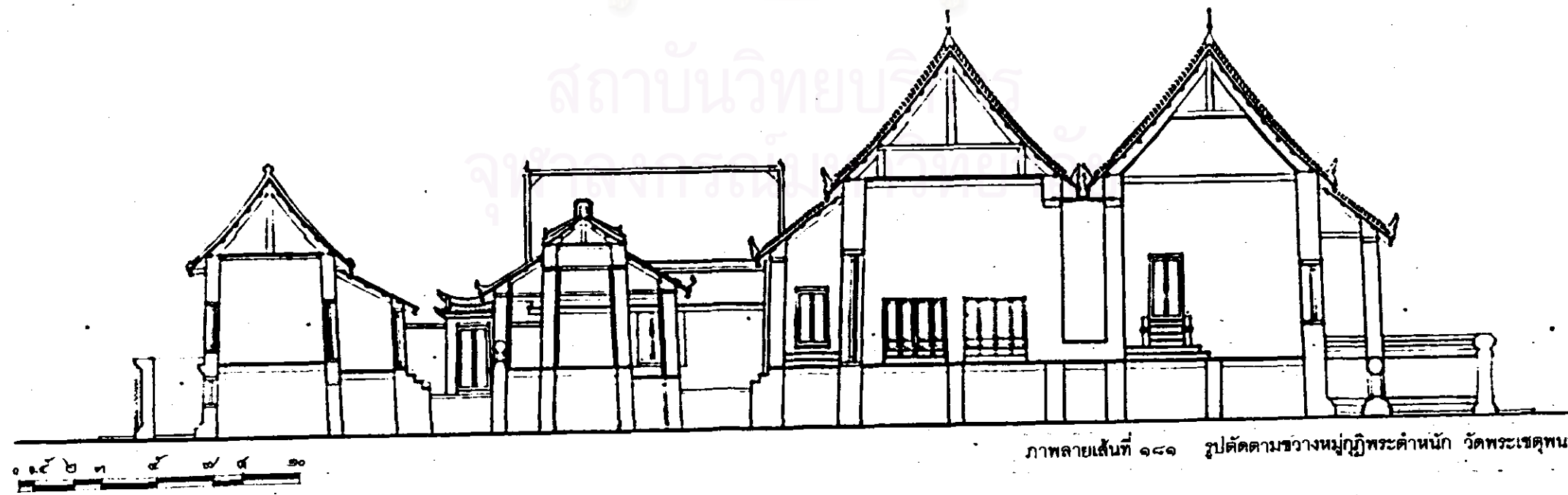

ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๗๘
 ผังหมู่กุฏิพระค่านัก วัดพระเชตุพนฯ
 องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

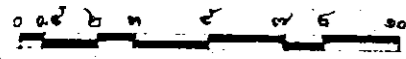
- ๑. กุฏิพระค่านัก
- ๒. บริเวณโถงรับแขก
- ๓. บริเวณโถงพักผ่อน
- ๔. ห้องจำวัด
- ๕. ห้องทรงอักษร
- ๖. วัຈกุฏิ
- ๗. หอฉัน
- ๘. หอพระไตรปิฎก
- ๙. หอประชุม
- ๑๐. หอสดมภ์
- ๑๑. หอระฆัง
- ๑๒. ชุมนประตูลาศา
- ๑๓. กุฏิพระครู
- ๑๔. กุฏิพระทั่วไป
- ๑๕. นอกชาน
- ๑๖. ลาน
- ๑๗. พระปรางค์
(บรรจุอัฐิเจ้าอาวาสรูปแรก)

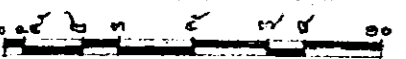
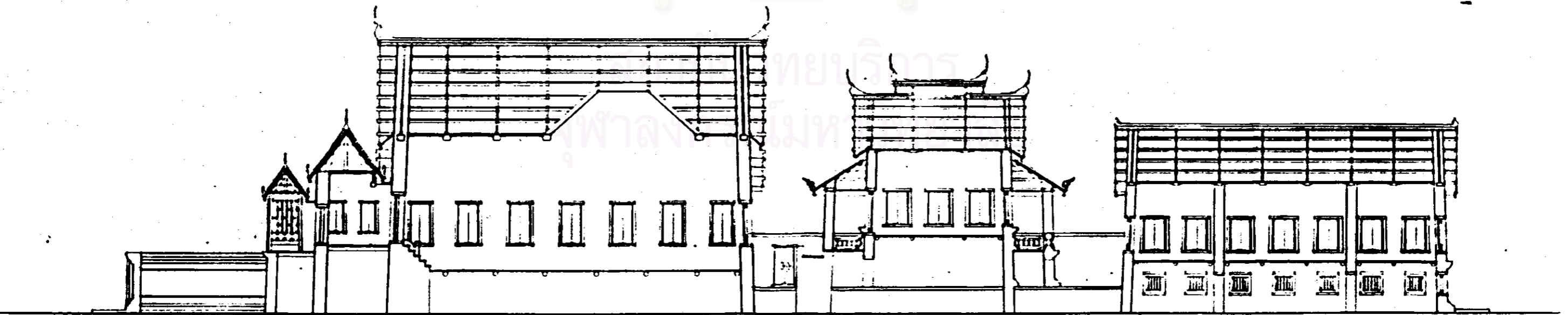
ภาพลายเส้นที่ ๑๔๐ รูปด้านในหมู่กุฏิพระค่านัก วัดพระเชตุพนฯ

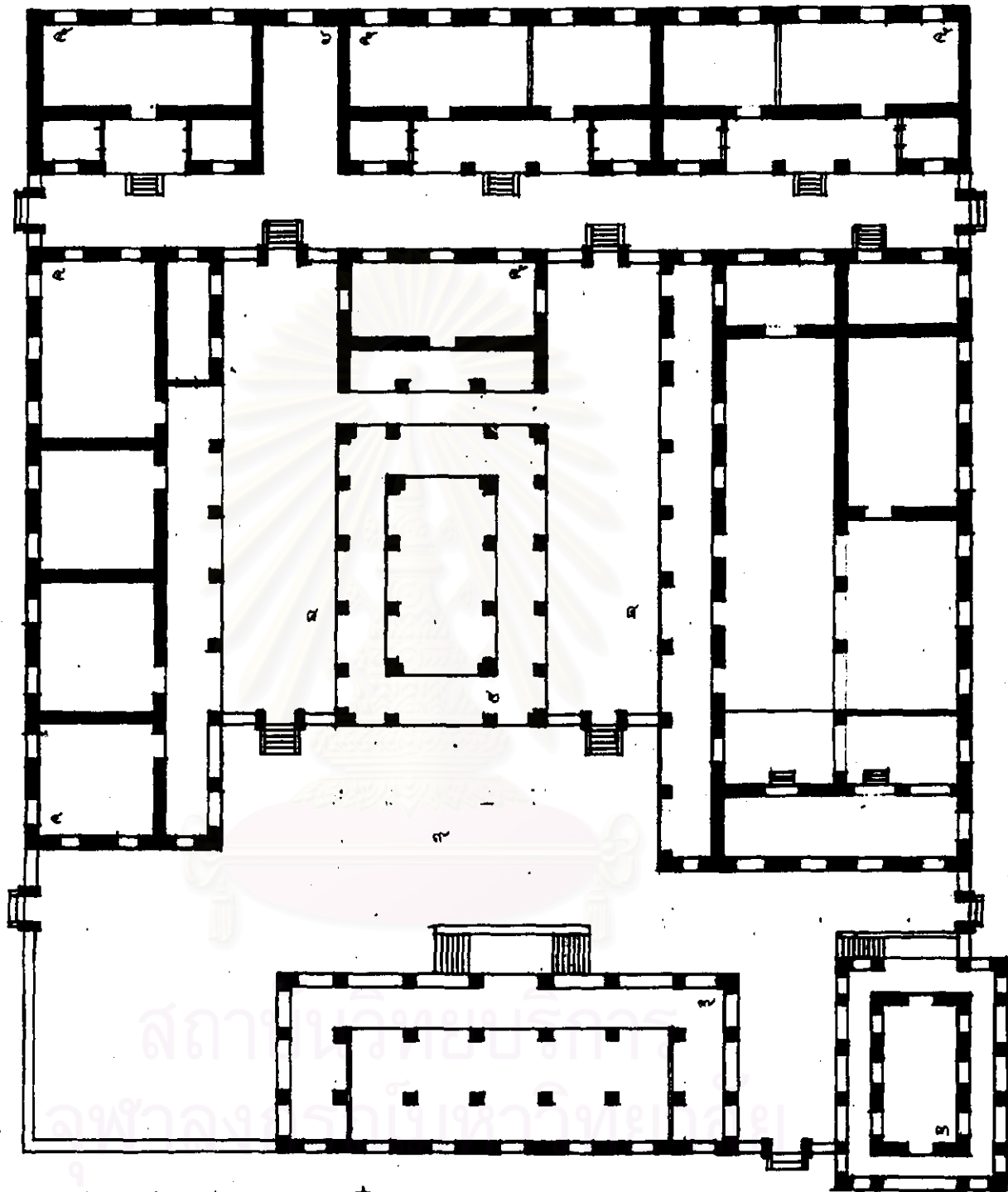
ภาพลายเส้นที่ ๑๔๑ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิพระค่านัก วัดพระเชตุพนฯ

ภาพลายเส้นที่ ๑๔๒ รูปตัดตามยาวมุกฎิพระตำหนัก วัดพระเชตุพนฯ

ภาพลายเส้นที่ ๑๔๓ รูปตัดตามยาวมุกฎิพระตำหนัก วัดพระเชตุพนฯ

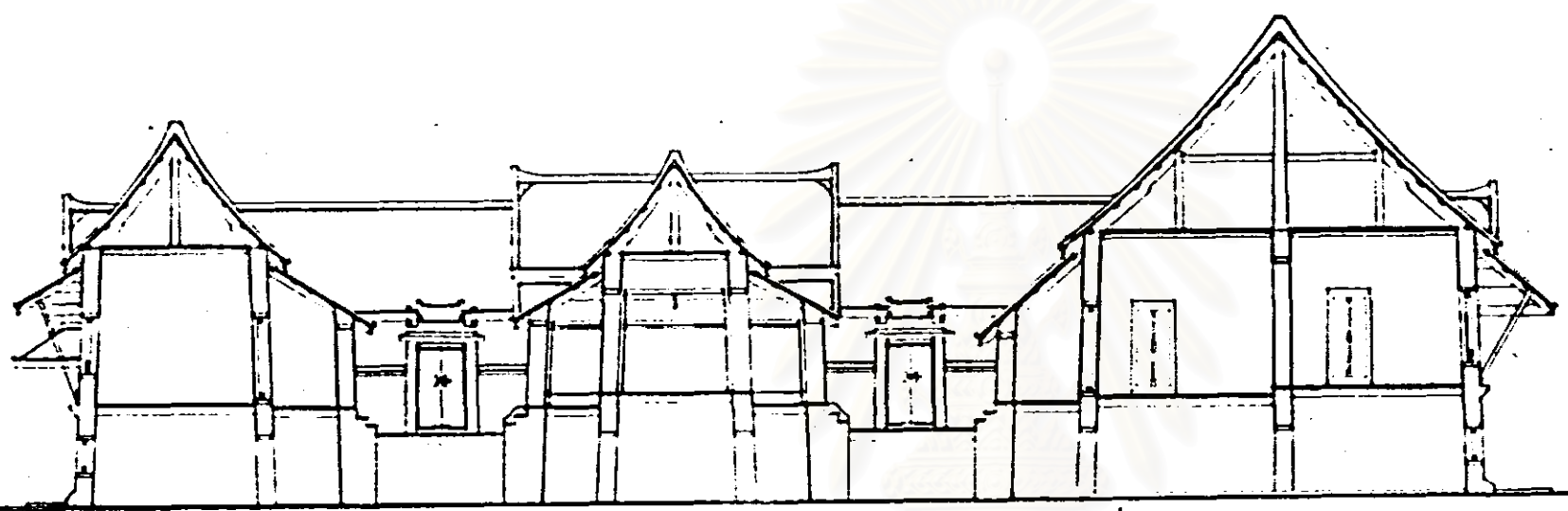

ภาพลายเส้นที่ ๑๔๔

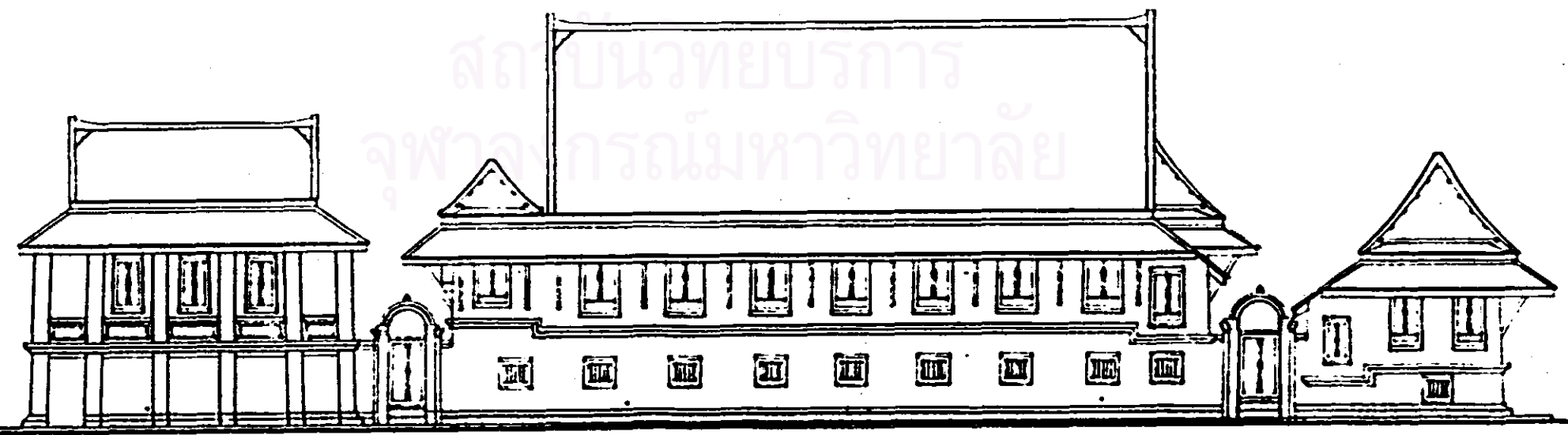
ผังหมู่กุฏิพระราชาคณะ (เจ้าอาวาส) วัดอรุณฯ

องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

๑. กุฏิพระราชาคณะ	๒. หอฉัน
๓. หอพระโตหีบถุก	๔. กุฏิพระครู
๕. กุฏิพระที่ว่างไป	๖. กัปปิยกุฏิ
๗. ศาลาสำหรับเรียนพระธรรมวินัย	๘. นอกชาน
๙. ลาน	

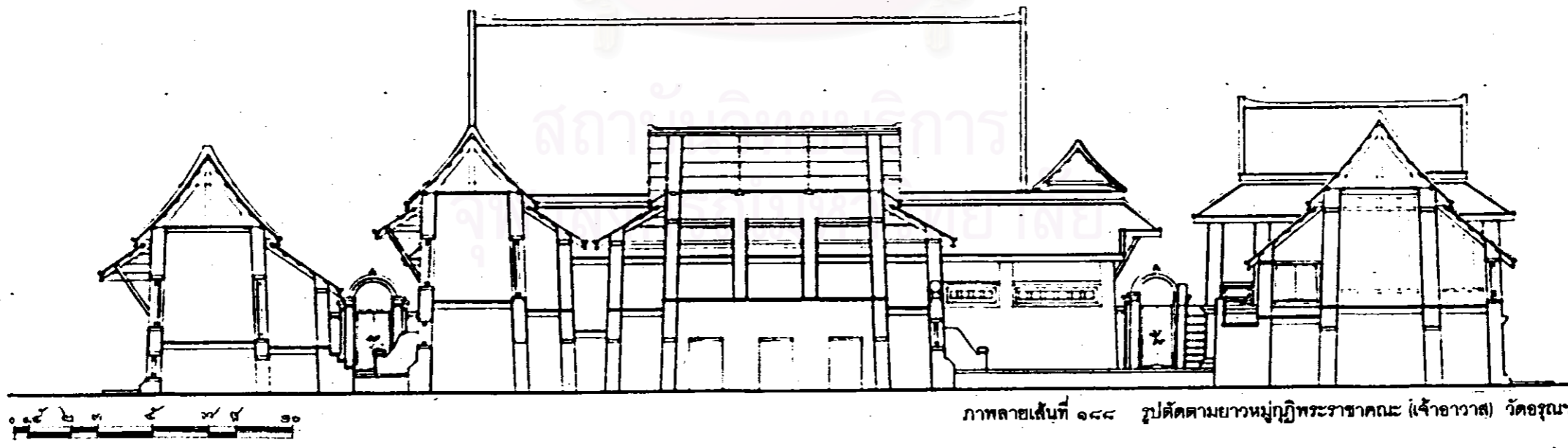
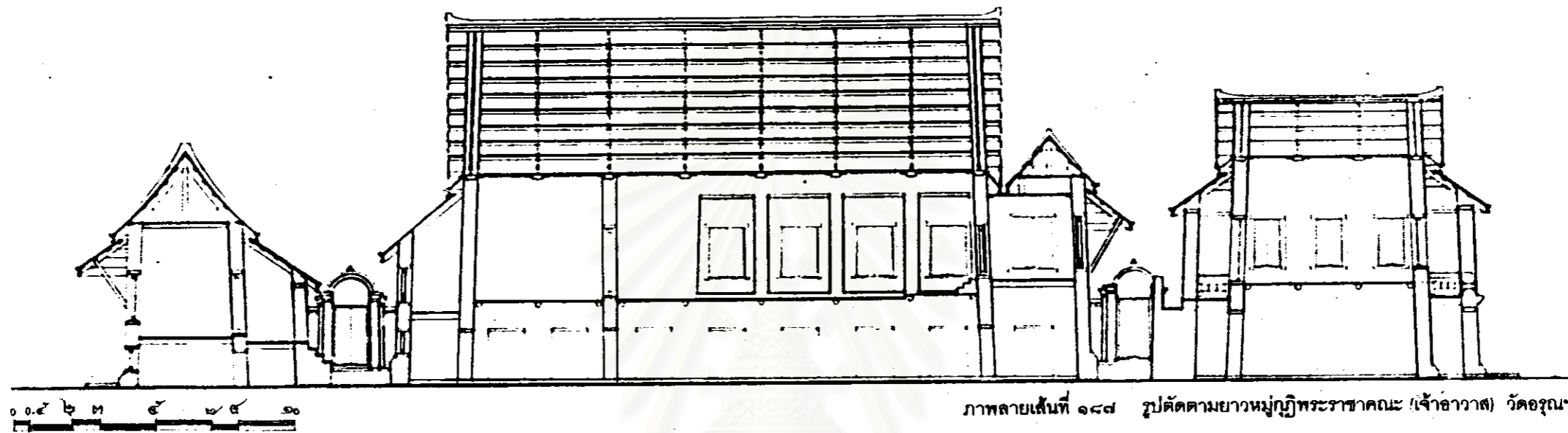

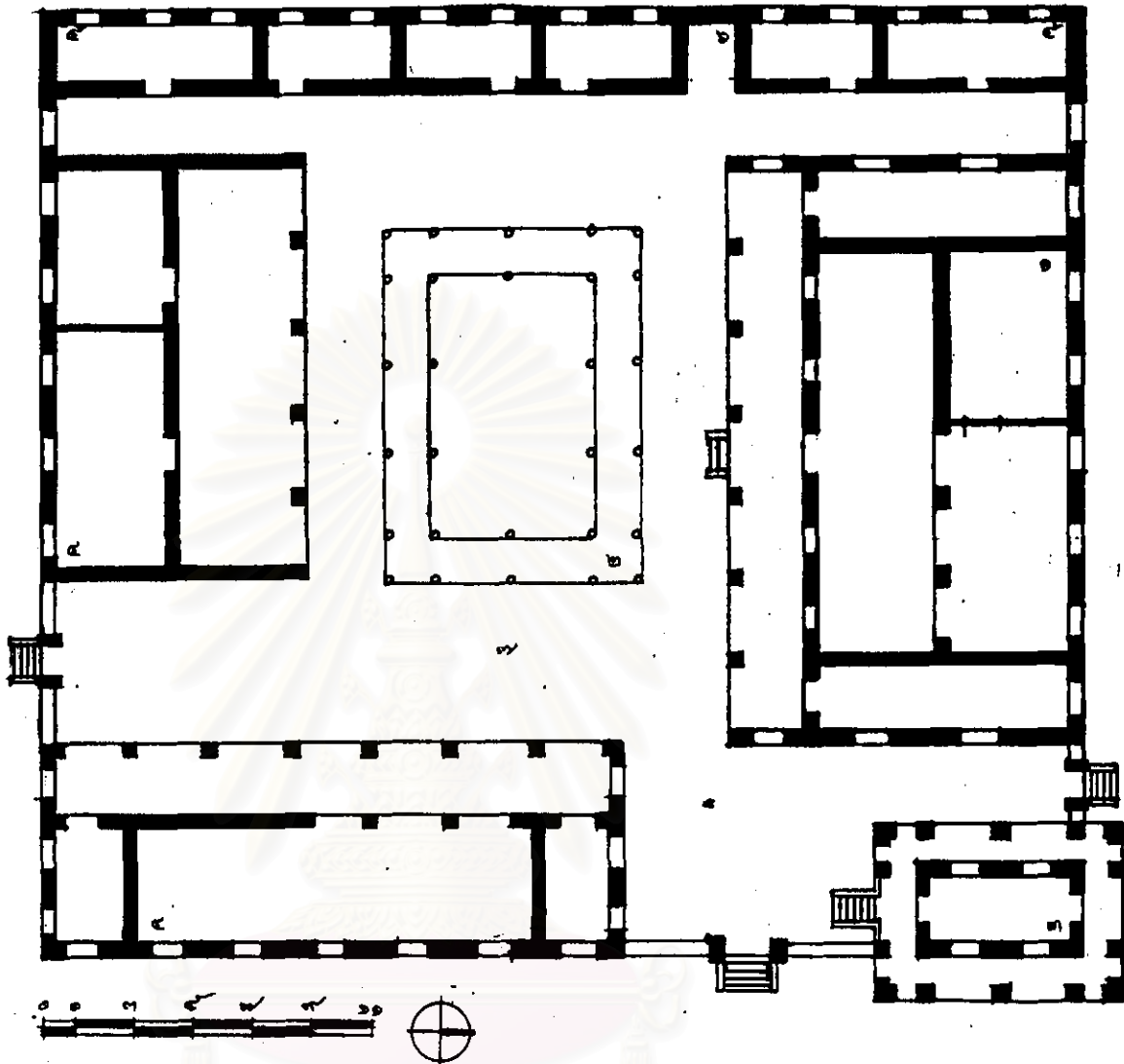
ภาพลายเส้นที่ ๑๓๕ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิพระราชาคณะ (เจ้าอาวาส) วัดอรุณฯ

ภาพลายเส้นที่ ๑๓๖ รูปด้านหน้าหมู่กุฏิพระราชาคณะ (เจ้าอาวาส) วัดอรุณฯ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

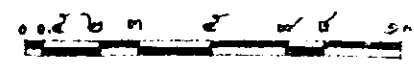
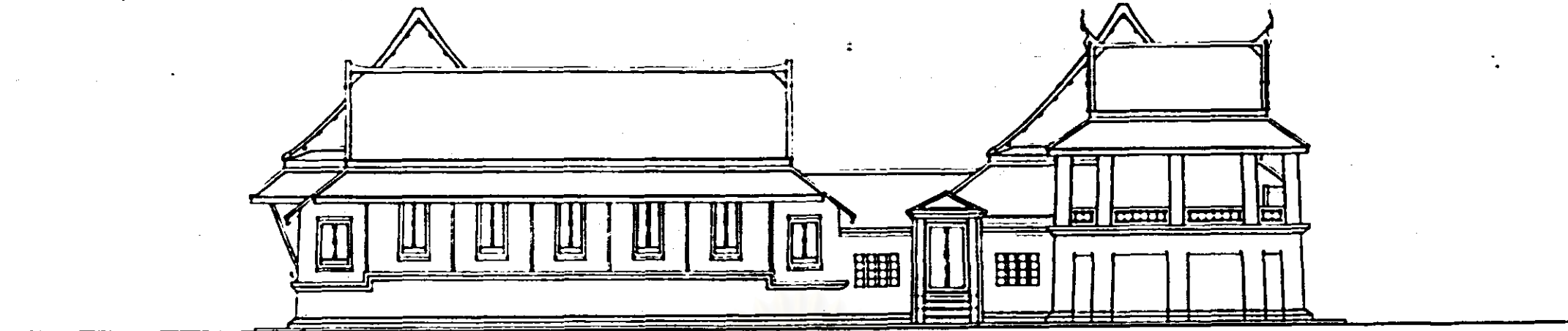

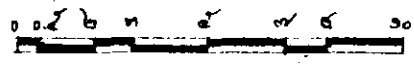
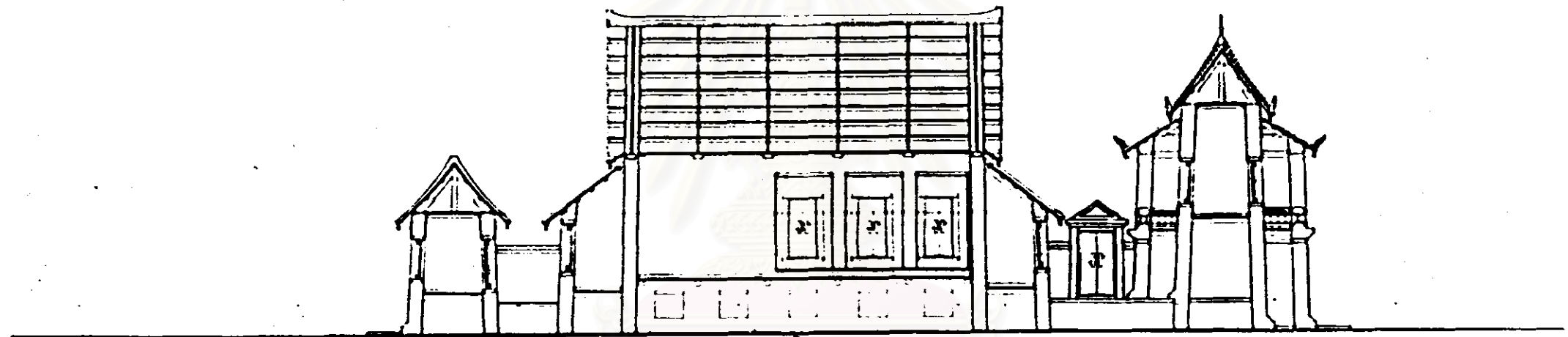
ภาพลายเส้นที่ ๑๘๙ ผังหมู่กุฏิพระราชาคณะ (รองเจ้าอาวาส) วัดชลประทาน

องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

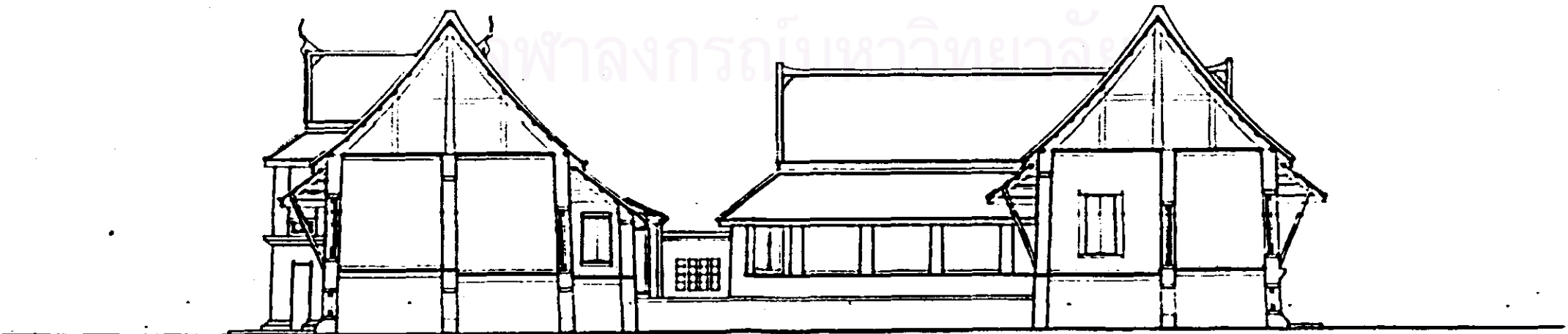
๑. กุฏิพระราชาคณะ
๒. หอฉัน
๓. หอพระไตรปิฎก
๔. กุฏิพระครู
๕. กุฏิพระทั่วๆ ไป
๖. กัปปิยกุฏิ
๗. นอกชาน

ภาพลายเส้นที่ ๑๙๐ รูปด้านหน้าหมู่กุฏิพระราชาคณะ (รองเจ้าอาวาส) วัดอรุณฯ

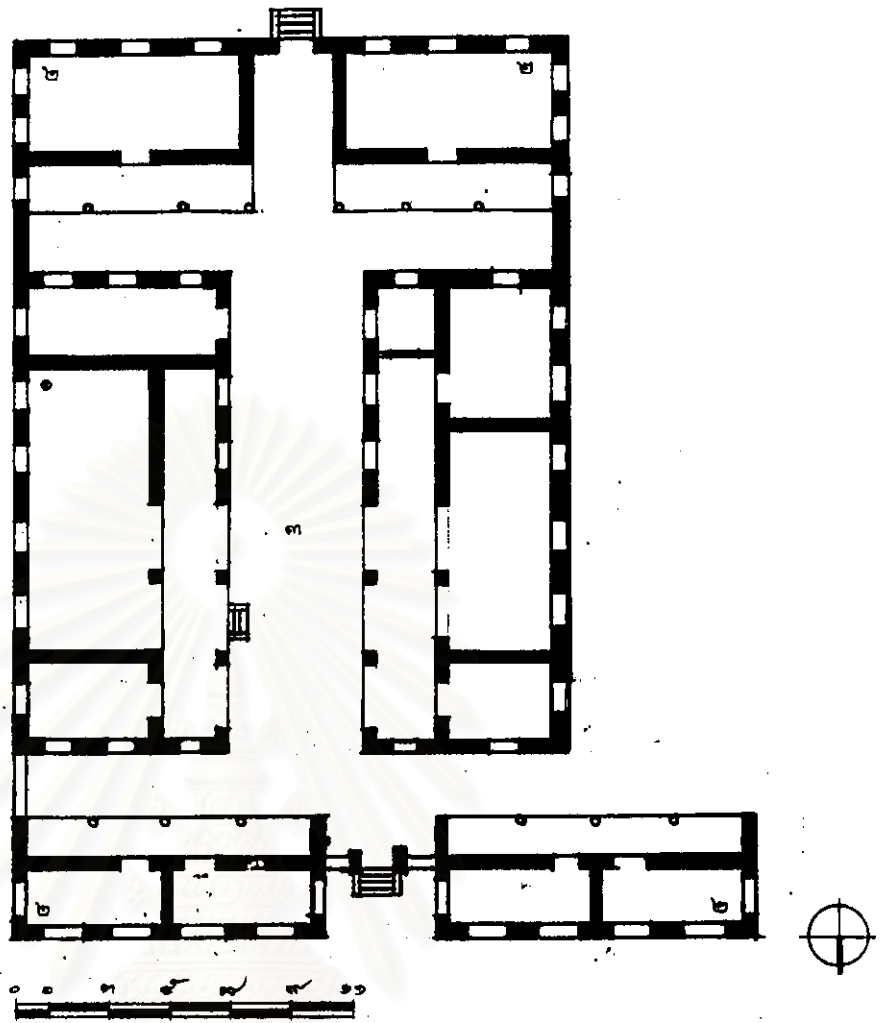
ภาพลายเส้นที่ ๑๙๑ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระราชาคณะ (รองเจ้าอาวาส) วัดอรุณฯ

ภาพลายเส้นที่ ๑๙๒ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิพระราชาคณะ (รองเจ้าอาวาส) วัดอรุณฯ

สถาบันวิทยบริการ

ศาลากลางจังหวัดนนทบุรี

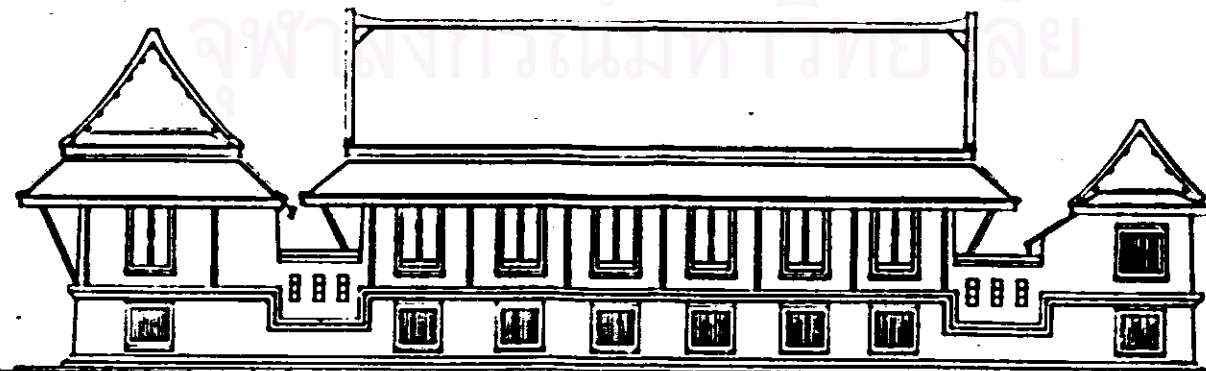
ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๙๓ ผังหมู่กุฏิพระคันทระ (คณะ) วัดอรุณฯ
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

๑. กุฏิเจ้าคณะ
๒. กุฏิพระทั่วๆ ไป
๓. นอกชาน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๑๙๔ รูปตัดตามขวางและรูปด้านหน้ามุกุฎิพระคันถุระ วัดอรุณฯ

ภาพลายเส้นที่ ๑๙๕ รูปด้านข้างมุกุฎิพระคันถุระ วัดอรุณฯ

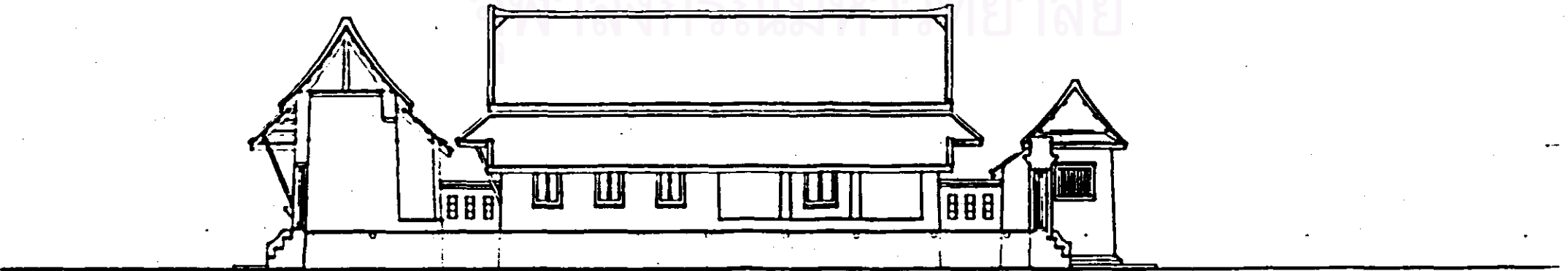
สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

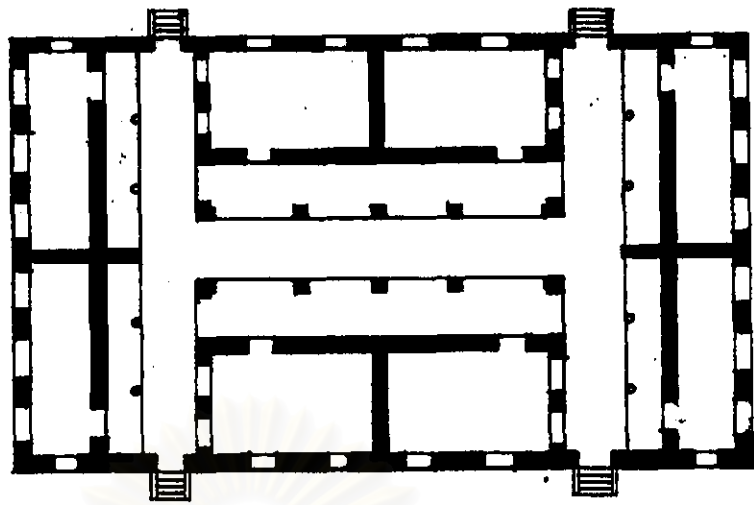

ภาพลายเส้นที่ ๑๙๖ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดอรุณา

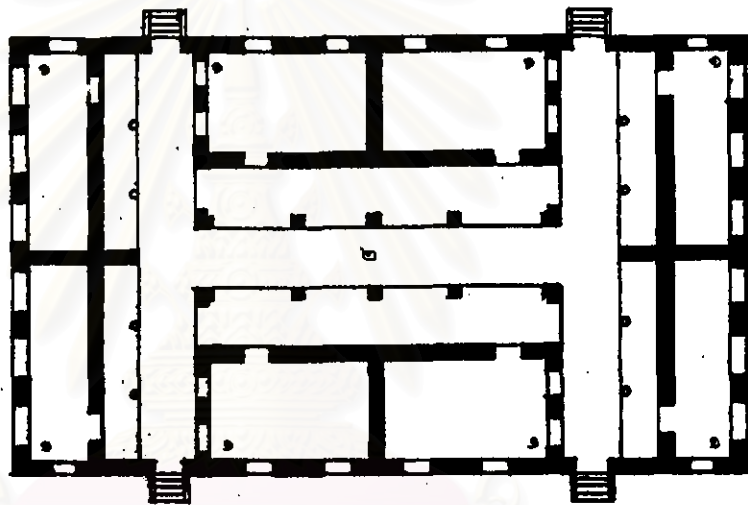
สถาบันวิทยบริการ
 วิทยาลัยการช่างมหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๑๙๗ รูปด้านในหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดอรุณา

๓

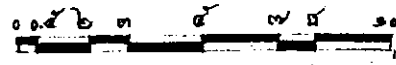
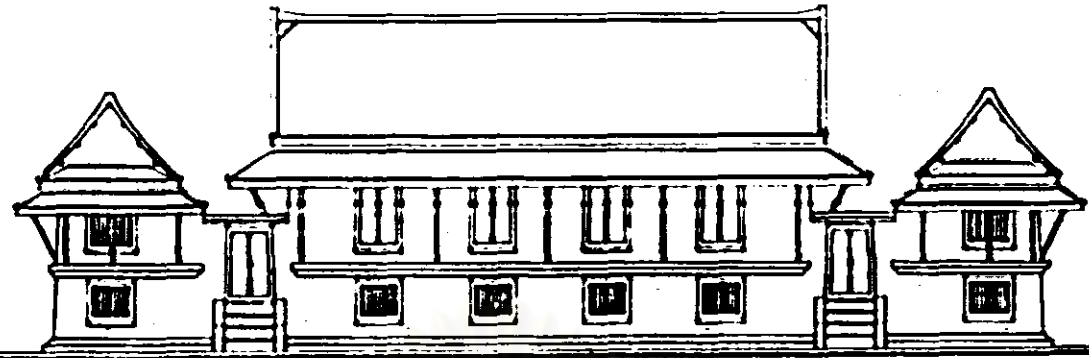
๒

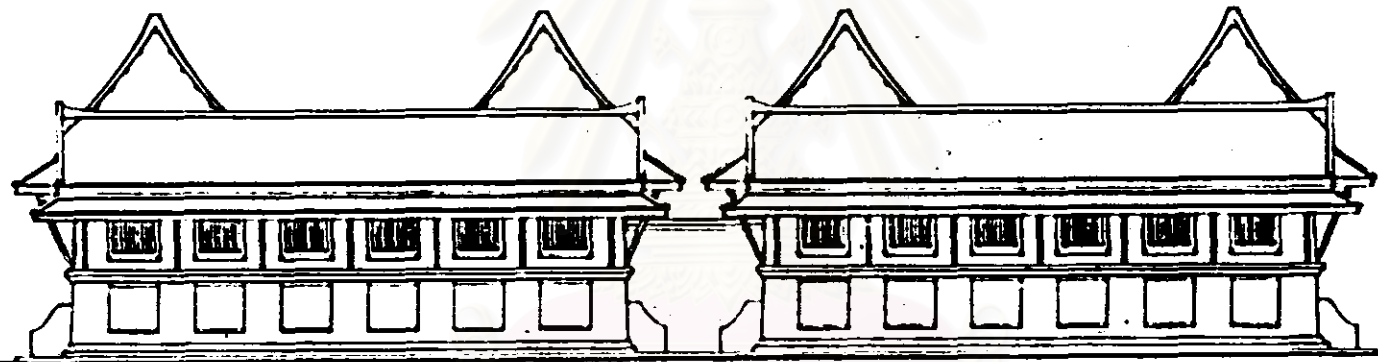
ภาพลายเส้นที่ ๑๙๘ ผังหมู่กุฏิพระคันถธุระ (คณะ) วัดอรุณฯ
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

- ๑. กุฏิพระต่างๆ ไป
- ๒. ซานเดิน
- ๓. ทางเดินระหว่างหมู่กุฏิ

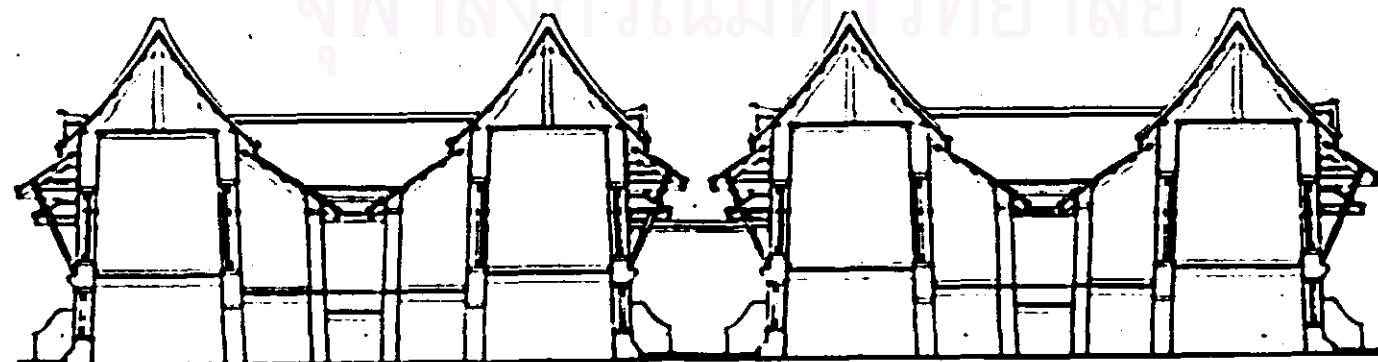
สถาบันส่งเสริมบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพถ่ายเส้นที่ ๑๙๙ รูปด้านหน้าหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดอรุณฯ

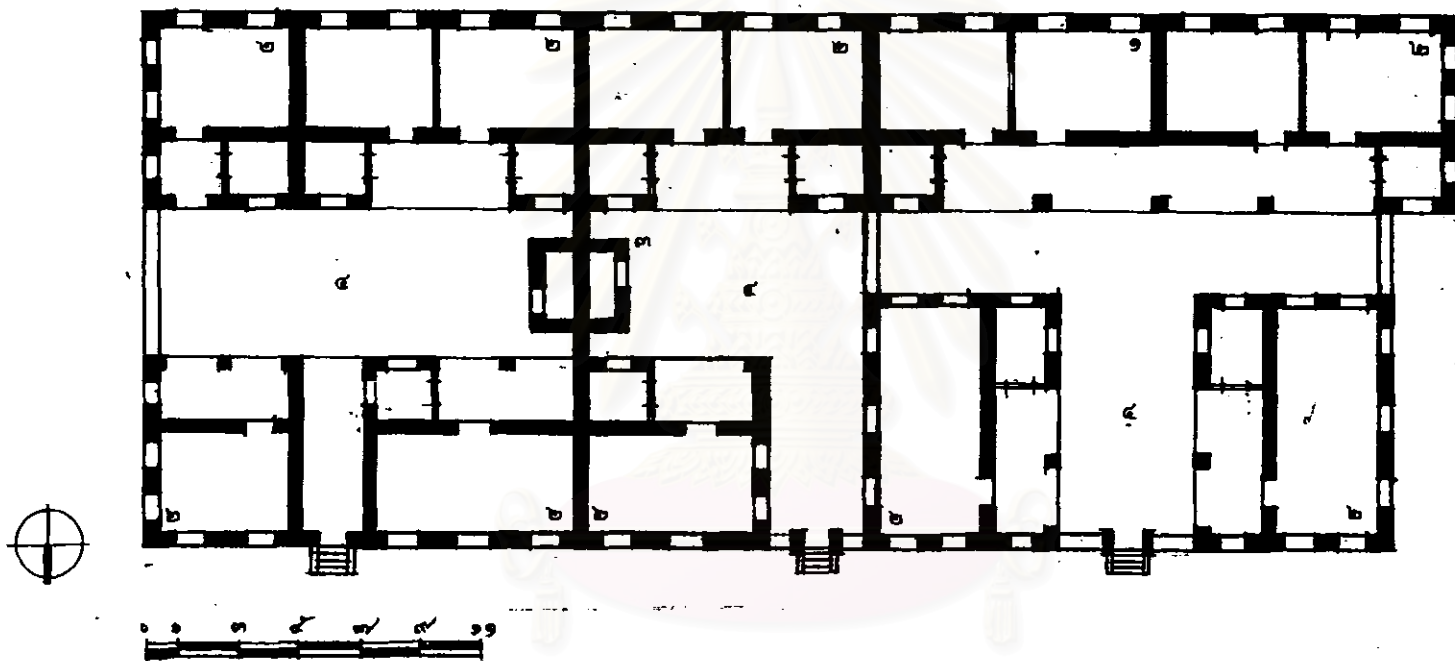

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๐๐ รูปด้านข้างหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดอรุณฯ

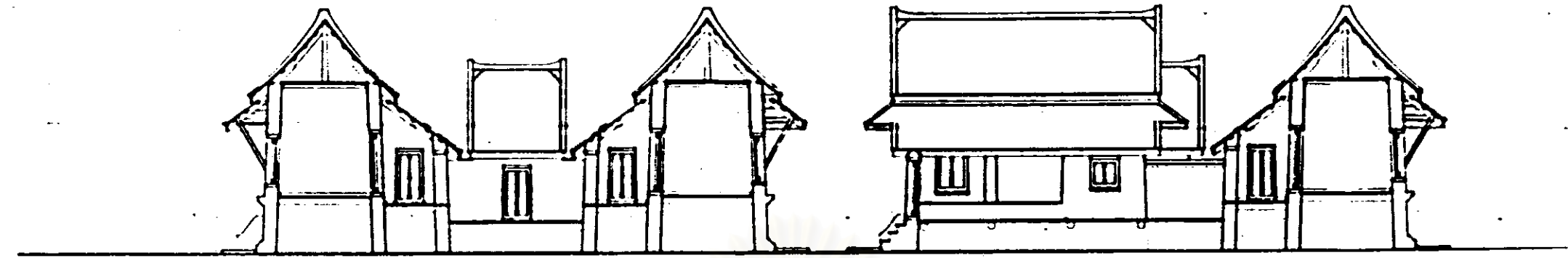
ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๐๑ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดอรุณฯ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๒๐๒ ผังหมู่กุฏิพระคันถุระ (คณะ ๒) วัดอรุณฯ
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

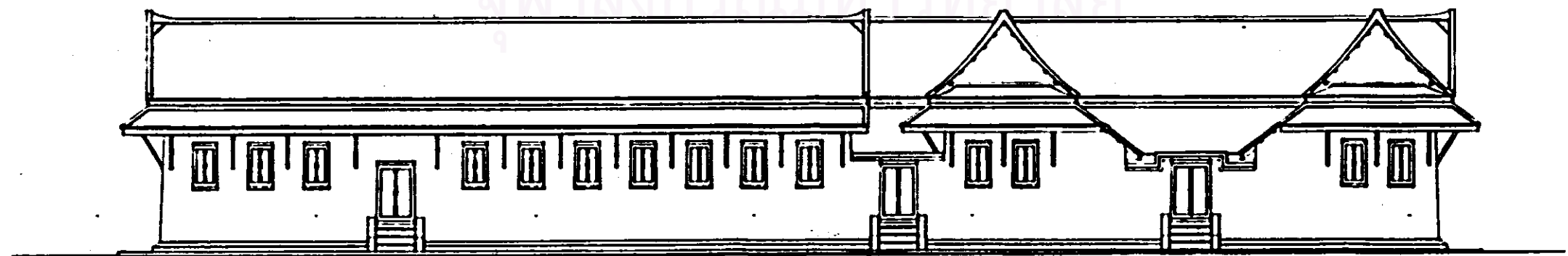
๑. กุฏิเจ้าคณะ
๒. กุฏิพระทั่วๆไป
๓. กัปปิยกุฏิ
๔. นอกชาน

ภาพลายเส้นที่ ๒๐๓ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิพระคันทนุระ วัดอรุณฯ

ภาพลายเส้นที่ ๒๐๔ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระคันทนุระ วัดอรุณฯ

ภาพลายเส้นที่ ๒๐๕ รูปด้านยาวหมู่กุฏิพระคันทนุระ วัดอรุณฯ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๕.๕.๒.๓ ภูมิคุ้มกันกำแพงเชื่อม

ภูมิคุ้มกันกำแพงเชื่อมนี้ มีลักษณะที่คล้ายกับการจัดหมู่กุฏิเดี่ยว คือ กุฏิแต่ละหลังตั้งเป็นอิสระ มีระยะห่างระหว่างกันพอประมาณ และใช้การชักกำแพงเชื่อมเพื่อการปิดล้อมอาณาเขตให้เป็นหมู่คณะ จากการศึกษาพบว่า การจัดหมู่กุฏิแบบนี้มีลักษณะใหญ่ๆ ๒ แบบ คือ

ก. การจัดหมู่กุฏิแบบมีหอฉันหรือมีกุฏิพระเจ้าคณะเป็นศูนย์กลาง ตั้งอยู่บนลาน และมีกุฏิรายล้อมอยู่โดยรอบ หรือมีหอฉันตั้งอยู่ริมด้านหนึ่งของหมู่กุฏิ แล้วใช้กำแพงเชื่อมระหว่างกุฏิแต่ละหลังปิดล้อมเพื่อแสดงอาณาเขต ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังต่อไปนี้

- การจัดแบบมีศูนย์กลาง(CENTRALIZED ORGANIZATION) เช่น วัดโสมนัสฯ (คณะ ๕) วัดสุทัศน์ฯ (คณะ ๑๐) วัดเทพธิดารามฯ (คณะ ๕) และวัดราชนัดดารามฯ เป็นต้น
- การจัดแบบกระจุก (CLUSTER ORGANIZATION) เช่น วัดมหาธาตุฯ (คณะหลัก และพระตำหนัก) และวัดเทพธิดารามฯ (คณะสุนทรภู่) เป็นต้น
- การจัดแบบเรียงเส้น (LINEAR ORGANIZATION) เช่น วัดโสมนัสวิหารฯ (คณะ ๑) เป็นต้น

ข. การจัดหมู่กุฏิแบบไม่มีหอฉัน กล่าวคือ เป็นการปิดล้อมโดยอาศัยการวางกุฏิสลับกันไปมา และใช้กำแพงเชื่อมระหว่างกุฏิกับกุฏิ เพื่อแสดงอาณาเขต ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้

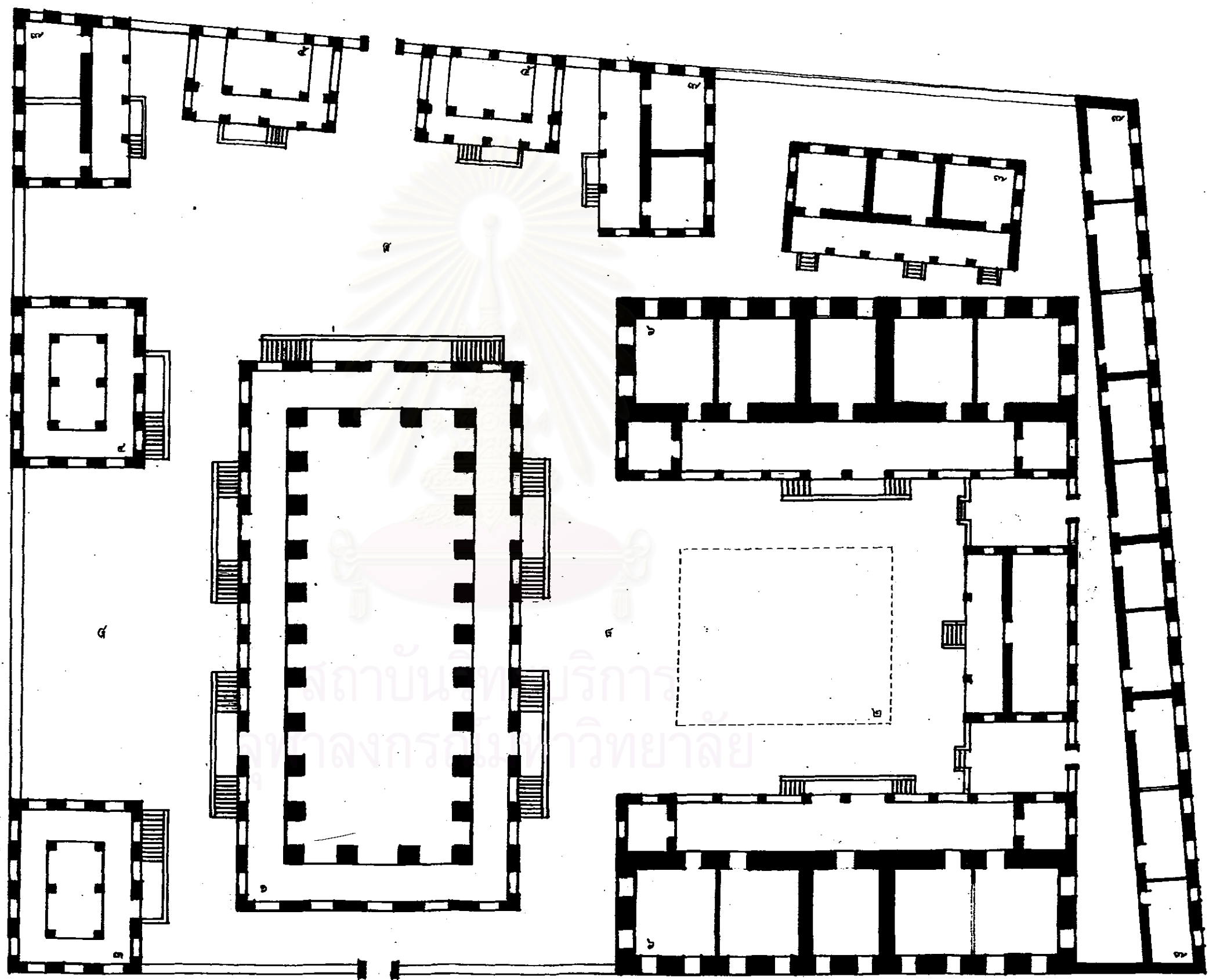
- การจัดแบบเรียงเส้น (LINEAR ORGANIZATION) เช่น วัดเทพธิดารามฯ (คณะ ๒, ๓, ๔) และสุทัศน์ฯ เป็นต้น
- การจัดแบบกระจุก (CLUSTER ORGANIZATION) เช่น วัดราชโอรสฯ (ต. ๑) เป็นต้น
- การจัดแบบรัศมี (RADIAL ORGANIZATION) เช่น วัดกัลยาณมิตรฯ เป็นต้น

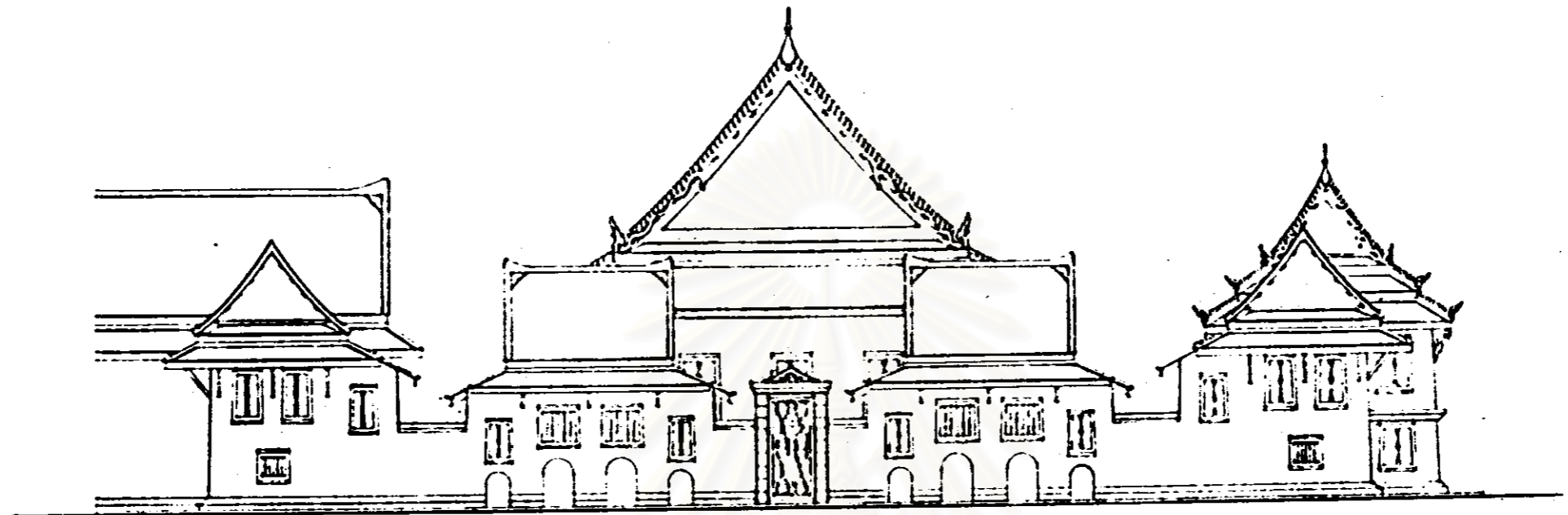
หมู่กุฏิชักกำแพงเชื่อมนี้ หากพิจารณาเปรียบเทียบระยะห่างระหว่างกุฏิแล้วจะพบว่า มีทั้งที่มีระยะห่างระหว่างกุฏิมาก เช่น หมู่กุฏิวัดพิชัยญาติการามฯ (คณะกลาง) ระยะห่างปานกลาง เช่น หมู่กุฏิพระวิมลสนา วัดเทพธิดารามฯ วัดราชนัดดาฯ วัดโสมนัสฯ และวัดราชโอรสการามฯ ส่วนที่มีระยะห่างที่ค่อนข้างประชิด เช่น หมู่กุฏิวัดสุทัศน์ฯ และวัดสระเกศฯ (คณะ ๓) เป็นต้น ซึ่งระยะห่างระหว่างกุฏิแต่ละหลังนี้ ย่อมส่งผลในภาพรวมที่จะเป็นการปิดล้อม และทำให้เกิดบรรยากาศที่แน่นตัว กระชับกระเฉง หรือสงบราบเรียบ หนักแน่น แตกต่างกันไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

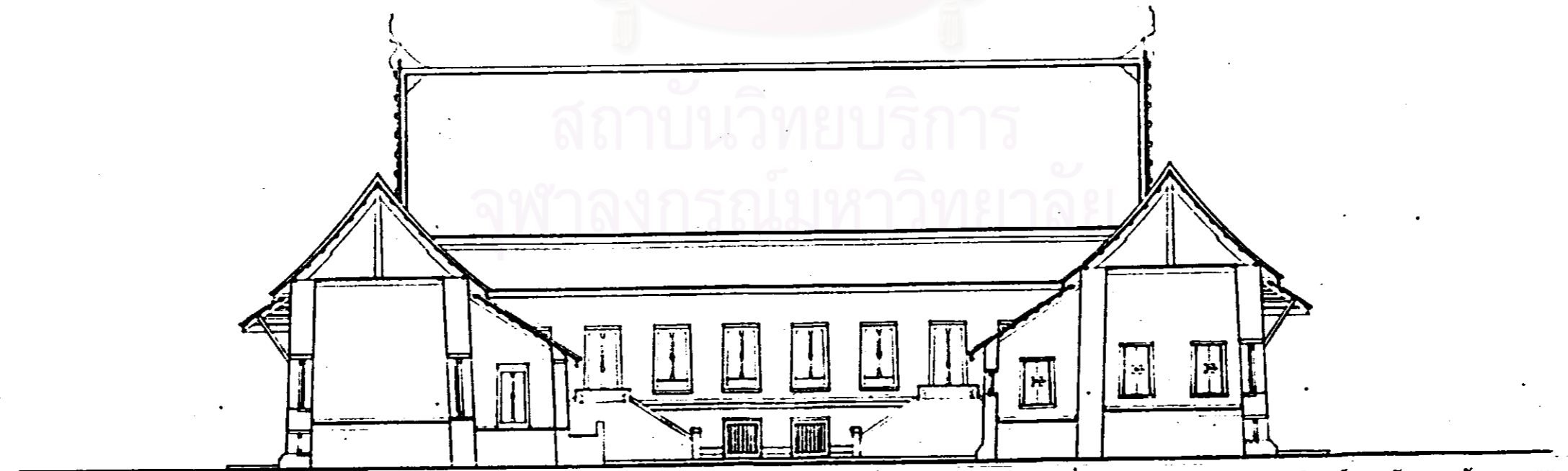
ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๐๖
 ผังหมู่กุฏิสมเด็จพระสังฆราชา วัดมหาธาตุฯ
 องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

๑. กุฏิพระตำหนัก
๒. หอฉัน
๓. หอพระไตรปิฎก
๔. หอเขียน (สวดมนต์)
๕. ศาลา
๖. กุฏิพระครู
๗. กุฏิพระทั่วๆ ไป
๘. ลาน

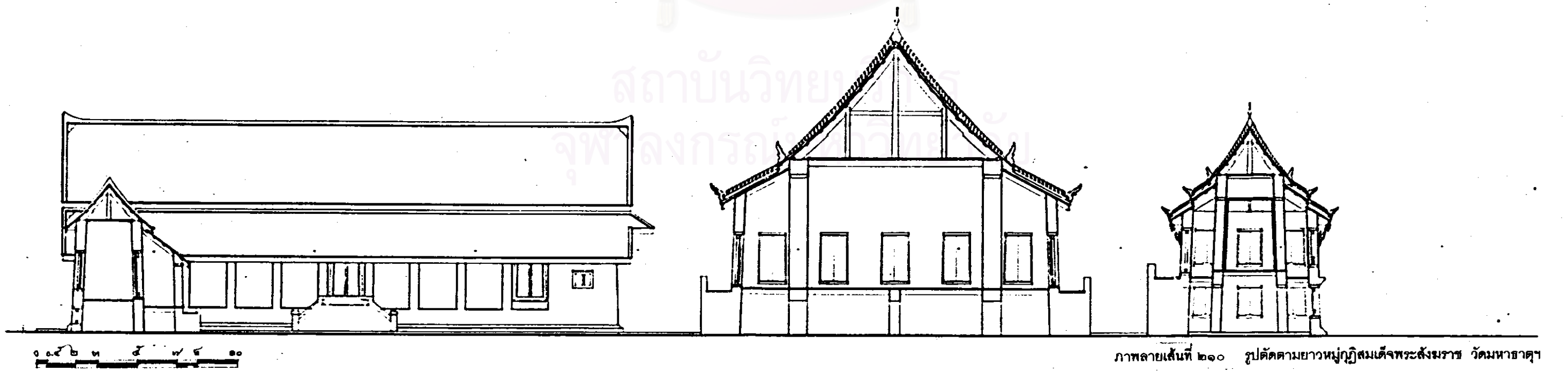
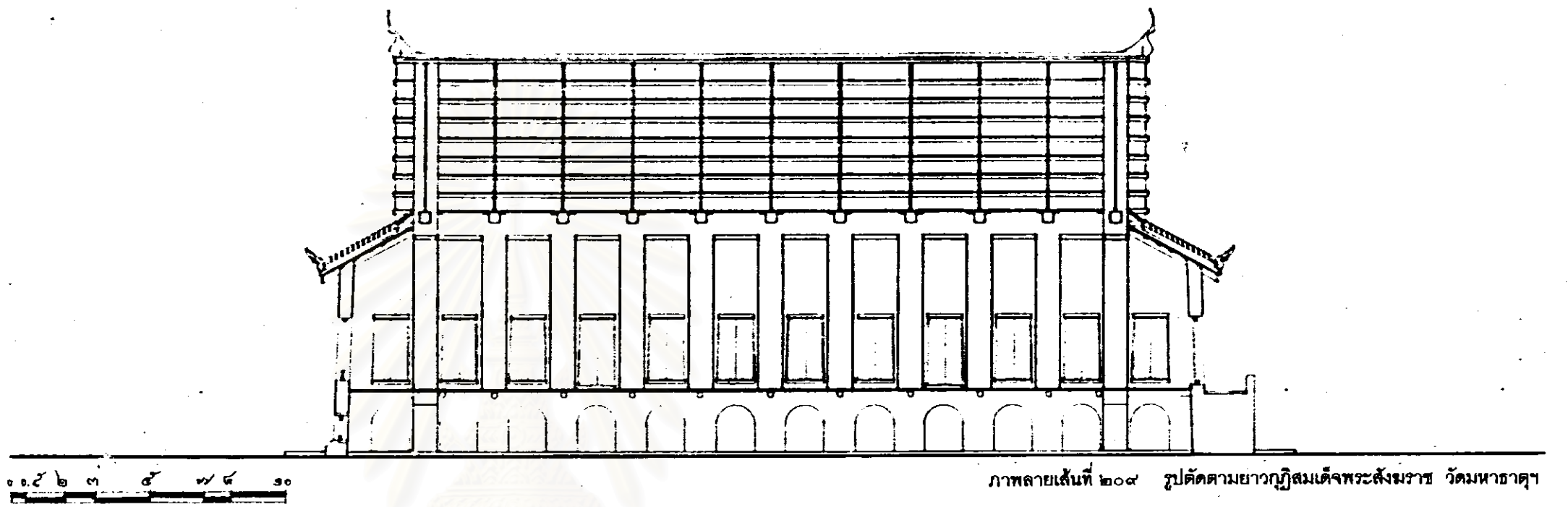

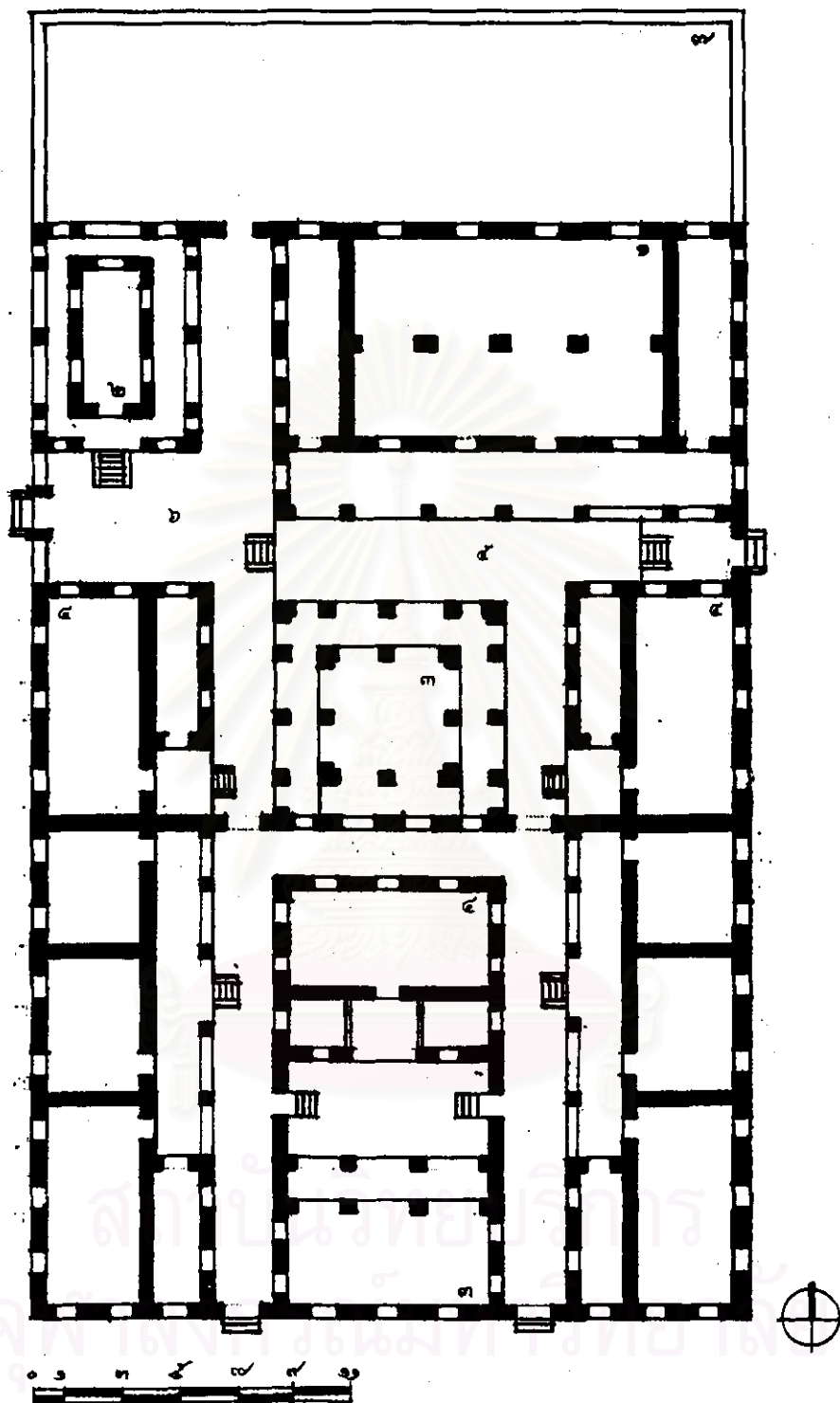
ภาพลายเส้นที่ ๒๐๗ รูปด้านหน้าหมู่กุฏิสมเด็จพระสังฆราช วัดมหาธาตุฯ

ภาพลายเส้นที่ ๒๐๘ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิสมเด็จพระสังฆราช วัดมหาธาตุฯ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

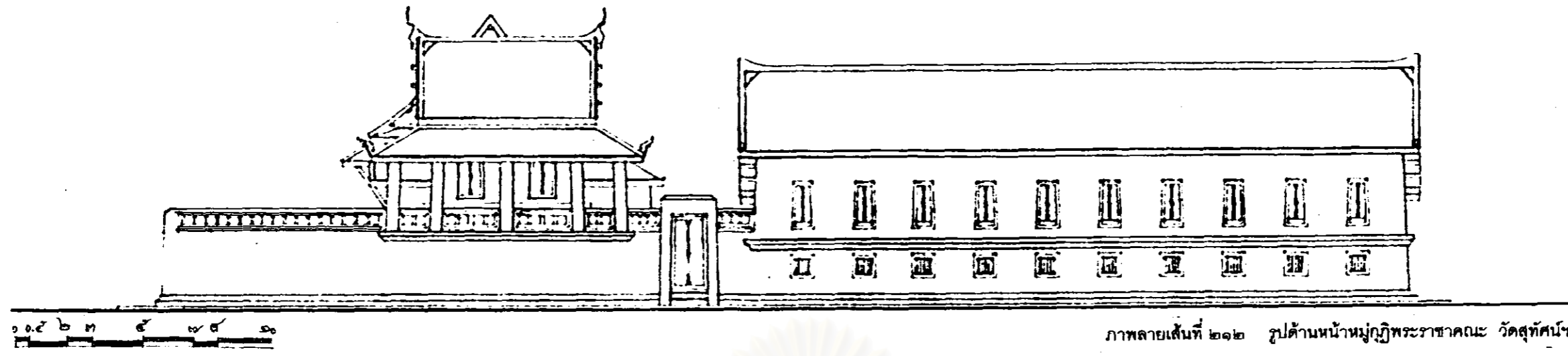

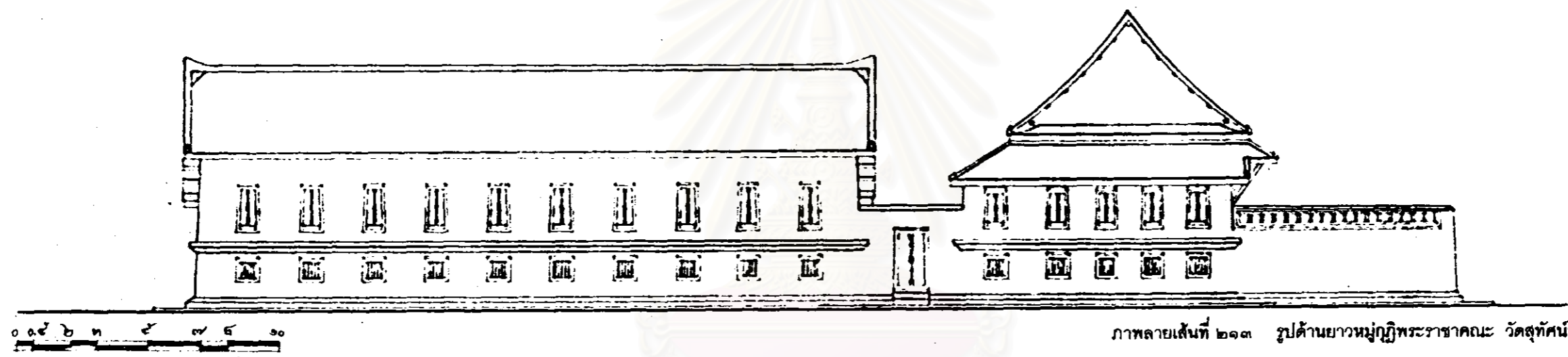
ภาพลายเส้นที่ ๒๑๑ ผังหมู่กุฏิพระราชกณะ วัดสุทัศน์ฯ

องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

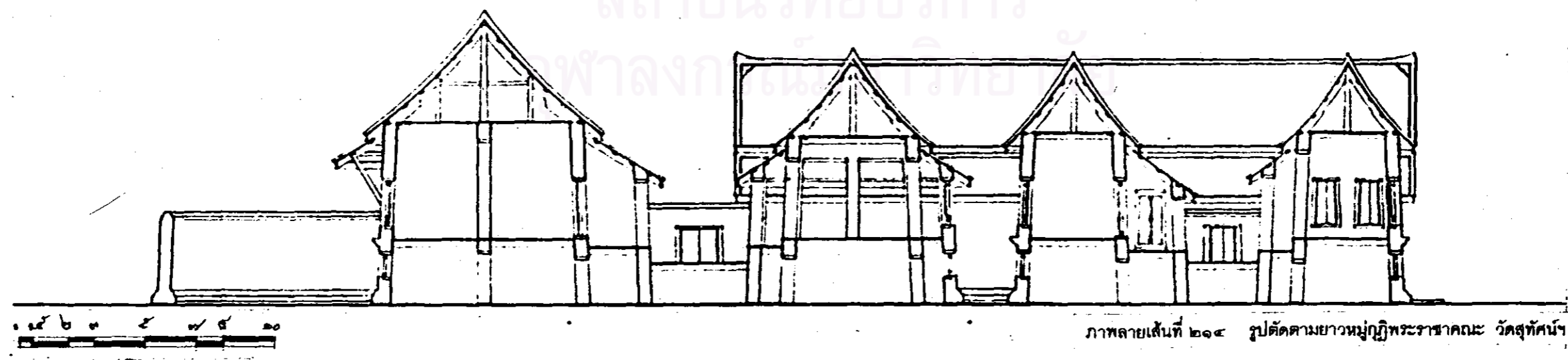
๑. กุฏิพระราชกณะ	๒. หอพระไตรปิฎก
๓. หอฉันหรือหอสดมภ์	๔. กุฏิพระทั่วๆ ไป
๕. นอกชาน	๖. ลาน
๗. บริเวณลานที่ว่างเป็นแนวกันชนติดต่อกับเขตพุทธาวาส	

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๑๒ รูปด้านหน้าหมู่กุฏิพระราชาคณะ วัดสุทัศน์ฯ

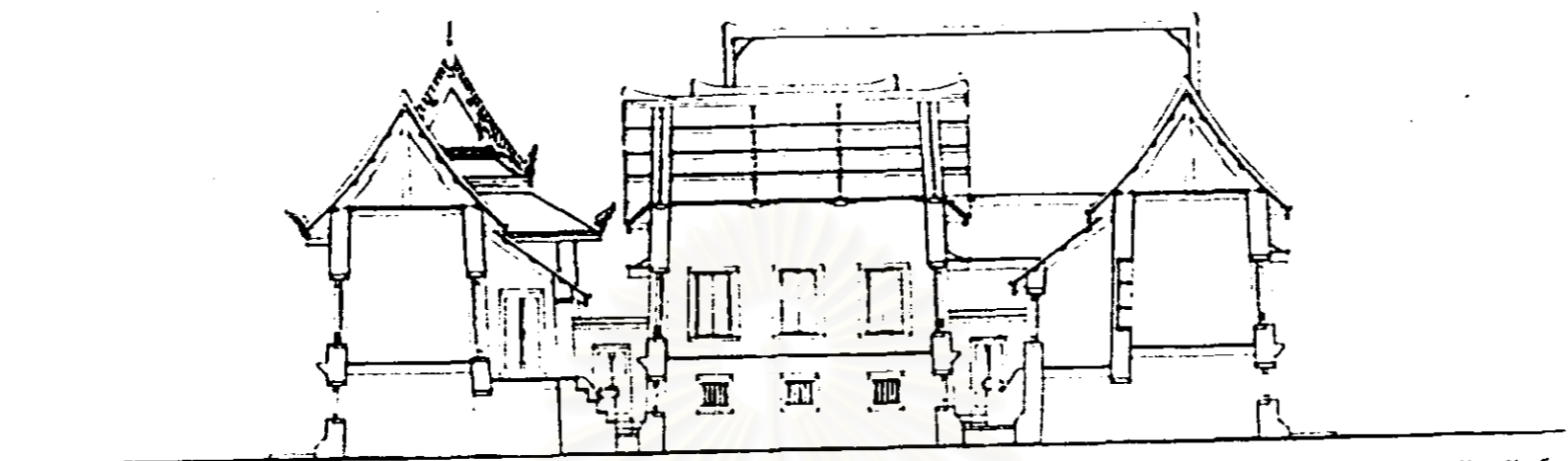
ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๑๓ รูปด้านยาวหมู่กุฏิพระราชาคณะ วัดสุทัศน์ฯ

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๑๔ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระราชาคณะ วัดสุทัศน์ฯ

สถาบันวิทยบริการ

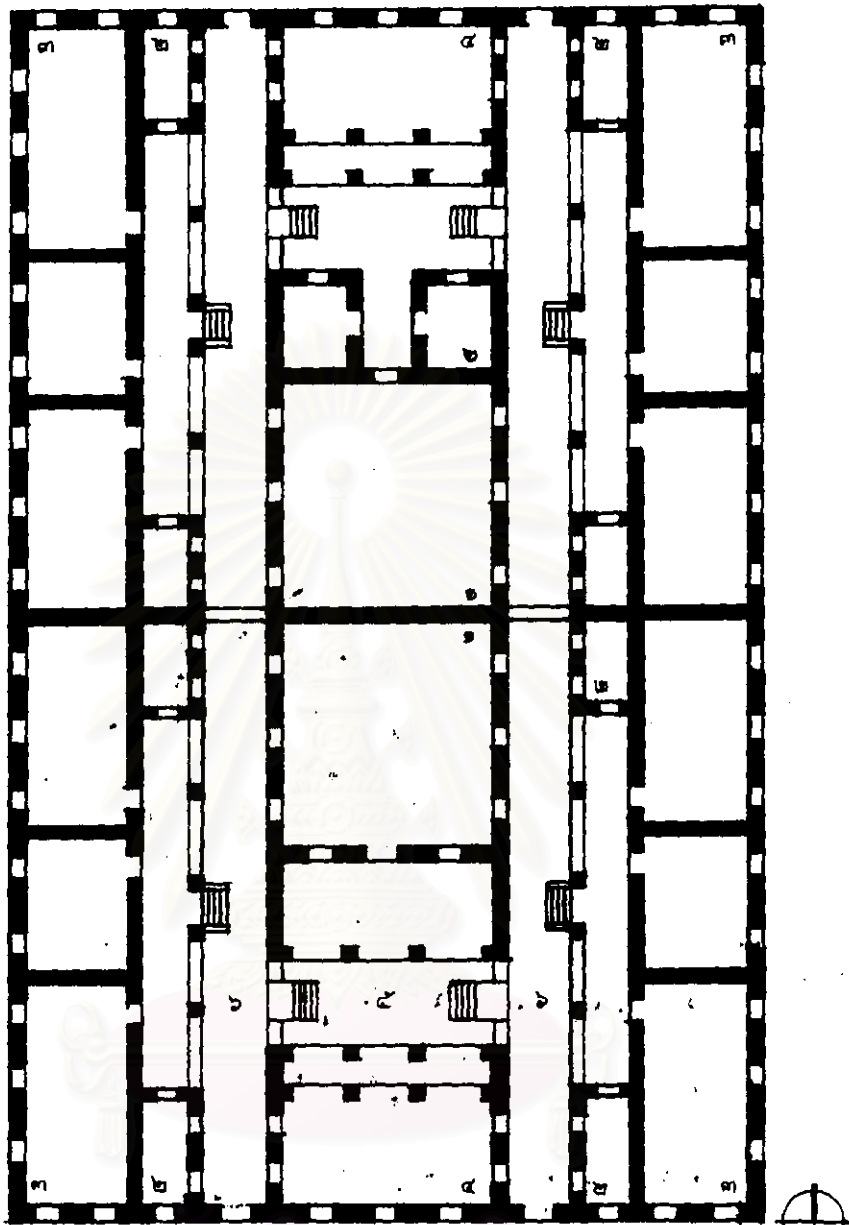
ศาลากลางจังหวัดสุพรรณบุรี

ภาพลายเส้นที่ ๒๐๕ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิพระราชาคณะ วัดสุทัศน์ฯ

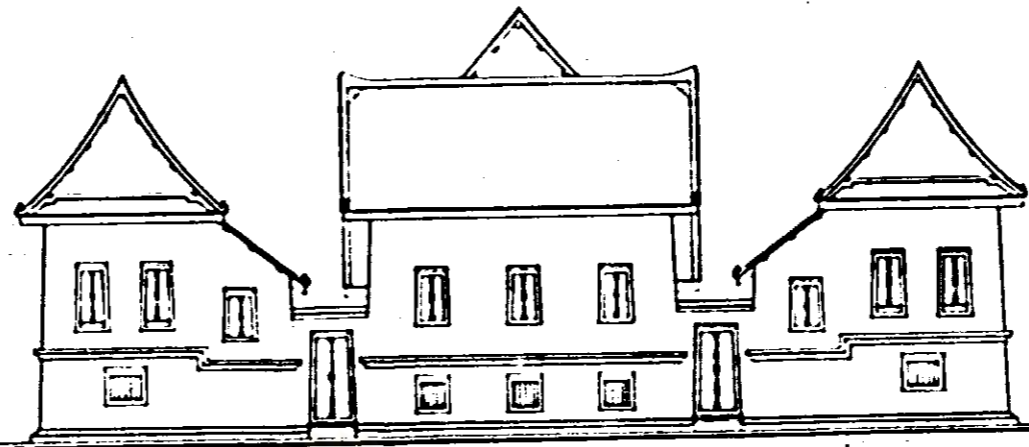
ภาพลายเส้นที่ ๒๐๖ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิพระราชาคณะ วัดสุทัศน์ฯ

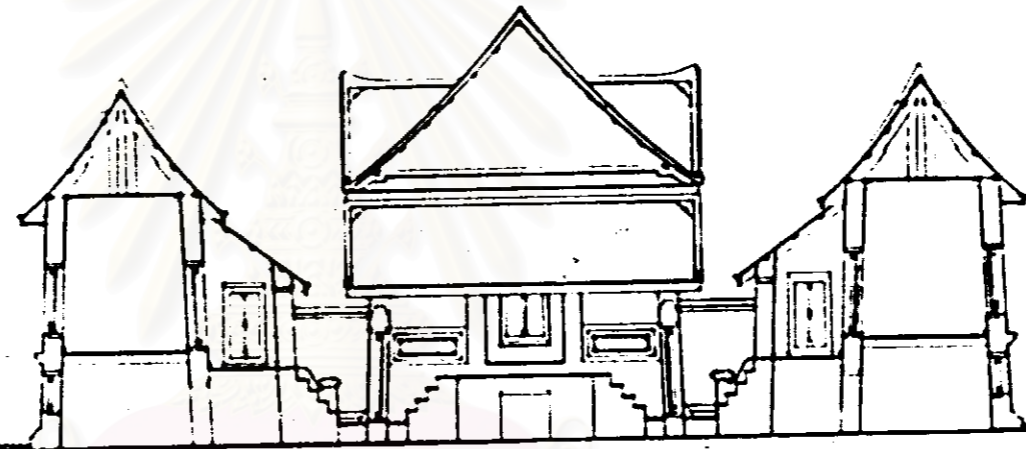
ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๑๗ มังหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดสุทัศน์ฯ

องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

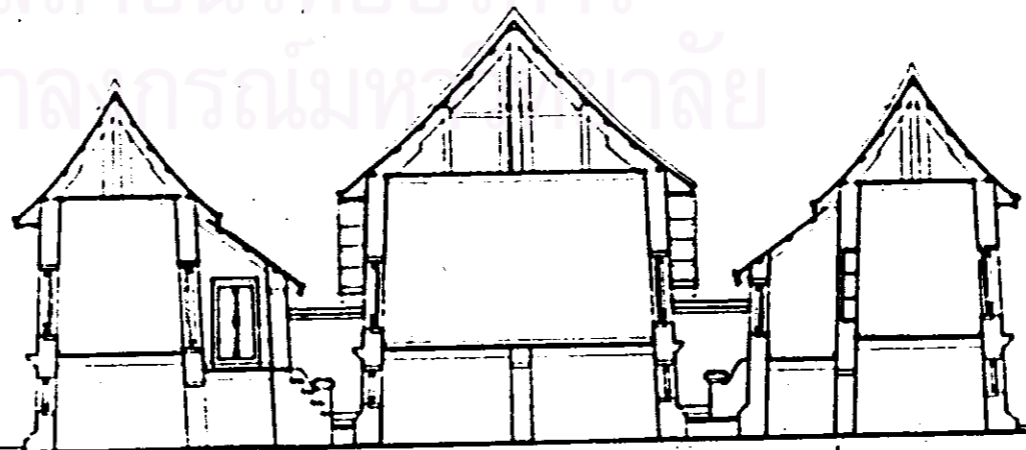
๑. กุฏิเจ้าคณะ	๒. ห้องพักลูกศิษย์
๓. กุฏิพระทั่วๆ ไป	๔. หอนั่งหรือหอสวดมนต์
๕. นอกราชาน	๖. ลานทางเดินระหว่างกุฏิ

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๑๘ รูปด้านหน้าหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดสุทัศน์ฯ

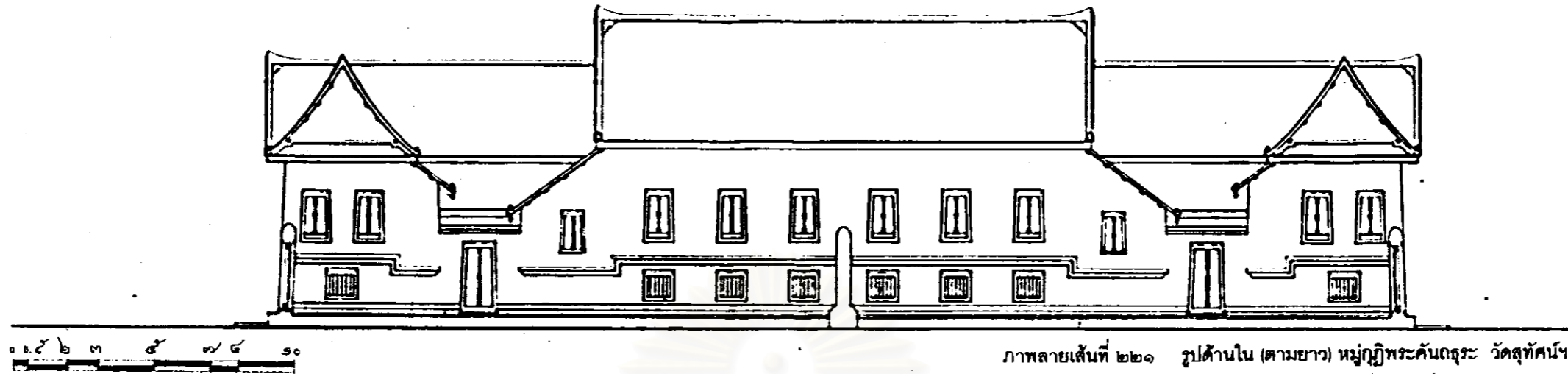

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๑๙ รูปด้านใน (ตามขวาง) หมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดสุทัศน์ฯ

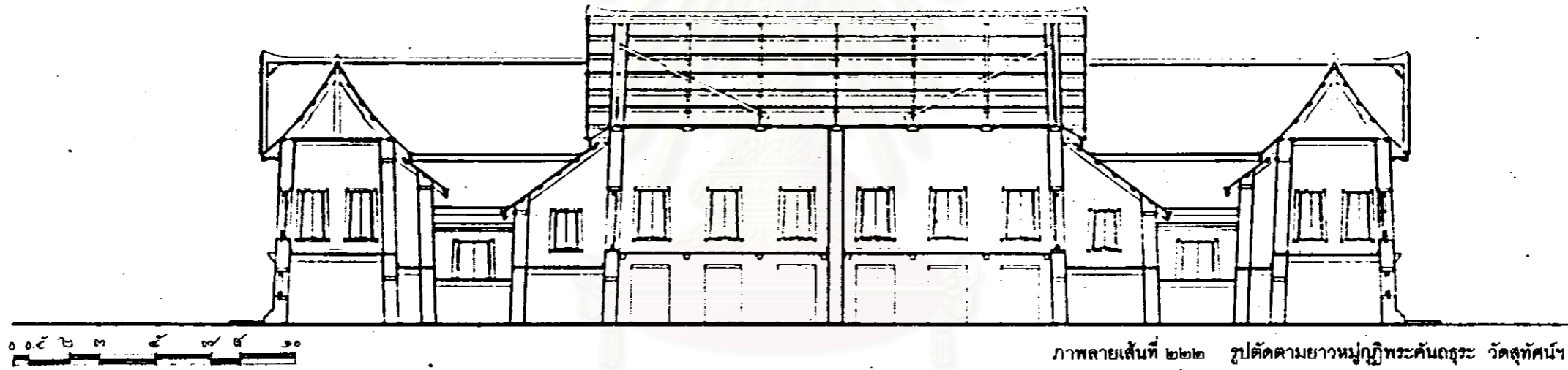

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๒๐ รูปตัดขวางหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดสุทัศน์ฯ

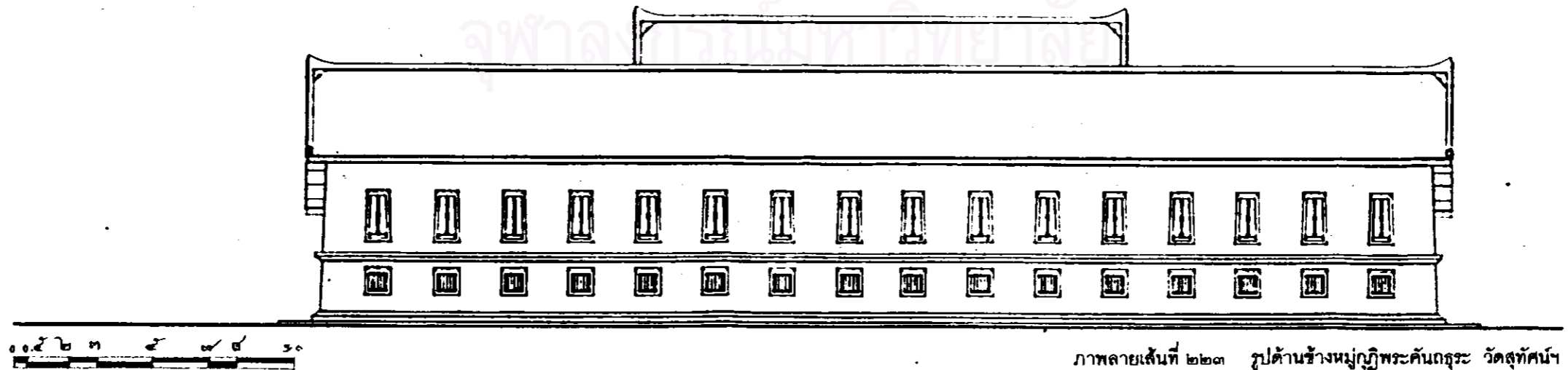
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๒๒๑ รูปด้านใน (ตามยาว) หมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดสุทัศนฯ

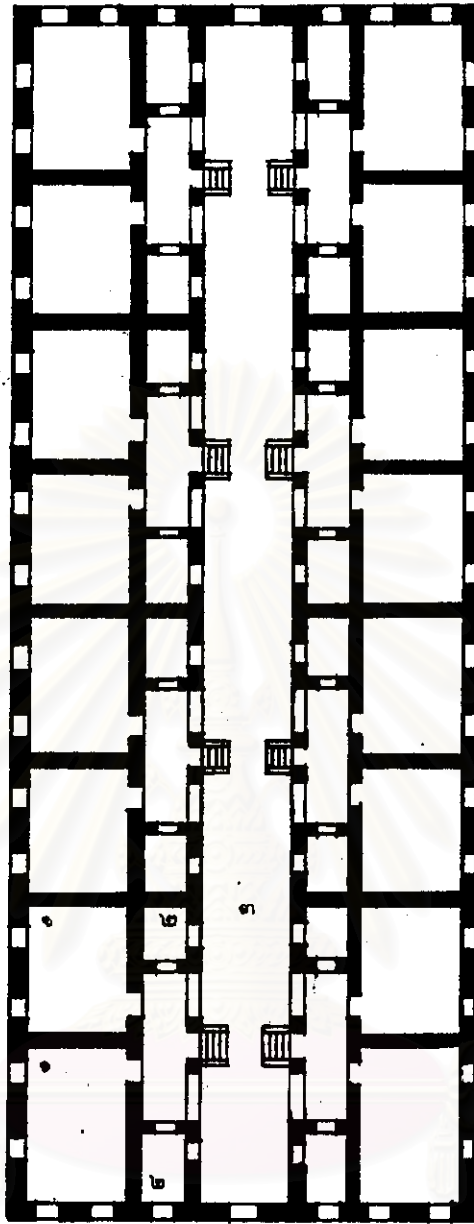

ภาพลายเส้นที่ ๒๒๒ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดสุทัศนฯ

ภาพลายเส้นที่ ๒๒๓ รูปด้านข้างหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดสุทัศนฯ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๒๔ มังหมุ่กุฎิพระคันทนุระ วัดสุทัศน์ฯ

องค์ประกอบภายในหมุ่กุฎิ

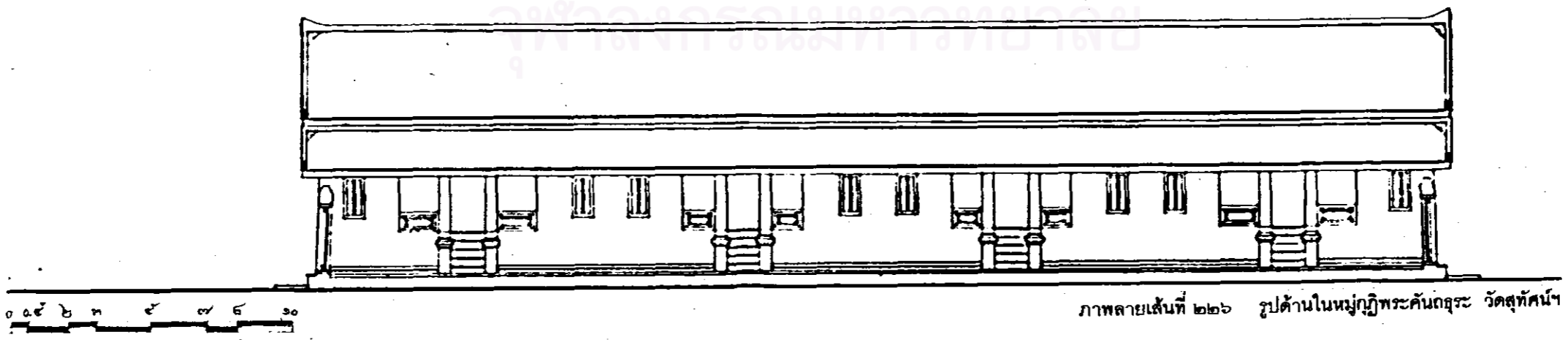
๑. กุฎิพระคันทนุระ
๒. ห้องพักลูกศิษย์
๓. ลานทางเดินระหว่างกุฎิ

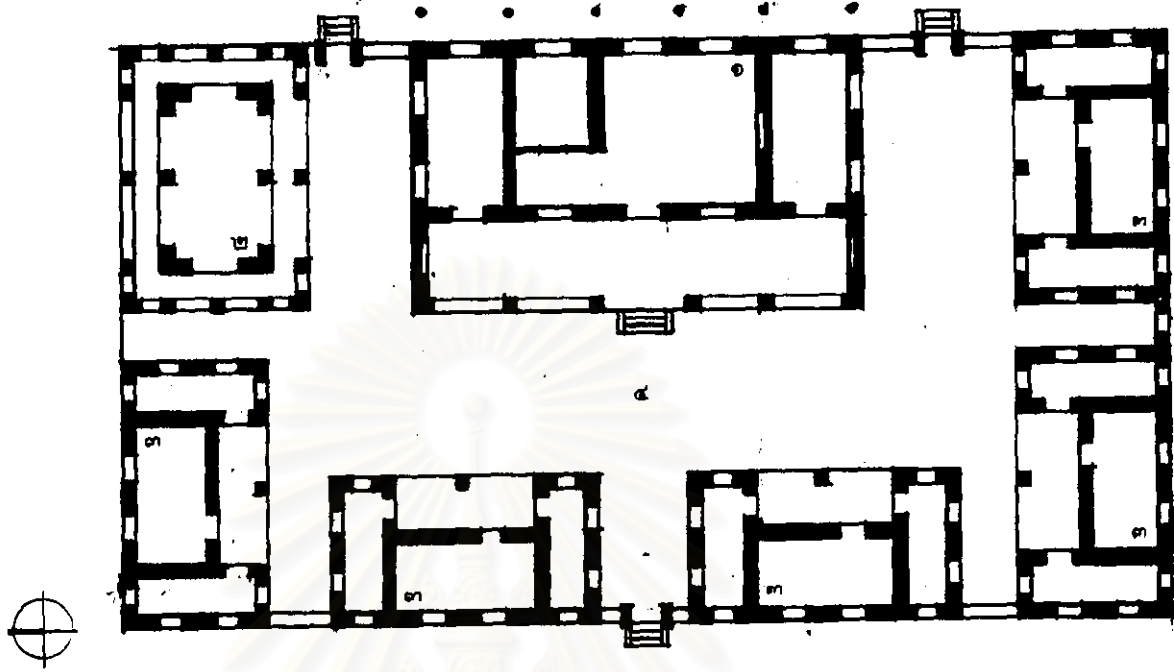
ภาพลายเส้นที่ ๒๒๕ รูปตัดขวางและรูปด้านหน้าหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดสุทัศน์ฯ

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๒๒๖ รูปด้านในหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดสุทัศน์ฯ

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๒๗ มังหมุ่กุฎิพระคันถุระ (คณะ ต.๑) วัดราชโอรสฯ
องค์ประกอบภายในหมุ่กุฎิ

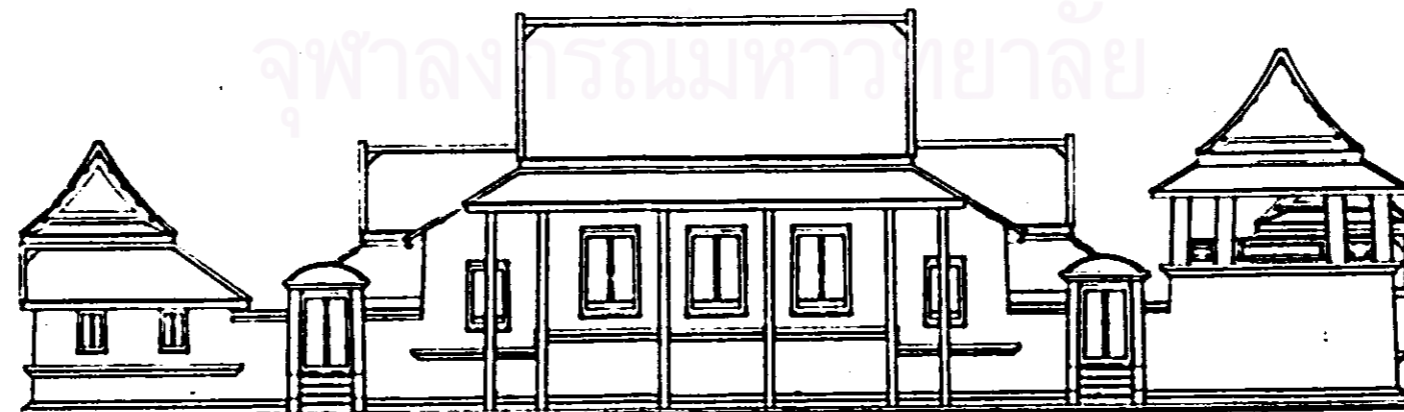
- ๑. กุฎิเจ้าคณะ
- ๒. หอกลอง
- ๓. กุฎิพระทั่วๆ ไป
- ๔. ลาน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

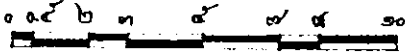
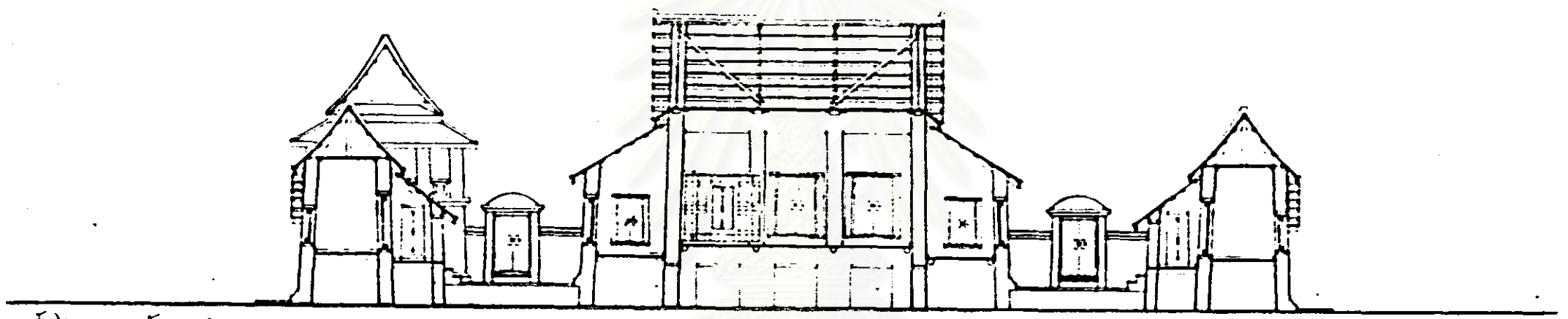

ภาพลายเส้นที่ ๒๒๘ รูปด้านหน้ามุกุฎิพระคันถธุระ (คณะ ต.๑) วัดราชโอรสาร

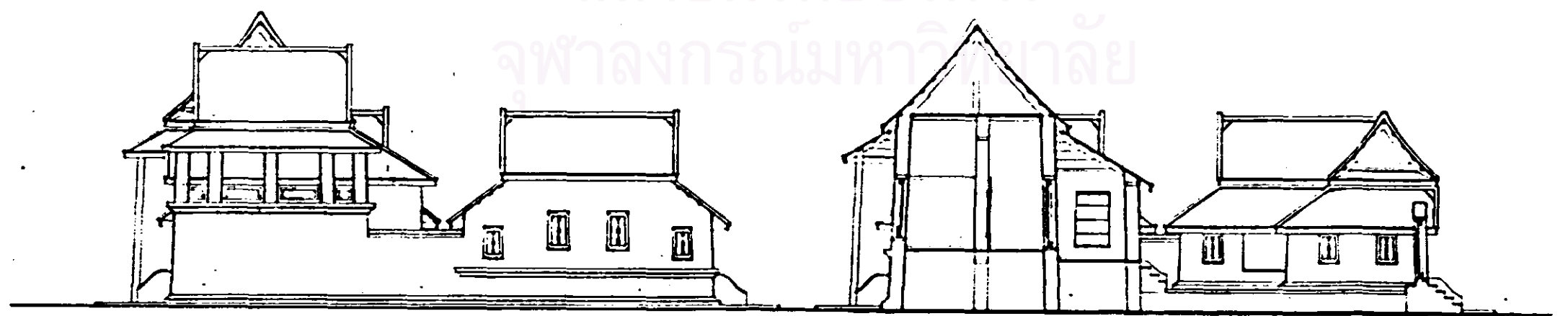
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๒๒๙ รูปด้านหลังมุกุฎิพระคันถธุระ (คณะ ต.๑) วัดราชโอรสาร

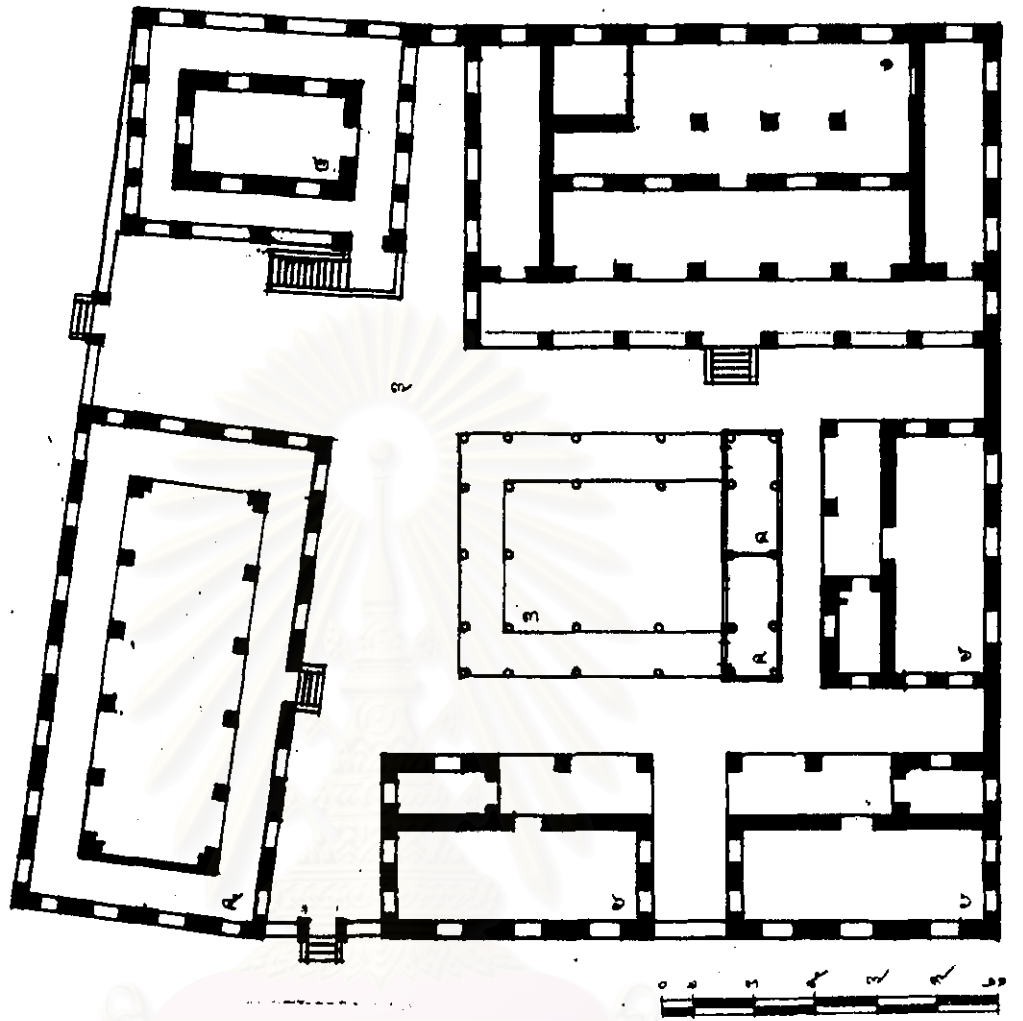

ภาพลายเส้นที่ ๒๓๐ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระคันถธุระ (คณะ ต.๑) วัดราชโอรสาราม

ภาพลายเส้นที่ ๒๓๑ รูปด้านข้างและรูปตัดขวางหมู่กุฏิพระคันถธุระ (คณะ ต.๑) วัดราชโอรสาราม

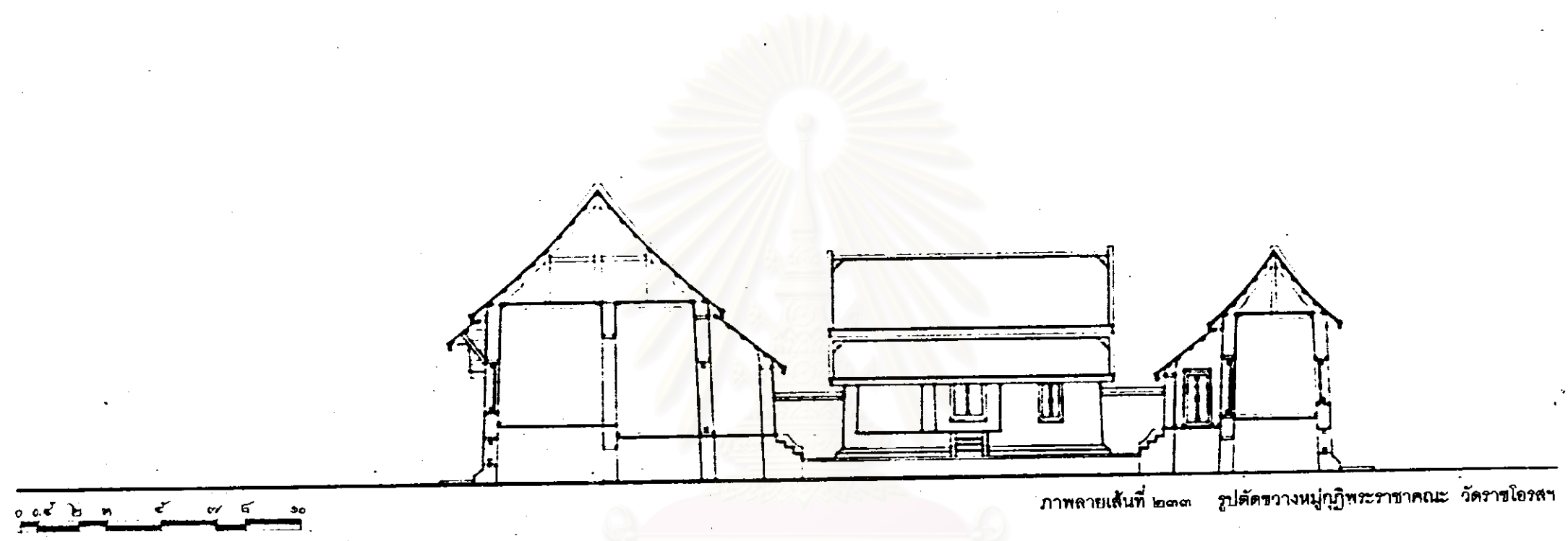
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

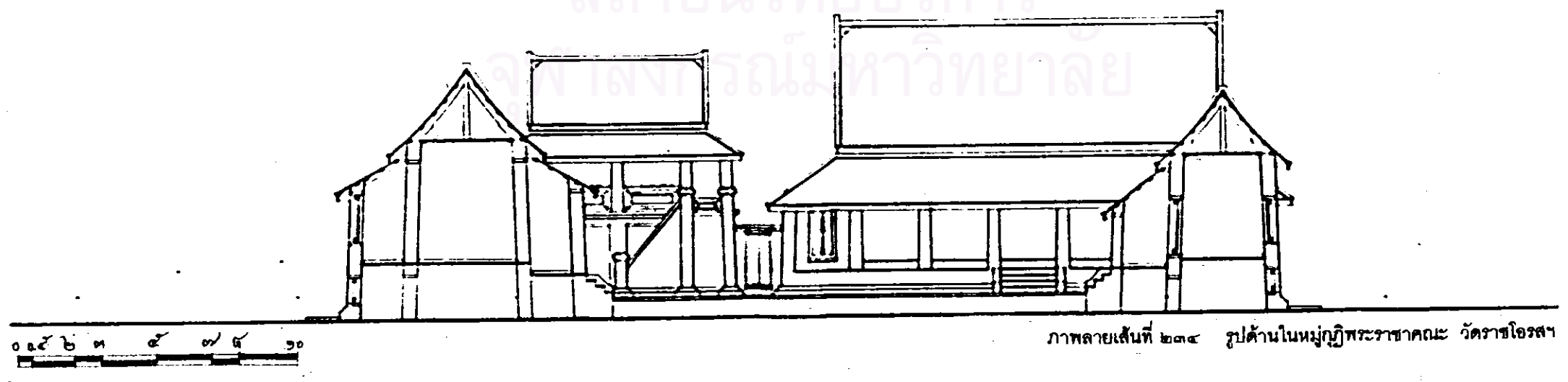
ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๓๒ ผังหมู่กุฏิพระราชาคณะ (คณะ น.๑) วัดราชโอรสาราช
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

- ๑. กุฏิพระราชาคณะ
- ๒. หอพระไตรปิฎก
- ๓. หอฉัน
- ๔. กัปปิยกุฏิ
- ๕. หอสวดมนต์
- ๖. กุฏิพระที่ๆ ๒
- ๗. ลาน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ศูนย์วิทยบริการ

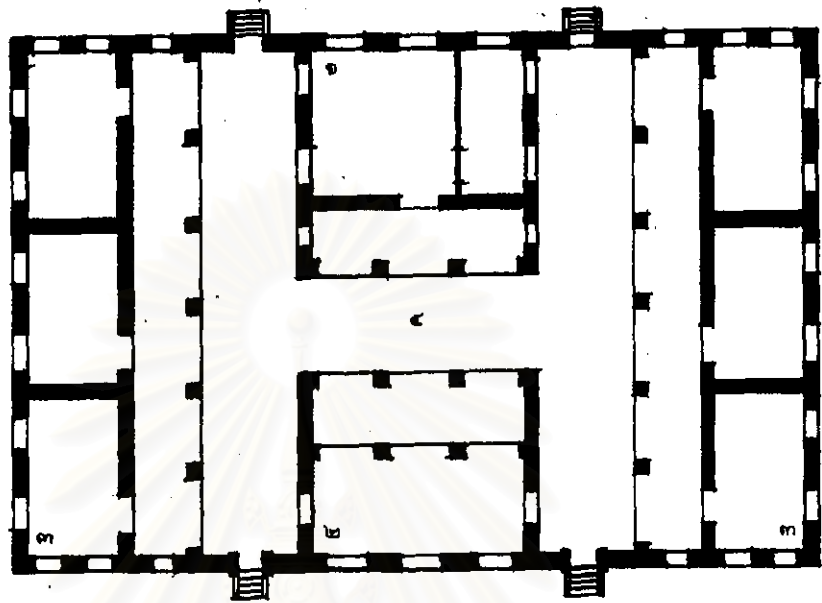

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๓๓๓ รูปตัดขวางหมู่กุฏิพระราชาคณะ วัดราชโอรสาราม

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๓๓๔ รูปด้านในหมู่กุฏิพระราชาคณะ วัดราชโอรสาราม

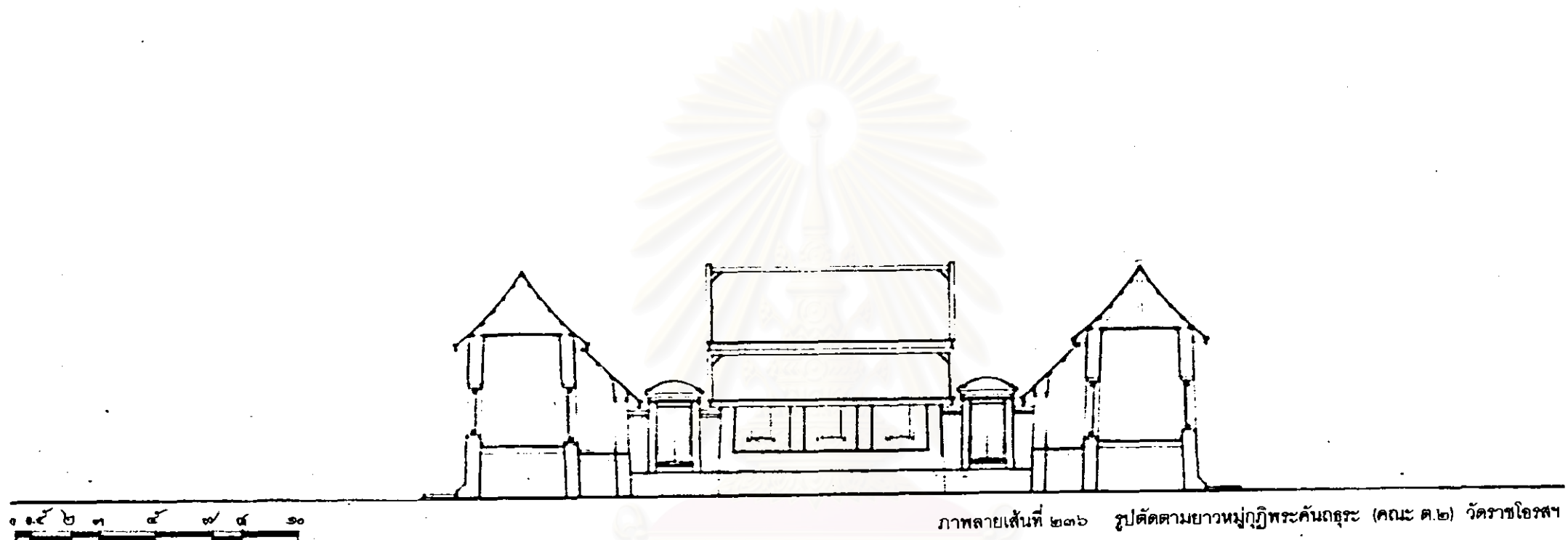
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๓๕ ผังหมู่กุฏิพระคันทนุระ (คณะ ต.๒) วัดราชโอรสฯ
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

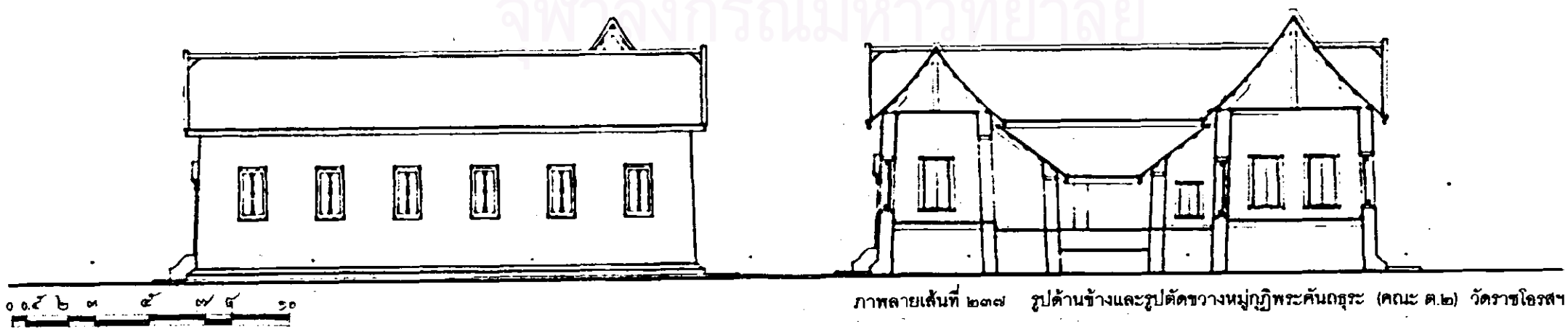
๑. กุฏิเจ้าคณะ
๒. หอฉันหรือหอสดมนต์
๓. กุฏิพระทั่วๆ ไป
๔. ลาน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

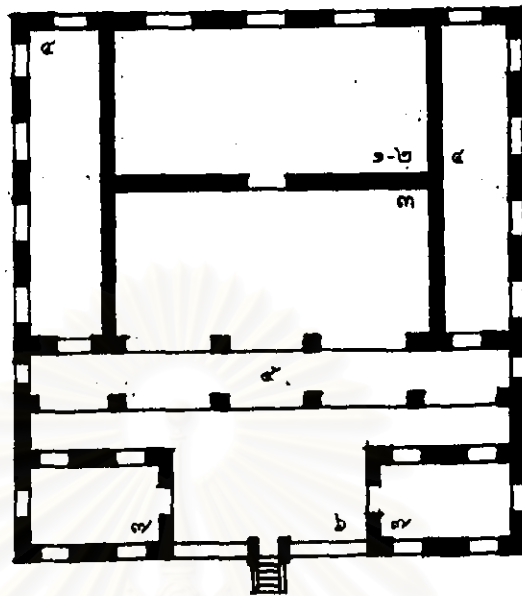

ภาพลายเส้นที่ ๒๓๖ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระคันทนุระ (คณะ ค.๒) วัดราชโอรสาร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๒๓๗ รูปด้านข้างและรูปตัดขวางหมู่กุฏิพระคันทนุระ (คณะ ค.๒) วัดราชโอรสาร

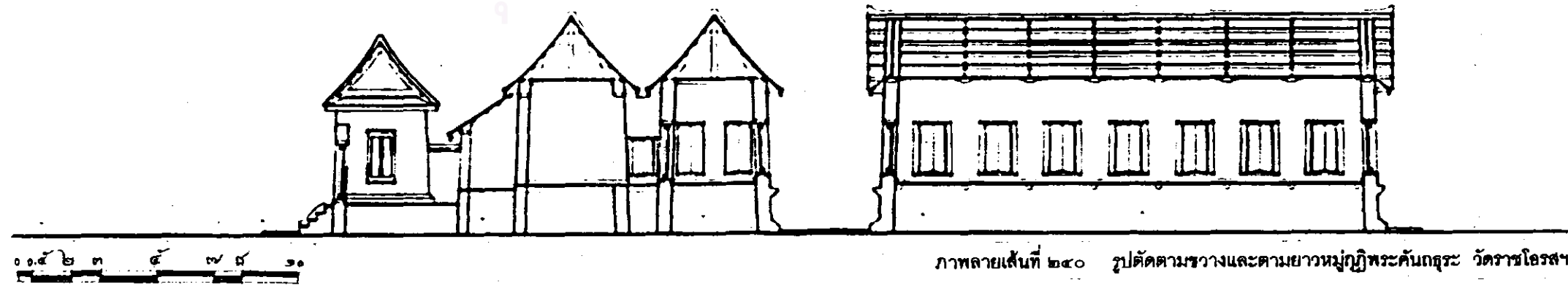
ภาพลายเส้นที่ ๒๓๘ ผังหมู่กุฏิพระคันถธุระ (คณะ) วัดราชโอรสฯ
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

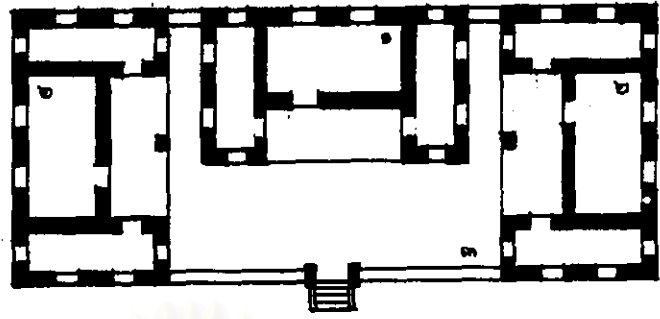
๑. กุฏิเจ้าคณะ
๒. บริเวณห้องจำวัด
๓. บริเวณโถงพักผ่อนและรับแขก
๔. ห้องพักลูกศิษย์
๕. ระเบียง
๖. นอกชาน
๗. กุฏิพระทั่วๆ ไป

สถาบันวิจัยศิลปกรรม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

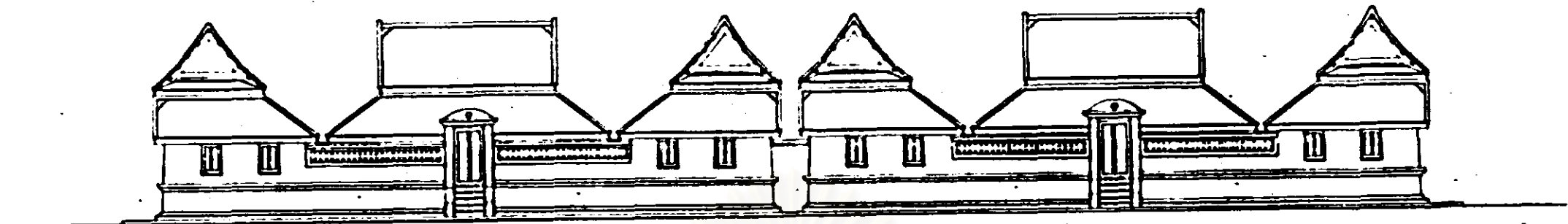

ภาพลายเส้นที่ ๒๔๑. ผังหมู่กุฏิพระคันทระ (กุฏิทิมแถว) วัดราชโอรสฯ
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

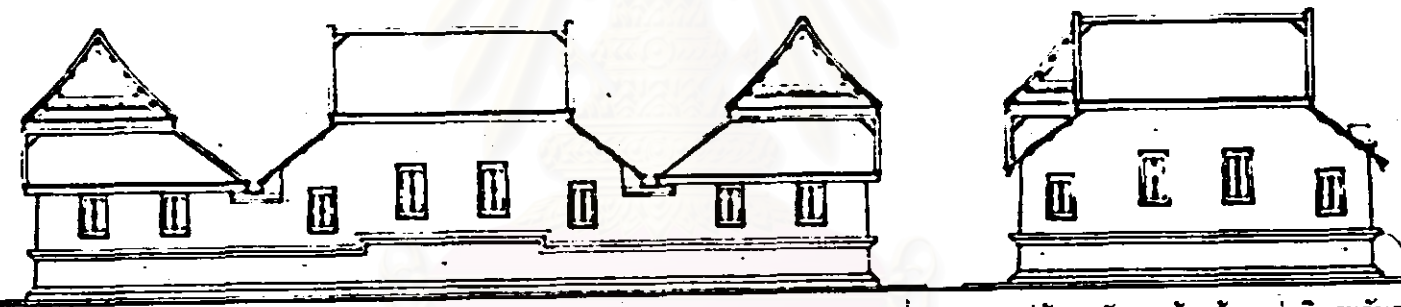
๑. กุฏิเจ้าคณะ
๒. กุฏิพระทั่วไป
๓. ลาน

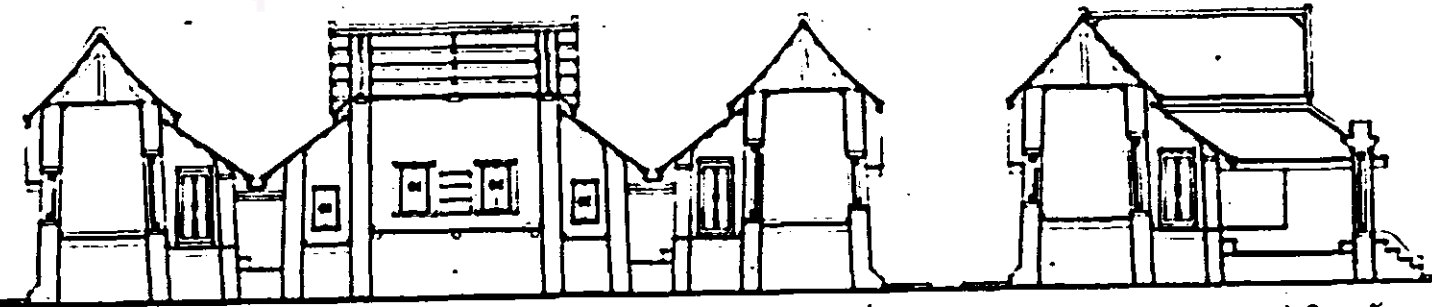
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๒๔๒ รูปด้านหน้าหมู่กุฏิพระคันถธุระ (กุฏิทิมแถว) วัดราชโอรสาร

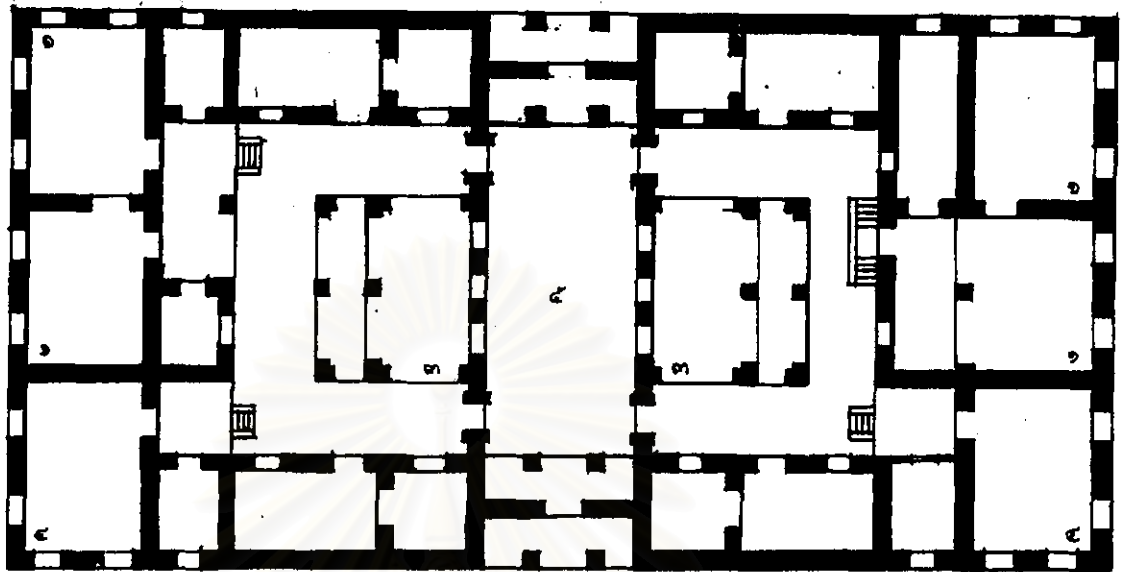

ภาพลายเส้นที่ ๒๔๓ รูปด้านหลังและด้านข้างหมู่กุฏิพระคันถธุระ (กุฏิทิมแถว) วัดราชโอรสาร

ภาพลายเส้นที่ ๒๔๔ รูปตัดตามยาวและตามขวางหมู่กุฏิพระคันถธุระ (กุฏิทิมแถว) วัดราชโอรสาร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

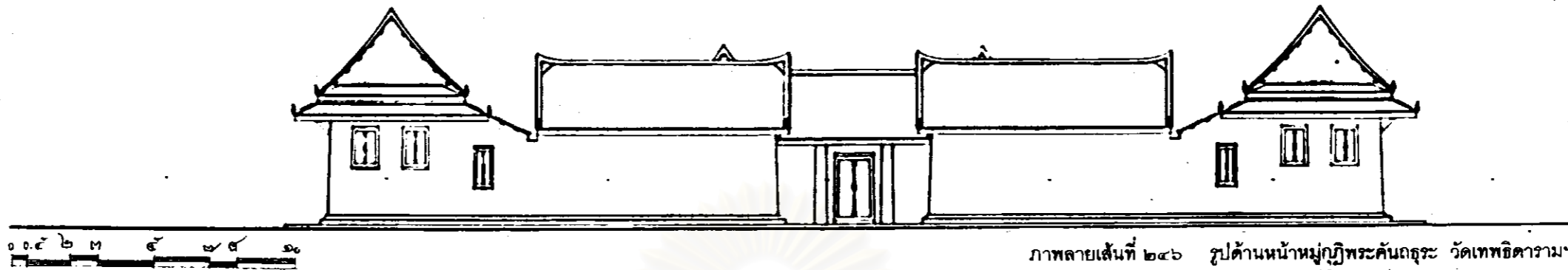

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๔๕ มิ่งหมู่กุฏิ วัดเทพธิดาฯ

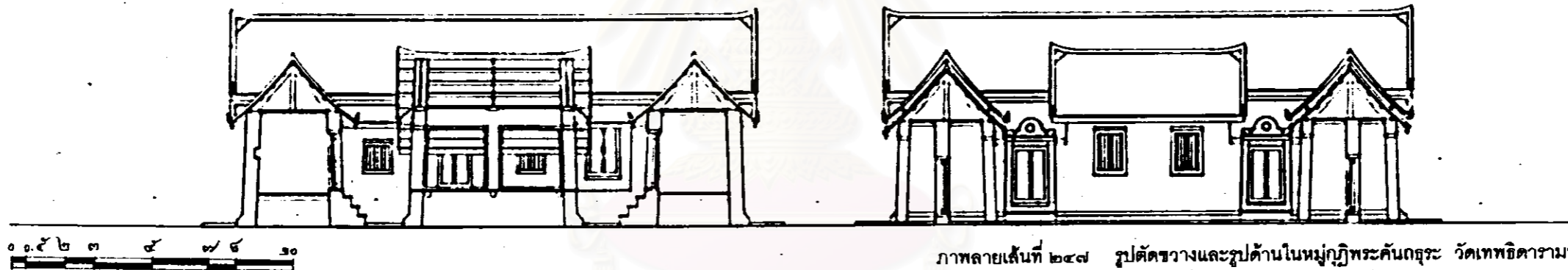
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

๑. กุฏิพระเจ้า คณะ
๒. หอพระไตรปิฎก
๓. หอฉัน
๔. กุฏิพระทั่วๆ ไป
๕. ลาน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

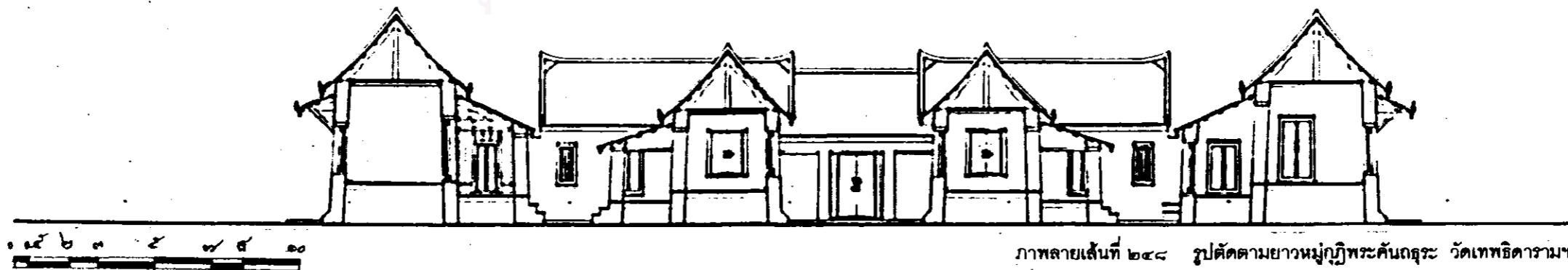

ภาพลายเส้นที่ ๒๔๖ รูปด้านหน้ามุขกุฏิพระคันถธุระ วัดเทพธิดารามฯ

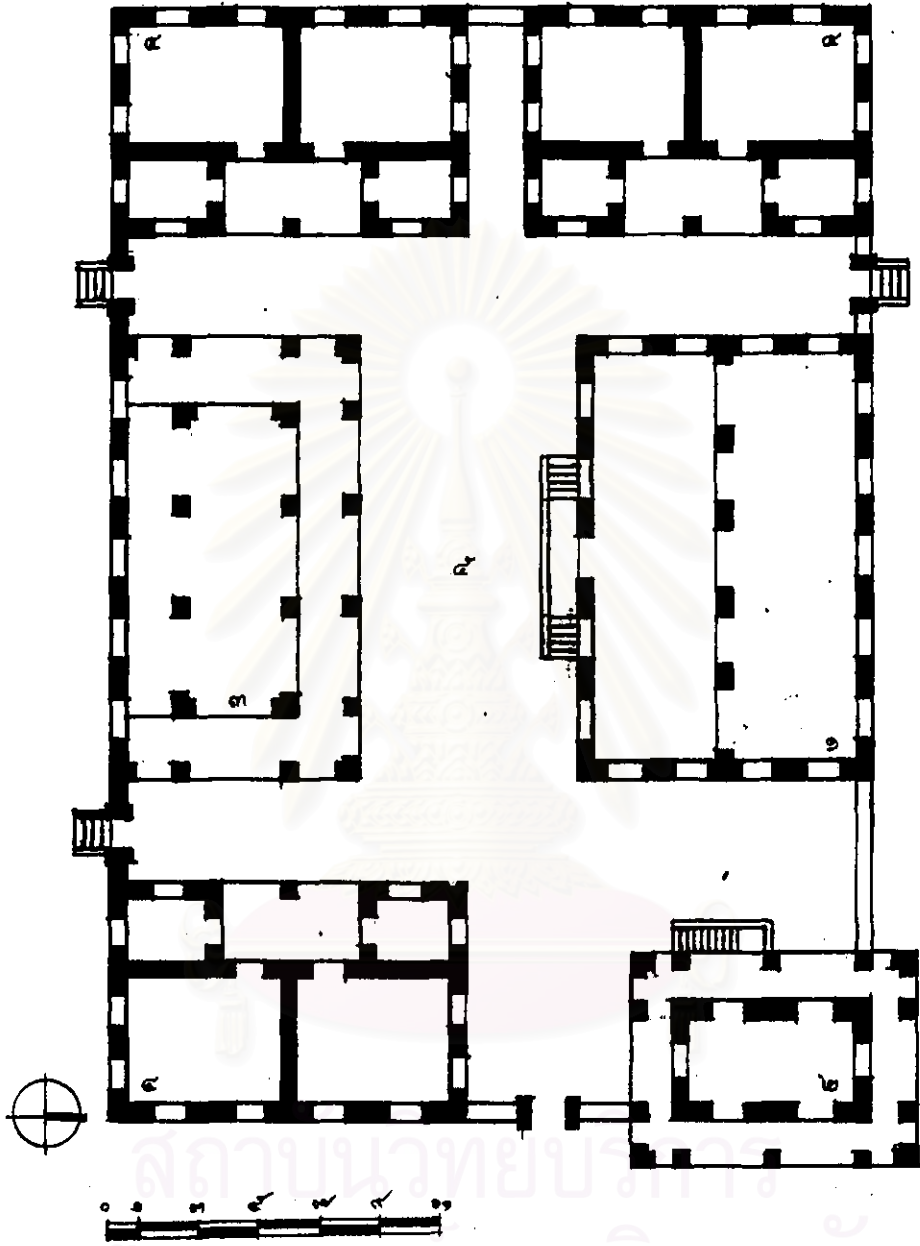

ภาพลายเส้นที่ ๒๔๗ รูปตัดขวางและรูปด้านในมุขกุฏิพระคันถธุระ วัดเทพธิดารามฯ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๒๔๘ รูปตัดตามยาวมุขกุฏิพระคันถธุระ วัดเทพธิดารามฯ

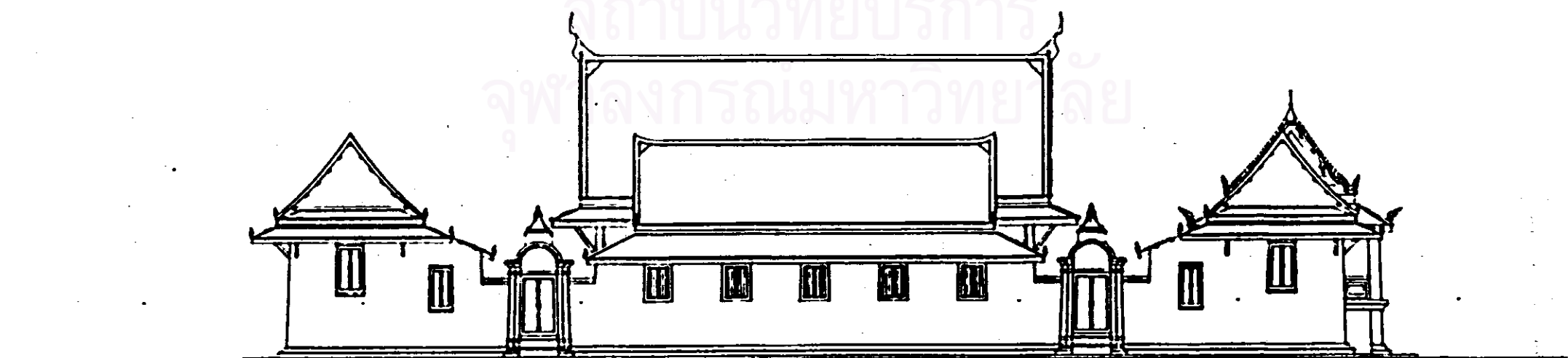

ภาพลายเส้นที่ ๒๔๙ ผังหมู่กุฏิพระราชคณะ (เจ้าอาวาส) วัดเทพธิดารามฯ

๐ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐

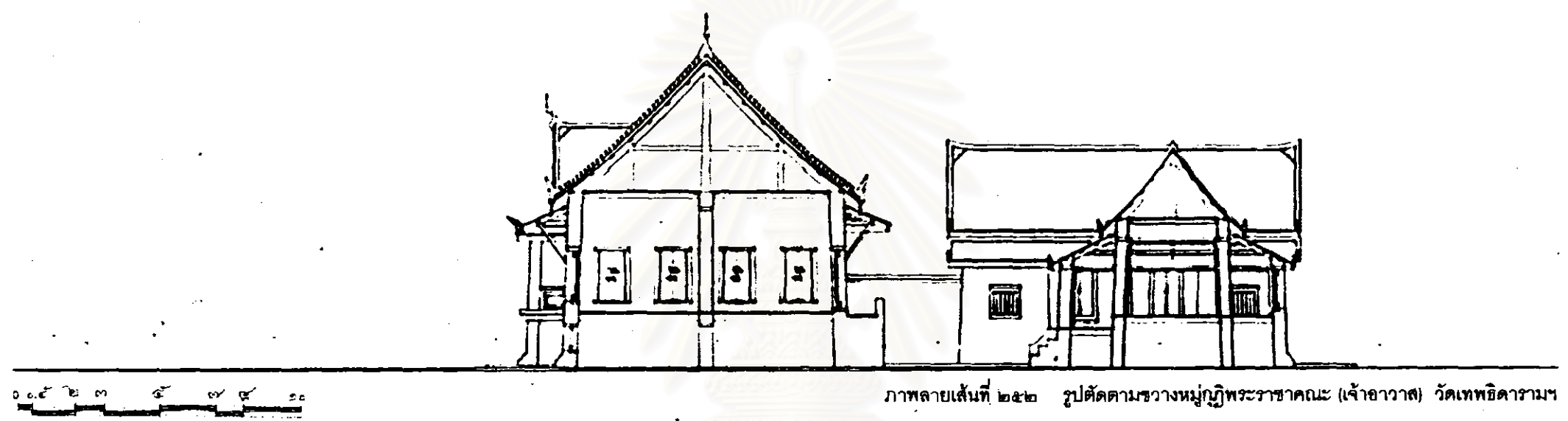
ภาพลายเส้นที่ ๒๕๐ รูปด้านทิศเหนือมุกุฎีพระราชาคณะ (เจ้าอาวาส) วัดเทพธิดารามฯ

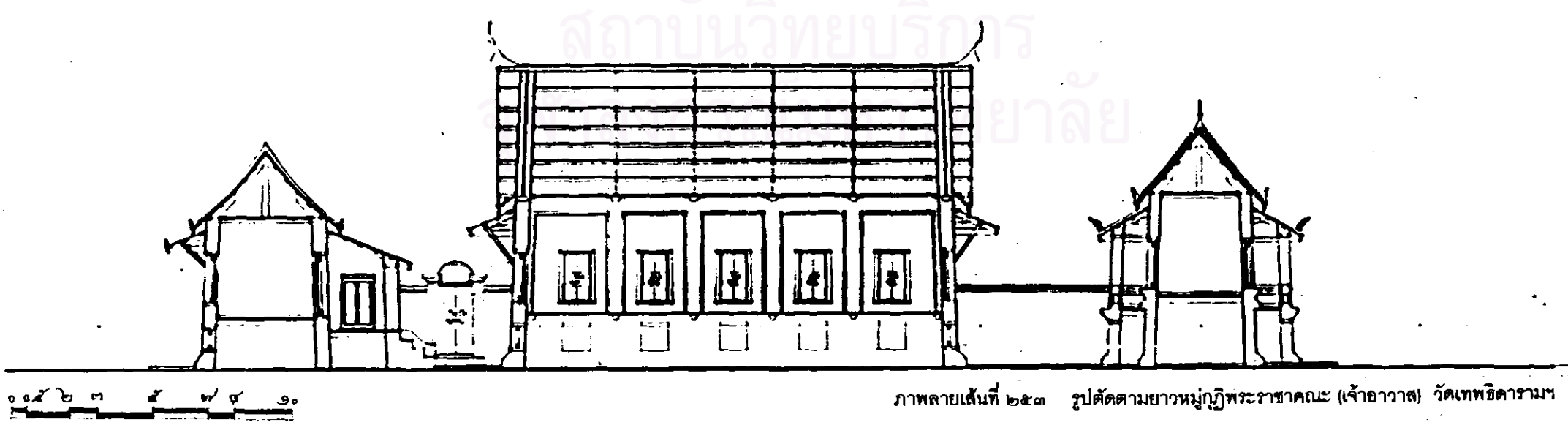
๐ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐

ภาพลายเส้นที่ ๒๕๑ รูปด้านทิศใต้มุกุฎีพระราชาคณะ (เจ้าอาวาส) วัดเทพธิดารามฯ

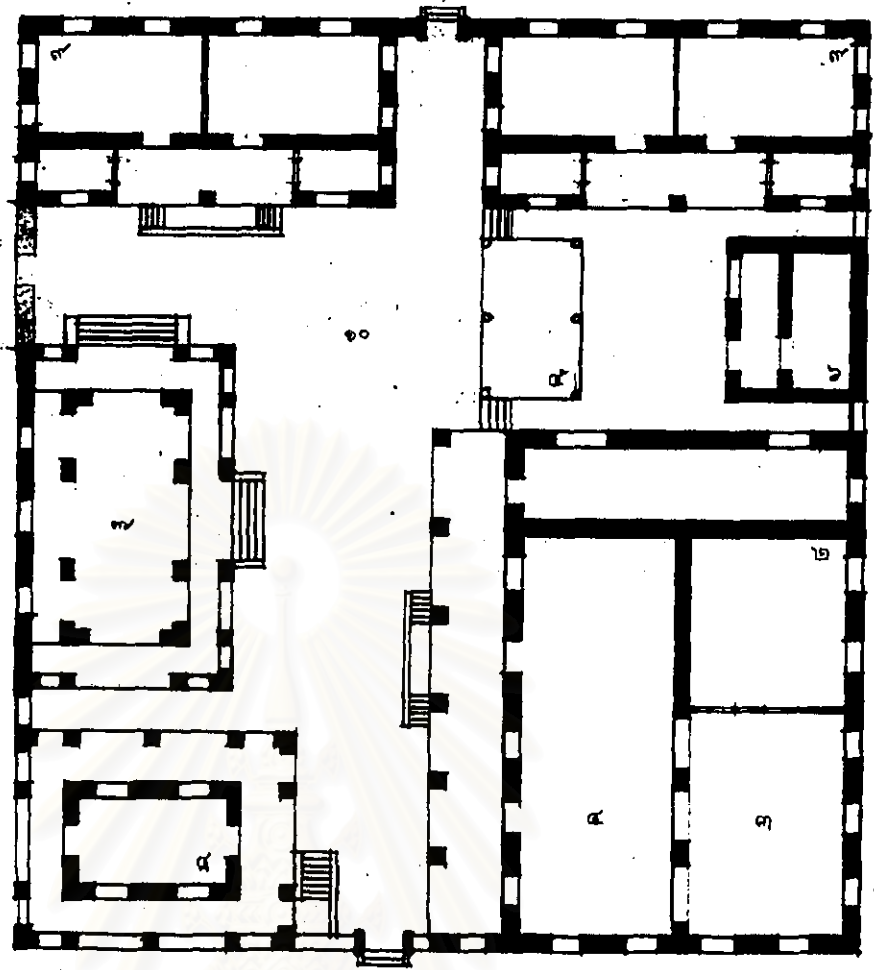
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๒๕๒ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิพระราชาคณะ (เจ้าอาวาส) วัดเทพธิดารามฯ

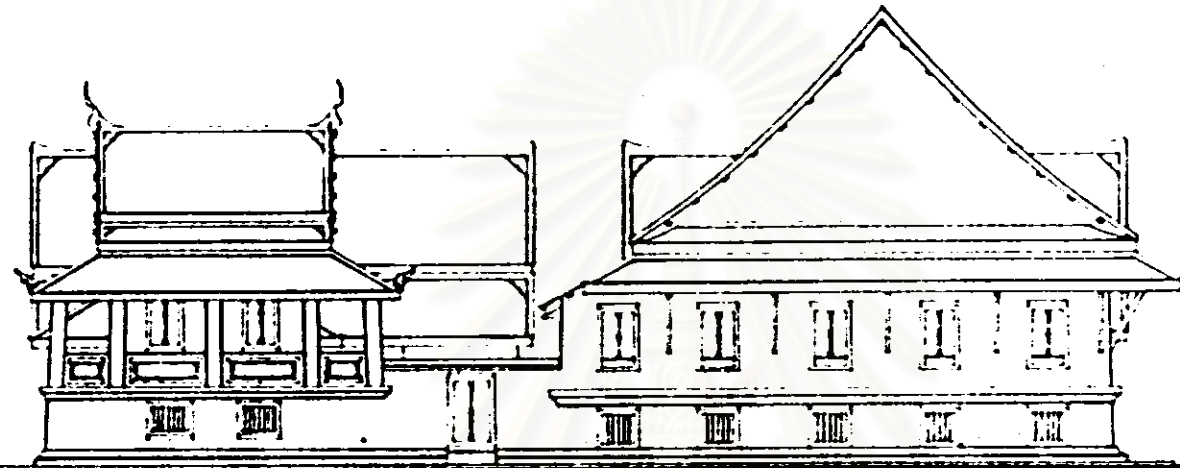
ภาพลายเส้นที่ ๒๕๓ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระราชาคณะ (เจ้าอาวาส) วัดเทพธิดารามฯ

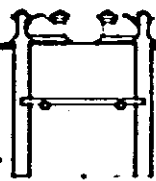
ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๕๔ มังหมู่กุฏิพระราชาคณะ (เจ้าอาวาส) วัดราชนันทดารามฯ
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

๑. กุฏิพระราชาคณะ
๒. บริเวณห้องจำวัด
๓. บริเวณโถงพักผ่อน
๔. บริเวณโถงรับแขก
๕. หอฉัน
๖. กัปปิยกุฏิ
๗. หอสดมภ์
๘. หอพระไตรปิฎก
๙. กุฏิพระทั่วๆ ไป
๑๐. ลาน

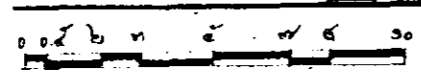
สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๒๕๕ รูปด้านหน้าหมู่กุฏิพระราชคณะ (เจ้าอาวาส) วัดราชนัคดารามฯ

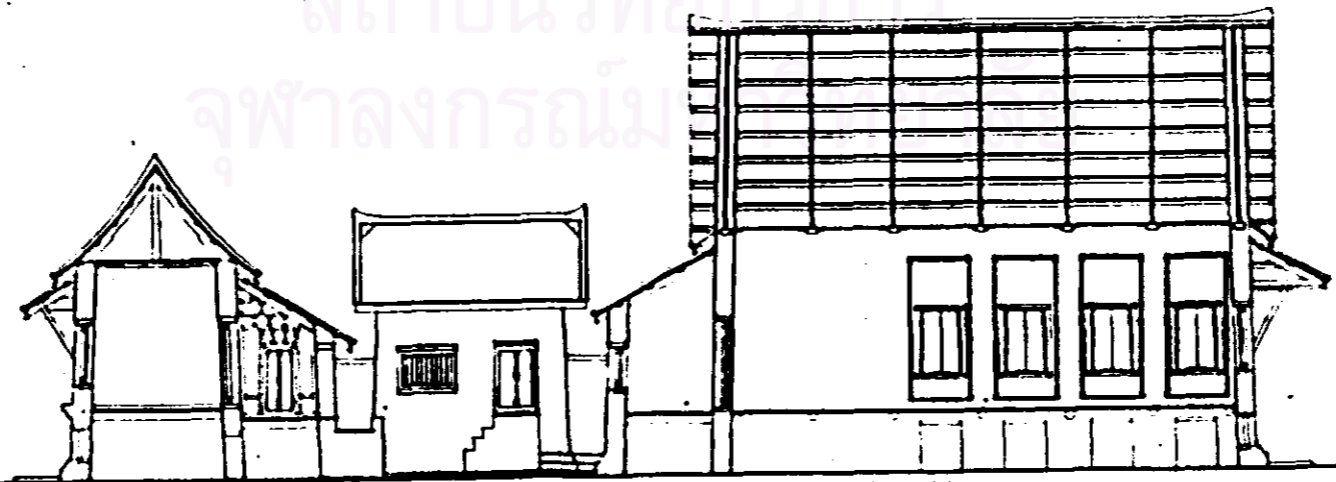

ภาพลายเส้นที่ ๒๕๖ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิพระราชคณะ (เจ้าอาวาส) วัดราชนัคดารามฯ

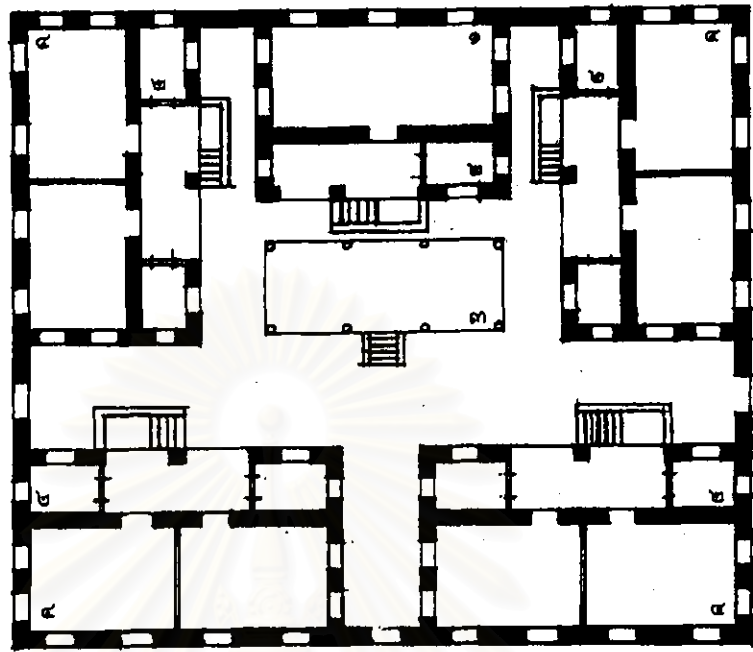

ภาพลายเส้นที่ ๒๕๗ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระราชาคณะ (เจ้าอาวาส) วัดราชนันทารามฯ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

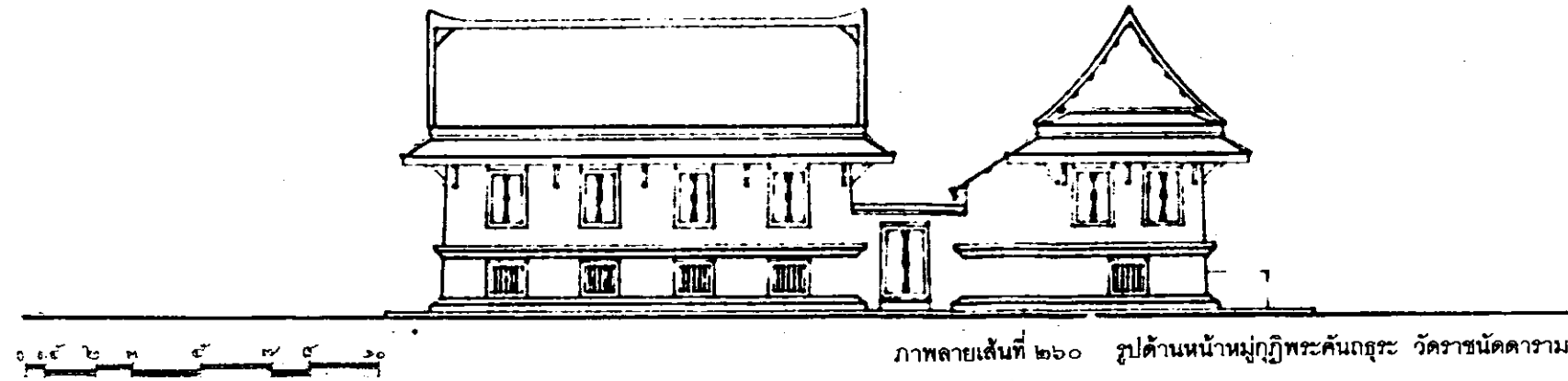
ภาพลายเส้นที่ ๒๕๘ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระราชาคณะ (เจ้าอาวาส) วัดราชนันทารามฯ

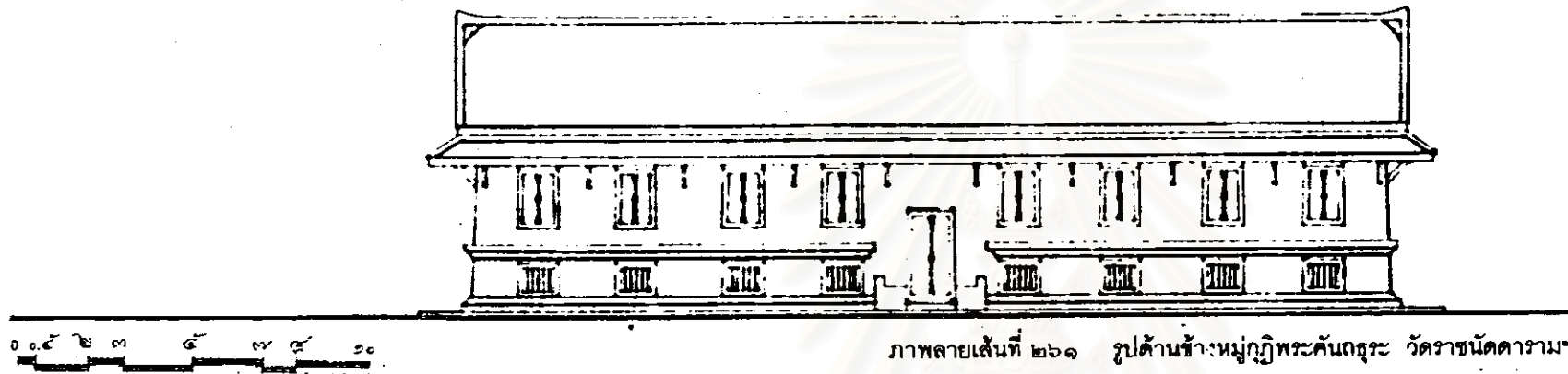
ภาพลายเส้นที่ ๒๕๘ มังหมู่กุฏิพระคันทนฤระ วัดราชนัดดารามา
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

๑. กุฏิเจ้าคณะ
๒. ห้องพักลูกศิษย์
๓. หอฉัน
๔. กุฏิพระที่ว่างไป
๕. ลาน

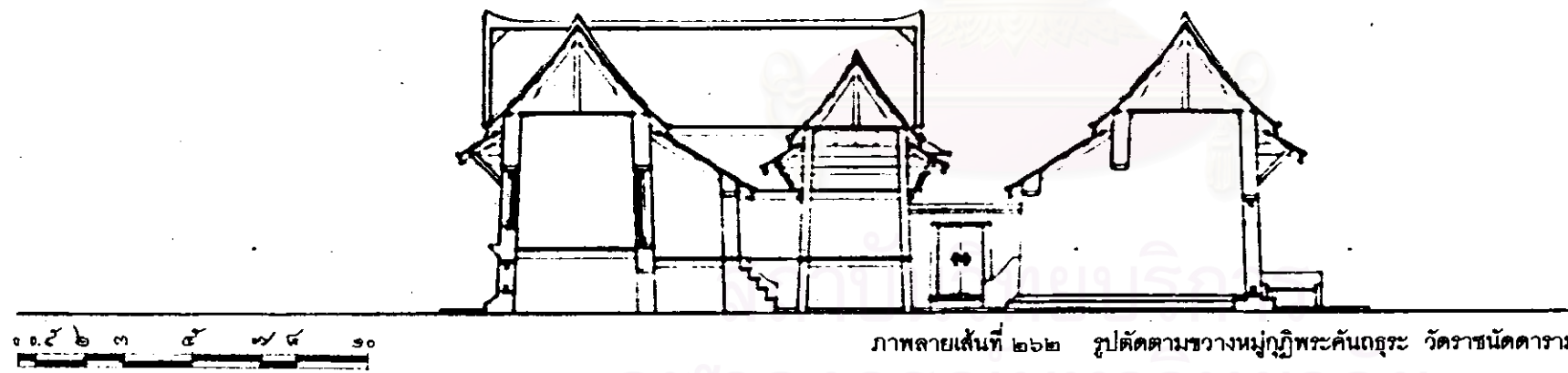
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

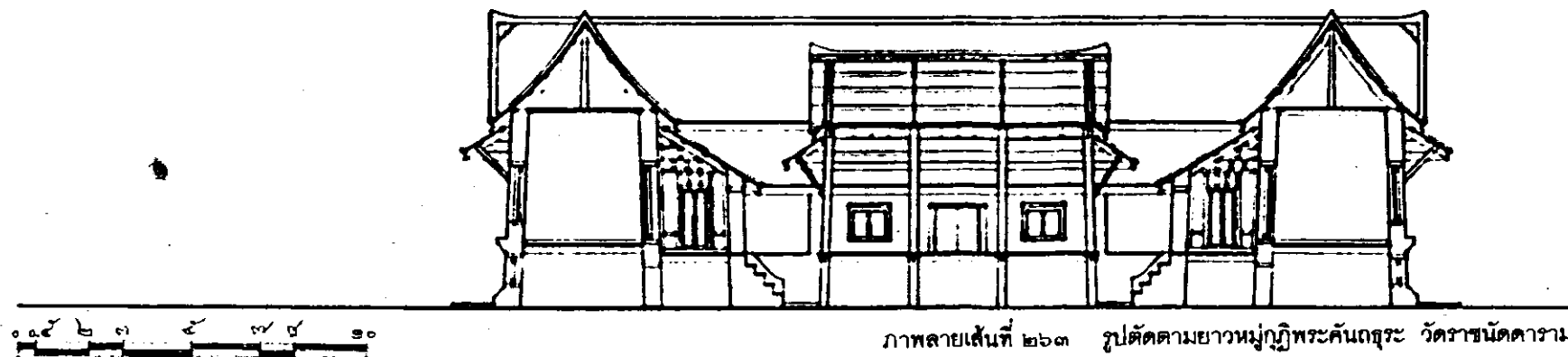
ภาพลายเส้นที่ ๒๖๐ รูปด้านหน้าหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดราชনীดคารามา

ภาพลายเส้นที่ ๒๖๑ รูปด้านข้างหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดราชনীดคารามา

ภาพลายเส้นที่ ๒๖๒ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดราชনীดคารามา

ภาพลายเส้นที่ ๒๖๓ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดราชনীดคารามา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๒๖๔ รูปด้านข้างและด้านยาวกุฏิพระ วัดปรีณายกฯ

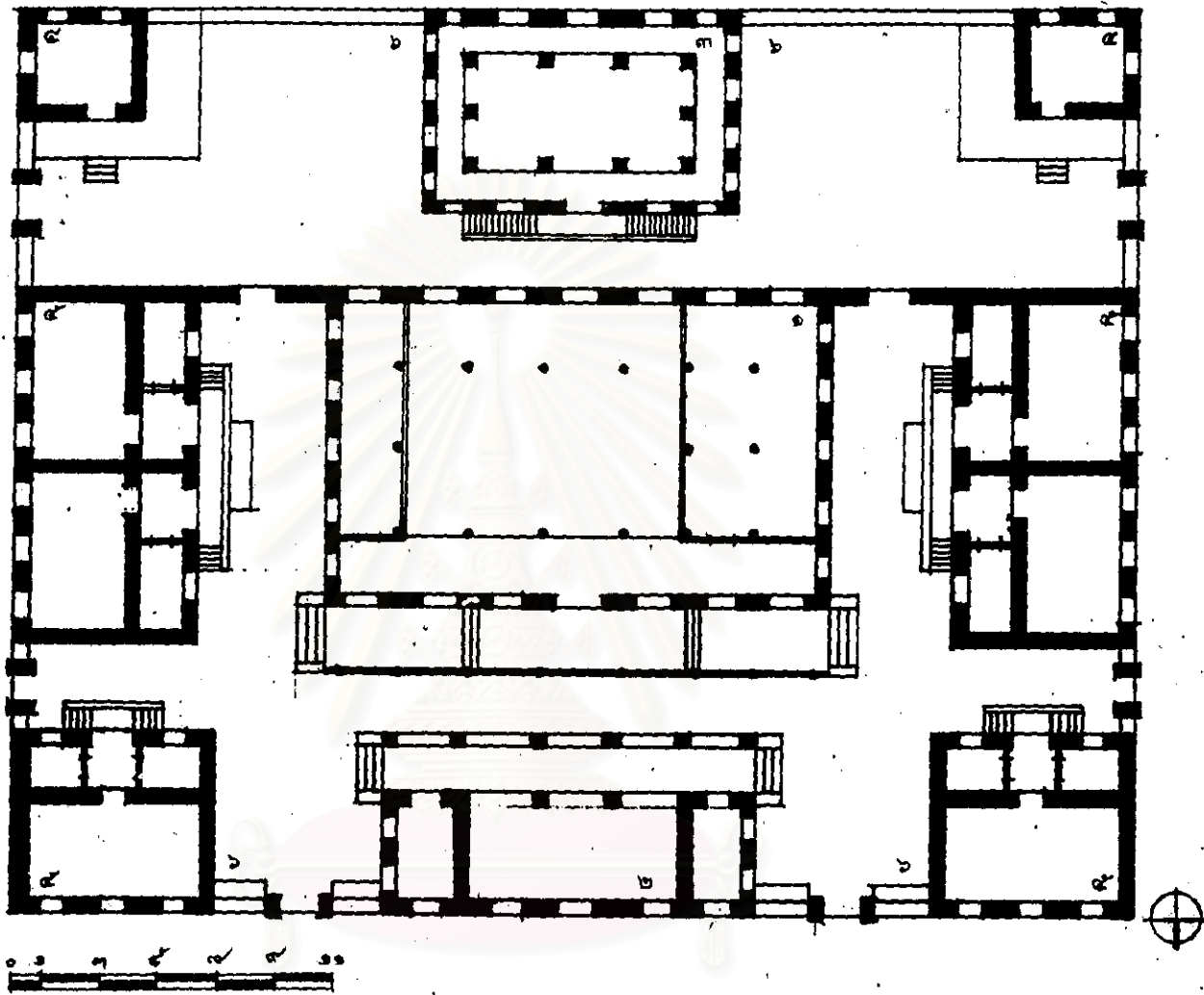

ภาพลายเส้นที่ ๒๖๕ รูปด้านยาวกุฏิพระ วัดปรีณายกฯ

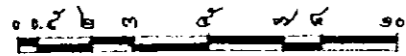
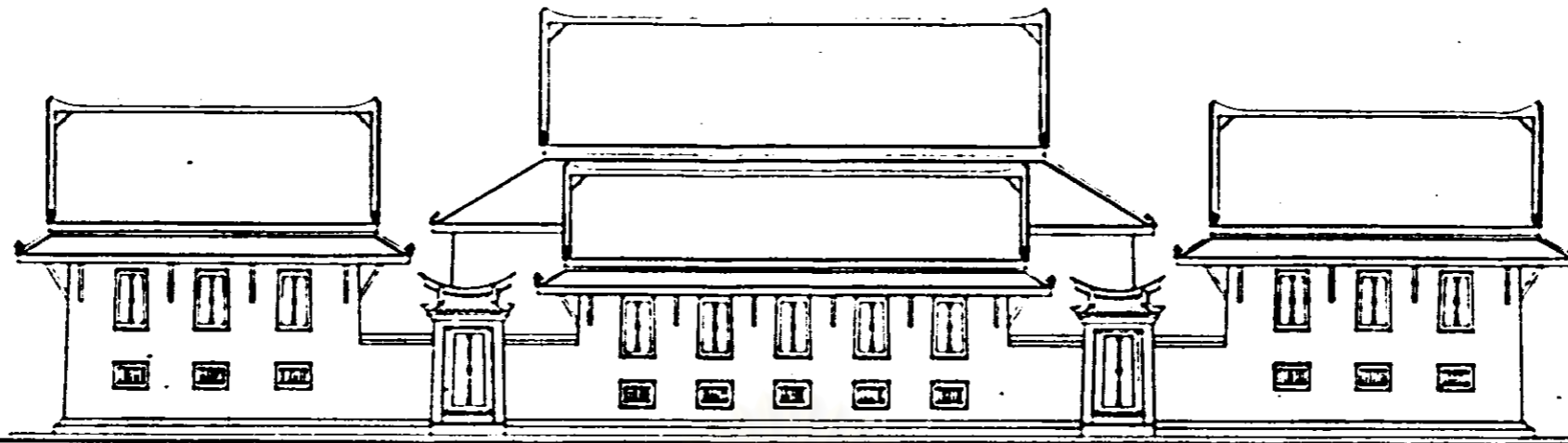
ภาพลายเส้นที่ ๒๖๖ รูปตัดตามขวางและตามยาวกุฏิพระ วัดปรีณายกฯ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

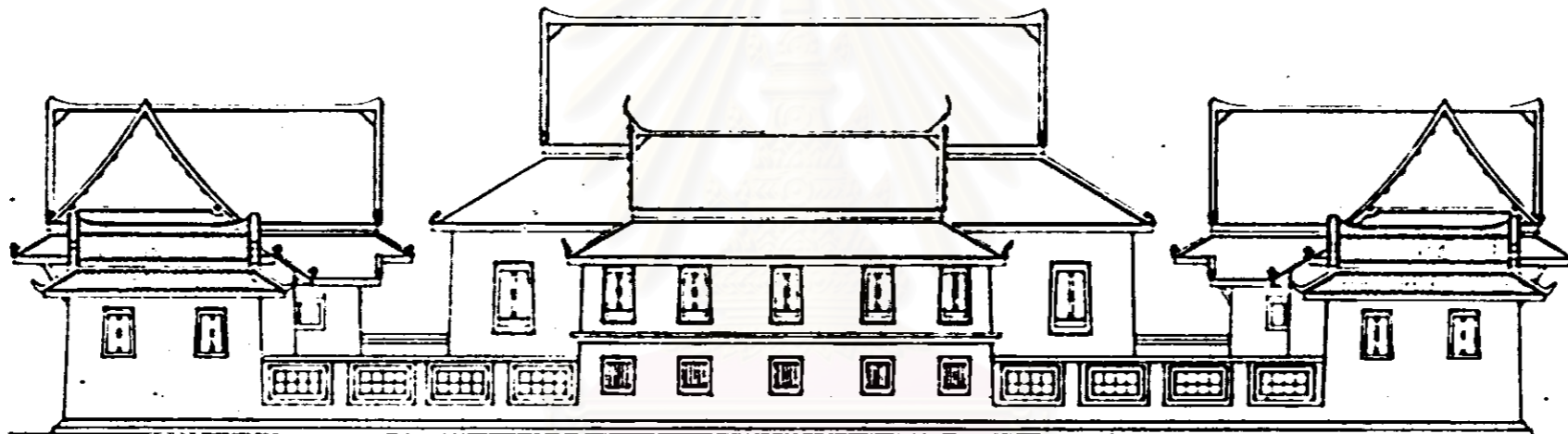

ภาพลายเส้นที่ ๒๖๘ ผังหมู่กุฏิพระราชาคณะ (เจ้าอาวาส) วัดโสมนัสวิหาร
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

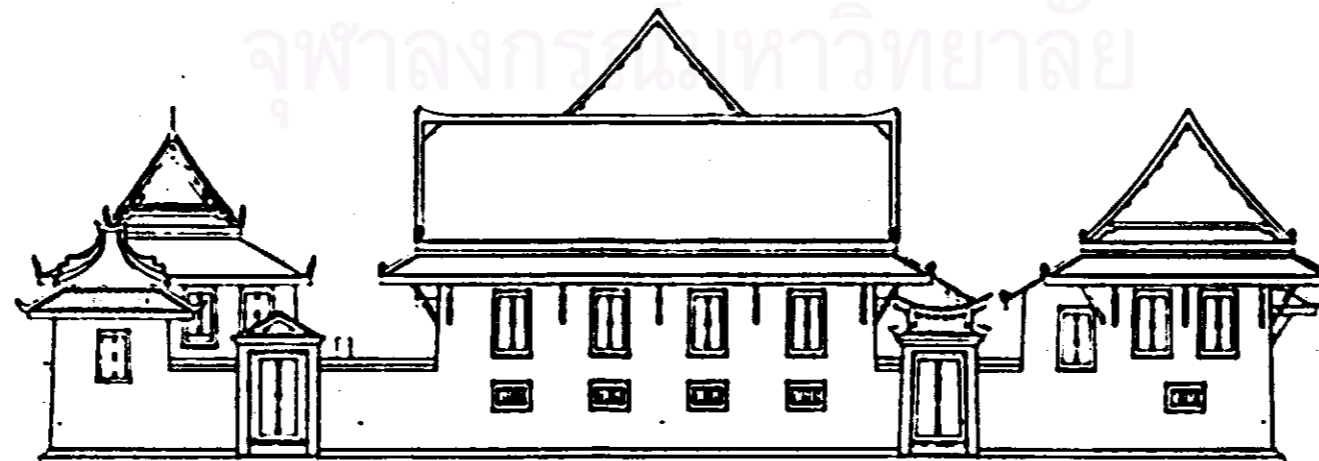
๑. กุฏิพระราชาคณะ
๒. ศาลาหอดัน
๓. หอพระไตรปิฎก
๔. กุฏิแก่งจีน
๕. กุฏิพระทั่วๆ ไป
๖. ลาน

ภาพลายเส้นที่ ๒๖๘ รูปด้านทิศเหนือหมู่กุฏิพระราชาคณะ (เจ้าอาวาส) วัดโสมนัสวิหาร

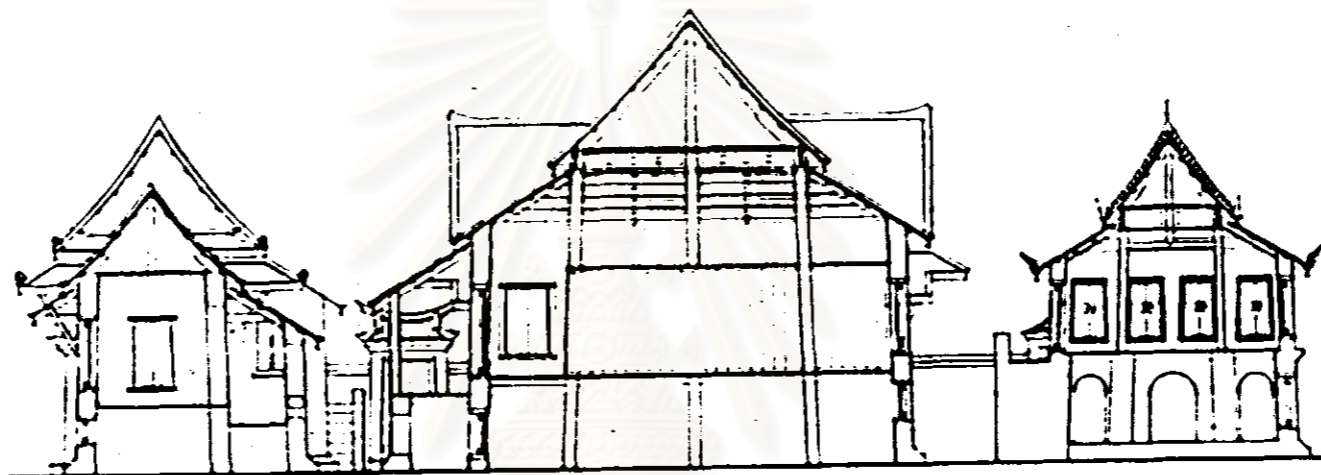

ภาพลายเส้นที่ ๒๖๙ รูปด้านทิศใต้หมู่กุฏิพระราชาคณะ (เจ้าอาวาส) วัดโสมนัสวิหาร

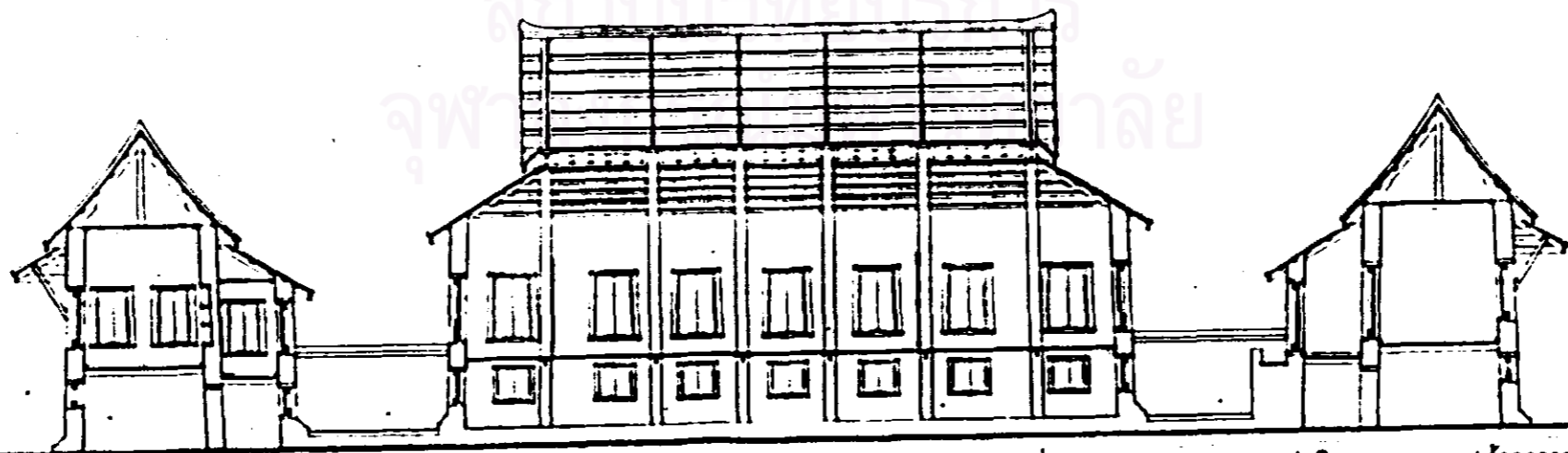

ภาพลายเส้นที่ ๒๗๐ รูปด้านทิศตะวันออกหมู่กุฏิพระราชาคณะ (เจ้าอาวาส) วัดโสมนัสวิหาร

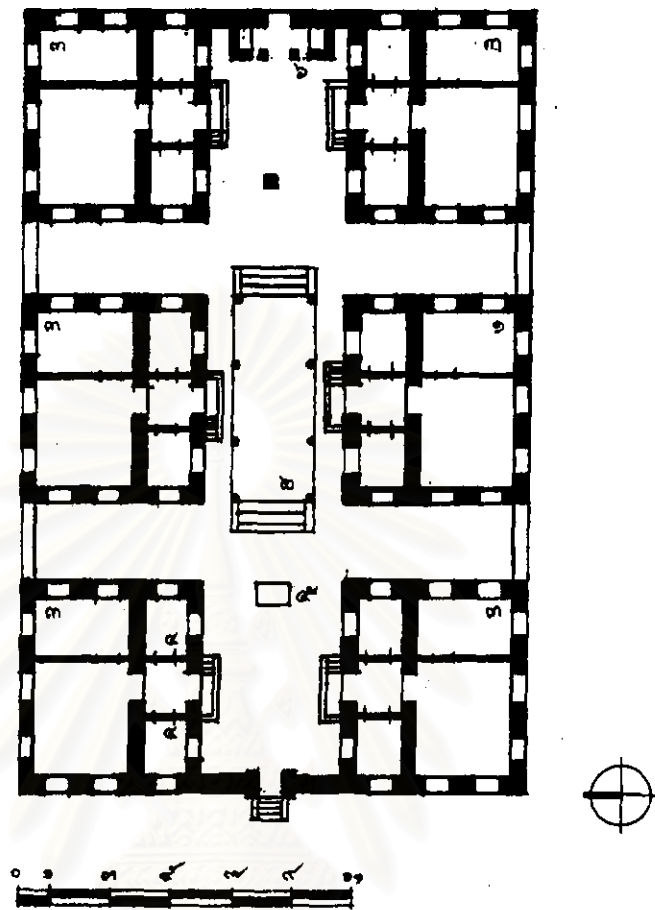
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๒๗๑ รูปตัดขวางหมู่กุฏิพระราชาคณะ (เจ้าอาวาส) วัดโสมนัสวิหาร

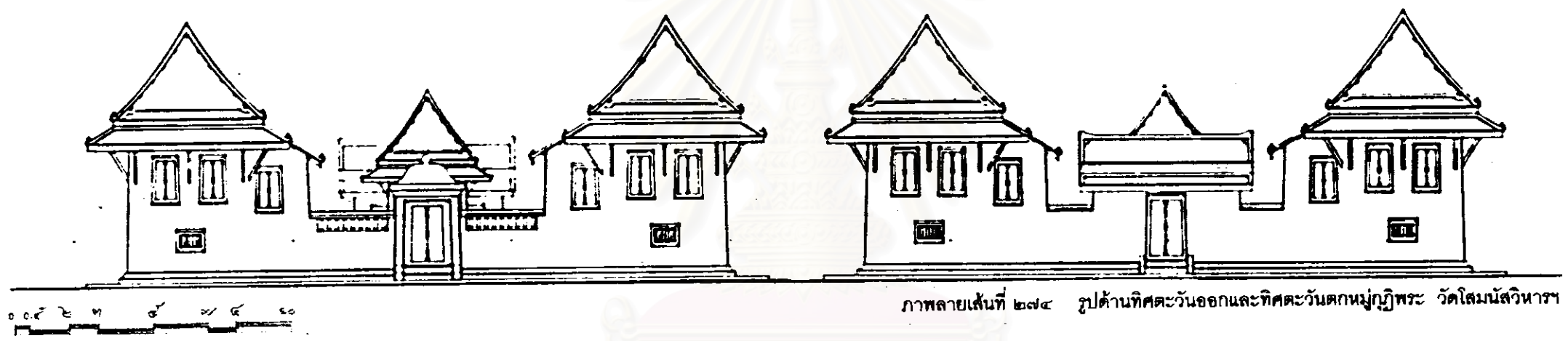
ภาพลายเส้นที่ ๒๗๒ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระราชาคณะ (เจ้าอาวาส) วัดโสมนัสวิหาร

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๗๓ มังหมู่กุฏิพระ (คณะ ๑) วัดโสนัดวิหารฯ
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

๑. กุฏิเจ้าคณะ
๒. หอฉันหรือหอสวดมนต์
๓. กุฏิพระทั่วๆ ไป
๔. ห้องพักลูกศิษย์
๕. แท่นบูชา
๖. ชุมนประตูลาน

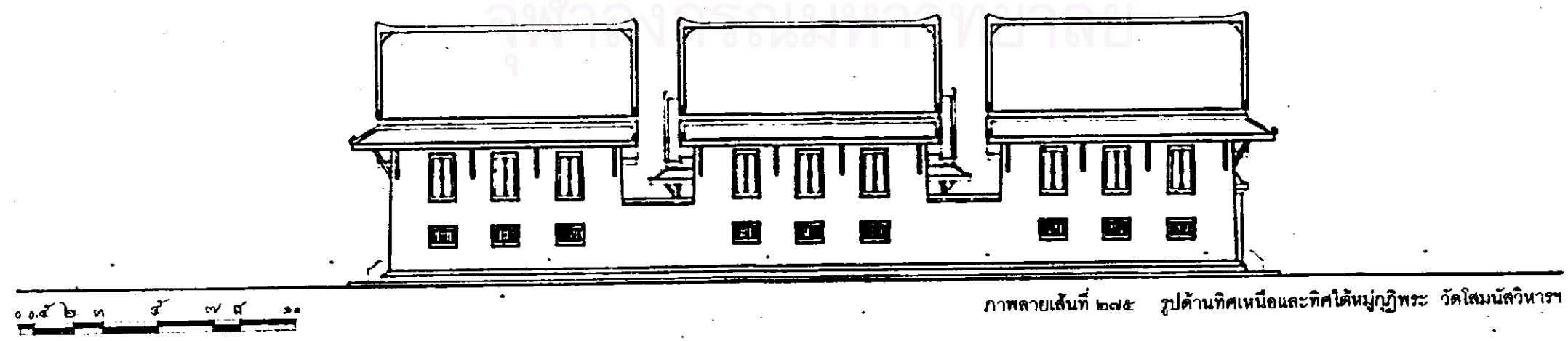
สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

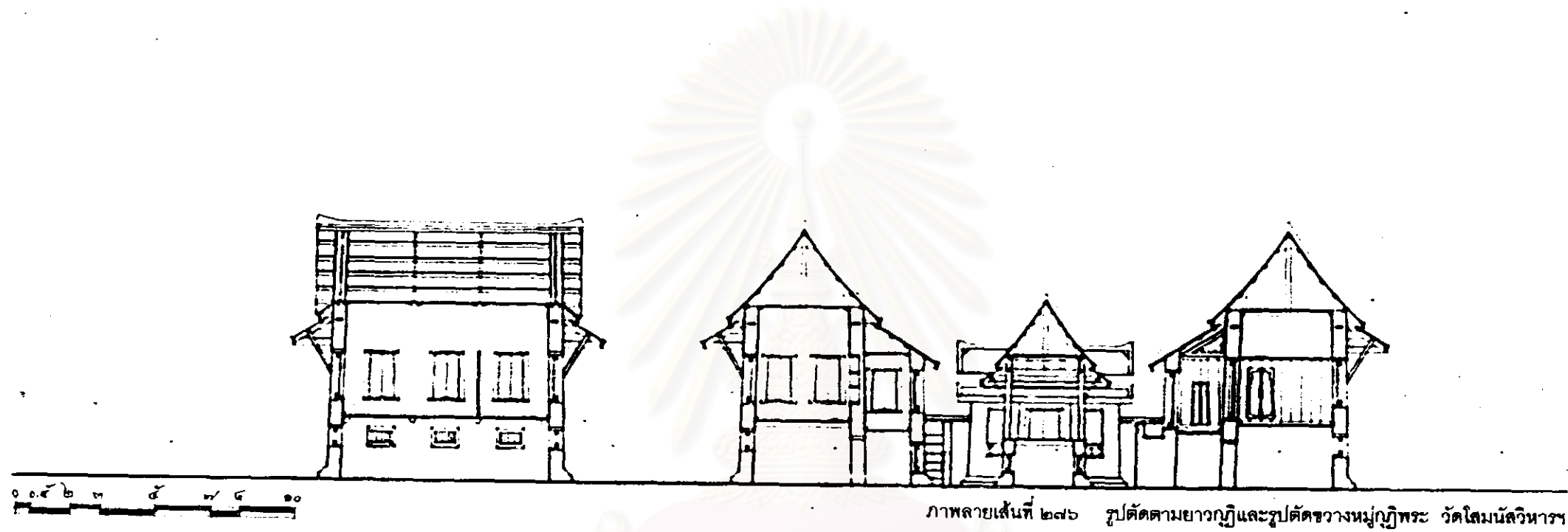
ภาพลายเส้นที่ ๒๗๔ รูปด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกหมู่กุฏิพระ วัดโสมนัสวิหาร

สถาบันวิทยบริการ

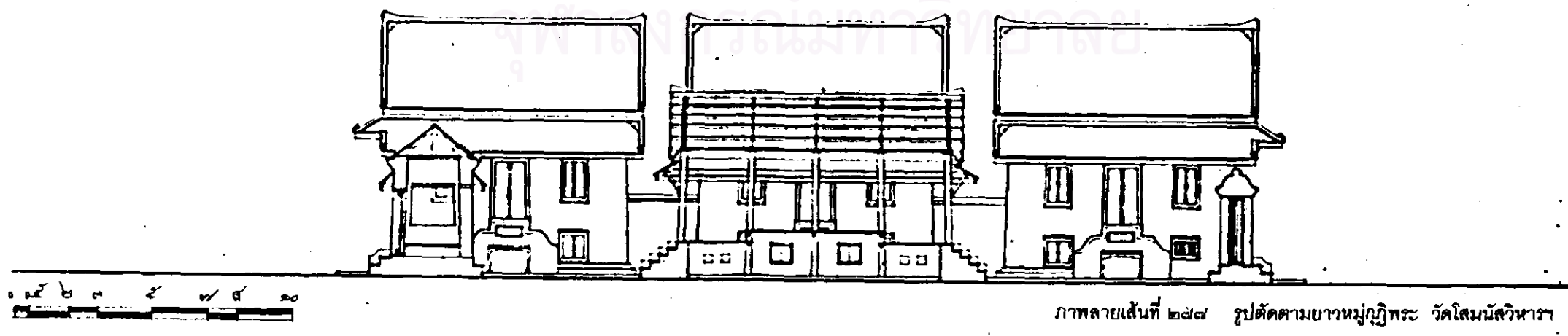
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๒๗๕ รูปด้านทิศเหนือและทิศใต้หมู่กุฏิพระ วัดโสมนัสวิหาร

ภาพลายเส้นที่ ๒๗๖ รูปตัดตามยาวกุฏิและรูปตัดขวางหมู่กุฏิพระ วัดโสมนัสวิหาร

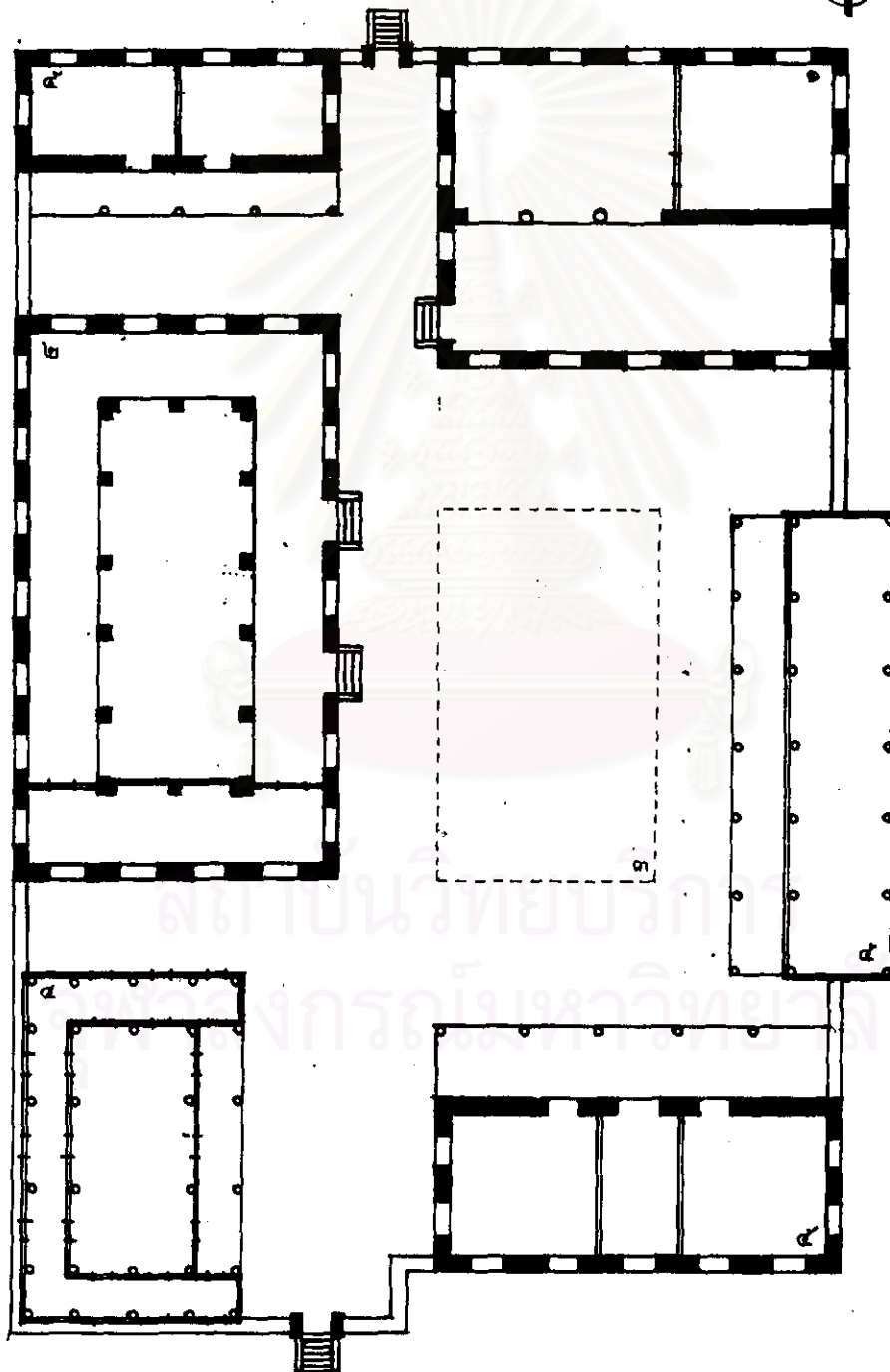
ภาพลายเส้นที่ ๒๗๗ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระ วัดโสมนัสวิหาร

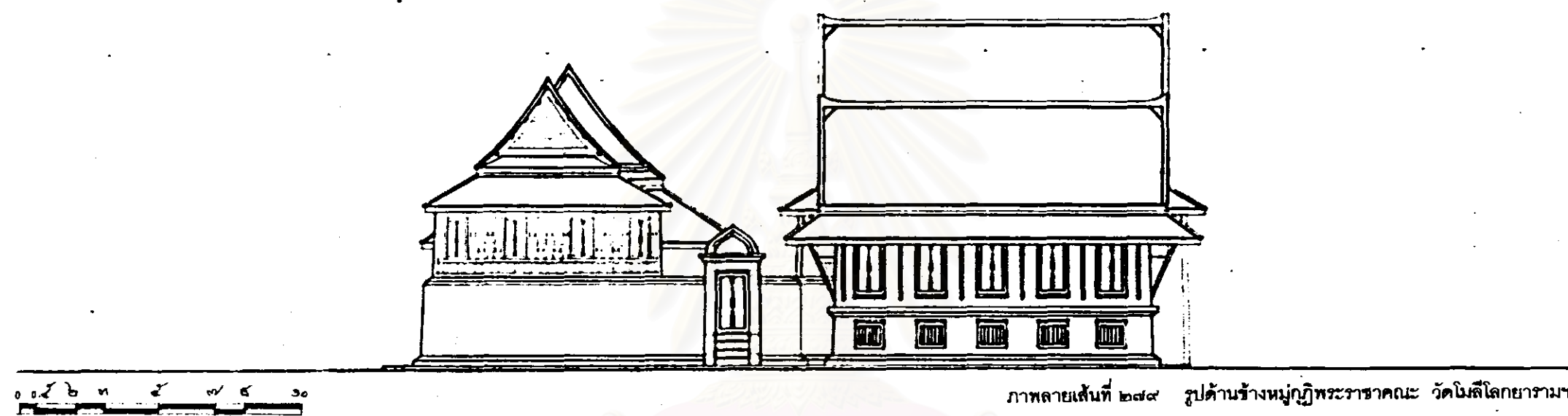
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๗๘ ผังหมู่กุฏิพระราชาคณะ วัดโมลีโลกยารามฯ

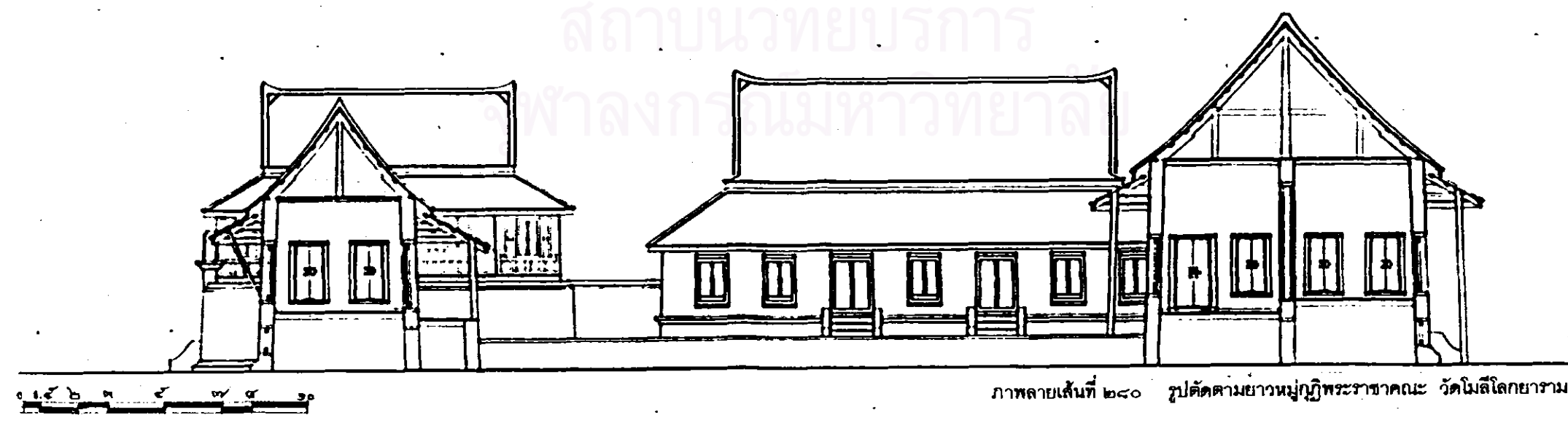
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

- ๑. กุฏิพระราชาคณะ
- ๒. หอสวดมนต์
- ๓. หอดฉัน
- ๔. กุฏิพระตำหนัก
- ๕. กุฏิพระที่ว่างไป

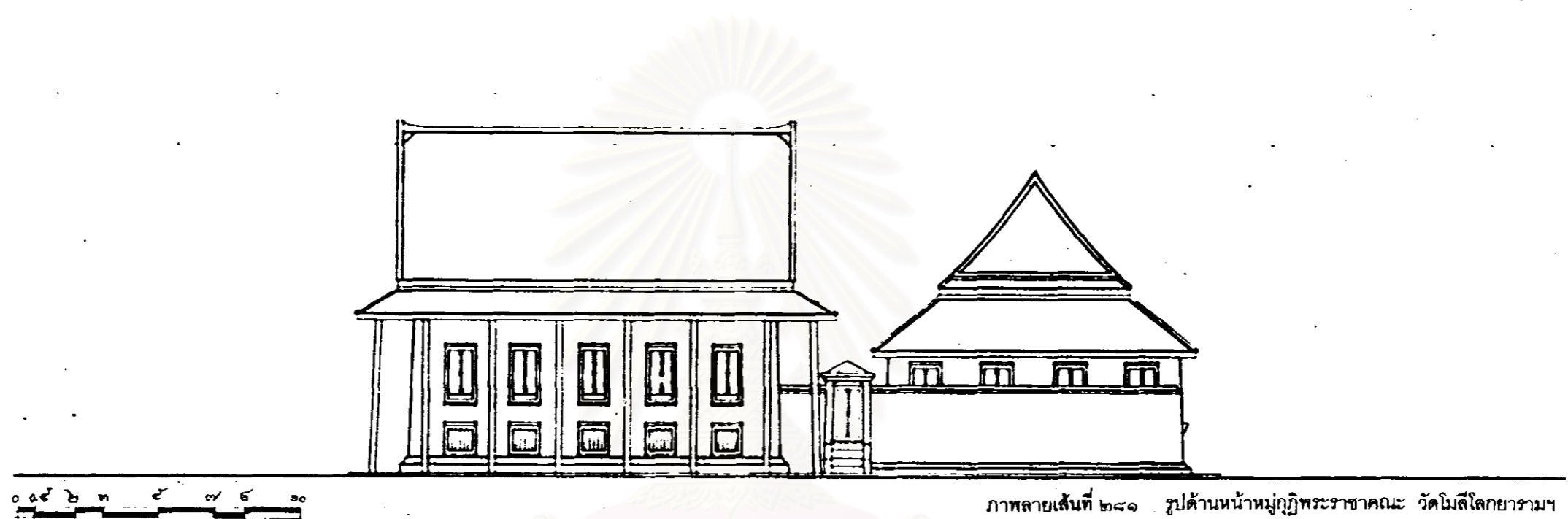

ภาพลายเส้นที่ ๒๓๙ รูปด้านข้างหมู่กุฏิพระราชาคณะ วัดโมลีโลกยารามฯ

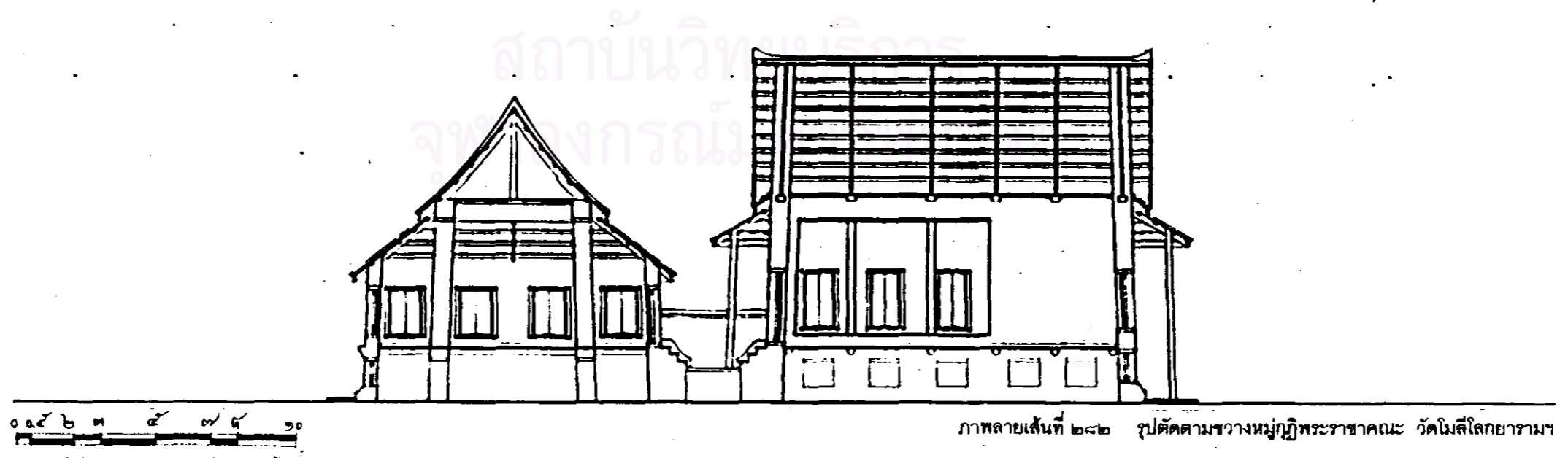

ภาพลายเส้นที่ ๒๔๐ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระราชาคณะ วัดโมลีโลกยารามฯ

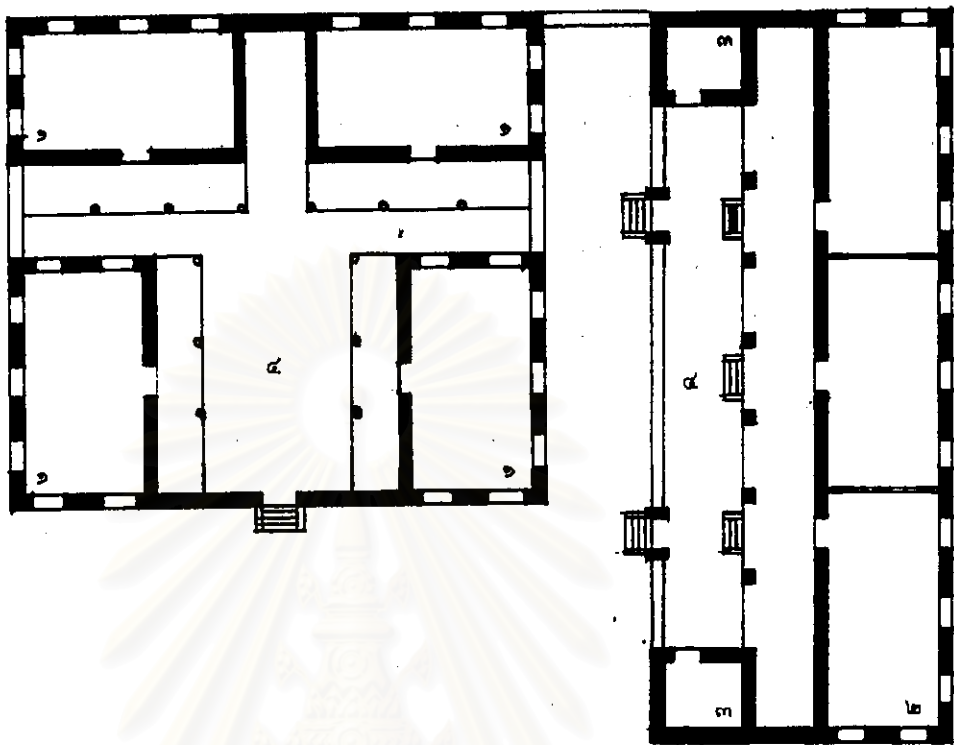
สถาบันวิทยบริการ
 จ.พาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๒๔๑ รูปด้านหน้าหมู่กุฏิพระราชาคณะ วัดโมลีโลกยารามฯ

ภาพลายเส้นที่ ๒๔๒ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิพระราชาคณะ วัดโมลีโลกยารามฯ

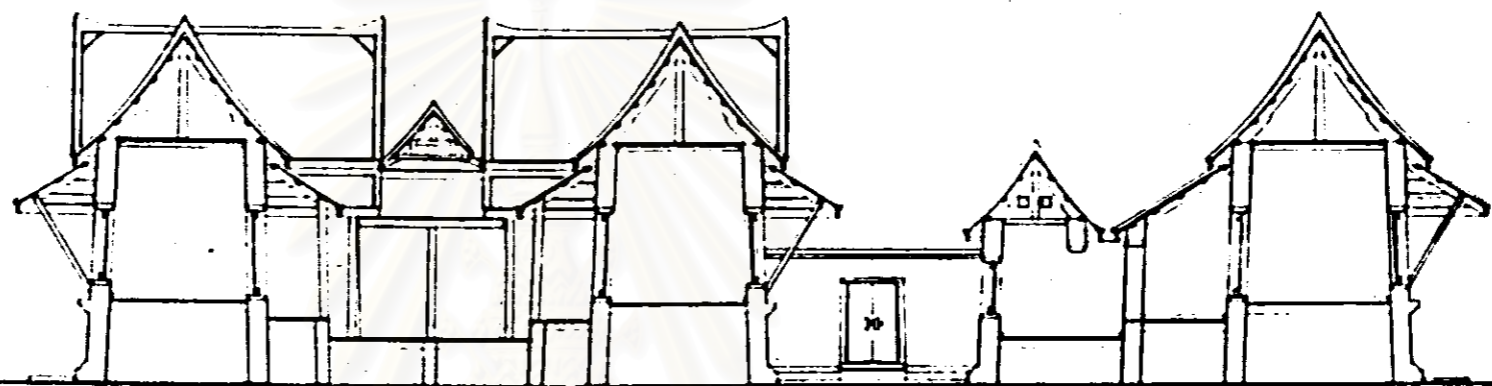

ภาพลายเส้นที่ ๒๔๓ ผังหมู่กุฏิพระคันถธุระ (คณะ) วัดกัลยาณมิตรฯ

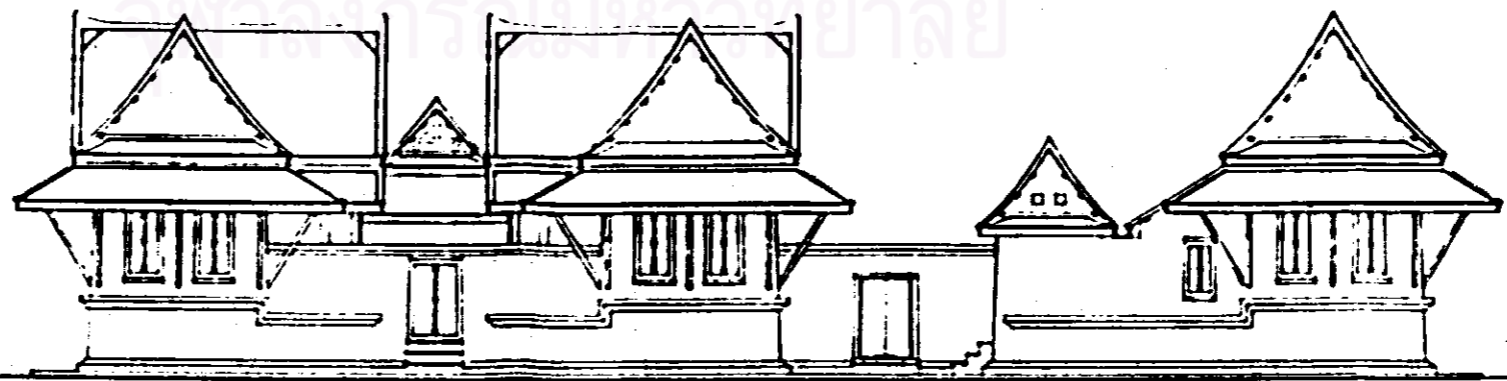
องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

- ๑. กุฏิพระทั่วๆ ไป
- ๒. กุฏิแถว
- ๓. กัปปิยกุฏิ
- ๔. ลาน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

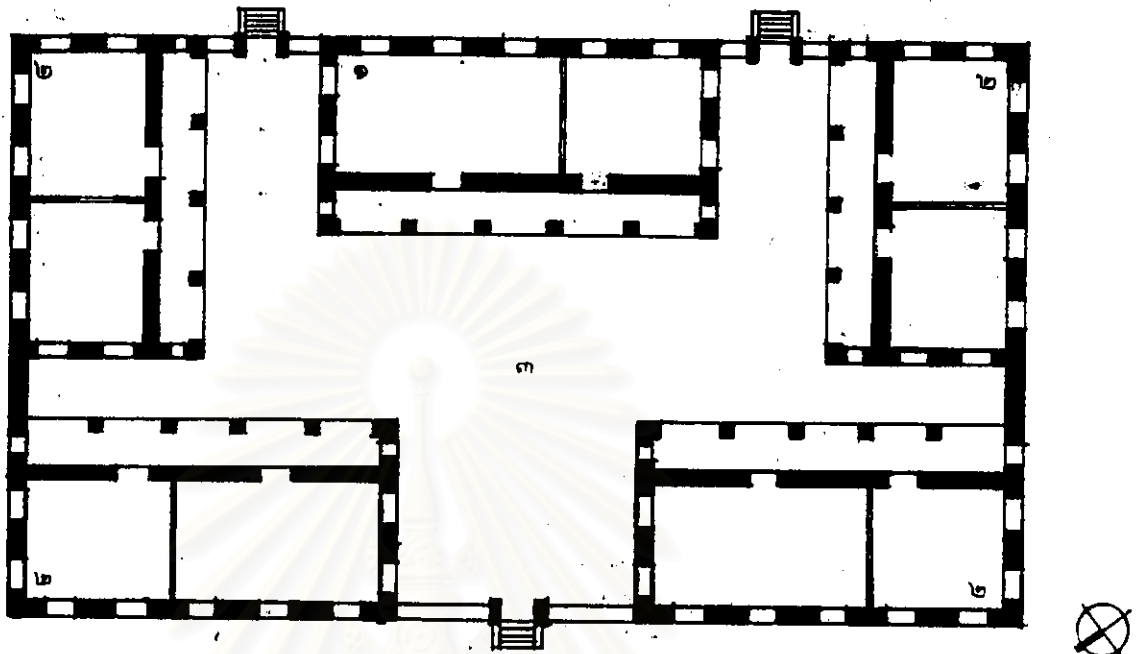

ภาพลายเส้นที่ ๒๔๔ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดกัลยาณมิตรฯ

ภาพลายเส้นที่ ๒๔๕ รูปด้านหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดกัลยาณมิตรฯ

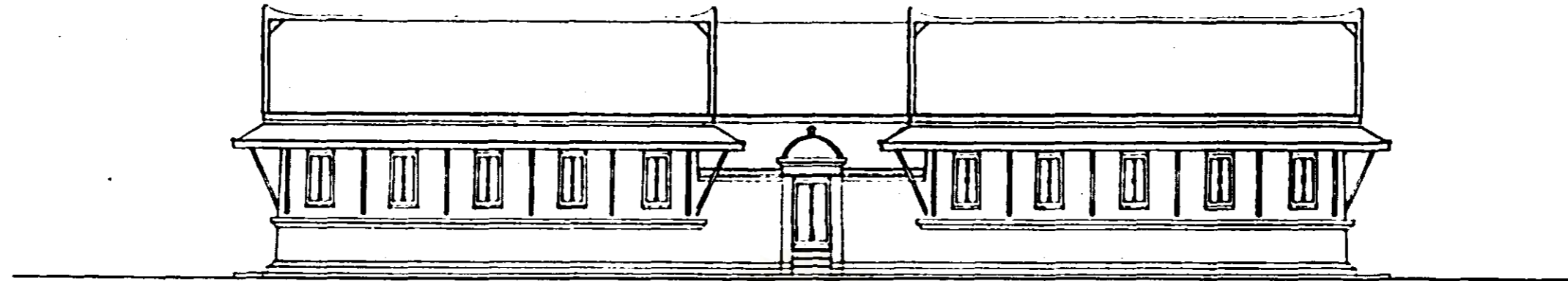
สถาบันวิทยบริการ
 คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๒๘๖ มังหมุ่กุฏิพระคันถธุระ (คณะ) วัดกัลยาณมิตรฯ
องค์ประกอบภายในหมุ่กุฏิ

๑. กุฏิเจ้าคณะ
๒. กุฏิพระทั่วๆ ไป
๓. ลาน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

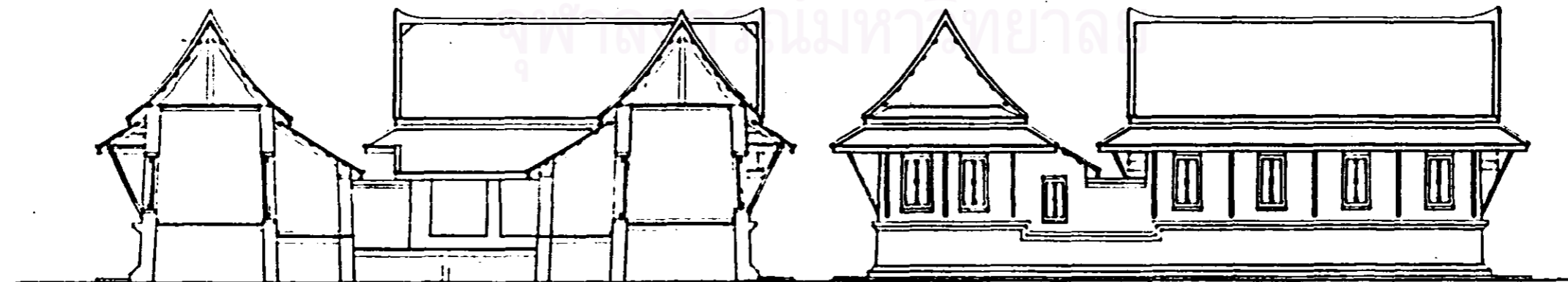
๐ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐

ภาพลายเส้นที่ ๒๔๗ รูปด้านหน้าหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดกัลยาณมิตรฯ

๐ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐

ภาพลายเส้นที่ ๒๔๘ รูปด้านหลังหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดกัลยาณมิตรฯ

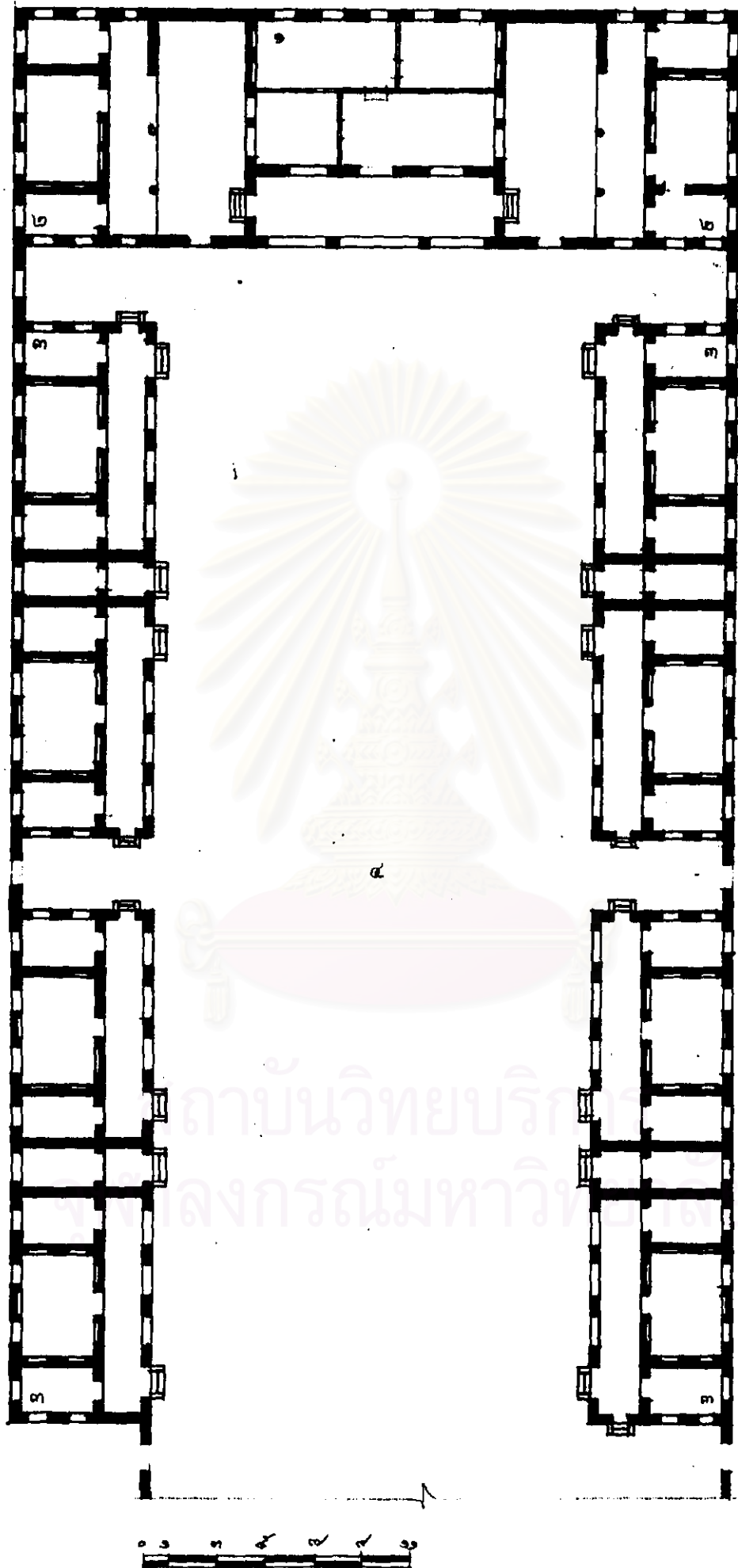

๐ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐

ภาพลายเส้นที่ ๒๔๙ รูปตัดตามขวางและด้านข้างหมู่กุฏิพระคันถธุระ วัดกัลยาณมิตรฯ

สถาบันวิทยบริการ

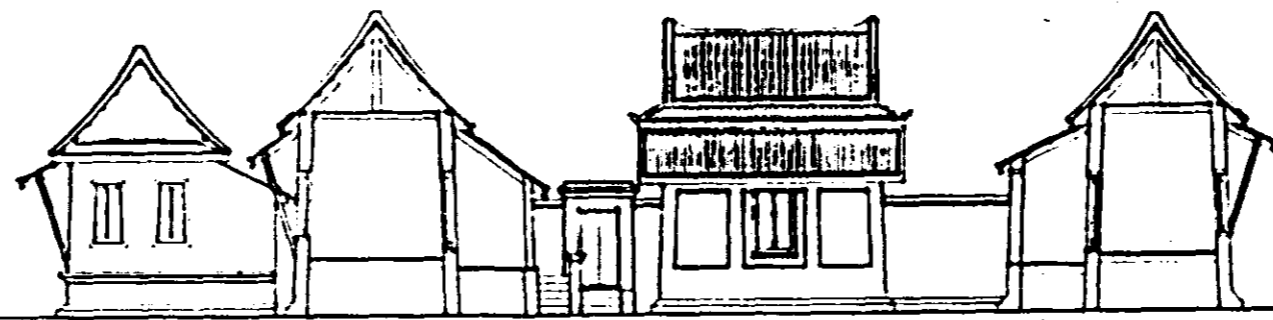
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

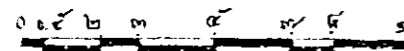
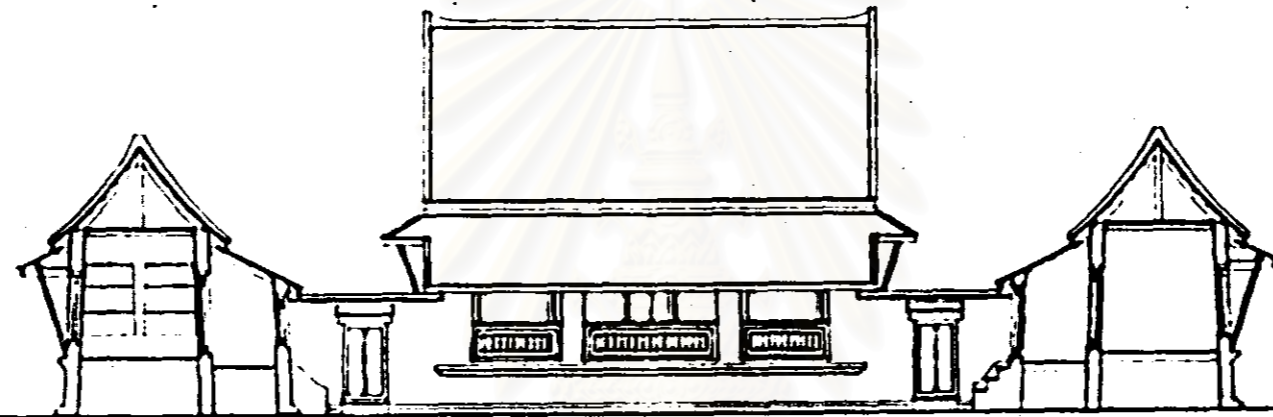
ภาพลายเส้นที่ ๒๙๐
 ผังหมู่กุฏิ วัดพิชัยญาติฯ
 องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

๑. กุฏิเจ้าคณะ (คณะใต้)
๒. กุฏิพระ (คณะใต้)
๓. กุฏิพระ (คณะกลาง)
๔. ลาน

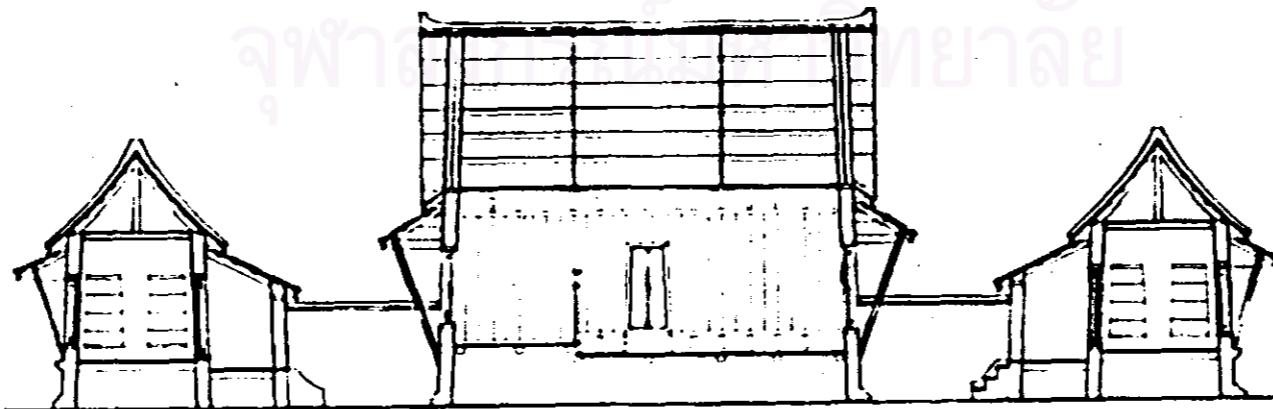

ภาพลายเส้นที่ ๒๙๑ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิ วัดพิชัยญาติการามฯ (คณะทรงวาด)

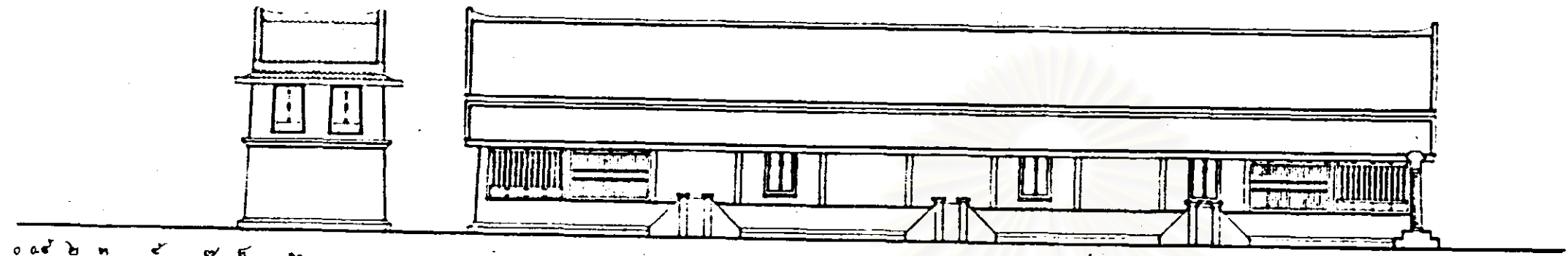

ภาพลายเส้นที่ ๒๙๒ รูปด้านหน้าหมู่กุฏิ วัดพิชัยญาติการามฯ (คณะใต้)

ภาพลายเส้นที่ ๒๙๓ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิ วัดพิชัยญาติการามฯ (คณะใต้)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๒๙๔ รูปด้านในหมู่กุฏิ วัดพิชัยญาติการามฯ (คณะทองวาด)

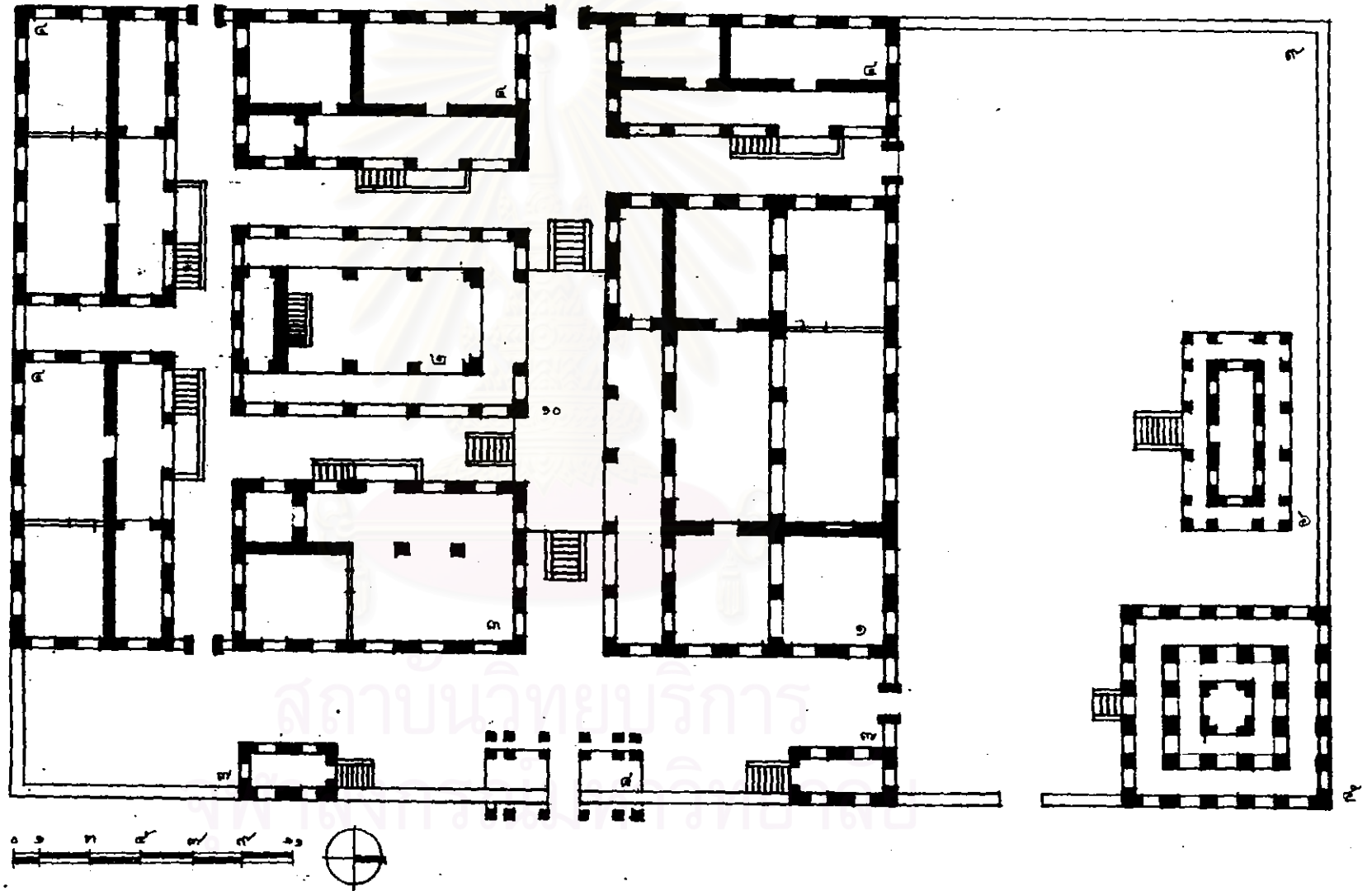

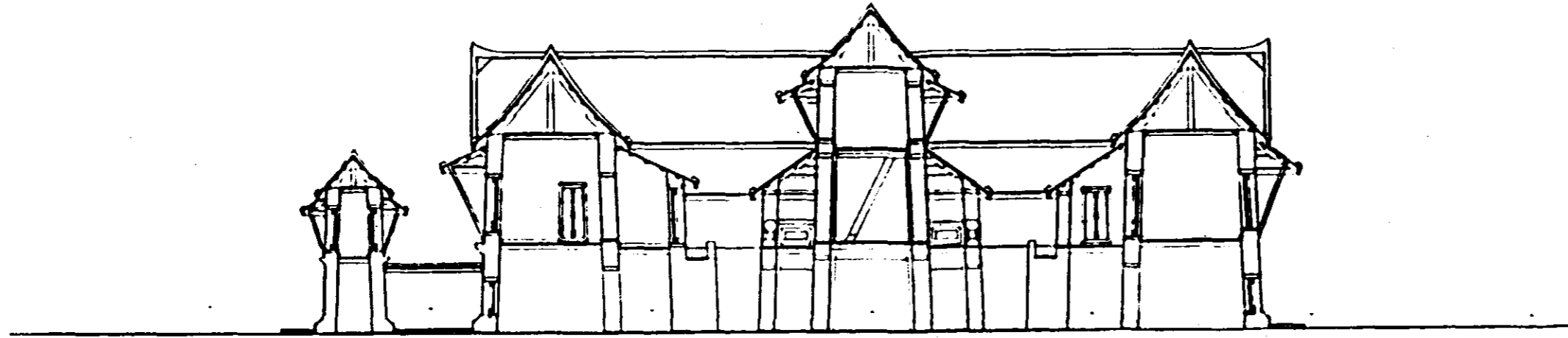
ภาพลายเส้นที่ ๒๙๕ รูปด้านในหมู่กุฏิ วัดพิชัยญาติการามฯ (คณะกลาง)และรูปตัด (คณะใต้)

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๙๖
ผังหมู่กุฏิพระราชาคณะ
วัดสุวรรณารามฯ

องค์ประกอบภายในหมู่กุฏิ

๑. กุฏิพระราชาคณะ
๒. หอฉันและหอกรรมฐาน
๓. กุฏิพระครู
๔. กุฏิพระทั่วๆ ไป
๕. หอระฆัง
๖. หอพระไตรปิฎก
๗. หอพระ
๘. หุ้มประตูดุศาลา
๙. ลาน
๑๐. นอกชาน

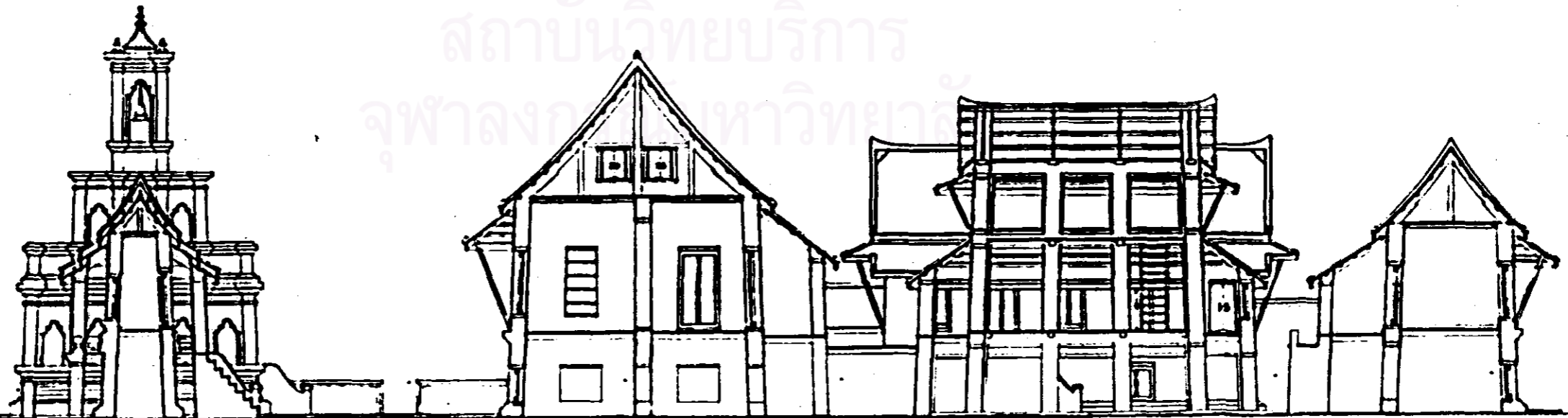

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๙๗ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิพระราชาคณะ วัดสุวรรณารามฯ

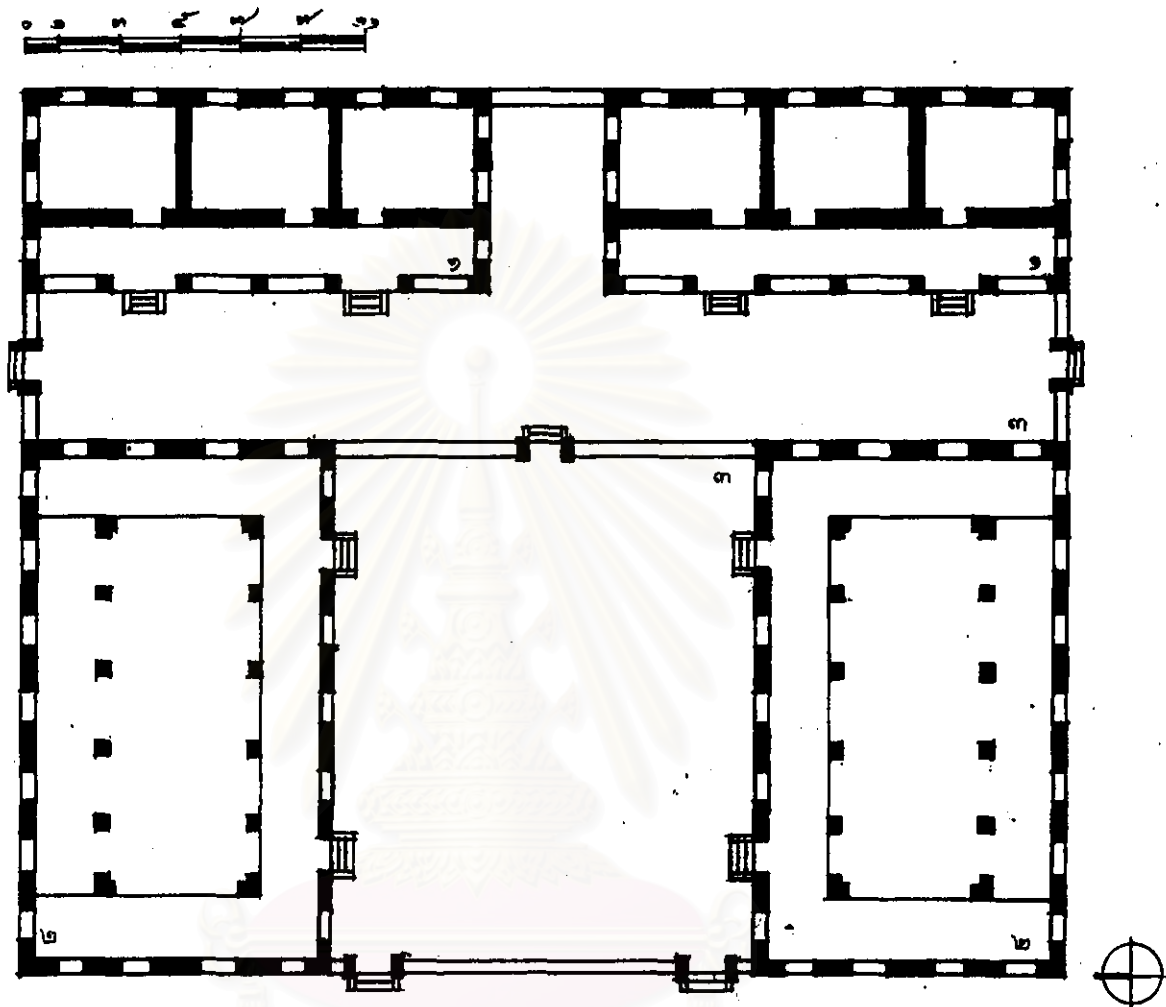

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๙๘ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิพระราชาคณะ วัดสุวรรณารามฯ

ภาพถ่ายเส้นที่ ๒๙๙ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิพระราชาคณะ วัดสุวรรณารามฯ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

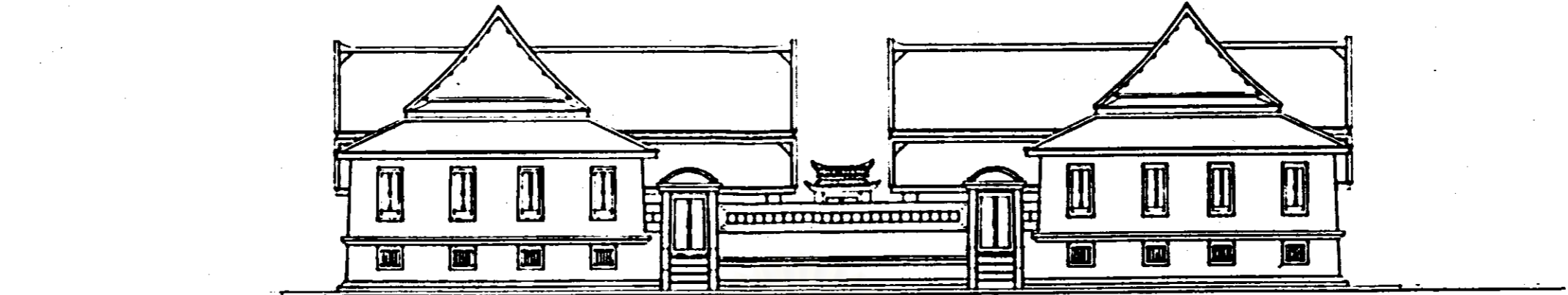

ภาพถ่ายเส้นที่ ๓๐๐ มังหมุ่กุฏิ วัดนางนองฯ

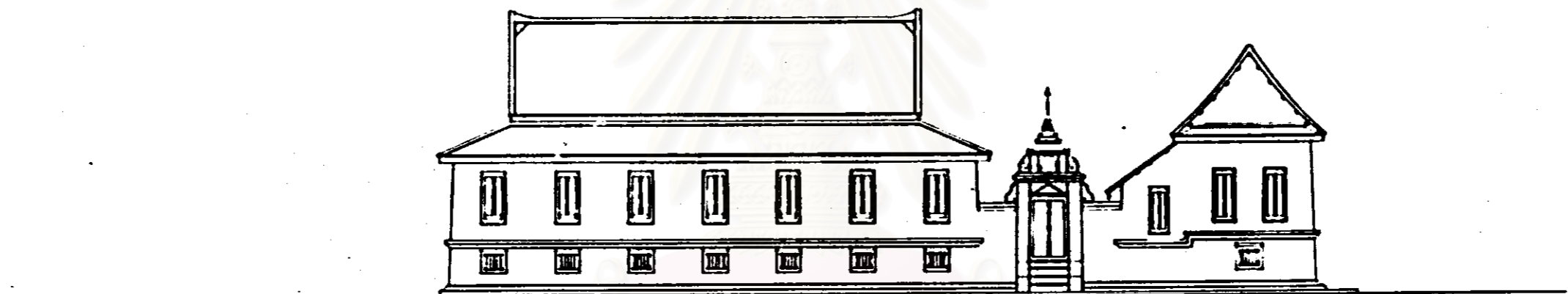
องค์ประกอบภายในหมุ่กุฏิ

- ๑. กุฏิพระต่างๆ ไป
- ๒. ศาลา ๗ ห้อง
- ๓. ลาน

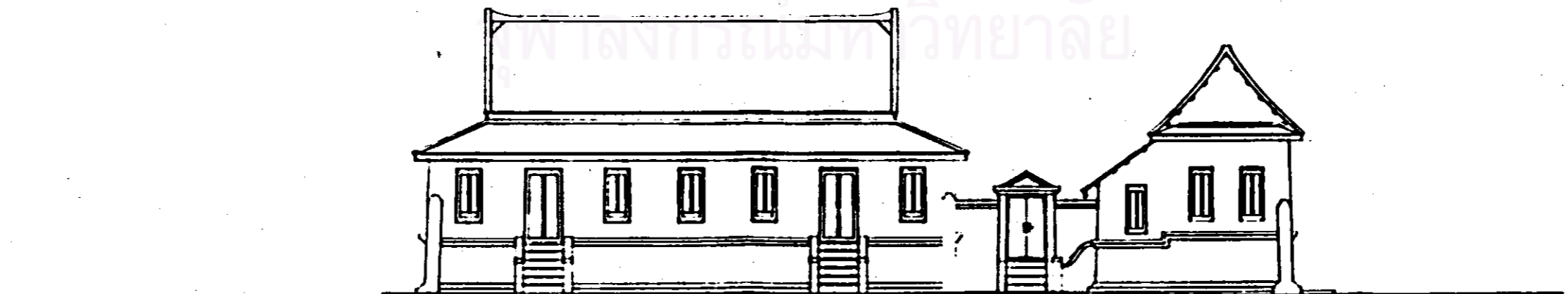
ศูนย์บริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๓๐๑ รูปด้านหน้าหมู่กุฏิ วัดนางนองฯ

ภาพลายเส้นที่ ๓๐๒ รูปด้านข้างหมู่กุฏิ วัดนางนองฯ

ภาพลายเส้นที่ ๓๐๓ รูปด้านในหมู่กุฏิ วัดนางนองฯ

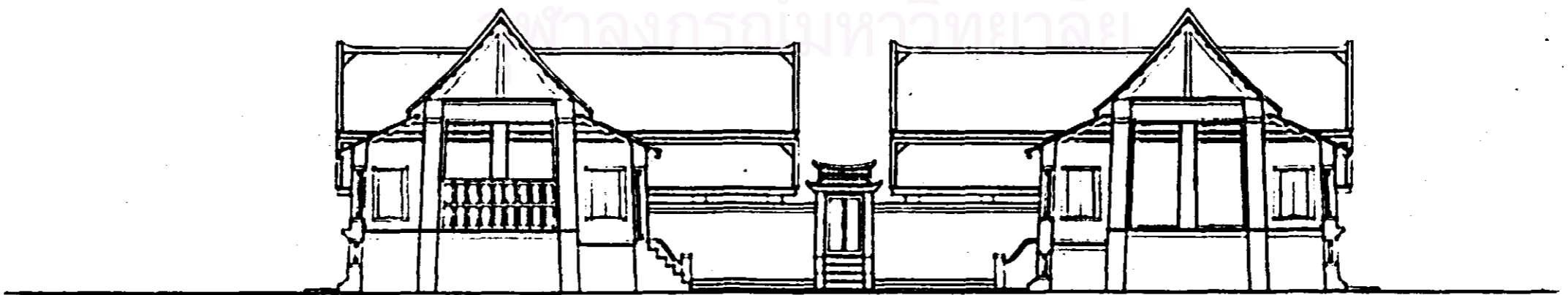
สถาบันวิทยบริการ
 พิเศษ กรมส่งเสริมการเกษตร

๐.๕ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐

ภาพลายเส้นที่ ๓๐๔ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิ วัดนางนองฯ

สถาบันวิทยบริการ
ภาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

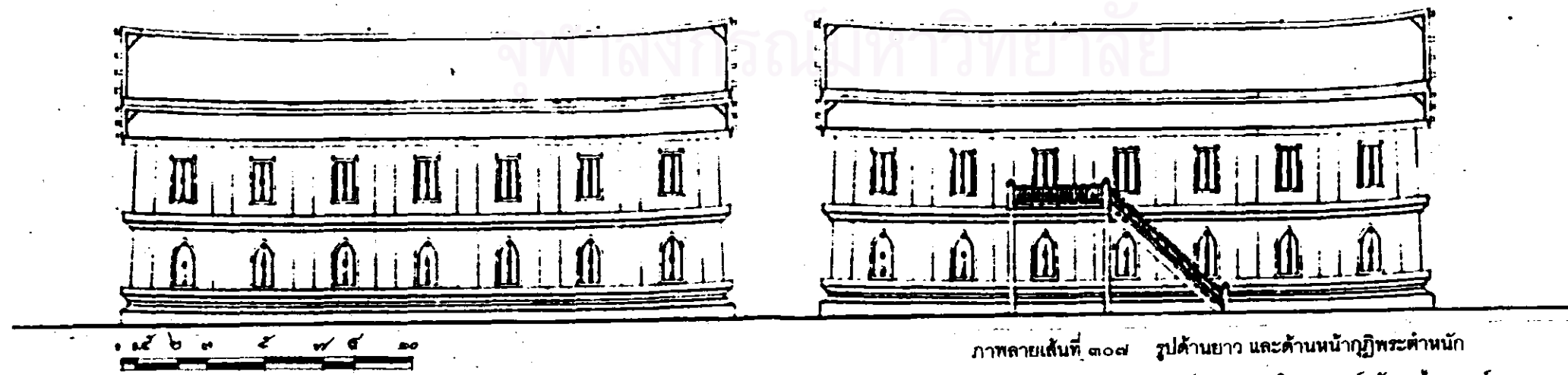

๐.๕ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐

ภาพลายเส้นที่ ๓๐๕ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิ วัดนางนองฯ

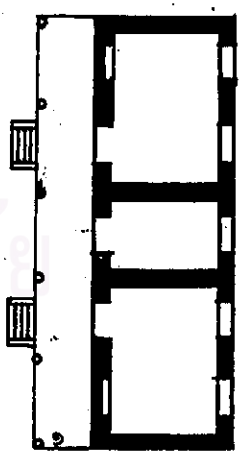
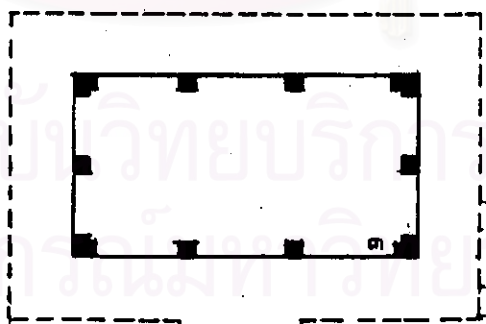
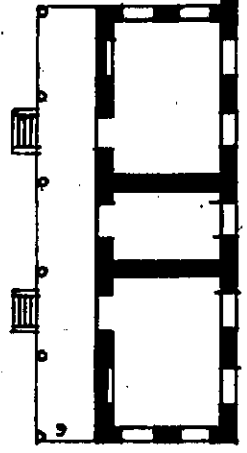
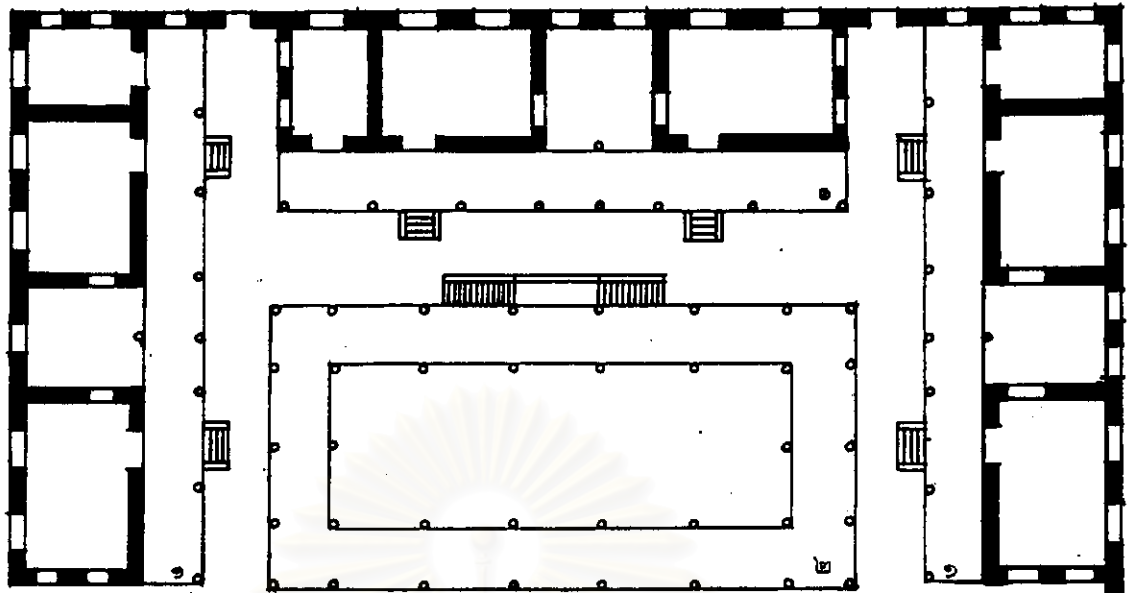
ภาพลายเส้นที่ ๓๐๖ รูปตัดตามยาว ตามขวาง และรูปด้านข้างกุฏิพระตำหนัก
สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทธไสยาสน์ จ.อยุธยา

ภาพลายเส้นที่ ๓๐๗ รูปด้านยาว และด้านหน้ากุฏิพระตำหนัก
สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทธไสยาสน์ จ.อยุธยา

สถาบันวิทยบริการ

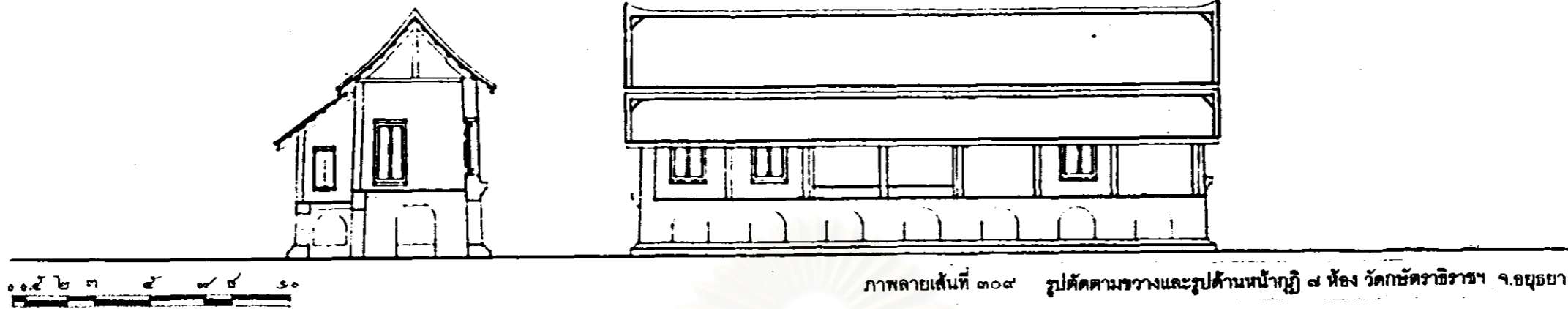
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

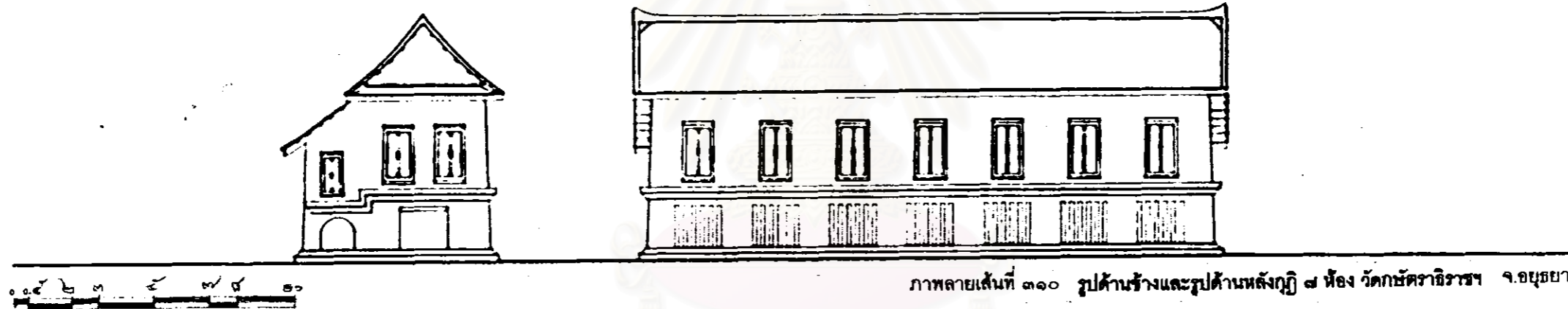
ภาพลายเส้นที่ ๓๐๘
 มังหมุก วิดกษัตราธิราชฯ จ.อยุธยา
 องค์ประกอบภายในหมุก

- ๑. กุฏิพระต่างๆ ไป
- ๒. พระตำหนักอุไรหงส์
- ๓. หอสดมภ์
- ๔. ลาน

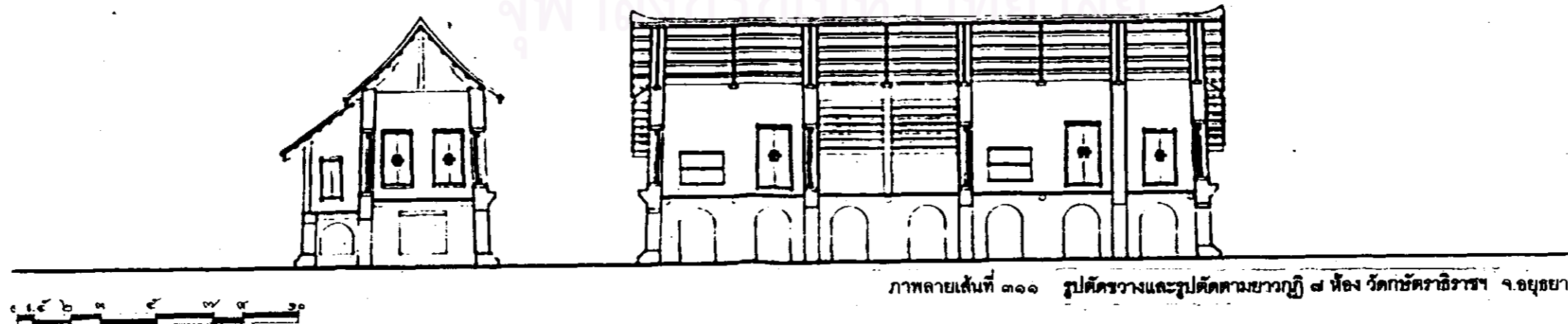
สถาบันวิจัยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพถ่ายเส้นที่ ๓๐๙ รูปตัดตามขวางและรูปด้านหน้ากุฏิ ๘ ห้อง วัดกษัตราธิราชฯ จ.อยุธยา

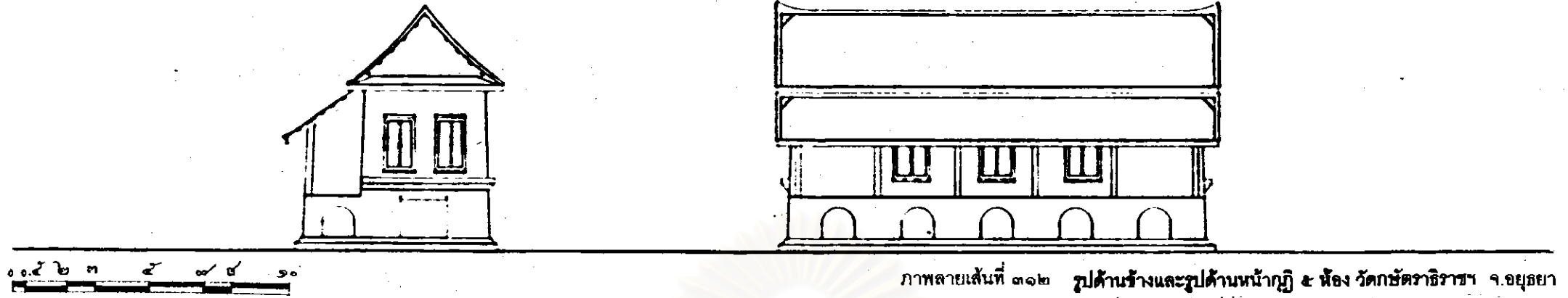

ภาพถ่ายเส้นที่ ๓๑๐ รูปด้านข้างและรูปด้านหลังกุฏิ ๘ ห้อง วัดกษัตราธิราชฯ จ.อยุธยา

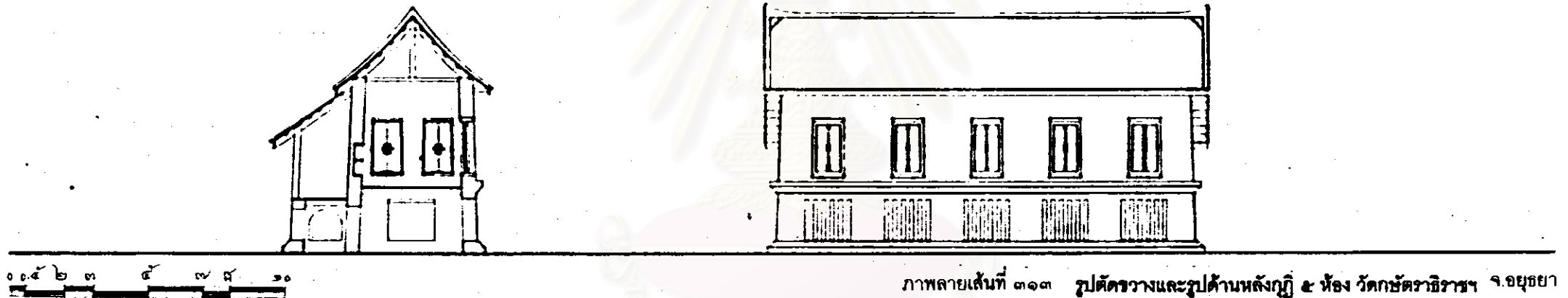

ภาพถ่ายเส้นที่ ๓๑๑ รูปตัดขวางและรูปตัดตามยาวกุฏิ ๘ ห้อง วัดกษัตราธิราชฯ จ.อยุธยา

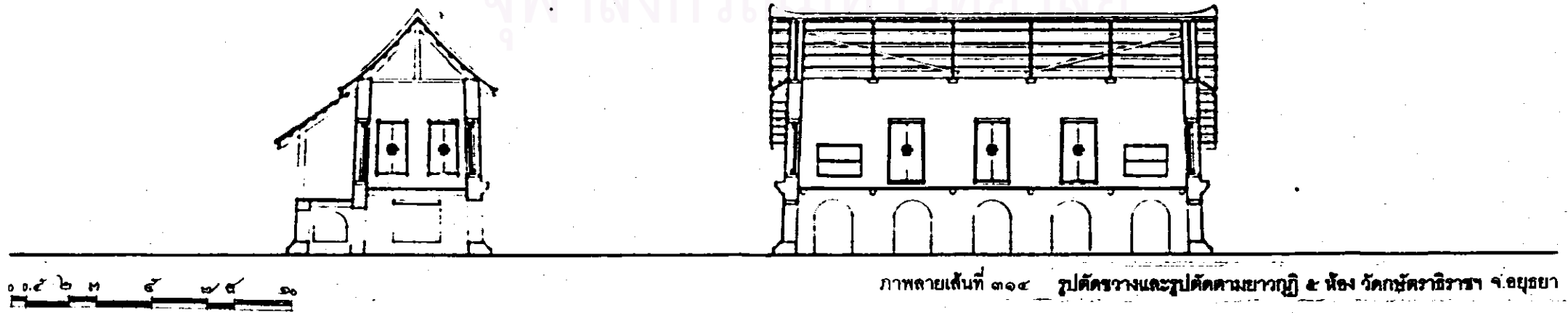
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพถ่ายเส้นที่ ๓๑๒ รูปด้านข้างและรูปด้านหน้ากุฏิ ๕ ห้อง วัดกษัตราธิราชฯ จ.อยุธยา

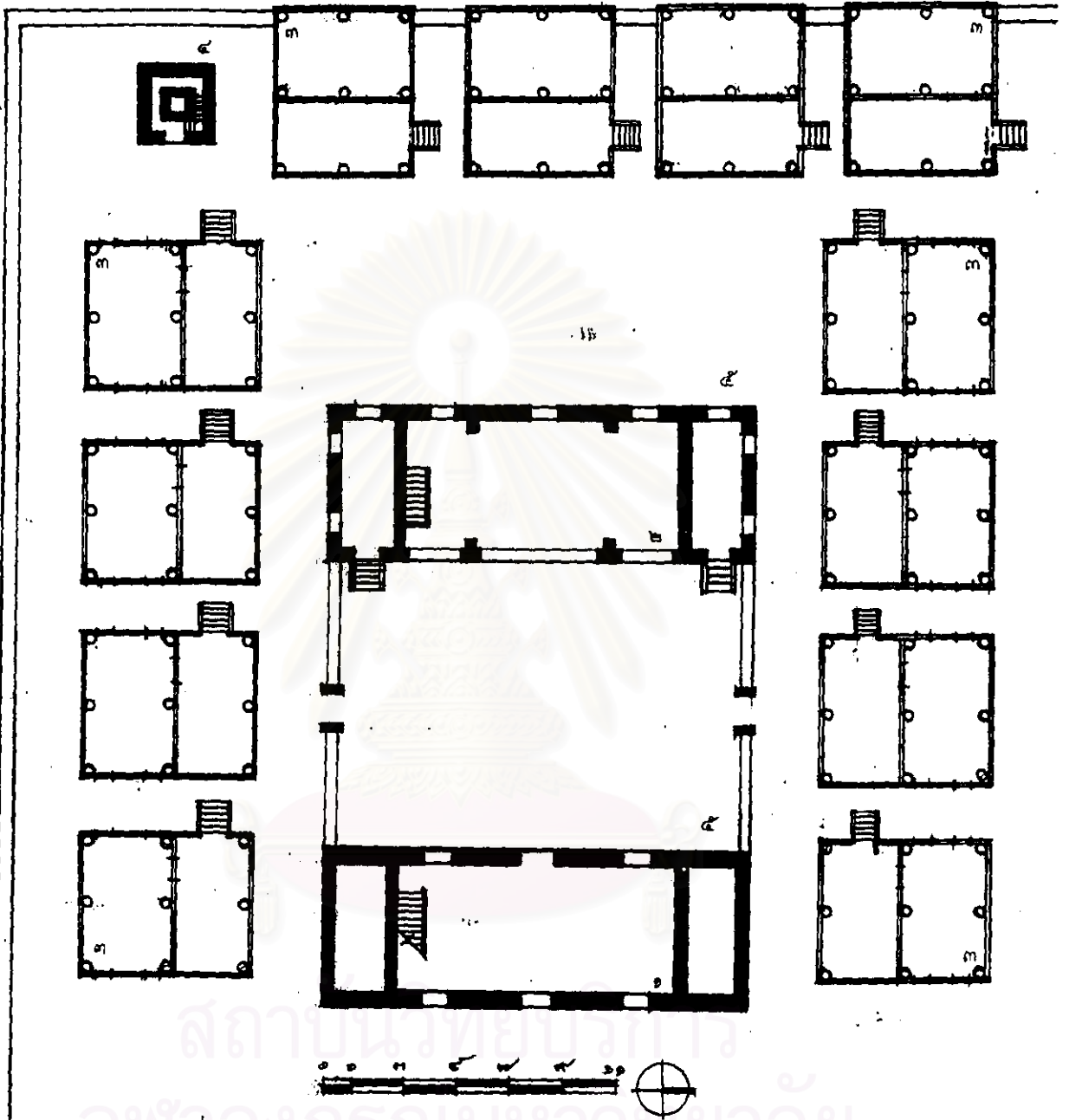

ภาพถ่ายเส้นที่ ๓๑๓ รูปด้านหลังและรูปด้านข้างกุฏิ ๕ ห้อง วัดกษัตราธิราชฯ จ.อยุธยา

ภาพถ่ายเส้นที่ ๓๑๔ รูปด้านข้างและรูปด้านข้างยาวกุฏิ ๕ ห้อง วัดกษัตราธิราชฯ จ.อยุธยา

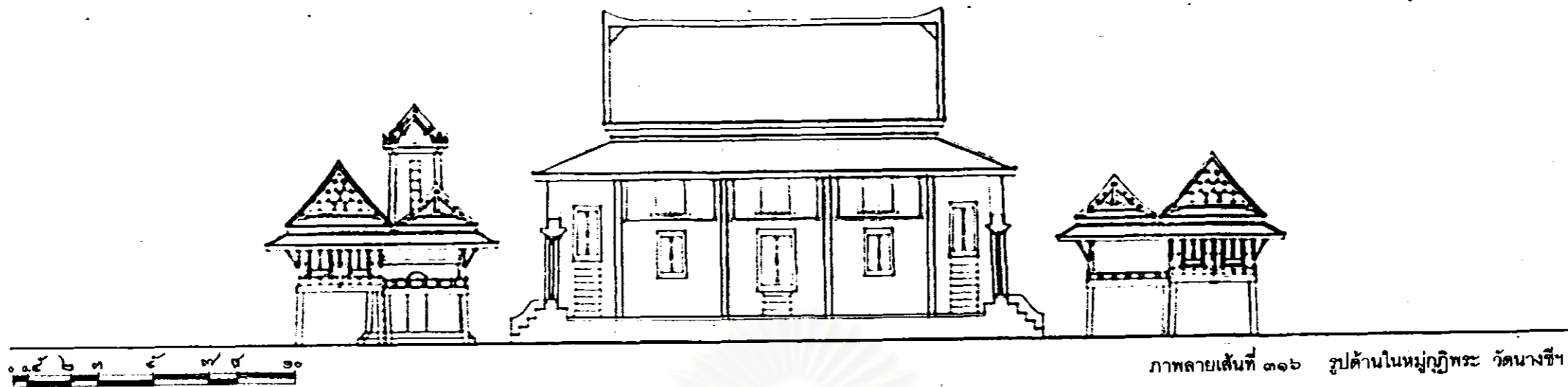
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

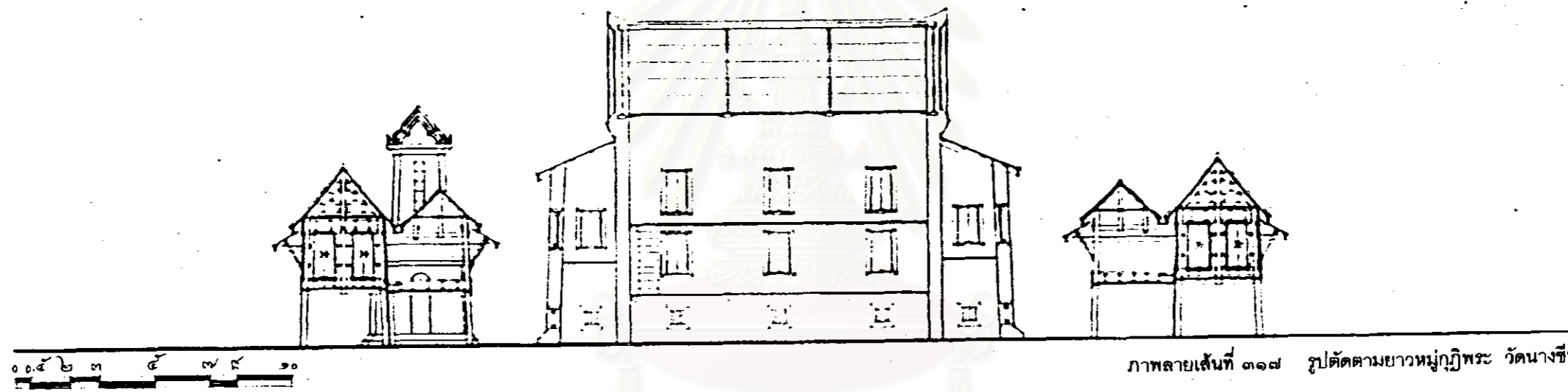
ภาพถ่ายเส้นที่ ๓๑๕ มังหมุกกุฏิ วัดนางชีฯ

องค์ประกอบภายในหมุกกุฏิ

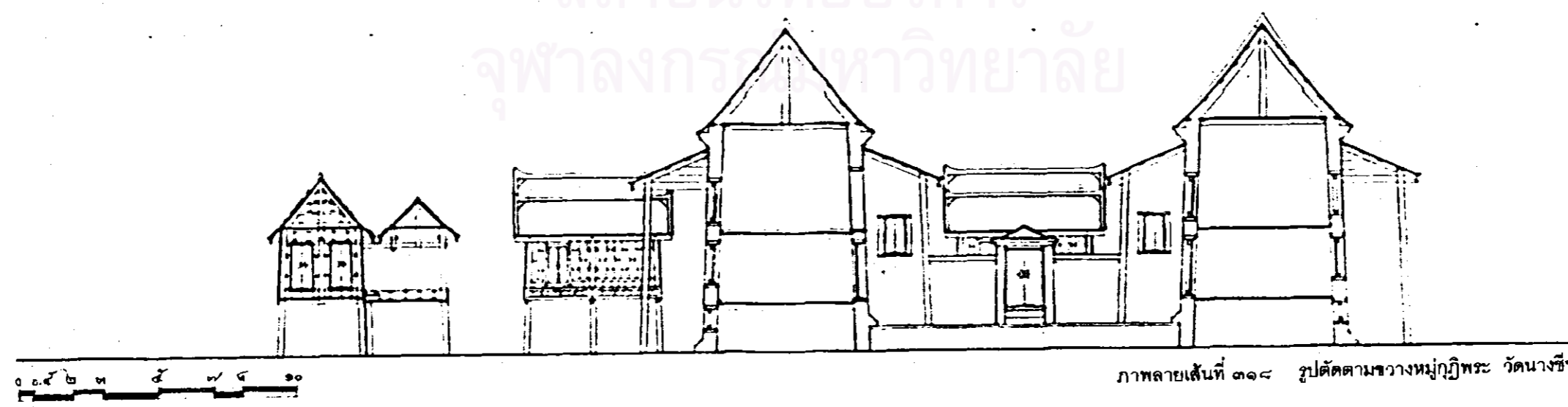
๑. กุฏิเจ้าอาวาส
๒. กุฏิก่ออิฐถือปูน
(ลักษณะเหมือนกุฏิเจ้าอาวาส แต่ชั้นบนใช้เป็นที่เรียนพระธรรมวินัย)
๓. กุฏิเครื่องสับ
๔. หอระฆัง
๕. ลาน

ภาพถ่ายเส้นที่ ๓๑๖ รูปด้านในหมู่กุฏิระ วัดนางชีฯ

ภาพถ่ายเส้นที่ ๓๑๗ รูปตัดตามยาวหมู่กุฏิระ วัดนางชีฯ

ภาพถ่ายเส้นที่ ๓๑๘ รูปตัดตามขวางหมู่กุฏิระ วัดนางชีฯ

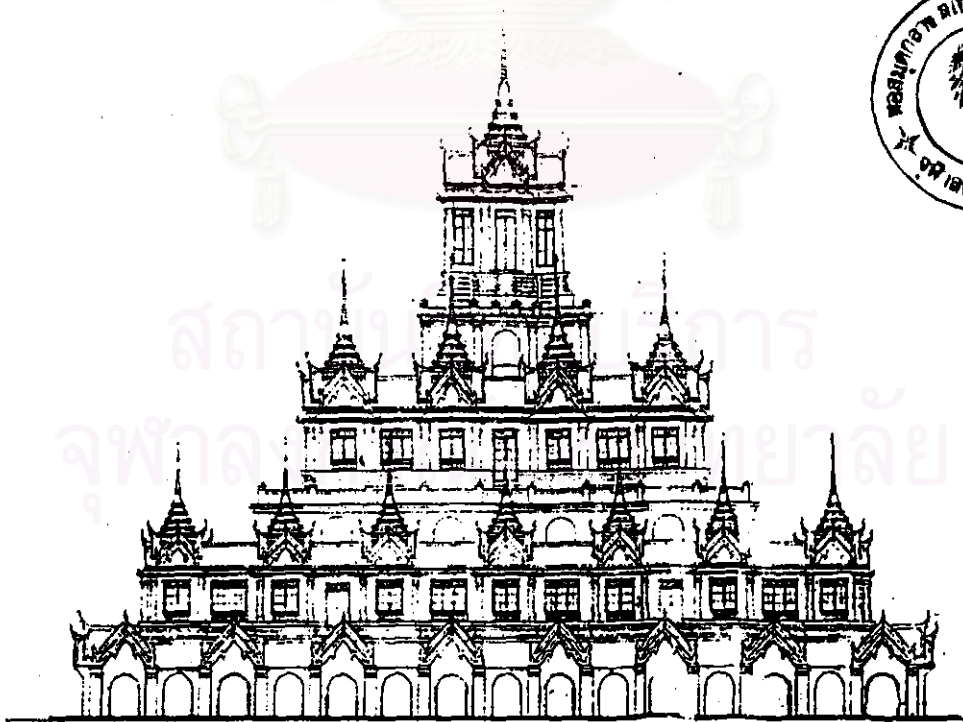
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๕.๕.๒.๔ กฎหมู่แบบปราสาทเรือนชั้น

กฎหมู่แบบปราสาทเรือนชั้น มีลักษณะของการจัดหมู่ที่เป็นการซ้อนกันของผังพื้นหลายๆ ชั้นที่มีขนาดลดหลั่นกันขึ้นไป โดยในแต่ละชั้น บริเวณศูนย์กลางจะเป็นบันไดใช้เป็นทางขึ้นลงใน แนวตั้งเชื่อมถึงกันทั้งหมดทุกชั้น ส่วนผังพื้นแต่ละชั้นมีลักษณะเป็นคานาเล็กๆ ที่เกิดขึ้นจากระเบียบทางโครงสร้างผนังรับน้ำหนักแบบโด่งพรีด (VAULT) ถัดออกมาเป็นระเบียงทางเดินที่ไม่มีหลังคาคลุม แล้วจึงเป็นระเบียงที่มีหลังคาคลุมรอบอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งระเบียงที่ไม่มีหลังคาคลุมนี้ สันนิษฐานว่า อาจเป็นทางเดินจงกรมสำหรับภิกษุที่ต้องการเปลี่ยนอิริยาบถในการทำความเพียร

บริเวณที่เป็นระเบียงมีหลังคาคลุมที่อยู่รอบนอกสุดนี้ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับพระระเบียงที่อยู่รอบพระอุโบสถ หรือพระวิหาร แต่จะแตกต่างกันตรงที่หลังคาที่คลุมระเบียงนี้จะมีการกำหนดให้บริเวณที่เป็นคานานั้นมีหลังคายกขึ้นเป็นจตุรมุขมียอดนุชบกทำด้วยโลหะ ซึ่งเป็นที่มาของชื่อ “โลหะปราสาท” นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าเสียดายว่า โลหะปราสาทที่ วัดราชนัดดาฯ นี้ตามวัตถุประสงค์ของการสร้างนั้น คงจะมุ่งให้เป็นสถานที่สำหรับภิกษุสงฆ์ใช้ปฏิบัติกรรมฐาน เพราะที่วัดราชนัดดาฯ นี้ไม่มีกฎพระวิปัสสนาเลย แต่เนื่องจากการก่อสร้างไม่แล้วเสร็จ จึงไม่มีการใช้งานจริง คงเป็นเพียงการสันนิษฐานตามลักษณะของรูปแบบสถาปัตยกรรม และวัตถุประสงค์ในการก่อสร้างที่ได้รับเอาแบบอย่างมาจากโลหะปราสาทหลังที่ ๑ และ ๒ ซึ่งใช้เป็นอาคารที่พักอาศัยของภิกษุสงฆ์

ภาพลายเส้นที่ ๓๑๘ หมู่กฎหมู่แบบปราสาทเรือนชั้น โลหะปราสาท วัดราชนัดดาฯ

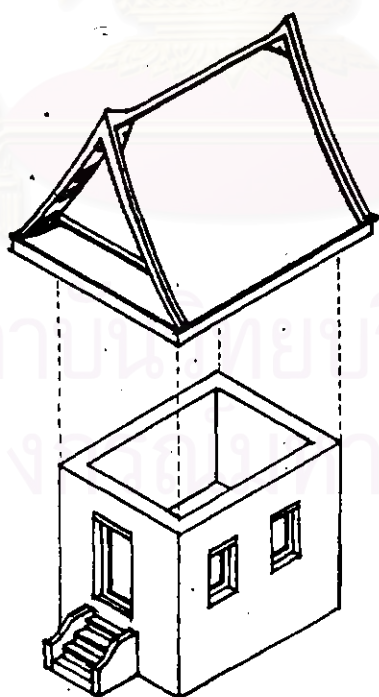
๕.๕.๓ รูปทรงของกฎีก่ออิฐถือปูน

รูปทรงทางสถาปัตยกรรมของกฎีก่ออิฐถือปูนนี้มีลักษณะที่พัฒนาขึ้นมาจากกฎีเครื่องลับจนเข้าสู่ความสมบูรณ์ทั้งทางรูปทรงที่มีความลงตัว ความงดงาม ความสะดวกในการใช้สอยพื้นที่ภายใน และความมั่นคงแข็งแรง ซึ่งการพัฒนารูปทรงของกฎีนี้เกิดมาจากความพยายามที่จะจัดสรรการใช้พื้นที่ภายในกฎีให้มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องระหว่างพื้นที่ และการใช้งานให้ได้ประโยชน์สูงสุด โดยในการปิดล้อมพื้นที่เหล่านี้ให้เกิดเป็นรูปทรงขึ้นมาจำเป็นต้องอาศัยความรู้ความชำนาญทั้งทางด้านวัสดุและเทคนิควิธีการก่อสร้างร่วมกับการสร้างสรรค์รูปทรงให้มีลักษณะอันสอดคล้องกับการใช้สอย และมีความงดงามอีกด้วย

การสร้างสรรครูปทรงทางสถาปัตยกรรมของกฎีก่ออิฐถือปูนนี้ปรากฏว่ามีรูปทรง ซึ่งเกิดจากลักษณะของผังพื้นที่มีความสัมพันธ์กับการวางหลังคาในแบบต่างๆ กันอยู่หลายลักษณะ โดยอาจจำแนกได้เป็นรูปแบบใหญ่ๆ ดังต่อไปนี้

๕.๕.๓.๑ รูปทรงแบบทรงโรง

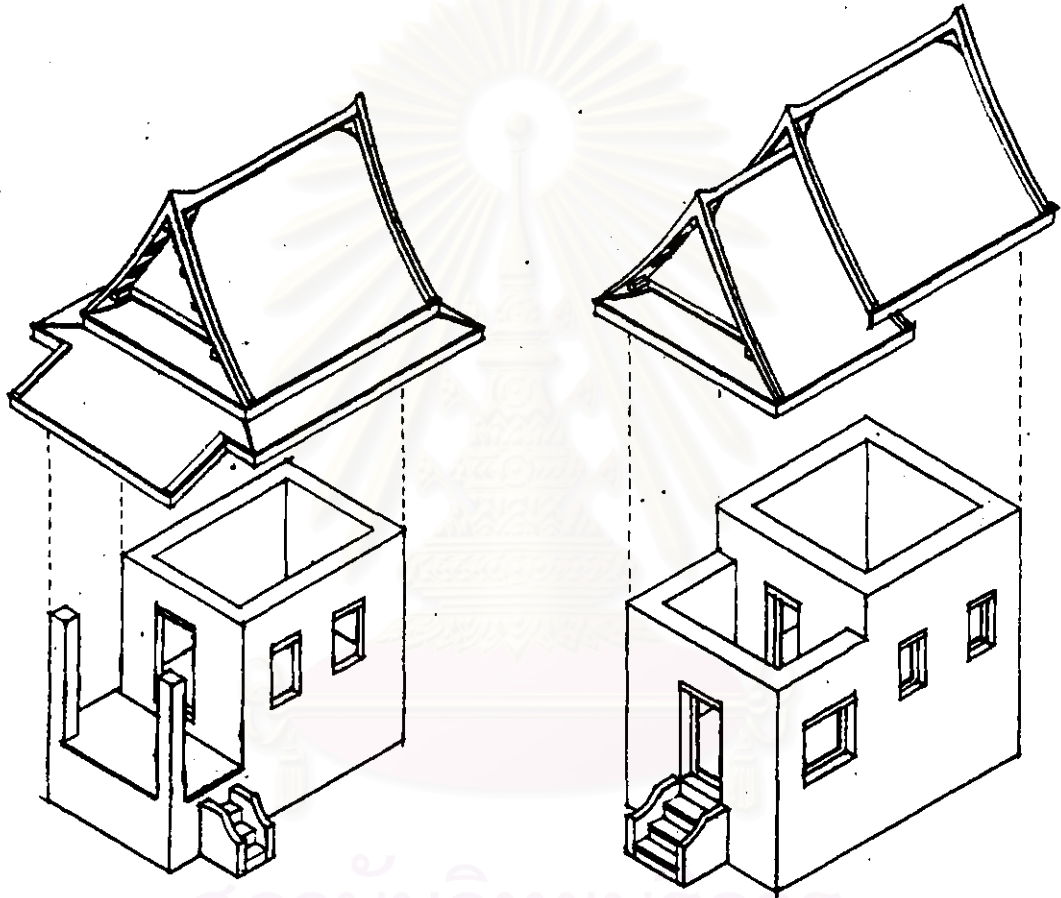
กฎีแบบนี้มีลักษณะของการวางหลังคาหน้าจั่วทรงสูงคลุมพื้นที่บริเวณที่เป็นตัวกฎีทั้งหมด ไม่มีระเบียงหรือพะไลด้านข้าง แต่อาจมีชายคากันสาดรอบ พื้นที่ภายในกฎีหากมีขนาดเล็กจะไม่นิยมกันเป็นห้องย่อยๆ แต่หากมีขนาดใหญ่มาก เช่น กฎีพระราชาคณะ วัดโมลีโลกย ก็จะมีการแบ่งพื้นที่ภายในตามความเหมาะสมของการใช้งาน

ภาพถ่ายเส้นที่ ๓๑๙
รูปทรงกฎีแบบทรงโรง

๕.๕.๓.๒ รูปทรงแบบทรงโรงต่อพะไลหรือทำมุขลดด้านสกัด

กฎแบบนี้มักมีขนาดเล็กประกอบด้วยพื้นที่ ๒ บริเวณ คือ บริเวณห้องสำหรับจำวัดอยู่ภายในกฎที่ทำหลังคาจั่วทรงสูง และมีบริเวณพักผ่อนเป็นระเบียงด้านสกัดที่ทำหลังคาพะไลคลุม เช่น กฎิพระวิปัสสนา วัดมหาธาตุฯ หรือ อาจทำเป็นห้องด้านสกัดแล้วทำหลังคามุขลดคลุม เช่น กฎิพระวิปัสสนา วัดสระเกศฯ หรืออาจต่อออกมาเป็นระเบียงโปร่งที่ด้านสกัด แล้วทำหลังคามุขลด เช่น วัดราชสิทธิฯ เป็นต้น

ภาพถ่ายเส้นที่ ๓๒๐
รูปทรงกฎิแบบทรงโรงต่อพะไลด้านสกัด

ภาพถ่ายเส้นที่ ๓๒๑
รูปทรงกฎิแบบทรงโรงทำมุขลด ด้านสกัด

๕.๕.๓.๓ รูปทรงแบบมีระเบียง

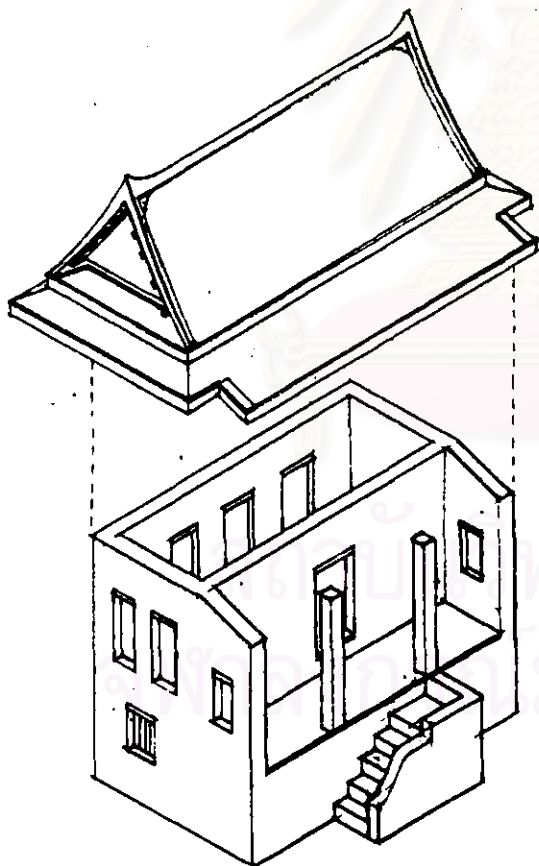
รูปแบบนี้มักจะพบเห็นได้ทั่วไป ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่ ๒ บริเวณ คือ บริเวณห้องสำหรับจำวัด อยู่ภายในกุฏิที่เป็นหลังคาจั่วทรงสูง และบริเวณพักผ่อนที่เป็นระเบียงด้านยาวมีหลังคาลาดเอียงทางเดียวคลุม โดยที่ระเบียงนี้ ยังสามารถแบ่งออกได้อีก ๓ ลักษณะ คือ

ก. แบบมีระเบียงโปร่งตลอดความยาวกุฏิ เช่น วัดประยุรวงศาวาสฯ วัดอรุณราชวรารามฯ วัดสระเกศฯ และวัดนางนองฯ เป็นต้น

ข. แบบมีระเบียงโปร่งและมีห้องเล็กสำหรับลูกศิษย์อยู่ที่หัวท้ายระเบียง เช่น วัดสุทัศน์ฯ วัดโสมนัสฯ วัดปรินายกฯ และวัดสระเกศฯ เป็นต้น

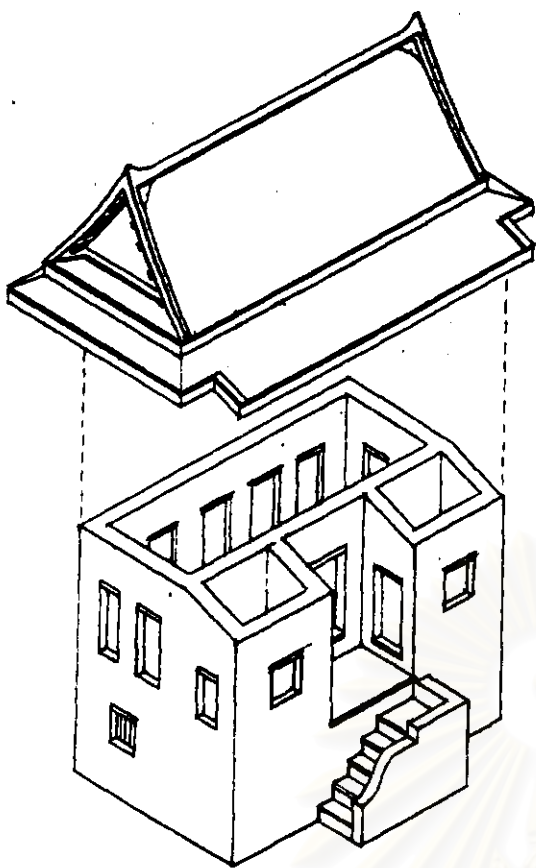
ค. แบบมีระเบียงก่อกั้นและมีห้องสำหรับลูกศิษย์อยู่ที่หัวท้ายระเบียง เช่น พระตำหนักวัดสระเกศฯ วัดพิชัยญาติฯ และวัดเทพธิดารามฯ เป็นต้น

ง. แบบมีระเบียงโปร่งและมีมุขเล็ก ๆ อยู่ทีหลังคาระเบียง ซึ่งพบที่กุฏิพระวิปัสสนา วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ (ปัจจุบันได้รื้อออกทั้งหมดแล้วปลูกสร้างเป็นโรงเรียนตั้งตรงจิตรพณิชยการ)

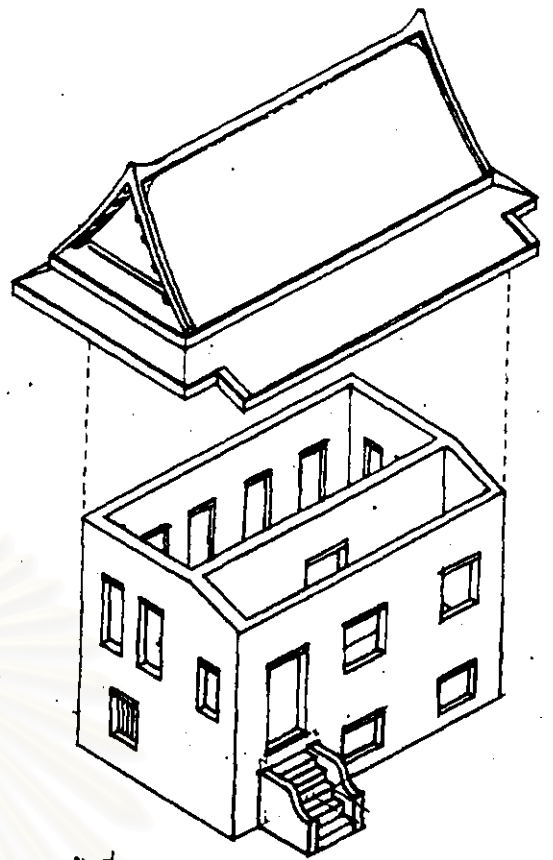

ภาพถ่ายเส้นที่ ๓๒๒

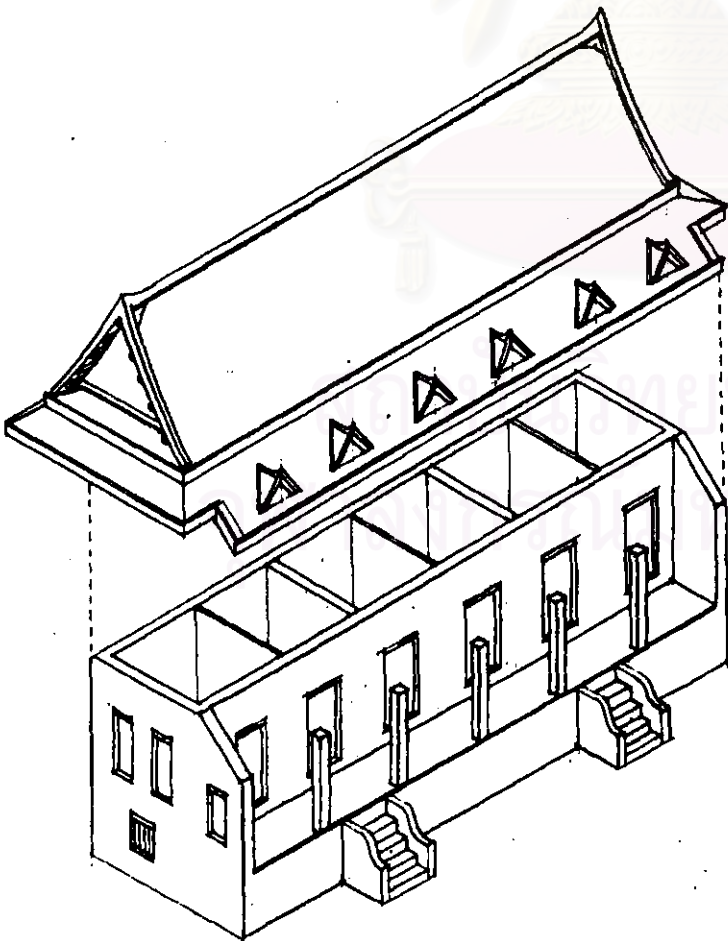
รูปทรงกุฏิแบบมีระเบียงโปร่งด้านยาว

ภาพถ่ายเส้นที่ ๓๒๓
รูปทรงภูมิแบบมีระเบียงโปร่งและมีห้องเล็ก

ภาพถ่ายเส้นที่ ๓๒๔
รูปทรงภูมิแบบมีระเบียงที่บด้านยาว

ภาพถ่ายเส้นที่ ๓๒๕
รูปทรงภูมิแบบมีระเบียงโปร่ง
และมีมุขเล็กๆที่หลังคากระเบื้อง
(ต้นนิชฐานจากภาพถ่าย
ปฏิพระวิมิตลนา วัดพระเชตุพนฯ)

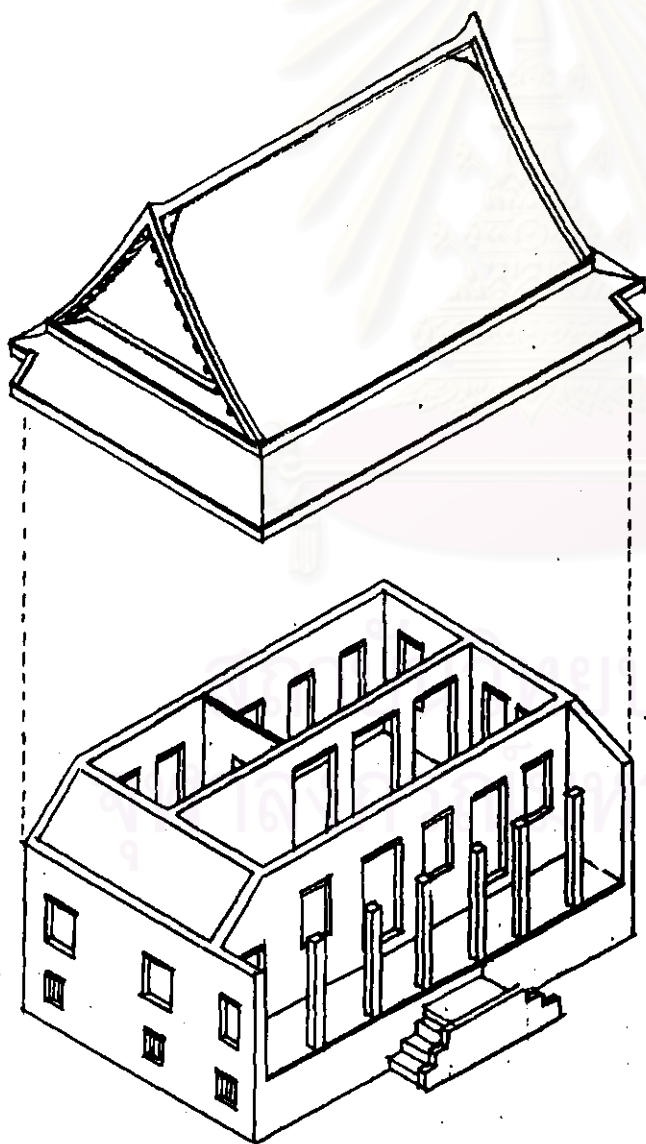
๕.๕.๓.๔ รูปทรงแบบมีระเบียบและหีบผย

กฎในลักษณะนี้จะประกอบด้วยบริเวณห้องสำหรับจำวัดที่ตัวกฎซึ่งมีหลังคาจั่วทรงสูงคลุม มีระเบียบด้านยาว และมีหีบผยเป็นห้องเล็กสำหรับลูกศิษย์ที่ห้วยท้ายด้านสกัด ที่มีขนาดความกว้างเท่ากันทั้งระเบียบและห้องเล็กนี้ โดยขนาดความลึกของห้องเล็กมีทั้งที่เสมอกับขอบของตัวเรือนหรือยาวเลยออกมาเสมอกับขอบระเบียบแล้วมีหลังคาลาดเอียงทางเดียวคลุมรอบ รูปทรงกฎแบบนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ลักษณะคือ

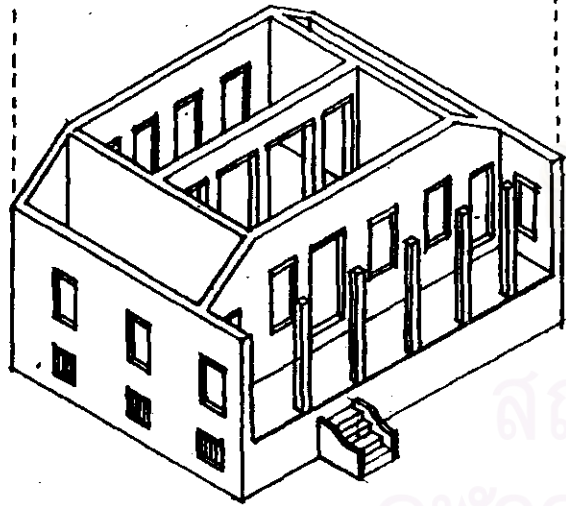
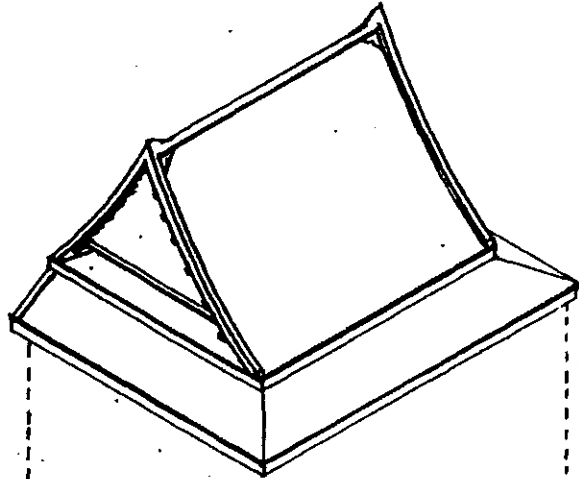
ก. แบบมีระเบียบและหีบผยห้วยท้ายด้านสกัด เช่น กฎิพระวิปัสสนา วัดเทพธิดารามฯ วัดราชโอรสฯ และวัดสระเกศฯ เป็นต้น

ข. แบบมีระเบียบและหีบผยด้านเดียว เช่น กฎิพระวิปัสสนา วัดสระเกศฯ เป็นต้น

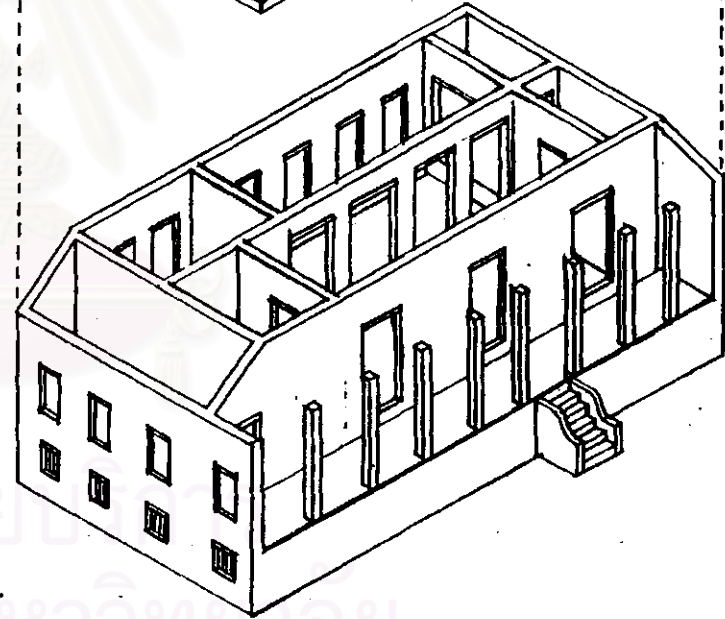
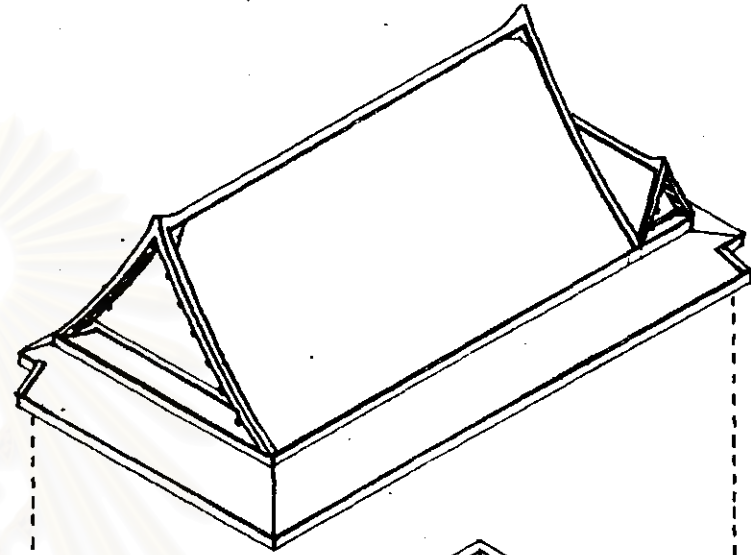
ค. แบบมีระเบียบและหีบผยด้านหนึ่ง ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นมุขขวาง (แทนที่จะเป็นพะไล) พบที่กฎิพระราชาคณะ วัดอรุณราชวรารามฯ (เจ้าอาวาสฯ) เป็นต้น

ภาพลายเส้นที่ ๓๒๖
รูปทรงกฎิแบบมีระเบียบ
และมีหีบผยด้านเดียว

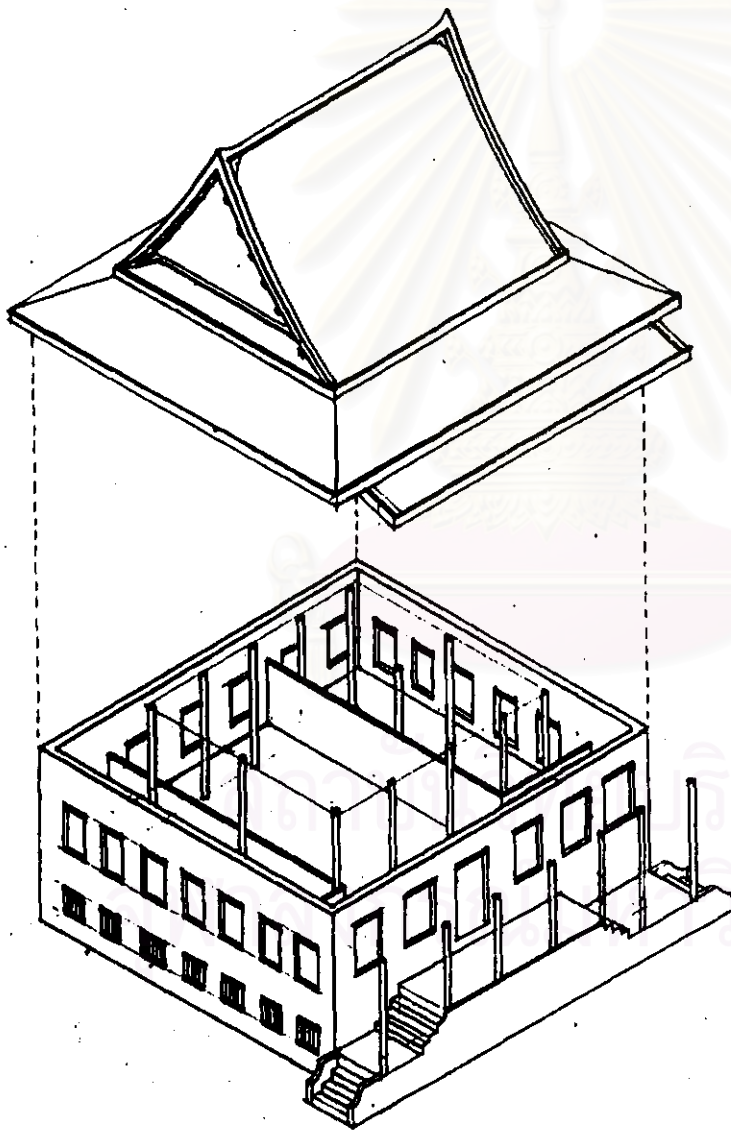
ภาพฉายเส้นที่ ๓๒๗
รูปทรงภูมิแบบมีระเบียงและหับเฉลยหัวท้าย

ภาพฉายเส้นที่ ๓๒๘
รูปทรงภูมิแบบมีระเบียงและมีหับเฉลยด้านหนึ่ง ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นมุขขวาง

๕.๕.๓.๕ รูปทรงแบบมีระเบียงรอบ

กุฎิในลักษณะนี้บริเวณภายในมักจะเป็นโถงขนาดใหญ่มีเสาร่วมในเป็นเสาก่ออิฐถือปูน หรือเสาไม้รับโครงสร้างหลังคาจั่วทรงสูง กับจะมีบริเวณที่เป็นระเบียงลดระดับอยู่รอบโถง และมีผนังก่ออิฐถือปูนที่บะเจาะเป็นช่องหน้าต่างรอบ เช่น กุฎิพระตำหนักสมเด็จพระสังฆราชา และกุฎิพระราชอาคันณะ วัดโสมนัสวิหารฯ เป็นต้น

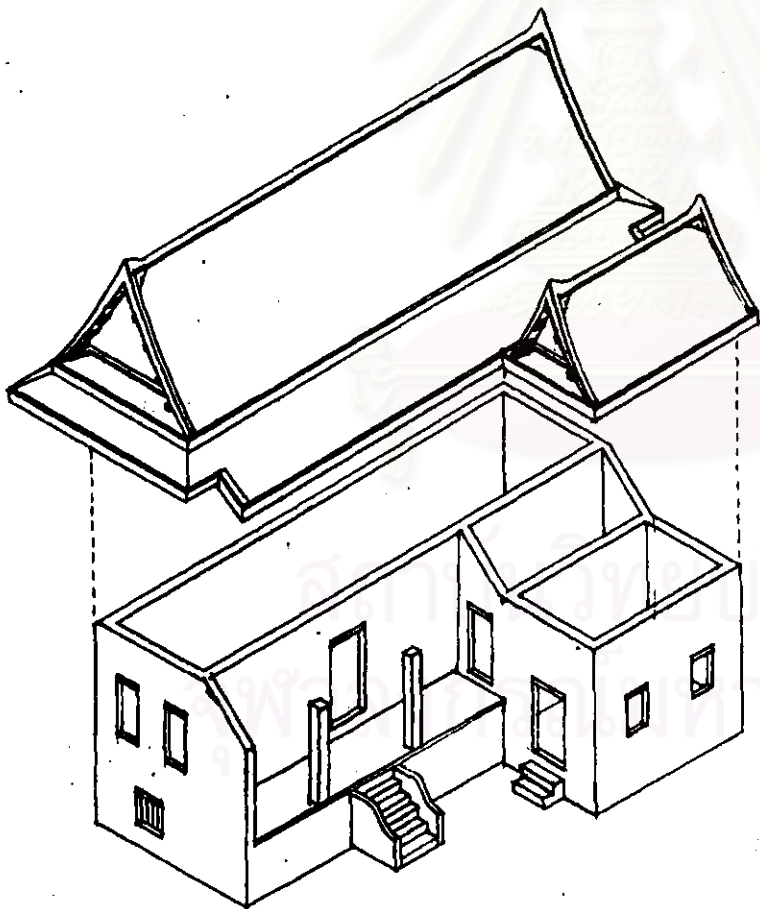
ภาพถ่ายเส้นที่ ๓๒๙

รูปทรงกุฎิแบบมีระเบียงรอบ

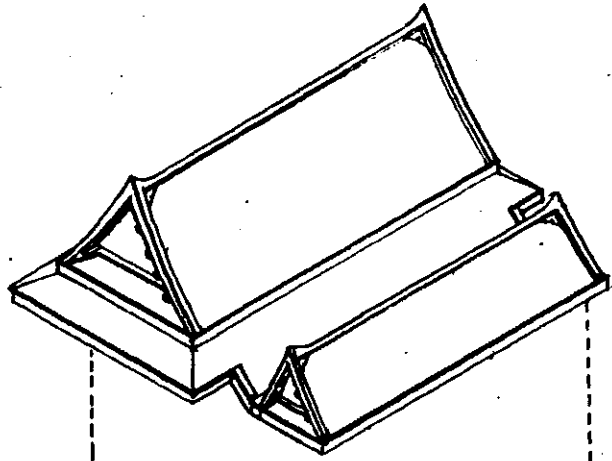
๕.๕.๓.๖ รูปทรงแบบกุฏิแฝด

กุฏิในลักษณะนี้เป็นการขยายพื้นที่ออกไปด้านข้างในลักษณะที่เป็นการเพิ่มกุฏิให้เป็น ๒ หลังเชื่อมติดกัน กุฏิที่อยู่ด้านหน้ามีทั้งที่เป็นกุฏิขนาดเล็กทรงโรงที่ใช้เป็นห้องสำหรับลูกศิษย์หรือ อาจเป็นกุฏิที่มีขนาดเท่ากับหลังด้านในก็ได้ โดยมักใช้เป็นโรงพักผ่อน ส่วนกุฏิหลังในใช้เป็น บริเวณห้องสำหรับจำวัด รูปทรงกุฏิแฝดนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ

- ก. แบบมีระเบียบเป็นพื้นที่กลางเชื่อมกุฏิหลังใหญ่กับกุฏิทรงโรงขนาดเล็ก เช่น วัดพระเชตุพนฯ และวัดกัลยาณมิตร เป็นต้น
- ข. แบบมีระเบียบเป็นพื้นที่กลางเชื่อมกุฏิหลังใหญ่กับโถงโถงที่มีหลังคาจั่วขนาดเล็กคลุม ตลอดความยาวกุฏิ เช่น วัดสระเกศฯ (คณะ ๓)
- ค. แบบกุฏิแฝดหลังคาจั่วทรงสูง ๒ หลังติดกัน เช่น วัดประยุรวงศาวาสฯ (คณะบุณนาค) และวัดราชโอรสารามฯ เป็นต้น

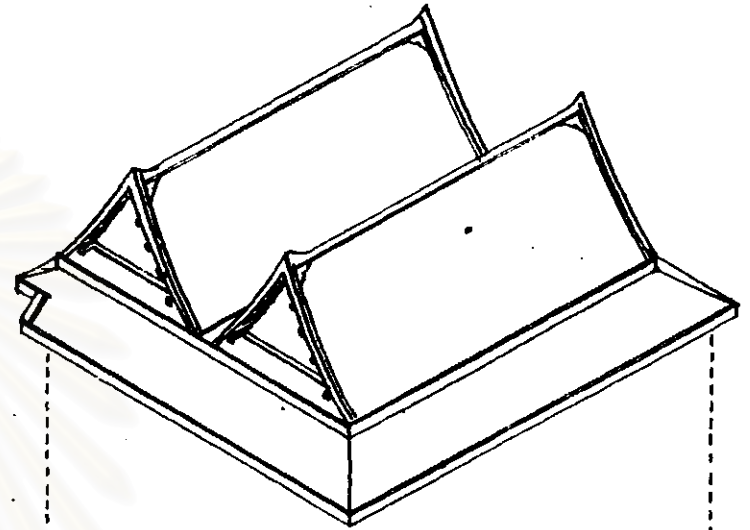

ภาพลายเส้นที่ ๓๓๐
รูปทรงกุฏิแบบกุฏิแฝดมีระเบียบ
เป็นพื้นที่กลางเชื่อมกุฏิหลังใหญ่
กับกุฏิทรงโรงขนาดเล็ก

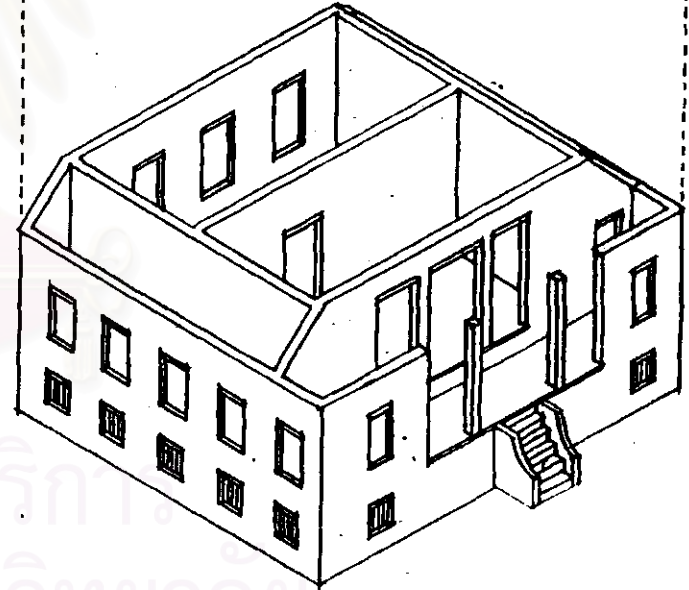
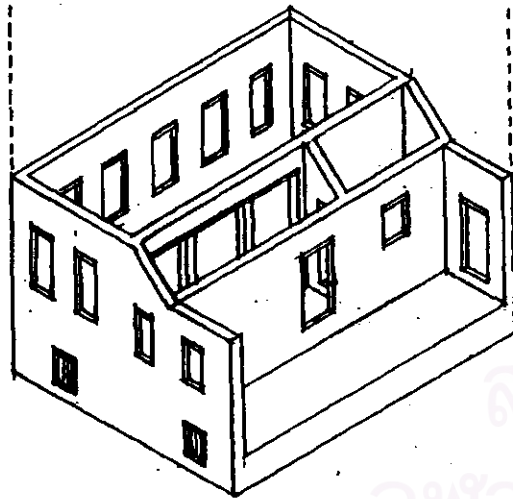
ภาพลายเส้นที่ ๓๓๑

รูปทรงแบบกฎีกั้นมีระเบียงเป็นหับแยกกลาง เชื่อมกฎีกั้นหลังใหญ่กับโถงโถง

ภาพลายเส้นที่ ๓๓๒

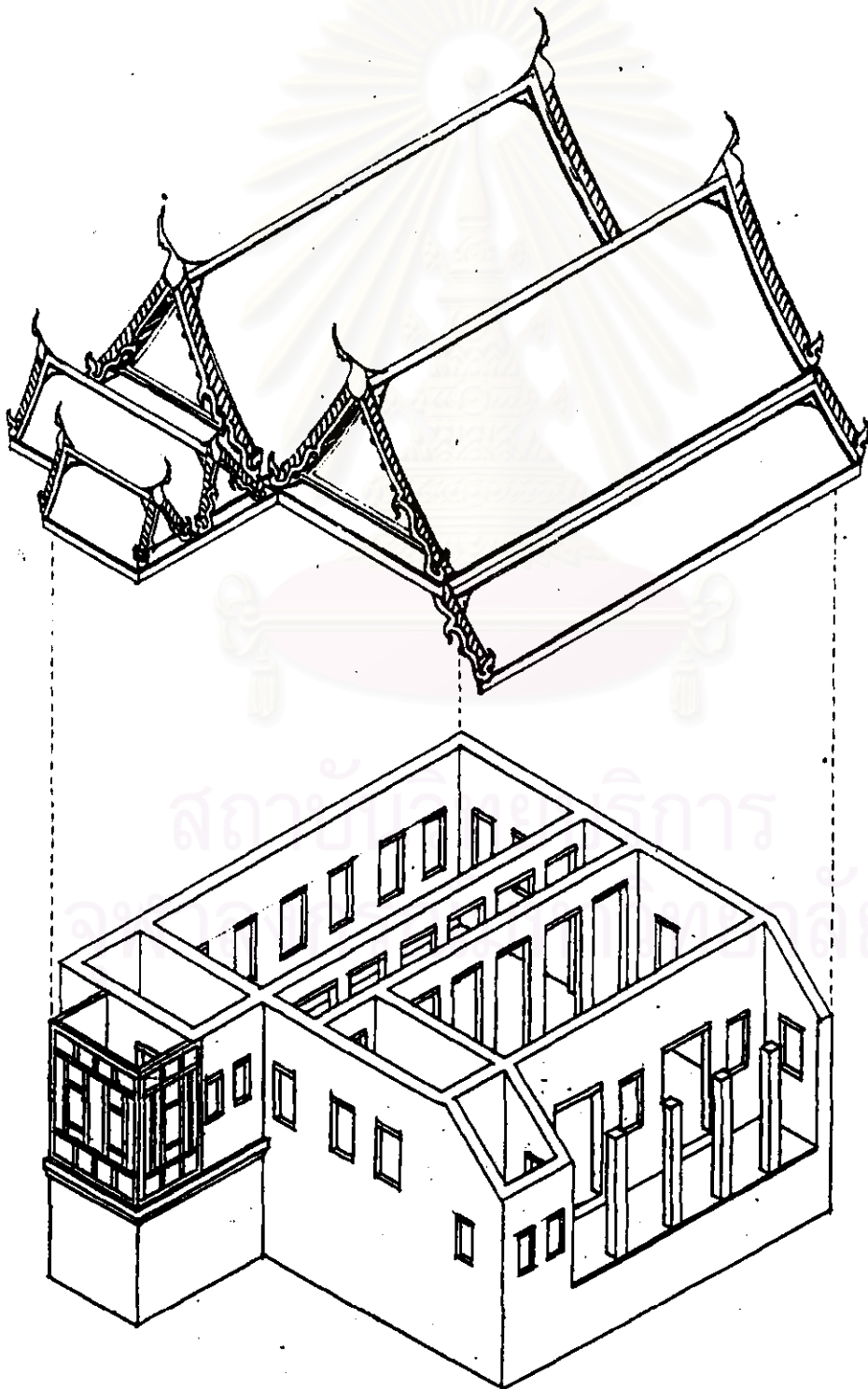
รูปทรงแบบกฎีกั้นหลังคาจั่วทรงสูง ๒ หลังติดกัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๕.๕.๓.๗ รูปทรงแบบกุฎีแฝดมีมุขขวาง

กุฎีในลักษณะนี้พบเพียงแห่งเดียว คือ ที่กุฎีพระตำหนักสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปรมาธิบดีชิโนรส ซึ่งประกอบด้วยบริเวณพื้นที่ต่างๆ ภายในกุฎีที่มีความสัมพันธ์กับการกำหนดวางหลังคา ดังนี้ บริเวณกุฎีหลังหน้าส่วนหนึ่งใช้เป็นโถงรับรองแขก อีกส่วนหนึ่งใช้เป็นห้องบรรทมจำวัดแยกจากกันเด็ดขาดมีผนังก่ออิฐทึบกัน ส่วนหลังในจัดเป็นบริเวณโถงพักผ่อนไว้ด้านหนึ่งต่อเนื่องกับบริเวณโถงรับแขก ส่วนอีกด้านหนึ่งจัดเป็นโถงหน้าห้องบรรทมจำวัด และติดกันกับโถงหน้าห้องบรรทมจำวัดนี้มีบันไดขึ้นไปสู่กุฎีอีก ๒ หลังที่วางขวางกลับทิศอยู่ โดยหลังแรกเป็นห้องทรงอักษร ส่วนหลังเ็นโถงออกไป เป็นวัจจกุฎี

ภาพถ่ายเส้นที่ ๓๓๓
รูปทรงแบบกุฎีแฝด
มีมุขขวาง

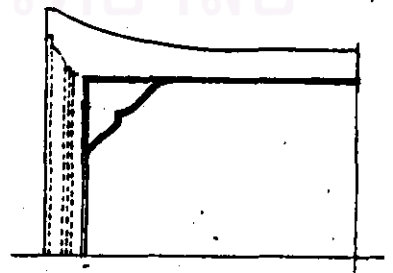
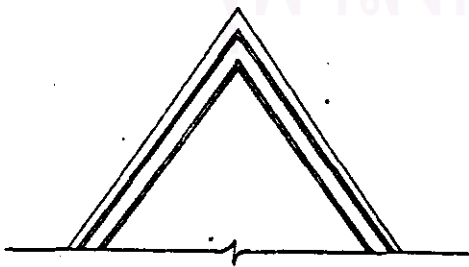
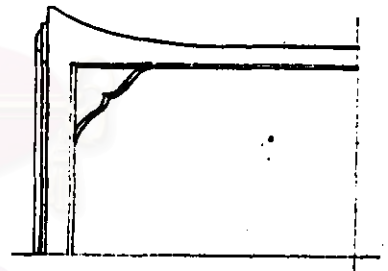
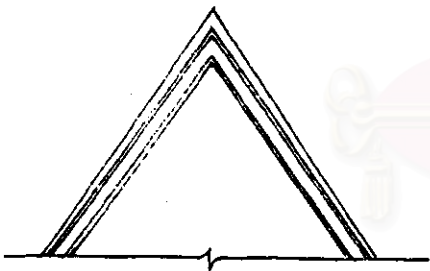
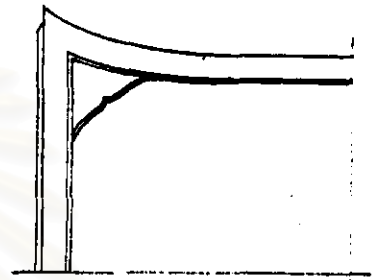
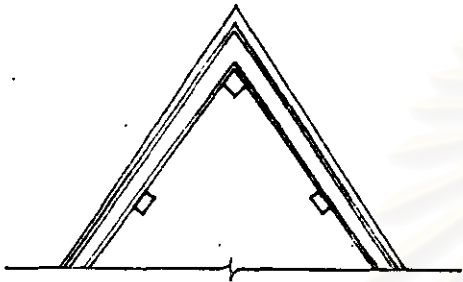
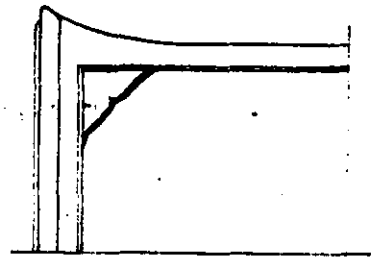
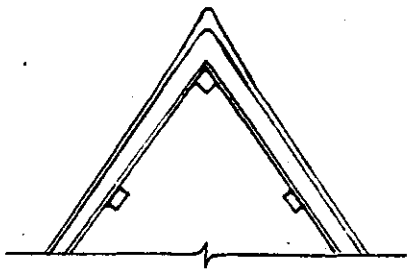
๕.๕.๔ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมอื่นๆ

๕.๕.๔.๑ การตกแต่งบริเวณหน้าจั่ว

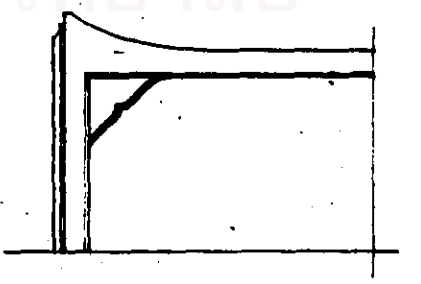
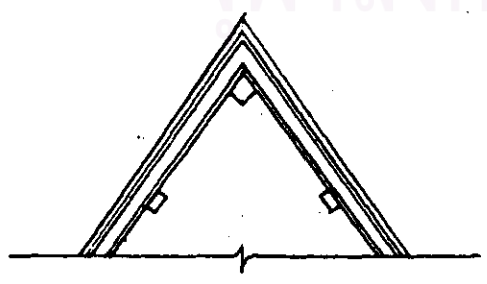
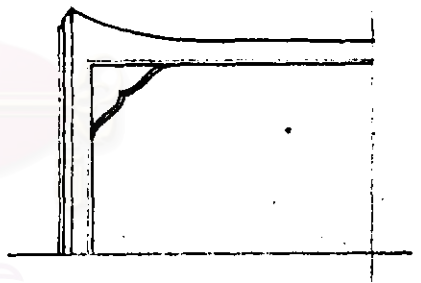
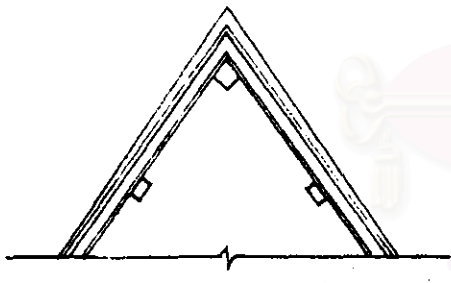
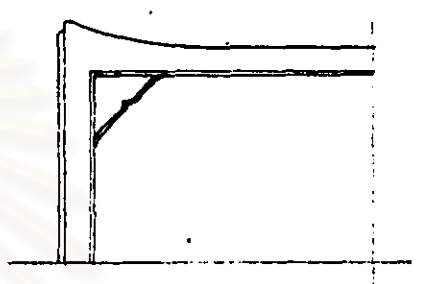
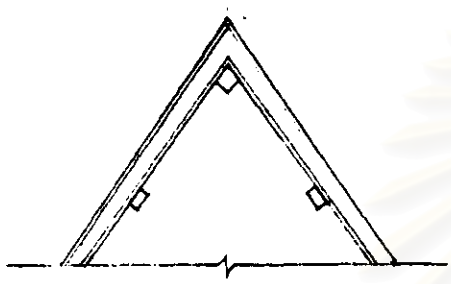
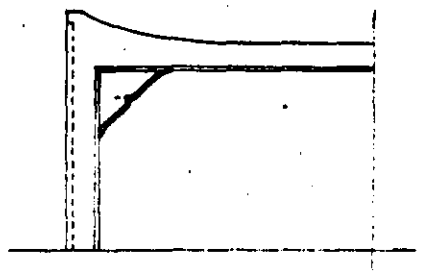
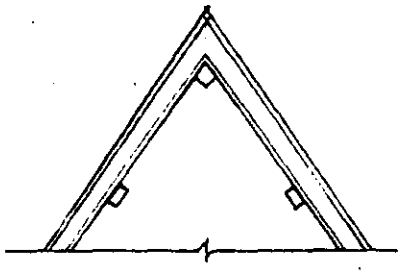
บริเวณหน้าจั่ว นับได้ว่าเป็นมีความสำคัญมาก ดังจะเห็นได้ในกรณีของเรือนเครื่องลำยอง หน้าจั่วจะได้รับการตกแต่งด้วยไม้แกะสลัก ลงรักปิดทอง ประดับกระจกสี หรือปูนปั้นอย่างวิจิตรงดงามมาตลอด ส่วนเรือนเครื่องสับก็มีหน้าจั่วแบบต่างๆ เช่น จั่วหน้าพนม จั่วใบปรีอ และจั่วพระอาทิตย์ เป็นต้น สำหรับกฎีก่ออิฐถือปูนนี้ก็เช่นกัน ความสำคัญของบริเวณหน้าจั่วนั้นก็ยังคงมีอยู่ แต่จะได้รับการตกแต่งในลักษณะที่ลดรายละเอียดที่ซับซ้อนลงไปคงไว้แต่การตกแต่งบริเวณที่เป็นจุดเด่นหรือจุดสำคัญให้เหมาะสมแก่การเป็นกฎีก่ออิฐถือปูนที่หักทลายของภูมิภาคต่าง ๆ นั้น เช่น ยอดจั่วตัวหงา ปันลม เป็นต้น ซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

การตกแต่งยอดจั่ว งานปูนปั้นยอดจั่ว โดยทั่วไปแล้วมีลักษณะพนมปลายเข้าหากันเป็นยอดแหลม ซึ่งเป็นลักษณะที่พบเห็นได้โดยทั่วไป เช่น วัดโสมนัสฯ วัดสระเกศฯ วัดมหาธาตุฯ วัดพระเชตุพนฯ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม ยอดจั่วนี้ยังมีอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งเกิดจากการผสมผสานกันกับศิลปสถาปัตยกรรมต่างชาติ โดยเฉพาะศิลปสถาปัตยกรรมจีน ดังปรากฏว่า ยอดจั่วมีลักษณะที่พนมเข้าหากันแล้วตัดปลายยอดให้ตรง อันเป็นแบบหนึ่งตามพระราชนิยมในรัชกาลที่๓ เช่น วัดอรุณราชวรารามฯ วัดพิชัยฯ วัดนางนองฯ วัดราชโอรสารามฯ และวัดโมลีโลกยารามฯ เป็นต้น นอกจากนี้ยอดจั่วที่ประดับด้วยปูนปั้นหรือกระเบื้องเคลือบมีรูปแบบ และลวดลายเป็นพิเศษ เช่น กฎีพระราชอาณาเขตวัดพระเชตุพนฯ และวัดสุวรณารามฯ เป็นต้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

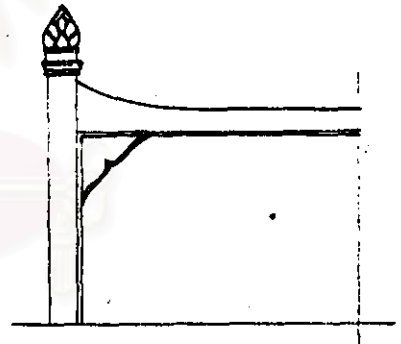
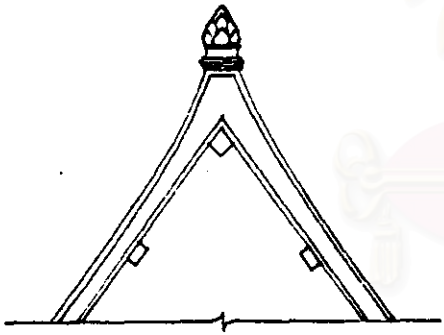
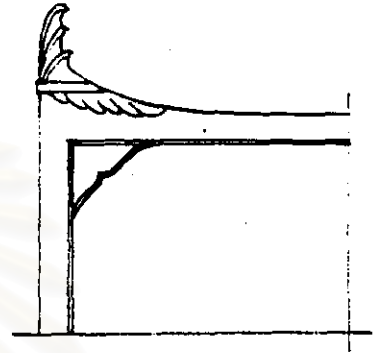
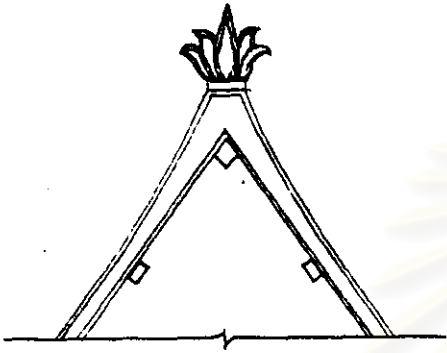
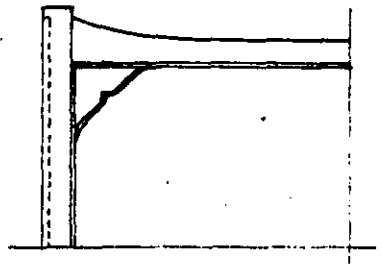
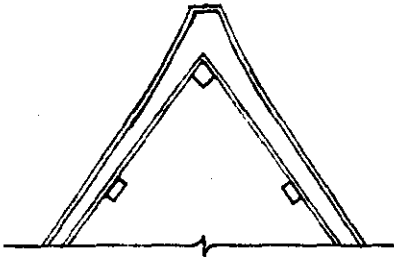

ภาพลายเส้นที่ ๓๓๔ การตกแต่งยอดจั่วแบบต่างๆ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

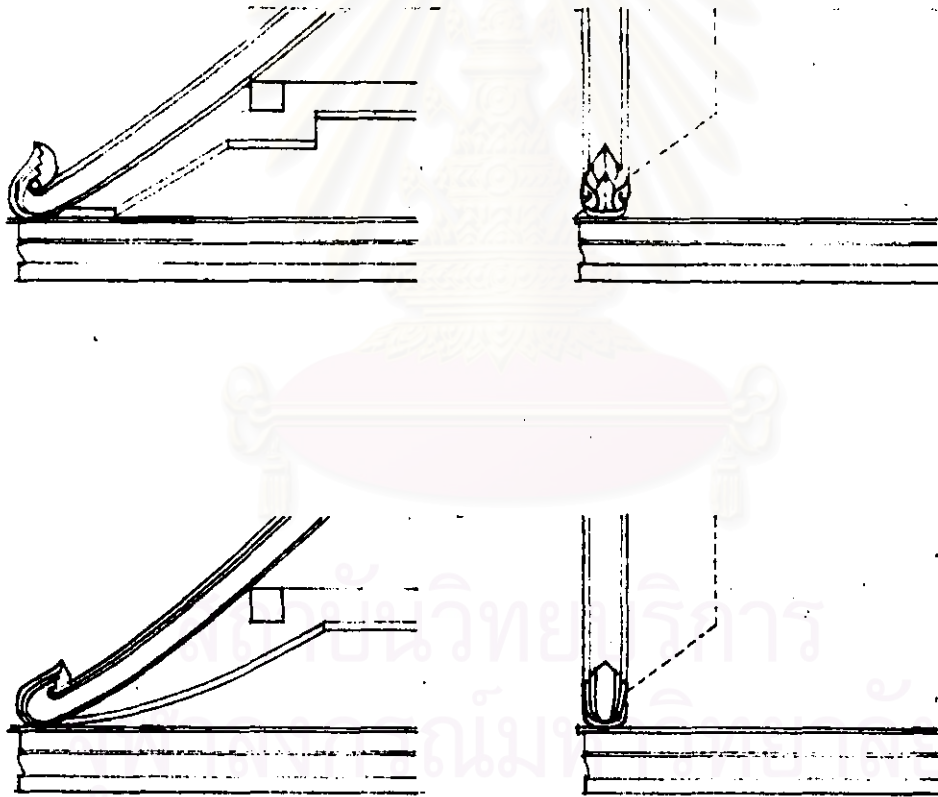
ภาพลายเส้นที่ ๓๓๕ การตกแต่งยอดค้ำแบบต่างๆ (ต่อ)

ภาพลายเส้นที่ ๓๓๖ การตกแต่งยอดจั่วแบบต่างๆ (ต่อ)

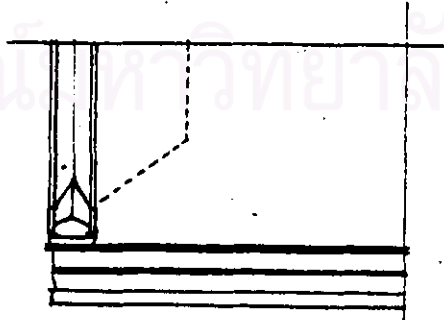
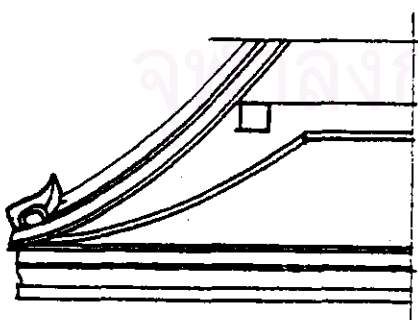
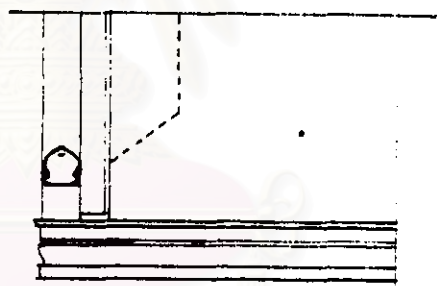
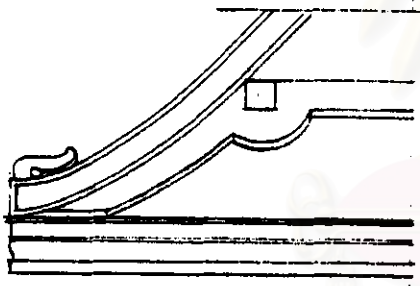
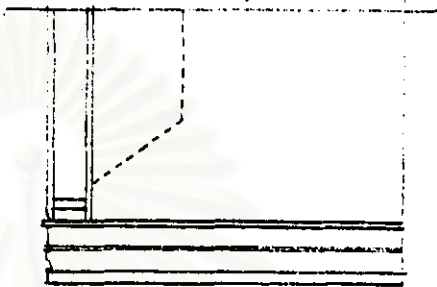
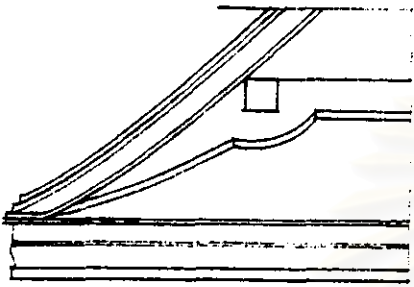
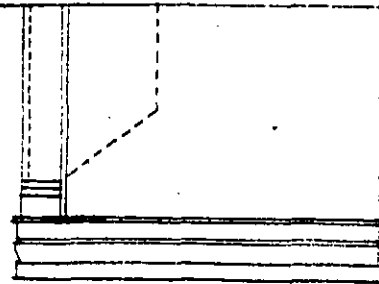
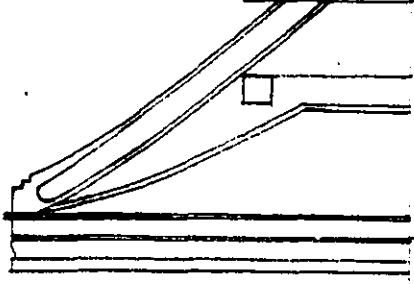
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การตกแต่งตัวเหงา ในงานสถาปัตยกรรมกฎีก่ออิฐถือปูนนี้ตัวเหงาเป็นอีกบริเวณหนึ่งที่มีการประดับตกแต่งได้หลายลักษณะ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วพบว่า มักจะเป็นรูปคล้ายกับกระจังติดอยู่ที่ปลายสุดด้านล่างของบันลอมโดยปกติแล้ววัดหนึ่งๆตัวเหงาบันลมนี่ก็น่าจะมีลักษณะที่เป็นระเบียบเดียวกัน คือ เหมือนหรือคล้ายกัน แต่จากการศึกษาพบว่า ภายในวัดหนึ่งๆ นั้นก็ยังมี ความแตกต่างกันของตัวเหงาปูนปั้น ซึ่งสันนิษฐานว่า น่าจะมีสาเหตุมาจากการบูรณะซ่อมแซม หรืออาจเป็นความตั้งใจของการสร้างที่จะให้มีความหลากหลายของรูปแบบอีกทั้งเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงรสนิยมบางอย่าง เช่น ฐานานุศักดิ์ เป็นต้น ตัวอย่างของตัวเหงาปูนปั้นกฎีก่ออิฐถือปูนในวัดที่เป็นกรณีศึกษา มีดังต่อไปนี้

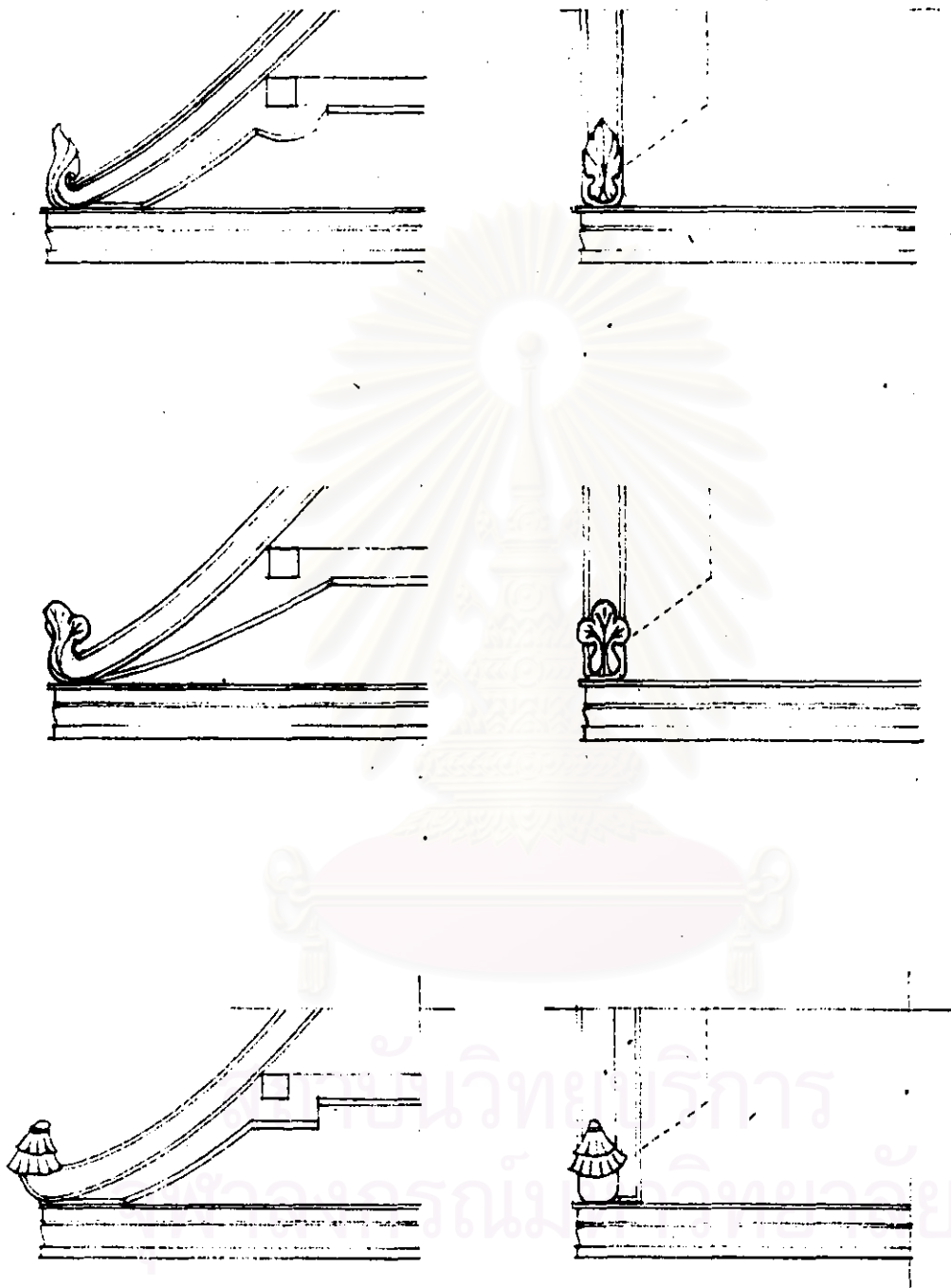
ภาพถ่ายเส้นที่ ๓๓๗ การตกแต่งตัวเหงาแบบต่างๆ

(วัดมหาธาตุฯ และวัดสุทัศน์ฯ)

ภาพลายเส้นที่ ๓๓๘ การตกแต่งตัวหนาแบบต่างๆ (ต่อ)

(วัดอรุณฯ, วัดอรุณฯ, วัดโสมนัสฯ และวัดโสมนัสฯ)

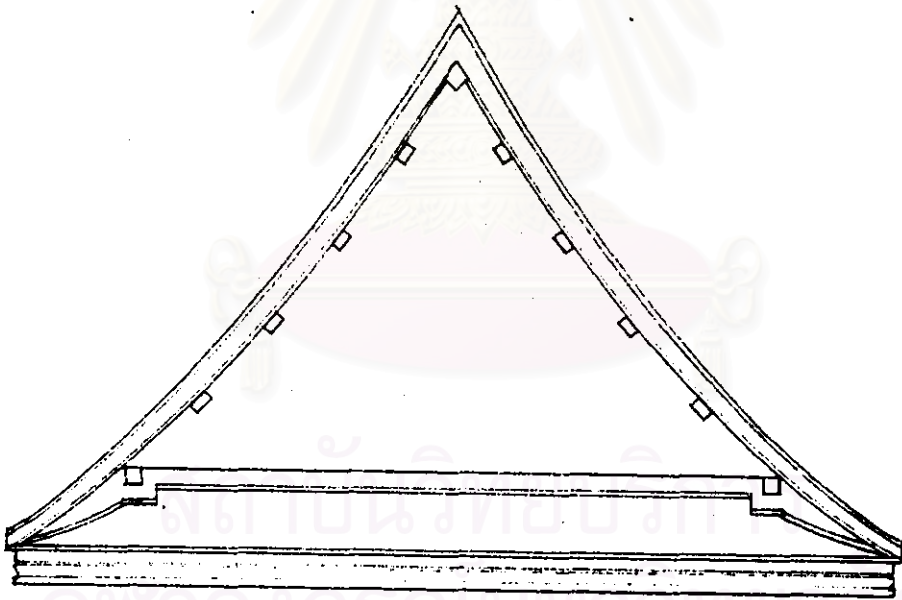
ภาพลายเส้นที่ ๓๓๙ การตกแต่งตัวเหงาแบบต่างๆ (ต่อ)
 (วัดเทพธิดา, วัดโสมนัส, วัดพระเชตุพนฯ)

การตกแต่งปั้นลม จากการศึกษาวัดที่เป็นกรณีศึกษาพบว่า การตกแต่งปั้นลมภูมิก่ออิฐ
ถือปูนมีลักษณะต่างๆ ดังต่อไปนี้

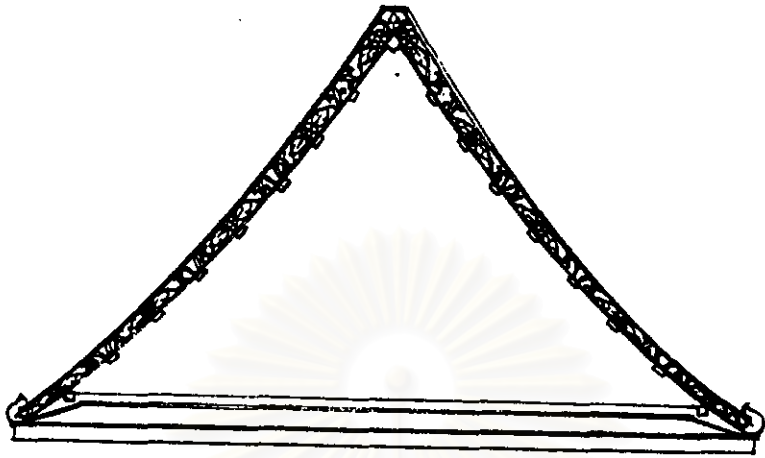
ก. แบบลอกบัวปูนปั้นตลอดแนวปั้นลม ซึ่งเป็นแบบทั่วๆ ไปที่นิยมทำกันแพร่หลาย

ข. แบบลายปูนปั้นประดับตลอดแนวปั้นลม เป็นลายเครือเถาไม้ดอกไม้และใบไม้ เช่น
ภูมิพระราชาคณะ วัดอรุณราชวรารามฯ และภูมิพระวัดพิชัยญาติการามฯ (คณะทรงวาด) เป็นต้น
ส่วนที่วัดสุพรรณารามฯ นั้นมีลายปูนปั้นประดับปั้นลมบริเวณตอนกลางไม่ได้ทำตลอดแนวปั้นลม
ดังเช่นที่วัดอรุณฯ และวัดพิชัยฯ

ค. แบบเครื่องถ้วยอง มีทำที่ภูมิพระตำหนักสมเด็จพระสังฆราช วัดมหาธาตุ ภูมิพระ
ตำหนักสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนฯ และภูมิพระตำหนัก
วัดสระเกศ เป็นต้น

ภาพลายเส้นที่ ๓๔๐ การตกแต่งปั้นลมแบบลอกบัวปูนปั้นตลอดแนวปั้นลม

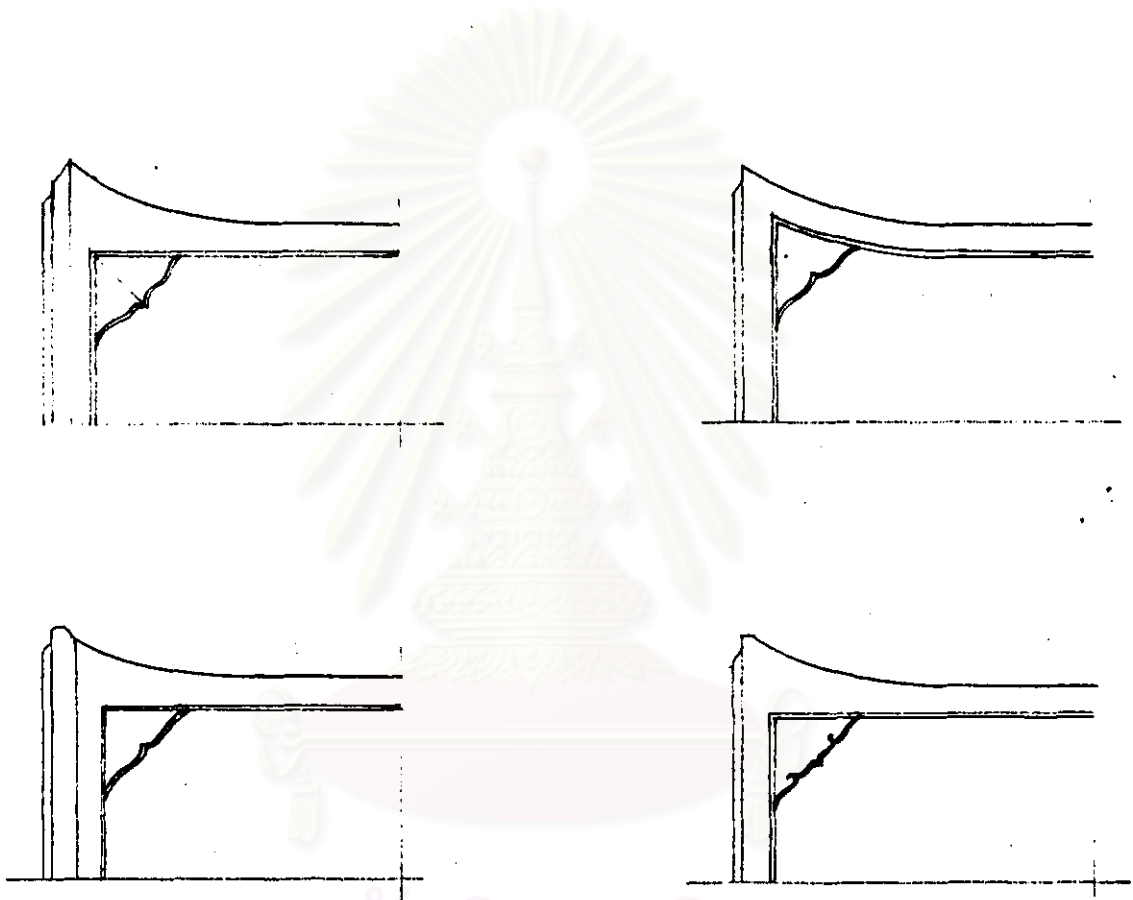

ภาพลายเส้นที่ ๓๔๑ การตกแต่งปั้นลมแบบลายปูนปั้นประดับตลอดแนว

ภาพลายเส้นที่ ๓๔๒ การตกแต่งปั้นลมแบบเครื่องถ้วยของ

การตกแต่งหลบบปูนค้ำคาวหรือมีเสื่อ การตกแต่งปูนปั้นในส่วนที่อยู่ตรงมุมที่เชื่อมต่อระหว่างหลบบปูนสันหลังคา กับหลบบปูนชายกระเบื้องหลังปั้นลม ซึ่งจะมีหน้าที่ช่วยยึดเสริมความแข็งแรงให้กับรอยต่อของหลบบปูนทั้งสองในลักษณะของหลบบปูนค้ำคาวหรือมีเสื่อนี้จะได้รับการประดิษฐ์ประคอยตามแบบงานปูนปั้นที่มีลักษณะต่างๆ จากการศึกษาวัดที่เป็นกรณีศึกษาพบว่าหลบบปูนค้ำคาวหรือมีเสื่อมีแบบต่างๆ ดังต่อไปนี้

ภาพลายเส้นที่ ๓๔๓ การตกแต่งหลบบปูนค้ำคาวหรือมีเสื่อ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การตกแต่งหน้าจั่ว หน้าจั่วกัฏฐิก่ออิฐถือปูนนี้ จากการศึกษาพบว่า สำหรับกัฏฐิพระทั่วๆ ไปแล้วมีลักษณะการตกแต่งหน้าจั่วอยู่ ดังนี้

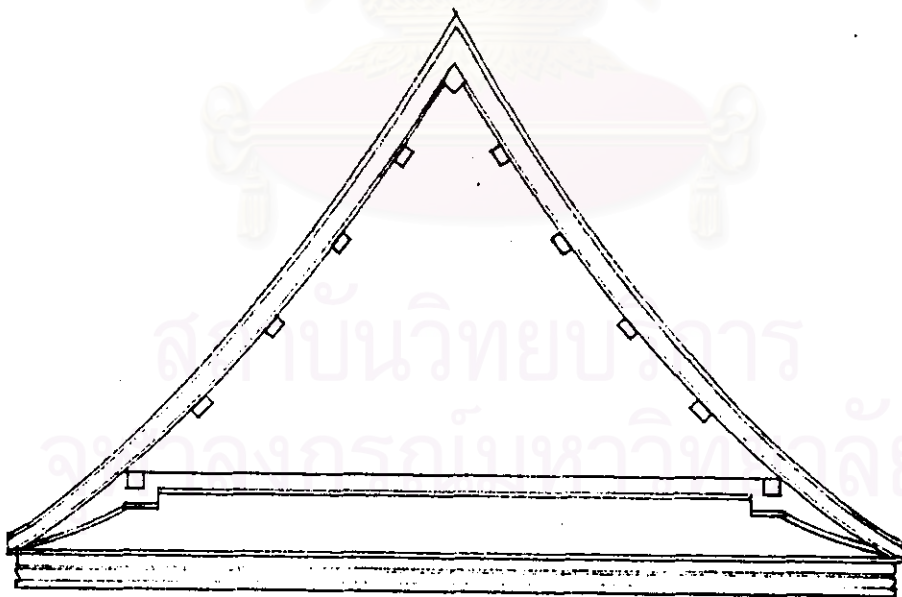
ก. แบบธรรมดา ไม่มีการตกแต่งใดๆ เป็นเพียงการก่ออิฐฉาบปูนให้เรียบแล้วทาสีน้ำปูน ซึ่งจะพบได้เป็นส่วนใหญ่ เช่น วัดโสมนัสฯ วัดสระเกศฯ วัดเทพธิดาฯ วัดราชนัดดาฯ เป็นต้น

ข. แบบทำลอกบัวปูนปั้นจับเป็นกรอบสามเหลี่ยมล้อแนวจันทัน ที่ซ่อนอยู่ในกำแพง เช่น วัดพระเชตุพนฯ วัดราชโอรสฯ เป็นต้น

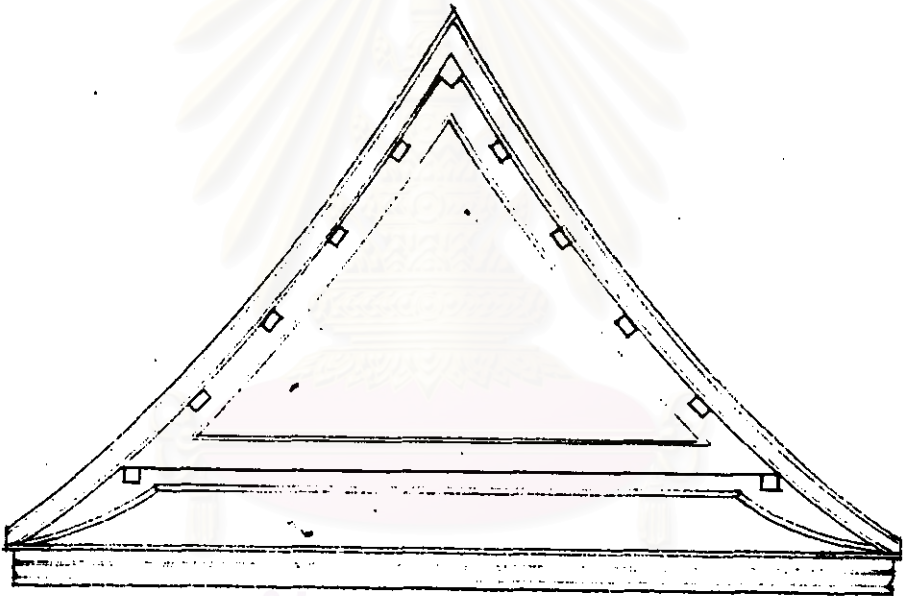
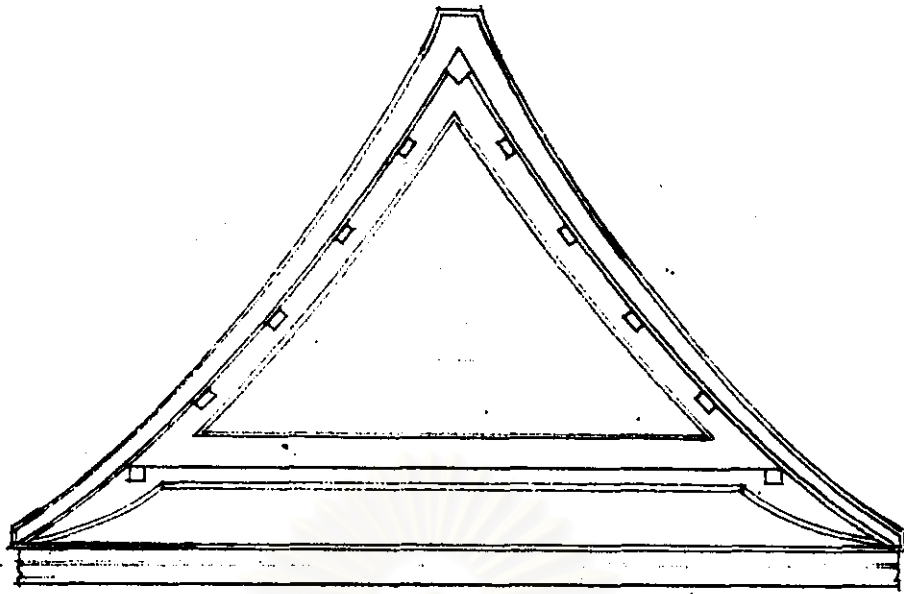
ค. แบบมีช่องระบายอากาศบนหน้าจั่ว ทำเป็นช่องหน้าต่างพบที่กัฏฐิพระตำหนักที่วัดสุวรรณารามฯ แบบที่เจาะเป็นช่องรูปดาวพบที่กัฏฐิเจ้าอาวาสวัดนางชีฯ และแบบที่ใช้กระเบื้องปูประดับพบที่ กัฏฐิพระวัดกัลยาณมิตร

ง. แบบที่ทำลวดลายปูนปั้นเป็นลายเครือเถาอย่างเทศ พบว่ามีเพียงที่กัฏฐิพระวิปัสสนาที่อยู่รอบพระอุโบสถวัดราชสิทธิารามฯ เท่านั้น

อนึ่ง แบบปิดทองประดับกระจกสี จากการศึกษาพบว่า มีเพียงแห่งเดียว คือที่กัฏฐิพระตำหนักสมเด็จพระสังฆราช วัดมหาธาตุฯ ซึ่งทำเป็นลายบุษบก เป็นการทำขึ้นในภายหลัง โดยเมื่อแรกสร้างนั้นไม่มีการตกแต่งบริเวณหน้าจั่วแต่อย่างใด

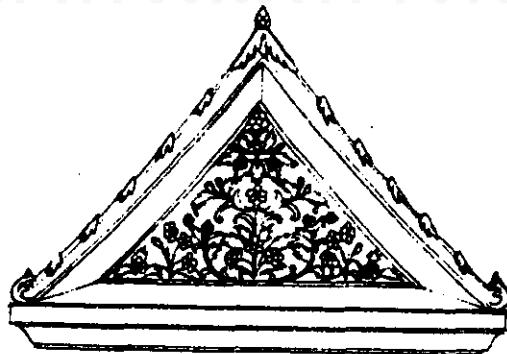

ภาพลายเส้นที่ ๓๔๔ การตกแต่งหน้าจั่วแบบธรรมดา (ไม่ตกแต่ง)

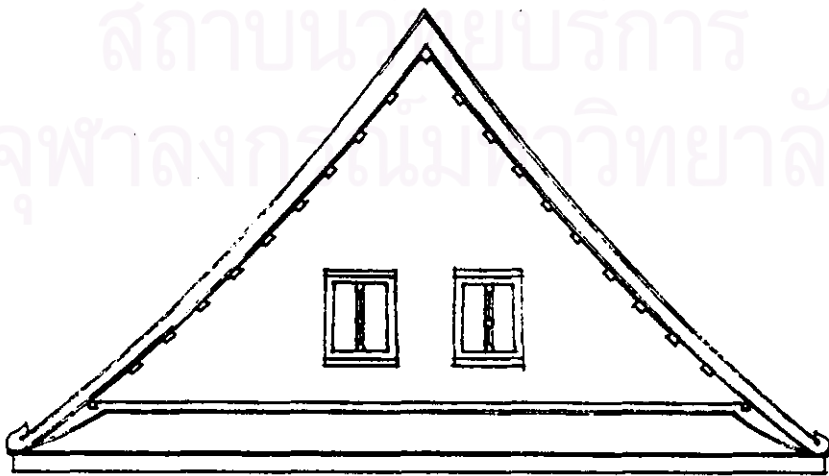
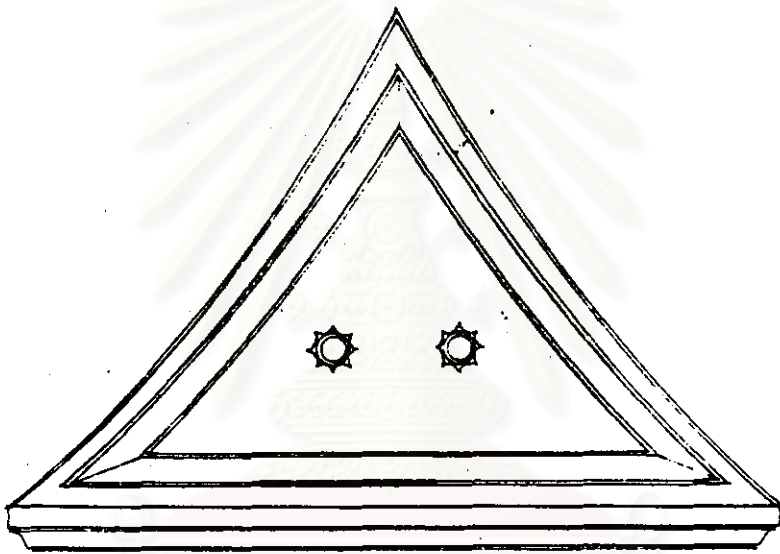
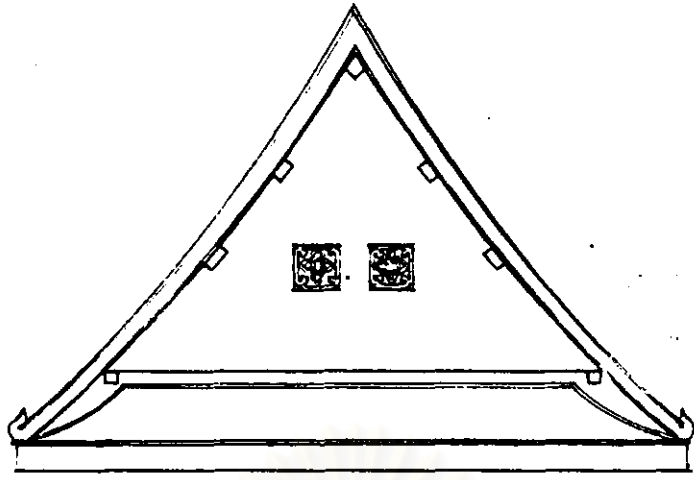

ภาพลายเส้นที่ ๓๔๕ การตกแต่งหน้าจั่วแบบทำลอกบัวปูนปั้นจับเป็นกรอบตามเหลี่ยมค้อนแวงจันทัน เช่น กุฏิวัดอรุณราชวราราม ฯ วัดสระเกศ ฯ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๓๔๖ การตกแต่งหน้าจั่วแบบทำลวดลายปูนปั้นเป็นลายเครือเถาอย่างเทศ ๓๔๖

ภาพลายเส้นที่... การตกแต่งหน้าจั่วแบบมีช่องระบายอากาศ เช่น กับปียกฎิวัดกัลยาณมิตร ฯ
 ๓๕๗ กฎิเจ้าอาวาสวัดนางชี ฯ และกฎิพระราชกณะวัดสุวรรณาราม ฯ

๕.๕.๔.๒ กรอบเช็ดหน้า

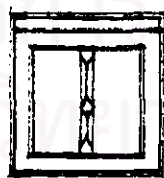
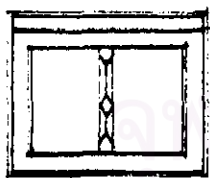
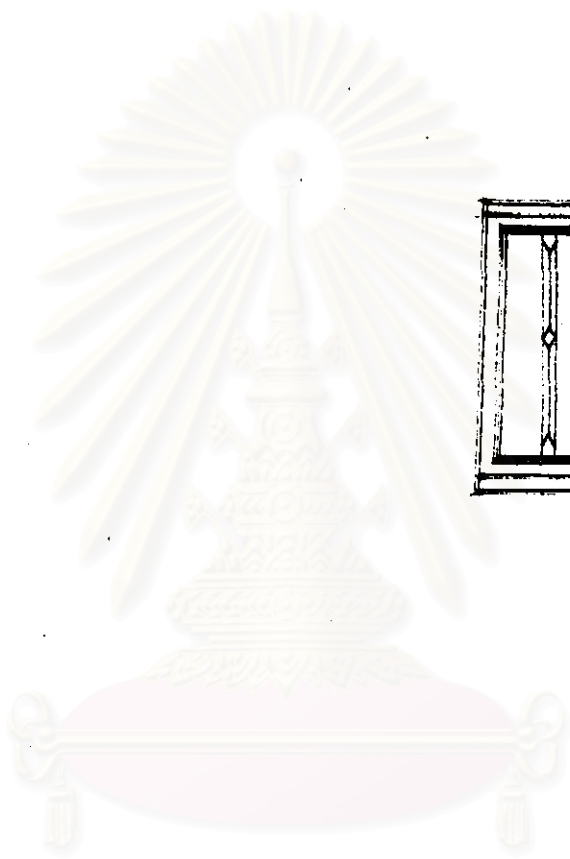
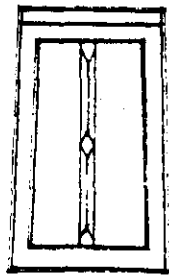
บริเวณกรอบเช็ดหน้ามี มีองค์ประกอบต่างๆ ที่รวมกันอยู่ เช่น กรอบเช็ดหน้า บัวซ้อน กรอบเช็ดหน้า บานหน้าต่าง ออกเลา นมพิไลย หย่อง ลูกกรง สลักदान หรือกลอนกบ เป็นต้น

กรอบเช็ดหน้าจะมีขนาดและสัดส่วนที่สัมพันธ์กับขนาดและสัดส่วนของกุฎี เช่น ห้องเล็ก ที่ระเบียงก็จะมีขนาดของกรอบเช็ดหน้าที่เล็กกว่ากรอบเช็ดหน้าของห้องที่ตัวเรือน นอกจากนี้ ยังมีรูปแบบที่สัมพันธ์กับการใช้งาน เช่น กรอบเช็ดหน้าของกุฎีพระที่มีความสำคัญ เช่น เจ้าอาวาส ซึ่งอาจมีการเก็บรักษาของมีค่าไว้ก็อาจมีลูกกรงส่วนกรอบเช็ดหน้าของกุฎีพระทั่วๆ ไป จะมีหรือไม่มีลูกกรงก็ได้ ทั้งนี้การทำลูกกรงยังอาจมีส่วนสัมพันธ์กับระดับความสูงของกรอบเช็ดหน้า เช่น กุฎีหมู่ร่วมฐานสูง วัดสระเกศฯ และวัดมหาธาตุ กรอบเช็ดหน้าอยู่สูงจึงไม่มีลูกกรงกรอบเช็ดหน้า ส่วนกุฎีหมู่ซีกกำแพงเชื่อม วัดเทพธิดาฯ ซึ่งกรอบเช็ดหน้าอยู่ต่ำก็มีการทำลูกกรงกรอบเช็ดหน้า เพื่อรักษาความปลอดภัย นอกจากนี้ กรอบเช็ดหน้ายังมีรูปแบบ และรายละเอียดที่สัมพันธ์กับฐานานุกิตติ์ เช่น การประดับหย่องกรอบเช็ดหน้า ซึ่งจะใช้กับกุฎีเจ้าคณะหรือกุฎีพระราชาคณะ และการเขียนลายลงรักปิดทองที่บานหน้าต่าง กับการแกะสลักแล้วลงรักปิดทองที่นมพิไลย ซึ่งจะใช้กับกุฎีสมเด็จพระราชาคณะ เป็นต้น

อนึ่ง กรอบเช็ดหน้านี้ใช้สำหรับเรียกได้ทั้ง กรอบเช็ดหน้าหน้าต่าง และกรอบเช็ดหน้าประตู ซึ่งกรอบเช็ดหน้าประตูนั้น จะมีองค์ประกอบที่น้อยกว่า คือ มีกรอบเช็ดหน้าประตู บัวซ้อน กรอบเช็ดหน้าประตู บานประตู ออกเลา นมพิไลย สลักदान และกลอนกบ เท่านั้น การประดับตกแต่งด้วยการเขียนลายลงรักปิดทองที่บานประตูและการแกะสลักแล้วลงรักปิดทองที่นมพิไลย ซึ่งจะใช้กับกุฎีภายในหมู่กุฎีสมเด็จพระราชาคณะ เป็นต้น ส่วนประตูกุฎีพระทั่วๆ ไปไม่นิยมตกแต่ง

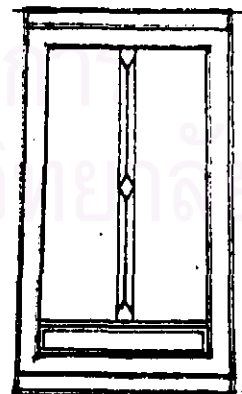
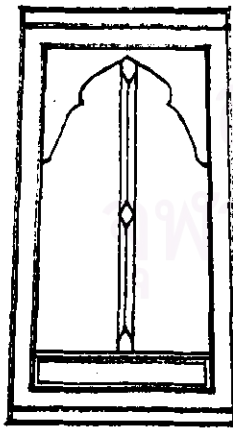
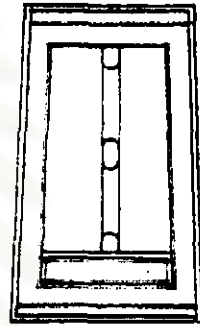
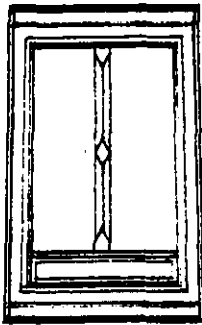
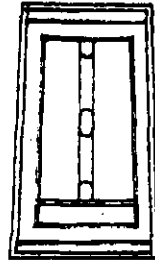
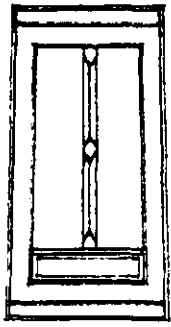
จากการศึกษาวัดที่เป็นกรณีศึกษาพบว่ากรอบเช็ดหน้าและองค์ประกอบของกรอบเช็ดหน้ามีรูปแบบ และรายละเอียด ดังต่อไปนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

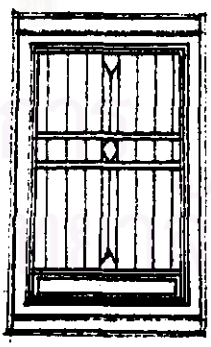
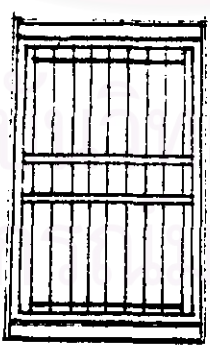
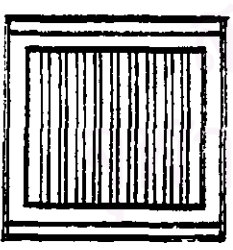
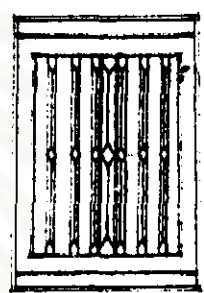
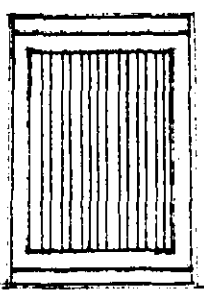
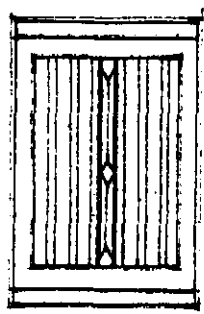
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๓๕๘ กรอบหน้าต่าง รูปแบบ ขนาด และสัดส่วนแบบต่างๆ

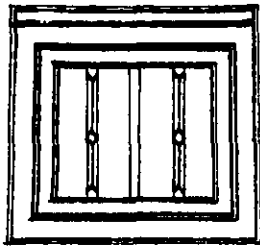

ภาพลายเส้นที่ ๓๕๘

กรอบหน้าต่างแบบมีของหน้าต่างและบัวช้อนกรอบหน้าต่างแบบต่างๆ

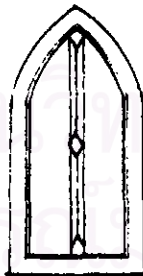
ภาพลายเส้นที่ ๓๕๐ กรอบเช็ดหน้าแบบมีลูกทรงแบบต่างๆ

ภาพลายเส้นที่ ๓๕๑ กรอบเช็ดหน้ากุฏิพระ วัดพิชัยญาติการามฯ

ภาพลายเส้นที่ ๓๕๒ กรอบเช็ดหน้ากุฏิพระ วัดประยุรวงศาวาสฯ

ภาพลายเส้นที่ ๓๕๓

กรอบเช็ดหน้ากุฏิสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทธไสยาสน์ จ.อยุธยา

การประดับตกแต่งหย่องหน้าต่าง ภายในวัดหนึ่งๆ โดยทั่วไปแล้วลวดลายของหย่องประดับกรอบเข็มนาหน้าต่างนี้ก็อาจมีความแตกต่างกันไปตามฐานานุกัณฑ์หรือสมณศักดิ์ เช่น เจ้าคณะ พระราชาคณะ และสมเด็จพระราชาคณะ เป็นต้น

จากการศึกษาพบว่า มีการผูกลวดลายหย่องหน้าต่างที่มีลักษณะแตกต่างกันไป เป็นลายเครือเถา ลายดอกไม้ ลายเครื่องมรดต่างๆ เป็นต้น ส่วนกรรมวิธีการทำนั้นก็มิตั้งแต่การแกะสลักให้ตัวลายนูน การแกะสลักให้ตัวลายเว้าลึกหรือการขลุ่ยไปรุ่ง เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่า มีการลงรักปิดทอง การเขียนสี เพื่อดอกแต่งให้ดูงดงามอีกด้วย

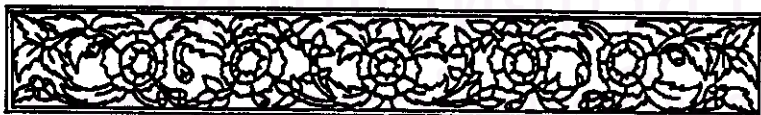
ภาพลายเส้นที่ ๓๕๔ หย่องหน้าต่างกุฏิพระราชาคณะ วัดพระเชตุพนฯ

ภาพลายเส้นที่ ๓๕๕ หย่องหน้าต่างกุฏิพระตำหนัก วัดพระเชตุพนฯ

ภาพลายเส้นที่ ๓๕๖ หย่องหน้าต่างกุฏิพระตำหนักสมเด็จพระสังฆราชฯ วัดมหาธาตุฯ

ภาพลายเส้นที่ ๓๕๗ หย่องหน้าต่างกุฏิพระราชาคณะ วัดมหาธาตุฯ (คณะ๑)

ภาพลายเส้นที่ ๓๕๘ หย่องหน้าต่างกุฏิพระราชาคณะ วัดมหาธาตุฯ (คณะ๒)

ภาพลายเส้นที่ ๓๕๙ หย่องหน้าต่างกฐิพระเจ้าคณะ วัดสระเกศฯ

ภาพลายเส้นที่ ๓๖๐ หย่องหน้าต่างกฐิพระตำหนัก วัดสระเกศฯ

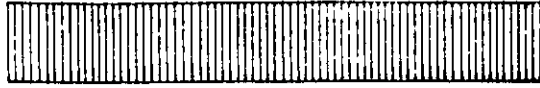
ภาพลายเส้นที่ ๓๖๑ หย่องหน้าต่างกฐิพระราชาคณะ วัดโสมนัสฯ

ภาพลายเส้นที่ ๓๖๒ หย่องหน้าต่างกฐิพระ วัดสุทัศน์ฯ

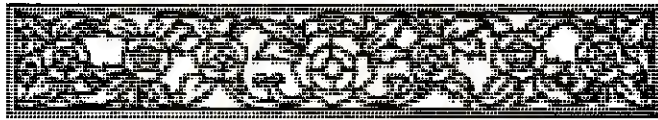
ภาพลายเส้นที่ ๓๖๓ หย่องหน้าต่างกฐิพระราชาคณะ วัดสุทัศน์ฯ

ภาพลายเส้นที่ ๓๖๔ หย่องหน้าต่างกฏิพระ วัดโมลีโลกย

ภาพลายเส้นที่ ๓๖๕ หย่องหน้าต่างกฏิพระราชาคณะ วัดโมลีโลกย

ภาพลายเส้นที่ ๓๖๖ หย่องหน้าต่างกฏิพระราชาคณะ วัดอรุณฯ (เจ้าอาวาส)

ภาพลายเส้นที่ ๓๖๗ หย่องหน้าต่างกฏิพระราชาคณะ วัดอรุณฯ (รองเจ้าอาวาส)

ภาพลายเส้นที่ ๓๖๘ หย่องหน้าต่างกฏิพระเจ้าคณะ วัดอรุณฯ

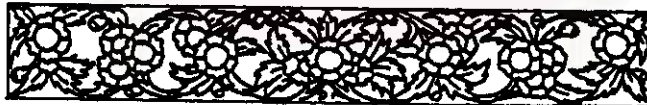
ภาพลายเส้นที่ ๓๖๙ หองหน้าตางฤทธิพระเจ้าคณะ วัดอรุณฯ

ภาพลายเส้นที่ ๓๗๐ หองหน้าตางฤทธิพระ วัดอรุณฯ

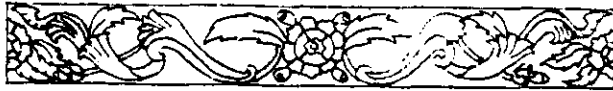

ภาพลายเส้นที่ ๓๗๑ หองหน้าตางฤทธิพระ วัดอรุณฯ

ภาพลายเส้นที่ ๓๗๒ หองหน้าตางฤทธิพระราชาคณะ วัดราชนัดดาฯ

สงเคราะห์โดยบริษัท
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๓๗๓ หย่องหน้าต่างกุฏิพระ วัดราชโอรสฯ

ภาพลายเส้นที่ ๓๗๔ หย่องหน้าต่างกุฏิพระ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร

ภาพลายเส้นที่ ๓๗๕ หย่องหน้าต่างกุฏิพระ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร

ภาพลายเส้นที่ ๓๗๖ หย่องหน้าต่างกุฏิพระเจ้าคณะ ฝ่ายวิปัสสนาธุระ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร

ภาพลายเส้นที่ ๓๗๗ หย่องหน้าต่างกุฏิพระ วัดกัลยาณมิตรฯ

ภาพลายเส้นที่ ๓๗๘

นมอกเลาประตูหน้าต่าง ภูมิพระตำหนักสมเด็จพระสังฆราชฯ วัดมหาธาตุฯ

ภาพลายเส้นที่ ๓๗๙

นมอกเลาหน้าต่าง ภูมิพระตำหนัก วัดพระเชตุพนฯ

ภาพลายเส้นที่ ๓๘๐

นมอกเลาประตู ภูมิพระตำหนัก วัดพระเชตุพนฯ

ภาพลายเส้นที่ ๓๘๑

นมอกเลาประตูหน้าต่าง ภูมิพระราชาคณะ วัดโสมนัสวิหารฯ

ภาพลายเส้นที่ ๓๘๒

นมอกเลาประตูหน้าต่าง ภูมิพระทั่วๆ ไป

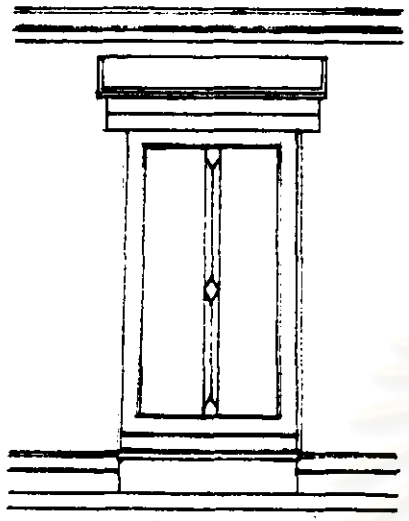
๕.๕.๔.๓ การตกแต่งZimmer

การจัดหามุฎีที่อัฐิถือนั้น เป็นการปิดล้อมเชื่อมต่อระหว่างมุฎีกับมุฎีให้เกิดเป็นหนึ่งเดียวกัน ซึ่งต้องอาศัยการรักษากำแพง โดยมักจะกำหนดช่องไว้ เพื่อทำเป็นZimmerเข้าออกคณะ และให้มีรูปแบบของZimmerแบบต่างๆ เพื่อช่วยในการเรียนรู้และจดจำสภาพแวดล้อมทางกายภาพของมุฎีอันเป็นที่พักอาศัยของภิกษุสงฆ์ที่ส่วนใหญ่แล้วรูปแบบของมุฎีนั้นมักจะมีรูปทรงที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกันอีกทั้งมีจำนวนมาก นอกจากนี้Zimmerยังอาจแสดงออกถึง ฐานานุศักดิ์ของพระเจ้าคณะ เช่น สมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะ พระทั่วๆ ไป เป็นต้น

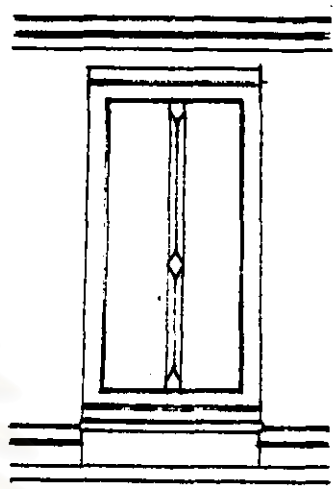
การทำZimmerในงานสถาปัตยกรรมมุฎีที่อัฐิถือนั้นจากการศึกษาวัดที่เป็นกรณีศึกษาพบว่าZimmerมีการประดับตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้น ตลอดจนมีรูปทรงต่างๆ ที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกและศิลปสถาปัตยกรรมแบบจีนเข้ามาผสมผสานกับศิลปสถาปัตยกรรมไทย โดยอาจจำแนกZimmerตามลักษณะอิทธิพลทางศิลปสถาปัตยกรรมได้ดังนี้

- ก. แบบศิลปสถาปัตยกรรมไทย
- ข. แบบอิทธิพลศิลปสถาปัตยกรรมแบบจีน
- ค. แบบอิทธิพลศิลปสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก

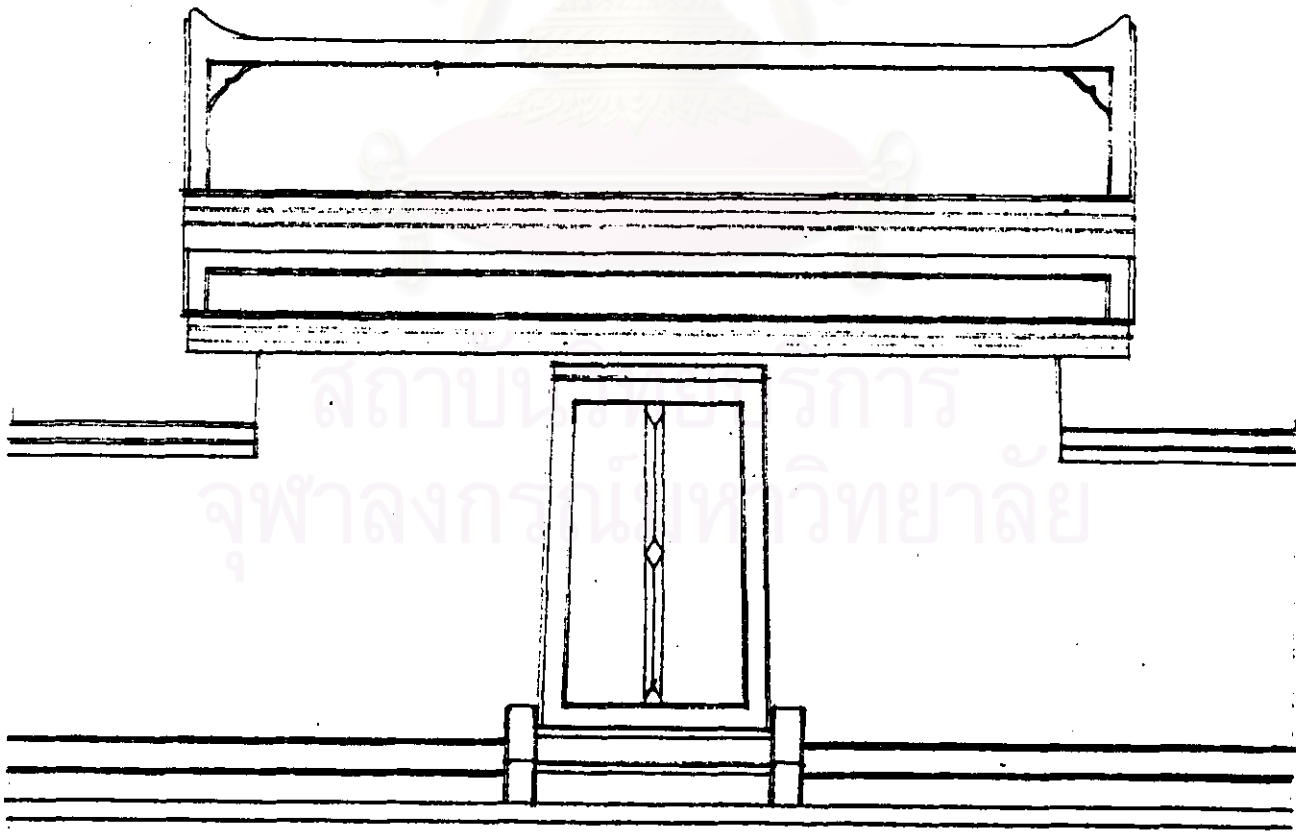
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

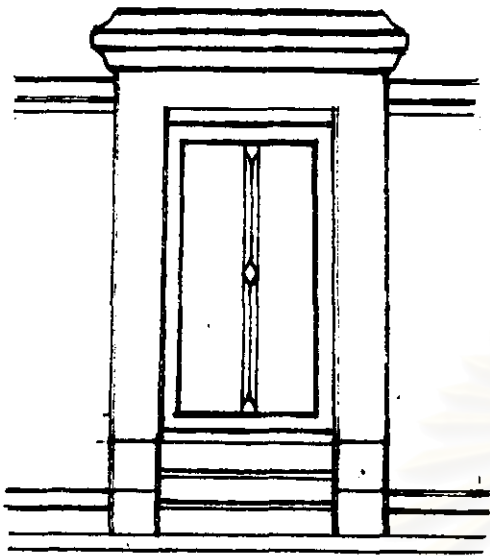
ภาพลายเส้นที่ ๓๔๓
ซุ้มประตูมุขกุฎี วัดพิชัยญาติการามฯ คณะใต้

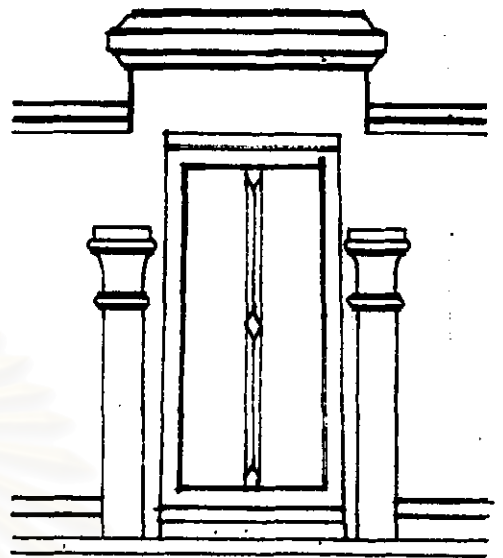
ภาพลายเส้นที่ ๓๔๔
ซุ้มประตูมุขกุฎี วัดสุทัศน์ฯ.

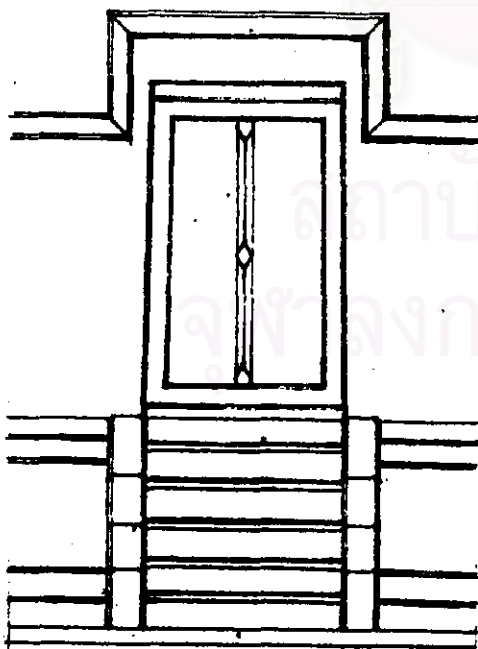
ภาพลายเส้นที่ ๓๔๕
ซุ้มประตูมุขกุฎี วัดโสมนัสฯ (คณะ๑)

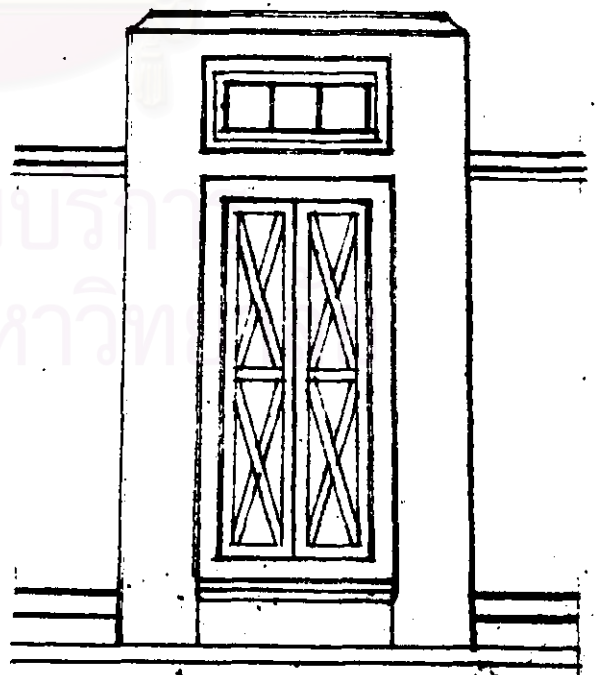
ภาพลายเส้นที่ ๓๔๖
ซุ้มประตูมูกุฎีพระราชอาณา วัดสุทัศน์ฯ

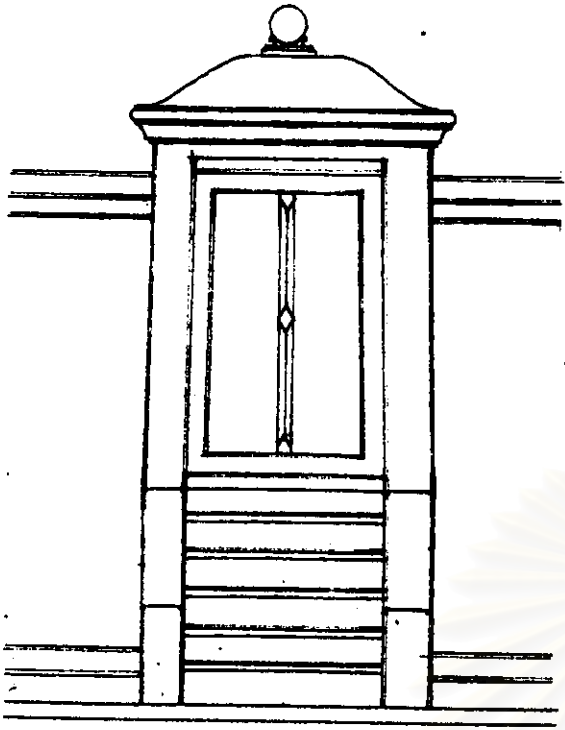
ภาพลายเส้นที่ ๓๔๗
ซุ้มประตูมูกุฎี วัดพิชัยญาติการามฯ (คณะกลาง)

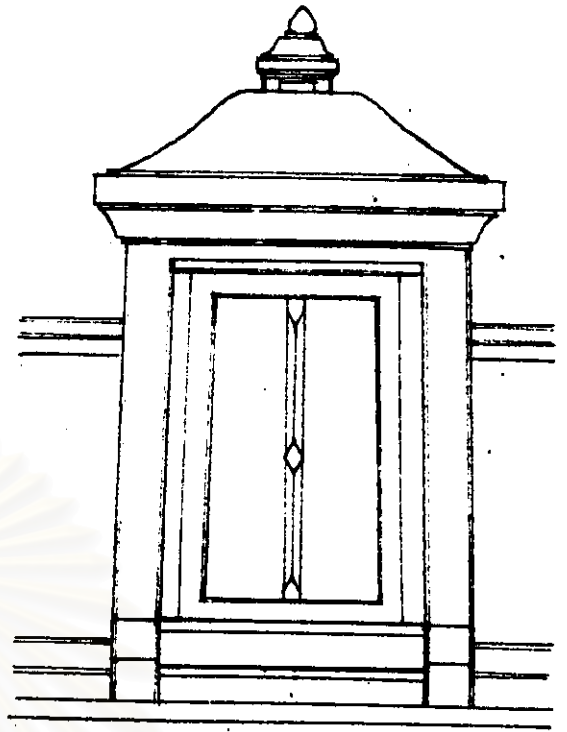
ภาพลายเส้นที่ ๓๔๘
ซุ้มประตูมูกุฎี วัดพระเชตุพนฯ (คณะกลาง)

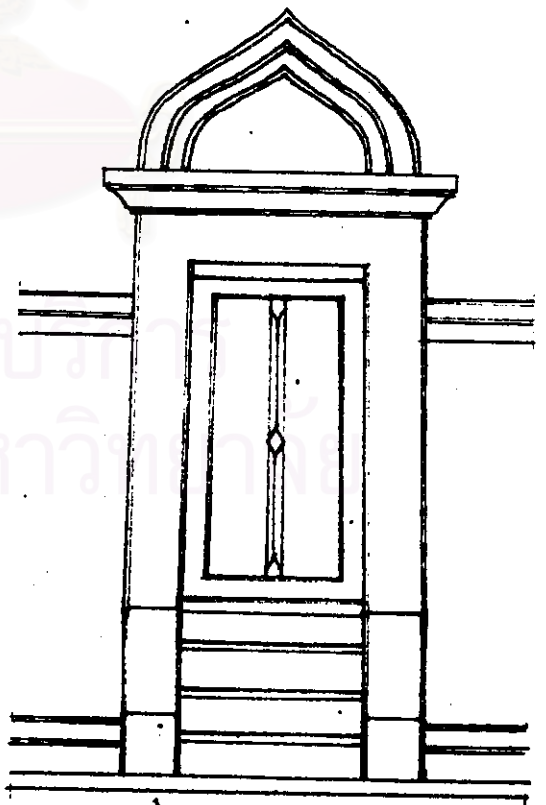
ภาพลายเส้นที่ ๓๔๙
ซุ้มประตูมูกุฎีพระราชอาณา วัดสุทัศน์ฯ (คณะ๑)

ภาพลายเส้นที่ ๓๙๐
 ชุ่มประตุนมูฏฐิ วัดมหาธาตุฯ

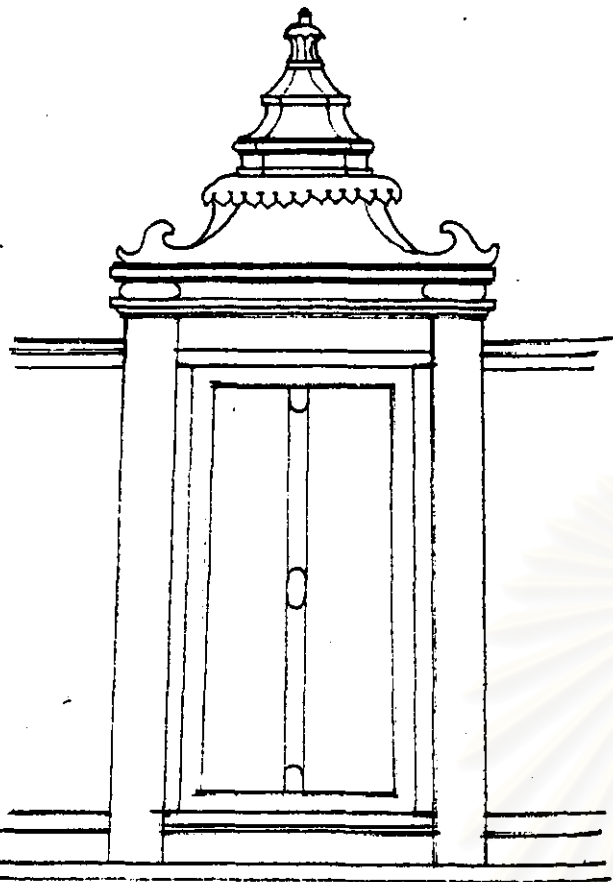

ภาพลายเส้นที่ ๓๙๑
 ชุ่มประตุนมูฏฐิ วัดโสมนัสวิหารฯ (คณะ๑)

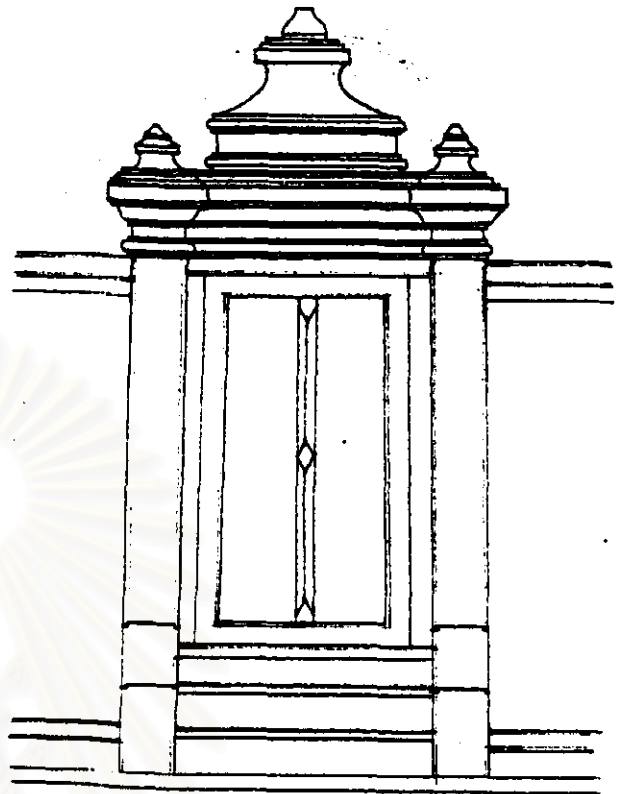

ภาพลายเส้นที่ ๓๙๒
 ชุ่มประตุนมูฏฐิ วัดโมลีโลกย

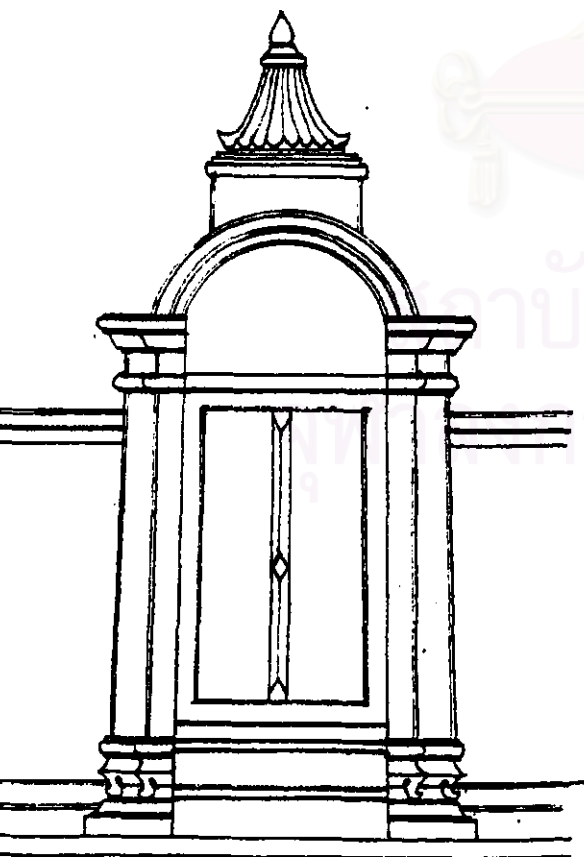
สถาบันวิทย์ฯ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

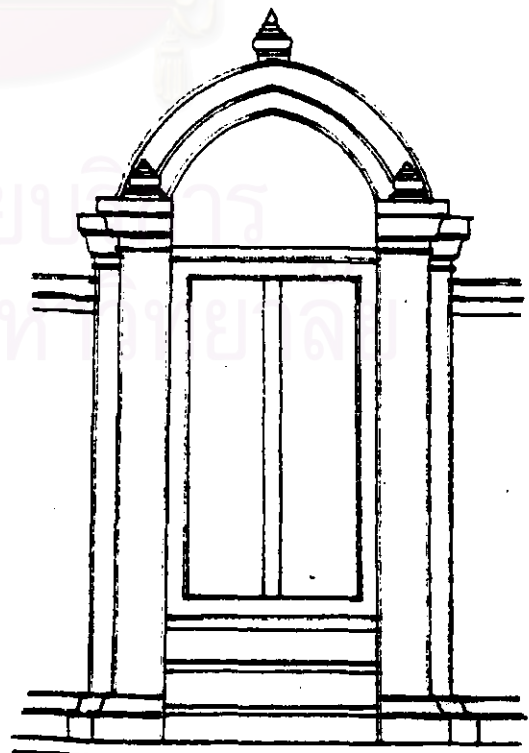
ภาพลายเส้นที่ ๓๙๓
 ชุ่มประตุนมูกุฎิพระตำหนัก วัดสระเกศฯ

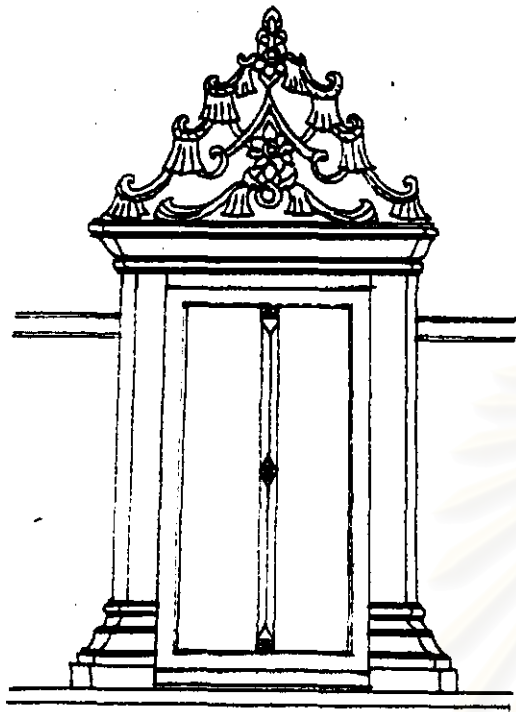
ภาพลายเส้นที่ ๓๙๔
 ชุ่มประตุนมูกุฎิพระราชาคณะ วัดมหาธาตุฯ

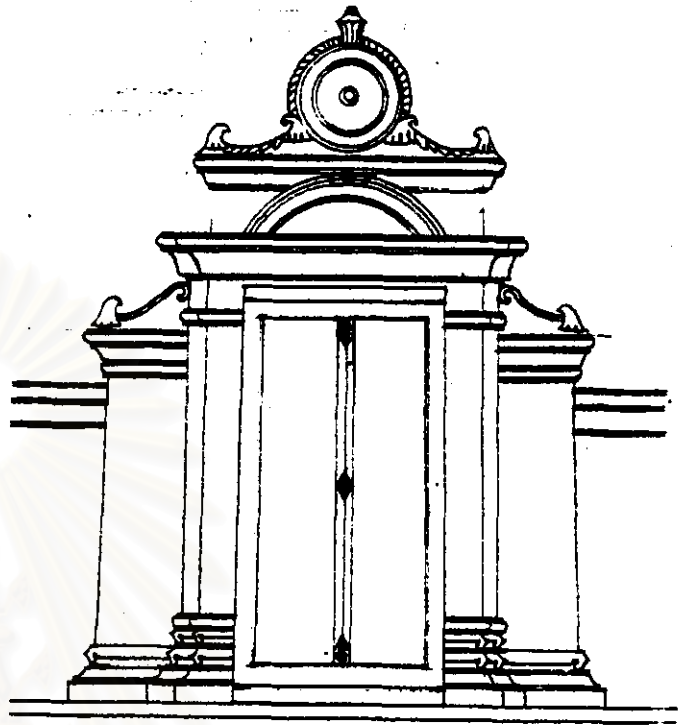
ภาพลายเส้นที่ ๓๙๕
 ชุ่มประตุนมูกุฎิพระราชาคณะ วัดเทพธิดาฯ

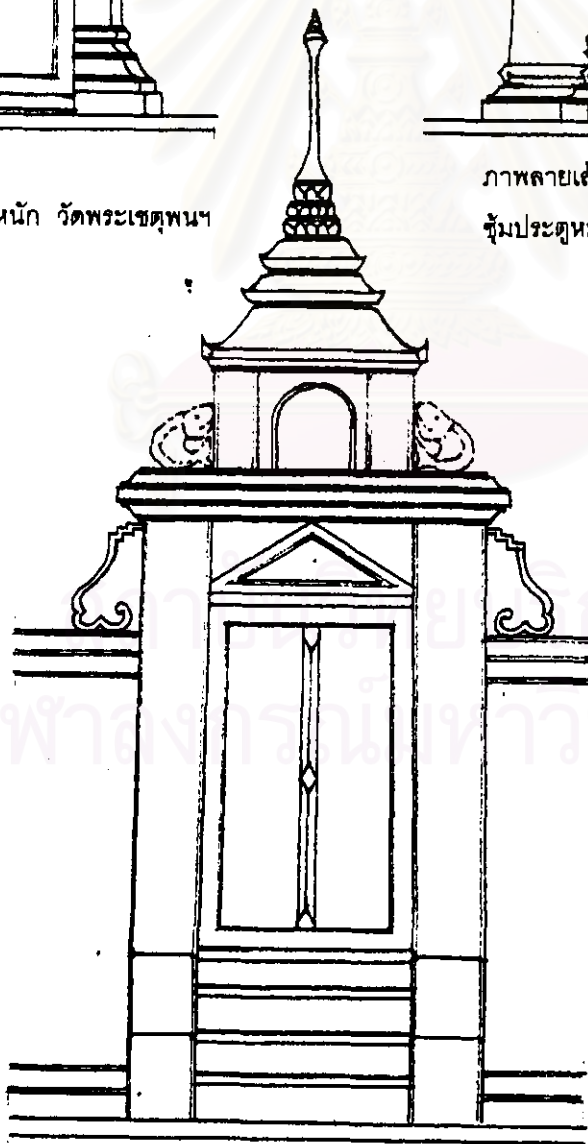
ภาพลายเส้นที่ ๓๙๖
 ชุ่มประตุนมูกุฎิพระราชาคณะ วัดอรุณฯ

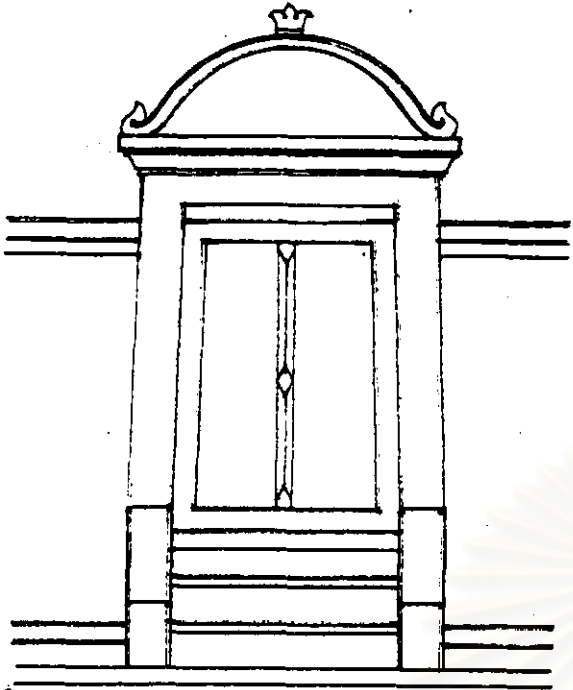
ภาพลายเส้นที่ ๓๔๗
 ชุมประตุนมูกุฎิพระตำหนัก วัดพระเชตุพนฯ

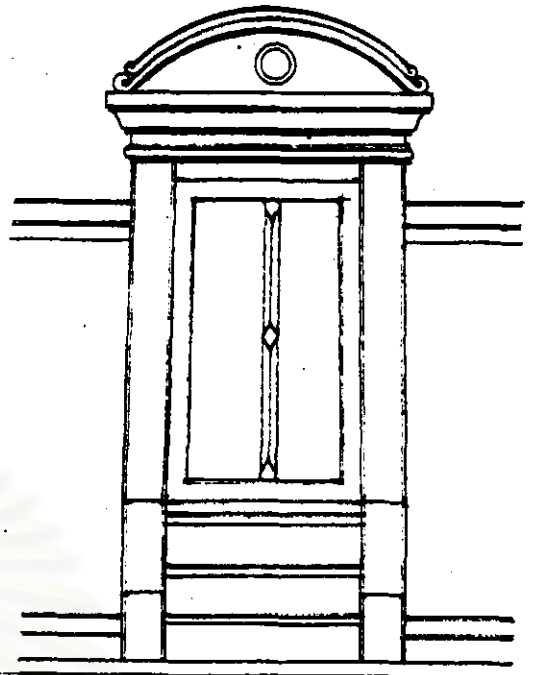
ภาพลายเส้นที่ ๓๔๘
 ชุมประตุนมูกุฎิพระตำหนัก วัดพระเชตุพนฯ

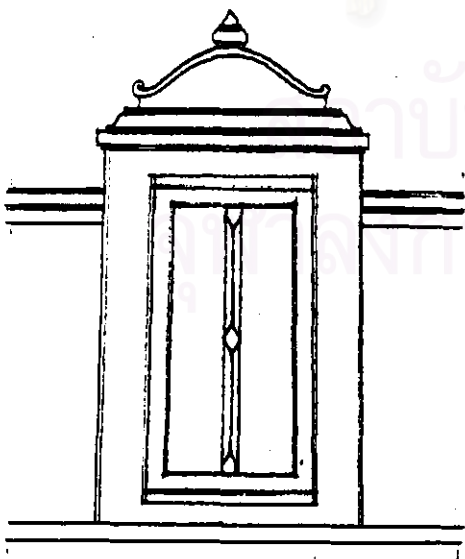
ภาพลายเส้นที่ ๓๔๙
 ชุมประตุนมูกุฎิ วัดนางนองฯ

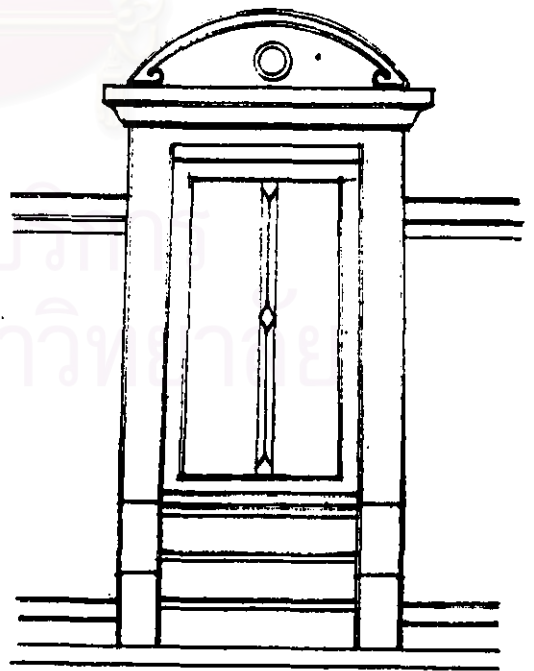
ภาพลายเส้นที่ ๔๐๐
 ชุ่มประตุนมูฏฐิ วัดนางนองฯ

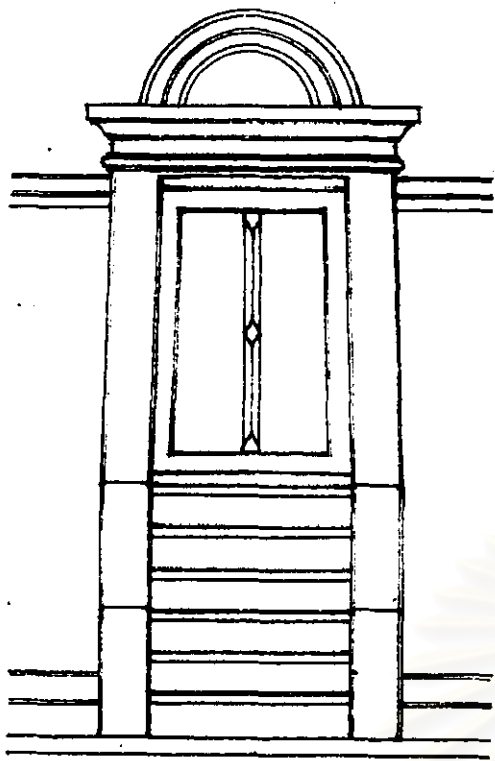
ภาพลายเส้นที่ ๔๐๑
 ชุ่มประตุนมูฏฐิ วัดราชโอรสฯ (คณะใต้)

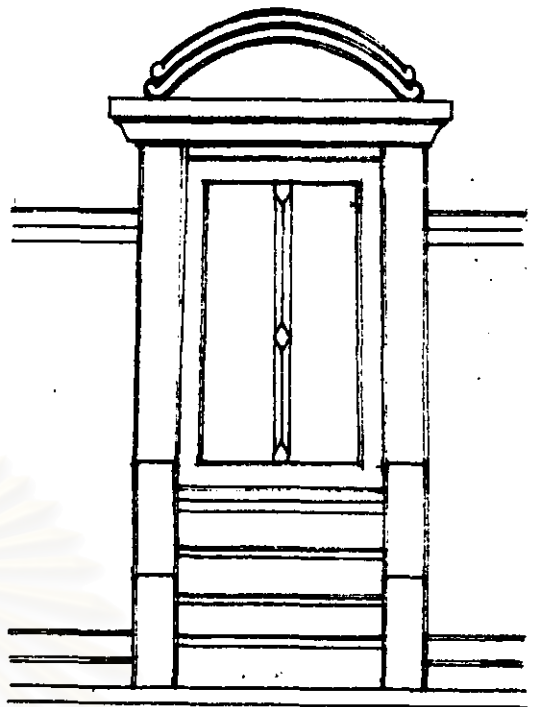
ภาพลายเส้นที่ ๔๐๒
 ชุ่มประตุนมูฏฐิ วัดสุวรรณารามฯ

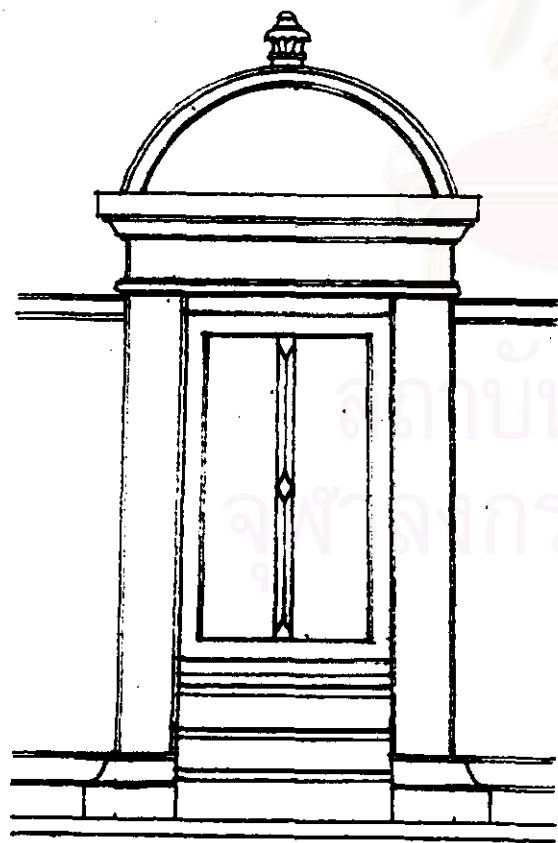
ภาพลายเส้นที่ ๔๐๓
 ชุ่มประตุนมูฏฐิ วัดราชโอรสฯ (คณะเหนือ)

ภาพลายเส้นที่ ๓๐๔
 ชุ่มประตุนมูญวิ วัดสระเกศฯ

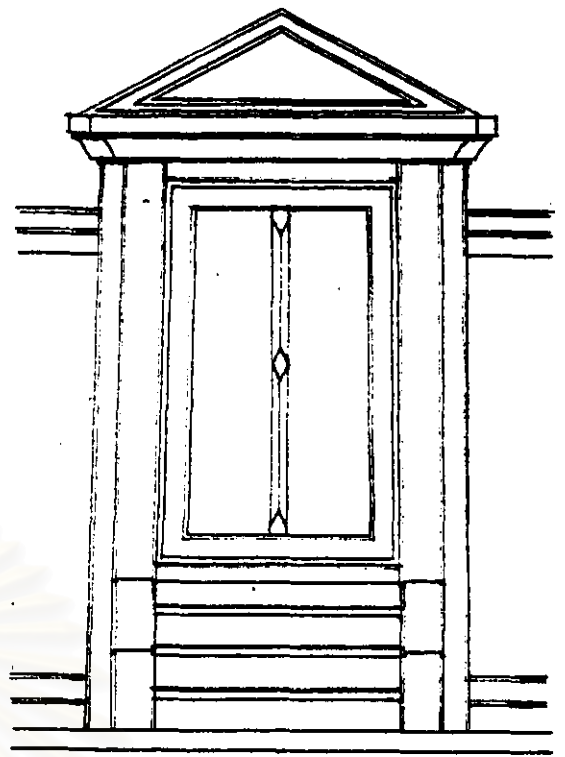
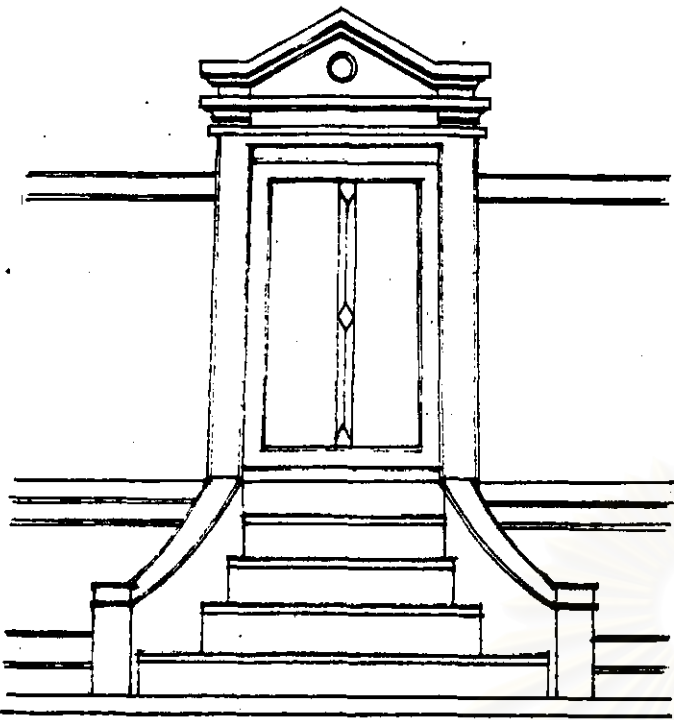

ภาพลายเส้นที่ ๓๐๕
 ชุ่มประตุนมูญวิ วัดนางชีฯ

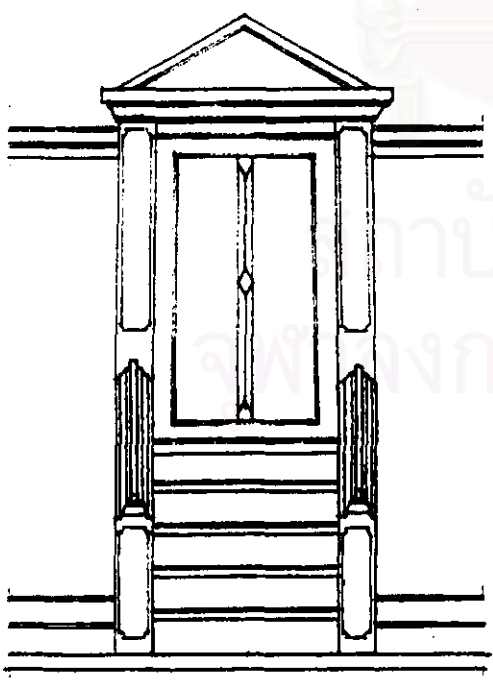
ภาพลายเส้นที่ ๓๐๖
 ชุ่มประตุนมูญวิ วัดกัลยาณมิตรฯ

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

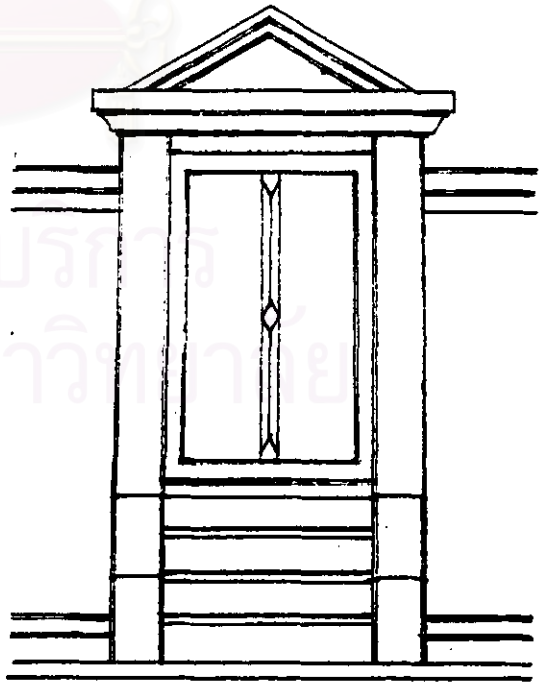

ภาพลายเส้นที่ ๔๐๗
 ชุ่มประตุนมูกุฎิ วัดพระเชตุพนฯ (คณะใต้)

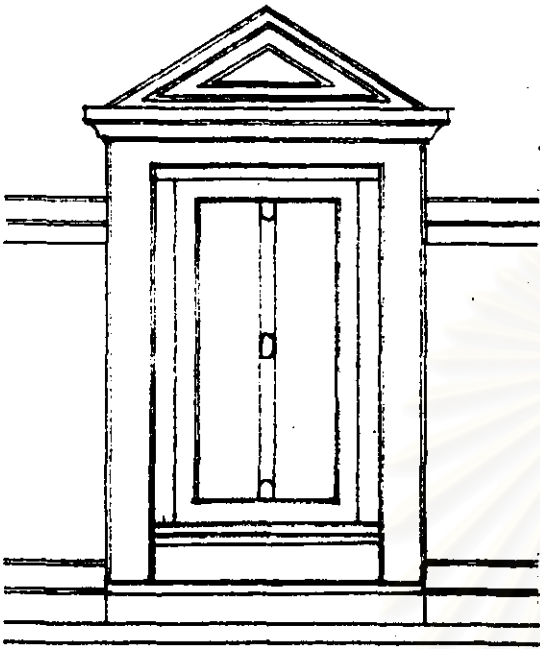
ภาพลายเส้นที่ ๔๐๘
 ชุ่มประตุนมูกุฎิพระราชาคณะ วัดอรุณฯ

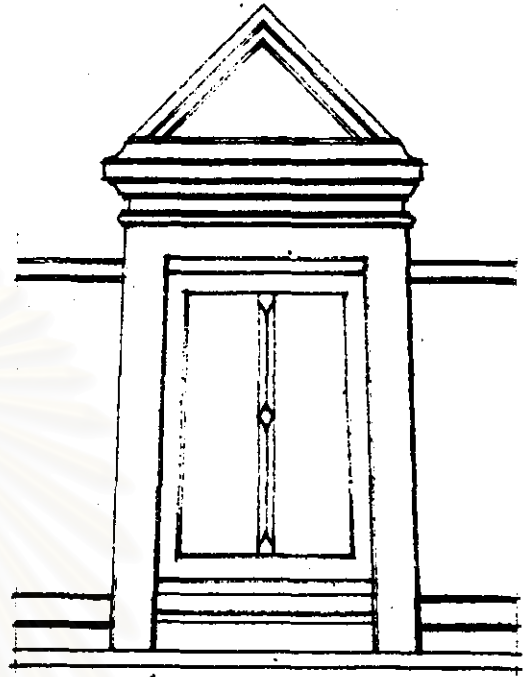
ภาพลายเส้นที่ ๔๐๙
 ชุ่มประตุนมูกุฎิ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร

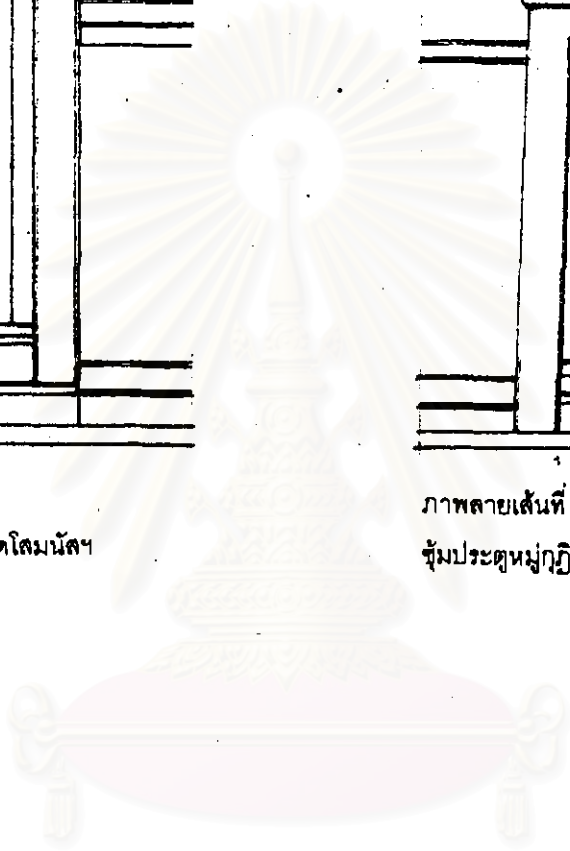
ภาพลายเส้นที่ ๔๑๐
 ชุ่มประตุนมูกุฎิ วัดอรุณฯ

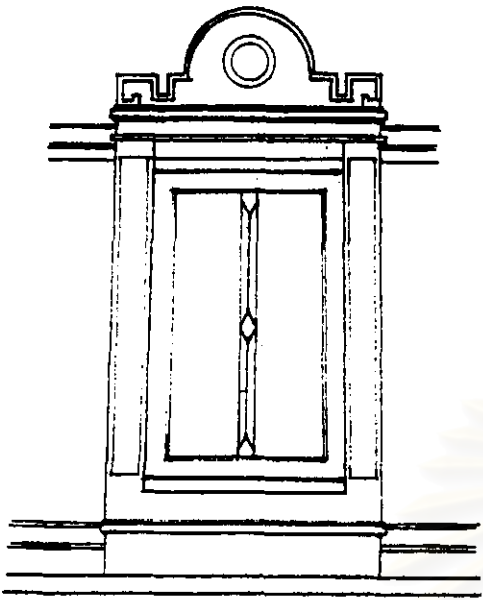
ภาพลายเส้นที่ ๔๐๐
 ชุ่มประตุนมู่กุญ็พระราชาคณะ วัดโสมนัสฯ

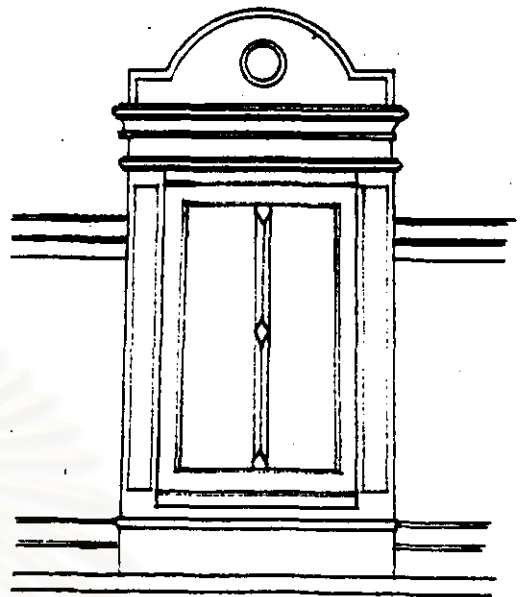
ภาพลายเส้นที่ ๔๐๑
 ชุ่มประตุนมู่กุญ็ วัดบวรนิเวศฯ

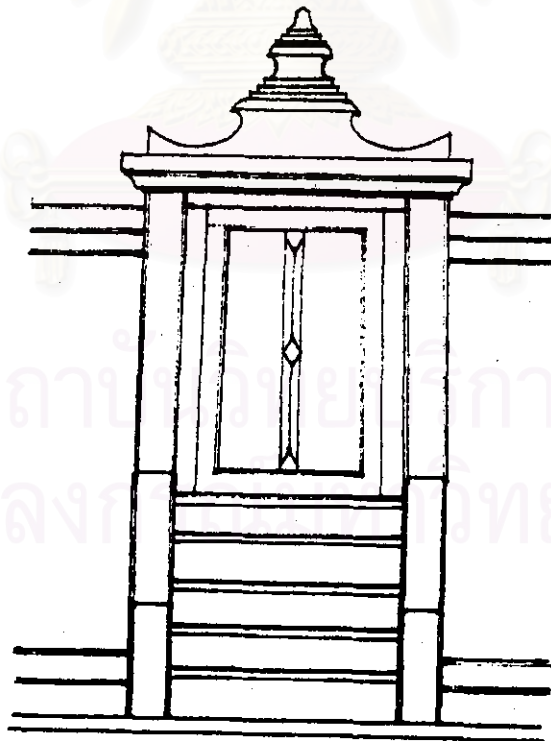
สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๔๑๓
 ชุ่มประตุนมูฏฐิ วัดเทพธิดารามฯ (คันทบูรระ)

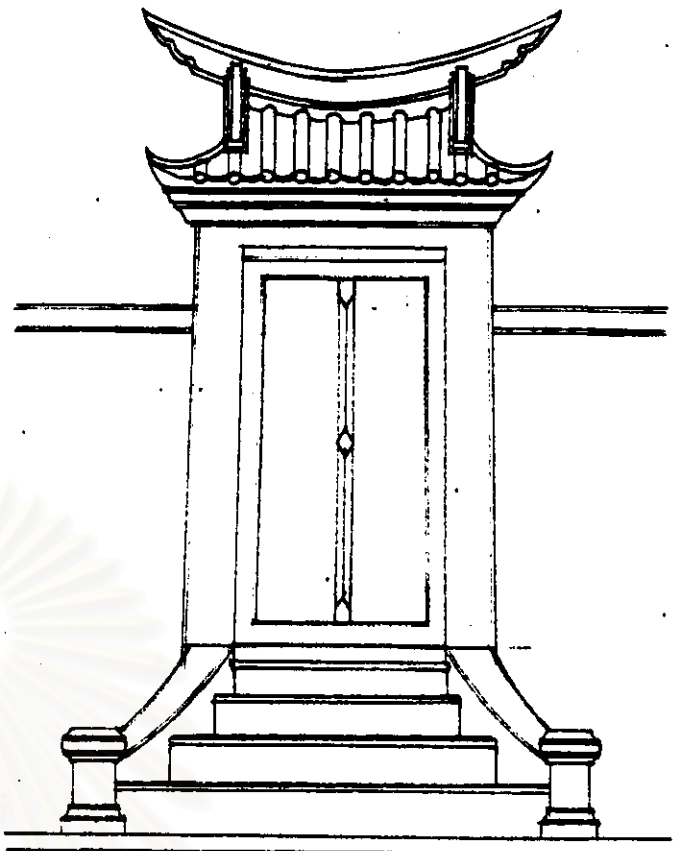
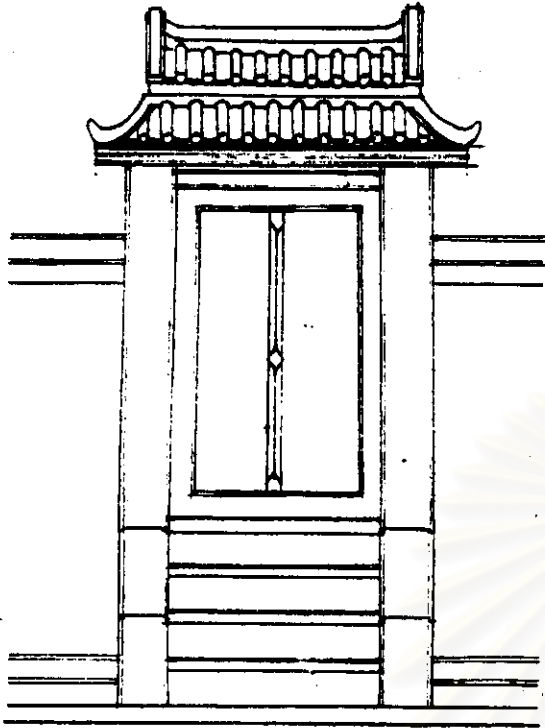

ภาพลายเส้นที่ ๔๑๔
 ชุ่มประตุนมูฏฐิ วัดเทพธิดารามฯ (วิบูลสนา)

ภาพลายเส้นที่ ๔๑๕
 ชุ่มประตุนมูฏฐิพระราชคณระ วัดมหาธาตุฯ

สถาบันวิจัยการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

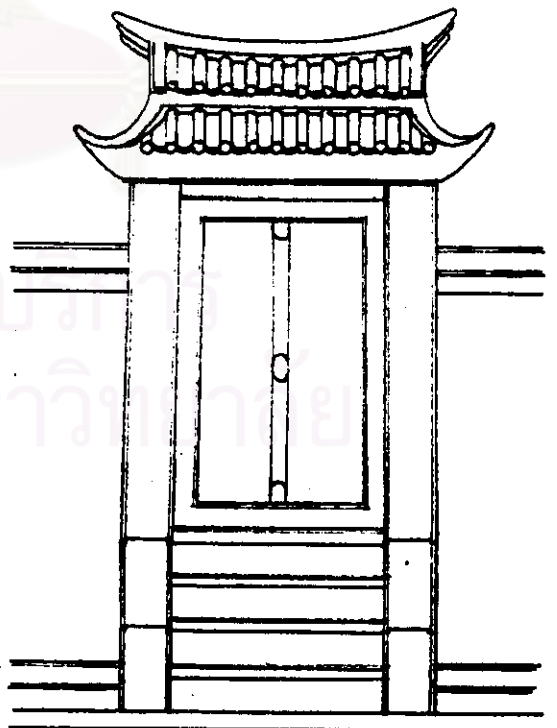
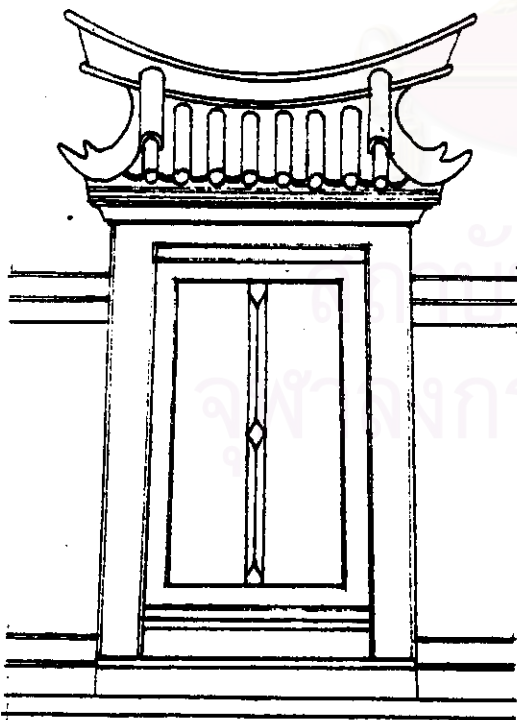

ภาพลายเส้นที่ ๔๑๖

ซุ้มประตุนมูกุฏีพระราชทาน วัดอรุณฯ

ภาพลายเส้นที่ ๔๑๗

ซุ้มประตุนมูกุฏีพระราชทาน วัดพระเชตุพนฯ

ภาพลายเส้นที่ ๔๑๘

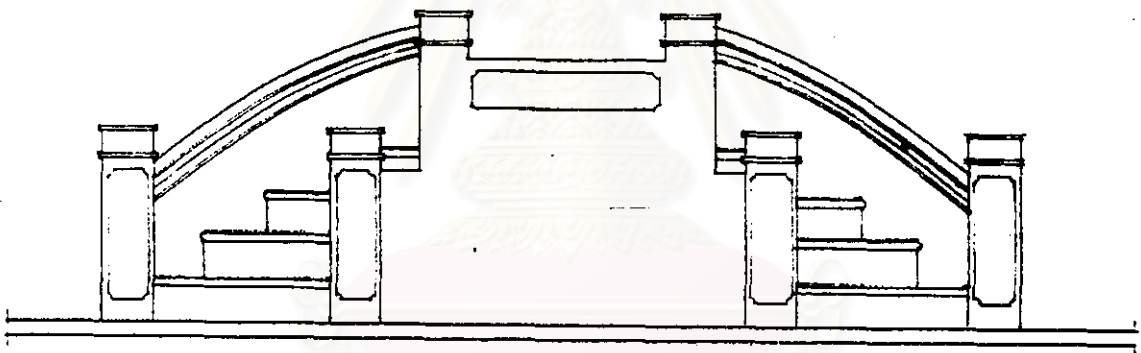
ซุ้มประตุนมูกุฏีพระราชทาน วัดโสมนัสฯ

ภาพลายเส้นที่ ๔๑๙

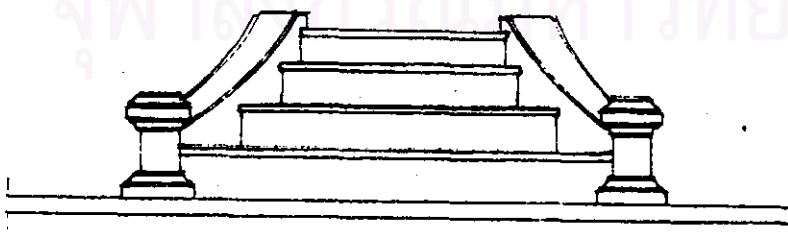
ซุ้มประตุนมูกุฏี วัดนางนองฯ

๕.๕.๔.๔ การตกแต่งบันไดและราวบันได

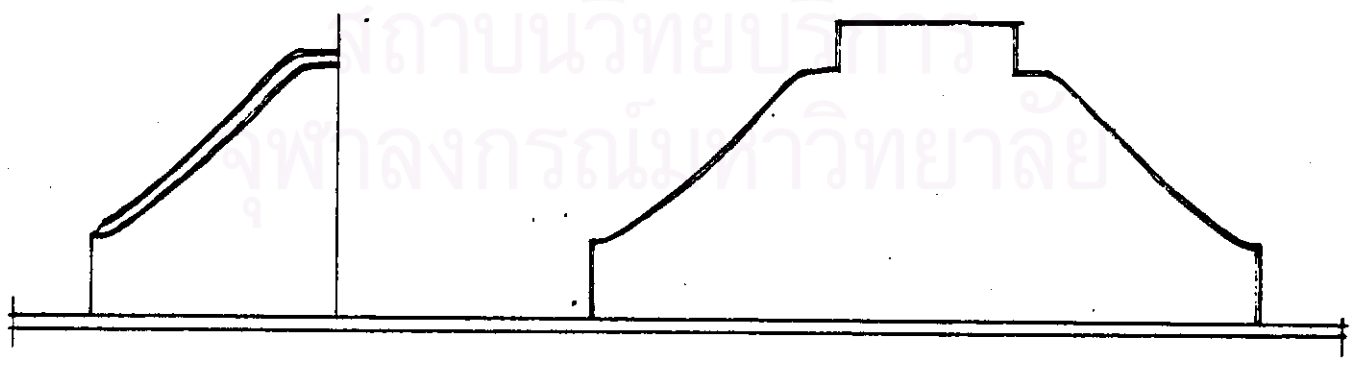
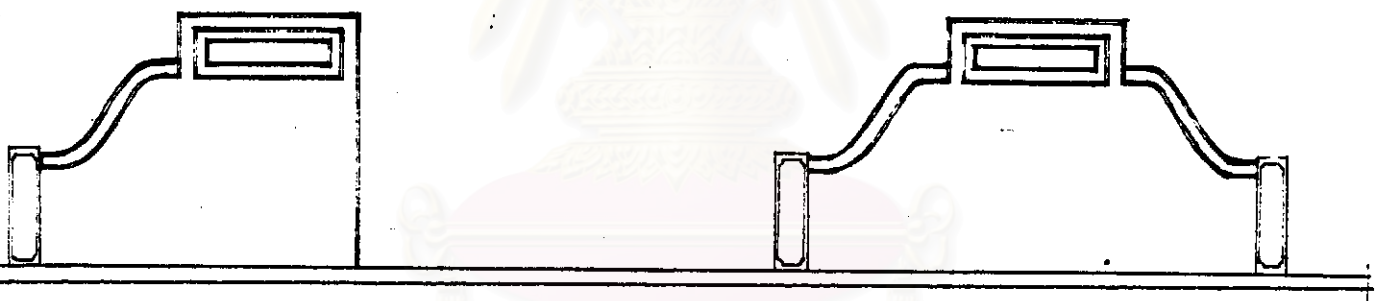
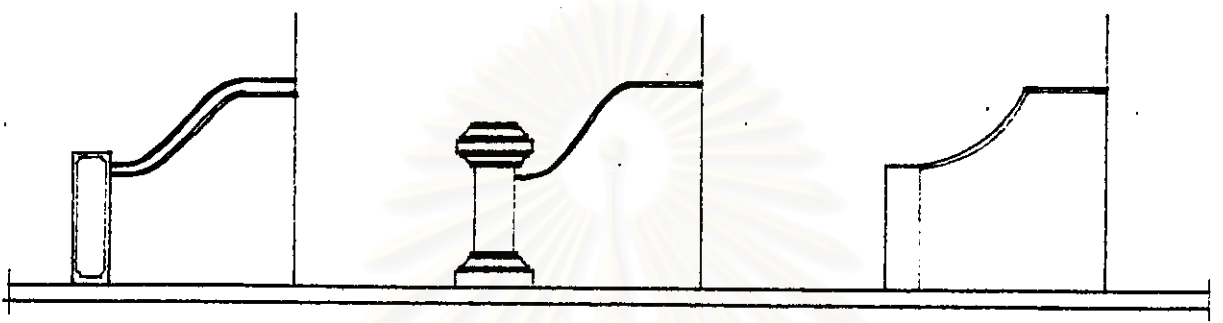
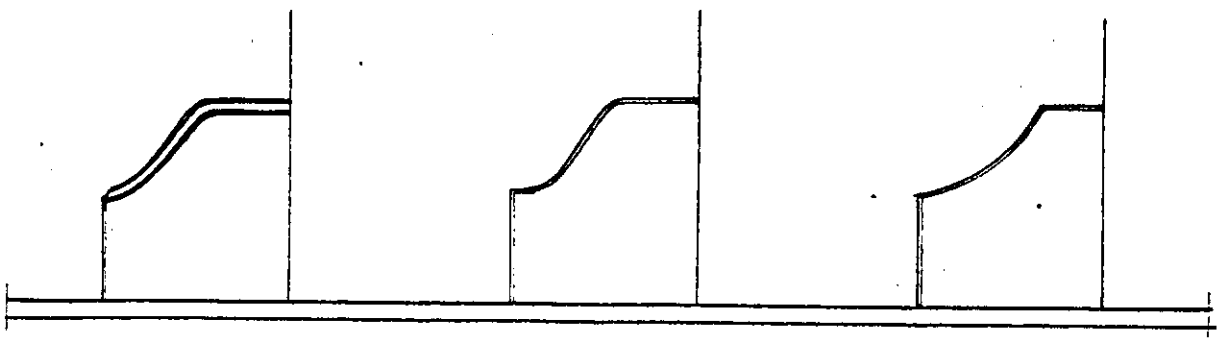
การปลูกสร้างกฎุกหรือหมุกุกที่มีการยกพื้นขึ้นสูงจำเป็นต้องทำบันไดสำหรับขึ้นลง ซึ่งลักษณะและรูปแบบของบันไดและราวบันไดนี้ จากการศึกษาวัดที่เป็นกรณีศึกษาพบว่า จำนวนชั้นบันไดส่วนใหญ่แล้วผ่านการชอมแถมทำให้ความชัดเจนของจำนวนชั้นบันได ตลอดจนความสูงของลูกตั้งชั้นบันได มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จากการศึกษาฐาน จำนวนชั้นบันไดน่าจะเป็นจำนวนเลขคี่ เช่น ๓, ๕ และ ๗ ชั้น เป็นต้น ซึ่งจะสอดคล้องกับคติความเชื่อในการปลูกเรือนของคนไทย โดยลูกตั้งชั้นบันไดจะมีความสูงประมาณ ๒๕-๓๐ เซนติเมตร ส่วนความกว้างของลูกนอนชั้นบันไดจะมีความกว้างประมาณ ๒๕-๓๐ เซนติเมตร ราวบันไดมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปทั้งที่มีลักษณะทอดตัวโค้งและลักษณะที่เป็นขั้นแบบบันได นอกจากนี้ ยังมีวิธีการในการกำหนดทิศทางการขึ้นลงของบันไดแบบต่างๆ เช่น การขึ้นลงขนานกับตัวเรือน การขึ้นลงตั้งฉากกับตัวเรือน ตลอดจนการขึ้นลงแบบบันไดโค้ง เป็นต้น

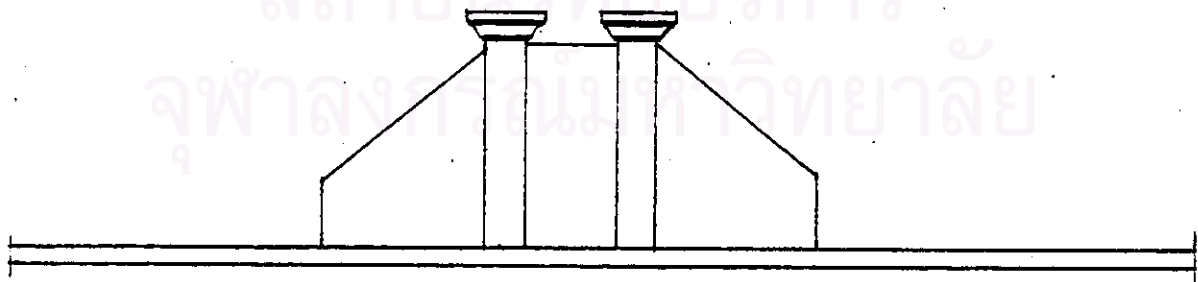
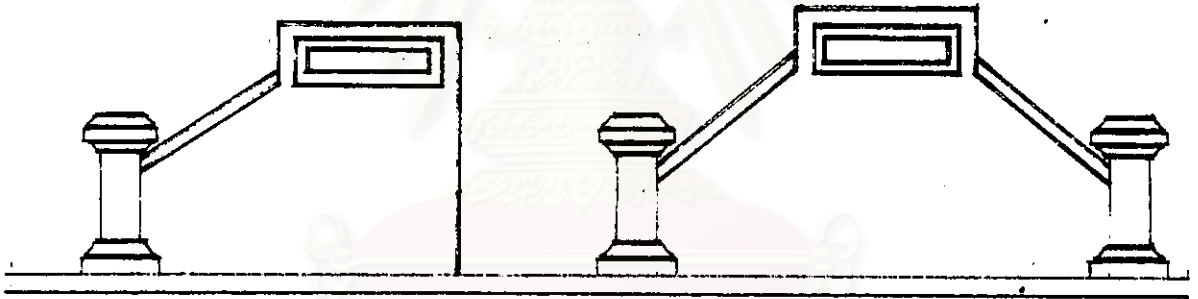
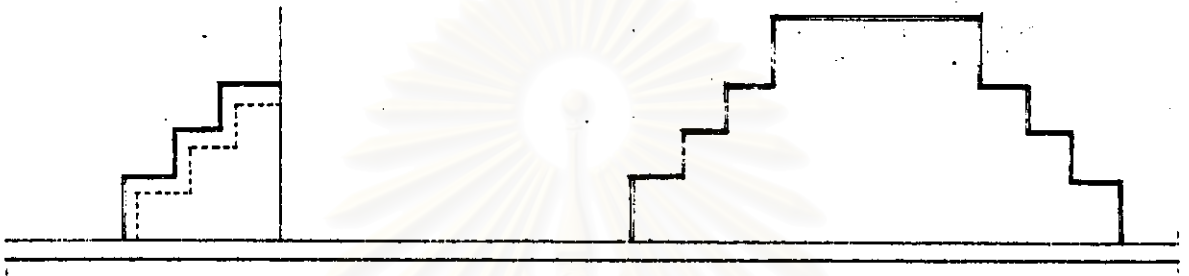
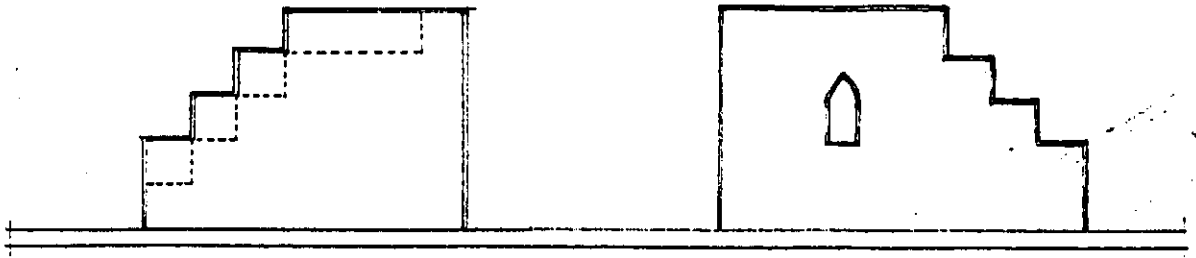
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔๒๐ การตกแต่งบันไดหมุกุก วัดประยุรวงศาวาสฯ

ภาพถ่ายเส้นที่ ๔๒๑ การตกแต่งบันไดหมุกุก วัดพระเชตุพนฯ

ภาพลายเส้นที่ ๔๒๒ การตกแต่งบันไดแบบต่างๆ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพลายเส้นที่ ๔๒๓ การตกแต่งบันไดแบบต่างๆ

๕.๕.๔.๕ การตกแต่งภายใน

จากการศึกษาวัดที่เป็นกรณีศึกษาพบว่า ภายในกุฏิก่ออิฐถือปูนนี้ มีการตกแต่งภายในด้วยฝาไม้ เพื่อกันเป็นห้องหรือกั้นบริเวณสำหรับจำวัดในลักษณะต่างๆ ส่วนใหญ่แล้วจะพบกับ กุฏิพระเจ้าคณะ กุฏิพระราชาคณะ และกุฏิสมเด็จพระราชาคณะ เป็นส่วนใหญ่ เพราะเป็นกุฏิขนาดใหญ่ภายในมีพื้นที่กว้างขวางจำเป็นต้องแบ่งหรือกั้นส่วนบริเวณให้เหมาะสมกับการใช้งาน สำหรับกุฏิพระทั่วๆ ไปการตกแต่งภายในด้วยฝาไม้ก็มีบ้างเช่นกัน ส่วนใหญ่แล้ว มักจะเป็นกุฏิที่มีขนาดยาวหลายห้องหน้าต่าง ซึ่งจะแบ่งภายในด้วยฝาไม้เป็นห้องๆ สำหรับภิกษุเฉพาะรูปอยู่อาศัย ลักษณะของฝาไม้ที่พบในการศึกษานี้อาจจำแนกได้ ดังต่อไปนี้

ก. ฝาเพ็ชรมไม้ เป็นฝาไม้ที่มีลักษณะเป็นฉากหรือเป็นเพ็ชรมที่สามารรถถอดประกอบได้สูงประมาณ ๔-๕ คอก กั้นแบ่งบริเวณที่จำวัดกับบริเวณโถงพักผ่อนภายในกุฏิ ซึ่งฝาเพ็ชรมไม้นี้ จะได้รับการตกแต่งด้วยการแกะสลัก และเขียนสีที่สวยงามตามอย่างลายกระบวนจีน เช่น ฝาเพ็ชรมไม้ลูกฝักกระจากเขียนสีเป็นเรื่องตามกึ่งที่กุฏิเจ้าอาวาส วัดอรุณราชวรารามฯ ฝาเพ็ชรมไม้กุฏิเจ้าคณะ ๒.๒ วัดอรุณราชวรารามฯ ฝาเพ็ชรมไม้กุฏิพระตำหนักวัดโมลีโลกยารามฯ เป็นต้น

ข. ฝาไม้ เป็นฝาไม้ที่ใช้กั้นระหว่างบริเวณโถงและบริเวณที่จำวัด กรณีที่เป็นกุฏิขนาดใหญ่สำหรับภิกษุอยู่รูปเดียว หรือระหว่างห้องกรณีที่เป็นกุฏิแถวยาวสำหรับภิกษุอยู่ห้องละรูป ฝาไม้ที่พบนี้โดยมากแล้วจะมีความสูงประมาณ ๔-๕ คอก ในกรณีที่เป็นการกั้นระหว่างพื้นที่ภายในกุฏิ และที่มีความสูงจรดเพดานในกรณีที่เป็นการกั้นระหว่างห้อง

ลักษณะของฝาไม้แบบต่างๆ เช่น ฝาดัง พบที่กุฏิพระทั่วๆ ไปและกุฏิสมเด็จพระราชาคณะ วัดโสมนัสฯ ฝาสายบัวและฝาปะกนพบที่กุฏิพระเจ้าคณะและกุฏิพระทั่วๆ ไปวัดมหาธาตุฯ ฝาปะกนลูกฝักเขียนลายกระบวนจีนพบที่กุฏิพระตำหนักวัดสระเกศฯ เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่า นิยมทำฝาไม้ปะกนมีประตูเข้าออกบริเวณห้องเล็กหน้าระเบียง

อนึ่ง ฝาไม้ และ ฝาเพ็ชรมไม้ ที่มีการตกแต่งด้วยการแกะสลักหรือเขียนสีนี้ จากการศึกษาลักษณะพบว่า บางแห่งอาจจะได้รับถวายมาจากผู้มีจิตศรัทธา บางแห่งเป็นของที่ตั้งใจทำมาคู่กับกุฏิ จึงทำให้มีเพียงบางกุฏิเท่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะพบที่กุฏิขนาดใหญ่ ส่วนฝาไม้ธรรมดาเป็นของที่มีมาพร้อมกับกุฏิแต่แรกสร้าง

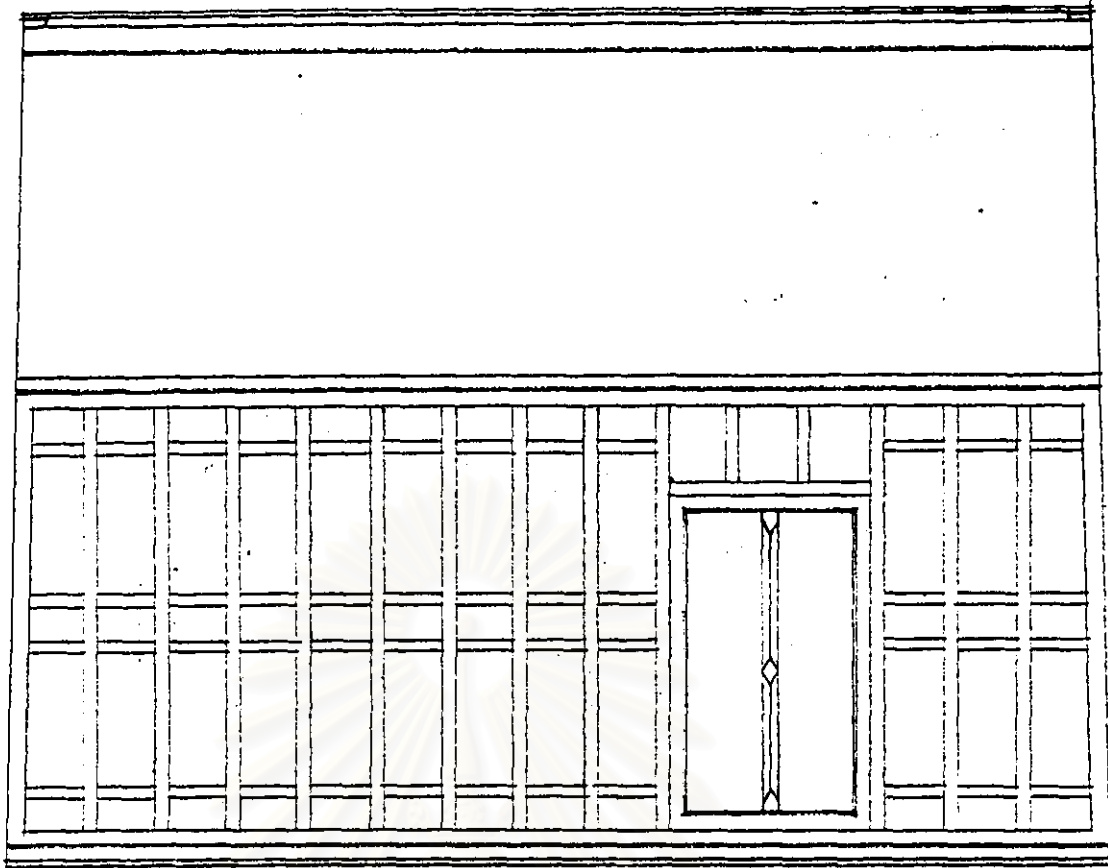
นอกจากการตกแต่งภายในด้วยฝาไม้แล้วยังมีการตกแต่งด้วยการเจาะช่องภายในกำแพงให้มีลักษณะเป็นตู้สำหรับเก็บของ ซึ่งในการเจาะนี้ใช้ไม้แผ่นวางตามแนวอนเสริมรับน้ำหนักแทนอิฐที่วางหายไป เช่น การเจาะตู้ภายในผนัง วัดโสมนัสฯ วัดเทพธิดาฯ และวัดพระเชตุพนฯ เป็นต้นหรืออาจใช้วิธีการก่ออิฐโค้งเป็นรูปครึ่งวงกลมหรือรูปโค้งยอดแหลม เพื่อการถ่ายเทน้ำหนักและการรับแรงแทนการเสริมโครงสร้างไม้ เช่น ที่กุฏิวัดสระเกศฯ และวัดกษัตราธิราชฯ เป็นต้น

ส่วนการตกแต่งภายในด้วยการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้น จากการศึกษาพบว่า มีที่
 ฎีกุพระตำหนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทธโฆสวรวิค จ. พระนครศรีอยุธยา โดยเขียนภาพ
 จิตรกรรม เรื่องพุทธประวัติ^{๕๕} และที่ตำหนักสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
 วัดพระเชตุพนฯ คณะ น.๑๖ มีภาพเขียนประดับด้านในบานหน้าต่างเป็นรูปดอกบัว และภาพ
 เขียนลายกรวยเชิงประดับที่เสาข้อมในภายในฎีกุพระตำหนัก

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

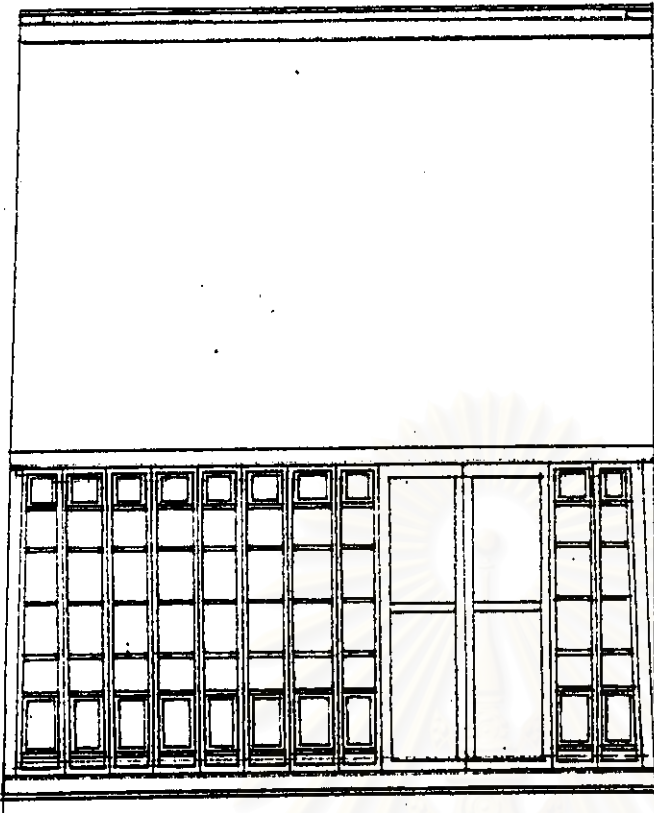
^{๕๕} เสมอชัย พูลสุวรรณ, สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๓)

ภาพลายเส้นที่ ๖๒ ฝาไม้กั้นระหว่างบริเวณโถงกับห้องจำวัด
๔๒๔
ปฏิพระตำหนัก วัดสระเกศฯ

ภาพถ่ายที่ ๖๓ ฝาไม้กั้นระหว่างบริเวณโถงกับห้องจำวัด
ปฏิพระตำหนัก วัดสระเกศฯ

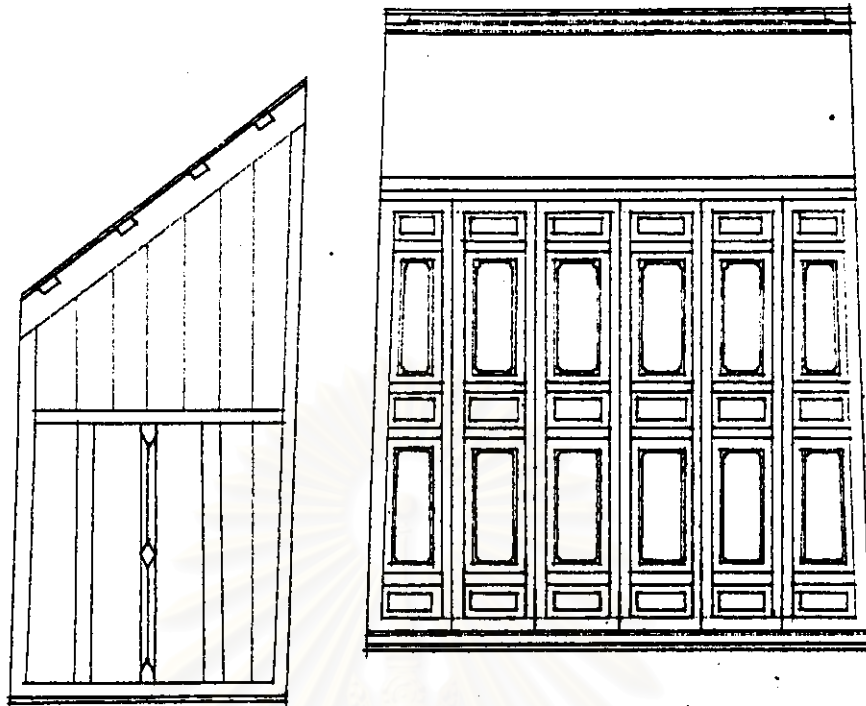

ภาพถ่ายเส้นที่ ๔๒๕
 ฝาไม้กั้นระหว่างบริเวณโถงกับ
 ห้องจำวัด กุฏิพระราชคณະ
 วัดโมลีโลกยารามฯ

ภาพถ่ายที่ ๖๔
 ฝาไม้กั้นระหว่างบริเวณโถงกับ
 ห้องจำวัด กุฏิพระราชคณະ
 วัดโมลีโลกยารามฯ

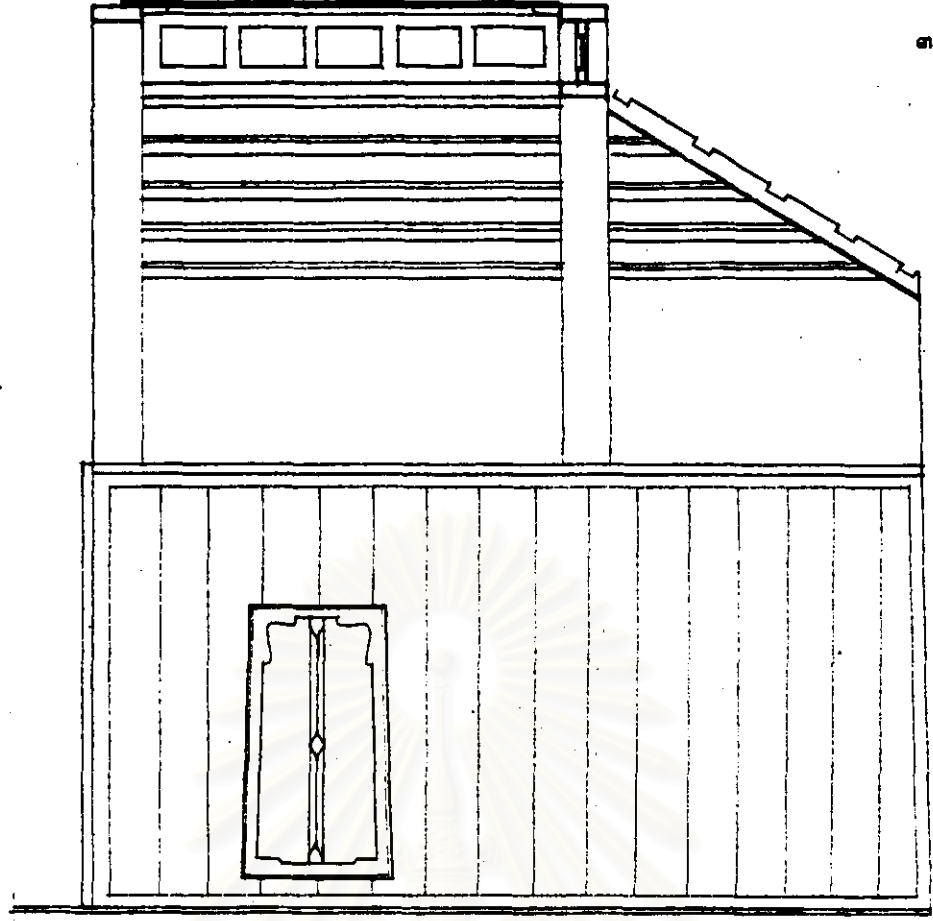
การ
 ท้าย

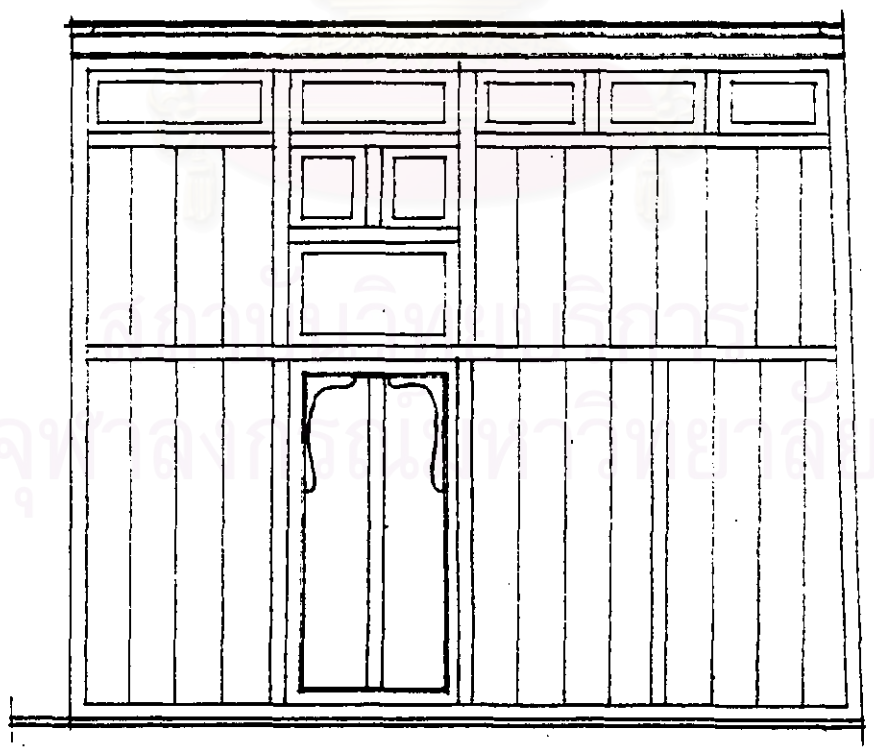
ภาพลายเส้นที่ ๔๒๖ ฝาไม้กั้นระหว่างบริเวณโถงกับห้องจำวัด กุฏิพระเจ้าคณะ
วัดอรุณราชวรารามฯ

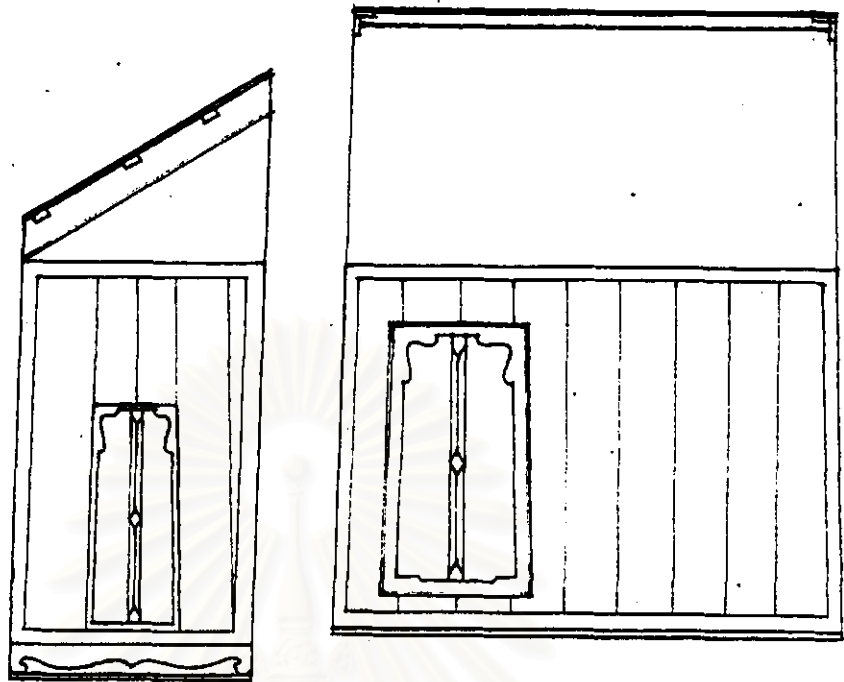
ภาพถ่ายที่ ๖๕
ฝาไม้กั้นระหว่างบริเวณโถงกับ
ห้องจำวัด กุฏิพระเจ้าคณะ
วัดอรุณราชวรารามฯ

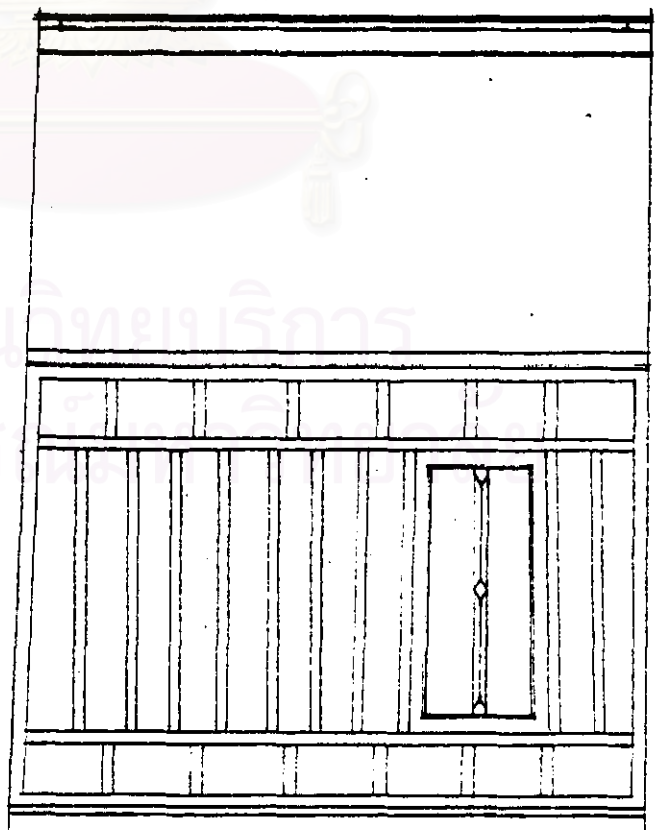
ภาพลายเส้นที่ ๓๒๗ ฝาไม้กุฏิพระราชาคณะ วัดโสมนัสวิหาร

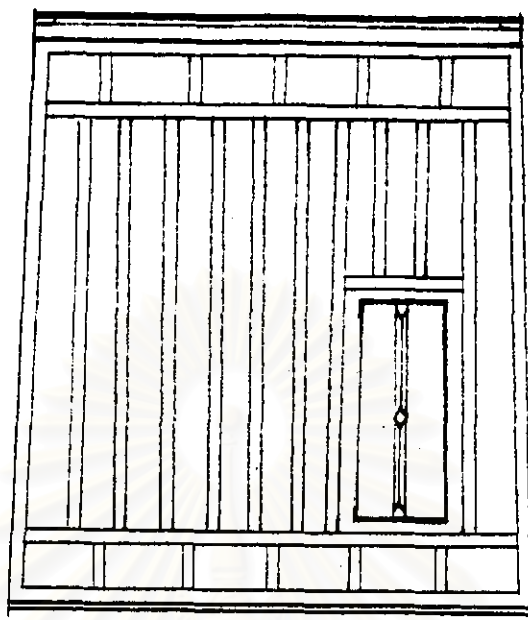
ภาพลายเส้นที่ ๓๒๘ ฝาไม้กุฏิพระราชาคณะ วัดราชนันทดา

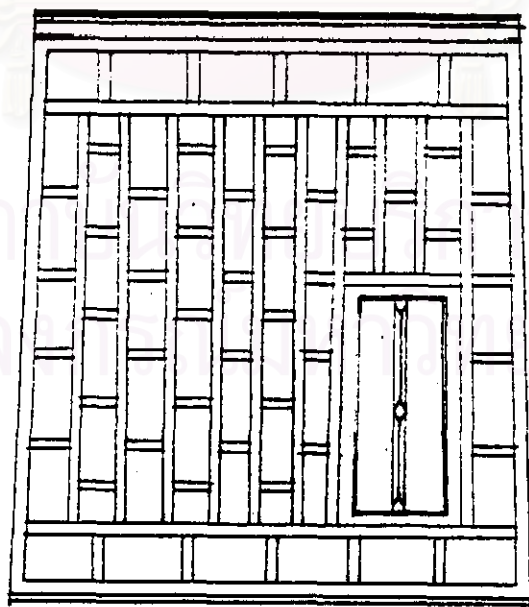
ภาพลายเส้นที่ ๔๒๙ ฝาไม้กุฎิ วัดโสมนัสวิหารฯ

ภาพลายเส้นที่ ๔๓๐ ฝาไม้กุฎิพระราชคณະ วัดมหาธาตุฯ

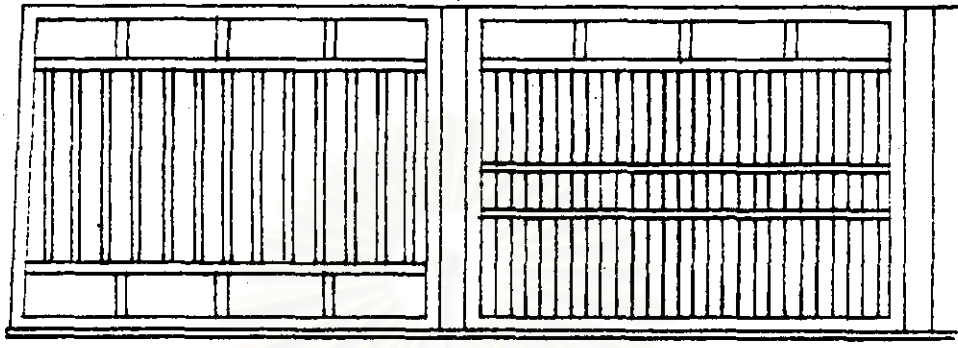

ภาพลายเส้นที่ ๔๓๑ ฝาไม้กฐิ วัดมหาธาตุฯ

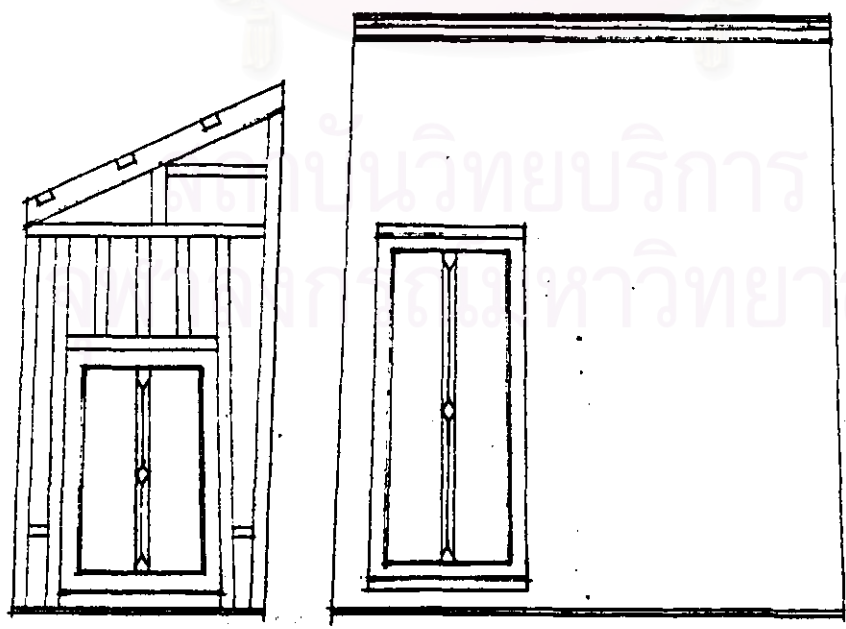

ภาพลายเส้นที่ ๔๓๒ ฝาไม้กฐิ วัดมหาธาตุฯ

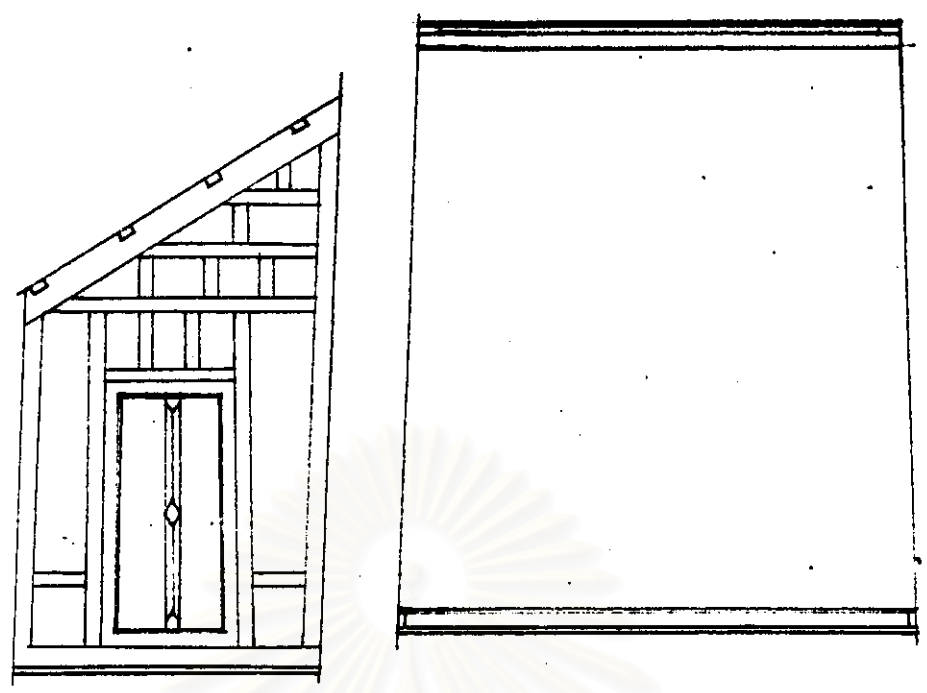
สถิตยาศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

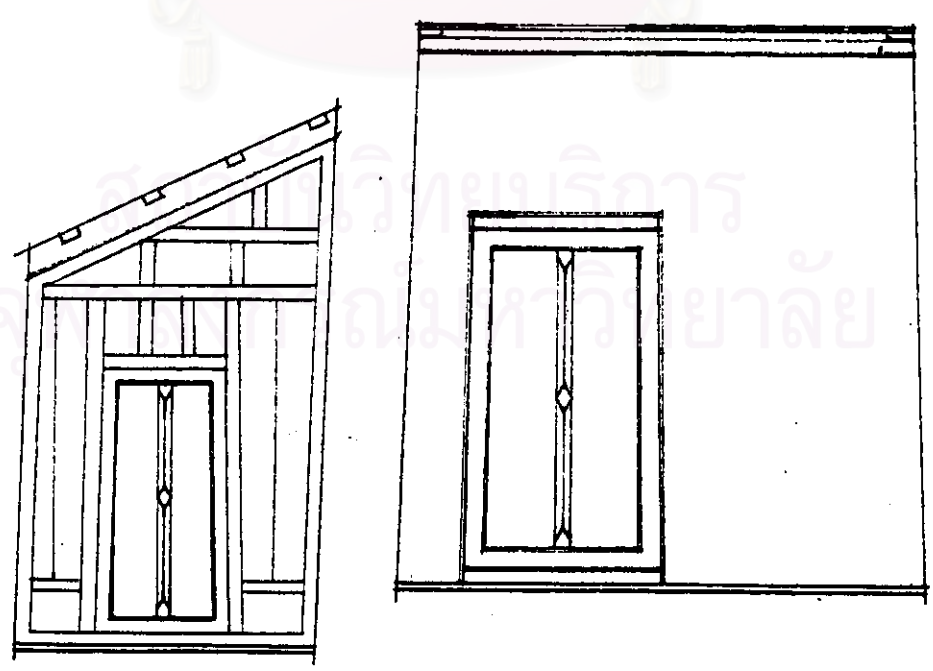
ภาพลายเส้นที่ ๔๓๓ ฝาไม้กฤษี วัดพิชัยญาติฯ (คณะทรวงวัด)

ภาพลายเส้นที่ ๔๓๔ ฝาไม้กฤษี วัดบิณายกฯ

ภาพลายเส้นที่ ๔๓๕ ฝาไม้กุฎิ วัดราชนิตตาราม

ภาพลายเส้นที่ ๔๓๖ ฝาไม้กุฎิ วัดเทพธิดาราม

๕.๕.๔.๖ การประดับตกแต่งกำแพง

กำแพงเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ใช้ในการเชื่อมระหว่างกฎให้เกิดการปิดล้อมบริเวณที่ว่างภายใน โดยมีนัยสำคัญของการเรียนรู้สภาพแวดล้อมกายภาพในลักษณะที่เป็นการแสดงออก ซึ่งฐานานุศักดิ์^{๕๕} จากการศึกษาพบว่า มีลักษณะใหญ่ๆ อยู่ ๓ แบบ คือ

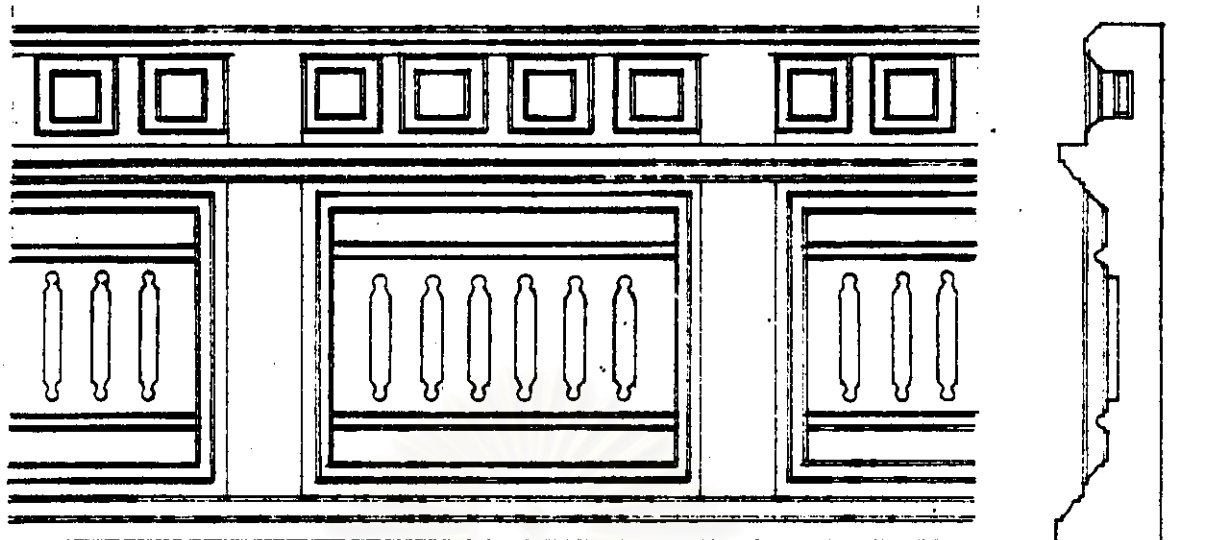
ก. แบบเป็นกำแพงสูงประมาณ ๔-๕ คอก มีการประดับตกแต่งด้วยลวดบัวและกระเบื้องปูหรือเจาะเป็นช่องโปร่งตอนบนเหนือระดับสายตาเล็กน้อย พบว่า นิยมใช้กับการเชื่อมระหว่างกฎของหมู่กฎพระทั่วๆ ไป เช่น วัดโสมนัสวิหาร วัดบวรนิเวศฯ วัดอรุณราชวรารามฯ วัดราชโอรสฯ วัดสระเกศฯ และวัดพระเชตุพนฯ เป็นต้น

ข. แบบเป็นกำแพงเตี้ยสูงประมาณ ๒ คอก มีการประดับตกแต่งด้วยลวดบัวหรือกระเบื้องปู มักพบภายในบริเวณหมู่กฎพระราชาคณะ โดยจะใช้เป็นตัวกัน เพื่อแสดงอาณาเขตของกฎพระราชาคณะ เช่น กฎพระราชาคณะ วัดมหาธาตุฯ วัดโสมนัสฯ และวัดพระเชตุพนฯ

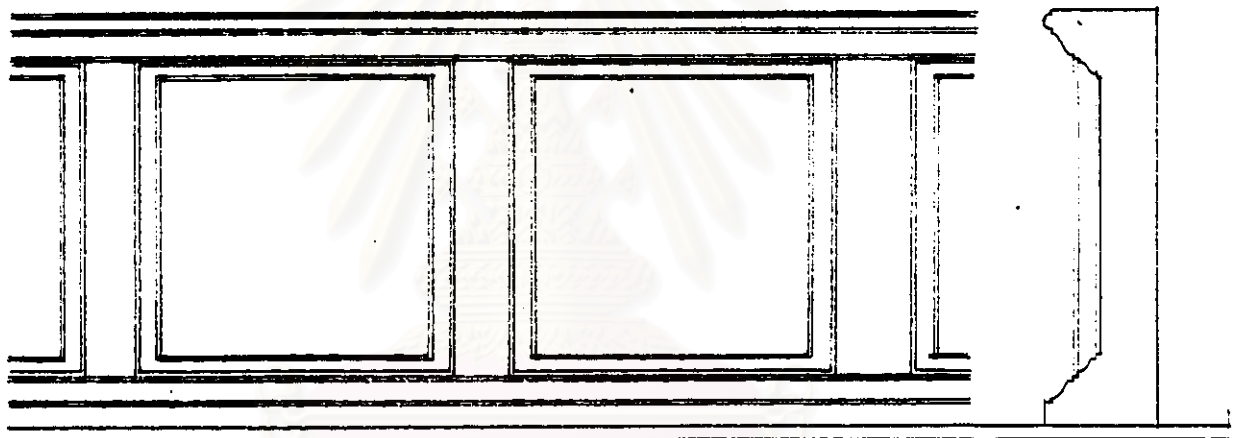
ค. แบบเป็นกำแพงซ้อนกัน ๒ ชั้น มีถนนทางเดินเล็กๆ หรือบริเวณที่หักคอค้นกลางซึ่งมักจะตกแต่งกำแพงด้านนอกด้วยการทำลวดบัวปูนปั้น การเจาะช่องกำแพงแนวตั้ง การเน้นแนวเสา และการประดับด้วยกระเบื้องปู เป็นต้น สาเหตุที่ต้องทำเป็นกำแพง ๒ ชั้นนี้ สันนิษฐานว่าเพื่อให้เกิดบริเวณย่อยๆ สำหรับการหักคอคย เพื่อแสดงถึงอาณาเขต และฐานานุศักดิ์ของกฎ เช่น พระตำหนักวัดสระเกศฯ และวัดพระเชตุพนฯ เป็นต้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

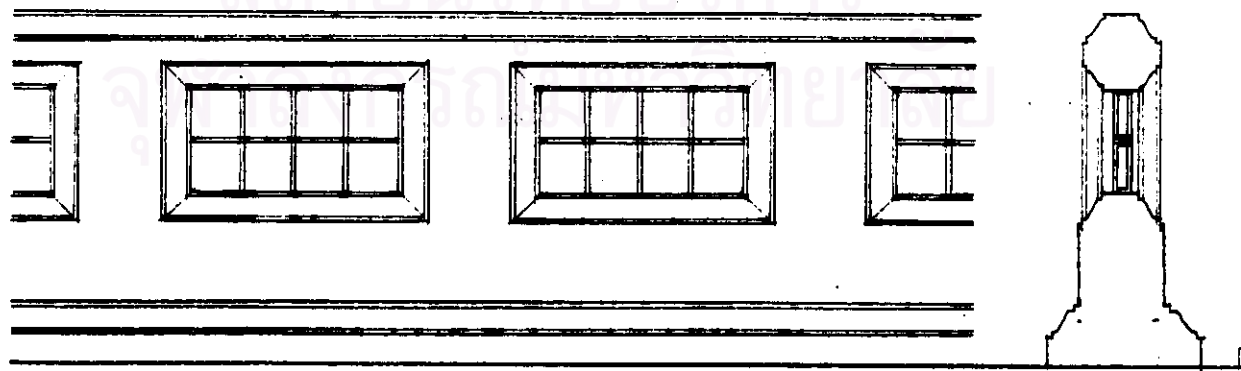
^{๕๕} นิจ พิณวิระนันท์, ปาฐกถาสุด สิบทิศ เรื่อง สถาปัตยกรรมไทย, หน้า ๘

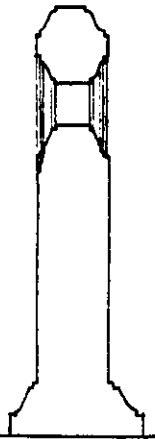
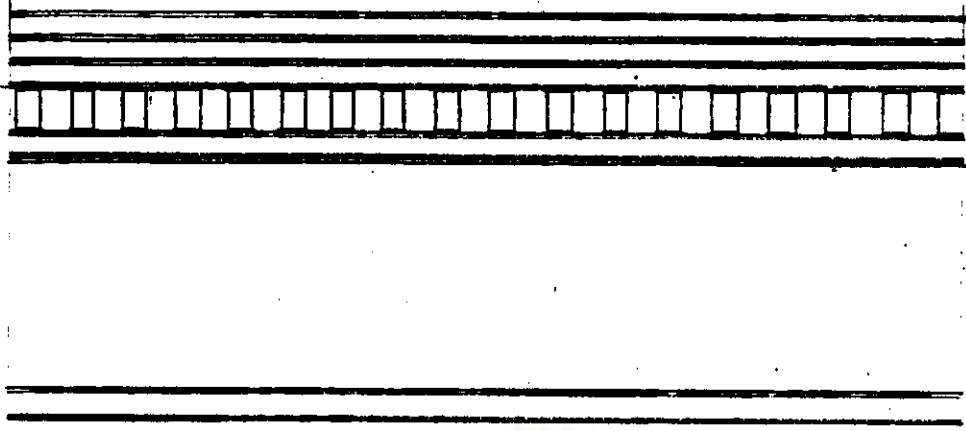
ภาพลายเส้นที่ ๔๓๗ กำแพงกฏิพระตำหนัก วัดสระเกศฯ

ภาพลายเส้นที่ ๔๓๘ กำแพงกฏิพระตำหนัก วัดพระเชตุพนฯ

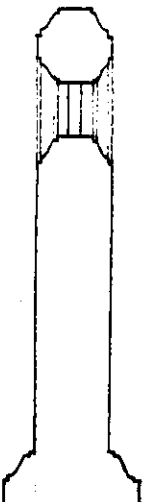
ภาพลายเส้นที่ ๔๓๙ กำแพงกฏิพระราชาคณะ วัดโสมนัสวิหารฯ

ภาพลายเส้นที่ ๔๔๐ กำแพงกุฏิ วัดโสมนัสฯ และทั่วๆ ไป

ภาพลายเส้นที่ ๔๔๑ กำแพงกุฏิ วัดบวรนิเวศฯ

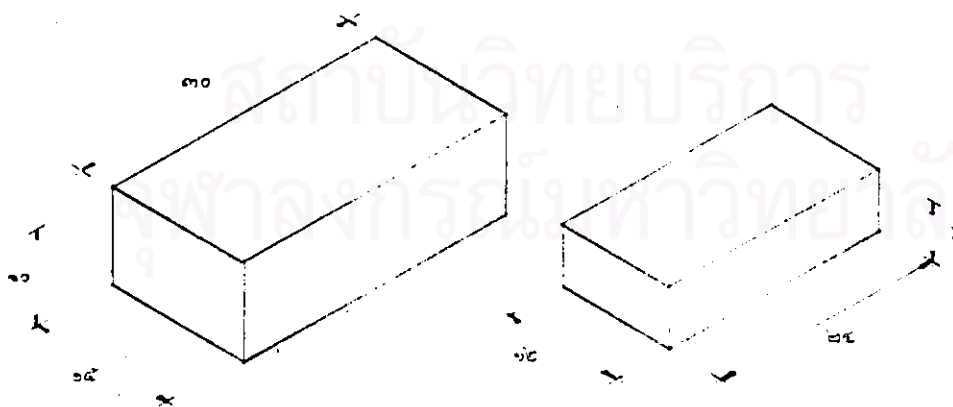
ภาพลายเส้นที่ ๔๔๒ กำแพงกุฏิ วัดนางนองฯ และทั่วๆ ไป

๕.๕.๖ โครงสร้างกฎีก่ออิฐถือปูน

๕.๕.๖.๑ วัสดุก่อสร้าง กฎีก่ออิฐถือปูนนั้นมีลักษณะทางโครงสร้างที่เป็นการผสมผสานระหว่างโครงสร้างก่ออิฐถือปูนในส่วนของผนังรับน้ำหนักกับโครงสร้างไม้ในส่วนของพื้นช่องเปิด และโครงสร้างหลังคา ซึ่งวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างนั้น จากการศึกษาพบว่ามีรายละเอียดดังต่อไปนี้

อิฐ เป็นวัสดุก่อสร้างที่ทำมาจากดินเหนียวเผาสุก หรือดินเหนียวผสมแกลบ ซึ่งมีทั้งแกลบขาวเหนียวและแกลบขาวจ้าวนำมาเผาให้สุก นอกจากนี้ อิฐบางแห่งใช้ดินเหนียวผสมทรายหรือบ้างก็ผสมดินลูกรัง ซึ่งจะมีส่วนผสมของแร่เหล็กในเปอร์เซ็นต์อยู่ด้วย^{๕๖} ขนาดของอิฐที่พบทั่วไปจะมีสัดส่วนความกว้าง : ความยาว : ความหนา ประมาณ ๕ : ๙ : ๒ ๑/๒ นิ้วหรือประมาณ ๑๒ : ๒๔ : ๖ เซนติเมตร ใช้เป็นอิฐสำหรับก่อผนังรับน้ำหนัก ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า ขนาดของอิฐที่ใช้ยังมีความแตกต่างกันในหน้าที่ใช้สอยที่นอกเหนือจากอิฐก่อผนังแล้ว คือ อิฐที่ใช้ก่อเป็นโครงสร้างฐานรากหรือคองราก ซึ่งจะมีขนาดโตกว่าอิฐทั่วไป กล่าวคือ มีขนาดที่เป็นสัดส่วนระหว่างความกว้าง : ความยาว : ความหนา ประมาณ ๖ : ๑๒ : ๔ นิ้วหรือประมาณ ๑๕ : ๓๐ : ๑๐ ซึ่งพบที่วัดเทพธิดาฯ และวัดราชโอรสฯ ขนาดของอิฐแต่ละก่อนนั้นจากการสำรวจพบว่า มีขนาดที่ไม่คงที่แน่นอน เนื่องจากกรรมวิธีการผลิต และมีมือของแรงงานที่ใช้ในการปั้นอิฐนั้นยังไม่ได้มาตรฐาน

กฎีก่ออิฐถือปูน ที่ใช้อิฐเป็นโครงสร้างและวัสดุก่อสร้างหลักนี้ จำเป็นต้องใช้อิฐเป็นจำนวนมาก ซึ่งจากการศึกษาสันนิษฐานว่า แหล่งที่มาของอิฐเหล่านี้ มาจากการรื้อกำแพงกรุงเก่าที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และกำแพงเมืองธนบุรี และทำขึ้นใหม่บางส่วนจากหมู่บ้านผลิตอิฐในบริเวณใกล้เคียง เช่น บ้านปากเกร็ด จ.ปทุมธานี และบางปะหัน จ.พระนครศรีอยุธยา เป็นต้น

ภาพลายเส้นที่ ๔๔๓ อิฐก่อฐานรากและอิฐก่อผนัง

^{๕๖} เมืองศักดิ์ กัมตะบุตร, "วิเคราะห์โครงสร้างอาคารในประเทศไทยในอดีต", เอกสารวิชาการและสรุปผลการสัมมนาเรื่อง เอกอัครราชทูตสถาปัตยกรรมในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : โรงเรียนมัธยมวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๔๓

กระเบื้อง เป็นวัสดุก่อสร้างอีกประเภทหนึ่งที่ทำมาจากดินเหนียวเผาไฟให้สุก ซึ่งอาจมีส่วนผสมคล้ายคลึงกับอิฐ แต่มีลักษณะและขนาดที่แตกต่างกันออกไป เพราะความมุ่งหมายในการใช้ประโยชน์นั้นต่างกัน กระเบื้องดินเผาชนิดนี้หากแยกตามหน้าที่ของการใช้งานอาจแยกได้เป็น ๓ ประเภท คือ

ก. กระเบื้องดินเผา สำหรับใช้เป็นวัสดุผนังหลังคา ลักษณะเป็นกระเบื้องแผ่นบางมีขอเกี่ยวเป็นมุมฉาก ซึ่งมีหลายชนิด เช่น กระเบื้องดินรอกหรือกระเบื้องมอญ และกระเบื้องหางมน ที่ใช้ผนังหลังคาอาคารทางศาสนา เรือนหลวงและบ้านผู้มีศักดิ์^{๕๖} กระเบื้องดินเผาชนิดนี้ในการมุงแล้ว จะมีกระเบื้องอยู่ ๒ แบบ คือ กระเบื้องตัวผู้ และกระเบื้องตัวเมีย โดยกระเบื้องตัวผู้จะวางซ้อนทับบนกระเบื้องตัวเมีย ซึ่งมีทั้งชนิดที่เป็นกระเบื้องดินเผาธรรมดาและกระเบื้องดินเผาเคลือบ

จากการศึกษาสันนิษฐานว่า กฎก่ออิฐถือปูนนั้น เมื่อแรกสร้างคงใช้กระเบื้องดินเผาหางมนธรรมดาเป็นวัสดุผนังส่วนที่ทาเคลือบนั้นมานิยมใช้กันในภายหลังจากที่ได้มีการซ่อมแซม

ข. กระเบื้องดินเผาสำหรับใช้เป็นวัสดุปูพื้น หรือนิยมเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ากระเบื้องหน้าจั่วหรือกระเบื้องขนมเปียกปูน ลักษณะเป็นแผ่นมีความหนาประมาณ ๑-๑.๕ เซนติเมตร ความกว้างและความยาวประมาณ ๒๕-๓๐ ซม. ใช้สำหรับปูพื้นนอกชานหรือลานเป็นส่วนใหญ่

ค. กระเบื้องปู คือ กระเบื้องดินเผาเคลือบสีเขียวบ้าง หรือน้ำเงินบ้าง เป็นต้น ทำลวดลายพื้นโปร่ง มีแบบต่างๆ อยู่ในแผ่นแบนรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสใช้เป็นสิ่งประดับตกแต่งอาคารสถาน เป็นต้นว่า ตกแต่งผนัง ฝาผนัง กำแพง เป็นต้น^{๕๗} กระเบื้องปูที่พบในการศึกษานี้ ส่วนใหญ่เป็นกระเบื้องปูมีสีเขียว ขนาด ๓๒x๓๒ เซนติเมตรเป็นส่วนใหญ่

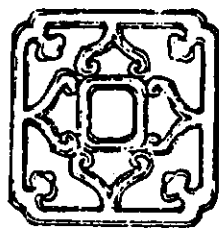
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๕๖} ฐานานุกรมศัพท์ศิลปกรรม อักษร ก. ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๓๒, หน้า ๓๖

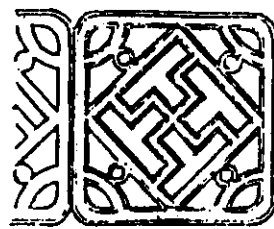
^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔

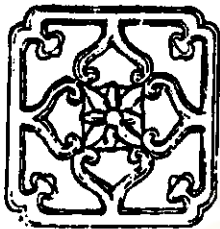
1

2

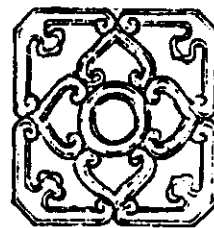
3

4

5

6

7

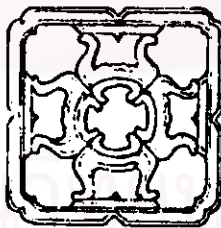
8

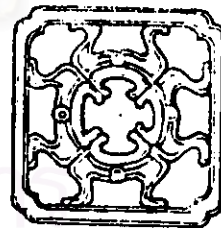
9

10

11

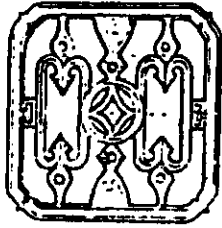

12

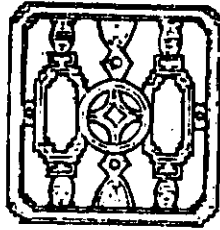
ภาพลายเส้นที่ ๔๔๔ กระเบื้องปูนแบบต่างๆ

ที่มา : การศึกษาอิทธิพลของสถาปัตยกรรมจีนที่มีต่อ

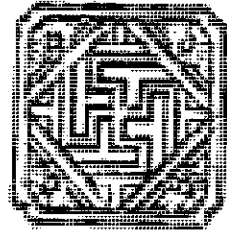
สถาปัตยกรรมในประเทศไทย สมัยรัชกาลที่ ๒

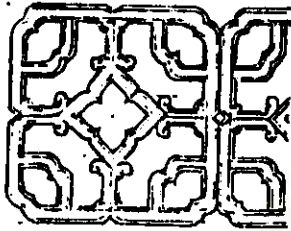
13

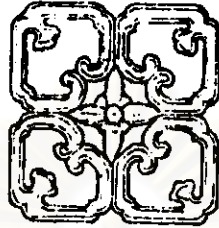
14

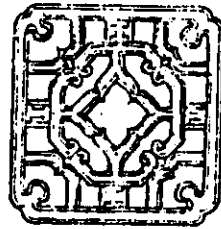
15

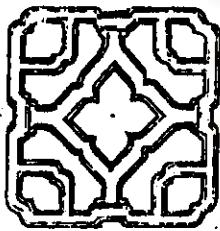
16

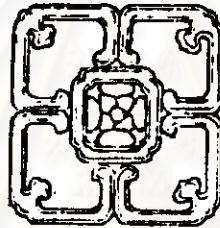
17

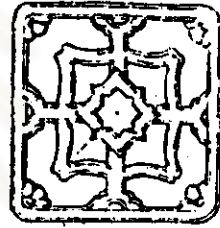
18

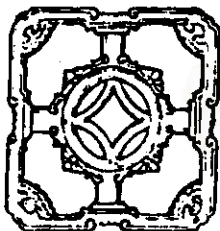
19

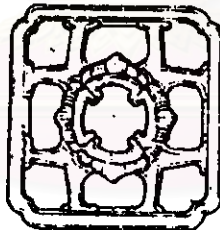
20

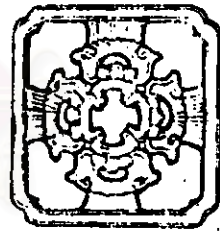
21

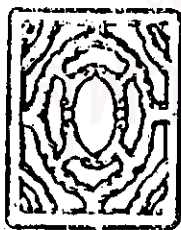
22

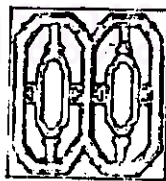
23

24

25

26

27

ภาพลายเส้นที่ ๔๔๕ กระเบื้องปูนแบบต่างๆ (ต่อ)

ที่มา : การศึกษาอิทธิพลของสถาปัตยกรรมจีนที่มีต่อ
สถาปัตยกรรมในประเทศไทย สมัยรัชกาลที่ ๒

ไม้ เป็นวัสดุก่อสร้างที่ใช้กับโครงสร้างหลังคา พื้น และช่องเปิดเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งนิยมใช้ไม้สัก เพราะมีคุณสมบัติที่ทนทานต่อสภาพดินฟ้าอากาศ และแมลงรบกวนได้ดี อีกทั้งยังมีจำนวนและขนาดที่สามารถหาได้ไม่ยากนักในสมัยนั้น

ไม้ที่นำมาใช้ในการก่อสร้างนี้ ส่วนใหญ่แล้วเป็นไม้แปรรูปที่ได้มาจากแรงงานคน จึงทำให้ขนาดของไม้ที่ได้มี ๒ ลักษณะ คือ

ก. ไม้แปรรูปที่ได้ขนาดและสัดส่วนตามที่กำหนดเอาไว้ เช่น กรอบเข็ดหน้า ทับหลัง ฝ้าประตุน้ำต่าง โครงสร้างหลังคามือกไก่ จันทัน ไม้ตั้ง แป กลอน ชี้อ เต้า และเชิงกลอน ตลอดจนบัวเพดาน และบัวเชิงผนัง เป็นต้น

ข. ไม้แปรรูปที่มีขนาดและสัดส่วนที่ไม่แน่นอน ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นไม้พื้น และเพดาน ซึ่งจะกำหนดขนาดก็แต่เพียงความหนา ส่วนความกว้างและความยาว โดยมากแล้วมีขนาดเช่นไรก็ใช้ไปตามนั้น ทั้งนี้เพื่อการประหยัดเป็นสำคัญ

นอกจากนี้ ยังพบอีกว่า มีการใช้ไม้เป็นโครงสร้างเสริมภายในผนังก่ออิฐ เพื่อความแข็งแรงหรือเพื่อจับระดับโครงสร้างมักจะใช้ไม้ที่แปรรูปแล้วและมีขนาดสัดส่วนพอประมาณ เช่น ไม้จับระดับเต้าที่กุฏิพระวัดโสมนัสฯ มีขนาดประมาณ $๑ \frac{๑}{๒} \times ๖$ นิ้ว เป็นต้น

อนึ่ง ไม้ที่นำมาใช้งาน โดยไม่ได้แปรรูปก่อน ในบางตำแหน่ง เช่น คานพื้น ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นไม้ที่มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๒๐ เซนติเมตร โดยจะเปิดเปลือกไม้ออก และแต่งผิวด้านบนให้เรียบ เพื่อเป็นจุดสัมผัสรองรับไม้พื้น เท่านั้น

จากการศึกษาพบว่า โครงสร้างไม้ที่ใช้ในการก่อสร้างกุฏิก่ออิฐถือปูนมีขนาดและสัดส่วนดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตารางที่ ๕๕ : ขนาดของโครงสร้างไม้ส่วนฐานราก พื้น และเสา

ไม้	วัดสระเกศ	วัดพระเชตุพน	วัดเทพธิดาร	วัดสุทัศน	วัดโสมนัส
แกงแนง	-	-	-	$๗ \times ๗ - ๘$	-
คานสูง	๘	๘	๘	๘	$๗ \frac{๑}{๒}$
พื้นกระดาน	$๒ \times ๔ - ๑๘$	$๑ \frac{๑}{๒} \times ๑๒ - ๑๖$	$๒ \times ๑๐ - ๑๒$	$๑ \frac{๑}{๒} \times ๑๒$	๒×๑๒
บัวเชิงผนัง	$๑ \frac{๑}{๒} \times ๔ \frac{๑}{๒}$	$๑ \frac{๑}{๒} \times ๔$	$๑ \frac{๑}{๒} \times ๔$	$๑ \frac{๑}{๒} \times ๔$	$๑ \frac{๑}{๒} \times ๔$
เสาไม้	-	๕×๕	๕×๕	-	-

ตารางที่ ๕๖ : ขนาดของโครงสร้างไม้ ช่องลม หน้าต่าง และประตู

ไม้	วัดพระเมรุฯ	วัดพระปฐมเจดีย์	วัดเทพธิดาราม	วัดสุทัศน์ฯ	วัดโสมนัสฯ
ทับหลังช่องลม	๔ ๑/๒"x๔"	๔ ๑/๒"x๔ ๑/๒"	๔"x๑๐"	๔ ๑/๒"x๑๐"	๔"x๔"
กรอบเข็ดหน้า	๓ ๑/๒"x๕"	๓ ๑/๒"x๔ ๑/๒"	๓"x๔ ๑/๒"	๓ ๑/๒"x๔ ๑/๒"	๔"x๕"
ลูกกรงช่องลม	๒ ๑/๒"x๓ ๑/๒"	๒ ๑/๒"x๓ ๑/๒"	-	๒ ๑/๒"x๓ ๑/๒"	๒ ๑/๒"x๔"
ธรณีช่องลม	-	-	-	-	๔"x๔"
บานหน้าต่าง	-	-	-	-	๑"x๑๖"
ทับหลังหน้าต่าง	๔ ๑/๒"x๔"	๔ ๑/๒"x๔ ๑/๒"	๔"x๑๐"	๔ ๑/๒"x๑๐"	๔"x๔"
กรอบเข็ดหน้า	๓ ๑/๒"x๕"	๓ ๑/๒"x๔ ๑/๒"	๓"x๔ ๑/๒"	๓ ๑/๒"x๔ ๑/๒"	๔"x๕"
ลูกกรงหน้าต่าง	-	-	๒ ๑/๒"x๓"	-	-
ธรณีหน้าต่าง	๔"x๔"	๔ ๑/๒"x๔ ๑/๒"	๔"x๑๐"	๔"x๑๐"	๔"x๔"
บานหน้าต่าง	๑ ๑/๒"x๑๖"	๑ ๑/๒"x๑๗"	๑ ๑/๒"x๑๖"	๑ ๑/๒"x๑๔"	๑ ๑/๒"x๑๖"
อกเสา	๒ ๑/๒"x๓ ๑/๒"	๓ ๑/๒"x๔"	๓ ๑/๒"x๔"	๔"x๔"	๔"x๔"
หย่อง	๑"x๖"	๑"x๖"	-	๑"x๕"	๑"x๕ ๑/๒"
ดาน	-	๒ ๑/๒"x๓"	๒ ๑/๒"x๓"	๒"x๓"	๒"x๓"
สลักดาน	-	๒"x๓"	๒"x๓"	๑ ๑/๒"x๓"	๑ ๑/๒"x๓"
กบ	๑ ๑/๒"x๕"x๔"	๑ ๑/๒"x๔"	-	-	-
ทับหลังประตู	๔ ๑/๒"x๔"	๔ ๑/๒"x๔ ๑/๒"	๔ ๑/๒"x๑๐"	๔ ๑/๒"x๑๐"	๔ ๑/๒"x๔"
กรอบเข็ดหน้า	๓ ๑/๒"x๕"	๓ ๑/๒"x๔ ๑/๒"	๓"x๔ ๑/๒"	๓ ๑/๒"x๕"	๔"x๕"
ธรณีประตู	๔ ๑/๒"x๔"	๔ ๑/๒"x๔ ๑/๒"	๔"x๑๐"	๔ ๑/๒"x๑๐"	๔ ๑/๒"x๔"
บานประตู	๑ ๑/๒"x๑๔"	๒"x๑๔"	๑ ๑/๒"x๑๔"	๒"x๑๔"	๒"x๑๔"
อกเสา	๓ ๑/๒"x๔"	๓ ๑/๒"x๔"	๓ ๑/๒"x๔"	๔"x๔"	๓ ๑/๒"x๔"
ดาน	๓"x๔"	๒"x๓"	๓"x๔"	๒"x๓"	๓ ๑/๒"x๕"
สลักดาน	๒ ๑/๒"x๔"	๒"x๓"	๒"x๓"	๒"x๓"	๒"x๓"
กบ	-	-	-	๑ ๑/๒"x๔"	-

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ ๕๗ : ขนาดของโครงสร้างไม้หลังคา

ไม้	ไม้กระดาน	ไม้กระดานหนา	ไม้เหล็กลาย	ไม้ฉากยาว	ไม้โครงโครง
อกไก่	๕"x๕"	๔"x๔"	๔"x๕"	๔"x๔"	๔ ๑/๒"x๔ ๑/๒"
จันทัน	๒ ๑/๒"x๑๒"	๒ ๑/๒"x๑๐"	๒ ๑/๒"x๔"	๒ ๑/๒"x๔"	๒ ๑/๒"x๑๒"
ใบตั้ง	๒ ๑/๒"x๔"	๒ ๑/๒"x๖"	๒"x๔"	๒ ๑/๒"x๖"	๒ ๑/๒"x๔"
ช่อ	๕"x๔ ๑/๒"	๕"x๔"	๔ ๑/๒"x๔"	๕"x๔"	๔ ๑/๒"x๔"
แปหัวเสา	๕"x๕"	๔"x๔"	๔"x๕"	๔"x๔"	๔ ๑/๒"x๔ ๑/๒"
แปตาบ	๒ ๑/๒"x๕"	๒"x๔"	๒ ๑/๒"x๔"	๒ ๑/๒"x๔"	๒ ๑/๒"x๔ ๑/๒"
ไม้อิงอม	๒"x๔"	๒"x๔"	๒ ๑/๒"x๔"	๒ ๑/๒"x๔"	๒ ๑/๒"x๔ ๑/๒"
กลอนมาก	๑ ๑/๒"x๕"	๑ ๑/๒"x๔"	๑ ๑/๒"x๔"	๑ ๑/๒"x๔"	๑ ๑/๒"x๕"
กลอนเจาะ	๑/๒"x๕"	๑"x๔"	๑/๒"x๔"	๑/๒"x๔"	๑/๒"x๕"
ระแนง	๑"x๑"	๑"x๑"	๑"x๑"	๑"x๑"	๑"x๑"
ค้ำ	๒ ๑/๒"x๔"	๓"x๔ ๑/๒"	๒ ๑/๒"x๔"	๒ ๑/๒"x๔"	๓ ๑/๒"x๕"
ไม้จันทันค้ำ	-	-	-	-	๑ ๑/๒"x๖"
เชิงกลอน	๑ ๑/๒"x๔"	๑ ๑/๒"x๔"	๑ ๑/๒"x๔"	๑ ๑/๒"x๔-๔"	๑ ๑/๒"x๔"
ตะพานหนู	๑/๒"x๔"	๑/๒"x๔"	๑/๒"x๔"	๑/๒"x๔"	๑/๒"x๔"
ตะเข้	๔"x๔"	-	๔"x๔ ๑/๒"	-	๕"x๕"
ค้ำยัน	๔ ๑/๒"x๔ ๑/๒"	-	๔"x๔"	-	๕"x๕"
โชราน้ำจั่ว	๑"x๔"	๑/๒"x๔"	๑"x๔"	๑"x๔-๑๐"	๑"x๑๒"
บัวเทศาน	๑ ๑/๒"x๔"	๑ ๑/๒"x๔"	๑ ๑/๒"x๔"	๑ ๑/๒"x๔"	๑ ๑/๒"x๔"
เทศาน	๑"x๔-๑๔"	๑"x๔-๑๐"	๑"x๔-๑๐"	๑"x๔-๑๐"	๑"x๑๐-๑๒"

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปูน เป็นวัสดุก่อสร้างที่ได้จากการนำเอาหินหรือเปลือกหอยมาเผาไฟให้สุก แล้วนำมาตำหรือบดให้ละเอียดผสมกับส่วนผสมอื่นๆ อีก เช่น ทราย น้ำตาล น้ำอ้อย น้ำผึ้ง กระจาดผง และ กาวหนัง เป็นต้น ซึ่งในการก่อสร้างนั้น อาจแบ่งประเภทของปูนออกตามลักษณะหน้าที่ใช้งาน ดังต่อไปนี้

ก. ปูนก่อ คือ ปูนที่ใช้เป็นตัวประสานระหว่างผิวอิฐกับผิวอิฐให้ยึดติดกันแน่น สามารถทนต่อแรงกระทำต่างๆ มีแรงเฉือน และแรงกด เป็นต้น ส่วนผสมของปูนก่อนี้ประกอบด้วย ปูน ทราย น้ำตาล หรือน้ำอ้อย กาวหนัง และกระจาดผง บางแห่งอาจผสมขนสัตว์ ขนหางม้า ไยมะพร้าว ปอ ไยกากหมาก^{๕๙} เป็นต้น ในอัตราส่วนที่ช่างจะกำหนดขึ้นมาให้มีความชื้น เหนียว พอประมาณสำหรับงานก่อ โดยอาศัยการกะปริมาณงานและเวลาที่จะใช้ในการก่อให้พอดีกัน อัตราส่วนนี้จึงขึ้นอยู่กับความชำนาญและความถนัดเฉพาะตัวของช่าง

ข. ปูนฉาบ คือ ปูนที่ใช้โบกหรือฉาบ เพื่อปิดบังความไม่เรียบร้อยเรียบร้อยของแผ่นอิฐ และแนวปูนก่อ อีกทั้ง ช่วยป้องกันอิฐและปูนก่อจากสภาพแวดล้อมภายนอก เช่น ฝน และแดด เป็นต้น ส่วนผสมของปูนฉาบนี้ ประกอบด้วย ปูน ทราย น้ำอ้อย หรือน้ำตาล กาวหนัง และกระจาดผง เช่นเดียวกับปูนก่อ หากแต่มีอัตราส่วนที่แตกต่างกันออกไป ให้เหมาะสมกับประเภทของงานกล่าวคือจะมีส่วนผสมของปูนมากกว่า ทำให้เหนียวและลื่น เพื่อให้ได้ผิวฉาบที่เรียบและแน่น

การฉาบปูนที่ผิวผนังก่อเช่นนี้ จากการศึกษาพบว่า กรณีที่ผนังก่ออิฐไม่เรียบลื่นสม่ำเสมอช่างอาจจะใช้กระเบื้องมุงหลังคาที่แตกแล้วมาเสริมในการฉาบ เพื่อให้ผนังได้แนวระดับสม่ำเสมอเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้น

ค. ปูนปั้น คือ ปูนที่นำมาใช้ในการปั้นลวดลายประดับตกแต่งตามส่วนต่างๆ ของอาคารสำหรับปฏิบัติก่ออิฐถือปูนนี้ ลายปูนปั้นที่ใช้มาก คือ บริเวณที่เป็นตัวเหงาบันลุ่ม สำหรับส่วนผสมของปูนปั้นนี้ ประกอบด้วย ปูน ทราย น้ำอ้อย น้ำตาล หรือน้ำผึ้ง กระจาดผง และกาวหนัง เป็นต้น นอกจากนี้ อาจมีส่วนผสมอื่นๆ ซึ่งเป็นสูตรเฉพาะแล้วแต่ช่างจะกำหนด เช่น ช้างเหนียว ครั้ง และฝุ่นไม้ เป็นต้น^{๖๐} สำหรับอัตราส่วนที่ใช้โดยมากแล้วช่างผู้ชำนาญจะอาศัยการกะปริมาณงานและเวลาแล้วจึงกำหนดความชื้นเหนียวของปูน ในขณะที่ยผสมส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน

^{๕๙} เรืองศักดิ์ กัมตะบุตร, "วิเคราะห์โครงสร้างอาคารในประเทศไทยในอดีต", เอกสารวิชาการและสรุปผลการสัมมนาเรื่อง เอกอภิมหาสถาปัตยกรรมในประเทศไทย, หน้า ๑๖๑

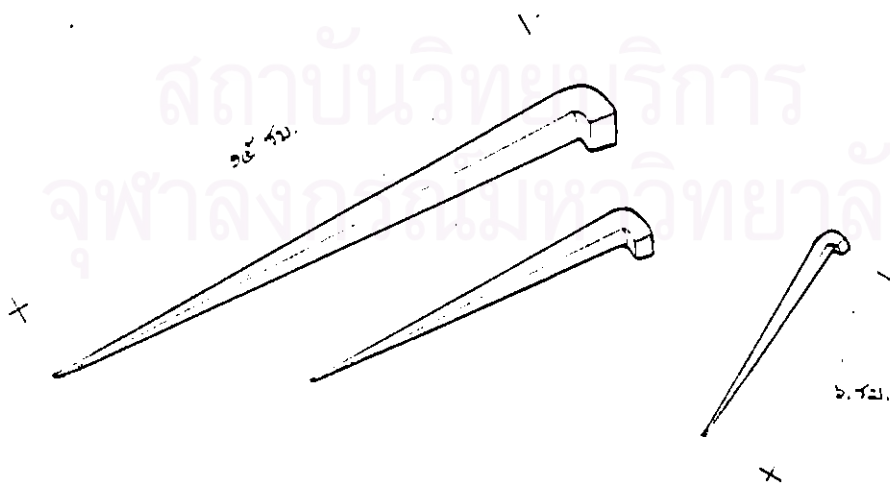
^{๖๐} ประมุข จรัสคำรง, เอกสารประกอบการจัดนิทรรศการงานปูนปั้นครั้งที่ ๑ ๑๕-๓๐ มิถุนายน ๒๕๓๔ ณ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเพาะช่าง

ตะปู เป็นวัสดุก่อสร้างที่ใช้เสริมความแข็งแรงบริเวณรอยต่อและการเข้าไม้ ซึ่งจะช่วยให้โครงสร้างให้เข้ากันหรือเกาะติดกันยิ่งขึ้น ตามธรรมชาติโครงสร้างเรือนไทยนั้น การยึดชิ้นส่วนไม้ที่เป็นองค์ประกอบทางโครงสร้างเข้าด้วยกันจะใช้การเข้าไม้ประกอบกับสลักเดือยหรือลิ้มเป็นสำคัญ แต่การใช้ตะปูเพื่อเสริมความแข็งแรงนั้น เพิ่งจะเริ่มมีมาในชั้นหลังๆ โดยได้รับความคิดนี้จากชาวจีน จนมีคำเรียกติดปากว่า "ตะปูจีน"

ตะปูจีน มีลักษณะเป็นเหล็กหน้าตัดสี่เหลี่ยม ปลายข้างหนึ่งสอบเข้าหากันแหลม ส่วนอีกข้างหนึ่งตัดโค้งเป็นหัวสำหรับยึดเกี่ยว ขนาดที่ใช้มีตั้งแต่หน้าตัด ๓x๕ มิลลิเมตร ยาว ๖ เซนติเมตร ซึ่งใช้กับงานตอกยึดพื้น หรือฝาเพดานกับซื่อ ตลอดจนยึดรอยต่อโครงสร้างระหว่างแปลานกับแปลานบนแนวจันทัน เป็นต้น นอกจากนี้ตะปูที่มีขนาดหน้าตัด ๑x๑ เซนติเมตร ยาว ๑๒ เซนติเมตร ใช้ยึดจันทันระเบียงหรือจันทันชายคากับเต้า แปหัวเสากับซื่อ เป็นต้น ตลอดจนถึงตะปูที่มีขนาดหน้าตัด ๑x๑ เซนติเมตร ยาว ๖-๗ นิ้ว ซึ่งพบว่าใช้ตอกยึดโครงสร้างไม้กับผนังก่ออิฐถือปูนบางจุด เช่น ยึดจันทันระเบียงกับเต้า และผนังก่ออิฐถือปูน หรือยึดคานทับหลังกรอบเสียดหน้ากับผนังก่ออิฐถือปูน

นอกจากนี้ ยังมีตะปูอีกประเภทหนึ่งมีลักษณะคล้ายดอกเห็ด ซึ่งจะใช้ยึดขงไม้แกนแรงที่เป็นโครงสร้างฐานราก ดังปรากฏในพระราชพงศาวดาร สมัยรัชกาลที่๑ บันทึกถึงเรื่อง การสร้างและฉลองวัดพระเชตุพนฯ

การกำหนดขนาดของตะปูจีนนี้ขึ้นอยู่กับขนาดหน้าตัดของไม้ที่เป็นส่วนประกอบในโครงสร้างตรงจุดนั้นๆ และหน้าที่ของโครงสร้าง ณ จุดนั้นๆ ว่าจะต้องการเสริมความแข็งแรงของการเข้าไม้อย่างไร ซึ่งเงื่อนไขเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดความยาวและขนาดหน้าตัดของตะปูเป็นสำคัญ

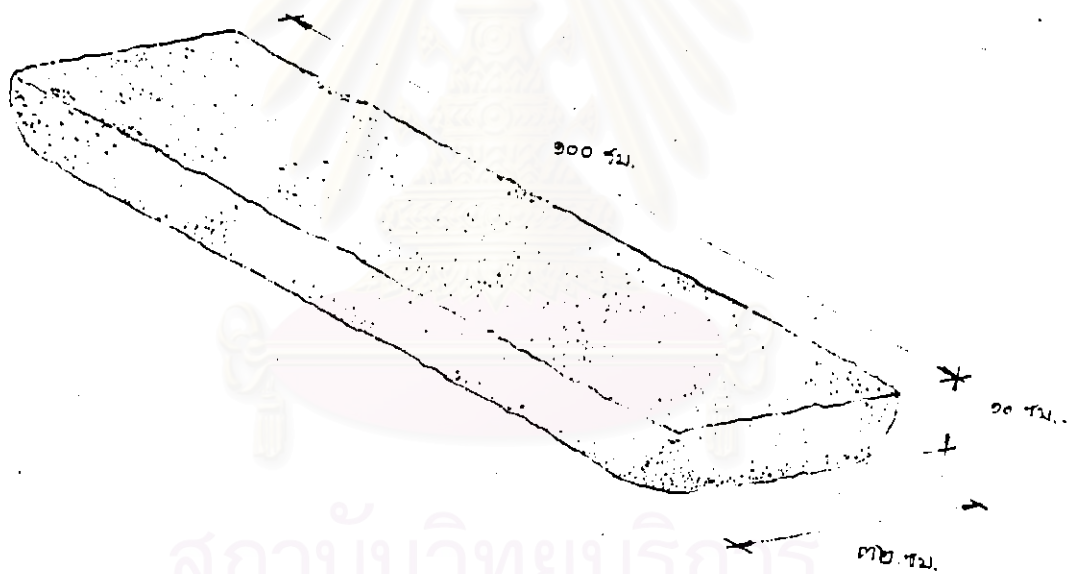

ภาพถ่ายเส้นที่ ๔๔๖ ตะปูจีนขนาดต่างๆ

หิน ที่ใช้เป็นวัสดุก่อสร้างกฎีก่ออิฐถือปูนนี้ ส่วนใหญ่แล้วจะใช้บริเวณที่เป็นลูกนอนชั้น บันได หินที่ใช้เป็นหินแกรนิต ซึ่งจะตัดให้มีขนาดโดยเฉลี่ยประมาณ กว้าง ๓๐-๓๒ เซนติเมตร หนา ๘-๑๐ เซนติเมตร ส่วนความยาวนั้นเท่ากับความกว้างของบันได ซึ่งหากเป็นซุ้มประตูคดงาก็ จะประมาณ ๑.๓๐-๑.๕๐ เมตร และหากเป็นบันไดระเบียงก็จะยาวประมาณ ๖๐-๑.๐๐ เมตร

นอกจากนี้ ยังใช้หินแกรนิตกับบริเวณที่เป็นลานภายในคณะ ลานหน้าวัด หรือลานพระ อุโบสถ เป็นต้น ซึ่งขนาดของหินโดยมากแล้วจะมีขนาดกว้างประมาณ ๕๐-๖๐ เซนติเมตร ยาว ๑.๐๐-๑.๒๐ เมตร และหนา ๘-๑๐ เซนติเมตร หินแกรนิตที่ใช้เป็นลูกนอนชั้นบันไดและปูพื้นลาน จะมีผิวด้านบนที่ถูกตัดให้แบนราบ แต่ยังคงความหยาบและขรุขระเอาไว้พอสมควร

แหล่งที่มาของหินแกรนิตเหล่านี้ จากการศึกษาสันนิษฐานได้ว่า ส่วนหนึ่งน่าจะมาจาก แหล่งตัดหินบนเกาะสีชัง, เขาสำภา แขวงเมืองลพบุรีและเมืองชลบุรี เป็นต้น^{๖๐}

ภาพถ่ายเส้นที่ ๔๔๗ ลักษณะแผ่นหินแกรนิต

^{๖๐} น. ณ ปากน้ำ, ศิลปะในกรุงเทพมหานคร, หน้า ๒๘-๒๙

๕.๕.๖.๒ กระบวนการและลำดับขั้นตอนการก่อสร้าง

ในการปลูกสร้างกฎีก่ออิฐถือปูนนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานที่เป็นเอกสารว่า มีลำดับขั้นตอนการก่อสร้างอย่างไรและอีกทั้งการถ่ายทอดความรู้ที่เป็นการบอกเล่าสืบต่อกันมาก็ไม่ปรากฏ แต่จากการศึกษาและไต่ถามท่านผู้รู้ทำให้ตั้งข้อสันนิษฐานที่จะเป็นกระบวนการและลำดับขั้นตอนการก่อสร้าง กล่าวคือ

ก่อนการปลูกสร้างกฎี ช่างฝีมือและแรงงานจะมารวมตัวกัน ณ ที่ก่อสร้างเพื่อเตรียมงานในขั้นต้น เช่น ช่างไม้ทำการแปรรูปไม้ให้ได้ขนาดและสัดส่วนตามที่ต้องการ ช่างปูนก็เตรียมปูนและส่วนผสมต่างๆ และช่างก่อก็เตรียมบันและเผาอิฐสำหรับที่จะใช้ จนกระทั่งทุกฝ่ายพร้อม จึงลงมือปลูกสร้างตามขั้นตอนต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. กำหนดขนาดและวางแผนผังคร่าวๆ เป็นแนว เพื่อทราบตำแหน่งของกฎีแต่ละหลังบนพื้นที่ที่จะปลูกสร้าง

๒. ขุดคลองราก โดยเริ่มต้นด้วยการขุดพื้นดินให้เป็นคลองตามรูปผังพื้นของอาคารที่เป็นส่วนฐานรากของอาคารนั้นๆ ให้มีขนาดกว้างประมาณ ๑ วา ลึกประมาณ ๑ วา พื้นบ่อปราบให้เรียบเสมอกัน เอาอิฐหัก หิน ทวาย ถมลงให้แน่น แล้วจึงเอาท่อนซุงที่เปิดปิกเป็นหน้าสี่เหลี่ยมลงท้ายแกลงเป็นราก เพื่อรองรับฐานอาคารต่อไป^{๖๒} แกลงนี้ คือ ไม้ซุงหน้าตัด ๙-๘ นิ้ว ที่วางสลับกัน ๓ ชั้น เป็นรูปตารางสี่เหลี่ยม ก้นหลุมคลองราก มีระยะห่างของซุงไม้แต่ละท่อนประมาณ ๕๐ เซนติเมตร^{๖๓}

หรืออีกวิธีหนึ่ง ขุดคลองรากให้มีขนาดกว้างประมาณ ๑ วา ลึก ๑ วา พื้นบ่อปราบให้เรียบเสมอกัน เอาอิฐหักหินและทวายถมลงให้แน่นแล้วก่ออิฐทำฐานรากแบบ STEP FOOTING กว้างประมาณ ๑ วา ลึก ๑ เมตร ยาวตลอดความยาวผนังกฎี^{๖๔}

หลังจากก่ออิฐฐานรากแล้วในความเห็นของช่างสันนิษฐานว่า น่าจะทิ้งไว้ประมาณ ๑ วัน เพื่อให้ปูนแข็ง และมีคุณสมบัติที่จะสามารถรับน้ำหนักได้ จากนั้นจึงเตรียมไม้ไผ่หรือไม้รากที่มีลักษณะตรงและยาวสำหรับเป็นไม้บันทึกปักที่มุมฐานรากของกฎี เพื่อใช้กะระยะความสูงและการสอบเอียง โดยจะใช้เชือกหรือป่านเส้นเล็กๆ ซึ่งให้ได้ทั้งแนว และระดับ

๓. ก่ออิฐเป็นกำแพงกว้างประมาณ ๑ คอกเศษ บนแกลงแนง หรือบนฐานรากก่ออิฐที่ได้เตรียมไว้แล้วโดยก่อขึ้นมาเสมอปากหลุมคลองรากจับระดับแล้วก่อให้เลื่อมเป็นบัวเชิงผนัง

๔. ก่ออิฐต่อขึ้นมาเหนือบัวเชิงผนัง โดยเว้นช่องว่างไว้สำหรับกรอบเข็ดหน้าของลม

^{๖๒} ฐานรากกรมค้ำพิชิตอปรกรรม อักษร ก. ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๓๒, หน้า ๑๐๒

^{๖๓} ผู้ศึกษาได้ตรวจสอบหลักฐานคณะที่มีการขุดหลุมเพื่อวางถังน้ำบาดภายในกฎี วัดสุทัศน์ฯ คณะ๑๐

^{๖๔} สัมภาษณ์นายพันย์ ทองทิพย์ ช่างผู้ซ่อมกฎีก่ออิฐถือปูน วัดเทพธิดารามฯ คณะสุนทรภู่

๕. จับระดับธรณีและทับหลังช่องลม พร้อมกับตั้งกรอบเช็ดหน้าช่องลม จากนั้นก่ออิฐประกบช่องลมที่ด้านข้างทั้งสอง และเหนือคานไม้ทับหลังช่องลมซ้อนต่อขึ้นไปอีกเล็กน้อย

การก่อนี้สันนิษฐานว่า จะหยุดพักเมื่อก่อถึงระดับคานทับหลังแล้ว ทั้งนี้เพื่อให้ปูนมีระยะเวลาแห้งและแข็งตัวมีคุณสมบัติในการรับน้ำหนัก ซึ่งระหว่างที่คอปูนแข็งตัวก็อาจจะทำการก่อผนังด้านอื่นไปก่อน เมื่อเห็นว่าปูนแห้งและแข็งตัวดีแล้ว จึงก่อซ้อนทับต่อไป

๖. จับระดับที่ผนังเรือนให้ได้สัดส่วนสำหรับความสูงของเด็ยวล่าง แล้วก่ออิฐล้อมออกมาเพื่อเตรียมไว้ทำบัวหาง โดยทั่วไปแล้วที่ระดับบัวหางนี้ เมื่อจับระดับได้แล้วจะวางคานไม้ตามขวางของเรือน ซึ่งทำจากซุงไม้เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑๔-๒๐ เซนติเมตร โดยกำหนดตำแหน่งริมกำแพงด้านสกัด เว้นระยะห่างจากกำแพงประมาณ ๑-๒ นิ้ว และกึ่งกลางระหว่างช่องหน้าต่างต่างๆ ช่าง ให้นำหัวของซุงไม้อยู่ลึกเข้าไปในกำแพงประมาณเต็มความหนาหรืออย่างน้อยก็หนึ่ง จากนั้นจึงก่ออิฐซ้อนทับเหนือหัวซุงไม้เป็นผนังต่อๆ ไป ส่วนคานที่นาระเบียงนั้น จะลดต่ำกว่าคานที่นภายในห้องประมาณ ๓๐-๕๐ เซนติเมตร ตำแหน่งเช่นเดียวกับคานที่นในห้อง

๗. จับระดับกรอบเช็ดหน้าหน้าต่าง แล้วตั้งธรณี ทับหลัง และกรอบเช็ดหน้าหน้าต่าง ก่ออิฐเป็นผนังประกบด้านข้าง และเหนือทับหลังกรอบเช็ดหน้าขึ้นไปเล็กน้อย ส่วนที่เป็นระเบียบก็จะก่อเป็นเสาหรือผนังขึ้นมาจนได้ระดับ จึงวางคานทับหลังเหนือหัวเสาก่ออิฐถือปูนนั้น

๘. จับระดับเต้าแล้วก่อขึ้นมาให้ได้ระดับจึงเอาเต้าที่มีจันทันระเบียง หรือจันทันกันลาดหรือตะเข้สั้นขึ้นติดตั้ง จากนั้นก่ออิฐซ้อนทับต่อขึ้นไปประมาณ ๓๕-๔๐ เซนติเมตร ในชั้นตอนนี้ บางแห่งจะใช้การวางไม้ ๑/๒x๖ นิ้ว เป็นตัวจับระดับเต้า พร้อมกับนั้นยังอาศัยไม้จับระดับเต้านี้ ยึดเต้าเอาไว้ด้วยการบากอม ลึกประมาณ ๑ เซนติเมตร หรือใช้ตะปูจันทองยึดเอาไว้ จากนั้นจึงก่อกำแพงซ้อนทับต่อขึ้นไป^{๖๕} ส่วนที่เป็นระเบียบเมื่อติดตั้งเต้าที่มีจันทันระเบียงแล้วให้จันทันระเบียงข้างหนึ่งวางอยู่บนคานไม้ทับหลังเหนือหัวเสา จึงก่ออิฐประกบข้างจันทันระเบียงให้เรียบร้อย หากมีห้องเล็กที่ระเบียงนี้ก็ให้ก่อผนังขึ้นไปจนเสมอลงจันทัน โดยเว้นช่องกรอบเช็ดหน้าประตูหน้าต่างไปพร้อมๆ กับการติดตั้ง

๙. จับระดับช่อ แล้ววางช่อที่บากปลายและเจาะช่องสำหรับใส่ใบตั้งไว้แล้ว พาดช่อระหว่างกำแพง กำหนดตำแหน่งช่ออยู่กึ่งกลางผนังด้านสกัดหัวท้ายและกึ่งกลางระยะห่างระหว่างช่องหน้าต่างแต่ละช่อง

๑๐. นำแปหัวเสาวางบนหลังช่อ จากนั้นให้ตำแหน่งแล้วบากแปหัวเสาให้สามารถวางลงในลักษณะที่เป็นการเข้าไม้กับปลายช่อ

๑๑. นำใบตั้งตั้งลงบนหลังช่อ แล้วยึดใบตั้งกับช่อด้วยเดือยเข็น

^{๖๕} จากการศึกษาจากกฎถืออิฐถือปูน วัดโสมนัสฯ คณะ ๑, ผู้ศึกษา

๑๒. นำจันทันที่ได้บากเตรียมไว้แล้วมาประกอบเข้า โดยยึดหัวจันทันกับใบดั่ง และปลายจันทันคร่อมยึดอยู่กับแปหัวเสาและชื่อ

๑๓. วางอกไก่ลงบนเดือยใบดั่ง

๑๔. นำแปลนวางลงในตำแหน่งที่บากไว้บนจันทันแล้วตีตะปูจันทันยึดให้แน่น

๑๕. ตัดบัวเพดานเข้ากับผนังก่ออิฐด้วยตะปูจันทัน แล้ววางไม้เพดานที่ยึดติดกันด้วยเดือยไม้ไม่เล็ก ๆ

เสร็จขั้นตอนนี้แล้ว หากจะวางไม้พื้นภายในห้องก็สามารถทำไปพร้อมๆ กับงานโครงสร้างหลังคาได้ โดยส่วนที่เป็นงานพื้นภายในก็เริ่มจากบากไม้คานซุงให้มีผิวเรียบพอประมาณ แล้ววางพื้นไม้ ระหว่างไม้พื้นด้วยกันยึดด้วยเดือยไม้เล็ก ๆ แล้วจึงตอกตะปูจันทันยึดบริเวณที่พื้นวางอยู่บนคานไม้

๑๖. นำไม้แกนแรงหรือไม้ยิงลมยึดเข้ากับใบดั่ง โดยทำมุมทะแยงจากตอนบนของใบดั่งที่อยู่ริมสุด ผ่านใบดั่งของโครงจั่วที่ ๒ บริเวณตอนกลาง และมายึดเข้ากับใบดั่งของโครงจั่วที่ ๓ ในตอนล่าง การยึดไม้แกนแรงหรือไม้ยิงลมเข้ากับใบดั่งนี้ มีอยู่ ๒ วิธี คือ บากอมระหว่างใบดั่งกับแกนแรง หรือจะใช้ตะปูจันทันตียึดก็ได้

๑๗. จากนั้นจึงก่อผนังบริเวณหน้าจั่วด้านสกัดหัวท้าย และผนังก่ออิฐช่วงที่อยู่ตอนกลาง การก่อผนังหุ้มโครงจั่วนี้ บริเวณที่เป็นใบดั่งจะก่อให้มีลักษณะเป็นเหมือนเสาปูนขึ้นจากผนังออกมา (PILASTER) เพื่อเสริมความแข็งแรง

๑๘. ตีตังเชิงกลอนด้านยาวเข้ากับเต้า แล้วจึงตีตังเชิงกลอนด้านสกัด ยึดเชิงกลอนกับเต้าให้แน่นด้วยการเข้าหางเหยี่ยวแล้ววางไม้ตะพานหนู ยึดติดบนเชิงกลอนด้วยตะปูจันทันขนาดเล็ก

๑๙. วางกลอนบากโดยยึดปลายด้านบนของกลอนเข้ากับอกไก่ด้วยการเข้าหางเหยี่ยว แล้วเว้นระยะห่างกันของกลอนบาก ประมาณ ๑.๕๐ เมตร แล้วจึงวางกลอนเจาะในระหว่างกลอนบากจัดระยะให้ได้ ๒ กลอนเจาะ เมื่อจัดวางเสร็จแล้วจะเห็นว่า กลอนบาก-กลอนเจาะ-กลอนเจาะ-กลอนบาก สลับกันไปเช่นนี้ ซึ่งกลอนแต่ละตัวจะมีระยะห่างกันประมาณ ๕๐ ซม. เป็นอย่างมาก การที่ต้องสลับกลอนบาก-กลอนเจาะเช่นนี้ เพื่อเป็นการประหยัดกลอนบากนั่นเอง

อนึ่ง กลอนที่ปักกนหน้าจั่วนั้น ปลายข้างหนึ่งยื่นอยู่กับผนังก่ออิฐต่อภายหลังเมื่อฉาบปูนที่ผนังแล้ว กลอนจึงประหนึ่งว่าฝังอยู่ในผนัง

๒๐. จากนั้นจึงวางไม้ไทรหน้าจั่ว ไม้ฝ้าเพดานระเบียง (เฉพาะบางแห่งที่ทำฝ้าเพดานระเบียง) และระแนง เสร็จแล้วจึงมุงหลังคาด้วยกระเบื้องหางมน

๒๑. ทำปูนปั้นหลบสันหลังคา บันลม และค้ำคาว โดยลำดับ พร้อมกันนั้นก็ฉาบผิวผนัง ก่ออิฐถือปูนทั้งภายในและภายนอก บันบัวหงายและบัวเชิงผนัง และขัดปูนฉาบเมื่อปูนเริ่มจะหมาดด้วยกะลาหรือหอยเบี้ย เมื่อกวาดผิวหน้าผนังหรือขัดให้เรียบแน่นดีแล้ว เมื่อผนังแห้งสนิท อาจขัดอีกครั้ง โดยใช้ใบตองแห้งขัดให้ผิวเป็นมัน^{๒๖}

๒๒. ติดตั้งบานหน้าต่าง และประตู ซึ่งมีอยู่ ๒ วิธี คือ

ก. บากคานธรณีหน้าต่าง แล้วสวมบานหน้าต่างเข้าด้วยการเข้าเดือย จากนั้นจึงอุดร่องรอยที่บากให้เรียบร้อยด้วยเศษไม้

ข. ทำไม้ยึดเดือยบานหน้าต่างด้านบนและด้านล่างมาติดตั้ง โดยยึดเข้ากับคานไม้ทับหลังและคานไม้ธรณีหน้าต่าง พร้อมๆ กับติดบานหน้าต่าง

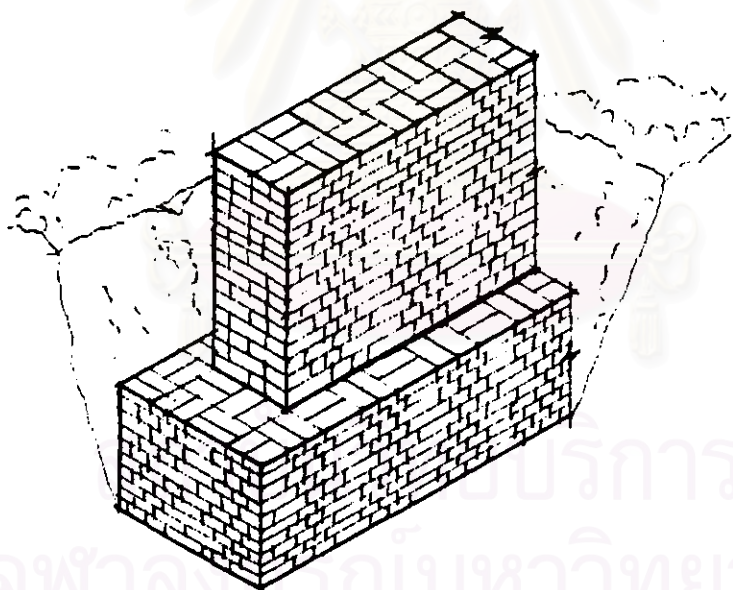
๒๓. เมื่อทุกอย่างเสร็จเรียบร้อย จึงลงมือขัดพื้นไม้ด้วยมะพร้าวผาดครั้งที่เอากะโหลกออกแล้ว จากนั้นจึงทาสีชาดที่คานไม้ทับหลัง ธรณี กรอบเข็ดหน้า และบานหน้าต่าง ประตู เป็นอันเสร็จเรียบร้อย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{๒๖} ทรนการุณศัพท์ศิลปกรรม ศึกษาร. ๑. ฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน, พ.ศ. ๒๕๓๐, หน้า ๕๐

๕.๕.๖.๓ โครงสร้างส่วนฐานราก หมายถึง โครงสร้างที่อยู่ใต้ระดับดิน มีหน้าที่รับน้ำหนักจากโครงสร้างส่วนที่เหนืออยู่ผิวดินแล้วกระจายลงสู่พื้นดินต่อไป ซึ่งในการศึกษาโครงสร้างส่วนฐานรากนี้มีข้อจำกัดในการศึกษาเพราะโครงสร้างอยู่ลึกลงไปใต้ดินไม่สามารถมองเห็นได้ อีกทั้งการบูรณะส่วนใหญ่จะกระทำกันแต่เพียงส่วนที่อยู่เหนือระดับดินขึ้นมา อย่างไรก็ตามในการศึกษานี้ได้พยายามตรวจสอบหลักฐานด้วยการสัมภาษณ์ผู้รู้และการขุดสำรวจเท่าที่เวลาและโอกาสจะทำได้ ซึ่งพอจะสรุปลักษณะโครงสร้างของฐานรากได้ ดังต่อไปนี้

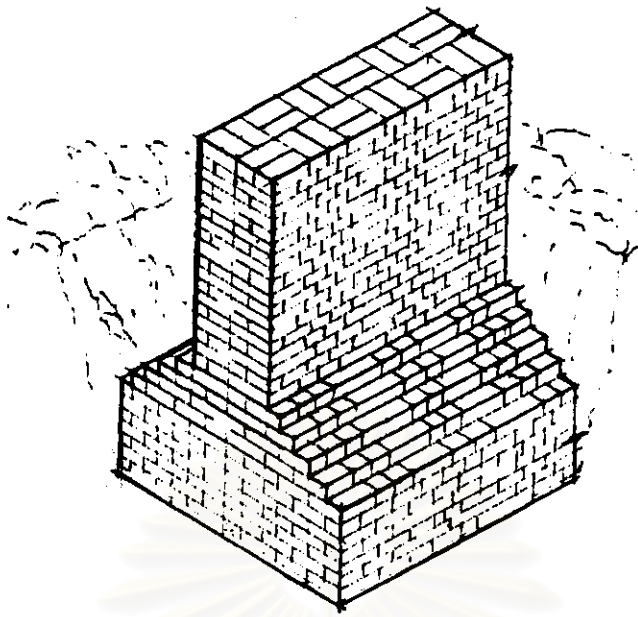
ก. โครงสร้างส่วนฐานรากที่เป็นผนังก่ออิฐถือปูนรับน้ำหนัก หมายถึง โครงสร้างฐานรากที่ใช้อิฐขนาดใหญ่เป็นพิเศษ คือ มีขนาด ความกว้าง:ความยาว:ความหนา ประมาณ ๒๐:๔๐:๑๐ เซนติเมตร วางเรียงซ้อนกันในลักษณะคล้ายฐานรากดินเปิด ในหลุมคลองฐานรากที่ได้มีการขุดและบดอัดด้วยกรวดหินหรือเศษอิฐหักไว้เป็นอย่างดีแล้ว ในการก่ออิฐเป็นฐานรากนี้จะก่อกว้างประมาณ ๔๐-๑๐๐ เซนติเมตร หนาประมาณ ๑๐๐ เซนติเมตร มีลักษณะเป็นก้อน ฐานรากขนาดใหญ่^{๖๔} หรือก่อในลักษณะที่จะค่อยๆสอบเฉียงเข้าสู่ศูนย์กลางจนได้ระดับพอดีกับขนาดความหนาของกำแพง^{๖๕}

ภาพถ่ายเส้นที่ ๔๔๔ โครงสร้างฐานรากแบบมีลักษณะเป็นก้อนขนาดใหญ่

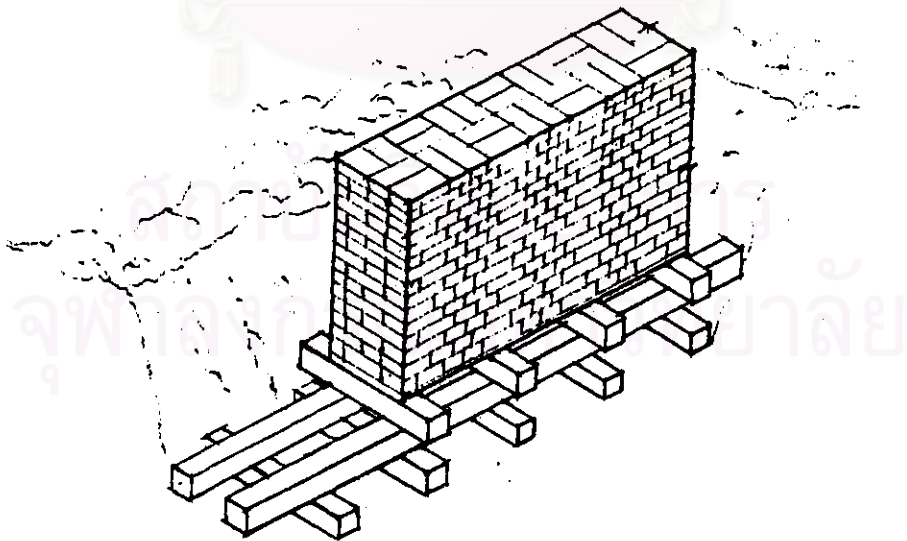
^{๖๔} สัมภาษณ์ คุณสมหมาย อินดี วัดแจ้งเจริญ อ.วัดเพลง จ.ราชบุรี เมื่อครั้งทำการขอมุขวิจิตรเทพธิดารามา คณะ๕ พค.๒๕๔๐

^{๖๕} สัมภาษณ์ พันธุ์ ทองทิพย์ ๘/๑ ค.วัดยางงาม อ.ปากท่อ จ.ราชบุรี เมื่อครั้งทำการขอมุขวิจิตรเทพธิดารามา คณะศูนย์วิจัย ภูมิภาคพื้นส์ ๒๕๔๑

ภาพลายเส้นที่ ๔๔๙ โครงสร้างฐานรากแบบดินเปิด

ข. โครงสร้างส่วนฐานรากที่ใช้ขึงเป็นแกงแนง หมายถึง การทำโครงสร้างส่วนฐานรากโดยใช้ไม้ขึงขนาดประมาณ ๕"x๗" วางซ้อนสลับกันสองชั้น แล้วตึงด้วยตะปูจันอยู่ในหลุมคดของรากที่ทำการขุดและบดอัดด้วยเศษอิฐหักไว้แล้ว จากการศึกษาพบว่า ภูมิวิไลสุทัศน์ฯ ได้มีการทำโครงสร้างส่วนฐานรากในลักษณะดังกล่าวมานี้ โดยส่วนของโครงสร้างที่เป็นแกงแนงไม้นี้จะอยู่ลึกลงไปใต้ระดับผิวดินประมาณ ๑๔๐ เซนติเมตร^{๖๙}

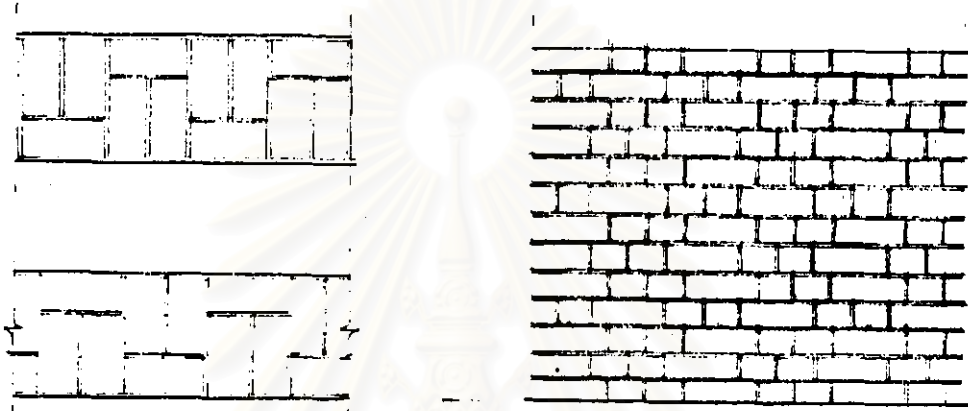

ภาพลายเส้นที่ ๔๕๐ โครงสร้างฐานรากแบบใช้ขึงเป็นแกงแนง

^{๖๙} ผู้วิจัยได้ตรวจสอบหลักฐานขณะที่มีการขุดหลุมเพื่อวางถังบำบัดภายในบริเวณภูมิวิไลสุทัศน์เทพวารามฯ คณะ ๑๐

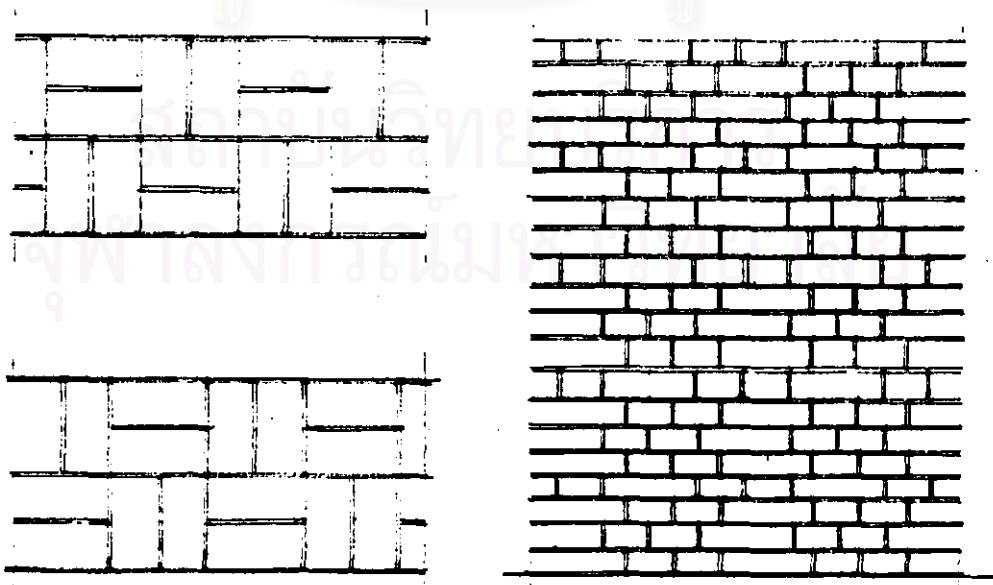
๕.๕.๖.๔ โครงสร้างผนังรับน้ำหนัก โครงสร้างนี้ต่อเนื่องมาจากผนังก่ออิฐในส่วนฐานรากที่อยู่ใต้ระดับดินลงไป มีหน้าที่รับน้ำหนักโครงสร้างหลังคาและพื้น ตลอดจนจนปิดล้อมให้เกิดที่ว่างภายในสำหรับเป็นห้องใช้งาน ลักษณะโดยทั่วไปของผนังรับน้ำหนักนี้ จากการศึกษาพบว่า มีความหนาที่แตกต่างกันอยู่ ๓ ขนาด คือ

ก. ผนังรับน้ำหนัก ที่มีขนาดความหนาประมาณ ๓๕ เซนติเมตร ซึ่งพบเพียงไม่กี่แห่ง เช่น ภูเขาวัดประยุรวงศาवास และภูเขาวัดพิชัยญาติการามฯ

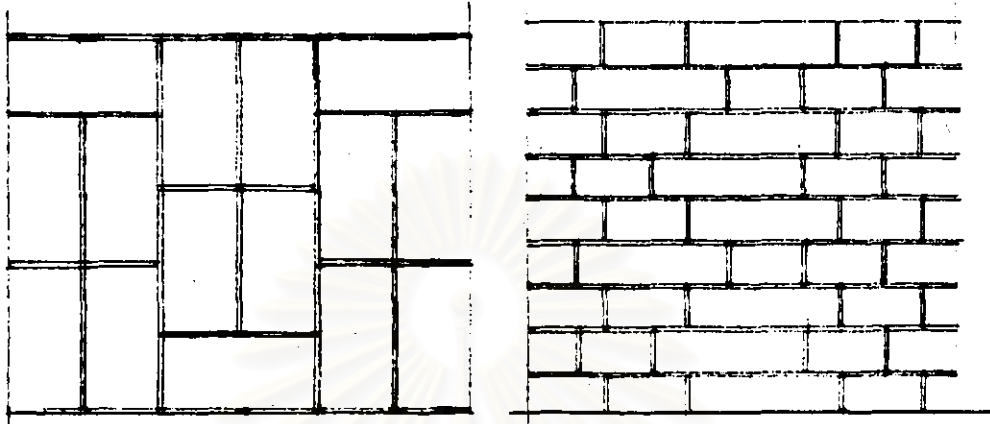
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔๕๑ วิธีการเรียงอิฐผนังรับน้ำหนักหนา ๓๕ เซนติเมตร

ข. ผนังรับน้ำหนักที่มีขนาดความหนาประมาณ ๕๐ เซนติเมตร ซึ่งจะพบเป็นส่วนมากในเกือบทุกวัดที่ทำการศึกษาคือ วัดสระเกศฯ วัดมหาธาตุฯ วัดอรุณฯ วัดพระเชตุพนฯ เป็นต้น

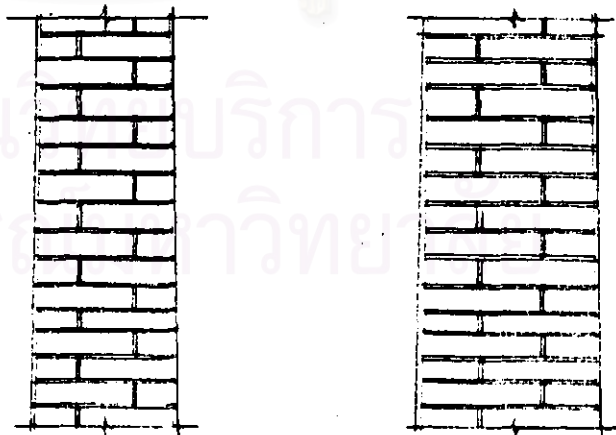
ภาพถ่ายเส้นที่ ๔๕๒ วิธีการเรียงอิฐผนังรับน้ำหนักหนา ๕๐ เซนติเมตร

ค. ผนังรับน้ำหนักที่มีขนาดความหนาประมาณ ๑๐๐ เซนติเมตร ซึ่งพบเพียงแห่งเดียวที่
กฎพระครูฐานานุกรม คณะพระตำหนักสมเด็จพระสังฆราช วัดมหาธาตุฯ

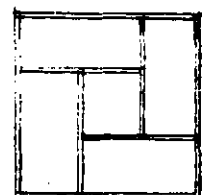
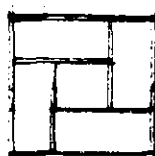

ภาพถ่ายเส้นที่ ๔๕๓ วิธีการเรียงอิฐผนังรับน้ำหนักหนา ๑๐๐ เซนติเมตร

นอกจากจะใช้ผนังก่ออิฐถือปูนเป็นโครงสร้างสำคัญในการรับน้ำหนักแล้ว จากการศึกษา
ยังพบว่า แม้แต่เสาที่รับน้ำหนักชายคาด้านที่เป็นระเบียบนั้นก็มีทั้งที่เป็นเสาไม้ และเสาก่ออิฐถือ
ปูน ซึ่งเสาก่ออิฐถือปูนนี้มีขนาดโดยทั่วไปประมาณ ๔๕-๕๐ เซนติเมตร และมีกรรมวิธีการเรียงอิฐ
เพื่อก่อเป็นเสาในลักษณะ ดังต่อไปนี้

ภาพถ่ายเส้นที่ ๔๕๔
วิธีการเรียงอิฐทำเสา

อนึ่ง วิธีการเรียงอิฐของผนังรับน้ำหนักแบบต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้วนี้แม้จะมีระเบียบที่แตกต่างกัน อันเนื่องมาจากความหนาของกำแพง แต่อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาพบว่า แต่ละแถวที่เรียงซ้อนกันขึ้นไปนี้มีความพยายามที่จะให้รอยต่อหรือแนวของแผ่นอิฐมีการขบตาบเพื่อการยึดจับกัน อันจะก่อให้เกิดความแข็งแรงของโครงสร้างผนังรับน้ำหนัก ซึ่งทำให้ไม่อาจกำหนดลงไปถึงวิธีการเรียงในแต่ละแถวได้อย่างเด็ดขาด เพราะการเรียงอิฐในบางช่วงมีความสับสนมาก ซึ่งสันนิษฐานว่า อาจเป็นเพราะคุณภาพของอิฐที่ไม่ได้มาตรฐาน แรงงานช่าง และความเร่งรีบในการทำงาน

สำหรับการเจาะช่องเปิดบนผนังก่ออิฐถือปูนรับน้ำหนัก เพื่อใช้เป็นประตูหรือหน้าต่างก็ดี จะใช้วิธีเสริมคานไม้เพื่อรับน้ำหนักของอิฐที่เป็นโครงสร้างผนังในส่วนตอนบนทดแทนอิฐที่จะต้องหายไปในการทำช่องเปิด คานไม้ที่ใช้มีขนาดความหนาของไม้ประมาณ $3 \frac{1}{2} \times 4$ สองแผ่น เรียงชิดติดกันแล้วยึดด้วยการเข้าลิ้น โดยคานไม้นี้ปลายทั้งสองข้างจะฝังด้วยยาวลึกลงเข้าไปในผนังก่ออิฐอีกข้างละประมาณ $1/4 - 1/3$ ของความกว้างช่องเปิด หรือบางที่จะพบว่ามากกว่า ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดความยาวของไม้ที่มีอยู่ ซึ่งไม่นิยมตัดให้เสียขนาด

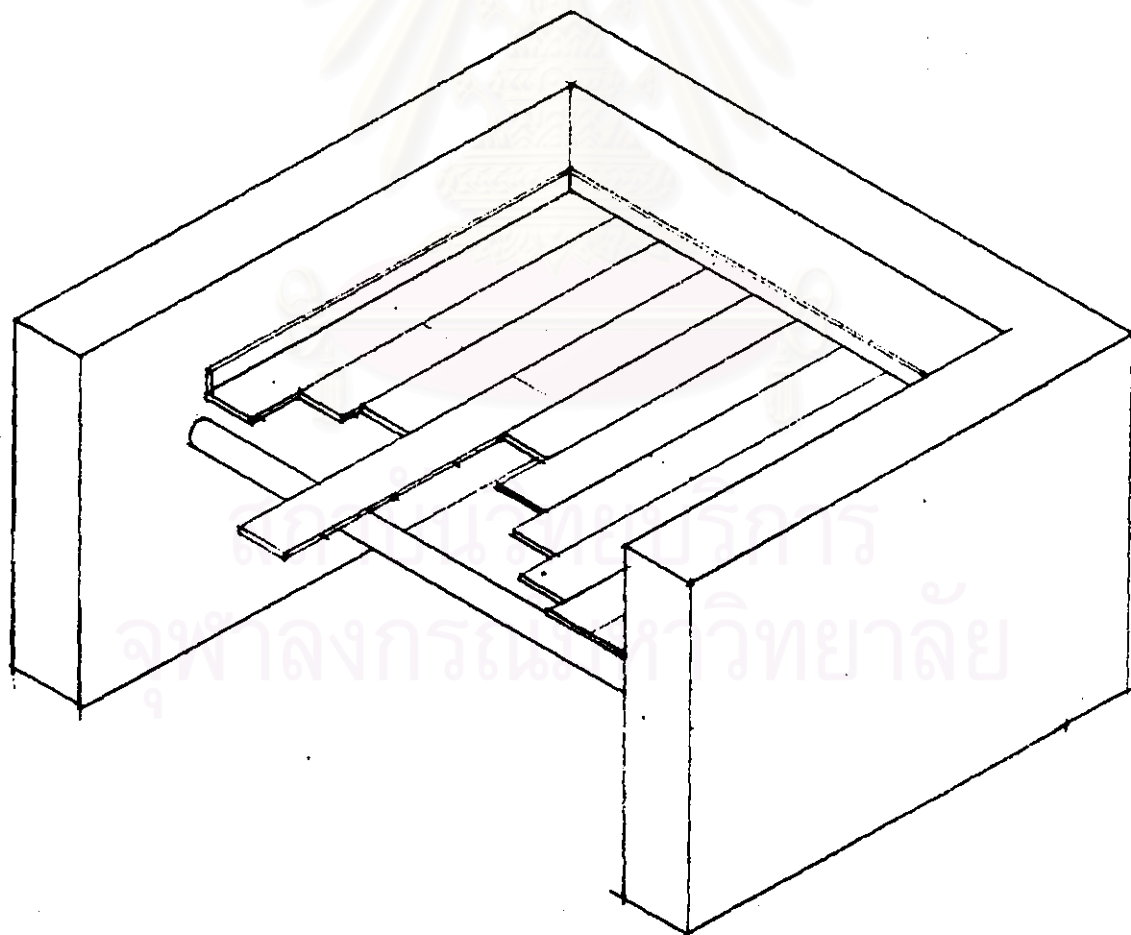
นอกจากนี้ ยังพบอีกว่า มีการเสริมไม้ภายในผนังก่ออิฐถือปูนรับน้ำหนัก ที่บริเวณระดับฝ้าชายคา ซึ่งสันนิษฐานว่า ใช้เป็นไม้จับระดับฝ้าให้ได้ระดับเดียวกัน อีกทั้งยังช่วยยึดฝ้าไว้กับผนังให้มีความมั่นคงแข็งแรงขึ้น ซึ่งตัวอย่างของโครงสร้างเช่นนี้พบเพียงแห่งเดียวที่กุฏิวัดโสมนัส และกุฏิวัดบวรนิเวศฯ

สถาบันวิทย์บริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๕.๕.๖.๕ โครงสร้างพื้น จากการศึกษาพบว่า เป็นโครงสร้างที่ไร้ไม้เป็นวัสดุหลัก โดยจะวางไม้พื้นหรือกระดานลงบนตง ซึ่งเป็นขuongไม้ที่เปิดเปลือกออกแล้วมีหน้าตัดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๒๐ เซนติเมตร วางทุกระยะกึ่งกลางระหว่างช่องหน้าตง ซึ่งเป็นผนังก่ออิฐถือปูนทึบ โดยจะฝังปลายหัวท้ายของตงเข้าไปในผนัง ผนังด้านข้างด้านนอกฝังหัวตงลึกประมาณเกือบเต็มขอบนอกหรือกึ่งหนึ่งของความหนาผนัง ส่วนผนังด้านในที่ติดต่อกับระเบียบจะฝังเต็มความหนาของผนังหรือบางแห่งอาจฝังไว้เพียงกึ่งหนึ่งเท่านั้นก็ได้

ไม้พื้นที่ใช้ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นไม้สัก ซึ่งจะมีความหนาขนาดตั้งแต่ ๑ ๑/๒ - ๒ นิ้ว ส่วนความกว้างนั้นไม่กำหนดแน่นอน เพราะในการใช้งานนั้นจำเป็นที่จะต้องใช้ไม้ให้ได้ประโยชน์สูงสุด ขนาดความกว้างของไม้พื้นจึงอยู่ในลักษณะที่มีอย่างไรก็ใช้อย่างนั้น หากไม่จำเป็นก็ไม่ต้องให้เสียความกว้างของไม้

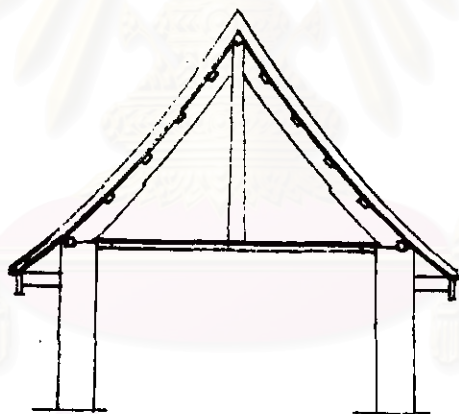
การยึดไม้พื้นเข้ากับตงไม้นั้น พบว่า ใช้วิธีตอกยึดด้วยตะปูจันทน์ขนาดเล็ก ส่วนระหว่างไม้พื้นกับไม้พื้นด้วยกันใช้การเข้าเดือยไม้ขนาดเล็กอัดยึดเชื่อมไว้เป็นระยะๆ โดยมีระยะห่างของเดือยไม้ประมาณ ๔๐-๕๐ เซนติเมตร

ภาพลายเส้นที่ ๔๕๕ ลักษณะโครงสร้างพื้นไม้

๕.๕.๖.๖ โครงสร้างหลังคาและฝ้าเพดาน ในส่วนของโครงสร้างหลังคานี้ยังคงใช้ไม้เป็นวัสดุหลักเช่นเดียวกับเรือนเครื่องสับแตกต่างกันที่กฎก่อก่ออิฐถือปูนจะมีการทำฝ้าเพดาน และขนาดของชิ้นส่วนโครงสร้างไม้ส่วนใหญ่จะมีขนาดใหญ่โตขึ้นเล็กน้อย ยกเว้นช่อ ซึ่งจะมีความหนาตัดที่ค่อนข้างจะใหญ่โตมากถึงประมาณ ๔×๘ นิ้ว โดยยังคงวางช่อในลักษณะของช่อแบนเช่นเดียวกับเรือนเครื่องสับ ส่วนระบบการถ่ายน้ำหนักของโครงสร้างนั้น จากการศึกษาสามารถแบ่งได้ดังต่อไปนี้

ก. ระบบใช้จันทัน เป็นโครงสร้างหลังคาเป็นกรอบรูปสามเหลี่ยมมีใบดิ่งรับน้ำหนักในแนวตั้งอยู่ที่กลางหน้าจั่ว โดยจะบากจันทันยึดเข้ากับช่อและแปรวัดเสาไว้ปลายด้านหนึ่ง ส่วนปลายอีกด้านหนึ่งยึดเข้ากับปลายยอดของใบดิ่ง หลังจันทันบากเป็นร่องสำหรับวางแปลนเป็นระยะๆ จากการศึกษาพบว่า กฎก่อก่ออิฐถือปูนส่วนใหญ่จะมีจำนวนแปรงแลนตั้งแต่ ๓-๔ แปลน มีระยะห่างระหว่างแปแลน เฉลี่ย ๕๐-๗๐ เซนติเมตร ซึ่งเป็นกฎูขขนาดมาตรฐาน

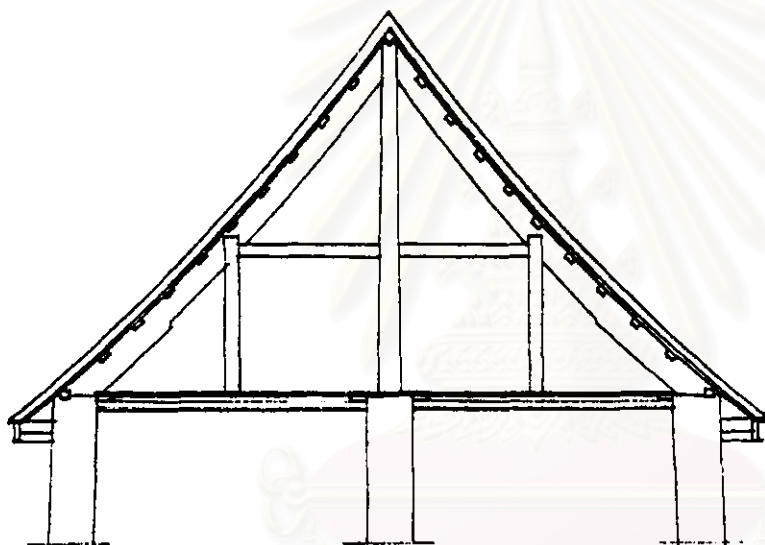

ภาพถ่ายเส้นที่ ๔๕๖ โครงสร้างหลังคาแบบใช้จันทันเป็นกรอบสามเหลี่ยม พบได้กับกฎก่อก่ออิฐถือปูนทั่วๆ ไป

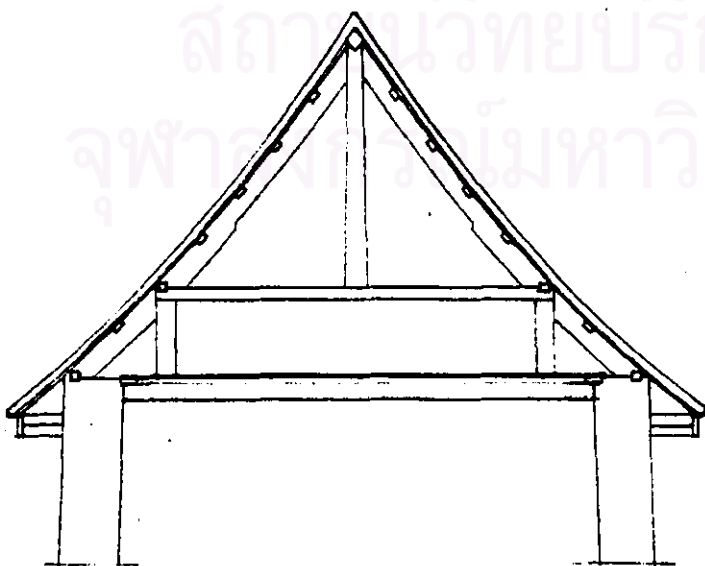
ข. ระบบใช้จันทันและตุ๊กตา เป็นโครงสร้างที่ใช้ในกรณีที่มีการพาดช่วงกว้างมาก โดยมักพบว่า เป็นกฎพระราชาคณะที่กว้างตั้งแต่ ๒-๔ แปลาน ซึ่งจะทำให้จันทันมีความยาวมาก จึงต้องมีตุ๊กตาหรือตั้งโทะรวมกับชื่อโทะช่วยรับน้ำหนักตรงบริเวณกึ่งกลางของจันทัน ส่วนหลังจันทันนั้นก็ยังวางแปลานเอียงเสมอกับแนวจันทัน ระบบโครงสร้างหลังคาแบบนี้ จากการศึกษาพบว่า มีลักษณะที่อาจแยกย่อยได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

- แบบใช้จันทันและตุ๊กตา แบบที่ ๑ โดยมีแปลานวางเอียงเสมอกับแนวขอบจันทัน เช่น กฎพระราชาคณะ และเจ้าคณะ วัดสุทัศน์ฯ เป็นต้น

- แบบใช้จันทันและตุ๊กตา แบบที่ ๒ โดยมีแปลานบางตัวทำหน้าที่เป็นแปหัวเสาของตุ๊กตาหรือชื่อโทะ พบเพียงแห่งเดียว ที่กฎพระตำหนักสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนฯ

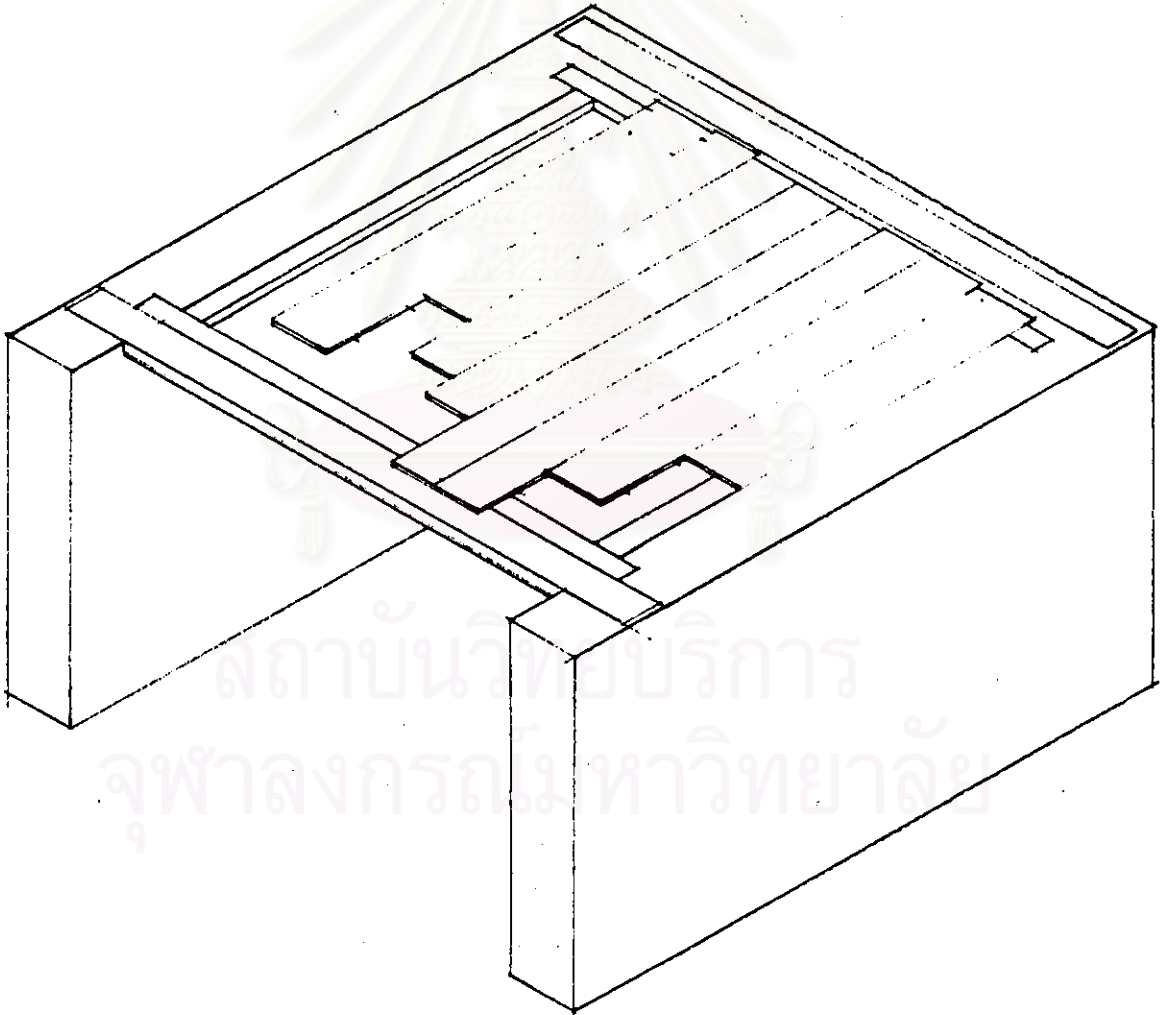
ภาพลายเส้นที่ ๔๕๓
โครงสร้างหลังคาแบบใช้จันทัน
และตุ๊กตา แบบที่ ๑

ภาพลายเส้นที่ ๔๕๔
โครงสร้างหลังคาแบบใช้จันทัน
และตุ๊กตา แบบที่ ๒

สำหรับโครงสร้างฝ้าเพดานนั้น จะมีบัวเพดาน ซึ่งทำหน้าที่เป็นกระถงฝ้ารอบตลอดแนวของด้านในผนังของห้อง โดยที่ตรงมุมของบัวเพดานนี้จะพาดยึดอยู่บนขอบของผนังรับน้ำหนัก ส่วนตอนกลางหากบัวเพดานมีความยาวมากก็อาจจะใช้ตะปูจันทองยึดช่วยไม่ให้แอ่นตัว นอกจากนี้บางแห่งยังพบอีกว่า มีการใช้ปูนฉาบ ซึ่งมีความหนาจากผิวอิฐประมาณ ๒ เซนติเมตร เป็นตัวช่วยรับน้ำหนักตลอดแนวของบัวเพดาน

ส่วนเพดานนั้น เป็นไม้กระดานหนาประมาณ ๑ นิ้ว ความกว้างไม่จำกัดเพราะขึ้นอยู่กับขนาดของไม้ที่มีอยู่ ปูเรียงชิดติดกัน และยึดระหว่างแผ่นด้วยเดือยไม้ขนาดเล็กทุกระยะประมาณ ๔๐-๕๐ เซนติเมตร โดยฝ้าเพดานนี้จะมีช่องพาดอยู่ในระหว่างช่องระยะห่างของซี่แต่ละช่อง ซึ่งก็จะทำให้เพดานมีทิศทางการปูเช่นเดียวกับพื้นกระดานที่อยู่ด้านล่าง

ภาพถ่ายเส้นที่ ๔๕๙ โครงสร้างฝ้าเพดานไม้